Harta și desenele:
VASILE SAVONEA

Redactor:
NINA STĂNCULESCU
Prezentarea grafică:
IOANA DRAGOMIRESCU-MARDARE
Macheta:
MIHAIL BOITOR

Elena Secoșan • Paul Petrescu

PORTUL POPULAR DE SĂRBĂTOARE DIN ROMÂNIA

Editura Meridiane
1984

OBSERVATORUL DE MUZICĂ
76995
BIBLIOTECA

Fotografiile au fost executate în mare parte pe teren, în zonele respective, folosindu-se materialul descoperit în lăzile țăranilor. S-a selecționat însă și un prețios material autentic din muzeele etnografice ale R.S. România. Adresăm mulțumirile noastre următoarelor muzee:

Muzeul satului și de artă populară, București; Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca; Muzeul Bruckenthal, Sibiu; Muzeul etnografic al Moldovei, Iași; Muzeul Banatului, Timișoara; Muzeul Unirii, Alba Iulia; Muzeul Țării Crișurilor, Oradea; Muzeul Olteniei, Craiova; Muzeul județean Sălaj, Zalău; Muzeul etnografic Reghin; Muzeul de artă populară Orăștie; Muzeul județean de etnografie și istorie locală, Caransebeș; Muzeul regiunii Porților de fier, Drobeta-Turnu Severin; Muzeul județean Olt, Slatina; Muzeul județean Ialomița, Slobozia; Muzeul de artă populară și etnografie, Constanța; Muzeul Deltei Dunării, Tulcea; Muzeul județean Prahova, Ploiești; Muzeul județean Brăila; Muzeul județean Galați; Muzeul județean Bacău, secția de artă populară Răcăciuni; Muzeul județean Vaslui; Muzeul județean Botoșani; Muzeul județean Giurgiu, secția de artă populară, Florești-Stoenești; Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R., București.

Fotografiile au fost realizate de următorii fotoreporteri de la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii", Secția foto:

Radu Braun, Gabriela Cocora, Alexandru Comănescu, Rica Cristescu, Aurel Iancu, Alexandru Mendrea, Nicolae Mihăilescu, Constanța Nestor, Ion Oprea, Ion Petcu, Klara Spitzer, Cornel Vladu, Morel Volbură,

și Vasile Mănăstireanu, de la Studioul Cinematografic „Alexandru Sahia".

Prefață

La prima vedere, s-ar părea că preocupările privind soarta costumului tradițional și a culturii populare în genere, în care portul este inclus ca parte componentă, nu ar avea decît un interes dacă nu periferic, în orice caz limitat la pasiunea unor singuratici iubitori ai frumosului și a unor îndrăgostiți de lucruri și întîmplări vechi. În realitate, însă, nu este vorba de o aplecare spre tradiție de dragul tradiției și nici de pasiunea unor colecționari, izolați și ciudați, ci de o problemă care, departe de a fi una de ordinul preferințelor particulare sau individuale, este de un stringent și acut interes social, fiind în atenția unei vaste grupe de specialiști de diferite orientări în toate țările lumii. Procesele de transformare generate de explozia tehnologică și demografică din ultimele două decenii au accelerat tendințele ce se făcuseră simțite încă la sfîrșitul secolului trecut și, firesc, au trecut în primul plan al atenției științelor sociale. Vechea problematică a raportului dintre tradiție și inovație își dovedește actualitatea deplină în condițiile schimbărilor dramatice ce se petrec pe plan mondial.

Ca foarte multe alte domenii de activitate practică și teoretică din lumea contemporană, cultura populară și, implicit, portul popular, au încetat să fie obiectul de studiu limitat al cîtorva cercetători aplecați cu nostalgie asupra urmelor trecutului, materializat de astă dată nu în documente istorice sau relicve arheologice, ci în obiecte de artă populară. Acest trecut face însă parte într-un mod anume din prezent, istoria arătîndu-se ca o curgere continuă în care undele ce vin de departe și de demult se amestecă mereu cu cele născînde în fiecare clipă și gonind către un viitor greu de definit pe perioade lungi, dar putînd fi ghicit sau imaginat pe etape scurte, așa cum o dovedesc nu numai viitorologia, ci și știința planificării sociale și economice în condițiile științei și tehnicii moderne. În această lume a veșnicei schimbări, cultura populară, incluzînd meșteșugurile artistice și, firește, portul popular, tinde a fi captată pe canalele a tot mai multor discipline specializate. Există tendința de a scoate cultura populară de sub observația pînă la urmă îngustă a unor folcloriști sau etnografi încărcați vrînd nevrînd cu bagajul anacronic al teoriilor romantice. Cultura populară este azi din ce în ce mai mult un domeniu de cercetare interdisciplinară, asupra ei aplecîndu-se nu numai cu curiozitate științifică, dar și cu intenții reformatoare, în sensul adaptării la necesitățile societății moderne, antropologi sociali și culturali, sociologi, factori de decizie politică și administrativă și chiar viitorologi, atrași de marile posibilități de predicțiune pe care acest complex domeniu le oferă. În acest mod, punctele de plecare, unghiurile de vedere și mai ales perspectivele s-au schimbat și s-au multiplicat spectaculos. Statisticele și complicatele scheme tipologice de clasificare ale etnografilor de școală veche, continuînd concepții ale secolului al XIX-lea, nu mai constituie ele însele decît documente, sau cel mult semne de recunoaștere, în cadrul sistemelor complexe de acționare imaginate și construite de specialiștii metodelor de intervenție în realitatea socială. Firește, operația nu este deloc simplă; dimpotrivă, ea implică precauții practice și subtile, distincții teoretice și metodologice, fără de care există pericolul unor transpuneri îndoielnice și o „valorificare" inadecvată.

Pentru că nu este vorba nici de a asigura continuarea existenței unor fenomene sortite dispariției, care ar duce la o aglomerare inestetică și absurdă de suporturi artificiale sub care ar dispare însuși obiectul pe care l-am dori prezervat — cultura populară în general și portul popular în special — și nici de lansarea lui ca atare în curentul vieții moderne în care ar fi o arătare nelalocul ei. Nu tindem adică la „reînvierea" portului popular în forme „pure", care ar duce la situația comică de a vedea tractoriști îmbrăcați în sumane albe și cu bundițe brodate cu mătase, la o viziune adică operetistică de neconceput în viața societății contemporane. Problematica este mai complexă și implică recunoașterea unui fapt ce poate părea de-a dreptul surprinzător, pentru că întreg acest proces de revalorizare și reintroducere în circuitul vieții nu se face de dragul restaurării folclorului și culturii populare și nici la apelurile melancolice ale unei lumi care „a fost", ci este impus de desfășu-

rarea prezentului viu și poate și mai mult de a viitorului. Nu cultura populară și nici portul popular au nevoie de ajutorul înviorător al tehnicii vremurilor noi, ci oamenii tehnicii noi au nevoie, într-un anume fel, de cultura populară. Constatarea aceasta impune, dintr-odată, schimbări de optică fundamentale și poate chiar senzaționale. Istoricii culturii și etnografii își vor păstra atribuțiile lor de cercetare, dar cei ce vor hotărî ce și cum să se ia din cultura populară și în ce mod să fie administrat acest uriaș rezervor de apă vie al spiritualității și vieții contemporane vor fi întotdeauna specialiștii științelor și practicilor celor mai moderne, care la ora actuală sînt teoreticienii și practicienii a ceea ce se cheamă știința ambientului material și social. Sînt incluși în aceste „specialități" de o vastă complexitate sociologi, urbaniști, arhitecți, „ingineri sociali", proiectanți, activiști culturali, politologi, care încearcă să reconstruiască mediul natural și cultural în funcție de ultimele cuceriri ale tehnicii, dar și în funcție de necesitățile schimbate ale maselor de oameni tineri părăsind satele și îndreptîndu-se spre orașe, de masele de foști agricultori transformați în muncitori industriali, de masele de femei părăsind îndeletnicirile legate de vatră și cămin pentru a se avînta în marea aventură a vieții citadine. Toți acești oameni pleacă și au plecat din leagăne de străveche civilizație, purtînd cu ei nostalgia unor deprinderi și tradiții din ce în ce mai inadecvate vieții noi. Și nu este vorba de aceea numai de reconstrucție, ci de crearea unui mecanism de continuă și perfectă adaptabilitate a omului la natură și a naturii la nevoile omului, în fond de un sistem auto-reglabil. Deodată cadrul pare a se fi lărgit enorm, în el luînd loc o bună parte a existenței umane.

Un asemenea tablou poate fi descurajator privit în ansamblu de către cei ce sînt chemați să organizeze preluarea culturii populare în cele mai potrivite forme de către societatea modernă. De fapt ne aflăm în fața unui fenomen mereu prezent în viața omenirii, acela al trecerii gradate de la o epocă la alta cu adaptările de rigoare. Ceea ce este însă esențial nou în curgerea istorică a omenirii este ritmul transformărilor. De aici ezitările în încercările de adaptare, explicabile în fuga în care trebuie să se facă acestea, de aici teama de a fi sufocați de ritmul ce ne este impus. Cam care este acest ritm, raportat la cel general al istoriei? Un cunoscut istoric francez, Jacques le Goff, scriind despre Civilizația occidentului medieval, apreciază că „între epoca lui Carol cel Mare (742—814) și cea a lui Ludovic cel Sfînt (1214—1270) puțin lucru s-a schimbat în realitate, mai puțin decît între anii 1900 și 1964", cu alte cuvinte că în cinci secole au intervenit mai puține transformări decît în șase decenii recente, ceea ce revine la a spune că ritmul contemporan este de zece ori mai intens decît cel al unor epoci trecute.

Nevoile fundamentale ale omului au rămas, firește, aceleași pe tot globul și aceleași în esență, omul avînd nevoie de adăpost, de hrană, de acoperămînt al corpului, dar, de-a lungul vremurilor, soluțiile adoptate pentru împlinirea acestor nevoi au variat în acord cu posibilitățile tehnice legate de evoluția mijloacelor de producție și în funcție de stadiul relațiilor de producție, ducînd, firește, la diferențieri sociale, reflectate în felul de a-și construi casa și de a se îmbrăca. La acestea se adaugă și nevoia de comunicare și de împodobire, conducînd la unele diferențieri de ordin artistic legate de specificul tradițiilor statornicite. În acest mod, identitatea de esență a nevoilor umane capătă haine diferite, iar creatorul de obiecte de artă populară a trebuit mereu să țină pasul cu transformările ivite în societatea în care trăia. Iată însă că a sosit și ziua în care aceste transformări sînt mai rapide decît posibilitatea de adaptare a meșteșugurilor tradiționale, iar o seamă de obiecte de port, de pildă, nu-și mai găsesc locul firesc într-o societate în care rosturile tehnice și cele sociale sînt altele decît cele stabilite veacuri de-a rîndul.

Inadecvarea de ordin tehnologic a culturii populare și trecerea ei pe alt plan decît cel al eficienței economice, luînd drumul muzeelor și al rezervațiilor, al scenelor și al spectacolelor, este compensată de o nepreväzută atracție pe care această cultură o exercită asupra lumii contemporane și care face ca oamenii să o caute uneori cu frenezie. Poate că atenția generală de care se bucură arta populară în lumea întreagă este reperul sentimental al unei căutări în trecut și poate și un fel de rămas bun de la o lungă perioadă a istoriei omenirii. În societățile industriale puternic dezvoltate se observă cu ușurință tendința de întoarcere la formele unui trecut — nu totdeauna bine înțelese, iar uneori evident deformate — considerate ca un remediu la formele standardizate ale unui prezent în care nu numai nevoile materiale, dar și cele spirituale sînt tratate cu precizie mecanică și împlinite cu

soluții egal porționate și uniform ambalate. De aici explozia ritmurilor și formelor contemporane, părînd deocamdată anarhice, dar care tind să se constituie în noi sisteme de artă, adecvate unei sensibilități exacerbate de tehnicismul îngust, dar atrase de o tehnologie ce pe undeva atinge visurile de aur ale omenirii de totdeauna. În turmentata societate modernă, formele artistice se decantează potrivit unor nevoi noi care nu sînt aceleași pentru toate țările și nici aceleași pentru toate categoriile sociale și ni se pare firesc ca în cadrul acestei decantări să se cristalizeze și formele nu ale unei „noi" arte populare, ci ale unei arte populare care să servească maselor largi ale populației. Lucrul fusese intuit încă din prima jumătate a secolului al XX-lea, cînd cu dreptate s-a observat că pe lîngă cultura populară și folclorul lumii rurale de esență țărănească se dezvoltă și o cultură populară a maselor urbane și un folclor muncitoresc. Cu alte cuvinte, în cadrul unei societăți din ce în ce mai complexe, cultura populară se constituie ca o categorie mereu necesară, schimbîndu-și conținutul și formele, dar păstrîndu-și un sens propriu și o sferă de aplicare proprie.

În țara noastră problemele culturii populare sînt puse și rezolvate pe baza unui plan general și unitar de acțiune culturală la scară republicană. Rețeaua vastă de așezăminte culturale și centrele de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă intervin în mod activ în procesul de prezervare, cît și de dezvoltare, a artei populare de toate genurile. Munca acestor instituții și organisme are o pondere deosebită în procesul transformărilor prin care trece arta populară românească. Ele au sarcina complexă de a contribui la educația estetică a maselor și de a dezvolta activități educativ-artistice în timpul liber al oamenilor muncii, armonizînd în acest fel cerințele culturale și artistice ale omului obișnuit cu întreaga viață socială.

Era firesc ca în acest cadru să fie prezentă și preocuparea pentru problemele artei populare plastice și, implicit, cele ale portului popular. O bogată tradiție, avîndu-și rădăcinile în întreaga istorie a poporului român și a strămoșilor săi de pe vastul teritoriu carpato-danubian s-a păstrat, datorită unor condiții istorice particulare, pînă în zilele noastre. Această strălucită zestre este supusă și ea procesului de transformare de care vorbeam mai sus. Schimbările revoluționare petrecute în viața poporului român în ultimele trei decenii au dus la progrese substanțiale în sfera vieții materiale și spirituale. Dintr-o țară agrară, România a devenit un stat industrial-agrar, în care ponderea industriei crește an de an, iar populația urbană și cea ocupată în industrie a devenit preponderentă. Toate acestea nu puteau să rămînă fără ecou în domeniul artei populare și în special al portului popular. S-au produs și se produc schimbări continui ale costumelor purtate în diferitele regiuni și zone etnografice ale țării. Funcțiunea portului popular se transformă, acesta devenind un costum destinat mai ales zilelor de sărbătoare sau anumitor ocazii.

Cartea de față are scopul de a pune la îndemîna publicului un bogat material documentar, prezentat prin ilustrații și însoțit de un comentariu de specialitate, menit să ușureze orientarea în marele domeniu al portului popular din România. S-a pornit în elaborarea acestei lucrări de la o cercetare științifică întreprinsă sistematic de-a lungul multor ani în toate zonele etnografice ale țării, din care s-au cules documente originale și autentice privind felul de a se îmbrăca al poporului nostru.

Tezaurul de frumusețe, pe care cititorul îl va găsi în paginile ce urmează, este constituit din costumul de sărbătoare al poporului român și al naționalităților conlocuitoare, așa cum s-a conturat el în tipuri și variante, de-a lungul și de-a latul țării noastre, din Crișana și Maramureș pînă în Dobrogea și Oltenia, din Moldova și Muntenia pînă în Banat și Transilvania. Au fost alese costumele cele mai reprezentative, în structura lor autentică, înfățișate fiind și piesele componente ale acestora.

Exemplarele de costume prezentate reflectă tipologia zonală, cristalizată în epoca din jurul anilor 1900, exprimînd valorile documentare și artistice maxime, prin profunda „personalitate" a costumului românesc, care a păstrat elemente tradiționale ce au dispărut la cea mai mare parte din costumele altor popoare europene. Departe de a fi „rudimente" ale înapoierii economice reale din trecut, portul, și în genere arta populară, argumentează despre trăinicia și vigoarea unei

culturi de rară noblețe, reprezentativă pentru satul românesc. O astfel de moștenire nu poate să nu se constituie ca prețioasă resursă a culturii noastre socialiste.

Începînd cu vestimentația formațiilor artistice cu profil folcloric ale așezămintelor culturale de la orașe și sate, ce trebuie să respecte autenticitatea repertoriului lor ajungînd la creația industrială textilă de îmbrăcăminte, care tinde spre forme particularizate prin preluarea elementelor din portul popular, utilitatea prezentei lucrări apare elocventă. Iar sub aspect științific, selecția operată aici deschide posibilități de aprofundare în sistemul învățămîntului și al cercetării etnografice și muzeografice. Ea vine să îmbogățească, cu argumente autentice și originare, fondul documentar al creatorilor din domeniile artelor plastice, al teatrului și ecranizărilor cinematografice și de televiziune ce recurg îndreptățit la resursele neistovite ale culturii noastre populare. Fără îndoială că în intenția autorilor stăruie și necesitatea de a oferi un îndreptar numeroșilor artizani din rețeaua cooperației, membrilor cercurilor de amatori și tuturor celor ce doresc să-și verifice sursele de inspirație. Căci contrafacerile, alterările, tocirea valențelor expresive, ale unor produse ce se dau drept artă populară și inundă piața artizanală se datoresc unui contact numai întîmplător și superficial cu creația autentică și cu valorile ei reprezentative. Azi sîntem cu toții de acord că astfel de aspecte afectează prestigiul civilizației contemporane.

În fine, această carte se îndreaptă și înspre tinerii creatori din lumea satelor și a orașelor care continuă meșteșugul țesutului și al cusutului, al prelucrării artistice a pielii și a metalelor, în vederea confecționării unor piese de port sau a unor costume specifice zonelor etnografice și satelor în care trăiesc. S-ar putea ca din țesle războiului de țesut sau din punctele de cusătură, să se ivească noi variante ale costumului popular, destinat însă azi nu purtării zilnice, ci celei de sărbătoare. În felul acesta este stimulată creația contemporană, înscriind noi valori în patrimoniul cultural al țării.

Pentru o mai bună înțelegere a structurii costumului, alături de costumele fotografiate în mediul lor firesc din lumea satului, sînt înfățișate și fotografii făcute în muzee, costumele fiind etalate pe panouri în componența lor originară.

Materialul documentar este în cea mai mare parte inedit, rezultînd din cercetarea directă pe teren a autorilor, în primul rînd a Elenei Secoșan care de aproape șase decenii străbate toate colțurile pămîntului românesc, stăruind în cercetarea acestei arhive vii ce părea unora a fi pe cale de dispariție.

Se cuvine să precizăm, de asemenea, faptul că inițiativa elaborării acestei lucrări aparține fostei Case centrale a creației populare, în cadrul căreia au activat și cei doi autori, instituție ale cărei atribuții de îndrumare și orientare a culturii de masă și a artei populare au fost preluate și sînt îndeplinite astăzi de sectorul de îndrumare și creație al Institutului de cercetări etnologice și dialectologice din București. Ducerea la bun sfîrșit a lucrării a fost posibilă grație sprijinului acordat, precum și îndemnurilor și perseverenței directorului Casei centrale a creației populare, din anii 1959—1979, profesorul Nicolae Nistor, pasionat iubitor al artei populare și neobosit activist al mișcării artistice de amatori.

Născută din împletirea preocupărilor teoretice și a celor practice de valorificare a tezaurului artei populare din țara noastră, lucrarea reprezintă treapta contemporană a cunoașterii portului popular din România și, în același timp, un îndemn și o deschidere către cercetarea viitoare.

Introducere

VECHIMEA

Dovezile arheologice, istorice, etnografice, antropologice, lingvistice, au dus în ultima sută de ani la constituirea unui vast corpus documentar atestînd existența în spațiul carpato-pontic-danubian a unei străvechi vetre de civilizație și cultură, în care au trăit, neabătut, românii și înaintașii lor. Continuitatea vieții istorice este explicația primă a păstrării în tezaurul culturii populare românești a foarte numeroase urme ale trecutului, luminînd epoci îndepărtate, uneori întunecate, din lunga istorie a neamului românesc. În această istorie multe pagini sînt încă vii și pot fi citite de noi, cei de astăzi, înțelegînd uneori cu ușurință, alteori mai anevoie, mesajul mileniilor și secolelor trecute. De foarte multe ori semnele, făcînd legătura între fapte de mult petrecute și înțelegerea oamenilor de la sfîrșitul veacului al 20-lea, sînt obiecte, mici sau mari, folosite în viața de toate zilele. Mai mult, pentru vremurile cele mai de demult, numai obiectele răzbătînd prin întîmplările devenirii istorice și materiale au rămas să ne spună ceva despre cum erau lumea, viața și oamenii. Pentru poporul român aceste obiecte alcătuiesc neprețuite și în același timp precise documente, vorbind într-un limbaj propriu despre trecutul său, pentru lungi perioade în care atestarea scrisă, în sensul obișnuit al cuvîntului, lipsește. În marea serie a obiectelor, formînd un uriaș și grăitor alfabet, alături de unelte, vase, construcții etc., portul popular deține un loc proeminent. Iar istoria portului popular din țara noastră, inversînd perspectiva, este împletită, într-un chip de nedesfăcut, cu viața și istoria poporului român și a celor ce au trăit pe aceleași pămînturi ale noastre cu mii de ani înainte. Un studiu complet al portului popular și, mai ales, o istorie a acestuia, încă nu au fost scrise, bogăția materialului, diversitatea și complexitatea factorilor ce au determinat diferitele sale caracteristici ridicînd pînă azi dificultăți de neînvins. Există însă cîteva pietre de hotar sigure, așezate la ceea ce se consideră începuturile vieții istorice pe teritoriul românesc, precum și la răscrucile fundamentale ale vieții românești, din ultimii două mii de ani.

Cea mai veche mărturie iconografică a felului de a se îmbrăca al oamenilor din spațiul românesc datează din neolitic și este reprezentată de figurine ceramice, cum este cea numită *Venus din Craiova*, ale cărei ornamente au fost interpretate de Al. Tzigara-Samurcaș[1] ca fiind reproduceri ale decorului costumului din acea îndepărtată vreme. Pentru epoca bronzului dovezile arheologice sînt mai numeroase, același istoric de artă publicînd imaginea din față și din spate a unei figurine ceramice aflate în Muzeul de la Careii Mari[2], pe care se pot clar distinge atît podoabele de tipul salbei purtate la gît de țărancele române, cît și cusăturile de pe unele haine țărănești cum ar fi sumanele. Am adăuga noi că motivul foarte limpede desenat sau zgîriat de pe spatele figurinei reproduce aidoma așa numitul „brăduț" de pe cămășile femeiești, dar și bărbătești, din unele zone ale Transilvaniei. În sudul Olteniei, la Cîrna, s-a descoperit la începutul celui de-al cincilea deceniu al veacului nostru o serie de statuete, tot din epoca bronzului, purtînd o seamă de detalii ale costumului femeiesc[3]. Istoricii costumului popular românesc nu au căzut încă de acord asupra faptului dacă decorul incizat de pe aceste statuete reprezintă broderii sau, mai de grabă, motive „rezultate din împletirea unor fibre"[4], după cum, credem noi, există și posibilitatea ca măcar o parte din aceste motive să fie decorul, pur și simplu, al statuetelor de lut ca atare sau să imite realist tatuajul ce ar fi putut fi practicat la acea epocă. S-a avansat și ideea că statuetele ar purta incizat chiar desenul croielii pieselor de costum: cămașă, cătrințe, bete, opreg cu ciucuri lungi. Este drept că interpretarea variază de la autor la autor, unii considerînd anumite

[1] Al. Tzigara-Samurcaș, *L'Art du peuple roumain*, Geneva, 1925, p. 30
[2] *ibid.*, p. 7
[3] Vladimir Dumitrescu, *Les statuettes de l'âge du bronze découvertes dans la nécropole de Cîrna*, Craiova, 1944, p. 23
[4] Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române*, București, 1970, p. 79

detalii de croială („decolteul adînc" de pe una din figurinele de la Cîrna) nepotrivit și fără corespondent în portul popular românesc. Oricum, din examinarea acestor figurine, impresia de asemănare, în linii mari, cu structura costumului femeiesc românesc rămîne stăruitoare și tulburătoare, descoperiri și cercetări viitoare urmînd a aduce lumini noi în această chestiune. Coborînd pe firul vremii, vom vedea că aceste elemente de port aparținînd populațiilor pre-tracice și pre-ilirice din această parte a Europei, ca și marilor uniuni de triburi trace și ilirice, s-au perpetuat și pot fi regăsite la urmașii daci, geți și iliri, după cum se poate constata din contemplarea unor monumente celebre ale Antichității. Acum mai bine de o sută de ani, Alexandru Odobescu remarcase similitudinea, dacă nu identitatea, între costumul popular românesc, așa cum îl știa el din numeroasele-i călătorii prin țară (făcute tocmai în scopul descoperirii „antichităților"), și costumul dacilor reprezentați pe Columna lui Traian: „Cînd vedem pe Columnă veșmintele ce poartă dacii: cămașa lor cu mîneci, strînsă la mijloc și crestată la poale de ambele părți; iții și opincile ce le acoperă picioarele; gluga lățoasă sau sarica atîrnată de umeri; chica pletoasă a luptătorilor și mai cu seamă „țurca" ce acoperă capetele șefilor... nu ne putem opri de a recunoaște într-însul chiar portul muntenilor noștri... Vălurile ce îmbrobodesc capul femeilor dace sînt încă mărămele sătencelor noastre... Vom avea ocaziunea altădată spre a vorbi mai pe larg de costumul național al românilor și de originile lui. Deocamdată ne mărginim a pune în comparațiune portul mocanilor și mai ales al moților din Valea Hațegului, cu îmbrăcămintea vechilor daci"[1]. Ideea aceasta, a asemănării portului românesc popular cu cel al dacilor, a avut un bogat și lung răsunet, dovedindu-se deosebit de fertilă. Jumătate de secol mai tîrziu, într-o lucrare apărută la Braunschweig, privind îmbrăcămintea preistorică a popoarelor din Balcani și Carpați, un cercetător german conchidea fără echivoc: „țăranul român și azi se poartă ca și vechii geți, iliri, daci... Dar după cum barbarii de pe monumentul de la Adamclisi lasă să se vadă unele deosebiri tribale, tot așa și românii de azi"[2], recunoscînd așa dar existența unor variante în portul popular românesc.

După 1944, cercetările în această direcție au luat o dezvoltare apreciabilă, teza continuității și a descendenței directe a portului românesc din cel dacic fiind dominantă în studiile elaborate în ultimele trei decenii. Iată care au fost concluziile ce au fost desprinse din studierea metopelor de pe monumentul de la Adamclisi și de pe Columna lui Traian de la Roma, ca și din examinarea unor monumente funerare din Croația:

„Documentele arheologice care permit reconstituirea deopotrivă a portului dacic și iliric sînt următoarele: materialele provenite din stațiunea Dürrnberg de lîngă Halein (Austria); monumentul de la Adamclisi (Tropaeum Trajani), ridicat de Traian în anii 108—109, după înfrîngerea Dacilor; Coloana lui Traian, inaugurată la 12 mai, anul 113 e.n., care celebrează de asemenea victoria asupra Dacilor; stela, reprezentînd un demnitar roman, descoperită în zidul de incintă al cetății Histria, datînd probabil din secolul al III-lea e.n.; stela, conservată de muzeul din Zagreb, care înfățișează un bărbat roman în togă, împreună cu soția lui, îmbrăcată în costum iliric; stela de la Bihac, reprezentînd un ilir; diferite basoreliefuri din epoca stăpînirii romane și de mai tîrziu din Dacia.

Portul dacic, atît cel bărbătesc, cît și cel femeiesc, sînt bine constituite. Costumul bărbătesc era alcătuit din căciulă țuguiată *(n.n.: în forma perpetuată pînă azi pe valea Bistrei în Banat)*, cămașă cu despicătură în părți de la nivelul coapsei în jos, iți strîmți sau încrețiți, cu cute transversale sau oblice, cioareci, curea cu cataramă dreptunghiulară sau ușor rotunjită, glugă, un fel de suman relativ strîmt și opinci. În afară de aceste piese care fac parte integrantă din portul românesc — cu excepția cămășii despicate lateral, care a dăinuit numai pînă la începutul secolului nostru —, dacii mai purtau o pelerină, ca și o haină groasă, cu mîneci, scurtă, cu încrețituri, care nu s-a păstrat la români. Este de menționat că opinca apare la daci atît sub tipul „Adamclisi" (căreia azi îi corespunde opinca din Țara Loviștei), cît și al celei cu „limbă", ilustrată pe stela de la Histria.

În ceea ce privește portul femeiesc, acesta ne este cunoscut sub două variante, una care se citește pe reliefurile monumentului de la Adamclisi (metopele LIII și

[1] Al. I. Odobescu, *Arte din România în perioadul preistoric*, în *Columna lui Traian*, București, 1874

[2] Emil Fischer, *Die Haar und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen- und Balkanvölkerschaften*, Braunschweig, 1908

LIV) și alta care se distinge pe reliefurile Coloanei lui Traian. Cele două variante aparțin la două clase sociale diferite: comații, oameni de rînd, pe primul monument, pileații, pe cel de al doilea.

Varianta Adamclisi a costumului femeiesc se caracterizează prin puține piese de costum de vară: cămașa și fota. Un deosebit interes îl prezintă cămașa pe care o poartă cele trei femei dace înfățișate pe metopele menționate ale monumentului de la Adamclisi. Este vorba de o cămașă încreștită la gît cu ajutorul unei sfori, care străbate foile neräscroite ale pieptului și spatelui, precum și ale mînecilor. Cămașa este lipsită de guleraș. Croiala cămășii este tipică, atît pentru daci, cî și pentru iliri, după cum vom vedea, și necunoscută — cel puțin în lumina mărturiilor arheologice descoperite pînă acum — altor popoare contemporane dacilor și ilirilor. Cea de-a doua piesă specifică este fota, o bucată țesută, înfășurată pe lung în jurul corpului. Exact în forma descrisă, cămașa se întîlnește astăzi în Moldova de nord, iar fota în Moldova și Muntenia *(n. n. precum și în unele zone din sudul și estul Transilvaniei)*.

Cea de a doua variantă de costum femeiesc dacic, înfățișată pe reliefurile Coloanei lui Traian, reprezintă un port mai căutat: părul lung, pieptănat simplu, este acoperit cu o năframă, iar locul cămășii îl ia un veșmînt cu o largă drapare pe un jupon. Nici această variantă de costum nu este atestată pentru alte popoare contemporane dacilor *(n. n. această variantă constituie un amestec de elemente dacice și romane; năframa este legată la fel ca broboada de azi a femeilor de pe cursul superior al Jiului-Petroșeni, Cîmpul lui Neag; la cămașă se poate lesne observa altița precum și mîneca răsucită, elemente prezente în portul popular femeiesc românesc; un larg vestmînt drapat de stil roman acoperă restul corpului)*.

Portul iliric femeiesc, întocmai ca și cel dacic femeiesc, varianta Adamclisi, este conservat în cele mai mici detalii de formă și decor pînă astăzi la români. Piatra funerară de la Zagreb ne înfățișează costumul complet al femeii ilire. Piesele constitutive ale acestui costum — cămașa, fota — sînt asemănătoare cu cele dacice, avînd în plus betele încinse peste fotă. Deosebirea între cele două costume, iliric și dacic, constă în faptul că cel iliric este un costum împodobit, fie cu ornamente brodate (la cămașă), fie cu ornamente din țesătură (la fotă și la bete). Ca element morfologic în plus, cămașa prezintă un guleraș, precum și mîneci lungi strînse la capete și terminate printr-o manșetă îngustă, exact cum sînt cămășile din Oltenia, Muntenia, etc., care au guler și manșetă, numită brățară. Broderia acoperă gulerașul și brățara mînecii sub forma unei linii șerpuite alternată cu motive în romburi. La rîndul lor, betele au un decor șerpuit alternat de unghiuri duble. Decorul fotei constă dintr-o simplă dungă la poale, încadrată între două liniuțe pe margine, desigur colorată, ca și astăzi. Este de amintit și amănuntul că fota se purta la drum cu colțul de jos suflecat la brîu, cum se vede foarte clar pe stela de la Zagreb. Pentru portul iliric bărbătesc nu știm decît că el se caracteriza prin existența fustanelei, comună astăzi albanezilor, grecilor și, într-o mai mică măsură, românilor.

Extraordinara asemănare între costumul dacic și iliric, pe de o parte, și cel românesc, pe de altă parte, asemănare care merge pînă la suprapunerea exactă, constituie dovada că geneza portului românesc este traco-iliră[1].

Structura fundamentală a costumului dacic o vom regăsi mereu de-a lungul și de-a latul țării, detalii de croi, materie primă sau decor reamintind fără încetare, călătorilor străini și cercetătorilor, ilustra și străvechea ascendență. Trecerea prin satele românești, prin sălile muzeelor sau contemplarea imaginilor din lucrările conservate acestei teme nu fac decît să întărească o asemenea premisă a istoriei costumului popular românesc.

Pînă a se impune însă această idee, a fost vehiculată, mai ales în romanticul secol al XIX-lea, dar și înainte, ideea descendenței romane a portului popular românesc, legată firește de teoriile romanității poporului român, ce au jucat un rol atît de important în lupta neîntreruptă de sute și sute de ani pentru afirmarea caracterului său atît de distinct în lumea slavo-balcanică și în contextul Europei centrale și de sud-est. Încet, încet s-a impus însă constatarea că, spre deosebire de domeniul istoriei și al lingvisticii, unde romanitatea poporului și limbii române au fost dovedite ca incontestabile, în domeniul etnografiei în

[1] *Arta populară românească*, București, 1969, p. 282.

genere şi, în special, în cel al costumului popular, au supravieţuit şi prevalează numeroase elemente ale culturii şi civilizaţiei dacice.

Se cuvine să remarcăm că mai ales autorii străini au fost cei care au subliniat în secolele trecute moştenirea romană în portul popular românesc, împrejurarea fiind extrem de semnificativă pentru poziţia generală a lumii ştiinţifice cu privire la neîndoioasa origină romană a poporului român. Unul dintre primii care au scris despre ascendenţa romană în acest domeniu a fost germanul Reichersdorffer[1]. Aceeaşi idee o regăsim şi la cunoscutul istoric Toppeltinus[2]. La mijlocul secolului al XVIII-lea, Johannes Troester, subliniind originea romană a portului popular românesc, descrie tipul de cămaşă zisă cu „barburi" (de la lat. *barbula*): „tinerii merg la horă cu cămăşi încreţite, având în faţă, pe piept şi la spate cusută litera latină M"[3] (n. n. tip de cămaşă purtat şi azi pe o vastă arie din vestul şi sud-vestul Transilvaniei, cu deosebire în zonele pastorale, de unde a trecut şi în sudul Carpaţilor o dată cu populaţia de ungureni; nu este vorba de litera M, ci de un desen asemănător acestei litere rezultînd din cusăturile pe marginea liniilor de croială specială a acestui tip de cămaşă bărbătească). Acelaşi autor descrie gluga (lat. *sagulum*), precum şi opincile, velitura şi cămăşile brodate. Frumuseţea motivelor brodate de pe cămăşile femeieşti româneşti este remarcată şi de un călător suedez[4], voiajînd în Transilvania secolului al XVII-lea, care pare a fi secolul descoperirii masive a românilor de către lumea occidentală în preajma epocii iluministe[7].

Romanitatea portului popular românesc va fi afirmată pînă tîrziu în secolul al XIX-lea, fie de străini ca Charles de Bouqueron: „locuitorii Principatelor (n.n. danubiene) descind din colonii romani aduşi pe malurile Dunării de către Traian şi se deosebesc de toate popoarele care îi înconjoară prin costumul lor, prin trăsăturile lor, ca şi prin obiceiurile lor... Costumul lor nu s-a schimbat de atunci şi pînă azi"[5], fie de români ca G. Barițiu, afirmînd, de asemenea, că portul românesc este cel „antic italian" adus „odată cu colonii"[6]. Apare surprinzător că în acest puternic curent latinizant, stăpînitor la mijlocul secolului trecut, tocmai un cunoscut italienizant ca Ion Heliade Rădulescu susţine, dimpotrivă, originea dacică a portului popular românesc[7].

Pe lîngă comentariile istoricilor eruditi, consemnate în tomuri savante, costumul românesc a atras de timpuriu şi atenţia artiştilor, fie a celor ce însoţeau armatele suveranilor şi generalilor, fie pe a celor ce călătoreau pentru interesele sau plăcerea lor în ţinuturi, pe acea vreme, depărtate şi exotice. Cele mai vechi imagini ale portului popular românesc sînt considerate a fi, pînă azi, două miniaturi din vestita *Chronicon Pictum* din prima jumătate a secolului al XIV-lea, ilustrînd relatarea bătăliei de la Posada. Regele Carol-Robert de Anjou este înfăţişat fugind din faţa ţăranilor români arcaşi, îmbrăcaţi cu cămăşi de pînză albă, încinşi cu curea, purtînd cioareci şi opinci, iar deasupra având sarici miţoase cu mîneci lungi purtate pe spate, la fel ca păstorii mărgineni de azi din preajma Sibiului. Două secole şi jumătate mai tîrziu, costume asemănătoare desenează Valentin Frank, un sas din Reghin ce studiase la Viena şi Strassburg şi care pe la 1640 devine comite al saşilor din Transilvania. Costumul păstorului român înfăţişat de Frank se compune din cămaşă scurtă, strînsă cu un şerpar, cioareci înguşti, căciulă înaltă şi cojoc miţos.

Atracţia exercitată de Ţările Române asupra pictorilor, desenatorilor, gravorilor din Europa centrală şi apuseană creşte în secolele următoare, al XVIII-lea şi al XIX-lea. Astfel, la 1722, topograful austriac Friedrich Schwantz realizează o foarte importantă hartă a Olteniei, ilustrînd-o şi cu cîteva desene înfăţişînd ţărani, tîrgoveţi, boieri, în costumele caracteristice. Ţărăncile sînt reprezentate în cămăşi cu altiţe, catrinţe învrîstate, bete[8]. O serie de albume din

[1] Giorgio A. Reichersdorffer, *Moldaviae quae olim Daciae pars. Chorographia*. Viena, 1541, în „Tesauru de monumente istorice pentru Dacia", 1864, p. 130
[2] Laurentius Toppeltinus, *Origines et occasus Transylvanorum*, capitolul *De habitu walachorum in Transylvaniae*, Lugduni, 1667, p. 110
[3] Johannes Troester, *Das Alte und Neue Teutsche Dacia*, Nürnberg, 1666, p. 338
[4] Franz Babinger, *Conrad Jakob Hildebrandts Dreifache Schwedische Gesandtsschaftsreise nach Siebenbürgen 1656—1658*, Sibiu, 1937
[5] Ch. de Bouqueron, *La Roumanie, son présent et son avenir*, Galaţi, 1869
[6] George Barițiu, *Porturile românești*, în „Calendariu pentru poporul român", 1860
[7] Ion Heliade Rădulescu, *Albina Românească*, 1842
[8] *Tabula Walachiae Cisalutanae* per Frieder Schwantzium, Regiminis Heisteriani Capitaneum, Ao. 1723

secolul al XVIII-lea sînt dedicate exclusiv costumelor din Transilvania, printre care un loc important îl deţin cele româneşti. Vestitul *Trachten Cabinet von Siebenbürgen*, aflat la Cabinetul de Stampe al Academiei R.S.R., colecţia de desene conţinute în *Siebenbürgische Landestrachten*, *Siebenbürgische Nationaltrachten Hennenheim I*, *Hannenheim II*, din biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu, *Die Bewohner Siebenbürgens* de Joseph Leonhard de la aceeaşi bibliotecă a muzeului sibian, *Kostümbilder-Buch* din biblioteca Universităţii din Graz, *Kostümbilder aus Siebenbürgen*, *Tabulae pictae et coloratae* din biblioteca Muzeului Naţional din Budapesta, toate alcătuiesc o masivă arhivă ilustrată a costumelor româneşti din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, dovedind interesul crescînd al artiştilor ca şi al cercetătorilor faţă de portul popular românesc ce încă de pe atunci îşi cîştigase un renume european. Să notăm că această valoroasă arhivă încă nu a fost studiată şi nici măcar publicată pentru a fi valorificată cum se cuvine de către cercetătorii români, iar o istorie a costumului popular românesc fără utilizarea acestor surse iconografice de prima mînă este de neconceput.

În afară de artiştii plastici din Europa Centrală, desene ale costumului românesc au fost executate şi de pictori transilvăneni, în majoritate saşi din Transilvania, cum sînt Fr. Neuhauser, Schnell, în secolul al XIX-lea. Cam în aceeaşi epocă se situează şi numeroasele schiţe, desene, gravuri, acuarele, lucrate de pictori italieni şi francezi, călători în Valahia şi Moldova primei jumătăţi a secolului al XIX-lea, între care Valério, Lancelot, Doussault, Raffet, Bouquet, Preziossi, au fost prezentaţi într-o lucrare a lui George Oprescu[1].

În sfîrşit, să amintim şi interesul manifestat de artiştii plastici români ai epocii, începînd cu Gh. Asachi şi fiul său Alexandru Asachi, cu pictorii Lecca şi Trenk, şi terminînd cu vasta operă a lui Szathmary, care ne-a lăsat o adevărată enciclopedie a portului popular românesc. Ca să nu mai amintim de opera unui Tattarescu, Aman sau Grigorescu şi Andreescu, care au pictat de multe ori chipuri de ţărani şi ţărănci în costume regionale.

Fireşte, însă, că oricărui privitor al acestor stampe şi tablouri înfăţişînd portul popular românesc din secolul al XVIII-lea, şi mai ales pe cel din al XIX-lea, cu greu i-ar veni, la prima vedere, să facă o legătură directă între aceste tîrzii imagini ale unui port popular românesc somptuos, plin de culoare, străbătut nu arareori de fir de aur în ţesătură, şi liniile simple, sobre, ale costumelor cioplite în piatra celor două monumente romane de acum două mii de ani, Columna lui Traian de la Roma şi Tropaeum Trajani din Dobrogea. Şi totuşi filiaţia este directă, iar cercetătorilor care analizează structura acestor costume şi liniile lor de croi, le apare limpede persistenţa unor aceleaşi idei funcţionale şi estetice, de la daci pînă azi, spre sfîrşitul secolului al XX-lea. Două mii de ani de istorie, de zbucium, de luptă pentru salvarea fiinţei naţionale, au dus în vîrtejul lor flamurile mereu împrospătate ale vestmintelor purtate de fii şi fiicele pămîntului românesc. Nu se putea ca istoria să nu înscrie pe aceste flamuri însemnele luptelor, ale victoriilor şi ale durerilor neamului nostru. De aici schimbările intervenite, de aici prezenţa unor elemente călătorind în timp şi spaţiu, altoite însă pe trunchiul viguros al tradiţiei autohtone. O tradiţie a cărei forţă impresionase pe dalmatinul Antonio Wranatius Sibenicensis (1504—1573) consemnînd în cronica întîmplărilor moldoveneşti a anilor 1530, la un sfert de veac după moartea lui Ştefan cel Mare: „Moldovenii ţin morţiş la straiele lor şi cu moartea se pedepseşte la ei oricine ar împrumuta ori îmbrăcăminte, ori sabie, sau orice altceva asemănător, de la turci sau de la altă naţiune"[2]. „Straiele" moldovenilor, ca şi cele ale muntenilor, oltenilor, crişenilor, bănăţenilor, maramureşenilor, dobrogenilor, transilvănenilor au rămas în liniile lor fundamentale aceleaşi pînă azi, dar nu este mai puţin adevărat că, fiind parte a devenirii social-istorice şi economice, aceste „straie" poartă în faldurile lor, aidoma unor straturi geologice, mărturiile unor epoci trecute, ale relaţiilor cu acele culturi cu care poporul nostru a venit în contact de-a lungul timpului. Acelaşi mare istoric de artă, Odobescu, „adevărat părinte al istoriei de artă şi al arheologiei româneşti"[3], cel dintîi care a introdus într-o expoziţie universală

[1] G. Oprescu, *Ţările Române văzute de artişti francezi*, Bucureşti, 1926
[2] A. Wranatius Sibenicensis Dalmata, *De Situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*, în „Tesauru de monumente istorice pentru România", 1864
[3] Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Ţările Române*, Bucureşti, 1970, p. 9

(Paris, 1867) obiecte de artă populară românească[1] considerînd că istoria artei populare reprezintă o parte componentă a istoriei artei generale[2], același Odobescu a înțeles de la început complexitatea fondului polimorf al costumului popular românesc atunci cînd scria acum un secol: „Vestmintele poporului român se alătură de o parte de costumele popoarelor de origină latină (Italia și Spania), de alta, de ale slavilor, maghiarilor și chiar bretonilor, iar în anumite puncte de costumele pur orientale"[3]. Cu această frază, Odobescu trasase în fond liniile directoare ale unui vast program de cercetări care, din păcate, nu a fost împlinit nici pînă azi. Justețea intuițiilor sale, bazate pe cercetări extinse, dar neintrînd în sfera preocupărilor sale directe de arheolog, a rămas să fie invocată cînd și cînd, dar un studiu asupra acestor probleme rămîne încă o sarcină a viitorului.

UNITATEA

În panorama portului popular european, cu marile zone istorico-culturale vrîstate de luminile și umbrele unei complexe vieți sociale ce conduc la fragmentări ale tradiției și la constituirea unor insule de vechi supraviețuiri, în această panoramă teritoriul românesc, așa cum este el definit de arcul carpatic, de bazinul inferior al Dunării și de țărmul Mării Negre, se constituie totuși ca o suprafață unitară în ce privește existența și evoluția costumului țărănesc tradițional. Unitatea portului popular românesc se înscrie ca o coordonată importantă, majoră am spune, în tabloul general al unității culturale a românilor de pretutindeni. Se știe că această unitate, grefată pe faptul fundamental al unității de viață istorică, exprimată printr-una din cele mai uimitoare unități de limbă din întreaga Europă, este rezultatul unei serii de împrejurări particulare ale desfășurării istoriei în această parte a continentului nostru. Insulă a latinității din extremul nord-est al Imperiului roman, în același timp porțiunea cea mai mare și mai bine păstrată din acea Romanie Orientală care acoperă întreg sud-estul Europei, teritoriul românesc a avut un destin istoric aparte, explicat pe de o parte prin existența unor străvechi civilizații și culturi dezvoltate pe acest teritoriu încă din neolitic, iar pe de altă parte structura și poziția geografică a însăși pămîntului românesc. Este drept că în viziunea cronicarului moldovean, raportată la dimensiunea redusă a Moldovei de atunci dintre Carpați, Nistru și Marea Neagră, și la înfruntările epocii ce amenințau direct țara Moldovei, poziția noastră părea a fi „în calea tuturor răutăților". Privită însă în vastă perspectivă cultural-istorică și considerînd tot pămîntul românesc, se poate constata, dimpotrivă, că acest pămînt a fost, într-un fel, ocolit de marile aventuri și desfășurări ale istoriei. Situația aceasta de relativă izolare, ținînd seama de poziția teritoriului românesc pe continentul european și în aglomeratul său colț sud-estic, a fost deja semnalată și remarcată pentru vechile perioade ale istoriei, de către renumiți arheologi și istorici. Astfel, în ce privește contextul culturilor neolitice, curentele culturale ce au radiat necontenit dinspre bazinul Mediteranei Orientale au pătruns în Balcani și spre Europa Centrală de-a lungul așa numitului culoar Vardar-Morava, teritoriul românesc rămînînd deci excentric și izolat[4]. Și mai semnificativă ni se pare a fi situația, în același context al străvechilor culturi neolitice, la limitele nord-estice ale teritoriului românesc, adică tocmai în acel sector nevralgic în care se știe că au sălășluit milenii și veacuri de-a rîndul primejdiile latente ale tuturor invaziilor. Or, iată că într-o serie de hărți întocmite de o mare cunoscătoare[5] a problemelor istorice ale spațiului est-european, se poate vedea limpede că încă din al patrulea mileniu și din a doua jumătate a celui de al treilea mileniu, ariile de cultură în acest spațiu la nivelul arcului carpatic se diferențiază în est- și vest-carpatice[1], pentru ca în jurul lui 1500 î.e.n. să se contureze distinct „complexele" culturale de pe teritoriul românesc — Monteoru, Wietenberg și Tei, deosebite de complexele nord-pontice și Komarov din spațiul de la est și nord de țara noastră[2]. Acestea au fost fundamentele culturale ce au prezidat la separarea, în jurul anului 500 î.e.n., a complexului dacic (în spațiul românesc) de cel proto-slavic, așa numitul *Chernoles complex* în nord-estul Carpaților și Ucraina și de cel scitic deasemenea nord-pontic[3]. Separarea dăinuie și apoi se accentuează între secolul 3 î.e.n. și secolul 3 e.n., constatîndu-se existența dacilor în spațiul românesc incluzînd Transilvania, Moldova și Muntenia-Oltenia, concomitent cu existența proto-slavo-sciților în spațiul ucrainean. Pe harta acestor spații, Gimbutas trasează și valurile primelor migrații, cele ale sarmaților, care — extrem de semnificativ — se efectuează prin culoarul Bugeacului și Dobrogei, deci prin sud-estul României și, mai ales, prin trecătorile nord-carpatice, cele pe care le vor utiliza cam o mie de ani mai tîrziu și parte din triburile slave și îndeosebi migratorii unguri. Ca și aceștia din urmă, invadatorii sarmați vor pătrunde în Transilvania pe la vest, venind deci din pusta Tisei și nu direct peste munți, dinspre Moldova[4]. În timpul Imperiului Roman, distribuția spațială și liniile de forță ale primelor migrații din era noastră, cele goto-gepide, păstrează aceeași orientare, complexul cultural Cerniahovo rămînînd cantonat tot în nord-estul ucrainean[5]. Iar localizarea diverselor triburi slave în secolul al IX-lea e.n. — tiverți, ulici, volînieni, drevleni, dregovici, severieni etc. — este făcută de aceeași autoare dincolo de Nistru, în spațiul podolo-ucrainean[6]. În sfîrșit, expansiunea și migrația principală a slavilor către sudul și centrul Europei în secolele al VI-lea și al VII-lea se face, este bineștiut, pe aceleași străvechi căi de pătrundere: țărmul Mării Negre în sud și trecătorile din Carpații nordici, dînd în cîmpia Panoniei la nord[7]. Peste veacuri, pînă azi, cele două provincii ale Imperiului roman puternic latinizate, Panonia și Pacia, vor rămîne bariera și zona de limbi neslave între slavii estici și apuseni de o parte și cei sudici de altă parte[8]. Această înșirare, poate fastidioasă, ni se pare însă necesară și, mai ales, lămuritoare pentru înțelegerea păstrării ființei neamului românesc și, o dată cu el, a fenomenelor de cultură populară, între ele și a portului popular românesc, conservîndu-și pînă astăzi atîtea din caracterele fundamentale ale substratului traco-daco-iliric. Tocmai această evidentă „izolare" sau „ocolire" a pămîntului românesc explică permanența poporului și putința de a-și salva identitatea sa națională, materializată, între altele, în felul de a-și construi casa, a-și făuri uneltele, a-și croi și împodobi îmbrăcămintea.

Asemenea zone „izolate" au fost mai multe în sud-estul european și pînă astăzi stau mărturie enclavele aromânești din sudul și vestul peninsulei balcanice, adăpostite în munții Pindului și ai Rodopilor sau în Muntenegru și Albania. Dar nicăieri aceste „insule" nu au fost atît de mari, și în afara circuitelor „internaționale" ale diferitelor epoci, ca în spațiul carpato-danubiano-pontic. Tocmai aici, la marginea Imperiului roman, la frontiera nesigură și înfricoșătoare a lumii europene cu cea a stepelor și întinderilor împădurite eurasiatice, tocmai aici s-a întîmplat ca structura fizico-geografică a spațiului să faciliteze o relativă izolare. Cetatea uriașă a Carpaților a fost înconjurată din toate părțile de imense păduri, de codri nepătrunși: spre răsărit, codrii Tigheciului și ai Orheiului, spre apus codrii Silvaniei înaintînd adînc în pustă, spre sud codrii Deliormanului și Vlăsiei. Acest brîu de păduri seculare întunecate era dublat la apus și la miazăzi, și o bună parte și spre răsărit, de mlaștini și bălți, ale Dunării și ale cursurilor de apă ce-și au vărsarea în Tisa. O dublă barieră stătea deci în calea hoardelor venite călare. De aceea au reușit să pătrundă doar dinspre apus, numai pe văile rîurilor mari, pe Mureș, Crișuri, Someș, acolo unde Gelu, Glad, Menumorut au și opus prima rezistență în fața năvălitorilor stepei. Tra-

[1] Prezintă arta populară în cadrul expoziției în capitolul *Casa, vestmintele și petrecerile țăranului român*, subliniid valorile costumului popular: „România însă își are și dînsa tezaurile sale artistice și poporul nostru poartă încă unul din costumele cele mai grațioase", în *România la expoziținea universală din 1867, la Paris*.

[2] Pregătind un ciclu de conferințe despre arta poporului român, Odobescu nota cu pasiune și mare modestie în același timp, caracteristice ființei sale aristocratice, depunînd o întinsă muncă de cercetare... „ce în timp de douăzeci de ani aproape le-am cules cu osteneli, dar cu dor și plăcere; le-am plămădit cu ce brumă de știință am putut și eu să adun din studii și călătorii, spre a netezi oarecum drumul celor ce vor descrie într-o zi, cu mînă sigură și măiastră, originile artei în istoria și obiceiurile zilnice ale poporului nostru românesc", în C. Nicolescu, *op. cit.* p. 9

[3] A. Odobescu, *Notice sur les antiques de la Roumanie*, 1867

[4] P. Laviosa Zambotti, *Le più antiche culture agricole europee: L'Italia, I Balcani e l'Europa Centrale durante il Neo-eneolitico*, Milano, 1943, p. 468

[5] M. Gimbutas, *The Slavs*, Londra, 1969

[1] *ibidem*, fig. 2, p. 14, fig. 3, p. 21
[2] *ibidem*, fig. 8, p. 35
[3] *ibidem*, fig. 11, p. 41
[4] *ibidem*, fig. 23, p. 65
[5] *ibidem*, fig. 25, p. 69
[6] *ibidem*, fig. 42, p. 96
[7] *ibidem*, fig. 43, p. 107
[8] *ibidem*, fig. 55, p. 131

diția păstrată milenii s-a dovedit a fi puternică, viabilă și unitară. Iar cînd primejdia a început să crească dinspre miazăzi, tîrziu în al XV-lea secol, cînd puterea semilunei creștea pe cerul Europei, aceste pămînturi de la Dunăre și Carpați au constituit ultima redută în care s-au păstrat comorile artei populare. Așa se explică de ce în România portul popular este mai unitar și în același timp a fost păstrat pînă cel mai tîrziu în comparație cu celelalte ținuturi ale sud-estului european. Și de ce moda orientală aici a prins cel mai puțin și — la fel ca în limba română, unde cuvintele turcești aproape că nu au lăsat urme — a dispărut apoi aproape cu desăvîrșire, lăsînd curată moștenirea portului din străbuni.

Această moștenire apare azi cu atît mai impresionantă cu cît unitatea ei din Maramureș pînă în Dobrogea și din Oltenia și Banat pînă în Moldova și Transilvania, din Țara Crișurilor pînă în Muntenia, se manifestă în toate domeniile sau aspectele esențiale ale costumului popular: materia primă folosită, croiala și structura diferitelor piese, ornamentația cu tot ce implică aceasta de la repertoriul motivelor la compoziție, coloritul, alcătuirea de ansamblu a costumului.

Materia primă: de-a lungul și de-a latul României călătorul poate vedea și astăzi, în zi de lucru sau în zile de sărbătoare, bărbați și femei îmbrăcați în haine de un alb curat, de lînă, cînepă, in sau bumbac. Într-adevăr, nota dominantă a costumului popular românesc, în ce privește materia primă, este utilizarea țesăturilor albe din fibre animale sau vegetale. Bogăția țării din trecut în oi, în lanuri de cînepă și in, iar începînd din secolul al XIX-lea importurile masive de bumbac, explică folosirea acestor materii prime. Păstrarea lor albe se datorează însă tradiției dacice străvechi. Această trăsătură este caracteristică și pentru ramurile de populație românească și aromânească de la sud de Dunăre, contrastînd cu țesăturile întunecate ale turcilor sau bulgarilor de pildă, din anume zone ale Peninsulei Balcanice. Așadar, cămășile femeiești și bărbătești, ițarii, cioarecii, poalele femeiești, adică piesele de bază ale costumului, dar și sumanele, vestele, obielele groase de lînă sau cînepă, toate sînt albe, impresia produsă de acest popor îmbrăcat în alb fiind una de calm, putere, curățenie fizică și morală.

Croiul: pe unitatea materialului întrebuințat se întemeiază și unitatea croiului diferitelor piese componente ale costumului. Legea de bază a croiului portului popular românesc este tăietura în foi drepte, fără răscroituri. Se folosește deci tăietura simplă, conducînd la utilizarea integrală a tuturor bucăților rezultate din fragmentarea prin tăiere a fîșiei dreptunghiulare de țesătură, fie de lînă, fie pe pînză de cînepă sau bumbac. Firește că aceasta presupune o raționalizare și o cunoaștere perfectă a liniilor de croi, în așa fel ca economia avută în vedere să nu fie făcută în dauna aspectelor estetice ale pieselor de port. Îmbinarea criteriului funcțional cu realizarea artistică, producerea unor piese practice și frumoase totodată este rezultatul unei îndelungi tradiții, transmise din generație în generație, constituind temeiul unității morfologice a portului popular românesc. Transmiterea neîntreruptă în timp a principalelor elemente de croi ale costumului popular românesc este atestată iconografic de asemănarea, pînă la identitate, a costumului țărănesc românesc din vremurile noastre, din oricare din provinciile istorice ale României, cu cel purtat de dacii reprezentați în imaginile săpate în piatra celor două monumente romane vestite, Columna lui Traian și Tropaeum Trajani, așa cum deja am amintit. Unitatea fundamentală, morfologică, a cămășilor femeiești și bărbătești, a cioarecilor, a sumanelor și a cojoacelor, poate fi constatată, în unele cazuri reconstituită, în aproape toate zonele etnografice românești.

Ornamentația: puține sînt artele populare europene în care să apară o atît de unitară concepție decorativă ca în cea românească. Ornamentica românească se caracterizează, în ceea ce privește compoziția și plasarea ei în ansamblul costumului, prin dispoziția ei foarte măsurată, tinzînd la stabilirea unui echilibru al valorilor decorative. Portul popular românesc are o ornamentație discretă și, în același timp, de efect. Acest rezultat este obținut prin plasarea ornamentelor în cîmpuri bine delimitate, care pe de o parte fac ca liniile croielii să fie sublniate, și o dată cu ele și cele ale corpului, conferind costumului un caracter sculptural, iar pe de altă parte pun în valoare însăși motivele decorative. De aceea costumul popular românesc, femeiesc sau bărbătesc, din toate regiunile țării, are mari spații albe rezervate fondului, care dau întregului ansamblu o notă

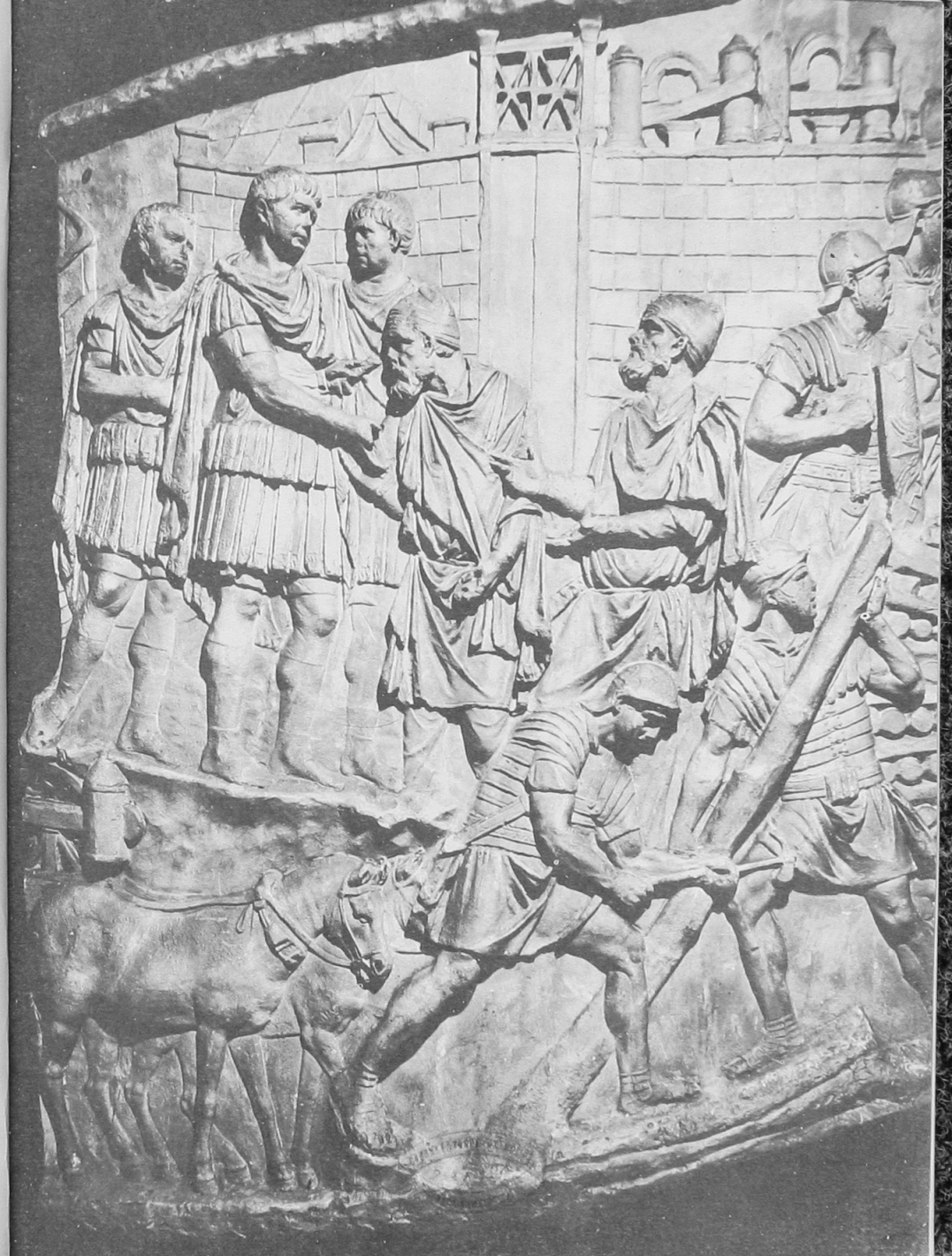

Costumul dacilor (în centrul imaginii) de pe Columna lui Traian de la Roma.

Daci cu glugi şi femei dace cu mîneci răsucite la cămăşi,
de pe Columna lui Traian de la Roma.

Femeie dacă legată la cap într-un fel asemănător celui al hunedorencelor de azi; detaliu de pe Columna lui Traian de la Roma.

Femeie dacă îmbrobodită la fel cu hunedorencele, purtînd copilul pe cap într-o albie în acelaşi fel ca în Hunedoara sudică şi în Gorjul nordic; detaliu de pe Columna lui Traian de la Roma.

Femei dace cu cămaşă încreţită la gît şi fotă strînsă în brîu, pe o metopă a Monumentului Tropaeum Trajani de la Adamclisi din Dobrogea.

76895

Țărancă din Vlașca, cu pește man, briu lat;
stampă de Bouquet,
secolul al XIX-lea, colecția Lia Stoica.

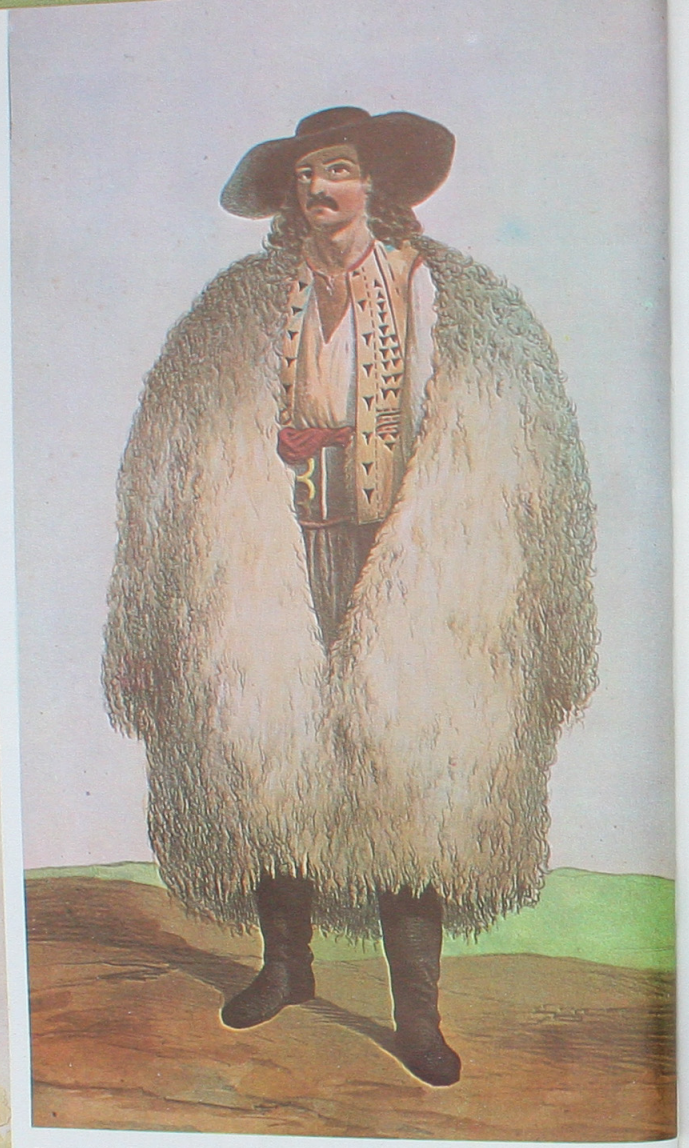

Păstor din Muscel cu pălărie cu boruri largi, cu sarică mițoasă peste cojocel;
stampă de Bouquet, secolul al XIX-lea, colecția Lia Stoica

Munteancă din Bran, cu fotă,
cămașă cu mînecă largă, ștergar; stampă
de Bouquet,
secolul al XIX-lea, colecția Lia Stoica.

Tînără valahă din Muscel, cu fotă, cămașă cu mînecă ampă, cojoc descheiat;
stampă de Bouquet, secolul al XIX-lea, colecția Lia Stoica.

Costume din Banat:
plete lungi, pălărie cu boruri răsfrînte în sus,
şube albe lungi, cămăşi lungi,
chimire late, obiele cu opinci, la bărbaţi;
cămăşi cu mînecă cu „fodori",
oprege cu ciucuri, cătrinţe, „prisliuc", purtatul
copilului în leagăn-coş pe cap, la femei;
stampă de Bouquet, mijlocul secolului al XIX-lea,
Cabinetul de stampe
al Bibliotecii Academiei R.S.R., Bucureşti.

Tărănci din Mehedinţi cu cămăşi cu mîneci ample, cu „rîuri", cătrinţe,
cu „cîrpa de cap" legată peste „conci" şi susţinută
cu o „legătură" pe frunte
stampă de Prezziosi, 1869, Turnu Severin,
Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R., Bucureşti.

Pereche de ţărani din vestul României (Banat-Crişana);
se remarcă pălăria cu boruri largi răsfrînte în sus,
cămaşa lungă, pantalonii largi cu şabace şi chimirul bărbatului,
cămaşa lungă, opregul cu ciucuri lungi, brîul,
şi cămaşa cu mîneca cu „flori" a femeii; stampă de Valério,
mijlocul secolului al XIX-lea, intitulată
Berger valaque des environs de Gross Wardein (Oradea).

Familie de păstori din Mărginimea Sibiului în drum spre stînă;
tablou de Barabas, secolul al XIX-lea.

Femeie din Mărginimea Sibiului, cu cămaşă cu altiţă pe umăr
şi şubă înfundată, brîu deasupra cătrinţei, opinci; imagine din
Trachtenkabinett aus Siebenbürgen, secolul al XVIII-lea,
Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei R.S.R., Bucureşti.

Deputaţi-ţărani în Adunarea Ad-hoc a Moldovei la 1857,
purtînd sumane albe şi seine, căciuli.

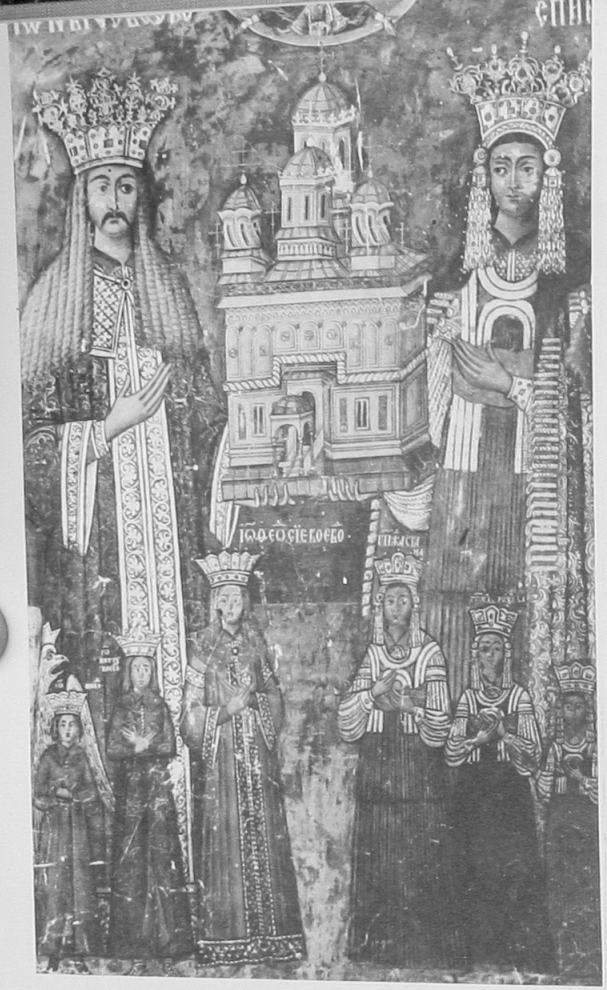

Jupîneasa Sînziana
purtînd cămaşă cu altiţă şi mînecă răsucită,
pictură murală la biserica din Cîineni,
Ţara Loviştei, 1733.

Neagoe Basarab şi familia sa;
la domniţe se observă cămăşile cu altiţe,
vîlnicele încutate;
tablou votiv la Biserica episcopală
din Curtea de Argeş.

Moşneni purtînd „şube" albe şi femei
îmbrobodite cu ştergar, cu cojocele sau
ilice, cămăşi cu altiţe şi cu vîlnice,
pe un tablou votiv cu ctitori din judeţul Olt.

de distincţie. Să notăm, ca şi în alte domenii ale artei populare româneşti, că nici în portul popular nu se manifestă acea „frică de gol" *(horror vacui)*, care încarcă şi aglomerează decorul multor costume populare ale altor naţiuni europene. Decorul, atît prin factura sa, cît şi prin dispoziţia sa spaţială, se acordă perfect cu forma şi dimensiunile obiectului (piesei de costum respective), precum şi cu funcţia pe care acesta o îndeplineşte în viaţa omului. Dacă urmărim plasarea decorului pe suprafaţa pieselor de costum, vom constata, de pildă, că el apare pe porţiunile vizibile care, în acelaşi timp, nu sînt supuse uzurei. Ornamentaţia principală a cămăşii se află plasată în jurul gîtului, pe umeri, pe mîneci, la piept şi pe poale. Spatele este foarte rar împodobit, pentru că îndeobşte acesta este acoperit cu o vestă sau cu un cojocel. Fotele au decorul dezvoltat la cele două capete, care se suprapun în faţă, fiind deci ambele vizibile; cîmpul din spate rămîne totdeauna monocrom, simplu, negru sau albastru închis sau vişiniu. De asemenea, la catrinţe, alesăturile sînt mai accentuate la capătul de jos care rămîne vizibil chiar dacă femeia îmbracă pe deasupra vre-o haină lungă. Sistemul decorativ al costumului popular românesc începe chiar cu pînza din care este confecţionat, de multe ori aceasta fiind ţesută în dungi colorate din loc în loc, aşa cum se întîlneşte la pînza folosită la costumele femeieşti sau bărbăteşti din multe zone etnografice ale Carpaţilor Meridionali, fie în valea Jiului transilvan, în Argeş, Muscel, Cîmpia Dunării şi Banat Uneori pînza de bumbac, dar şi ţesăturile de lînă folosite pentru confecţionat cămăşi şi iţari, sînt ţesute în mici romburi, „ochiuri" sau „faguri", ca în anumite zone din Moldova, fiind de o mare frumuseţe în ce priveşte contextura. Este demn de remarcat că războiul, şi toate uneltele de ţesut, rămîn aceleaşi şi atunci cînd ţăranca realizează cele mai dificile şi mai complicate ornamente prin tehnica ţesutului. Talentul, îndemînarea creatoare, imaginaţia, suplinesc simplitatea uneltelor avute la îndemînă de femeile române de-a lungul atîtor sute de ani.

În genere, prin ţesătură — cu cele două tehnici de ornamentare ale sale: alesătura şi neveditura — se ornamentează piesele de costum care îmbracă corpul de la talie în jos (catrinţele, fotele, vîlnicele, peştemanele), precum şi briiele, betele, ştergarele de cap, conciurile şi maramele. Există însă, mai rar, şi cămăşi ornamentate prin ţesătură, după cum există fote, vîlnice şi catrinţe decorate prin cusătură.

Alături de ţesătură, cusătura este al doilea procedeu tehnic de împodobire a costumului popular românesc. Cusătura dobîndeşte calităţi artistice chiar atunci cînd este folosită doar ca mijloc practic de a uni două foi de pînză sau de a le încreţi în jurul gîtului. Cheiţele, tighelele, brăţările şi alte aproape neînsemnate cusături de ordin practic, devin adevărate creaţii artistice prin măiestria cu care sînt executate. Există însă şi cusătura artistică, folosită mai ales în ornamentarea cămăşilor, atingînd o excepţională frumuseţe şi perfecţiune tehnică. Cusătura artistică foloseşte o mare varietate de puncte[1].

Atît în ţesătură, cît şi în cusătură, motivele decorative sînt în marea lor majoritate geometrice, dispuse fiind după regulile repetiţiei, alternanţei şi simetriei. Chiar atunci cînd sursa de inspiraţie a unora din motive o constituie elemente din natura înconjurătoare — flori, păsări, animale, diverse obiecte, chipul omenesc —, ele sînt supuse mai totdeauna unui puternic proces de stilizare. Este drept că apar şi în portul popular românesc motive florale sau zoomorfe, redate mai mult sau mai puţin fidel sau realist după modelele lor din natură, dar această categorie de decor constituie un strat mai recent al ornamenticii româneşti.

Coloritul: textilele româneşti în general şi costumul popular în special se caracterizează prin sobrietatea coloritului, prin prospeţimea şi armonia culorilor folosite. Înainte vreme coloritul se realiza în principal cu ajutorul zemurilor vegetale, cu care se obţinea tonuri calde, profunde şi estompate, făcînd farmecul vechilor piese de costum, ca şi al vechilor scoarţe. Culorile de bază ale costumului popular românesc, în afara fondului alb, sînt roşul şi negrul, alcătuind laolaltă o trinitate cromatică imperială, de o mare noblеţe şi distincţie. La acestea se adaugă accente de galben, verde şi albastru, doar cît să diversifice armonia celor trei culori majore. Chiar atunci cînd uneori sînt folosite tonuri mai vii,

[1] Elena Avramescu, *Broderiile la Români*, Bucureşti, 1959; Paul Petrescu, Elena Secoşan, Aurelia Doagă, *Cusături româneşti*, Bucureşti, 1973

cum este cazul țesăturilor și pieselor de costum oltenești și bănățene, armonizarea făcută cu finețe a nuanțelor duce la combinații de culori de mare rafinament. Începînd cu secolul al XIX-lea, se răspîndesc în lumea satelor românești produse industriale cum sînt arniciul, firele de bumbac mercerizat și lînița, care au introdus în costumul popular o mare varietate de culori. Este drept că aceste produse industriale au determinat apariția unor tonuri mai vii în țesăturile și cusăturile românești, dar ele au fost topite în armonia fundamentală a cromaticii românești. Să amintim că în anume zone din țară, mai ales în sud, și anume în Vrancea, Muscel, Argeș, Cîmpia Dunării și Banat, s-a răspîndit încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, poate și mai devreme în unele părți, firul și beteala de aur și argint, conferind costumelor respective o strălucire și o somptuozitate ieșite din comun. Se poate observa în cadrul gamei cromatice generale românești, că în anume regiuni apar anume preferințe, determinate de o multitudine de factori, între care, alături de flora locală, furnizoare a materiilor prime coloristice autohtone, și de felul cum au circulat produsele industriale de anilină în comerțul rural, un rol important l-au jucat și trăsăturile gustului local, format de-a lungul timpului. Calitatea deosebită a cromaticii românești, reținerea și sobrietatea pe care le constatăm în folosirea culorilor, ne fac să conchidem că unul din elementele definitorii ale specificului național românesc îl constituie tocmai simțul pentru culoare, lucru confirmat de altfel și de istoria picturii noastre medievale și moderne în care culoarea joacă rolul primordial. Este acesta însă un element al specificului național anevoie de determinat datorită caracterului său subtil, inefabil, greu de precizat și, mai ales, de măsurat.

Compunerea costumului: al cincilea element care concură la afirmarea caracterului unitar al portului românesc este alcătuirea sa de ansamblu, gruparea unor piese de același tip în configurarea costumului femeiesc și bărbătesc pe tot teritoriul țării noastre ca și în ținuturile locuite de români în afara granițelor României.

În componența costumului femeiesc intră următoarele piese, aceleași ca structură în toată România: cămașa lungă de pînză, compusă din „ciupag" sau „iie" sau „stanii" și poale; de la talie în jos se îmbracă una sau două piese (fotă, vîlnic, catrință, pește man, opreg) care sînt mai totdeauna țesute din lînă și ornamentate cu alesături în război; aceste piese sînt prinse în talie și legate peste mijloc cu brîu și bete; capul femeii măritate este învelit în ștergar, iar sub acesta părul este prins în diverse feluri, fiind susținut de un tulpan sau o bonetă; în anotimpuri reci femeia poartă cojoc, pieptar, suman; în picioare se purtau înainte obiele și opinci care au fost înlocuite mai tîrziu cu cizme, ghete înalte sau pantofi.

Componența costumului bărbătesc este și mai simplă și mai unitară decît cea a costumului femeiesc, supus fiind mai puțin proceselor de transformare, fără îndoială mai active în cîmpul gustului femeiesc. Piesele din care se compune costumul bărbătesc sînt: cămașa lungă, peste genunchi sau deasupra genunchilor; pantalonii de diferite tipuri: cioareci, nădragi, izmene, ițari, bernevici; mijlocul este încins cu brîu sau curea; opincile și obielele de uz general în trecut au început a fi înlocuite încă în secolul al XIX-lea cu cizme, ghete; la vreme rece se poartă, ca și la femei, pieptare de blană, veste, cojoace, sumane; pe cap, căciuli sau pălării.

Unitatea portului popular românesc este însă mai profundă decît cea care poate rezulta din prezentarea analitică a celor cinci aspecte, este drept esențiale, ale costumului femeiesc și bărbătesc. Într-adevăr, materia primă, croiul, decorul, cromatica, componența morfologică, toate sînt părți ale unui tot organic închegat de-a lungul unei foarte întinse perioade istorice, măsurabile cu sutele de ani, uneori, pentru anumite aspecte, cu mileniile. Ele se întrepătrund și se intercondiționează în cadrul unui stil unitar ce conferă portului popular românesc structura unui fapt de viață și de artă. Rezultat al unei vieți istorice dusă neabătut în același mediu și peisaj antropogeografic, portul popular românesc sintetizează într-un chip necesarmente particular — dat fiind specificul domeniului acesta, parte a creației plastice populare — o experiență milenară afirmînd anume valori ale comportamentului general-uman și, în același timp, specific românesc. O tratare stilistică unitară, exprimînd o viziune artistică de excepțională claritate, reverberație a însăși firii poporului român, popor de temperament clasic, ponderat

și generos în același timp, iată o temă asupra căreia gînditorii fenomenului cultural românesc au încă a se apleca.

Și mai este ceva: relația dintre popor și portul său. Românii sînt conștienți de frumusețea și de noblețea portului lor, în care văd o moștenire a strălucitei lor tradiții. De aceea îl poartă cu neasemuită mîndrie sufletească și vizibilă plăcere trupească. Portul popular românesc este semnul exterior, plastic și grăitor, al conștiinței de neam, același și aceeași pe tot pămîntul românesc, suprapunîndu-se și indentificîndu-se, într-un fel, cu limba poporului român, aceeași și ea pe tot cuprinsul românesc. Aceasta ni se pare a fi semnificația profundă, intimă, a fundamentalei unități a portului popular românesc.

DIVERSITATEA

Călătorind pe văile largi și primitoare ale Prutului, Siretului, Someșelor, Crișurilor, Mureșului, Timișului, Oltului sau pe cele mai înguste ale Sucevei, Moldovei, Bistriței, Trotușului, Argeșului, Jiului, ca și pe valea maiestuoasă a fluviului-rege al pămîntului românesc, Dunărea, ochii și inima vor fi fermecate nu numai de varietatea peisajului, ci și de aceea, mai impresionantă poate, a oamenilor purtîndu-și costumele albe, pe care le vom recunoaște mereu aceleași și totuși mereu altele. O structură unitară a portului, dar modulată în nenumărate chipuri, ne introduce în „istoriile" multiple ale străvechilor „țări" românești. Pentru că există o mare „țară românească" sau a „românilor", desenat ca un oval perfect pe hărțile geografilor, dar există, în acest unic și mare pămînt românesc, o multitudine de „țări" mai mici, avîndu-și fiecare rosturile istorice și o viață proprie, izvorîte din curgerea diferită a evenimentelor la apus, la răsărit, la miazăzi sau la miazănoapte de Carpați, acestea rămînînd mereu în inima românimii de pretutindeni, centru spațial și dinamic al vieții noastre istorice, un adevărat motor biologic al neamului. Iar în acestea „țări", vestigii istorico-sociale ale Evului Mediu, s-au dezvoltat de-a lungul timpului trăsături particulare ale culturii materiale și spirituale ale poporului român, dînd naștere la ceea ce se cheamă „zone etnografice". Nici numărul, și cu atît mai puțin limitele acestor zone, nu au fost precizate pînă azi, dar există relativ numeroase studii care se ocupă de unele din ele, fie abordînd realitatea lor etnografică în general, fie ocupîndu-se cu precădere de unul din domeniile culturii populare, între acestea firește, și de port. Unele din aceste zone se confundă cu vechile „țări", cunoscute fiind tuturor, de pildă, Țara Bîrsei, Țara Zărandului, Țara Hațegului, Țara Oașului, Țara Moților, Țara Lăpușului, Țara Almăjului, Țara Oltului, Țara Loviștei, Țara Vrancei, Țara Dornelor, după cum altele sînt tot atît de cunoscute ca entități etnografice fără a purta expres numele de „țară", așa cum sînt: Mărginimea Sibiului, ținutul Tîrnavelor, ținutul Ciucului, ținutul Năsăudului, sau altele pur și simplu numindu-se Pădurenii, Codru, Chioaru, Vlașca. Fragmentarea geografică și particularizarea feudală mai accentuată au făcut, după cum se observă din enumerarea de mai sus, ca în Transilvania limitele acestor „țări" să fie mai precise și constituirea lor în unități distincte mai evidentă. La est și la sud de Carpați, unitățile sînt mai mari și se acoperă, în stadiul cercetărilor de azi, mai degrabă cu realitatea părților de provincii istorice (sudul sau nordul Olteniei, nord-vestul Munteniei, de ex.) și a județelor, conturarea granițelor lor fiind o operație ceva mai dificilă și care încă nu s-a întreprins în mod sistematic de către știința etnografică românească. Limitele rămîn uneori vagi, lăsînd loc unor fluctuante arii de tranziție. Și totuși, și aici, se recunosc particularitățile locale, cînd se vorbește de ținutul Neamțului sau al Fălciului, de valea Bistriței sau a Trotușului, de ținutul Botoșanilor, de „Ocolul" Cîmpulungului moldovenesc și, cum am văzut mai sus, chiar de o Țară a Bornelor și o Țară a Vrancei, singurele exemple pentru Moldova, alături de Țara Loviștei, unicul exemplu pentru Țara Românească, toate trei fiind plasate la hotarele Transilvaniei. Și putem continua cu Gorjul, Mehedinții, Romanații, Argeșul, Muscelul, Vlașca, Buzăul. Am enumerat numai o parte din ele, iar cele din urmă comportă încă multe subdiviziuni, etnografii nehotărîndu-se nici să le delimiteze, nici să le numere, ceea ce, probabil, nici Atlasul Etnografic al României, aflat în lucru, nu va izbuti, operația aceasta necesitînd studii de profunzime și de amănunt, nu de extensiune spațială. Cu titlul unei ipoteze de lucru, putem aprecia numărul zonelor etnografice din România la

circa 80. Cifra ne vorbește singură despre varietatea aspectelor culturii populare românești și, implicit, despre diversitatea pe care ne putem aștepta să o întîlnim în portul oamenilor din cele optzeci de unități etnografice, în care trăiesc, să nu uităm, alături de majoritatea covîrșitoare a populației românești și grupuri de unguri, secui, sași, șvabi, sîrbi, ucranieni, ruși, turci, tătari, unele dintre acestea foarte puțin numeroase (cîteva mii de suflete), dar cu aporturi culturale ce trebuie luate în seamă, în spiritul științific tradițional al etnografiei românești. În lumina celor spuse înainte despre puternica unitate a portului popular românesc, firește că nu ne putem aștepta la diferențieri spectaculoase și contradictorii; structura portului românesc este aceeași pe tot teritoriul țării; diversitatea se referă la soluțiile locale adoptate în decursul timpului, soluții atîrnînd de varietatea condițiilor naturale, de cele legate de evoluția social-istorică a zonelor, de ocupațiile principale ale oamenilor, de curentele culturale sau de modă ce au acționat în mod diferit în apusul, sudul sau răsăritul României. Toate la un loc au dus la cristalizări diverse ale modului de a croi și de a împodobi, ca și a felului de a purta o piesă de port sau alta. Pe o structură unitară s-au grefat deseori dinamici particularizante ale sistemelor decorative și ale complexelor cromatice, conducînd la acea fermecătoare diversitate pe care o amintisem la începutul acestui subcapitol.

Nu întîmplător am pomenit atunci de văile marilor rîuri. Călătorind de-a lungul lor putem surprinde, ca într-o vastă secțiune operată în pămîntul României, succesiunea formelor de relief, coborînd ca într-un uriaș și armonios amfiteatru din înălțimile Carpaților spre dealurile și cîmpiile din toate punctele cardinale. Din treaptă în treaptă, vom parcurge, odată cu schimbarea peisajului și a tipului așezărilor, de la cele risipite la cele răsfirate și apoi la cele adunate, și trecerea de la portul muntenilor păstori, crescători de vite sau pădurari și lucrători la pădure, la portul viticultorilor și pomicultorilor, pînă la cel al agricultorilor din întinsele șesuri și ale pescarilor de pe țărmurile Dunării și mării. Nu vrem să spunem prin asta că există în țara noastră costume strict specializate pe profesii, așa cum în alte țări există un costum al minerilor, altul al pescarilor, altul al crescătorilor de vite, ci doar că sînt anume piese care diferă și care pun accente în costumul oamenilor trăitori în peisaje antropogeografice diferite și avînd, firesc, ocupații diferite. Iar dacă de pe văile străbătute vom trece pe cărările și drumeagurile coastelor de dealuri și pe nenumăratele „plaiuri" românești — plaiul Branului, plaiul Cloșanilor, plaiul Vulcanului — matcă spațială a românilor (pînă și în titulatura arhiepiscopilor din trecut figura sintagma „exarh al plaiurilor", vorbind de o străveche realitate geografică, dar și socială a românilor), atît de specifică încît a fost incorporată și în unica Mioriță cu sute de variante („pe-un picior de plai..."), dacă deci vom urca pe plaiuri, vom vedea portul popular românesc, diversificat pe văi, ramificîndu-se și mai mult, imaginea finală fiind aceea a unei mari unități în varietate.

Pe fondul unitar al portului popular românesc s-au altoit, la diferite epoci istorice și în diverse împrejurări, elemente de la alte popoare, ale unor arii de cultură mai apropiate sau mai depărtate. Pe marginile teritoriului românesc s-au produs firesc fenomene de schimb și împrumut reciproc, contiguitatea etniilor fiind totdeauna generatoare de asemenea procese transmițătoare în ambele sensuri. Unul din faptele importante de diversificare a costumului popular, mai ales a celui bărbătesc, îl constituie existența pantalonilor foarte largi, a gacilor — cu un termen vechi slav — și a cămășilor foarte scurte, comune unei vaste arii situate la vest de țara noastră și înglobînd Slovacia, porțiuni din Ungaria, nordul Serbiei și Sloveniei. De aceea, pe o fîșie din apusul României, în Maramureș, în părțile Băii Mari, a Oradiei, Aradului și Timișoarei, întîlnim asemenea elemente de port integrate portului popular românesc. O a doua zonă de contiguitate este cea din sudul României, unde se întîlnesc pantalonii din stofă închisă la culoare, albastru închis sau brun, cu croiala largă, dintr-o familie apropiată șalvarilor.

Dar alături de fenomenul de contiguitate există și cel de întrepătrundere cu grupe de populații de origine diferită de pe teritoriul românesc. Cele mai importante asemenea grupe cu care în decursul timpului s-au operat schimburi de cultură populară sînt sașii, ungurii, secuii și huțulii. Aceste grupe au preluat numeroase elemente de port de la români, așa de pildă sașii din ținutul Bistrița Năsăud poartă cămăși lungi românești, secuii au cioareci asemănători celor românești,

iar huțulii au preluat în întregime costumul românesc. Firește că s-au petrecut și preluări în sens invers, cum pot fi notate cele din domeniul pieptarelor și cojoacelor de piele brodate, a pălăriilor de pîslă, a unor elemente de decor ținînd de repertoriul motivelor și cromaticii. Importanța și semnificația acestor schimburi pot fi bine înțelese dacă ne gîndim că pe teritoriul românesc au trăit, și în parte mai trăiesc, și alte mici grupe de populație străină, cum ar fi lipovenii, turcii sau tătarii, a căror zestre culturală a fost mult prea deosebită de cea a maselor românești pentru ca să se poată face schimburi și împrumuturi viabile.

Nu este însă vorba numai de „împrumut" sau „preluare", ci și de fenomenul mult mai complex al înrîuririi am spune latente, petrecute încet, de-a lungul timpului, între forme și culori ce treptat trec de la o grupă de populație la alta. Așa s-a petrecut nu numai cu elementele de port popular aparținînd altor etnii sau arii de cultură, ci și cu elemente de port orășenesc sau militar. Este greu de a discerne în stadiul de azi al cercetărilor ce s-a prefirat de-a lungul vremii din costumele altor categorii sociale în cel al țăranilor. Sau mai bine zis știm, și în general și în cazuri particulare, că de pildă brandeburgurile de pe laibărele țărănești din ținutul Aradului și din unele părți bănățene provin din uniformele diferitelor arme ale armatei habsburgice. Dar un inventar complet al acestor preluări, cu indicarea mai mult sau mai puțin precisă a surselor, încă nu s-a făcut. Tot așa, în portul popular din sudul Carpaților se întîlnesc numeroase piese și denumiri a căror origine trebuie, fără îndoială, căutată în modele orientalizante ce s-au succedat vreme de două-trei secole în Principatele române și mai ales în Țara Românească. Un cercetător care s-a aplecat cu sîrg asupra costumelor românești din trecut[1] citează numeroase asemenea haine și nume: giubea, anteriu, epingea, libadea, dulamă, zăbun, cabanițele de origină imperială bizantină, tambărele aromânilor, concluzînd cu dreptate: „Felul în care vechiul port orășenesc și de curte din Principatele noastre, lepădat și înlocuit de-a lungul vremii de oamenii tîrgurilor și cetăților, a pătruns și s-a statornicit păstrîndu-se pînă azi în lumea satelor românești, își așteaptă cercetătorii. Un material deosebit de interesant și de vast, răspîndit pe toată aria țării, se oferă studiul lor"[2]. O altă lucrare, sistematică și întemeiată pe cercetări proprii bine conduse, oferă numeroase prilejuri de meditație în această privință[3]. Se vede astfel că punțile au fost întinse deocamdată dinspre partea costumului de curte, boieresc și de tîrgoveți, cercetarea așteptîndu-și întregirea cu material țărănesc privit sub unghiul etnografic. Fără acest studiu, ce se cere efectuat extensiv pe tot teritoriul românesc și cu înțelegerea faptelor de cultură complexe ce au stat la baza împrumuturilor și trecerilor portului de la categorie socială la alta, înțelegerea portului popular românesc va rămîne încă neîntregită.

Din prezentarea acestei problematici sperăm însă că s-a înțeles importanța circulației diferitelor elemente, diverse ca origină și evoluție, în portul popular românesc. Iar diversitatea acestuia apare astfel ca un rezultat al istoriei vii, concretizată în transmiterea unuia sau altuia din elementele de port, principale sau accesorii. De altfel, de multe ori tocmai aceste accesorii constituie elemente diferențiatoare, indicînd sensuri de propagare a curentelor de modă, fiind ele însele semne ale unor diferite mesaje în ansamblul vieții sociale. Toate la un loc contribuie la configurarea tabloului amplu, unitar și variat, în același timp, al portului popular românesc.

În acest cadru nu vom putea prezenta toate aspectele caracteristice ale celor optzeci de zone etnografice, așa cum le-am apreciat ceva mai înainte. Pentru multe din ele cercetarea de pînă azi nici nu ne pune la dispoziție toate datele necesare. Ne vom mărgini deci să încercăm să înfățișăm portul popular din România în acele zone pentru care există suficient material prelucrat, rămînînd viitorului, nu prea îndepărtat, sarcina cercetării integrale și complexe. Ca de atîtea alte ori, cartea de față constituie o treaptă înspre cunoașterea cît mai completă a unuia din domeniile importante ale culturii populare și chiar ale culturii și civilizației românești privită în ansamblu.

În diversificarea zonală a portului popular din România rolul esențial l-au jucat însă nu atît fenomenele de influențare și de preluare reciprocă, ci, firește,

[1] Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, București, 1971
[2] *ibidem*, p. 14 urm.
[3] Corina Nicolescu, *Istoria costumului de curte în Țările Române*, București, 1970

dezvoltarea internă a costumului dintr-o zonă sau alta, avînd la bază procesele de transformare socială şi economică petrecute de-a lungul timpului în diferitele părţi ale ţării. Nu totdeauna însă există un paralelism consecvent în evoluţia aspectelor de cultură materială şi spirituală a fiecăreia din cele optzeci (cifra este ipotează de lucru deocamdată, reamintim) de zone. Pentrucă zona etnografică nu se suprapune total cu aria de răspîndire a unui costum. Uneori, aceasta din urmă poate fi mai mare, alteori mai mică decît zona respectivă, după cum acelaşi lucru se poate întîmpla şi cu alte aspecte etnografice, cum ar fi de pildă arhitectura sau ceramica, sau vreuna din ocupaţiile principale sau secundare. Zona etnografică se constituie ca atare din însumarea a numeroase elemente sau aspecte etnografice, dar nu obligatoriu a tuturor acestora.

Or tocmai studiul dezvoltării interne a fiecărei zone în parte nu s-a efectuat încă decît pentru foarte puţine dintre ele. Amintim printre studiile semnificative, cele dedicate, Argeşului şi Muscelului, Văii Bistriţei, Văii Jiului, Vîlcii, Ţării Bîrsei, Maramureşului, Sucevei, Rădăuţiului, Bihorului, Branului, Buzăului[1]. Vechea imagine a portului popular românesc, cunoscută încă din a doua jumătate a secolului trecut şi din prima jumătate a secolului al XX-lea, acceptînd tacit ideia că zonele reprezentative ar fi doar cele din ţinuturile muntoase şi colinare, ideie prevalînd cu putere de prejudecată pînă azi, prinde a fi modificată în ultima vreme, cîmpia cerîndu-şi, ca să spunem aşa, drepturile ei mai mult decît legitime. Studii de istorie socială[1] au dezvăluit încă mai de mult faptul că nu numai muntele a fost vatra de formare a poporului român, ci şi cîmpia, la adăpostul milenar al celor două bariere evocate de noi mai înainte, pădurea şi balta. În ultimul timp au apărut cîteva studii interesante tocmai despre costumul din zonele de cîmpie ale Ţării Româneşti[2], dovedind existenţa unor complexe de port foarte puţin ştiute pînă acum. Ele vin să îmbogăţească tabloul general al costumului popular românesc cu elemente noi, cu piese de costum necunoscute în alte zone, cu o bogată terminologie locală. Evoluţia internă a portului din aceste zone a fost diferită evident de aceea a portului din zonele izolate păstrînd aspecte arhaice, cum sînt zonele din „ţările" situate în cununa muntoasă a Carpaţilor. Aici, în Cîmpia Română, din Muntenia, Oltenia, ca şi în Dobrogea, prefacerile în secolul al XIX-lea au fost mult mai rapide, ca urmare a circulaţiei intense a mărfurilor din preajma tîrgurilor şi oraşelor ce gravitau spre capitala ţării, Bucureşti. Ni se pare semnificativ că aceste transformări, inovaţii în domeniul portului popular, au însemnat la vremea lor un aport pozitiv, aşa cum sînt apreciate atunci cînd se relatează, de pildă, rapida integrare a unor materii prime relativ noi în costumul popular de Teleorman şi Vlaşca: „Nu este lipsit de interes faptul că introducerea acetor materiale (borangic, arnici, bumbac, lînică, fluturi, mărgele) s-a făcut rapid, înlocuind materiale cu veche tradiţie în economia casnică. Introducerea noilor materii prime a avut în general un efect pozitiv în dezvoltarea costumului, care s-a manifestat sub diferite aspecte. Astfel, generalizarea sericiculturii a avut ca rezultat folosirea mătăsii ca material pentru broderii, apariţia maramelor fine, fără de care astăzi nici nu ne-am putea imagina un anumit ansamblu vestimentar, precum şi folosirea borangicului la confecţionarea cămăşilor femeieşti. Răspîndirea bumbacului a înnobilat costumul prin crearea unor ţesături mai fine şi a îmbogăţit gama cromatică prin întrebuinţarea arniciurilor colorate în broderia cămăşilor. Firul şi fluturii au dat mai multă strălucire costumului, după cum apariţia lînei industriale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a îmbogăţit repertoriul motivelor ornamentale şi a înviorat simţitor cromatica ţesăturilor de lînă[3]. Considerăm citatul revelator nu numai pentru aprecierea elementelor novatoare legate de faptul, la prima vedere simplu,

[1] Colectiv, *Arta populară din zonele Argeş şi Muscel*, Bucureşti, 1967; Colectiv, *Arta populară de pe valea Bistriţei*, Bucureşti, 1969; Gheorghe Focşa, *Evoluţia portului popular în zona Jiului de sus*, Bucureşti, 1957; Nicolae Dunăre şi colectiv, *Arta populară din valea Jiului*, Bucureşti, 1963; Tancred Bănăţeanu şi colectiv, *Arta populară din nordul Transilvaniei*, Bucureşti, 1969; *Arta populară din Vîlcea*, Rîmnicu Vîlcea, 1972; Nicolae Dunăre şi colectiv, *Ţara Bîrsei* I, 1972, II, 1974; Gheorghe Focşa, *Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1975; Tancred Bănăţeanu şi colectiv, *Arta populară bucovineană*, Suceava, 1975; Maria Cioară, *Zona etnografică Rădăuţi*, Bucureşti, 1979; Ioan Godea, *Zona etnografică Beiuş*, Bucureşti, 1981; Georgeta Stoica, Olivia Moraru, *Zona etnografică Bran*, Bucureşti, 1981; Olga Horşia, *Zona etnografică Buzău*, Bucureşti, 1982.

[2] Henri H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, Bucureşti, 1972

[3] Georgeta Moraru, *Cercetări etnografice în Gropeni*, în *Studii de etnografie şi folclor din zona Brăilei*, Brăila, 1975; Elena Secoşan, Steluţa Părău, *Portul popular românesc din judeţul Tulcea*, 1980; Georgeta Stoica, Rada Ilie, *Portul popular din zona Olt*, Slatina, 1982.

al introducerii unor materiale noi, ci, mai ales, pentru demonstrarea dezvoltării interne a aspectelor legate de port, ilustrînd pe viu diferenţierea crescîndă ce se va manifesta tot mai puternic în cuprinsul diverselor zone etnografice. Este limpede că nu în toată ţara au operat, în acelaşi ritm, aceleaşi schimbări: sînt nenumărate detaliile privind transformările portului din zonele de cîmpie sub impactul procesului general de schimbare a întregii vieţi economice şi sociale care a avut loc în principatele danubiene ca urmare a intrării în vigoare a faimosului tratat de la Adrianopole (1829), care a dus la liberalizarea comerţului cu restul Europei, înlăturînd monopolul comercial al Porţii otomane. Este un exemplu clasic al mecanismului evolutiv al portului integrat în transformarea politico-socială a ţării şi în acelaşi timp o explicaţie concretă a diferenţierilor zonale intervenite de-a lungul timpului, fireşte în ritmuri diferite, şi care a dus la tabloul complex al portului popular românesc.

Amintind tratatul de la Adrianopole, nu putem să nu subliniem rolul important al circulaţiei mărfurilor şi al oamenilor în transformarea portului popular. Una din ocaziile mereu repetate de întîlnire a oamenilor din diferite zone şi de preluare deci a unora din aspectele diverse ale costumelor este cea a tîrgurilor şi nedeilor ce aveau loc la date fixe şi în locuri fixe, în anumite perioade ale anului, legate aparent de unele sărbători care în fond marcau începutul sau sfîrşitul ciclurilor muncilor agrare (ieşitul la arat, secerişul, urcatul şi coborîtul oilor la munte şi la baltă, culesul strugurilor etc.). Unele din aceste mari întruniri populare cu caracter economic, dar şi social general, sînt bine cunoscute: Tîrgul de fete de pe muntele Găina, nedeia de la Polovragi, Sîmbra Oilor, nedeia de la Prislop şi de la Moisei, tîrgul de Sf. Ilie de la Cîmpulung Muscel şi de la Suceava, cel de Sf. Maria de la Tismana.

FUNCŢIONALITATEA ŞI MESAJUL

Cercetarea portului popular constituie o veche preocupare a etnografilor şi antropologilor culturali, încă din epoca romantismului, cînd, ca urmare a spargerii tiparelor rigide ale „vechii lumi" de către Revoluţia Franceză, s-a descoperit cu uimire cîntecul şi poezia populară, folclorul în genere, şi aspectele culturii materiale şi spirituale ale popoarelor Europei. De unde pînă atunci studiile savanţilor secolului al XVIII-lea se îndreptaseră cu precădere către costumul de curte, al nobilimii, al burgheziei bogate, în prima jumătate a secolului al XIX-lea se petrece o întoarcere spectaculoasă către îmbrăcămintea ţărănească. Multă vreme a fost privită această îmbrăcăminte ca o relicvă neschimbată, ca un fel de fosilă social-materială a vremurilor de demult, deseori coborînd în preistorie. Încetîncet s-a adoptat viziunea modernă a portului ca fenomen social, expresie a unei etnii sau a unei colectivităţi anumite, port şi colectivitate fiind amîndouă supuse schimbărilor graduale sau bruşte, potrivit cursului mai lent sau abrupt al istoriei. Treptat, s-a descoperit importanţa factorului „modă" asupra a ceea ce se credea a fi un dat imuabil, moştenit neschimbat din cele mai vechi timpuri. Modele, străbătînd ca o undă vizibilă clasele unei societăţi, s-au dovedit apoi, cu vremea, mai rezistente la păturile ce au preluat unul sau altul dintre elementele de port, aşa încît felurile de acoperire a capului sau croiuri de cămăşi ce erau „la modă" în straturile înstărite pe vremea Rococo-ului sau Empire-ului se regăsesc în forme mai mult sau mai puţin fidele un secol sau două mai tîrziu, în diverse zone ale portului popular. Acesta a fost un fenomen general-european şi ştim azi că şi în portul popular românesc întîlnim asemenea procese. Aceasta însă nu se întîmplă nici mecanic şi nici la fel în toate ţările Europei şi nici aidoma în zonele rurale ale sud-estului european şi, în cadrul acestuia, ale României. În genere, ţărănimea nu a adoptat decît ceea ce i se potrivea mai ales ca funcţie în vederea îndeplinirii unei nevoi practice, de aceea, după cum notează un autor german[1], în costumul ţărănesc german n-au pătruns nici perucile şi nici *grain de beauté*-urile secolului Luminilor. Fireşte că pentru ţăranul român, asemenea elemente nu aveau nici un sens, istoria şi societatea fiind cu totul altele la noi.

Vorbind despre funcţionalitatea portului, este limpede că înţelegem prin aceasta întîi fenomenul primordial, de natură general-umană, ce a stat la baza

[1] Rudolf Helm, *Die bäuerlichen Männertrachten der Germanischen Nationalmuseums zu Nürnberg*, 1932, în *Folklore and Folklife*, Chicago şi Londra , 1972, p. 301

acoperirii corpului, la început cu piei și blănuri de animale, în vederea protejării fizice. Mai apoi au intervenit funcțiile am zice magice ale portului, esențiale în primele etape ale dezvoltării societății, transformate cu vremea în funcții de diferențiere socială.

Nu putem, firește, să refacem toate etapele acestei lungi evoluții, este însă util, pentru a înțelege atît unitatea cît și diversitatea portului, precum și mecanismul transformării lui în timp, să ne oprim puțin asupra principalelor sale funcții, precum și asupra sensurilor sau mesajului pe care costumul ca atare îl transmite.

Una din diferențierile fundamentale ale portului popular este cea care marchează caracterele biologice ale individului, cum sînt sexul și vîrsta. În ce privește sexul, s-ar putea crede că diferența de costum este una firească și generală, așa cum este ea marcată în portul popular românesc și în genere în portul european. Dar se știe că în trecut au existat mari arii de cultură în care pantalonul a fost necunoscut în forma lui de azi, după cum există și azi popoare care nu îl cunosc. Iar în epoca noastră se știe că diferența aceasta tinde să dispară în anume societăți, după cum notează un cercetător american citînd un studiu recent: „astăzi se petrece un fel de ștergere a diferențelor între costumul bărbătesc și cel femeiesc, combinîndu-le într-un fel de costum androgin"[1]. Condiția diferențierii stricte se lega de o întreagă mentalitate cu privire la rolul general al bărbatului și femeii, subliniat de felul diferit al costumului. Acest rol era transgresat numai la anumite ocazii, avînd un caracter ritual și era exprimat în așa-numitul *travesti*, împrejurare pe care o întîlnim de pildă la priveghiul din țara Vrancei, unde unii bărbați se mascau în femei.

Se cuvine, însă, să notăm că în portul popular românesc diferența de sex este marcată mai ales de piesele de bază, adică la femei, cămașă, poale și cătrințe, iar la bărbați, cămașă și pantalon, și într-o anume măsură de acoperămîntul capului. Hainele lungi de tipul sumanelor, cojoacele și pieptarele, încălțămintea sînt aceleași pentru femei și bărbați. Deosebiri legate de sex apar și în ornamentică, dar mai ales în cromatica decorului, gama fiind în genere mai largă la costumul femeiesc decît la cel bărbătesc.

Structura diferită a costumului femeiesc de a celui bărbătesc în componentele sale de bază rămîne aceeași pe scara biologică a individului, dar intervin anume note deosebitoare în acord cu vîrsta. În genere, costumul popular al copiilor — fetițe sau băieți — copiază pe cel al tinerilor lor părinți în toate elementele, cu excepția celor care determină un anume statut social legat de vîrstă: de pildă, nicăieri fetițele nu pun marame pe cap, aceasta fiind atributul și semnul femeilor măritate. Cu aceasta am marcat deja diferența dintre portul celor tineri și portul oamenilor maturi: fetele tinere poartă capul în genere descoperit, „învelitul" părului marcînd tocmai trecerea fetei în rîndul femeilor măritate. Se știe, de pildă, că în ținuturi din sudul țării, la nuntă, femeia punea un fes roșu pe cap; la cele mai înstărite fesul era de pîslă, cu ciucure negru cumpărat la oraș, iar la cele mai sărace era înlocuit cu o țesătură de lînă roșie, în formă de mică glugă, ca o bonetă.

Tocmai aici, la pieptănătură și la acoperirea capului, exemplele de diferențiere între fete și femeile măritate sînt extrem de numeroase. S-ar putea face pe această temă un studiu separat, dar aici ne mărginim să dăm doar cîteva exemple. Iată, de pildă, în Bihor, fetele poartă cărare făcută la mijloc, iar părul este împletit în două cozi, „formînd un fel de cunună, în timp ce nevestele poartă conci montat pe un mic schelet de lemn sau sîrmă[2]. În zona Brăilei, fetele umblau de asemenea cu părul strîns în cozi, avînd capul descoperit vara, iar pe vreme rece se legau cu basmale înflorate; femeile purtau tulpan din pînză albă, iar cele mai bătrîne fixau tulpanul de conci, un colac făcut din dimie groasă, așezat pe creștetul capului[3].

[1] Martha Bringemeier, *Die Hosenmode der Frau* în „Rheinisch-Westphälische Zeitschrift für Volkskunde" 10: 1—4 (1963), în: *Folklore and Folklife*, Chicago și d Londra, 1972, p. 304

[2] Tereza Mozeș, *Tipologia portului popular din Țara Crișurilor*, în: *Bihorea, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă*, Oradea, 1973, p. 82

[3] Georgeta Moraru, *Cercetări etnografice în Gropeni*, în: Studii de etnografie și folclor din zona Brăilei, Brăila, 1975, p. 43

Diferențele de vîrstă erau marcate mai ales de coloritul fie al decorului de pe cămăși, fie al celui de pe cătrințe sau fote. Astfel, pe valea Arieșului, ciupagul este roșu la nevestele mai tinere și negru la femeile bătrîne, iar peste tot cătrințele au culori de un roșu mai înfocat la femeile tinere și ceva mai stins la cele bătrîne. Alternanța aceasta a culorilor deschise și închise este un semn aproape generalizat al diferenței de vîrstă, și ea funcționează ca atare și la costumul bărbătesc. Să observăm că „mesajul" transmis de această deosebire de culori semnificînd diferența de vîrstă coincide și cu un simbol de schimbare a stării civile, deci a statutului social, marcînd trecerea de la grupa tinerilor necăsătoriți la cea a oamenilor intrați în „rîndul lumii".

Trecerea de la un statut la altul a constituit totdeauna un prilej important în viața populară tradițională și aceasta explică locul important care se acorda portului ca mijloc de semnalare a acestui moment. Astfel, tot în zona Brăila, „nașa lega tînăra femeie la cap cu tulpan și maramă"[1], piesa de port indicînd schimbarea petrecută. În Gorj, „începînd din ziua nunții, opinia satului interzicea femeii să poarte părul descoperit atît pe stradă, cît și în casă. Din acest moment, femeia își acoperea capul cu un tulpan cu gherlan de mărgele verzi pe frunte"[2]. Tot în Gorj, ca și în multe alte zone ale țării, femeile măritate purtau cîrpa lungă sau, cu un cuvînt turcesc, „peșchirul". „Portul cîrpei cerea și o pieptănătură anume. Peste cozile adunate la spate în coc se așeza conciul, o piesă metalică în formă de trunchi de con lucrat de fierarii satelor. Conciul se împletea între șuvițele de păr ca să nu cadă și era acoperit de cîrpă sau peșchir"[3]. Variațiile pe această temă sînt însă nesfîrșite, tradiții locale statornicindu-se de la grup de sate la grup de sate, introducîndu-se mici schimbări care, în funcție de curentele de modă și de tăria acestora, persistau sau dispăreau. Iată descrierea pieptănăturilor și acoperirii capului la fetele și femeile din satele situate în Cîmpia Română, în ținutul Vlășcii și Teleormanului, marcînd și momentul schimbării statutului social prin măritiș, dar și alte momente importante în viața satului și a comunității rurale, ca acela de pildă al „leșirii la horă": „Ca și în alte părți ale țării, pieptănătura și găteala capului în general este legată de vîrstă. Pieptănătura fetelor între 14—17 ani era simplă, cu părul împărțit în două printr-o cărare și cozi împletite din dreptul urechilor pînă la spate. După ce „ieșeau" la horă, fetele se pieptănau cu cărare la mijloc și două cosițe obișnuite, „rostogolite" în jurul capului sau așezate „coclat", în formă de coc, la spate. În satele Pietrele, Braniștea, Petru Rareș, Ciolanu, părul se împletea într-o singură coadă legată la capăt cu o panglică colorată și lăsată să cadă liber pe spate. Fetele mergeau cu capul descoperit, iar în zilele de sărbătoare purtau în cap „dîrdîeci" — flori artificiale lucrate din pînză — care se prindeau în păr. A doua zi după nuntă, nașa pieptăna mireasa, care trecea „în rîndul femeilor". Părul era adunat într-un coc în creștetul capului, legat cu panglici, iar deasupra se așeza „chemeletul" sau „chemelanul". Forma chemeletului diferă de aceea din județul Teleorman. El are forma unui cerc confecționat din carton sau chiar lemn, îmbrăcat în dimie, pînză sau catifea neagră și se așază pe cap ca un culion. În unele sate chemeletul se așază mai pe frunte, în altele puțin spre spate. De pînza care îmbracă chemeletul se coseau „orți" — părălițe de argint sau zloți. Dacă mireasa fusese bogată, avea „fruntarul" cu mahmudele din aur. În comuna Stănești și împrejurimi, forma fruntarului cu bani era completată printr-o bandă de stofă sau catifea neagră, care se cosea de chemeleț deasupra frunții și se purta peste cap, ajungînd pînă la mijlocul spatelui. De-a lungul ei, pe toată porțiunea vizibilă de sub ștergar, erau cusuți icușari. Deasupra chemeletului, femeile purtau basmale albastre și ștergare din bumbac subțire cu decor ales pe rost sau din borangic. Uneori, în decorul ștergarului intervine un șir de alesături cu fîr gros de bumbac, colorat în galben, roșu sau alb. Ștergarul se prindea de chemeleț cu „spilci" — ace cu gămălie colorată — se aducea spre ceafă, de unde era lăsat să cadă grațios cu un capăt pe spate și cu unul în față. Din acest lung citat reiese o rară bogăție de fapte de viață socială și de istorie implicate în acest unic aspect al costumului popular femeiesc dintr-o singură microzonă: diferențieri sociale între săraci și bogați indicate de felul de a purta ștergarul; diferențieri de vîrstă; prezența

[1] Georgeta Moraru, *Cercetări etnografice în Gropeni*, în: Studii de etnografie și folclor din zona Brăilei, Brăila, 1975, p. 43

[2] Georgeta Stoica, Virgil Vasilescu, *Portul popular din Gorj*, București, 1971, p. 42

[3] *ibidem*, p. 42

unor materiale provenite din comerțul orientat spre sud și răsărit; terminologie de asemenea legată de orient; modul diferit de a purta aceeași piesă, chemeletul, în două sate alăturate; toate la un loc atestă existența unei civilizații țărănești statornicite de secole, în cadrul căreia rînduielile și opinia comunității au rolul hotărîtor. Importanța pieptănăturii și a acoperămîntului capului la femei și rolul lor de „semn" transmițînd evident un „mesaj", pot fi constatate pe tot teritoriul românesc ca dovadă a persistenței și a unității civilizației și culturii populare românești. Un exemplu din cu totul altă parte de țară este cel din țara Oașului, prezentat pe larg[1] și cu detalii interesante privind mai ales „coada", o împletitură foarte complicată a părului fetelor din Oaș, purtată la nuntă. Într-una din cele mai recente și în același timp mai sistematice lucrări asupra portului popular românesc, marea complexitate a acoperitorilor de cap pentru femei este clasificată în șase tipuri de bază cu numeroase variante[2].

Firește, însă, că diferențierile sociale sînt „semnalate" și de alte piese sau aspecte ale portului popular. Se cunoaște astfel exemplul clasic al portului gorjenesc „schileresc", lansat de moșneanul îmbogățit, devenit și deputat, Dincă Schileru, care, pornind de la costumul bărbătesc clasic al Gorjului, i-a adăugat unele înfloriturl de găitane și aplicații de stofă colorată, a folosit o stofă de lînă albă mai fină. În toate zonele, păturile înstărite ale țărănimii au folosit materiale mai scumpe, ornamente mai ochioase, contribuind pe de o parte la îmbogățirea unor aspecte, dar nu mai puțin denaturînd, pe de altă parte, aspectele vechi, tradiționale. Astfel, de pildă, costumul femeiesc de Muscel a cunoscut o adevărată „vogă" prin anii 1890—1910, cu ecouri prelungite pînă după primul război mondial, cînd a pătruns și în mediile urbane unde burghezia îl purta cu un fel de ostentație, dorind să-și sublinieze originile mai mult sau mai puțin neaoșe „țărănești". Moda a prins și s-a întins apoi, de la peluzele palatului Peleș, unde odrasle regale purtau acest costum muscelean, în multe din cercurile intelectualității de la sate, ca după cel de al doilea război mondial să se extindă și în sate atît de depărtate de Muscel ca cele din țara Vrancei sau din țara Dornelor. A fost și acesta un capitol din viața portului popular românesc, transmițînd la acea epocă un mesaj social specific vremii.

Semnele diferențierii sociale sînt prezentate în aproape toate descrierile de porturi populare zonale, „mesajul" costumelor fiind din acest punct de vedere extrem de clar și explicit: „femeile din categoriile înstărite purtau la gît salbe din bani de aur, unele aveau cîte trei rînduri, și scurteică din catifea grena căptușită cu blană de miel și de vulpe roșie la guler", după cum aceleași pături țărănești bogate, tot din părțile Vîlcii, „cumpărau scurteici din tîrguri de la Rîurenî, Rîmnic, scurteici din catifea vișinie, blănite cu blană de miel și încălțăminte mai bună"[3]. Iată și un exemplu de diferențiere a costumului prin circulație și „import" de piese, cu prilejul diferitelor tîrguri și iarmaroace, așa cum a avut loc în țara Vrancei: „O altă piesă a costumului femeiesc este ilicul, purtat în zilele de sărbătoare și de femeile măritate mai tinere. Înainte de primul război mondial, el se confecționa dintr-o țesătură de lînă neagră ori maro, frumos ornamentată cu ceapraz din „hir" auriu ori argintiu, combinat cu motive florale ori geometrice într-o combinație de culori roșii, galbene sau verzi. Mai tîrziu au apărut ilice din catifea neagră, maro ori grena, împodobite cu ceapraz, mărgele mici colorate și fluturi, precum și ilice aduse din altă parte, în special din Muscel, cu o ornamentație deosebită de a celor vrîncene...", după cum tot „în Vrancea au, pătruns și se poartă și ștergare aduse din alte regiuni, mai ales din Muscel, ori de la Brețcu, cumpărate la iarmaroace și cărora localnicii le spun paicuri"[4]. Circulația pieselor de costum se intensifică la sfîrșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului al XX-lea, ca urmare a dezvoltării impetuoase a economiei de schimb și a pătrunderii elementelor capitaliste la sate. Tocmai în Vrancea acest proces a fost puternic resimțit de obștile moșnenești, care au dus lungi procese, durînd cu zecile de ani, cu societăți capitaliste de exploatare forestieră, marcînd transformarea puternică a satului și a portului popular. Într-o altă zonă din țară, în care s-a simțit aceeași exploatare capitalistă prădalnică a societăților forestiere, ce-și întindeau liniile ferate Décauville spre a tăia codrii seculari de pe obcinele bucovinene, a avut loc același proces de transformare, așa cum este consemnat într-o monografie recentă a unui sat de pe acele meleaguri: „Așa se face că, fără a o rupe cu totul cu tradiția, mai ales cînd e vorba de costumul de sărbătoare, înnoirea e aici un proces continuu aproape. O parte dintre piese și podoabe au dispărut, altele dispar, iar altele sînt într-un viu proces de transformare. Au dispărut pălăriile bătrînești «cu gang», adică cu borurile îndoite în sus, cușmele de miel cu urechi, sînt pe ducă pieptarele lungi ale moșnegilor și babelor, cojoacele cu brîu, pînzăturile și tăștile purtate arceșe de vîrstnici, aproape nu se mai văd bătrîni cu plete, neveste cu cîrpă (cerc de lemn sub tulpan), chimire late ca la Borșa, pungi cu baiere pentru bani, capșuguri (pungi din bășică de porc) pentru tutun (inclusiv amnare, cremene și iască). Mantăile cu glugă ce se purtau peste cojoace, îndeosebi de către cărăuși, au devenit o raritate, ca și multe alte piese vestimentare. Cioarecii au fost înlocuiți cu pantalonii bufanți făcuți din aceeași pănură țesută în casă... Ghetele femeiești cu tureatcă înaltă și împletite cu șiret au dispărut, fiind înlocuite de șoșoni, sandale, pantofi... Țin piept avalanșei bondițele (evoluate și ele mult în ultima jumătate de secol), cămășile bărbătești și femeiești (înflorite cu o fantezie inepuizabilă), oarecum cojoacele și sumanele, itarii itați (aleși în țesături), întrucîtva chimirele și brîiele... Au apărut tot felul de lucruri noi, care conviețuiesc în zilele de sărbătoare cu vechiul port popular, eliminîndu-l mai insistent, în cele de lucru"[1]. Notația aceasta făcută de un scriitor și critic literar, fiul unei vestite povestitoare din satul Bilca, Varvara Muntean, notație făcută la sfîrșitul celui de al șaselea deceniu al secolului nostru, ni se pare extrem de semnificativă, nu numai prin prinderea exactă a procesului ce are loc în viața portului nostru popular, dar și prin evidentul și nostalgicul atașament al unuia din fii locului. Observația cu privire la păstrarea mai îndelungă a portului de sărbătoare decît a celui de lucru este justă. Aceasta ne introduce în problematica raportului între cele două categorii de port: *de lucru* și *de sărbătoare*, precum și în aceea a funcționalității portului, legat de diversele ocupații ale poporului român, așa cum acestea s-au reflectat în ansamblul costumelor populare sau în uzul unor piese specifice diferitelor munci.

În general, ca în toată Europa[2], portul de lucru are aceeași structură cu cel de sărbătoare, diferențierile fiind legate în primul rînd de calitatea materiilor prime folosite într-un caz și celălalt și, în al doilea rînd, de cantitatea și calitatea decorului — ornamentică și cromatică — investite într-un costum sau celălalt. În toate zonele etnografice ale României, costumul de lucru constă din cămașă, poale și cătrințe, pentru femei, și din cămașă și pantaloni (cioareci, nădragi sau itari) pentru bărbați. La acestea se adaugă firește acoperămîntul capului, legăturile peste mijloc și încălțămintea. Folosind resursele naturale specifice țării noastre în general și adaptîndu-le climatului, acest costum de lucru va fi croit din țesături de lînă în zonele nordice ale țării și în anotimpurile reci, și din țesături de in, cînepă sau bumbac, în zonele sudice și în anotimpurile călduroase. Dată fiind unitatea relativă a distribuirii surselor de materii prime pe tot teritoriul, precum și dată fiind relativa micime a țării noastre, precum și situarea ei în zona climei temperate, nu vom înregistra deosebiri marcante de la zonă la zonă, aproape în toată țara țesăturile de ambele categorii, fibre animale și fibre vegetale, fiind folosite în egală măsură. Se constată însă, firește, deosebiri de tehnică în sensul că țesăturile pentru costumul de lucru sînt mai groase, mai rezistente, uneori chiar mai neîngrijit finisate și lipsite de decorul strălucitor al costumului de sărbătoare. Acesta este adevărat atît pentru portul femeiesc, cît și pentru cel bărbătesc. De notat, însă, că decorul nu lipsește total nici de pe costumul de lucru, doar că este mai simplu, mai puțin costisitor. În Gorj, de pildă, cămășile de cînepă ale femeilor sînt țesute într-un tort gros și au motive ornamentale, geometrice și florale, dispuse la gît și pe mîneci, uneori și pe piept, dar realizate în fire de cînepă vopsite cu zemuri vegetale de salcie, frunze de gutui sau foi de ceapă, avînd o culoare gălbuie-maronie, așa cum am

[1] Tancred Bănățeanu, *Portul popular din regiunea Maramureș*, Baia Mare, 1969, p. 67
[2] Hedvig Maria Formagiu, *Portul popular din România*, București, 1974, p. 88 urm.
[3] Gheorghe Focșa, *Însemnătatea monumentelor etnografice și de artă populară vîlcene*, în *Buridava, studii și materiale*, Rîmnicu Vîlcea, 1972, p. 134
[4] Nicolae Șt. Mihăilescu, Șt. N. Mihăilescu, V. Macovei, *Valea Putnei*, București, 1970, p. 145 urm.

[1] George Muntean, Vasile Cârdei, *Bilca, o așezare din valea Sucevei*, Suceava, 1971, p. 117 urm.
[2] Konrad Mautner und Viktor Geramb, *Steirisches Trachtenbuch*, Schuiss, Graz, 1939, p. 541; Don Yoder, *Folk costume*, in *Folklore and Folklife*, Chicago and London, 1972: „Costumul de sărbătoare și cel de fiecare zi sînt înrudite structural. Multe elemente ale costumului de sărbătoare au fost promovate din costumul de fiecare zi".

văzut în satele de pe Jaleș în anii 1950 și cum sînt consemnate și în literatura de specialitate[1]. La fel stau lucrurile și în ținuturile Hunedoarei, ale Bacăului sau Banatului, fiecare dintre zonele etnografice românești cunoscînd varianta simplă a costumului de lucru. La fel și la costumul bărbătesc, izmenele sau cioarecii, la fel ca și cămașa, sînt mai simple, neîmpodobite, potrivite deci pentru muncă. După cum, să mai adăugăm, că la lucru se iau hainele mai vechi, purtate deja, păstrîndu-se cele noi pentru zilele de sărbătoare. Așa se face că uneori se pot vedea pe cîmp, la muncă, bărbați și femei purtînd peste cămașa simplă, de cînepă, frumoase cojocele brodate, ce odată au fost destinate portului de duminică sau de sărbătoare, dar care, învechindu-se, au decăzut la rangul pieselor de port folosite în fiecare zi.

În aceeași problematică intră și costumul legat de anume ocupații. Și aici trebuie să spunem că în țara noastră nu se înregistrează diferențieri marcate, ca în alte părți ale Europei, unde, de pildă, costumul minerului era perfect constituit și deci distinct de cel al vînătorului sau pescarului, al țăranului și așa mai departe. De fapt, avem impresia că în clasificarea costumelor pe ocupații, așa cum apare ea într-una din lucrările deja citate[2], avem de-a face cu un amestec al costumelor făcînd parte și din alte medii decît cel preponderent țărănesc, cum este cazul la noi. Se vorbește astfel de costumul chelnerilor, al coșarilor, al birtașilor, evident categorii făcînd parte din breslele orașelor și purtînd costume de alt caracter decît cel țărănesc.

Totuși, vom spune că există și în portul popular românesc unele diferențieri, materializate mai ales în portul cîte unei piese de costum specifice, marcînd apartenența la vreo profesiune sau ocupație. Se cunoaște, astfel, că păstorii poartă mai ales cojoacele lungi, cu mîneci lungi, ca bitușca mărginenească, după cum tot ei apelează mai frecvent la glugă. Există și cămăși „păcurărești", ca în Năsăud sau Maramureș, înmuiate în zer, și care capătă cu vremea o culoare cenușie. Vînătorii, lucrătorii la pădure, plutașii purtau tăști mari de piele, iar în unele zone și toporiști și baltaguri, necesare în traiul lor singuratic, și ca unealtă și ca armă. După cum tot lucrătorii la pădure folosesc chimire late de piele, pentru susținerea mijlocului, în timpul eforturilor deosebite. De altfel și brîul bărbătesc ni se pare tot o piesă cu rosturi definit funcționale, ținînd strîns mijlocul.

Au existat, însă, și unele costume profesionale cu totul specializate, cum era cel al surugiilor, din care au rămas pînă azi urme în frumoasele și multicolorele epîngele din sudul României. Tot așa, în anume costume zonale, răzbat ecouri indirecte ale practicării unor profesiuni, cum este costumul femeiesc din zona Abrudului, unde podoabele de aur își au explicația în mineritul și spălatul minereului aurifer din steampurile de pe Arieș și de pe Criș. Nu putem vorbi însă despre un costum al olarilor de pildă, deși este o profesiune distinctă și din vechime constituită, pentru că ținuta de lucru a meșterilor olari era aceeași cu cea obișnuită țăranilor din zona respectivă, poate și pentru motivul că olarii noștri au rămas totdeauna tributari și ocupațiilor agricole, olăria fiind mai mult un meșteșug complementar și sezonier. Există însă un costum de lucru al pescarilor, comportînd piese specifice, cum ar fi ciorapii lungi de piele, bluzele impermeabilizate, pelerinele de foi de cort, impermeabilizate și ele etc.

O categorie specială de costume, putînd fi privite într-un fel și ca fiind legate de o îndeletnicire anume, dar reprezentînd în fond un costum de ocazie și poate chiar unul de străvechi și uitat caracter ritual, este costumul folosit pentru anume dansuri și purtat în anume ocazii. Așa este, de pildă, costumul călușarilor, încărcat cu panglici la pălărie, cu bete puse cruciș peste piept, cu zurgălăi și pinteni la opinci. Se poate vorbi în acest caz, dat fiind contextul în care se desfășoară dansul numit *Călușul*, și de funcția magică a costumului, după cum aceeași funcție o regăsim și la costumația, mai mult decît costum, a paparudelor. Tot aici intră numeroasele costumări și travestiuri legate de practicarea diferitelor obiceiuri, cum ar fi „Cucii" din Cîmpia Română, ca și toate costumele speciale ale personajelor din spectacolele și ceremoniile din cadrul obiceiurilor de iarnă.

Toate cele spuse pînă acum au sugerat poate complexa viață a costumului popular, expresie a modului de viață și a specificului etnic a unui popor, dar

[1] Gheorghe Focșa, *Evoluția portului popular în zona Jiului de sus*, București, 1957, p. 34
[2] Konrad Mautner, *idem*, p. 545

exprimînd în același timp și fiecare comunitate, de la cea a satului și a zonei, pînă la aceea a unor județe și provincii, și aceea a unor grupuri profesionale sau constituite ad-hoc cu prilejul vreunei manifestări a căror varietate este determinată de tradițiile istorice și de necesitățile sociale ale unui anume moment. Costumul reprezintă grupul ca întreg pînă într-atît încît un om din partea locului poate determina cu precizie într-o adunare, cum ar fi un tîrg sau o nedeie, din care sat este cutare bărbat sau cutare femeie, după culoarea zadiei de pildă, pentru Maramureș, sau după sumanul pe care îl poartă, în țara Zarandului și Bihariei, după bondiță sau traistă, în Bucovina sau în ținutul Romanului. Funcția de identificare a portului popular este una din achizițiile obținute de-a lungul istoriei unui popor, cristalizîndu-și caracteristicile esențiale în structuri identificabile de conștiința celor ce fac parte din acel popor.

În cercetările noastre privind portul popular românesc am constatat de multe ori această conștiință manifestîndu-se fie la bărbații și la femeile cu care stăteam de vorbă cu privire la costumul din satul sau zona în care ne aflam, fie în vechi texte, uneori uitate și aduse la lumină ani mulți după ce fuseseră scrise. Un astfel de text, uimitor prin modernitatea concepției de prezentare sintetică a portului popular cu toate implicațiile sale social-funcționale, și fermecător prin limba în care a fost scris acum mai bine de un secol, ne luăm îngăduința să-l reproducem aici; este vorba despre considerațiile asupra costumului bărbătesc și femeiesc dintr-un sat din Banat, Sînteștiul, de pe valea Begheiului, în apropiere de Făget, considerații scrise la 1859 de un preot, Partenie Gruescu, născut în același sat. Iată-l: „Îmbrăcămintea de comun le place coloria albă; în cap, pălărie cu flori la cei mai tineri, și la cei mai bătrîni căciule din piei de miel negru făcute; cămașa lungă cu ciurături pe la pole, și slobozită pînă din sus de genunche încrețită, întocmai ca la gladiatorii romani; la cei mai tineri împenate pe mîini; izmene largi cu cei (chei n.n.) și ciurături, slobode peste picior; cojoc alb cu diferite flori de diverse culori, cu bumbi de metal de mijloc mari, sub sucră curia lată cosută cu împistrițături, încălțămintia opinci, cu curele și obele pestriță, ci care să știu frumos încălța; șubă de lînă albă cu șinioare negre, aceste sînt vestmintele cu care se îmbriacă în sărbători, și cînd merg la ospeță, și mai ales cînd au a sta în fața vre unui domn. Iară în zile de lucru au și ei țole mai slabe, și preste vară, numai cămiașa, ismenile, pălăria și curauoa, fără cura niciodată nu umblă, descult umblă, dară fără de curauoă nu, caria le ține folele și peptu strîns sub curgeria lucrului.

Iară muierile să portă și mai împodobit ca bărbații, cu cîrpă albă în cap de batist, la cele mai tinere cu flori albe atîrnată preste spate pînă jos la călcîni, cămișa albă împuiată și pre la pole jos ciurată și foarte împodobită, ciuturu de pănură vînătă și verde, opreg dinapoie țesut cu fir și înflorat, cătrință pistrițe, la cele tinăre cu flori roșii, la cele mai de mijloc deschis vînăt și verzi, la cele mai bătrîne albe și negre la opregile lor ciucuri lungi, căci opregu de la încingătoare în jos numai un șuc să întinde, și apoi urmează ciucuri de păr de diverse farbe pînă jos la călcîni; în picioare la cele tinăre cisme roșii, și la ciele bătrîne negre; o parte însămnată dintrînsele au și țole cam după moda unguriască, sumne și laibăre; însă deschilinit că toate aceste haine partia cea mai mare le lucră muierile cu însuși mînile lor, de pildă: la bărbați, cămășile, șuba, obelele în picioare, le cosă muierile lor cu prea frumoasă gibăcie, iară dînsele, cămiașa, opregu și brăcirele cu care să încing forte frumos, și preste vară muierile partia cea mare umblă disculță, și să portă în curățenie, însă pînă acum luxul sulimanului încă nu au apucat loc, nici îl întrăbuințază nici o muiere în comuna Sântenștiu"[1]. Ca într-o definiție într-un dicționar enciclopedic se află în acest succint text bănățean și preferința pentru culoarea albă a românilor, și diferențierea între costumul bărbătesc și cel femeiesc, și indicarea vîrstei prin coloritul diferit al cătrințelor, și gustul sigur pentru ce este frumos, și constatarea relațiilor interetnice, și aprecierea de ordin moral a dragostei de curățenie, ca și cea de ordin so-

[1] Partenie Gruescu, *Descrierea etnografică și topografică a comunității și cercumstărilor ei din Sânteștiu. După mai înalta poruncă a esscelenței sale domnului guvernator al nostru Graf Ioann Coronini de Crombero prin circulariul măriei sale domnului nostru episcop Samuil Mașirevici din 4 februarie 1859, nr. 113, nouă comunicată și pusă în lucrare, și prin Partenie Gruescu, parohul Sânteștiului prelucrată, culeasă și alcătuită*, după copia aflată în Arhiva Muzeului Banatului din Timișoara, ca urmare a descoperirii și transcrierii acestei monografii de către Ion B. Mureșianu în anul 1933, menționată în Revista Institutului Social Banat-Crișana, anul XIII, 1944, în *Tibiscus*, vol. II, Timișoara, 1972, p. 209—210

cial cuprivire la nepătrunderea luxului. Şi dincolo de toate acestea răzbate însăşi mîndria unui om al locurilor pentru portul alor săi pe care îl recunoaşte, poate naiv, că e asemenea celui al gladiatorilor romani. Naivitate a cunoştinţelor istorice, dar realitate profundă a conştiinţei de neam.

ESTETICA

Nu este în intenţia noastră să reîncepem în aceste ultime consideraţii generale privind portul popular românesc, lungile discuţii, oarecum demodate azi, despre apartenenţa artei populare în genere şi a costumului popular în special, înţelegînd în primul rînd ornamentica lor, la sfera artei figurative sau, dimpotrivă, la cea a artei abstracte,[1] discuţie întemeiată şi pe disocierile făcute între realism şi geometrism în arta populară. Ci vom porni de la teza, unanim acceptată, a preeminenţei geometrismului în vechea artă populară românească, consecinţă a dezvoltării fondului artistic autohton[2], şi vom încerca o scurtă prezentare a două din cele mai frecvente motive ce apar într-o mare varietate de formule stilizate pe piesele de costum românesc: soarele şi omul. Ambele sînt legate de străvechi concepţii despre lume şi viaţă şi închid în ele o întreagă mentalitate, dispărută azi aproape cu desăvîrşire ca sens, trăind doar în strălucita tradiţie decorativă a artei populare româneşti. Vom încerca cu alte cuvinte să prezentăm două din semnele importante ale ornamenticii româneşti, aşa cum apar ele în domeniul portului popular, iar după aceea, o a doua parte a acestor consideraţii va fi consacrată viziunii sculpturale a portului popular românesc.

Vechimea portului popular românesc, atestată în primul rînd de structura arhaică a atîtor piese de costum, este confirmată şi de ornamentica sa, atît în ce priveşte compoziţia şi modul de plasare al decorului, cît şi de repertoriul motivelor. Referindu-ne aici la acesta din urmă, vom observa că frecvenţa motivelor solare în ornamentica portului popular românesc este foarte mare. Încă nu s-a întreprins un studiu statistic asupra acestei probleme, dar fără îndoială, atunci cînd în viitor se va face, structurarea pe grupe de frecvenţă a motivelor va indica prezenţa aproape obsedantă a simbolurilor solare. Ele sînt plasate, în primul rînd, pe piesele folosind la acoperirea capului, pe pieptul şi mînecile cămăşilor, pe ţesăturile ce înfăşoară corpul şi, bineînţeles, pe podoabele pentru gît, mîini şi mijloc, cum sînt „zgărdanele" de mărgele, inelele, „cheile" şi cingătorile purtate de Pădurencele din Hunedoara. Ele se află şi pe pieptarele şi cojoacele de piele brodate, precum şi pe unele tipuri de cojoace lungi cum sînt cele de Romanaţi.

O menţiune specială trebuie făcută cu privire la glugă, una din cele mai vechi piese din portul popular românesc. Servind pentru apărarea capului şi a umerilor pe vreme rea, gluga are o croială foarte simplă. Tăiată din bucăţi dreptunghiulare de postav gros, ea este ornamentată la capetele lungi, atîrnînd în jos, cu motive solare, romburi, cruci, X-uri, colorate numai în două regiuni ale ţării, în Hunedoara şi ţara Bîrsei. În celelalte regiuni, legate şi ele de o intensă viaţă pastorală, gluga are doar două-trei semne, mai degrabă rudimentare, cusute cu negru, chiar pe partea din faţă căzînd asupra frunţii. Şi aceste semne fac parte din categoria simbolurilor solare. Este vorba mai totdeauna de cruce, de cîrlige curbe sau drepte şi de cercul tăiat în patru. Pe o glugă din Moldova, aflată azi în Muzeul etnografic al Moldovei din Iaşi, desenul solar este clar, fiind redat aproape realist, în viziunea popular-realistă a imaginilor astrului ceresc: într-o parte este figurat soarele tăiat în patru, dar avînd şi raze, iar în cealaltă este figurată semiluna şi o stea.

Exclusiv geometric şi dominant solar este decorul „cepselor" şi „conciurilor" bănăţene şi hunedorene, după cum năframele lungi moldoveneşti au motivele solare, mărunte, alese în frumoasa lor ţesătură albă.

În mai toate lucrările despre portul românesc, multe din ele apărute mai ales în ultimii cincisprezece ani, este evident, în ce priveşte ornamentaţia, numărul mare al motivelor solare înregistrate. În cele mai multe cazuri ele

[1] Al. Dima, *Arta populară şi relaţiile ei*, Bucureşti, 1971, p. 66 urm.
[2] G. Oprescu, *Scrieri despre artă*, Bucureşti, 1968, p. 219 urm. Nicolae Iorga, *L'Art populaire en Roumanie*, Paris, 1923; G. Oprescu, *Peasant Art in Rumania*, Londra, 1929.

sînt tratate ca „romburi", pe drept cuvînt, din punct de vedere formal. Integrarea lor în repertoriul semnelor solare este însă neîndoioasă, cele mai multe dintre ele fiind de fapt echivalente ale semnelor solare, considerate ca atare în diferite epoci şi culturi. Tipologia semnelor solare rectilinii din arta populară românească, incluzînd firele şi pe cea de pe piesele de port, coincide pe de o parte cu cea a familiilor de semne solare curbilinii, iar pe de altă parte îşi găseşte o corespondenţă îndepărtată, întemeiată dacă nu pe continuitate cel puţin pe o tulburătoare coincidenţă, cu motivele solare din străvechi culturi dezvoltate pe acelaşi teritoriu românesc de-a lungul cîtorva milenii. Numeroase exemple de motive solare se află în mai toate lucrările care se ocupă cu costumul popular din diferitele zone ale României, chiar atunci cînd autorii respectivi nu le identifică drept atare, ci le numesc cu termenii locali, care de cele mai multe ori au o motivaţie deosebită de cea reală decurgînd din studiul comparativ al ornamenticii. Iată, de pildă, un citat privind decorul cămăşilor femeieşti din una din cele mai arhaice zone româneşti, situată în centrul României, în inima centrului de sinteză daco-romană, ţinutul Pădurenilor din Hunedoara, citat dintr-o lucrare a unuia din cei mai buni cunoscători ai acestui ţinut, Romul Vuia[1]: „Varietatea motivelor de pe mîneca cămăşii e foarte mare. Remarcăm încă cîteva rînduri numite după motivul principal: «Budiana» avînd ca motiv principal răspîndit motiv al rombului cu capetele încrucişate; «Rîndul heli cu pizare», la mijloc tot un romb cu linioare în albastru, într-un romb negru mai mare avînd la fiecare latură un «pizar» (S mare); «Cîrligele», în mijlocul motivului cu o cruce în culori împrejmuită de un romb cu cîrlige; «Heli cu patru ochi» are în cele patru colţuri ale unui romb mai mare, cîte un romb mai mic numit «ochi»; «Heli cu cruce» este acelaşi motiv dar în locul «ochilor» din cele patru colţuri ale rombului sînt aplicate patru cruci". Reiese limpede că rombul solar, caracterizat prin prezenţa unor atribute ca: romburi mai mici înscrise, cîrlige, S-uri este extrem de frecvent şi că formează baza ornamentaţiei unuia din cele mai bine păstrate costume populare arhaice româneşti.

Dacă semnele solare sînt prezente în toată ţara, pe piese de costum femeiesc şi bărbătesc, imaginea stilizată a omului apare numai în sudul ţării, în Oltenia şi Muntenia, şi acolo, lucru foarte important, numai pe piese ţinînd de costumul femeiesc, iar în cadrul acestuia numai la două categorii de piese: poale de cămăşi şi catrinţe (boscele şi şorturi). Greu de explicat aceste limitări în stadiul actual al cunoştinţelor noastre etnografice ale sud-estului Europei, dar ele sînt nu mai puţin semnificative, mai ales prin stringenţa programatică a compoziţiei decorative: şiruri de siluete prinse în horă. Amintim că motivul „horei" apare şi în nordul ţării, în Maramureş îndeosebi, dar şi în Moldova de sud-est, în ţinutul Covurluiului, dar exclusiv pe scoarţe şi textile de interior, în speţă ştergare şi culmi. Pe o poală de cămaşă femeiască de Vlaşca, la marginea ei de jos, sînt cusuţi cu aţă vişinie deschis — culoare specifică cămăşilor de Vlaşca — o serie de „omuleţi" minusculi (3 cm înălţime). Siluete bărbăteşti, omuleţii sînt figuraţi cu mîinile ridicate, dar nu se prind unii de alţii, ci rămîn izolaţi, fiind separaţi de cîte două microscopice semne solare din familia aşa-numiţilor „diezi". Ca şi în alte reprezentări similare din sudul ţării, omuleţii au capul acoperit cu o calotă surmontată de un moţ mare, oblic, ce ar putea fi şi o pană. Priviţi cu lupa, omuleţii se vădesc a fi cu migală cusuţi: faţa lor are doi ochi, nasul şi gura sînt figurate printr-un punct în cruce, iar mînuţele se termină cu trei degete şi picioarele cu cîte două. Precizia lucrului este uimitoare, iar din întreg şirul şi din fiecare făptură în parte se degajă un nu ştiu ce fel de umor, trăsătură plină de fineţe ce apare atît de des în arta populară românească, fiind atît de greu de definit. Este un fel de zîmbet binevoitor la adresa umanităţii şi cu privire la însuşi cel sau cea care făureşte marele joc al artei, un soi de nobilă autoironie, încrezătoare în virtuţile vieţii şi totodată conştientă de trecătoarea ei strălucire. Aşa cum sînt înfăţişaţi, neprinşi de mîini, omuleţii par a face paşii străvechiului „căluş", dans arhaic plin de misterele riturilor agrare ale fertilităţii, la el acasă în aceste cîmpii adăpostite de codrii negri, de nepătruns, ai Vlăsiei, ai „Românimii" adică.

[1] Romul Vuia, *Portul popular al Pădurenilor*, Bucureşti, 1958, p. 23

Pe o altă cămașă din aceleași părți ale României sudice, poala este împodobită cu o replică feminină: un șir de siluete, distingîndu-se prin triunghiul ce figurează fusta, se țin de astă dată de mînă ca în dansul fetelor. Capul le este acoperit tot de o calotă, dar fără moț. Fața este rotundă și chiar lățită, ochii, nasul și gura fiind distinct lucrate în ovale și cercuri miniaturale.

Dincolo de Olt, în cîmpia Romanaților, pe o boscea (catrință) din zona satelor în care acum o jumătate de veac încă majoritatea locuințelor erau case de lemn semi-îngropate păzite de ciudatele capete de cai de lemn de la intrare, sînt țesute personaje masculine construite din suprafețe strict geometrice: capul este un romb cu un singur ochi ciclopic, pieptul este un triunghi mic legat de cel mai mare al abdomenului continuat de doi pilaștri verticali zimțați — picioarele. Mîinile sînt două dreptunghiuri oblice, îndepărtate în jos. „Oamenii", ce par mai degrabă prefigurări ale unor roboți construiți din segmente mecanice, se țin de mîinile lăsate în jos, ca într-un alt pas al aceluiași căluș. Imaginile sînt destul de mari, 10—12 cm înălțime, și împodobesc partea de jos a boscelei. Coloritul variat al fiecărui fragment anatomo-geometric: capul galben, ochiul violet punctat cu roșu, mîinile roșii, punctate cu verde, triunghiurile galbene punctate cu violet, picioarele galbene terminate cu încălțări roșii — și fiecare fâptură are alt colorit, alternînd cu cele de alături — contribuie la crearea unui ansamblu de o putere sugestivă remarcabilă, impresionînd printr-o rigiditate somnambulică.

Un vîlnic mare, vișiniu închis, cu crețuri largi, înfășurînd tot corpul, purtat înspre Dolj și Mehedinți, ornamentat cu cusături cu beteală argintie formînd șiruri de „nasturi-stele", are pe poale cusută o horă în care sînt prinși bărbați și femei. Bărbații au o statură înaltă, fiind subțiri, trași prin inel: femeile, mai scunde, au fuste largi, patrulatere. Realizarea artistică și tehnică a acestei „hore" este excepțională: figurile sînt abia schițate din cîteva împunsături de ac, nimic rigid, nimic calculat, totul este parcă desenat cu creionul ca într-o lucrare de grafică în care din cîteva trăsături imaginea prinde viață. Și, într-adevăr, hora parcă este în mișcare, atît de neprecise sînt înlănțuirile, atît de variate punctele cusăturii, și totuși redînd sau, mai bine-zis, sugerînd perfect conformația trupurilor și mișcarea lor ce se ghicește vie. Este, fără îndoială, opera unei artiste, desăvîrșită stăpînitoare a unei tehnici dificile — cusătura —, trăind cu intensitate mișcarea dansului, capabilă, mai ales, să întruchipeze imagini ale fâpturilor omenești din modeste și parcă neglijente împunsături.

Poate părea curios că în considerații privind estetica costumului popular am înglobat și am insistat asupra motivelor ornamentale, dar, pe de o parte decorativismul portului popular românesc se întemeiază într-o măsură apreciabilă tocmai pe un interesant repertoriu de motive, iar pe de altă parte am căutat să intrăm, foarte puțin este drept, chiar în laboratorul de creație al artistelor țesătoare și cusătoare, detaliind tehnica în care sînt realizate motivele decorative.

Acesta este un aspect al esteticii portului popular românesc. Cel de al doilea pe care îl avem în vedere aici este caracterul său sculptural.

Considerînd costumul popular, atît cel femeiesc, cît și cel bărbătesc, ca expresie a unui anume mod de a simți și înțelege proporțiile, expresie grefată pe fondul etnografic definitoriu, trebuie să observăm că unul din aspectele de unitate ale portului popular românesc îl constituie caracterul său sculptural. Oricare din tipurile costumului popular românesc este conceput și modelat în primul rînd ca o amplă formă sculpturală, menită să sublinieze și să pună în valoare liniile de forță fundamentale ale corpului. Ca și în alte domenii ale artei populare românești, și ne gîndim mai ales la arhitectura țărănească și la diferitele obiecte de lemn cioplit, portul popular românesc, grație acestei gîndiri sculpturale ce-i stă la bază, conferă purtătorilor lui o anume monumentalitate, legată nu de supradimensionare, ci de măsurata proporționalizare a volumelor.

Să ne oprim de pildă la unul din elementele componente ale corpului și anume la felul de a-și acoperi capul al femeilor. Nimeni nu va putea tăgădui că felul în care își leagă „cîrpa albă", țesută în casă și avînd o lungime de pînă la patru metri, țărăncile din Gorjul Olteniei, din Muscelul Munteniei sau din Suceava Moldovei, nu are o măreție și o distincție cu totul ieșite din comun.

Fie că este vorba de pînza subțire și diafană a maramelor muntenești, țesute din mătase de borangic, fie că este vorba de pînza mai groasă de bumbac alb sclipitor țesută în motive geometrice a ștergarelor de cap moldovenești, toate sînt puse pe cap cu o mare știință a drapării faldurilor, sînt aranjate cu grație, fără să aibă nici un nod strîns, fără să se vadă nici o cută care să trădeze tensiunea materialului. Ele îmbracă firesc și elegant capul femeiesc, înconjoară ovalul prelung și nobil al feței, lăsînd să cadă libere capetele pînzei pînă mai jos de mijloc sau pînă la călcîie și formează astfel una din liniile definitorii ale siluetei, subliniind verticalitatea corpului printr-o linie dreaptă, riguroasă și hieratică în același timp. Altfel este acoperămîntul capului în sudul Transilvaniei. În țara Făgărașului, de pildă, în satele de la poalele crestelor înalte ale Carpaților Meridionali, femeile poartă cîrpa albă astfel înfășurată în jurul capului încît formează în dreptul feței un romb deschis care lasă să se vadă numai o parte din frunte, ochii, nasul și gura. Cu excepția feței, capul este în întregime cuprins într-o formă romboidală cu linii ce par dăltuite într-un material mult mai dens decît firava pînză. Acest fel de învelitoare pune în evidență, subliniind-o, expresivitatea feței, reușind să atragă atenția asupra licărului ochilor și asupra liniilor energice, precis desenate, ale nasului și gurii. Ceva mai către apus, în străvechile ținuturi românești ale Hunedoarei, femeile au o pieptănătură complicată, prinsă în niște „coarne" mari de lemn așezate pe creștetul capului, peste care se pun „cepse" (mici bonete) brodate cu măiestrie în roșu sau negru, sau în fir de aur, și de care atîrnă, ca în vechile imagini medievale ale Occidentului burgund, o pînză albă lungă, ajungînd și aici la călcîie, totul realizat din linii drepte, aproape colțuroase în îmbinările lor, ducîndu-ne iarăși gîndul la ciopliturile în lemn sau piatră.

Acoperămîntul capului nu face însă decît să încoroneze ansamblul costumului femeiesc românesc, alcătuit dintr-o cămașă lungă, una cu poalele, din bete înguste înfășurînd mijlocul, și dintr-o piesă care joacă rolul unei fuste și care are forme diferite: în Muntenia și Moldova este o bucată de țesătură de lînă dreptunghiulară numită „fotă" (Muntenia) sau „catrință" (Moldova), care se înfășoară în jurul corpului acoperindu-l de la brîu în jos pînă sub genunchi; în Transilvania, Dobrogea și Oltenia, poalele cămășii sînt acoperite de două bucăți dreptunghiulare de țesătură, numite tot „catrințe", care se poartă una în față și alta în spate; mai sînt și unele forme de mai mică răspîndire, cum ar fi „opregele" cu ciucuri lungi din Banat, „vîlnicele" încrețite din Oltenia sau „peștemanele" din sudul Munteniei.

Cămășile au croieli ample, cu mîneci largi pornind de la gît, cu pieptul bogat, iar poalele sînt lungi, largi. Ele, cămășile, constituie, am spune, materia primă a imaginii pe care o modelează în forme sculpturale betele ce prind mijlocul și-l îngustează, fotele și catrințele care pun în valoare svelțețea șoldurilor și lungimea picioarelor. Imaginea de ansamblu a unei femei îmbrăcate în costum popular românesc, cu toate deosebirile zonale, este una statuară, îmbinînd robustețea volumelor principale cu gingășia punctelor de articulație. Structura sculpturală a costumului este subliniată și de ornamentica dispusă în mod măsurat pe anume spații: pe piept, pe umeri, de-a lungul mînecilor, în partea de jos a poalelor. Decorul dominat de motivele geometrice este colorat doar în tonuri fundamentale de roșu și negru. Niciodată întreg cîmpul cămășii nu este acoperit de decor, ci, dimpotrivă, cîmpul alb, rezervat, al cămășii este cel care domină imaginea, ornamentele avînd doar rolul unor accente puse în locurile cele mai potrivite pentru a scoate în relief tocmai liniile principale ale corpului, slujind adică tot idealului sculptural originar.

Aceeași viziune estetică, punînd preț mai ales pe sculptural, caracterizează și costumul popular românesc bărbătesc. Albul de fond al costumului bărbătesc este și mai evident, întrucît, după cum este firesc, decorul este mai cu zgîrcenie distribuit decît la cel femeiesc. Pe o amploare impresionantă, cămășile bărbătești au mînecile foarte largi, iar lungimea vastelor lor poale le dă aparența unor togi romane. Faldurile largi, în unele zone, sau cutele înguste, din alte zone, sînt ordonate minuțios, fiind strînse în jurul mijlocului de brîiele largi, roșii și albastre, cu alesături, sau de chimirele de piele, late pînă la 40 de centimetri. Un tip de cămașă pastorală, din sudul și vestul Transilvaniei, are o croială anumită, formînd un fel de M mare pe piept, născut

dintr-un clin frontal ce augmentează impresia de sculptural. Pantalonii, croiți din pănură („cioareci") sau din pînză („izmene"), sînt fie drepți, fie încrețiți pe picior („ițari"). Peste cămașă se poartă pieptare de piele brodate cu lînă și mătase colorată, creînd un echilibru cromatic fericit cu albul costumului. Pălăriile negre, cu boruri largi în unele zone sau cu boruri înguste în altele, ca și căciulile din blană de oaie neagră sau fumurie, au forme individualizate în cuprinsul diverselor zone etnografice. Piesele confecționate din piele sau din blană (chimirele, pieptarele, căciulile) avînd rosturi funcționale și fiind adaptate climei schimbătoare din cele patru anotimpuri ale anului, au și un rol decorativ important. Unele pieptare de piele, ca cele de Năsăud (Transilvania) sau Făget (Banat), cît și unele cojoace cum sînt cele din Dăbuleni (Oltenia) par a fi niște platoșe medievale, atît sînt de impozante în masivitatea lor sugerată de croială și poate că au și avut la origine și un rost defensiv în îmbrăcămintea bărbaților al căror piept era apărat de grosimea acestor cuirase de piele împotriva săgeților slobozite din arcuri. De aici impresia de forță și masivitate pe care o dau costumului popular bărbătesc, contribuind într-un mod specific la alcătuirea, iarăși, a unei imagini sculpturale.

Atît femeile, cît și bărbații, poartă pe deasupra costumului lor, în anotimpurile friguroase, dar și la anume ocazii festive, haine lungi de „dimie", „pănură", „aba" sau „sumani", țesături groase de lînă albă, neagră, seină sau colorată în verde sau roșu. Purtînd diferite denumiri zonale și regionale, „șube", „sumane", „mantale", aceste haine lungi, croite din bucăți dreptunghiulare de stofă groasă dată la piuă sau vîltoare, liniile lor principale de cusătură se încheie numai în unghiuri drepte, excepție făcînd numai așa-numiții „clini" triunghiulari adăugați pentru a da lărgime și posibilitate de mișcare. Hainele acestea lungi dau siluetei o masivitate sculpturală investită și cu o certă eleganță.

Nu trebuie uitată nici imaginea păstorilor români din marile centre pastorale ale Carpaților, care pleacă la drum lung cu un „țol" aruncat peste umeri, avînd o alură maiestuoasă, născută din combinația suprafeței trapezoidale a părții de sus a corpului, cu aparența elastică și vînjoasă totodată a picioarelor îmbrăcate în cioareci și învelite în obiele.

Din însumarea acestor caractere rezultă structura sculpturală globală a portului popular românesc. Privind vechi imagini ale țăranilor români la lucrul cîmpului, bărbați arînd sau semănînd în vechea țară a Oașului, sau femei la meliatul cînepii în Oltenia, Moldova sau Banat, impresia de statuar este cea care se impune ochilor. Iar grupurile de țărani și țărănci, aflate la iarmaroc sau în procesiuni de nuntă sau înmormîntare, dau aceeași impresie, de adunări de forme sculpturale și nu una pestriță, multicoloră, așa cum se întîmplă în genere privind adunări de caracter folcloric la multe alte popoare. Aici, în România, albul dominant al costumelor dă grupurilor rigoare, limpezime și îndemnul de a căuta nu atît variațiile de culoare, cît liniile esențiale și volumele născute din combinarea suprafețelor albe. Poate, și nu în ultimul rînd, acest caracter al costumului este întărit și de atitudinea celor ce-l poartă, de ținuta măsurată și calmă a țăranilor mișcîndu-se cu demnitate și putere de stăpîni, avînd conștiința vechimii lor netulburate, izvorîte din certitudinile unei lungi istorii, ale cărei imagini de la începuturi, cioplite în piatra celor două monumente romane, Columna lui Traian de la Roma și Tropaeum Traian din Dobrogea, au aceleași calități de forță sculpturală.

Tipologia portului popular

STRUCTURA TIPOLOGICĂ ÎN ANSAMBLU

Criteriile care pot sta la baza unei tipologii a portului popular în general, a celui românesc în particular, pot fi diferite, în funcție de unghiul din care este abordată tipologia. Firește că împărțirea fundamentală a oricărui port este cea naturală, anume pe sexe: portul femeiesc și portul bărbătesc. Fiecare din cele două mari categorii poate fi apoi clasificată în funcție de vîrstă, de diverse împrejurări ținînd de ordinea social-economică (ocupație, profesie, stare socială, statut civil, ocazii festive, momente ceremoniale sau rituale) și mai ales de aria geografică din care provine și de epoca istorică în care a evoluat.

În structura ansamblului, fiecare piesă componentă poate fi analizată în tipurile și variantele sale. Înțelegerea portului popular românesc ca fenomen istoric-cultural de o mare complexitate impune selectarea celor mai importante criterii de clasificare în vederea definirii unei tipologii clare. Pentru aceasta vom prezenta: 1. structura tipologică a portului popular românesc ca ansamblu, 2. tipologia fiecărei piese componente, 3. tipologia zonală. În fiecare din cele trei prezentări tipologice sînt implicate elemente de materie primă și tehnică de forme determinate de croială, de decor însemnînd compoziție, motive ornamentale și cromatică.

Costumul românesc are o compoziție simplă și clară, iar prin croiala sa subliniază forma corpului fără să o artificializeze. Se poartă la toate vîrstele în aceeași componentă deoarece prin forma și structura sa este adecvat atît vieții de toate zilele, cît și ținutei ceremoniale.

Atît costumul femeiesc, cît și cel bărbătesc, se caracterizează printr-o structură unitară pe întregul teritoriu locuit de români. Astfel, costumul femeiesc din oricare parte a țării are în componența sa aceeași cămașă îmbrăcată direct pe corp (cămașă lungă croită într-una cu poalele din aceeași ie scurtă cusută sau nu de poale), încinsă peste mijloc cu brîu, aceleași piese purtate de la talie în jos, croite toate în forme dreptunghiulare, mai largi sau mai înguste, încrețite sau nu, legate pe talie cu bete, același mod asemănător, în mare, de a purta capul descoperit sau acoperit (în funcție de vîrstă și de stare civilă), același fel de încălțăminte. De asemenea, costumul bărbătesc din oricare parte a țării are în componența sa cămașa purtată direct pe corp, pantaloni de diferite croieli, cingători de țesătură sau de piele, pălării sau căciuli etc. Trebuie să remarcăm de pe acum stilul mai unitar la costumul bărbătesc, unele detalii doar — de croială și particularități de decor — diferențiind o piesă de costum de alta, potrivit zonei de proveniență. Să mai menționăm că piesele de costum care se îmbracă „pe deasupra", adică peste cămașă, cum sînt vestele, pieptarele, cojoacele, sumanele, au în genere, aceeași croială și sînt confecționate din același material (țesătură, piele sau blană), atît la costumul femeiesc, cît și la cel bărbătesc.

Pe de altă parte, varietatea portului popular românesc, menținută în cadrul unei evidente unități de stil, este cu totul remarcabilă, constituind una din principalele preocupări în încercarea noastră de a distinge elementele diferențiatoare. Se știe că datorită condițiilor de mediu și de viață socială diferită, în anumite limite teritoriale, în fiecare din ținuturile românești cu îndelungă viață istorică, „țări" sau provincii medievale, s-a dezvoltat și conturat un tip specific local al costumului popular, iar în cuprinsul acestor ținuturi, variantele tipului principal de costum prezintă, la rîndul lor, de la o zonă etnografică la alta, deosebiri de detaliu care duc la o mare bogăție de forme.

Înainte însă de a trece la prezentarea tipurilor de costum, trebuie să precizăm care este epoca în dezvoltarea portului popular, ce prezintă forma de costum cu valoare de autenticitate, valabilă pentru a fi studiată și valorificată de noi astăzi, atît din partea specialistului, cît și a iubitorului de artă populară în cadrul culturii de masă contemporane.

Ca toate manifestările de cultură populară, materială şi spirituală, portul este şi el supus unei evoluţii. Legătura sa strînsă cu viaţa socială îl face să fie în permanentă transformare, adaptîndu-se condiţiilor de viaţă mereu schimbate pe diferite planuri. În general, se poate aprecia că, pornit iniţial de la forme simple, costumul a căpătat semnificaţii tot mai bogate de-a lungul timpului, pe lîngă funcţiunile sale de bază de ordin practic. Factorii care au contribuit la evoluţia costumului popular autohton pînă la forma complexă pe care o cunoaştem azi sînt numeroşi şi au fost trecuţi în revistă cu diverse prilejuri în lucrări de istorie, istoria artei, etnografie. Fondul local a intrat în contact în decursul timpului şi a primit înrîuriri venite uneori de departe, din vremi şi de la neamuri care nu mai sînt. Multe din aceste contacte au fost fertile, fiind recepţionate, asimilate şi altoite pe fondul autohton străvechi. Alte forme, din ţările vecine sau de la popoarele care au trecut sau au trăit o vreme pe pămîntul ţării noastre, au fost de asemenea încorporate în fondul local. Acţiuni şi reacţiuni de cernere şi stratificare a elementelor venite de aiurea, filtrate în timp prin mijloacele de înţelegere şi de asimilare ale poporului român, au dus fie la adoptarea, fie la eliminarea unor elemente, potrivit cu gradul de corespondenţă sau cu ecoul găsit în sufletul şi societatea românească. Cu acelaşi spirit de selecţie au fost adaptate şi elemente de creştere şi îmbogăţire a portului popular venite din lumea centrelor mînăstireşti şi a curţilor voievodale sau boiereşti cu care ţăranul nostru a avut un continuu contact.

Luînd în considerare toate acestea, putem aprecia că epoca reprezentativă în evoluţia portului popular românesc este aceea care include formele organic legate de fondul străvechi, prin păstrarea celor mai pure elemente tradiţionale cu valoare de document, îmbogăţite de-a lungul istoriei cu noi şi noi elemente, care s-au stratificat integrîndu-se şi au contribuit la formarea unui ansamblu armonios de îmbrăcăminte, conformîndu-se totodată normelor vieţii sociale din ce în ce mai complexe. Cronologic, această epocă de cristalizare a portului popular românesc în formele pe care azi le întîlnim în marile noastre muzee poate fi stabilită în perioada anilor 1880—1920, cînd costumul bine închegat şi precis conturat ca reprezentativ al condiţiilor de viaţă din zona unde s-a dezvoltat a atins cele mai potrivite mijloace de expresie şi interpretare, fără să fie alterat de influenţa factorilor din perioada ce a urmat.

Ca observaţie preliminară, trebuie să remarcăm faptul că în componenţa costumului popular românesc intră nu un singur gen de artă, folosind un singur fel de materie primă prelucrată într-una sau mai multe tehnici specifice, ci că ne aflăm în faţa unui ansamblu complex la alcătuirea căruia participă materii prime diferite şi, bineînţeles, tehnici diferite. Să amintim deci că în portul popular românesc se folosesc fibre vegetale (in, cînepă, bumbac) prelucrate în diferite feluri, din care se confecţionează cămăşile, poalele, iţarii, „cîrpele" de cap; fibre animale, lîna, din care se ţes cătrinţele, fotele, vîlnicele, cămăşile bătrîneşti, cioarecii, brîiele, hainele lungi de dimie; dar tot din lînă se fac şi pălăriile de pîslă, reprezentînd, firească, producţia unui alt meşteşug; tot la fibre animale trebuie să menţionăm şi borangicul din care se ţes nu numai cunoscutele marame, ci şi cămăşi în unele regiuni din sudul şi estul României. Un loc important în portul românesc îl deţin piesele confecţionate din piele sau blană: cojoacele de tot felul, curelele, chimirele, pungile, opincile, cizmele, ghetele. În afară de aceste materiale, să le spunem de bază, produse mai toate în gospodăria ţărănească, în portul popular românesc se mai folosesc, cu deosebire pentru ornamentare, diferite fire de cusut, fire metalice, beteală, mărgele, paiete, metale pentru podoabe, o serie de alte materiale de provenienţă industrială, procurate la tîrguri, din comerţul ambulant sau din prăvălii. Toate acestea se înscriu însă în categoria accesoriilor, completînd aspectele fundamentale ale costumelor populare.

Toate la un loc concură la stabilirea unor tipuri de costum determinate în principal de piesele esenţiale ale portului, fie el femeiesc sau bărbătesc. Portul popular femeiesc, în raport cu cel bărbătesc, prezintă o tipologie evident mai variată, precum şi o mai mare bogăţie a decorului. De aceea locul pe care costumul femeiesc îl ocupă în toate lucrările de specialitate este sensibil mai întins decît cel deţinut de costumul bărbătesc.

S-au încercat diferite clasificări ale costumelor populare, atît la noi în țară, cît și peste hotare, pornind fie de la ansamblu, fie de la anumite piese importante, cum ar fi cămășile sau piesele care îmbracă corpul de la talie în jos. În ce ne privește, după o îndelungată experiență și multiple încercări, vom clasifica portul popular femeiesc în funcție de prezența anumitor piese de port care, prin forma și prin modul de purtare a lor, pot cel mai limpede defini tipurile principale și variantele acestora. Drept criteriu de bază al tipologiei portului popular femeiesc am ales piesele care îmbracă corpul de la talie în jos, în funcție de care am stabilit trei tipuri principale de costum femeiesc:

1. costumul cu cătrință
2. costumul cu fotă
3. costumul cu vîlnic.

Este clasificarea cea mai semnificativă, fiind adoptată și ușor înțeleasă și în lumea satului românesc. Unele forme de îmbrăcăminte de la talie în jos, cum ar fi fusta, sau „fusta cu ciupag", pătrunse mai recent din moda orașului în mediul rural și limitată la cîteva zone, străină ca factură de portul popular românesc, nu poate constitui un criteriu în clasificarea tipurilor, fiind departe de a avea ponderea celor trei piese originare menționate de noi. S-ar putea susține și că una sau alta din cele trei piese derivă sau este variantă a uneia din celelalte. Rămîne însă faptul, esențial, că linia sau silueta portului popular femeiesc românesc este definită diferit de fiecare din aceste piese.

De la bun început vom observa că toate cele trei piese sînt bucăți dreptunghiulare de țesătură, în mare majoritate de lînă, rar din in, cînepă sau bumbac. Diferențele între ele, privind forma, constau fie în dimensionare — cătrințele fiind de cîteva ori mai mici decît fotele, iar acestea mai mici decît vîlnicele —, fie în modul cum sînt purtate — întinse pe corp sau încrețite.

Cămașa costumului nu poate constitui un criteriu de clasificare, dat fiind că cele două tipuri de croială principale, cămașa dreaptă și cămașa încrețită, sînt răspîndite — cu mici excepții — pe întreaga suprafață a țării, coexistînd cu toate cele trei tipuri de piese, ce se poartă de la talie în jos. Dintre toate clasificările care ar mai fi posibile, am preferat împărțirea de mai sus, în care, pe lîngă criteriile formal-tehnice, se ține seama și de cel structural-estetic, în sensul definirii unor siluete diferite generate din linia fiecărei din cele trei feluri de piese care îmbracă corpul de la talie în jos. Într-adevăr, *costumul cu cătrințe* duce la afirmarea unei siluete feminine svelte, marcînd șoldurile prin albeața poalelor cămășii, vizibile lateral; *costumul cu fotă* conturează o siluetă de mare eleganță, cu șoldurile înfășurate strîns, atribuind purtătoarei o ținută oarecum hieratică; *costumul cu vîlnic* subliniază și el talia subțire, construind un fel de soclu tronconic siluetei feminine, partea de jos a corpului înscriindu-se în tradiția arhaică a „formei-clopot", cunoscută încă din preistoria cretană și răspîndită în tot Orientul Mijlociu și în Europa răsăriteană în figurările „zeiței-mume", deseori prezente și în arta populară românească în domeniul ornamenticii. Cele trei tipuri fundamentale de costume femeiești românești, definind siluete distincte, dau naștere la mai multe variante, fie prin multiplicarea aceleași piese (cătrință+cătrință etc.), fie prin combinarea a două dintre ele într-același costum (cătrință + fotă sau + vîlnic etc.). Principalele variante sînt:

I. 1. costumul cu două catrințe drepte
2. costumul cu două catrințe încutate
3. costumul cu șorț și catrință
4. costumul cu două oprege cu ciucuri
5. costumul cu catrință și opreg cu ciucuri

II. 1. costumul cu fotă
2. costumul cu fotă și catrință
3. costumul cu fotă încutată și catrință

III. 1. costumul cu vîlnic
2. costumul cu vîlnic și catrință

Subvariantele zonale la fiecare din variantele de mai sus vor fi descrise atît la tipologia pieselor de costum luate separat, cît și la prezentarea pe zone a portului popular.

În afara acestor tipuri și variante care reprezintă, toate, forme autohtone ale portului popular femeiesc românesc, trebuie să menționăm și existența unor variante care mărturisesc legături reciproce cu portul unor popoare vecine. Chiar și aceste variante păstrează însă nealterate sistemele tehnice de executare, ca și ornamentica specifică artei populare românești, făcînd deci parte din zestrea creației noastre plastice de tradiție populară. Variantele de care este vorba apar pe o fîșie îngustă din cîmpia din vestul țării noastre, de la Țara Oașului pînă la cursul inferior al Mureșului și au afinități în nord cu portul slovac, iar spre sud cu anume forme ale costumului occidental transmis prin vecinătatea poporului maghiar. Costumul zonelor din vest ale țării — Oaș, Sălaj, Bihor, Arad — păstrează croiala tradițională a cămășii; schimbarea, adică pătrunderea elementului străin, apare la poalele încrețite la talie în mod fix și susținute de o bantă care încercuiește mijlocul ca un cordon al unei fuste. Poalele costumului românesc se încrețesc pe un brăcinar, liber. Un alt element străin este „șurțul" încrețit, tot pe o betelie, purtat în față, iar spatele poalelor rămîne descoperit, ceea ce contravine cutumei respectate în portul românesc al femeilor, de a acoperi poalele (considerate o piesă purtată dedesubt) atît în față, cît și la spate, din anumite considerente de pudoare. Numai fetițelor sau fetelor li se îngăduie să poarte — în unele regiuni — poalele la spate descoperite.

Există apoi unele variante tîrzii, apărute mai ales la sfîrșitul secolului al XIX-lea și reprezentînd o adaptare rurală a modei orașului prin încadrarea fustei în costumul popular românesc, asemenea vîlniculuí, dar cu deosebirea că vîlnicul nu este unit la capete printr-o cusătură și nu este fixat la talie printr-o bantă care susține creturile. Purtată încrețită, această fustă apare izolat în unele zone, ca în Lunca Prutului și sudul Moldovei, cu denumirea de „fustă creață" sau „androc" în zona Buzăului, pe Bărăgan, în Dobrogea și în Cîmpia Dunării de vest, denumită de asemenea androc, fustă sau rochie.

Cu această conturare a cadrului general de tipologizare a portului popular femeiesc din România și cu precizarea că pentru portul bărbătesc nu se poate face o astfel de clasificare, datorită strînsei sale unități, putem trece la înfățișarea tipurilor și a variantelor diferitelor piese componente ale costumelor populare femeiești și bărbătești din România.

TIPOLOGIA COSTUMULUI FEMEIESC:

ACOPERIREA CAPULUI

Femeie legată cu „tulpan"

În capitolul anterior, dedicat structurii tipologice ca ansamblu, am determinat principalele tipuri și variante ale portului popular românesc, insistînd cu precădere asupra costumului femeiesc. Tipurile definite comportă în structura lor un număr de piese de port cu diferite funcții utilitare și cu atribute estetice variate, combinarea între acestea, potrivit regulilor statornicite de comunitățile respective de-a lungul generațiilor, ducînd la cristalizarea tipurilor și variantelor zonale, acestea reprezentînd în fond costumul concret.

Astfel, o remarcabilă varietate caracterizează modul de acoperire a capului. Trebuie spus, firește, că există o deosebire între felul de a-și acoperi capul al femeilor și cel al tinerelor fete, nemăritate încă. Acestea din urmă poartă cel mai ades capul descoperit, cînd vremea bună permite acest lucru, iar iarna și pe timp de ploaie și-l acoperă cu o simplă basma sau legătoare. La femeile măritate însă, acoperămîntul capului nu îndeplinește numai rolul său practic și nu reflectă numai intenția de înfrumusețare, ci are și o funcție simbolică, fiind de fapt semnul ce marchează trecerea din rîndul fetelor în cel al femeilor căsătorite. Femeia, supunîndu-se unei cutume — străvechi legi nescrise — care nu-i îngăduie să-și mai dezvelească părul — podoaba capului — după ce s-a căsătorit, și-a acoperit capul, folosind o țesătură, care a primit, pe parcursul timpului, diverse forme. În ceremonia tradițională a nunții la români, acest moment „al învelirii" era și este important, în trecut fiind tratat cu solemnitatea impusă de un rit de trecere. Cu alte cuvinte, acoperirea capului la femei are și o evidentă funcție de cult, înscriindu-se în seria numeroaselor cutume ale poporului român legate de afirmarea statutului social. Funcției sociale în

Femeie legată cu ştergar de cap, Moldova de nord

Femeie legată cu ştergar de cap, din Vrancea

Femeie legată cu ştergar de cap, din Muntenia

acoperirea capului la femei i s-a adăugat în timp şi o importantă funcţie estetică, toate la un loc contribuind la diversificarea regională şi zonală a fenomenului. Implicînd interdicţia pentru femei — cunoscută şi la alte popoare — de a-şi purta părul dezvelit, acoperirea comportă trei elemente: 1. pieptănarea şi strînsul părului, 2. legarea şi fixarea părului strîns prin diverse mijloace, 3. învelirea capului.

1. Pieptănătura tradiţională avea importanţa ei, fiind în relaţie strînsă cu felul de acoperire, de aici şi unele deosebiri ce se pot înregistra de la o zonă la alta. Femeile îşi piaptănă părul de obicei cu cărare la mijloc, care permite împletirea lui în două cozi egale. În unele regiuni împletirea sau răsucirea părului se face începînd de la frunte, pentru a aduna toate şuviţele şi a asigura astfel strînsul sever al părului, care *trebuie ascuns*. Părul împletit în cozi se strînge într-un coc fie pe creştetul capului (în cîmpia Dunării) fie la ceafă, cocul avînd forma ovală în trecut şi rotundă mai recent, (un sistem folosit în majoritatea regiunilor), fie cozile încolăcite deasupra urechilor în două proeminenţe numite „coarne" sau „corni", una dintre cele mai vechi pieptănături, păstrată pînă recent în zona subcarpatică a Moldovei şi în Transilvania. Pieptănătura cu „stebleˮ din Transilvania ne arată o similitudine cu populaţia germană, cele două cozi fiind duse pe creştet, unde capetele suprapuse formează o proeminenţă, în linie de diademă.

Părul strîns în coc se fixează, fie prin încolăcirea cozilor şi legarea lor într-un anumit fel, fie prin unele accesorii construite din lemn, coajă de copac, os, corn, metal sau chiar din pînză lipită cu un aluat din făină, toate acestea avînd funcţia de a fixa părul, astfel: un beţigaş din lemn „pană" care se înfige în cocul de la ceafă (cu o largă frecvenţă în portul românesc), un „conci" construit dintr-un corn de vită sau coajă de copac în formă tronconică, care este fixat peste coc (în Mehedinţi), un alt conci din metal, în formă de cerc mic, pe care se cos cozile deasupra cefei (la Pădurenii din Hunedoara), un cerc din metal mai mare, care încercuieşte creştetul capului şi pe care se fixează părul (în Ţara Haţegului) şi alte diverse elemente de susţinere a părului, care dau capului, în unele cazuri, o formă ciudată.

Dar această severitate în ascunderea părului a suferit unele abateri pe parcursul timpului; femeia, cedînd unor tentaţii de gătire, a introdus în ţinuta ei diverse formule de a-şi scoate părul „la vedere". Astfel, găsim pieptănătura cu „pleteri", „chică" „cosiţă" „cioci" sau „corni", în sudul Transilvaniei, în Munţii Apuseni şi parte în Banat, cu două cozi groase (completate cu lînă sau păr căzut) aduse în faţa urechilor, rămînînd vizibile, sub broboadă. În Ţara Haţegului, obrazul femeii este încadrat pe ambele părţi de „sucituri", 10—15 rînduri de codiţe răsucite, pornite de la creştet şi duse prin faţa urechii spre spate. Pădureanca din Hunedoara poartă un breton „dupei pe frunte" ondulat şi lipit de frunte cu sirop de zahăr. În multe alte regiuni apare tendinţa femeii tinere de a-şi arăta părul, totuşi mai sînt şi unele regiuni unde femeia mai respectă cutuma tradiţională.

Înainte de a trece la faza a doua în acoperirea capului la femei, cîteva cuvinte despre pieptănătura fetelor. La fetiţele mici se urmăreşte strîngerea părului pentru a evita căderea şuviţelor peste ochi, fiind curentă pieptănătura cu o împletitură în jurul frunţii. Părul tăiat scurt este considerat practic la fetiţele mici. Fetele poartă părul împletit în una sau două cozi care atîrnă pe spate, ceea ce constituie totodată semnul că sînt nemăritate. În faţă îşi împletesc — în unele regiuni din Transilvania — „pleata" sau „chica", pornită din mijlocul frunţii şi dusă în stînga spre spate, unde se încorporează în coada de la ceafă. Proprie fetelor este şi pieptănătura cu 2 cozi pornite din creştet şi duse pînă la ceafă unde se înglobează în cozile de la spate.

Mai complicate sînt pieptănăturile miresei, făcute cu un anumit ceremonial. Unele din ele sînt vestite, cum este „coada" de Oaş, realizată din zeci de şuviţe ce se împletesc într-o plasă, care acoperă capul şi jumătate din spatele miresei. În general pieptănătura miresei diferă de aceea a fetelor, iar în unele regiuni mireasa este deja pieptănată ca tînără nevastă.

2. Peste părul fixat al femeii în modul amintit, se leagă sau se aşază un accesoriu ce aparţine fazei a doua în procesul de acoperire a capului. Diferite de la o fază la alta, aceste elemente, avînd însă aceeaşi funcţie de a susţine

Femeie legată cu ştergar de cap, din Dobrogea

Femeie legată cu maramă, din Muscel

Femeie legată cu maramă, din Vîlcea

Femeie legată cu maramă, din Mehedinţi

strîns părul femeii, se pot împărţi în două categorii net distincte, prima fiind o pînză triunghiulară „tulpanul", „legătoarea", „batista" etc., avînd o mare frecvenţă, cu care se leagă strîns capul femeii, iar a doua, o formă de bonetă confecţionată, fie ca o căiţă legată sub bărbie în Ţara Oltului, fie un fes, cu o largă răspîndire în vechea Ţară românească, un „mecheleţ" (formă de potcap) în Cîmpia Dunării, ca şi fesul purtat în Moldova, o „ceapsă" (tichie dreptunghiulară sau conică) în Hunedoara şi Banat, sau un simplu triunghi legat peste cozile din dosul capului în Almaj-Banat. Toate acestea sînt purtate de către femeie, descoperite numai în casă şi la muncă; unele din ele însă, cum sînt cepsele de Hunedoara şi Banat, care au primit pe parcurs o preţioasă ornamentaţie cusută, se poartă şi în ţinuta de sărbătoare, „la lume", descoperite, ştergarul sau broboada acoperindu-le numai parţial.

3. Abia după ce părul a fost strîns printr-unul din sistemele amintite se pune deasupra „ştergarul", „cîrpa" sau „marama", care constituie acoperitoarea de cap propriu-zisă. Formele şi denumirile acoperitorilor de cap sînt variate, atestînd în acelaşi timp origini diferite şi o circulaţie intensă, indicînd legături nu numai cu fondul vechi roman, ci şi cu aria balcanică, orientală, ca şi central europeană.

În portul popular românesc, piesa originară, de pornire, folosită la învelirea capului este o ţesătură dreptunghiulară, lungă (de peste 2 m), cu care femeia se „învelešte" în diverse forme, denumită „ştergar de cap" sau „cîrpă de cap". Termenul de ştergar are o circulaţie mai largă, probă denumirea de „peşchir" balcanică, în acelaşi sens. Diverse alte denumiri ale aceleiaşi piese, cum sînt „pomeselnicul" în Ţara Oltului, „chindeu de cap" în centrul Transilvaniei şi Orăştie, „prăboadă" în Ţara Haţegului la Pădureni şi Momîrlani, „hobot" în Munţii Apuseni, „feleagă de cap" în Bihor, „sovon" în Ţinutul Năsăudului, „pînzătură" în Maramureş, „zăbranic" sau „miniştergură" în Moldova de nord etc., ne arată răspîndirea ştergarului de cap peste întreg teritoriul României. Chiar dacă în unele regiuni s-a părăsit astăzi portul ştergarului, înlocuit cu năfrămile de provenienţă industrială, ştergarul, a cărui prezenţă este atestată de diverse documente, a stat la baza învelirii capului la femei în portul popular autentic. Chiar şi după părăsirea ştergarului, femeile au purtat cîrpa pătrată, tot în alb. O mai găsim la Pădureni-Hunedoara, în Munţii Apuseni, ca o perpetuare a ştergarului.

Ţesut în două iţe, din cînepă, in sau bumbac, chiar şi din lînă în Moldova, ştergarul are lăţimea unei foi de pînză (40—50 cm), iar lungimea lui variază între 2—2,50 m. Iniţial nu era ornamentat şi cele cîteva dungulite albe sau colorate, care îi marcau capetele, aveau rolul practic de a delimita lungimea unde se tăia, lăsîndu-se la capete şi ciucuri din urzeală. Preocupările de ornamentare au urmat, primul decor fiind vrîsta, dispusă în grupe repetate ritmic, la capetele ştergarului. Au urmat şi mici alesături printre vrîste, cîteodată introducîndu-se şi cîte un accent de culoare în decorul realizat în alb, culoarea albă fiind caracteristică ştergarului de cap. În unele locuri, cum este Ţara Oltului sau nordul Moldovei, ţesătura ştergarului a evoluat în nevedituri (3—4—5 iţe), rezultînd un decor în relief, fie numai la capete, fie peste întreaga suprafaţă şi obţinîndu-se astfel efecte artistice remarcabile, ceea ce a creat faima pomeselnicelor de Făgăraş şi a zăbranicelor de Bucovina. Pe aceeaşi ţesătură în „iţătură" găsim în zona Romanului ştergarele „alese" sau cusute cu borduri de beteală, care constituie o excepţie de culoare şi strălucire în seria de altfel destul de modestă a ştergarelor de cap.

Observăm în general persistenţa ştergarului de cap din fibre vegetale sau din lînă în Moldova de nord, unde a pătruns mai puţin marama din borangic, ceea ce a determinat o mai pronunţată atenţie aici în ornamentarea ştergarului pentru ţinuta de sărbătoare. Un fenomen interesant îl surprindem în unele regiuni în care acoperitoarea de cap poartă numele catrinţei astfel „zadie de cap", „boscea de cap" „apreg de cap", fenomen ce urmează a fi elucidat în cercetările viitoare.

Cu pătrunderea borangicului în gospodăriile rurale, ştergarul a fost înlocuit cu marama în ţinuta de sărbătoare a femeii din Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi zona de sud a Moldovei. În Transilvania nu a pătruns, doar în Ţara Bîrsei, împreună cu costumul de tipul Muscelului. Marama, de origine orientală şi

Pădureancă cu „ceapsă"

Femeie de pe Valea Bistrei din Banat cu ceapsă

Femeie din Haţeg cu „ceapsă cu coarne"

Femeie din Ţara Oltului (Făgăraş) îmbrobodită cu „pomeselnic"

coborîtă în mediul rural din pătura de sus a boerimii româneşti, s-a răspîndit vertiginos în vestimentaţia ţărănească, datorită deosebitei frumuseţi a acestui material suplu şi vaporos. Confecţionarea foarte dificilă şi migăloasă a maramei — ca şi producţia firului de borangic — au devenit o preocupare şi un meşteşug de mare virtuozitate tehnică în lumea ţărănimii, mai ales în Cîmpia Dunării, dar remarcăm şi unele centre specializate în zona subcarpatică, cum este Muscelul şi Gorjul, unde femeile au devenit mari meştere în ţesutul maramelor. Ţesută fie integral din borangic, fie pe urzeală de bumbac, marama se realizează în două iţe, cu ornamentul — pe lîngă dungile simple — ales „pe degete" în război. Este inexistent ornamentul cusut pe maramă.

La alesătură se foloseşte firul de bumbac alb, care dă consistenţă motivului pe fondul transparent al maramei. În unele zone (de ex. Muscel, Argeş şi Gorj) se foloseşte şi firul metalic asociat cîteodată cu fir colorat. Astfel, aceste marame se disting ca cele mai somptuoase, concurînd doar cu maramele galbene „şofrănite" din zona Răcăciuni—Bacău. Tipurile de marame sînt multe şi variate. Particularitatea lor generală stă în unitatea tehnicii de executare şi amplasarea ornamentului la capete — ca şi la ştergar —, dispus de obicei în registre delimitate de dungi orizontale. Apar însă şi marame cu motive izolate, răspîndite omogen pe capete sau chiar peste întreaga suprafaţă a maramei, înşirate în rînduri pe lungime. Oricare ar fi compoziţia ornamentală a maramei, aceasta are totdeauna capetele delimitate de un rînd de alesătură sau de simplă vrîstă. Diferenţierile ce apar de la o regiune la alta se referă la dimensiuni (maramele de Teleorman sau Bacău fiind pronunţat mai mari decît cele de Vîlcea sau Buzău) şi bineînţeles la sistemul ornamental, care păstrează un stil local în fiecare zonă a ţării.

Principiul de acoperire al capului cu ştergarul sau marama este cel al învelirii libere, cu capetele fie atîrnînd în faţă şi spate, fie numai la spate, fie îmbrobodind capul femeii trecînd un capăt pe sub bărbie şi dat peste creştet ca să atîrne pe umărul opus. Deşi aceste scheme sînt oarecum stabile, găsim multe variante de la o zonă la alta, legatul capului cu ştergarul sau marama fiind în perfect acord cu stilul costumului specific local al zonei respective. Observăm însă ca o notă generală, ingeniozitatea cu care femeia ştie să găsească soluţii practice de a-şi fixa bine pe cap marama (folosind uneori şi ace decorative) respectînd totodată şi aspectul estetic. Bineînţeles că „învelitul" diferă în acelaşi loc şi după anotimp, vîrstă şi ocazie, fiind diferită ţinuta bătrînelor faţă de cea a nevestelor, sau modul decent de învelire a capului la biserică, faţă de ţinuta de horă sau pentru alte petreceri.

Faţă de marea uniformitate în portul capului cu ştergar sau maramă din Oltenia, Muntenia, Dobrogea şi Moldova, în Transilvania găsim o deosebită varietate, cu forme net distincte de acoperire a capului, de la o regiune la alta, ceea ce ne îndeamnă să acordăm o anumită atenţie specificului transilvănean. Din marea varietate ce apare aici, se desprind unele sisteme de a susţine părul strîns în cozi, găsind aici formula căiţei, sau a cepsei în zonele de sud şi de est ale Transilvaniei, pe cînd în zonele din nordul şi nord-estul Transilvaniei se poartă „năframa" industrială (care a înlocuit aici ştergarul încă din secolul trecut) şi pe care femeia şi-o pune direct pe păr, tulpanul triunghiular fiind părăsit odată cu ştergarul. Doar cîte o bătrînă îşi mai leagă azi părul cu o „năfrămuţă" neagră sub năframă. În zonele de vest mai surprindem însă tulpanul în colorit roşu susţinînd formele ciudate de conciuri şi cormi construite din sîrmă pe creştet sau din păr aglomerat la urechi. Căiţa în formă de capişon legat sub bărbie, o găsim în Ţara Oltului şi în parte pe Tîrnave, ca şi în zona subcarpatică de est începînd de la Curbura Carpaţilor pînă la Mureş şi în Valea Gurghiului, prezenţa ei atribuindu-se unei influenţe a elementului germanic din portul saşilor. Boneta, denumită „ceapsă", purtată numai în Hunedoara şi regiunea de munte a Banatului, un teritoriu restrîns şi strict delimitat etnografic, ridică importante probleme de origine şi circulaţie, indicînd legături cu aria balcanică pătrunsă de fluctuaţiile culturii orientale. Forma conică a cepsei purtată de pădurence ne aminteşte de boneta frigiană, ceapsa dreptunghiulară şi trapezoidală din Banat îşi are corespondenţe în portul din nordul lugoslaviei, ca o moştenire traco-ilirică. Ceapsa cu „coarne" însă din Haţeg rămîne o problemă deschisă, ipoteza unei adaptări

Femeie de pe Valea Jiului, legată cu ştergar

Femeie din Mărginimea Sibiului, cu „ broboadă"

Femeie din zona Tîrnavelor, cu „vălitoare"

Femeie din Banat, cu „conci"

tehnice a cepsei la forma conciului din sîrmă care susţine părul femeii fiind singura lămurire ce o putem avea astăzi la îndemînă.

Pentru „învelirea" capului însă peste aceste accesorii apare şi în Transilvania „ştergarul", legat fie liber, fie montat într-o fnrmă fixă. Legătura liberă a ştergarului o găsim în Ţara Oltului, unde „pomeselnicul" se leagă diferit de la sat la sat (părul fiind complet acoperit). În Ţara Haţegului şi Ţinutul Pădurenilor ştergarul este prins fie de vîrful cepsei (la Pădureni), fie spre a îmbrobodi capul femeii în ţinuta obişnuită a bătrînelor, iar a tinerelor iarna şi la biserică. Pe Valea Jiului, în Hunedoara, ştergarul se leagă de asemenea liber — peste „pleterii" împletiţi la urechi — ca şi broboada, un ştergar din „geolgiu", care păstrează identic legătura femeilor dace de pe Columna lui Traian. Tot un ştergar descoperim şi în „hobotul" din Munţii Apuseni, purtat de mireasă şi nevastă, ca şi în „sovonul" din Năsăud, legat ca un turban pe capul nevestei. În Bihor „felega de cap", un ştergar pus împăturit peste năframă pe cap, invocă funcţiunea ştergarului anterioară năframei industriale. În Maramureş descoperim urmele ştergarului în termenul de „pînzătură" ce s-a dat năframei de cap actuale; pe Valea Mureşului superior „căpăţelul", un mic ştergar cu care se înveleşte femeia peste căiţă, ne aminteşte ştergarul de altă-dată.

Exemplele date ne arată prezenţa ştergarului legat liber pe cap, formulă răspîndită, în trecut, peste întreaga Transilvanie, din care s-a dezvoltat în unele regiuni forma montată fix a ştergarului confecţionat gata, ca o pălărie pusă pe cap. Astfel găsim în Mărginimea Sibiului „broboada" construită pe un cerc, din sute de cute mărunte, de o formă impresionantă, semănînd izbitor cu acoperămîntul purtat de statuia *Vestalei Maxima* de la Muzeul Naţional din Roma, ceea ce a făcut pe unii cercetători să vadă în „broboada" mărginămească o moştenire romană. „Vălitoarea" de pe Tîrnave, altă montare fixă, în formă de disc, încercuită cu margine dreaptă, o descoperim şi în chipurile de jupînese, pictate pe monumentele medievale, cum ar fi cel al *Jupînesei Anastasia* de la biserica mînăstirii Humor.

De aceeaşi familie a formelor fixe ţine şi „conciul" purtat de femei în Cîmpia Banatului. În formă de bonetă plată, aşezat pe porţiunea din spate a capului, conciul este montat dintr-o ţesătură — de provenienţă din ştergar — care înfăşoară capul. Una dintre probele ce atestă că atît broboada, cît şi vălitoarea ca şi conciul provin din ştergar este pe lîngă formatul lung al ţesăturii, din care sînt construite — şi faptul că la toate aceste învelitori atîrnă la spate capătul ştergarului cu ciucuri.

Faţă de broboada şi vălitoarea confecţionate din pînză albă, conciul bănăţean prezintă însă o mare deosebire prin ţesătura preţioasă, probabil tributară sistemelor de ţesut persano-indiene, pătrunse de timpuriu în lumea balcanică, ca şi prin forma sa, similară procedeelor de învelire a capului la femeile din zonele învecinate şi mai îndepărtate ale Balcanului, legate printr-o străveche tradiţie de cultura populară a Banatului.

Încă de la sfîrşitul secolului trecut a pătruns în vestimentaţia femeii „năframa" industrială, care în unele zone a scos repede ştergarul din uz, încîntînd femeia prin bogăţia ornamentului, a coloristicii şi a materialelor plăcute, lînă, bumbac şi mătase. Astfel, pe un mare teritoriu al Transilvaniei se poartă astăzi numai năframa pătrată (cu excepţia unor ocazii ceremoniale), care, deşi produsă industrial, păstrează totuşi unele elemente caracteristice, s-ar putea spune de tip local, de la o zonă la alta, datorită comerţului rural care a introdus produsele anumitor fabrici în anumite zone, cu un stil anumit de ornamentaţie, şi care au format gustul femeii pentru anumite tipuri de produse. În vechea Ţară Românească, aceste produse, cu diverse denumiri: ciumber, testemel, basma, casîncă, caşmir etc., au fost acceptate la început numai în ţinuta de muncă, apoi au fost purtate şi la costumul de sărbătoare, astfel diversificîndu-se în mai multe categorii: de muncă, de sărbătoare, sau adecvate anotimpurilor reci sau calde. Cît timp în portul fetelor nu era acceptat ştergarul, năframa se purta la toate vîrstele, atît de fetiţe mici, cît şi de cele mari, în timp rece.

O altă categorie de acoperire a capului în portul femeiesc o constituie pălăriile asemănătoare cu cele purtate de bărbaţi, din pîslă neagră în zonele subcarpatice ale Munteniei, cu precădere în Muscel, ca şi în sudul şi sud-estul Transilvaniei, în Ţara Oltului şi în actualul judeţ Covasna. Purtate de fete direct pe

Femeie din nordul Transilvaniei, cu „năframă"

Femeie din Dobrogea, legată cu „cașmir" cu ciucuri

păr și de neveste peste ștergar, portul pălăriei de pîslă a fost părăsit încă la începutul secolului al XX-lea. Bineînțeles că pălăriile purtate de femei erau împodobite. Pălăriile din pai, purtate inițial la munca cîmpului, au apărut — în unele zone — pentru scurtă durată, și în ținuta de sărbătoare, mai ales a fetelor, așa cum le găsim în zona Căpîlna din județul Alba, sau în zona Sieului în Bistrița-Năsăud. Încărcarea acestor pălării cu flori artificiale și panglici, într-un mod hibrid, coborît din moda depășită a orașului, cum se întîmplă astăzi în costumația echipelor de amatori, ține de imixtiuni nefirești, nedorite.

Varietatea acoperirii capului în portul popular femeiesc este și mai mare dacă luăm în considerare numeroasele forme de găteală a fetelor, cu flori în cununi, sau „struțuri", diverse diademe, „cercuri" sau „gîțe", (confecționate unele, pe lîngă flori artificiale și ace decorative și din pene), purtate cu diferite prilejuri de sărbătoare, între care ținuta de „drușcă" (domnișoarele de onoare ale miresei) reclamă cele mai complicate și variate găteli ale capului. Formele sărbătorești afirmînd preferințele locale, dar și pe cele individuale sînt mai puțin unitare în modul de alcătuire a lor. Se pot totuși distinge unele variante zonale mai stabile, cum este „mununa" Maramureșului sau „păunițele" Năsăudului.

Piesele principale care formează acoperămîntul capului servind, după cum am spus, nu numai împlinirii funcțiilor practice ci și celor de caracter simbolic, jucînd un rol important pe planul comunicării sociale, sînt acompaniate de un număr apreciabil de accesorii și podoabe, ținînd de tendința firească de împodobire a femeilor. De aceea o seamă de cercetători alunecă în mod greșit înspre denumirea de „găteala capului" a acestui act ce implică importante funcții și profunde semnificații legate de viață și care și-a găsit o denumire mai potrivită în „acoperirea capului".

CĂMAȘA

Îmbrăcămintea, ca obiect de studiu al antropologiei culturale sau al etnologiei, este în general clasificată în funcție de părțile corpului pe care le protejează de intemperii sau pe care le investește cu semne ținînd de alcătuirea socială a grupului sau de valorile morale și estetice acceptate de grupul respectiv. Chiar și una din cele mai „tehnicizate" clasificări, cea a lui André Leroi-Gourhan, ordonînd diferitele piese componente nu după porțiunile corpului pe care le acoperă, ci în funcție de punctele de sprijin ale diferitelor piese (cap, gît, umeri, sîni — pentru femei —, coate, șolduri, genunchi, mîini, picioare), cînd ajunge la „umeri" nu face decît să înșire piesele care în fapt acoperă trupul, fie numai partea de sus, fie în întregime, în cazul pieselor lungi. Din cele cîteva categorii importante care au această funcție, în țara noastră nu se întîlnește așa-numitul „drapaj", constînd într-o bucată lungă de pînză ce se înfășoară, în diferite feluri, împrejurul torsului, dar și al șoldurilor. Faptul se constată nu numai în țara noastră, ci în întreaga Europă, care în această privință nu a moștenit îmbrăcămintea civilizației mediteraneene clasice, cea purtată cu atîta strălucire de greci și romani, ci a adoptat îmbrăcămintea popoarelor de la limesul nordic al imperiului, între acestea și pe cel al traco-dacilor, moștenit de noi. Așa se face că principala piesă din portul popular tradițional al româncelor, ca și al românilor, este cămașa, atestată pe numeroase monumente ale Antichității, între care cel de la Adamclisi și Columna lui Traian mai importante, alături de care mai pot fi invocate numeroase stele funerare figurînd personaje din Dacia, dar și din Tracia și Iliria. Din punct de vedere lingvistic, românii au moștenit atît termenul latin *ie*, derivînd din latinescul *tunicae lineae* (tunică subțire purtată pe piele), pentru cămașa femeiască, cît și un termen împrumutat de romani din fondul celtic (galic), anume *camisia*, atestat pentru prima oară în limba latină în secolul al IV-lea, din care provine românescul *cămașă*, denumind deci o piesă purtată în zonele mai friguroase ale Europei[1]. În timp ce cămașa este un termen generic al piesei de îmbrăcăminte ca atare, *ie* se aplică numai cămășii femeiești. În cel mai vechi strat terminologic însă se înregistrează și denumirea *cămeși*, folosită pentru a

[1] Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată*, București, 1978, p. 49 și urm.

desemna cămașa purtată în toate zilele, atît de femei, cît și de bărbați, în anumite zone, referindu-se la așa-zisa *cămașă dreaptă* sau *cămașă bătrînească*, a cărei croială de factură arhaică precede pe scară istorică pe cea a așa-zisei *cămăși încrețite la gît*, considerată în stadiul actual al cercetărilor ca fiind tipul cel mai vechi în România, opinia fiind sprijinită de imaginile ei aflate pe metopele monumentului de la Adamclisi. Succesiunea cronologică a termenilor ar putea fi o indicație și cu privire la prioritatea unui anume tip de cămașă femeiască, cu toată dovada iconografică existentă.

Vechimea acestei piese din portul femeiesc, cea mai importantă, a făcut ca ea să fie invocată deseori în problematica etnogenezei ca și a unității și continuității poporului român. Într-adevăr, atît atestările documentare, cît și unitatea de structură a cămășii femeiești pe întreg teiritoriul locuit de români, cu toată variația zonală determinată în primul rînd de bogăția sistemelor ornamentale, au impus-o în toate considerațiile de ordin etnografic făcute cu privire la istoria românilor. Cămașa se leagă de întreg contextul culturii materiale populare românești, începînd cu sursele de materii prime și tehnicile corespunzătoare, căci pînza din care se lucrează, în trecut era țesută în gospodăriile țărănești cultivînd mult cînepă și în și crescînd oi din lîna cărora, de asemenea, s-au tors fire subțiri din care s-au țesut pînze pentru cămăși, cu deosebire în Moldova. Ceva mai tîrziu s-a utilizat pe scară din ce în ce mai largă firul de bumbac, iar în anumite zone din țară, mai ales în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova, firul de borangic. Pînza din care se confecționează cămășile este țesută în două ițe, ceea ce permite executarea cusăturilor decorative „pe fir". Unul dintre principiile de bază în structurarea cămășii este croiala în linie dreaptă a foilor de pînză, fără răscroituri. Cămașa se compune din foi dreptunghiulare și foi trapezoidale — oblice (clini) cu o latură oblică și una dreaptă pe lungime. Respectîndu-se economia de material, foaia de pînză din care se confecționează cămașa este împărțită judicios, în așa fel ca nici o bucățică de pînză să nu fie risipită. Aceasta explică, pe baza unei îndelungate experiențe transmisă din generație în generație, persistența, peste veacuri, a unor tipuri de cămăși foarte precis structurate. Vechea formă a cămășii românești tradiționale, purtată de femei, era „cămașa lungă" cu stanii împreună cu poalele. În unele regiuni și mai recent, partea de sus a cămășii s-a desprins de poale, devenind „cămașă scurtă", numită cu diverși termeni, ie, ciupag, spăcel, pentru a menționa numai cele trei denumiri principale, existînd pe lîngă cele de circulație mai restrînsă. Poalele separate se leagă la talie, încrețite pe un brăcinar.

În structura unei cămăși deosebim trei elemente principale: stanii, care constituie fața și spatele cămășii, adică „trupul cămășii", mînecile și clinii.

Inițial, mîneca cămășii era croită dintr-o singură foaie de pînză, sistem păstrat pînă astăzi la cămășile din Moldova. Libertatea în mișcarea brațului, dar și tendința de a da amploare cămășii, a determinat lărgirea mînecii printr-un adaos de pînză, fie o jumătate de foaie, fie mai mult, fie mai puțin. Această fîșie de pînză introdusă pe lungimea mînecii — denumită: altoae, altiță, lărgămînt, băgătură etc. — urmează linia mînecii pînă sus la umăr sau la gît și niciodată nu se oprește la subsuoară. Este introdusă de obicei în față, oferind și un prilej de decor prin cusătura de unire a foilor de pînză; apar însă și alte formule, fîșia fiind introdusă la spatele mînecii, sau chiar la subraț, și în acest caz este racordată la sistemul clinilor dintre stani. În cazuri izolate — cum este în Mărginimea Sibiului — cînd mîneca se compune din două foi întregi de pînză, cusătura de unire apare sus, pe mijlocul mînecii. O formulă rar întîlnită este cînd lărgirea mînecii se face introducînd o jumătate de foaie deasupra, pe braț, iar foaia mînecii propriu-zise trece pe subraț, din față spre spate, cusăturile de unire a foilor apărînd una în față și alta la spate, pe mînecă. Marea varietate ce apare în structurarea mînecii, ca și în aceea a clinilor, reflectă nu numai ingeniozitatea țărăncii noastre, ci și rezultatul unei căutări și încercări de secole pentru a găsi cele mai bune soluții adecvate nevoilor practice ale vestimentației, ținînd cont totodată și de intervenția elementului ornamental, totdeauna în acord cu linia croielii.

Cămășile vechi — în prima lor formă — nu au avut guler, fie că tăietura gîtului era întărită cu o tiviturâ, fie că — la cămașa încrețită — se trăgea o ață (numită „bezerău" în Moldova), care strîngea în crețuri foile cămășii în jurul

gîtului. Reminiscențe ale cămășii fără guler am mai surprins la cămășile drepte din Dobrogea, iar cămășile încrețite cu bezer se mai întîlnesc în județul Suceava.

Gulerul cămășii este un element apărut mai tîrziu și se reduce, în majoritatea cazurilor, la o „bentiță" care susține răscroitura sau creturile de la gît. Arareori atinge o lățime mai mare și aceasta la cămășile mai recente. Mîneca poate fi largă, partea de jos, încrețită pe o ață (în nordul Moldovei) sau prinsă într-o bentiță, care s-a dezvoltat într-un „pumnaș" mai lat în unele regiuni. Volanul în care se termină partea de jos a mînecii ține de tipul cămășilor de Transilvania.

Menționăm ca o caracteristică esențială și generală a cămășii femeiești la români faptul că mîneca este totdeauna lungă, că niciodată cămașa nu este decoltată, deschizătura rotundă fiind strîns legată în jurul gîtului și faptul că nu are cusătură de unire a foilor pe umeri, nici la cămașa dreaptă, nici la cea încrețită.

Tipologia cămășilor are ca bază croiul lor și nu ornamentația, care joacă rolul unui criteriu secundar de diferențiere în cadrul tipurilor stabilite. Să precizăm că tipologia este aceeași pentru cămășile lungi și pentru cele scurte, partea de sus fiind cea care prezintă caracterele tipologice definitorii. Poalele cămășii lungi continuă liniile părții de sus ale cămășii; cînd poalele sînt separate de cămașa de sus, acestea păstrează croiala veche, mult mai simplă față de croiala și asamblarea mult mai complicată în care a evoluat cămașa scurtă.

În stabilirea tipurilor de cămăși femeiești românești se iau în considerare trei elemente principale: 1. felul în care este realizat spațiul gol prin care intră capul la îmbrăcarea cămășii; 2. croiala și componența stanilor, adică a trupului cămășii (din față și spate); 3. locul și modul de racordare a mînecilor.

În portul popular românesc sînt două tipuri principale de cămașă femeiască, care au generat variante și subvariante: 1. cămașa dreaptă și 2. cămașa încrețită la gît.

1. *Cămașa dreaptă*, sau *bătrînească*, numită și *cămășoi* în Moldova și *cămașă zoroclie* în Muntenia, este tipul arhaic, întîlnit și la cămășile bărbătești, precum și la hainele de dimie de tipul sumanelor. Se caracterizează prin croiala comportînd o singură foaie de pînză, care trece din față peste umeri spre spate, ambele capete căzînd libere vertical. Deci pe umeri nu este cusătură. Sus, în mijloc, pe linia umerilor, este deschizătura prin care intră capul la îmbrăcare și care prezintă singurul caz de răscroitură (adică tăietură rotundă) care contravine „canonului" de tăietură în *linii drepte*, respectat în vestimentația populară românească, ceea ce reflectă și anumite credințe în farmece, în virtutea cărora femeia în trecut tăia în bucățele porțiunea rotundă scoasă din răscroitura gîtului și o arunca în foc spunînd în șoaptă niște descîntece.

În față, din mijlocul răscroiturii, se taie „gura cămășii" înspre mijlocul pieptului. În dreptul umerilor se prind mînecile — tăiate drept — dintr-o singură lățime de foaie în trecut. La subraț sînt introduși clinii, cîte un cli n dreptunghiular pe o parte, compus dintr-o jumătate, sau o foaie întreagă de pînză, după nevoie. Cămașa veche nu a avut guler. Este cea mai simplă croială, conferind în același timp o anumită monumentalitate siluetei. A fost folosită în toate regiunile țării — cu foarte mici excepții — cu o deosebită frecvență în Moldova, pe Cîmpia Dunării și în Dobrogea, iar în zonele de cîmpie ale țării prezența fiindu-i notabilă. Face parte din stratul arhaic, unitar al omenirii, întîlnindu-se în multe părți ale lumii, unele din numele folosite în literatura străină pentru a desemna acest tip fiind *poncho* andin, deși acesta nu este o cămașă, ci un fel de „capă" de felul „țolicii" purtate de păstorii noștri din Mărginimea Sibiului, dar avînd o gaură la mijloc pentru a trece capul. Denumirea de cămașă „dalmatică", folosită în literatura străină de specialitate, ne arată aria de răspîndire a acestui tip de cămașă purtat îndeosebi pe Cîmpia Dunării în țara noastră.

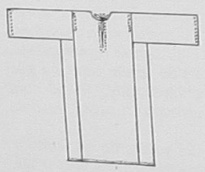

Cămașă dreaptă

În evoluția croielii cămășii drepte apar puține elemente în plus. Se introduce la subsoară, pava important element de lărgire a cămășii, se lărgește mîneca cu o jumătate sau o foaie de pînză; cele mai multe inovații însă le găsim în structura clinilor. Clinul drept al cămășii vechi primește o formă trapezoidală prin tăietura oblică la marginea de la spate. În faza a doua a evoluției se introduc cîte doi clini pe o parte a cămășii, avînd una dintre margini tăiate oblic pe lungime. În unele cazuri se introduc jos, la unirea clinilor cu foile drepte din față și spate, cîte un clinișor mic, „pui de clin", pentru o mai pro-

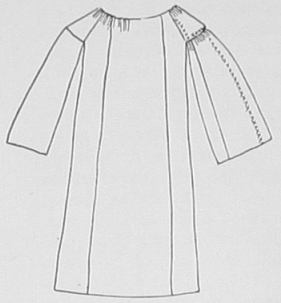

Cămașă încrețită

nunțată lărgire a poalei cămășii. Formula cu „clinii scoși", mici clini triunghiulari introduși în porțiunea din mijloc la spate a clinului mare, pentru a susține poala ca să nu se întindă la tăietura oblică, are o restrînsă frecvență în Dobrogea și pe Bărăgan. Gulerul cămășii drepte, numit bentiță, este îngust și legat cu două baere.

O regulă, ce trebuie menționată cu privire la componența cămășii drepte, este faptul că lărgirea cămășii se realizează numai prin clini și nu printr-un adaos la stani.

2. *Cămașa încrețită*. Față de cămașa dreaptă, cu foile de pînză întinse pe corp, cămașa încrețită prezintă aspecte mult mai complicate. Însăși amploarea sa — ca volum —, adunată în creturi care se strîng în jurul gîtului, implică o viziune tehnică mai avansată, deși structura acestei cămăși este cît se poate de simplă: patru foi de pînză drepte, încrețite la capătul de sus, pe o ață, în jurul gîtului femeii, din care una cade în față, alta la spate și cele laterale, fiecare, pe cîte un umăr. Din unirea acestor foi și încrețirea lor se naște cămașa încrețită, la care capul se vîră prin spațiul rotund creat prin încrețirea foilor. Cămașa încrețită la gît se poartă pe tot teritoriul locuit de români cu excepția Maramureșului, a Dobrogei și a estului Bărăganului, coexistînd cu cămașa dreaptă. Este de veche tradiție, după cum o atestă imaginile metopelor monumentului roman de la Adamclisi-Dobrogea și de pe Columna lui Traian din Roma. Forma arhaică a acestei cămăși, păstrată aidoma celei de pe aceste monumente, o găsim și astăzi în ținuturile din nordul Moldovei, unde creturile cămășii sînt susținute cu o simplă ață, „brezărăul", gulerul lipsind cu totul.

Localizată într-un mare spațiu al Europei, cel al Carpaților, întîlnindu-se deci și la populații slave, acest tip de cămașă este denumit — în mod izolat — „cărpatic", deși specialistul ucrainean I. F. Simonenko[1] îl numește „tip valah", ceea ce se confirmă și prin faptul că în țara noastră această cămașă este denumită de țăranii înșiși „cămașă românească" (în Maramureș, Codru, Sălaj, Lăpuș) sau „cămașă mocănească" (pe Cîmpia Dunării, Dobrogea sau chiar în Moldova). Iconografia celor două monumente amintite ar permite cu mai multă îndreptățire să fie numit tipul „dacic", transmis direct urmașilor dacilor pe întregul spațiu românesc.

Structura cămășii încrețite, determinată de elementele din care se compune cămașa, este mult mai complicată față de cămașa dreaptă. În primul rînd amploarea foilor încrețite indică o lărgime mai mare.

Lărgirea cămășii încrețite — spre deosebire de cămașa dreaptă — se realizează și prin adaosuri la stani, nu numai prin clini, astfel surprindem diverse sisteme de lărgire prin bucăți de pînză dreptunghiulare, care se unesc de foaia stanului, mai ales la cel din față. În funcție de această asamblare, gura cămășii, fie că se despică în mijlocul foii stanului pusă central pe piept (avînd pe părți cîte un sfert de foaie) fie că se formează din unirea a două foi întregi, puse pe o parte și alta a pieptului; dar mai este și formula cu foaia întreagă a stanului pusă lateral pe piept, de care se adaugă în continuare o jumătate de foaie în partea opusă. În acest caz gura cămășii despică foaia stanului asimetric între trei sferturi și un sfert din lățimea ei. În mod curent stanul din față se lărgește, fie cu o jumătate de foaie, fie compunîndu-se din două foi întregi. Stanul din spate rămîne adeseori din o singură foaie de pînză, dar la nevoie este și el lărgit cu o jumătate de foaie împărțită pe două părți, sau cu un singur sfert pe o parte.

Pentru o mai bună înțelegere a criteriului care stă la baza structurii mînecii, trebuie să pornim de la viziunea de ansamblu a funcției pe care o îndeplinește cămașa ca îmbrăcăminte, în primul rînd adaptarea ei la mișcarea corpului. Pornind de aici, vom înțelege diversele sisteme de croială, pînă la cele mai mici detalii — încercări și adaptări de secole a nenumărate generații în căutarea celor mai bune soluții practice. Una dintre aceste soluții este altița care constiuie un element de lărgire a umărului între cei doi stani. O găsim pe umărul femeilor dace a celei mai interesante metope a monumentului de la Adamclisi. Aici altița acoperă umărul femeii, coborînd ceva mai jos, cu aspect de mînecă scurtă. O găsim și pe Columna lui Traian, acoperind de asemenea umărul femeii și de asemenea coborînd ceva mai jos, de unde pornește mîneca. După cum am văzut, altița unește stanul din față cu cel din spate, acoperind umărul în formă

[1] I. F. Simonenko: *Ob istorico-etnograficeskih ralonah v Lakar-patah*, în „Sovietscaia Etnografia", nr. 4, Moskva, 1958

dreptunghiulară. Denumită și în popor „umăr", ea face parte din structura cămășii în raport cu stanii și nu aparține mînecii. Aceasta o confirmă și denumirea de „mînecă" dată de țărani numai porțiunii brațului care pornește de la altiță în jos, altița fiind numită „umăr" Bucata de pînză dreptunghiulară, de circa 0,25 m×0,20 m, plasată pe umăr, a fost inițial mică, atît cît cuprindea umărul, iar porțiunea mînecii, care urma sub ea și care trebuia să fie largă, pentru a permite mișcarea liberă a brațului, era prinsă încrețită de altiță. Această primă formulă a cămășii cu altiță, cea mai veche, o mai surprindem la cămășile din Vrancea, Bacău, o mai găsim în Oltenia (Gorj Vîlcea) dar și în Transilvania, la cămășile vechi de Mărginimea Sibiului și Tîrnave, unde găsim același „umăr" de care este prinsă mîneca încrețită. Cusătura decorativă, orizontală pe umăr, care mai persistă la cămășile de Hațeg, la acelea de Tîrnave, în Mărginimea Sibiului, numită „umerel", la moții din Munții Apuseni etc. (fără ca mîneca să fie separată de umărul cămășii) *este urma cămășii cu altiță*, cusătura orizontală marcînd locul unde altița se unea cu mîneca. De aceea, nu se poate separa cămașa de Transilvania de cămașa vechii Țări Românești; ca tip de croială, privind altița, documentul monumentului de la Adamclisi, ca și cel de pe Columna lui Traian, prezentînd referire pentru toți românii, moștenitori ai portului dac.

Cu termenul de „altiță" este denumită și fîșia de pînză, pe care pădureanca din Hunedoara o introduce de-a lungul mînecii pentru lărgire, tot „altiță" este denumit și un mic triunghi din pînză, cu care se lărgește curbura umărului la baza gîtului, a cămășii din Banat; aceste două cazuri și încă altele ne arată funcțiunea altiței ca element de lărgire a cămășii.

Altița mică a cămășilor vechi a crescut atît în lungime, cît și în lățime, potrivit lărgimii mînecii, astfel că nemaifiind necesar ca mîneca să se încrețească sub altiță, aceasta s-a prins întinsă. În faza ce a urmat, altița (adică umărul) nu s-a mai croit separat, ci dintr-o singură foaie cu mîneca și astfel altița și-a pierdut rolul structural în componența cămășii și întreaga foaie de pînză, care se întinde de la gît pînă jos, este numită mînecă. Totuși altița rămasă numai ca un element de decor este și azi numită de unele bătrîne și în anumite locuri „umăr". Privind cămășile din Transilvania cu altiță, remarcăm că acestea toate aparțin tipului de cămașă încrețită la gît și nu cămășii drepte. Fac parte dintr-o variantă a cămășii încrețite despre care vom vorbi.

Mîneca cămășii cu altiță se lărgește cu aceeași adăugire pe lungime a unor jumătăți de foaie de pînză, fie în față, fie la spate, aceasta lărgind numai porțiunea mînecii (prinsă încrețită de altiță) și nu și altița. În faza ce a urmat, cînd de altița crescută în dimensiuni mîneca se prinde întinsă (nu încrețită), fîșia de pînză care lărgește mîneca se întinde în lungime și de-a lungul altiței, pînă sus la gît, unde se încrețește împreună cu foile cămășii. Pava se introduce și aici la subsoară.

Cel mai frecvent tip de cămașă încrețită din Transilvania și Banat are astăzi mîneca croită într-una cu umărul, de la gît pînă jos, fiind numită „cămașă cu mîneca din gît". Urmele altiței s-au pierdut la această cămașă și abia ornamentul de „rînd pe umăr" care mai persistă în unele zone, ne amintește de altița — „umăr", care — presupunem — că a existat pretutindeni la cămașa femeii române. Clinii de la subraț, care au rolul de a lărgi cămașa, constituie un element important în structurarea acesteia. Foile de pînză fiind înguste în trecut, presupunem prezența clinilor, ca foarte veche; un lung interval de timp în care creatorii de „tipare" au încercat, din generație în generație, o adaptare și perfecționare a celor mai potrivite soluții care să servească nevoile de mișcare liberă a corpului. Fîșii de pînză puse pe lungime, la subraț, de la baza cămășii pînă la subsoară fie o jumătate de foaie, fie un sfert, fie mai puțin, intercalate între stanul din față și cel din spate și unite la extrema de sus cu mîneca cămășii, reprezintă clinii, care și-au însușit pe parcursul timpului o mare varietate de forme. Consemnăm înainte de toate diferența între clinii cămășii drepte și ai aceleia încrețite ca și mai marea diferență între clinii iei scurte încrețite și ai cămășii lungi încrețite, iia prezentînd formule mult mai complicate și mai variate. Lărgirea cămășii la subraț este în funcție de structura stacaz, lărgimea cămășii fiind suficientă, adeseori se elimină clinii, rămînînd numai pava.

Cu privire la iia încrețită, remarcăm că la un subraț se intercalează numai un clin dreptunghiular, terminat sus la subsoară fie într-un vîrf ascuțit, care pătrunde în despicătura mînecii, fie întregit cu pava, acel mic și indispensabil dreptunghi de pînză. Printre variatele sisteme de clini, care reflectă o mare ingeniozitate a femeii, consemnăm „clinul lung" sau „clinul întors" de la cămășile încrețite cele mai vechi din regiunile de munte (Banat, Hunedoara, Făgăraș, Țara Loviștei, Argeș, Curbura Carpaților și zonele de nord și vest ale Transilvaniei etc)., compus fie dintr-o fîșie egală pornită de la baza cămășii și trecînd pe la subsoară, în continuare de-a lungul mînecii, pînă la extrema mînecii, „clinul lung" sau din aceeași fîșie (puțin mai lată) care se intercalează de-a lungul mînecii, se despică la subsoară într-o parte mai lată, care continuă la subraț pînă la baza cămășii și într-o parte îngustă, care se urcă în sus, între mînecă și stanul din spate, pînă la gît, unde este încrețită cu foile cămășii. „clinul întors". În acest caz, aceeași fîșie de pînză constituie și clinul de la subraț și lărgămîntul mînecii. Pava, pătrată, se schimbă într-o pavă triunghiulară și se intercalează la spate, la nivelul subsuorii.

Sistemele de clini prezintă o mare varietate, care însă nu este legată de anumite tipuri de cămăși din anumite zone, aceleași sisteme unitare le găsim la diferite tipuri și în răspîndite locuri; adaptări și rezolvări aplicate în funcție de aceleași nevoi și de aceleași posibilități tehnice.

Cămașa cu altița croită separat prezintă cîteva variante zonale care ridică interesante probleme de origine. Astfel:

Cămașa cu chirușcă, cu altița în formă triunghiulară, avînd vîrful orientat în sus pe umăr, mîneca strînsă în creturi, fiind prinsă de latura orizontală de la baza triunghiului. Aria restrînsă unde se poartă această cămașă, în nordul Țării Vrancei și în zona vecină a Cașinului din județul Bacău, ne indică o redusă frecvență a acestui tip de cămașă, care deși pare ciudată, reflectă totuși o rațiune prin reducerea creturilor de pe umăr, care aglomerează și îngreunează volumul cămășii; necunoscută în altă parte a țării, altița triunghiulară, absentă și în portul țărilor vecine, presupunem că este rezultatul unui raționament în sistemul de croială a cămășii. Faptul că acest tip de cămașă s-a dezvoltat pe un teritoriu precis delimitat, foarte unitar și în alte aspecte etnografice, apare clar apartenența zonei Cașinului la Țara Vrancei în trecut.

Cămașa cu mîneca răsucită apare ca un fenomen de formă, de funcțiune, de viziune estetică și de rezolvare tehnică în tipologia cămășilor românești. Localizarea ei restrînsă în cîteva zone învecinate din Curbura Carpaților, cum sînt Făgărașul de est, Țara Bîrsei, Covasna și peste Carpați, Vrancea (unde presupunem că a fost transplantată din Țara Bîrsei) ridică întrebarea proveniență acestei cămăși și prezența ei limitată numai în acest teritoriu. Notă aparte o face structura mînecii, care se abate de la regulă, și nu este construită din foi dreptunghiulare. Avînd o altiță mică pe umeri (dimensiunea mică a altiței ne indică vechimea tipului), mîneca este făcută dintr-o pînză croită în forma unui triunghi alungit, orientat cu vîrful ascuțit în jos. Baza îngustă a triunghiului se unește cu altița, iar latura dreaptă, care are pe margine și un decor cusut în bantă, se unește cu latura oblică a triunghiului — ambele foarte lungi — rezultînd o formă de spirală a mînecii și care fiind foarte lungă, se poartă încrețită pe braț. Nu se poate preciza originea acestui tip de cămașă. În primul rînt invocăm imaginile de pe Columna lui Traian amintită, în care apar femei dace purtînd, sub altița vizibilă a cămășii, mîneca strînsă și răsucită în cute diagonale, amintind banta care se învîrtește în spirală pe brațul femeii române. Cămăși cu mîneci foarte lungi și spiralate apar și la unele figurine scoase din mormintele medievale din China, dar exemplificări mai apropiate le avem în picturile și stampele ce reprezintă personaje din Evul Mediu european și din Renaștere, putînd fi menționată, de pildă, pictura murală exterioară de la biserica din Țara Loviștei — Cîineni, construită în 1733, în care apare „jupăniță Sîmziana" purtînd un vestmînt cu asemenea mînecă răsucită.

În Muscel, cămăși vechi se poartă cu mîneca foarte lungă răsucită pe braț, decorată cu o singură bantă verticală, deși are structura obișnuită a mînecii drepte; se numește „cămașă răsucită".

Altă variantă a cămășii încrețite, cu altiță o găsim în Transilvania în zonele din sud, unde cămașa păstrează structura cu altiță, care cuprinde umărul, fiind

încreţită la gît împreună cu foile stanilor. De altiţă este pri[illegible] a
De remarcat este că aici se păstrează nu numai aceeaşi [illegible]
ci şi denumirea de „altiţă", aidoma cămăşilor de peste Ca[illegible]ea [illegible]-
tuie o nouă dovadă de unitate.

Un tip de cămaşă intermediar între cămaşa dreaptă şi cea încreţită la gît îl constituie „*cămaşa cu umere*" din zonele din vestul ţării, care are structura cămăşii drepte cu foaia trecută peste umăr, la gît însă nu este răscroită rotund, ci are o tăietură dreaptă, alungită de la un umăr la altul, care se strînge în creţuri, ca şi la cămaşa de tip „încreţită la gît". Mînecile se prind de umăr încreţite, la fel ca la cămaşa cu altiţă.

Considerăm ca o subvariantă cămaşa de Mărginimea Sibiului pentru amploarea stanului (cel din spate, cu „creţul după cap") dar mai ales a mînecilor făcute din cîte trei foi de pînză industrială, conferind cămăşii aspectul înfoiat al unor costume din Renaştere.

Cămaşa de Maramureş constituie „un caz unic" în tipologia portului popular românesc, prin decolteul pătrat, care lasă să se vadă baza gîtului, şi prin structura foilor din care cea din mijloc e încreţită, iar cele două jumătăţi laterale sînt trecute întins peste umeri. Este o formă de cămaşă în care dibuim cu greu originea în cămaşa dreaptă.

Cămaşa cu platcă prezintă o formă nouă de croială. În Tara Oaşului, ca şi în Codru, s-a purtat cămaşa încreţită la gît cu „umere" amintită, care însă la începutul secolului al XX-lea a fost înlocuită aici de cămaşa cu platcă „cu cheptar", răspîndită rapid peste întreg teritoriul acestor zone. Considerată ca o variantă a cămăşii drepte, platca în formă de dreptunghi încadrează gîtul, trecînd întinsă peste umeri şi coborînd în faţă şi spate pînă la nivelul subraţului. De platcă se prind foile cămăşii încreţite — 1 1/2 sau 2 foi. La umere se prind mînecile lărgite, de asemenea încreţite. Această cămaşă, provenită din moda oraşului, dar împămîntenită în ţara noastră de opt decenii şi adaptată portului popular, apare şi în alte regiuni, urmînd cămăşii drepte din trecut. Foile cămăşii nu totdeauna sînt prinse încreţite de platcă. Această cămaşă servind mai ales în ţinuta de muncă, apare în toate provinciile vechii Ţări Româneşti.

Ca o particularitate a cămăşilor de Transilvania şi Banat menţionăm volanul în care mîneca se termină şi oferă un prilej de ornamentare atît prin cusătura de încreţire, cît şi prin chenarul de la marginea sa.

După cum am spus, „cămaşa lungă" (forma veche a cămăşii) a suferit o schimbare, în timp, prin despărţirea părţii de sus, iia, de partea de jos, poalele, aceasta din diferite considerente practice, între care şi faptul că structura iei a devenit tot mai complicată faţă de cea a poalelor, care nu se mai puteau racorda — în forma lor simplă — cu iia de sus.

Ca o vedere generală, remarcăm păstrarea cămăşii lungi mai mult în spaţiul dunărean şi detaşarea ei în cele două părţi, în Transilvania, Banat şi Moldova (unde poalele sînt invizibile de sub fotă). Asupra cămăşii de Maramureş, de asemenea în formă arhaică de „cămaşă lungă", vom vorbi mai jos. În unele cazuri observăm — tot la un strat mai vechi — că poalele se cos de stan, la talie. Poalele detaşate se prind de talie încreţite pe un brăcinar, fie trecut peste muchiile creţurilor, fie prin nişte găuri perforate, fie printr-un tiv în care alunecă aţa răsucită a brăcinarului. Poalele fiind considerate o piesă purtată dedesubt, opinia morală a comunităţii respinge portul poalelor descoperite; ele se acoperă fie integral, fie parţial de piesele care se îmbracă deasupra.

Cea mai simplă croială a poalelor este făcută din trei foi de pînză drepte, unite prin cusătură (frecventă în special în Moldova). Poalele devenite mai largi se compuneau din mai multe foi, patru, cinci sau şase, dar tot drepte (cu o mare frecvenţă în Transilvania şi Banat). Poalele cu clini oblici prezintă o formă mai evoluată, deşi le găsim la un costum — al Pădurenilor din Hunedoara — de un pronunţat arhaism. Se compune din două foi drepte (în faţă şi spate) şi două foi din care sînt croiţi cîte 2 clini (oblici pe o margine şi drepţi pe alta) care se intercalează, cîte doi, la fiecare parte a foilor drepte, pe porţiunea şoldurilor. Ingeniozitatea croielii acestor clini şi intercalarea lor între foile drepte aparţin aceluiaşi spirit inventiv caracteristic creatorului popular.

Ca excepţie remarcăm poalele foarte largi, din exagerat de multe foi, cu intercalări de clini, purtate în Oltenia de femeile bogate, ca un semn al diferenţierii sociale, sau poalele cu trenă „şlep" din Banat, purtate de mirese.

În unele zone, cum este Oaşul, lungimea poalelor este realizată prin foile de pînză (una şi jumătate) puse în sens orizontal: o foaie de cca. 4—5 m înconjoară corpul în partea de sus, şi o jumătate de foaie în partea de jos, unite printr-o cusătură de „cheiţă", de asemenea orizontală.

În zona graniţei de vest a ţării, Oaş, Sălaj, Bihor, Arad, poalele se transformă într-o piesă autonomă de tipul fustei, creţurile de la talie fiind prinse fix într-un cordon ce se strînge peste cămaşă, pe talia femeii. Această formă de fustă ce se desprinde de tipologia poalelor româneşti (care sînt încreţite liber pe o aţă) reflectă o influenţă a costumului popular apusean, cu atît mai mult cu cît aici se poartă numai în faţă un şorţ încreţit, spatele poalei rămînînd descoperit, ceea ce contravine de asemenea portului românesc, în care, respectîndu-se o cutumă de decenţă, poalele se poartă acoperite.

Este interesant de ştiut că cele două tipuri de poale româneşti, atît cele din foi drepte, cît şi cele cu clini oblici, se poartă în forma lor simplă în mod egal şi la iia dreaptă ca şi la cea încreţită, la aceasta din urmă purtîndu-se şi poala largă din mai multe foi şi clini.

Cele două tipuri fundamentale ale cămăşii femeieşti tradiţionale româneşti, *cămaşa dreaptă* şi *cămaşa încreţită la gît*, din care se desprind şi se diversifică diferite variante teritoriale, sînt răspîndite într-un larg spaţiu ce depăşeşte limitele aceluia locuit de români, unele soluţii tehnice fiind însă specifice poporului român. Ambele tipuri prezentate în ordinea presupusă a vechimii, pornind de la soluţiile cele mai simple, există pe aproape întreg teritoriul românesc, excepţiile fiind menţionate.

Pentru a duce clasificarea cămăşilor româneşti mai departe, trecem de la criteriul tehnic al croielii, fundamental, la criteriul estetic, avînd şi acesta implicaţii tehnice evidente ale sistemelor ornamentale, din care se desprind mai multe familii de cămăşi localizate şi ele pe zone, sau grupe de zone.

Elementele de croi sînt mereu prezente, şi în această clasificare a decorului ele constituie determinantele ordonatoare ale compoziţiei ornamentale, liniile croielii fiind subliniate de dispunerea în spaţiu a ornamentului ce realizează în acelaşi timp şi liniile de forţă ale corpului omenesc. Caracteristic pentru fiecare tip de cămaşă este o anume dispunere a cusăturilor (alesăturilor) decorative, luînd înfăţişări diferite în cadrul numeroaselor zone etnografice, potrivit tradiţiilor locale, „canoanelor" modelate de-a lungul timpului de factorii sociali.

În ornamentaţia costumului popular, dispoziţia decorului urmează *linia dreaptă*: „rîuri" sau „şire" pe mînecă şi piept, „rînduri" pe altiţă, „vrîste" sau „vergi" pe fote, vîlnice şi catrinţe, ne arată sensul orientării în spaţiu a motivelor ornamentale, care se înşiră linear, în dungi drepte ce străbat vertical, orizontal sau oblic suprafaţa ţesăturii.

În mod curent, sistemul de ornamentaţie lineară se bazează pe succesiunea ritmică a aceloraşi grupe de motive, repetate simetric pe parcursul unei dungi, de la un capăt la altul al suprafeţei ornamentate.

În unele cazuri şi în unele regiuni, aceste dungi se dezvoltă pe o suprafaţă mai lărgită, alăturîndu-se şi unindu-se mai multe rînduri de motive, formînd un ornament *compact*. Ele nu reprezintă o compoziţie, ci o repetare a aceloraşi motive înşiruite care se alătură unul de altul atît în lungime cît şi în lăţime. Exemple avem în decorul numit „tablă" sau „blană" la cămăşi, sau în decorul compact şi omogen al unor fote. Principiul orientării lineare rămîne însă o regulă generală.

Decorul cămăşii este dispus pe suprafeţele vizibile şi nesupuse uzurii, cum sînt: umărul, porţiunea de deasupra a mînecii, pieptul şi gulerul cămăşii şi mai puţin spatele.

În amplasarea decorului pe suprafaţa unui obiect, se păstrează o deosebită ponderе şi un perfect echilibru, care nu îngăduie încărcări şi suprapuneri. Decorul, atît prin factura sa, cît şi prin dispoziţia sa în spaţiu, se acordă perfect cu

forma și dimensiunea obiectului, ca și cu funcțiunea pe care acesta o are în viața omului.

În arta populară ornamentul este legat organic de forma și volumul obiectului, determinat fiind și de materia primă și tehnica de executare a acestuia.

Cămașa dreaptă prezintă o ornamentație mai sobră, probabil și datorită caracterului său arhaic. Primul sistem de ornamentare și cel mai răspîndit constă în rînduri înguste de motive înșirate pe liniile croielii, la gura cămășii, marcînd racordarea mînecii la umăr, la tivul de jos al mînecii și al poalelor, la guler, ca și în lungul cusăturilor de unire a foilor care compun cămașa. Cămașa dreaptă servește ca un elocvent exemplu de adaptare a ornamentației la linia croielii, acest decor fiind unitar peste întreaga întindere a țării.

Un alt sistem de ornamentare al cămășii drepte — în special al acelora din lînă, sau borangic — este alesul în război, prin care se realizează ornamente dispuse în mod izolat și simetric pe suprafața cămășii, pe locuri precis calculate (piept, mîneci etc.) acest mod de dispunere a ornamentului fiind numit în popor „cămașă croită în război".

Cămașa încrețită la gît prezintă, față de cămașa dreaptă, sisteme de ornamentare mult mai complicate și mai variate, centrate pe suprafața mînecii, ornamentația mînecii constituind criteriul de clasificare în tipologia cămășilor încrețite. Pornind de la croiala inițială a mînecii, compusă din două unități distincte, umărul, sau altița, și mîneca propriu-zisă, ornamentația adecvată acestei structuri se grupează în trei elemente principale: „altița", „încrețul" și „rîurile" pe mînecă.

Ornamentația mînecii, fragmentată în trei categorii de ornamente (ce apare ciudată la prima vedere), își are originea în însăși structura cămășii, inițial cu porțiunea umărului („altița"), separată de mînecă, care fiind mai largă se prindea încrețită de altiță prin „încreț". Astfel apar sensuri orizontale și sensuri verticale pe aceeași suprafață.

După ce mîneca s-a croit într-una, din aceeași foaie cu umărul (altița), ornamentația mînecii s-a orientat înspre alte formule în unele regiuni, așa cum o găsim la cămășile din Transilvania și Banat, cu excepția unor zone unde s-a păstrat încă ornamentația cu „umeraș". Deci în prima clasificare generală apar două tipuri fundamentale în tipologia cămășii încrețite: 1. cămașa cu altiță și 2. cămașa fără altiță.

Cămașa cu altiță o găsim în componența sa ornamentală ca tip definit în costumul femeiesc din vechea Țară Românească, unde în Oltenia, Muntenia și Moldova putem observa întreaga sa evoluție în timp, cu o excepțională varietate în spațiu, monumente de desăvîrșire stilistică și virtuozitate tehnică.

Altița. După cum am văzut, altița este o bucată de pînză dreptunghiulară (cca. 0,30×0,20 m) constituind umărul cămășii, de care este prinsă porțiunea de pînză a brațului, denumită „mîneca" cămășii. Inițial, altița a fost mică, atît cît cuprindea umărul, iar porțiunea brațului, mîneca, urma sub ea și trebuia să fie mai largă, pentru a permite mișcarea liberă a brațului; era prinsă încrețită de altiță.

Pe parcursul timpului, altița a crescut în dimensiuni și era potrivită cu lărgimea mînecii, care nu se mai încrețea la cusătura de unire cu altița, ci se prindea întinsă. În a treia fază, altița nu se mai croia separat de mînecă, ci porțiunea brațului unită cu porțiunea altiței era realizată dintr-o singură bucată de pînză, de la gît și pînă jos. Astfel, altița și-a pierdut rolul structural în componența cămășii, reducîndu-se la o simplă suprafață decorativă, și și-a păstrat denumirea de altiță în virtutea locului pe care îl ocupă.

Dar altița servea ca prilej de ornamentare și atunci cînd constituia o porțiune separată, dat fiind locul ce-l ocupa pe umăr, loc vizibil și mai puțin expus uzurii. Pe altiță a fost plasat cel mai important ornament al cămășii, care la cămășile vechi era demontabil. Cusută, sau țesută cu lînă și fir metalic, altița, suprapusă pe umărul cămășii, se desprindea la spălat. Altița demontabilă se păstrează pînă astăzi în zonele izolate ale Vrancei, sau în zona Cașin, unde sub denumirea de „altiță prepusă" o găsim cusută separat, bogată în fir metalic, care nu rezistă la spălat. Astfel de altițe apar și în unele documente de vînzare-cumpărare: „1 pereche altițe cusute cu sîrmă". Altița, ea însăși, este un întreg compozițional a cărui alcătuire decorativă a evoluat cu vremea, și constituie

aproape o „noțiune" nu numai a portului, ci a artei populare în genere, fiind citată și în lirica populară. Ea se bucură de o considerație deosebită, prețuită ca „motiv" cu caracter de unicat. Decorul altiței se supune unor reguli de compoziție, „canoane", perpetuate din timpuri necunoscute.

Inițial, acest decor a fost un simplu chenar dispus la baza altiței, perpetuat pînă astăzi la cămășile bătrînelor din Oltenia și Muntenia și surprins și la cămășile din Hațeg, Mărginimea Carpaților Meridionali, regiunea Tîrnavelor, la moții din Munții Apuseni, ca și în unele zone din nord-vestul Transilvaniei. A urmat chenarul la trei margini al acestui dreptunghi (sus niciodată nu se încadrează), ocolind mijlocul alb, fără ornament, al altiței, deservind poate la delimitarea formei altiței structurale. Mai găsim și astăzi această cămașă pe Cîmpia Dunării, cu „îngrădea" sau „îmbucătura altiței" pe umăr.

Dar ornamentul frecvent al altiței sînt „rîndurile" orizontale (3 pînă la 9 rînduri), care se succed strîns alăturate și delimitate prin cusături lineare speciale. Un fenomen interesant ce apare la cămășile vechi, este faptul că rîndul de sus se desprinde de corpul altiței printr-un interval alb al pînzei (denumit și „despărțitoare"), formînd o unitate independentă, importantă printr-un decor mai dezvoltat. „Împrejurar" se numește acest rînd despărțitor de altiță, care se

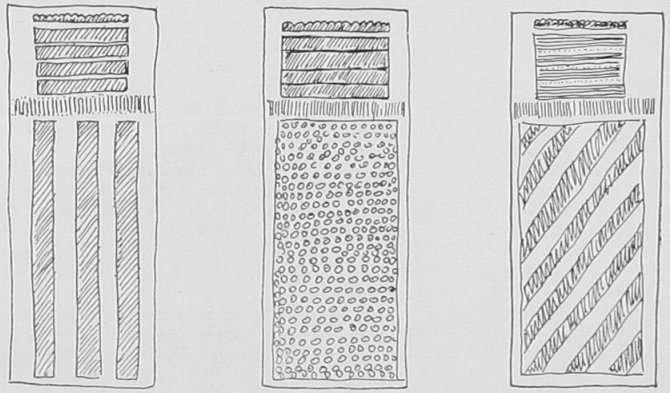

Mîneci cu „altiță"

înscrie între aceleași străvechi canoane păstrate în structura decorului de astăzi și ale căror rosturi și origini s-au pierdut în timp. Aceeași tradiție apare și în persistența chenarului, care îngrădește altița pe trei părți și care, redus chiar la o neînsemnată linie, rămîne totuși pe loc.

În unele regiuni, decorul de rînduri al altiței se topește într-o „tablă" compactă și omogenă, aceasta însă mai recent, ornamentația altiței pornind de la „rînd".

Prețuirea de care se bucură altița în ornamentica cămășii apare și în selecționarea motivelor ornamentale „fruntea", cu valoare de document, care păstrează imaginile unor străvechi sensuri, astăzi ascunse, sau pierdute în tăcerea de nepătruns a trecutului. Motivele altiței sînt cele mai elaborate, reprezentînd efortul maxim pe care îl depune țăranca în împodobirea cămășii, încorporînd în ea nu numai actul material ca atare, ci și o lume de conotații implicînd ideile de prestigiu și reprezentare, pe plan social. De aceea motivul altiței — considerat sacru — nu se mai repetă în alt loc pe cămașă, după cum de exemplu se repetă cu ușurință „rîurile de pe mînecă" pe fețele, sau spatele cămășii.

„Încrețul" este situat sub altiță, avînd forma unui chenar în sens orizontal. După cum arată și denumirea sa, încrețul avea inițial funcțiunea practică de a încreți porțiunea mînecii (mult mai largă decît porțiunea altiței), fiind realizat cu un punct de cusătură de veche tradiție, cu fir de cînepă sau în,

care prin tehnica sa specială, încrețește pînza într-o bordură de margine, unde se unește mîneca propriu-zisă cu altița.

Schimbîndu-se pe parcurs structura inițială a cămășii prin renunțarea la altița croită separat, încă din secolul trecut, s-a început a se croi mîneca dintr-o singură bucată (o foaie de aceeași lărgime) pornind de la gît pînă jos. Altița devenită un simplu element de decor și lărgită la dimensiunea porțiunii brațului, încrețul își pierde funcțiunea practică de încrețire a mînecii și rămîne și el un chenar decorativ care brăzdează în sens orizontal — în mod ciudat — mîneca. Deși cu rostul pierdut, el este păstrat de femeie pe același loc, întins în lungime mai mare decît altița (atît cît era nevoie să încrețească mîneca pe vremuri) ca un semn al unor legi pierdute în timp.

Schimbările ce au intervenit pe parcurs privind aspectul încrețului sînt atribuite și tehnicii de cusătură. Punctul originar de încreț, organizat în așa fel ca fiecare fir tras să încrețească rîndul de pînză prin care trece, a fost înlocuit cu puncte noi, decorative, corespunzătoare calității ornamentale a încrețului de astăzi.

Denumirea de „rîuri pe mînecă" se referă la ornamentația dispusă pe o largă suprafață a mînecii propriu-zise, ce se întinde de la încreț pînă la tivul de jos. Forma clasică a acestui ornament sînt „rîurile", dungi dispuse vertical (1—2—3—5), mai rar oblic.

Din acest decor s-au dezvoltat pe parcurs alte două sisteme determinate de dispoziția motivelor în spațiu și anume: 1. „tabla", un dreptunghi cu ornamentație compactă, compusă din repetarea acelorași rînduri alăturate și 2. „flori sărite", ce reprezintă motive individuale, dispuse în mod izolat și simetric peste suprafața ornamentală.

Motivele ornamentale ale rîurilor concordă în stil cu ornamentația altiței, dar sînt diferite de aceasta, ca o dovadă că originea acestora aparține unor epoci și unor concepții diferite.

Pe pieptul cămășii ornamentul urmează — la toate cămășile încrețite — aceeași regulă, decorul fiind plasat în sens vertical pe lîngă gura cămășii, în cîte unul sau două „rînduri". Lățimea acestor rînduri variază, de la cele mai înguste a cămășilor din Moldova de nord, pînă la cele mai dezvoltate, cum le găsim la cămășile de Muscel, Argeș, Vîlcea și Mehedinți.

Gura cămășii, ca și gulerul, valorifică ornamentele mărunte, delicate, specifice acestor porțiuni.

Spatele cămășii are ornamentația redusă. La unele cămăși — mai ales în Oltenia — apare la spate un ornament dezvoltat dintr-un element de ordin practic, „prespatul", care valorifică artistic forma unei șuvițe de pînză, aplicată pentru întărire pe cusătura de unire a spatelui cu mîneca.

Poalele au ornamentul redus la cîteva motive mărunte pe tivul și la cusăturile de încheiere a clinilor, unde apare arta cheițelor. O tehnică practicată mai ales în Transilvania este încutarea poalelor, făcută de mînă cu o extraordinară dexteritate.

Motivele ornamentale ale acestor cămăși păstrează caracterul ornamenticii specifice artei populare românești prin perpetuarea unor imagini cu valoare de simbol, sau a unor aspecte luate din natură, din viața înconjurătoare, care prin stilizare și adaptare la posibilitățile tehnice de cusut și țesut au primit conture de linii drepte, motivele fiind schematizate în figuri geometrice.

Ca un element caracteristic al cămășilor din Muntenia și Moldova, remarcăm o deosebită bogăție și varietate a motivelor ornamentale, diferite de la o regiune la alta, care reflectă o matură interpretare și o deosebită perfecțiune în ce privește mijloacele tehnice de obținere a frumosului. Varietatea repertoriului decorativ tradițional românesc este extraordinară, ilustrînd bogăția vieții afective precum și marea ingeniozitate tehnică a poporului. Prețiozitatea motivelor, datorate gamei cromatice deosebit de rafinată, este potențată și de utilizarea unor materiale alese, ca firul de borangic, firele metalice, șuvițele de argint (beteala) și paetele.

Cu totul alt aspect au cămășile de peste Carpați, din Transilvania și Banat, deși croite la fel, cu foile de pînză drepte, încrețite în jurul gîtului. Cămașa de Transilvania ne surprinde, la prima vedere, prin unele elemente arhaice: consistența materialului robust, (ca pînza groasă din cînepă sau bumbac) și ornamentația compactă și sobră, din care lipsește firul de borangic, strălucirea firelor metalice — cu excepția Banatului — sau a paetelor.

Cămășile din Transilvania sînt deținătoare ale unor străvechi elemente ornamentale și ale unor sisteme tehnice legate de tradiția locală.

Cu privire la tipologie, deosebim trei formule principale în ornamentarea mînecilor și anume:

Mîneci de cămașă din Transilvania și Banat:
1. cu „umeraș și șire pe mînecă"
2. cu „tablă"
3. cu „șire peste cot"

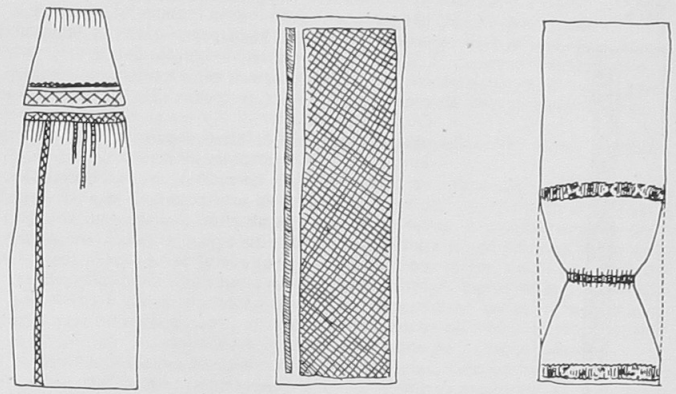

1. *Cămașa cu altiță (umăr, umeraș) și șire pe mînecă*, aparține tipului de cămașă cu altiță, perpetuat și în Transilvania, după cum am mai spus, în zonele din sud. Ornamentația acestei cămăși prezintă aceeași organizare a decorului ca și a cămășii de peste Carpați într-o formă care pare mai atenuată, am putea spune, ca în forma sa inițială. Decorul denumit „altiță" în zona de sud, constituie un singur rînd la baza altiței structurale. Sub acest rînd se prinde mîneca încrețită (încrețul) cu o cusătură colorată denumită „urzit pe crețuri". „Șirele pe mînecă" (rîurile) sînt trei, sau cinci, în general scurte, alternînd în lungime.

În zonele de nord și vest amintite, rîndul de la marginea umărului este mai dezvoltat, compus chiar din două registre. Crețurile mînecii sînt adunate cu ață albă în mai multe rînduri, iar rîndurile pe mînecă, mult mai dezvoltate, se întind de-a lungul cheitei pe mijlocul mînecii, de la umăr pînă jos. Uneori aceste rînduri verticale se dezvoltă în „tablă" pe mînecă, așa cum o găsim în zona Aradului.

Deci tipul cămășii cu altiță îl găsim și în Transilvania, păstrînd aceeași structură și același sistem de ornamentație ca și cămășile de peste Carpați.

2. *Cămașa cu „tablă"* aparține croielii cu mîneca dusă pînă la gît, dintr-o singură foaie. Mîneca acesteia este acoperită cu un decor compact, încadrat într-un dreptunghi, de la umăr pînă jos. Aria de răspîndire a acestui tip cuprinde întreg Banatul, Hunedoara și în parte, Bihorul.

3. *Cămașa cu șire peste cot* are decorul mînecii reprezentat printr-un rînd, „șir", orizontal la nivelul cotului, restul mînecii rămînînd albă, doar cheițele ce unesc foile cămășii brăzdează pe lungime mîneca. Este decorul caracteristic pentru o mare parte a Transilvaniei găsindu-l atît în nord — Năsăud, Lăpuș, Sălaj, Mureș, Cluj — în vest — Munții Apuseni —, în sud — Hunedoara, Făgăraș, Tîrnave —, în est — versantul de vest al Carpaților orientali. Sobrietatea decorului de pe mînecile acestei cămăși de o largă răspîndire este compensată pe o bună parte din aria zonelor amintite prin „ciupagul" de pe piept, o cusătură peste și printre creturile de sub gulerul cămășii. În formă trapezoidală, (sus, sub guler, mai îngust și jos mai lărgit) acoperind o bună parte din piept, ciupagul este una dintre cele mai prețioase ornamente ale cămășii. Provenit dintr-o cusătură cu rost practic, aceea de a strînge în creturi cămașa la gît, ciupagul s-a dezvoltat într-un ornament, conținînd importante motive simbolice geometrizate în romburi, meandre etc. cusute într-o tehnică ce ridică inte-

Mînecă cu „rîuri de la umăr" sau „rîuri lungi"

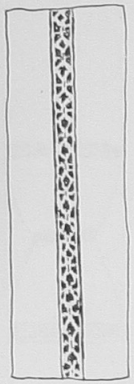

resante probleme de origine. Ceea ce trebuie semnalat este aria de răspîndire a ciupagului, care se leagă de aceeași răspîndire a „zadiei vinete", aceste două piese aparținînd aceluiaș tip de costum care se întinde de pe Valea Arieșului a Munților Apuseni, locuită de mocani, în linie diagonală, trecînd peste cîmpia Transilvaniei, cu ramificații pe Valea Gherghiului și a Mureșului pînă pe valea Someșului din ținutul Năsăudului și a Lăpușului. Considerînd că zona Buciumului din Sălaj este ramura extrem nordică a munților Apuseni, înglobăm și această zonă în aria costumului cu ciupag și zadie vînătă. Cusătura peste creturi dezvoltată în ciupag o găsim și la populația săsească din Transilvania (executată însă în altă tehnică), dar o surprindem și în numeroase portrete ale pictorilor Renașterii din Occident, ca Holbein, Dürer, Pieter Aertsen etc., ceea ce este edificator asupra răspîndirii și frecvenței acestui fel de decor în Occidentul secolelor al XV-lea și al XVI-lea. În același timp remarcăm faptul că aceeași tehnică a fost cunoscută și în arta populară a unor țări din nordul Europei, cum sînt Estonia, Finlanda, Rusia, (Carelia) după cum apar și pe piese de costum din Asia de sud-est, ceea ce complică mult tabloul circulației tehnicilor și motivelor în arta populară în general și în portul popular în special. S-ar putea însă să ne aflăm în fața unui concludent exemplu de poligeneză a unui fenomen de cultură populară dacă ținem seama de faptul că ciupagul cusut pe încrețituri a avut rostul practic de a susține creturile cămășii sub guler și astfel dezvoltat, s-a putut naște independent în mai multe puncte și ar fi deci — în cazul nostru — un produs propriu românilor, iar similitudinile cu creații asemănătoare ale altor popoare să nu fie decît rezultatul determinat de existența unor condiții tehnice similare.

Un sistem ornamental de o mai redusă frecvență al cămășii croită cu mîneca într-una — deci mai recent — este acela cu „rîuri de la umăr" sau „rîuri lungi": unul, sau trei (mai rar mai multe) rînduri de cusături verticale, paralele, la distanță potrivită unul de altul, care pornesc de la umăr, ajungînd pînă la extremitatea de jos a mînecii. În cazul unui singur rînd, acesta este mai lat, așa cum apare pe cămășile de Vrancea. Frecvența acestui sistem de ornamentare este mai mică în Moldova și Muntenia, mai mare în Oltenia și îl găsim pe alocuri și în unele zone din Transilvania.

Cămașa cu platcă din zonele de vest ale țării — deși croiala este străină de tipul românesc — păstrează în ornamentica plasată pe platcă și în rîndul pe mînecă, motive originale românești de veche tradiție locală.

Deosebit de prețios este decorul *cămășii de Maramureș*, prin arta creturilor de excepțională valoare artistică, păstrînd sisteme tehnice specifice acestei zone izolate în trecut. La același nivel se situează și decorul umărului și al „pumnarului" (manșeta) prin cusătura „trasă" în motive geometrice cu aspect de mozaic.

Ornamentarea cămășilor este realizată de mînă prin cusătură sau alesătură în războiul de țesut.

Tot prin cusătură se unesc foile de pînză care compun cămașa, ca și celelalte operațiuni practice în finisarea cămășii, cum sînt tivurile și creturile de la mînecă și de la gît.

Clasificate după funcționalitatea lor, după locul pe care îl ocupă în compoziția ornamentală și după tehnica de execuție, punctele de cusătură se pot grupa în categoria punctelor generate într-o funcționalitate practică și în categoria punctelor cu un rol pur ornamental.

Cusăturile folosite de exemplu la unirea foilor de pînză, la realizarea tivurilor, sau la încrețirea pînzei, au evoluat, primind, pe lîngă funcțiunea lor practică și valoroase atribute estetice. Astfel, constatăm o surprinzătoare ingeniozitate și varietate în sistemele de unire a foilor de pînză, fie prin „cheița" cusută pe linia de unire a foilor de pînză, fie prin cheița de dantelă realizată între 2 foi pe care le unește (frecventă mai ales în Transilvania și în Banat) care au devenit cele mai prețioase realizări în arta textilelor. Tivul pînzei oferă de asemenea prilejul unei preocupări pentru frumos, cu o mare diversitate de puncte delicate și mărunte, sau prin șabacele perforate, care mai ales în Moldova, Muntenia și Oltenia constituie un important ornament al cămășii. Arta

creturilor, dintre care „ciupagul" din Transilvania reprezintă o largă gamă de variante, apoi creturile de la mîneci (frecvente și la cămășile bărbătești) conferă cusăturilor pe creturile pînzei, valori deosebite.

Sistemele de cusătură cu rol ornamental sînt nenumărate și creează, prin diversitatea lor, o bogăție și varietate nemaiîntîlnită în industria casnică textilă a altor popoare.

La o singură cămașă femeiască apar și cîte 8—10 puncte diferite de cusătură. Tehnica cusăturii ornamentale din industria casnică textilă este ea însăși o creație artistică concretizată în interpretarea motivelor ornamentale, cărora știe să le dea expresie în mod ingenios. Punctele de cusătură specifice, care își găsesc o judicioasă repartizare pentru fiecare porțiune a cămășii în parte (guler, gură, mînecă, tivuri, cheițe etc.) sînt legate organic de structura motivului ornamental.

A doua tehnică folosită în ornamentarea cămășilor este alesul în război, realizat deodată cu țesutul pînzei.

Pînza cămășii fiind țesută totdeauna în 2 ițe, alesătura se rezolvă fie cu mîna, fie „în cocleți" (adică prin atașarea unor ițe suplimentare de la 2 la 32 ițe, în spatele ițelor principale) prin care și cu ajutorul spetezei, se alege ornamentul într-o tehnică semiautomată. Ornamentația aleasă cu mîna poate varia motivele de la un loc la altul pe suprafețele ornamentate, pe cînd tehnica alesului în cocleți cu spetează impune anumite condiții, îngrădite în posibilitățile mecanice ale acesteia, motivul ornamental repetîndu-se același — în mod automat — peste întreaga suprafață a țesăturii și nici un alt motiv decît cel nevedit inițial în cocleții respectivi neputîndu-se realiza pe parcursul alesului.

În ornamentarea cămășilor, tehnica cusutului, care permite o mai mare libertate în amplasarea ornamentului și în varietatea motivelor, ca și în diversitatea punctelor cusute, se bucură de o deosebită prețuire; ornamentul ales în război, realizat mai rapid, este preferat pentru simplificarea procedurii tehnice și are o mare răspîndire în industria casnică actuală.

Coloritul diferă de la o regiune la alta, condiționat fiind și de materiile prime folosite pentru ornamentare, ca și de sistemele de colorare a firului în cadrul gospodăriei.

Se pot deosebi categoria cămășilor decorate monocrom (în Oltenia, Muntenia, ca și în unele zone din Transilvania) și cămășile decorate policrom (în Moldova și Transilvania). Un caz izolat prezintă cămășile din nordul și vestul Banatului, care sînt cusute cu fir alb și fir metalic.

Coloritul de bază, generalizat în ornamentația cămășilor, este roșu și negru. Gama culorilor din industria casnică textilă s-a compus inițial din coloritul natural al materialelor folosite: alb, negru, cenușiu, brunul din coloritul lînei, galbenul borangicului și nuanța cenușie a cînepii și a inului. Prin procedeele casnice de vopsire, folosind coloranții vegetali din zona respectivă, s-a ajuns la o cromatică proprie fiecărei regiuni, care a subliniat și unitatea de stil legată de tradiția locală. Coloritul cămășilor, deși pare bogat, este în fond foarte simplu, se compune numai din culori primare, armonizate prin tonuri majore.

Materia primă folosită la ornamentarea cămășilor a fost inițial firul produs în gospodărie: lîna, cînepa, inul și firul de borangic în colorit natural și mai tîrziu vopsit cu mijloace casnice. La sfîrșitul secolului trecut au pătruns în cadrul rural unele produse industriale, între care „lînița" (o calitate de lînă moale) și apoi „arniciul" (o calitate de bumbac deslînat) care au luat locul produselor casnice. Recent sînt folosite firele de bumbac mercerizat și mătasea vegetală, care prin coloritul puternic și nuanțat au alterat armonia cromatică ce caracteriza vechile cămăși.

În unele regiuni se folosesc și fire metalice aurii și argintii, ca și paete sau mărgele policrome, care dau decorului strălucire.

Cămașa este piesa cea mai importantă atît a costumului femeiesc, cît și a celui bărbătesc românesc. Prin croială și prin decor, cămașa femeiască în special se impune ca o realizare eminentă a geniului creator popular din țara noastră.

Cele două tipuri de cămăși întîlnite aproape în toate provinciile, subliniază unitatea culturii populare românești, deși par să indice și suprapunerea

a două tradiții, amalgamate omogen în spațiul nostru. O cercetare mai susținută a acestei situații nu s-a făcut încă, dar sîntem siguri că ea va aduce o contribuție interesantă cu privire la factorii constitutivi ai culturii populare românești în genere. Fapt este că o analiză urmărind un complex de aspecte comparate ale cămășilor din portul tradițional încă nu s-a realizat. Marele număr de astfel de piese din colecțiile muzeelor noastre de artă populară va îngădui în viitor, eventual, folosirea modelelor matematice pentru a desprinde frecvența unor procedee și metode legate de concepția specifică, utile generalizărilor teoretice.

CATRINȚA, OPREGUL, FOTA, VÎLNICUL

Acoperămîntul părții inferioare a corpului femeiesc l-au constituit, pe teritoriul locuit de români, poalele cămășii. Ele au fost totdeauna însoțite, datorită condițiilor de mediu (climat continental temperat), de piese țesute din lînă (mai rar din cînepă și in), destinate să acopere integral sau parțial poalele de pînză ale cămășii. Bucăți dreptunghiulare de țesătură de lînă, de dimensiuni variate, stabilite din momentul țeserii lor în război, necomportînd nici o tăietură, aceste piese au păstrat pînă azi caracterul lor arhaic, fiind, în fond, cele mai simple piese de acoperămînt cu putință. Ele fac legătura directă cu stratul prim al îmbrăcămintii pe scară istorică generală a omenirii. Trei sînt elementele care pot introduce diferențieri și care pot fi socotite de aceea criterii de clasificare a acestor dreptunghiuri de țesături: 1. dimensiunea, 2. felul de purtare — atîrnat sau înfășurat, drept sau încrețit, 3. decorul. Evident că s-au produs mai multe clasificări, toate ținînd însă seama de aceste criterii, acordînd prioritate unuia sau altuia. Una dintre clasificările cele mai închegate, folosind simultan atît aspectul material al „realiilor" (obiecte concrete) cît și terminologia, este cea etno-lingvistică[1] stabilind următoarele categorii: 1. piesa înfășurată în jurul corpului, cu denumirile local-istorice (în ordinea vechimii termenului pe teritoriul românesc): pregitoare, împrejurătoare, ocolitoare, catrință, fotă, prostire. 2. piesa cu două „tăblii" avînd următoarele denumiri: zadie, opreg, zăpreg, pestelcă, pastură, perpetă, fîstic, demineață, lat, targă, scutec, merindaic, țol, zăvelcă, boscea,otă, pînzătură. 3. piesa încrețită, numită; zăvelcă, vîlnic, pești eman, creț ană, opreg creț, zăvelcă creață. 4. piesă de tipul fustei: fustă, sucnă, sumnă, androc, spicniță, vigan, foaie, rochie.

Este de observat marea varietate a numirilor, denotînd marea vechime a pieselor (fiecare din denumirile de mai sus are nenumărate variante locale), precum și accepția diferită a termenilor în diversele zone, „catrință" în Moldova însemnînd, de pildă, o țesătură ce înfășoară corpul, în timp ce în Oltenia sau Transilvania ea denumește una din cele două „tăblii" prinsă în față sau în spate, de asemenea opreg, sau zăvelcă însemnînd în nordul Olteniei o tăblie, iar în sud însemnînd și un vîlnic creț. Studiul comparativ etnolingvistic demonstrează intensa circulație a termenilor legați de piesele respective în întreg spațiul sud-est european, cu puternice influxuri orientale, mai slabe occidentale, în stratul nou al modei secolului al XIX-lea și al neologismelor.

Felul de acoperire al poalelor cămășii cu aceste piese, avînd aceeași funcție, dar de dimensiuni, fel de purtare și decor diferit, este determinant în tipologizarea portului femeiesc tradițional, și nu cămașa, cu toată importanța ei. Fiecare din categoriile de piese enumerate participă la crearea unui costum anume, am putea spune chiar că ele sînt generatoare de „stil" în portul popular femeiesc românesc, delimitînd și spațial, pe zone, aspectul costumelor femeiești a căror definire este totdeauna dublă, tipologică și geografică, spunîndu-se, de pildă, „costumul cu vîlnic de Gorj", „costum cu boscea de Teleorman" și așa mai departe. Vitalitatea și funcția lor stilistică s-au păstrat puternice pînă spre începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea, de abia în ultimele decenii ale acestui secol înregistrîndu-se stingerea treptată a olosirii lor încă, identificarea pe grupe de sate, uneori precizarea apartenenței purtătoarelor la un anume sat, se face pe baza caracteristicilor acestor piese, atît de unitare ca funcție și mod de purtare, dar atît de diversificate ca decor și detalii, ilustrînd încă o dată marea însușire a portului popular în special și a artei populare românești în general de a prezenta o mare varietate în cadrul unor aspecte fundamentale unitare, însușire proprie doar comunităților etnice omogene, eminamente sedentare prin practicarea agriculturii și dezvoltînd o civilizație proprie în condițiile unei lungi și continui viețuiri în același spațiu, în cazul românilor, spațiul carpato-pontic-danubian. Coerența funcțională a acestor piese este ilustrată și de marea lor forță combinatorie, putînd fi enumerate cel puțin șase categorii de costume rezultînd din combinarea catrinței, după cum urmează: catrință cu catrință (în Transilvania), catrință cu opreg cu ciucuri (în Banat), șorț cu catrință (pe Tîrnave, Transilvania), catrință cu fotă (Argeș, Muntenia), catrință cu peșteman (Vlașca, Muntenia), catrință cu vîlnic (Romanați, Oltenia); tot așa se pot enumera combinările fotei cu celelalte tipuri de acoperitori ale poalelor cămășii, sau ale vîlnicului, rezultînd o mare varietate stilistică zonală, de o frumusețe deosebită, conferind siluetei feminine accente expresive inedite.

Dincolo de multimea felurilor de îmbrăcare și a denumirilor, se desprind patru piese cu o puternică individualitate, din combaterea cărora reies toate variantele sugerate. Pe acestea le vom prezenta în cele ce urmează în ordinea simplității structurii lor, cea cronologică fiind aproape imposibil de stabilit, presupunerile teoretice nefiind destul de convingătoare, iar materialul comparativ fiind insuficient în momentul de față. Iată-le: catrința, opregul cu ciucuri, fota, vîlnicul.

Catrința este cea mai simplă dintre ele și are cea mai mare răspîndire teritorială: stăpînea exclusiv în Transilvania (unde celelalte forme nu se purtau), se întîlnea frecvent în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, ca și în Banat, mult mai rar în Moldova; în ultimele decenii s-a constatat o expansiune a catrinței, cucerind noi zone în Oltenia (înlocuind vîlnicul), în Muntenia (înlocuind fota) și pătrunzînd pe scară mai largă chiar și în Moldova, fenomenul explicîndu-se tocmai prin simplitatea structurii sale, ușurința în purtare și, implicit, prin ieftinătatea realizării ei. Sub denumiri variate (cătrință, crătință, cotrînță, cătrințoi, zadie, pînzătură, pastură, opreg, fîstic, zăvelcă, boscea, prestelcă, otă — se observă amalgamarea sensurilor strict locale cu cele deduse din analiza termenilor lingvistici pe baza atlasului lingvistic al întregii Românii —'ea se prezintă ca o bucată dreptunghiulată de țesătură de lînă, lungă cam de optzeci de centimetri și lată cam de cincizeci centrimetri. Catrința se poartă prinsă în talie, întinsă, deosebindu-se deci net de fotă sau de vîlnic care se înfășoară de jur împrejurul șoldurilor. Întotdeauna cătrințele se poartă perechi, una în față și alta la spate, cele două catrințe lasă să se vadă, în părțile laterale, poalele albe ale cămășii. Sînt ușoare, comode, se poartă mai ales în anotimpurile calde, acolo unde coexistă cu vîlnicul care se poartă pe vreme rece. Ca alcătuire morfologică, catrința poate fi compusă din două foi de țesătură, care se unesc fie în sens vertical fie în sens orizontal, aceasta datorită posibilităților reduse ale războiului de țesut, care nu permitea o țesătură mai lată. Constatăm că în anumite regiuni, din cîmpia Dunării, catrința de sărbătoare, numită boscea, este unită pe lungime, pe cînd „zăvelca", o catrință de purtare, are foile unite pe lățime. În zonele de est ale Cîmpiei, pe Bărăgan și în Dobrogea, catrința apare totdeauna cu foile unite pe lățime. Remarcăm că în Transilvania catrința se compune dintr-o singură foaie de țesătură, chiar și atunci cînd este foarte lată, cum o găsim în Maramureș sau la Pădurenii din Hunedoara. Diferența de dimensiuni intervine și în cadrul aceleiași perechi, catrința din față maramureșeană fiind mai lată decît cea din spate, sau catrința din față a Pădurencei fiind mai scurtă decît cea din spate.

Diferențieri notabile survin însă din pricina variațiilor de decor, atît în ce privește compoziția, motivele, cît și cromatica. Ca o notă generală trebuie să menționăm dispoziția predominant liniară a decorului, constînd în primul rînd din succesiunea de vrîste simple, de lățimi diferite, alternînd cu vrîste mai complexe în care își fac loc și motive alese, repetîndu-se sau alternînd în anume ritmuri. Vrîstele pot fi orizontale sau verticale, cu oarecare predominanță a celor orizontale în Transilvania, Oltenia și Muntenia de sud, în părțile nordice ale

[1] Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Buc., 1978, p. 82 și urm.

acestor provincii dispunerea verticală fiind ceva mai frecventă. În majoritatea cazurilor catrința are jos una, sau trei borduri de motive mai dezvoltate, marcînd centrul de greutate al decorului, sînt însă și tipuri de catrințe ale căror dungi, fie verticale fie orizontale, se succed în mod simetric pe suprafața catrinței, fără a fi delimitate de o bordură.

Cea mai simplă succesiune de vrîste este cea alternînd două culori, cum este pe „zadia" de Maramureș, cu dungi simple late, colorate limpede: roșu cu negru, galben cu negru etc., oricare din ele putînd fi socotite drept fond, această zadie neavînd bordură. Pînzătura de Năsăud are un decor mai complicat: vîstrele alternează în lățimi și culori diferite, urmînd însă un anumit canon în organizarea lor, prin intercalarea unor dungi late (3—4 pe o pînzătură) numite „galbene", la intervale stabilite. Alt model de vîstre, cu „curcubeu", în nuanțele curcubeului, aparține pînzăturilor mai recente. La poala pînzăturii apar una sau trei benzi de cusături (deși denumirea lor este „alesătură") în motive florale. În ținutul Tîrnavelor și în Mărginimea Sibiului „cătrința" are vîstre foarte mărunte alternînd cu alesături de motive geometrice tot mici, înșiruite și ele pe sens orizontal. Poala crătinței este marcată de o bordură îngustă, abia observabilă pe fondul albastru închis sau negru, așa cum se întîmplă într-o bună parte din satele Mărginimii Sibiului. Un caz deosebit este cel al „zadiei vinete" întinzîndu-se, teritorial, din Mocănimea de pe valea Arieșului din Munții Apuseni, trecînd peste Cîmpia Transilvaniei pînă în ținutul grăniceresc al Năsăudului, cu iradieri în Lăpuș și Sălaj, pe aria deci a cămășii „cu ciupag", despre care am vorbit. Acest tip de cătrință are „trupul" (fondul) vînăt, fără vîstre, iar la poală „tureacul", o bandă roșie (cca. 20 cm) brăzdată cu vîstre alese policrom. Deosebită ca organizare a decorului, zadia vînătă este o piesă de costum de veche tradiție și împreună cu cămașa cu ciupag, căreia îi aparține, compune cel mai arhaic costum românesc din Transilvania. În unele zone (Munții Apuseni) din răspîndita arie a zadiei vinete, proporția între trupul vînăt și tureacul roșu s-a inversat, partea vînătă fiind redusă la o bantă în capătul de sus denumită „brîu", în favorul tureacului roșu care s-a întins aproape peste întreaga suprafață a zadiei. În ținutul Pădurenilor din Hunedoara femeile poartă „oprege" negre, fără nici un fel de vîstre de altă culoare. Decorul foarte subtil al acestor oprege constă în însăși țesătura rezultînd din sisteme diferite de nevedităre în patru ițe. Suprafața opregului apare ca un relief de figuri geometrice, alcătuite din fire încrucișate în diverse direcții, formînd desene originale. În Mehedinți și Gorj (Oltenia) „fîstîcul" (cătrința din față) are vîstrele dispuse vertical, în timp ce „opregul" (cătrința din spate) are vîstrele orizontale. Purtate perechi, ambele au aceleași modele de vîstre, care se succed în mod egal, fără a fi marcate de vreo bordură. În Vîlcea catrința din față se numește „zăvelcă cu pînză" sau „zăvelcă albă", și face excepție nu numai prin aspectul ei: o țesătură, ca pînza, colorată vînăt închis, sau negru, ornamentată printr-o cusătură albă, din fir de bumbac, care se așterne ca o rețea de dantelă pe suprafața zăvelcii, ci și prin compoziția sa ornamentală cu un registru de două rînduri de pătrate în orizontal la poală, pe care se sprijină o suită de șire verticale pe partea de sus. Asemănătoare compoziționel este zăvelca de Argeș, ambele constituind o excepție prin faptul că ornamentul este realizat prin cusătură și nu alesătură în război.

În marea Cîmpie română din sudul Olteniei și Munteniei, pînă la Mostiștea, spre răsărit, se poartă „bosceaua", o valoroasă realizare în stilul dunărean: finețea materialului și a executării tehnice, motivele fitomorfe, zoomorfe și antropomorfe reprezentînd imagini simbolice, gama cromatică de roșu potolit cu albastru de smalț și verde măsliniu, toate aceste elemente leagă bosceaua de cultura spațiului dunărean. Și aici, aceeași ornamentație în dungi orizontale se aglomerează la poală în 1—3 borduri, numite „prag". O catrință mai modestă, „zăvelca" cu dungi verticale, este purtată la muncă, sau de bătrîne. De-a lungul cursului Dunării de jos, în Ilfov, se poartă „ota", iar în Ialomița, Brăila, Constanța și Tulcea „pestelca", varianta de o mare lățime a cătrințelor din țara noastră. Spre deosebire de toate celelalte catrințe, ota sau pestelca are bordura dispusă vertical pe cele două margini laterale, iar cîmpul pestelcii este străbătut de vărgulețe subțiri sau presărat cu mici puncte „pui". În zona Tulcea și Brăila decorul pestelcii se dezvoltă mai complicat: celor două chenare laterale li se adaugă un chenar orizontal la poală, pe care se sprijină un mare motiv unghiular, așa numit

„pisc" sau „oglindă", deasupra căruia se înșiră o mulțime de motive mici izolate în cîmpul astfel micșorat.

Opregul bănățean constituie, el singur, o categorie aparte a felului de acoperire a poalelor cămășii femeiești, definind și un tip de costum; cu toate acestea el nu este decît o formă evoluată, mai bine zis transformată, sub imperiul unor anume condiții nu prea bine elucidate deocamdată, a cătrinței. El se compune din așa-numitul „petec", reprezentînd cătrința inițială micșorată și din ciucuri. Petecul este o bucată de țesătură dreptunghiulară a cărei lungime atinge 20—30 cm., din care pornesc ciucuri lungi de 50—60 cm., colorați diferit în mănunchiuri. Opregul cu ciucuri se poartă în țara noastră numai în Banat și în zona limitrofă a țării Hațegului, dar el este purtat și de românii din Jugoslavia, fiind prezent și în alte zone ale sud-estului european, purtat de albanezi, de anume grupe de aromâni și pare a avea în general o răspîndire extinsă în mai multe regiuni ale spațiului mediteranean, după cum, figurine din epoca bronzului par a purta asemenea piese de îmbrăcăminte cu ciucuri lungi. La noi în țară, petecul opregului a fost înainte vreme mult mai lung, iar ciucurii, firește, mai scurți. De aceea, spuneam, originea sa nu este prea bine cunoscută. Țesătura și alesătura petecului sînt de o excepțională finețe, ținînd seama de subțirimea firului de lînă, alternat cu fir de aur și argint, totul amintind somptuozitatea textilelor orientale. În costumul femeiesc bănățean s-au purtat la început două oprege cu ciucuri, unul în față și altul în spate, mai tîrziu, însă, cel din față a fost înlocuit cu „cotrînța". Cotrînța, obișnuită în ținuta de fiecare zi, pentru muncă, este țesută din lînă și are vîstre verticale, numite „perți" în graiul locului; la costumul de sărbătoare, cotrînța este țesută în majoritatea cazurilor din fir metalic auriu și argintiu, locul vîstrelor fiind luat de un decor desfășurat omogen pe întreaga suprafață.

Înainte de a înfățișa piesele de costum ce înfășoară de jur-împrejur talia (fota și vîlnicul) prezentăm o categorie de catrințe care morfologic fac tranziția între catrințele mai sus descrise și acele piese mari de care va fi vorba în paginile următoare. Această categorie intermediară ilustrează marea varietate și complexitate în același timp a portului popular românesc, în care și-au găsit loc numeroase modalități de expresie a felului de a se îmbrăca al femeilor române.

În Țara Hațegului de pildă se poartă, pereche, „catrințoiul", de dimensiuni foarte mari. Lărgimea lor impune bogata cutare a celor două cătrințoaie, aspectul general al costumului apropiindu-se de aparența costumului cu vîlnic din Oltenia vecină, coloritul fiind însă complet altul. În Dolj găsim prestelca, de asemenea încutată și purtată perechi, în față și spate. În Țara Oltului (sau a Făgărașului) se poartă „păstura", tot o bucată de țesătură dreptunghiulară de lînă, care este și ea foarte lată și se poartă într-un fel caracteristic acestei zone, acoperind tot spatele și înfășurînd și șoldul drept, dar lăsînd parțial liber pe cel stîng, aici poalele albe ale cămășii rămînînd vizibile, întreaga siluetă asemănîndu-se oarecum cu cea desenată de costumul cu fotă de peste munți, din Argeș și Muscel. De asemenea, tot în Țara Oltului, găsim „șurțul", în cute, purtat ca un vîlnic în jurul corpului, ca în Oltenia. Iată cum, piese diferite ajung să fie purtate într-un fel care determină asemănarea siluetelor feminine din zonele românești vecine, dar situate la nordul și la sudul Carpaților, în Transilvania pe de o parte și în Oltenia și Muntenia pe de altă parte.

În sfîrșit, o categorie de piese de port asemănătoare cătrințelor este cea a „șurțelor", compuse din două sau trei foi de țesătură unite prin cusătură pe lungime, dar care, spre deosebire de cătrințe care se poartă drepte, sînt încrețite la talie. De origine apuseană și central-europeană, la noi „șurțul" a pătruns mijlocit prin portul săsesc din Transilvania. Oricum, în portul popular românesc șurțul și-a făcut apariția încă din a doua jumătate a secolului trecut. Purtat numai în față, încrețit în talie, șurțul are o răspîndire considerabilă în Transilvania. El a fost adaptat însă stilului costumului femeiesc tradițional, în țesătura sa de lînă fiind alese motivele caracteristice cătrințelor din diferite zone etnografice. Asemenea șurțuri de lînă, dublînd în fapt vechile cătrințe, se poartă în ținutul Tîrnavelor, în Țara Făgărașului, în Mărginimea Sibiului, în zona Orăștie, pe valea Jiului transilvan, în unele zone din cuprinsul munților Apuseni, precum și în diverse zone din Cîmpia Transilvaniei. Șurțul a fost adaptat și la costumele

românești din vestul țării, din Țara Oașului, Sălaj, Bihor, Arad, cu precizarea că în aceste zone șurțul încreștit era și este țesut din bumbac, din lînă rămînînd să fie țesute zadiile drepte de veche tradiție. În sudul României, „șorțul", cum se pronunță aici, este destul de răspîndit în Cîmpia Română, în Ilfov, fiind de pildă bine cunoscută „zăvelca de arnici", cu un decor caracteristic.

Fota este, prin structura ei, alături de cătrință, una dintre cele mai simple piese din portul tradițional femeiesc românesc, făcînd parte din formele primare de vestimentație; un dreptunghi de țesătură de lînă lung de cca. 1,60 m și lat de cca. 0,80 m, înfășurînd, pe lungime, corpul de la talie în jos, acoperind poalele albe ale cămășii, cu capetele fotei suprapuse în față. Țesătura de lînă este în patru ițe (mai rar în două ițe), avînd astfel rezistența necesară unei piese de port supusă la multe și variate tensiuni provocate de mișcarea corpului la mers, la lucru. Țesută în trecut la război îngust, fota veche este alcătuită din două foi alăturate și încheiate între ele pe lungimea lor, adică pe orizontală, încheietura marcînd deci mijlocul fotei, cam la înălțimea genunchilor. În unele zone din Moldova nordică s-au purtat în trecut, numai vara, fote țesute din cînepă sau in, denumite „prostire".

Fota ocupă o arie întinsă, unitară, de-a lungul Subcarpaților Orientali și Meridionali, adică de la izvoarele Sucevei în nordul Moldovei pînă la rîul Topolog, un mic afluent pe malul stîng al Oltului, la limita între Argeș și Vîlcea. În timp ce în Moldova fota, cu numele moldovenesc „cătrința", se poartă și în zonele de podiș și de cîmpie, pe întreg teritoriul acestei provincii, adică din Carpați pînă la Prut și se continuă dincolo de acest rîu formînd azi frontieră cu R.S.S. Moldovenească, în Muntenia fota nu se poartă decît în zona submontană și a dealurilor. S-ar putea considera ca singura excepție în Muntenia, „peștemanul" de Vlașca, o formă redusă și transformată din fotă dreaptă în fotă creață, coborînd dinspre dealuri pe culoarul larg, împădurit al bazinului inferior al Argeșului, în ținutul păduros al Vlăsiei, făcînd parte din Cîmpia Română.

Fota este o piesă arhaică de port putînd fi întîlnită în numeroase regiuni în afara României, atît în spațiul sud-est european cît și în cel nord-est european, în primul rînd Ucraina. Printre cele mai vechi reprezentări ale „fotei" se numără cele de pe basoreliefurile Orientului Mijlociu; ea este răspîndită și în sud-estul Asiei, fiind cunoscute piesele de port foarte asemănătoare, uneori identice cu cele românești, chiar ca decor, în India și în Indonezia. La români, în unele documente, fota apare într-un context cu lumea orientală. Ea este însă prezentă și în îmbrăcămintea femeilor dace de pe monumentul de la Adamclisi.

Cele mai vechi exemplare ale fotei românești au fost simple, din țesătură exclusiv neagră sau seină, în culoarea naturală a lînii, fără nici un ornament. Primul element ornamental apărut a constat în întărirea tivurilor de la capete cu lînă roșie, numindu-se aceste „cătrințe" (fote) în Moldova „chitite cu roșu". Fotele negre, „fote oarbe", date la piuă să se îndesească, se mai păstrează și azi în portul femeilor bătrîne și în costumul de muncă al femeilor din unele zone din sudul Moldovei și din nord-estul Munteniei.

Cu timpul, pe suprafața simplă a fotei negre, sau seine, au apărut „vîstre" sau „vergi" verticale, plasate cîte una la tivul de la capete și alta pe linia șolduri-lor. Se mai pot vedea astfel de „cătrințe" în zonele nordice ale Moldovei, unde s-au păstrat dungile marginale mai accentuate. Trecînd vremea, numărul dungilor s-a mărit, succesiunea vîstrelor îndesindu-se, ivindu-se apoi dungi formate din motive alese, mărunte. Dungile alese se succed ritmic și alternativ cu cele simple, variind și culorile. Diversitatea zonală a fotelor rezultă tocmai din această alternare a dungilor simple cu cele alese, precum și din încărcarea mai mare sau mai mică a dungilor alese cu motive diferite. Prin complicarea crescîndă a acestui decor de la capetele fotei, suprafața acesteia se împarte în trei cîmpuri: a. „dosul" (partea din mijloc a fotei care, îmbrăcată, vine la spate) rămîne totdeauna negru, simplu, fără vîstre, b. și c. „fețele" sau „dinainții", „pulpanele", de fapt capetele fotei pe care este plasat decorul format din vîstre. Proporțiile acestor trei cîmpuri se schimbă, observîndu-se creșterea continuă a porțiunilor ornamentate de la capete în detrimentul „dosului" negru, simplu, a cărui suprafață scade mereu cu timpul. Cele două capete sînt egale între ele, cele trei cîmpuri ale fotei dispunîndu-se simetric (dosul este mai lat la fotele vechi). Mai

observăm că fondul capetelor care inițial era negru (ca și dosul) se schimbă în roșu sau vișiniu, contribuind la diversificarea ornamentală a fotelor.

Fotele („cătrințele") din Moldova sînt în general mai simple, decorul lor se complică însă pe măsură ce înaintăm spre sudul acestei provincii. Chiar atunci cînd, părăsind ideea decorului în vîstre, fotele au dosul negru foarte îngust, iar capetele largi sînt roșii, cum se întîmplă în părțile Buhușilor, în satele Calu și Iapa, simplitatea este cea care domină. Înspre sudul Bacăului și în nord-estul Munteniei, în zonele Rîmnicului Sărat și Buzăului, apar elemente noi, complicînd decorul. Acesta cîștigă teren, dezvoltîndu-se și pe poala dosului negru, cu un fel de chenar lat cam de 20—25 cm., fotele de Bacău, Răcăciuni, de Rîmnicu Sărat și de Buzău fiind unele dintre cele mai frumoase, mai ales cele din subzona de munte a Dumitreștilor și a Budei. Cu cît înaintăm spre apusul Munteniei, pe sub munți, decorul fotelor devine și mai bogat, pînă ce în Dîmbovița și Muscel decorul linear inițial este înlocuit cu un decor compact format dintr-o rețea de motive ce acoperă în mod uniform capetele largi ale fotei precum și poala dosului, redus la o fîșie neagră. În aceleași județe apar fote cu fond roșu sau albastru, și chiar albe în cazul fotelor purtate de mirese.

Diversitatea zonală a fotelor rezultă, deci, din trecerea treptată de la decorul de vîstre la cel în care vîstrele simple alternează cu cele constituite din motive mărunte alese, din îmbogățirea gamei cromatice precum și din dimensionarea diferită a cîmpilor ornamentali. La acestea se adaugă și folosirea firului metalic auriu sau argintiu, conferind fotelor de Muscel și Dîmbovița o strălucire aparte, apropiindu-le de țesăturile somptuoase ale Orientului, împrejurare ce a sugerat lui Nicolae Iorga cunoscuta paralelă a acestor fote țărănești cu costumul purtat de domnițele din tablourile votive ale ctitoriilor voievodale de la Argeș.

Fota de Argeș are cîteva note distinctive. În primul rînd este mai mică: un dreptunghi de țesătură cu laturile de cca. 90/70 cm care se poartă în asociație cu o catrință în față, constituind așadar o variantă a costumului cu fotă. În al doilea rînd, fota de Argeș nu are „căpătîie", ci este decorată cu un chenar lat dispus uniform pe toate patru laturile, lăsînd în mijlocul suprafeței un mic „petec" vizibil din fondul țesăturii. În al treilea rînd, decorul ei este cusut și nu ales. În sfîrșit, particularizantă este și culoarea roșu-coral a cusăturii chenarului în care apare și beteala argintie.

Variante mai importante, în anumite clasificări fiind considerate chiar sub-tipuri, sînt acele fote ce nu se poartă drepte, ci încrețite. Am amintit deja una din aceste fote „crețe", anume peștemanul din sudul Munteniei, din zona centrală a acestei provincii (județul Giurgiu). Tot încutată este și fota de Prahova care arată ca un fel de fustă largă evazată spre poale, cu fond negru sau albastru închis, mărginit de o „vargă mare", un fel de chenar roșu, și mai recent verde și galben, la capete și la poală.

Încutată se poartă — dar numai „dosul" negru, datorită lărgimii mari a acestuia — și fota de Buda-Dumitrești de Buzău și fota de Bran-Moeciu din Țara Bîrsei.

Fota încutată de tip mai recent se poartă și în zona de coline subcarpatice din județele Teleorman, Ilfov și Ialomița. Combinată cu o zăvelcă în față, formează un costum de tip mai recent, foarte mult valorificat la începutul secolului al XX-lea.

Vîlnicul reprezintă fota „creață" prin excelență, fiind purtat exclusiv în Oltenia, fiecare din cele cinci mari zone oltenești (de fapt arii sau regiuni etnografice, fiecare din cele cinci mari zone oltenești (de fapt arii sau regiuni etnografice propriu zise): întrucît în componența fiecăreia intră mai multe zone etnografice propriu zise): Mehedinți, Gorj, Dolj, Romanați, Vîlcea, cunoscînd variante ale vîlnicului, determinate de felul decorului și al cutelor. În partea de nord a Olteniei, vîlnicul depășește limita Oltului, aria sa de răspîndire întinzîndu-se pînă pe apa Topologului, în cuprinsul județului Argeș deci și, parțial, pe teritoriul județului Olt, în stînga rîului Olt. Purtînd diferite denumiri în județele Olteniei: „opreg creț", „zăvelcă creață", „zuvelcă", „crățană", vîlnicul este o bucată dreptunghiulară de țesătură de lînă, de dimensiuni mult mai mari decît fota, atingînd pînă la patru metri lungime, ce se încrețește în jurul taliei. Vîlnicul este și destul de lat, circa optzeci de centimetri, coborînd mult sub genunchi. Se poartă ca o fustă încrețită în cute de diferite lățimi, după zonă, cu capetele ușor suprapuse într-o

parte. Trebuie spus că portul vîlnicului este caracteristic mai ales, pe de o parte, păturii țărănești înstărite, iar pe de altă parte, anotimpurilor reci, în întreaga Oltenie vîlnicul coexistînd cu portul cu cătrințe, de răspîndire generală. Vîlnicul face parte și din costumul de ceremonie, fiind purtat la praznice, nunți, înmormîntări. Pe multe din picturile murale ale bisericilor oltenești, dar și muntenești, vîlnicul apare în costumul femeilor din tablourile votive dedicate familiilor ctitorilor. Imagini de acest fel datează din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, puține dintre ele aparținînd secolului al XVI-lea. Vîlnicul este prezent și în costumul popular al românilor din Bulgaria și Serbia, adică pe malul drept al Dunării, precum și pe valea Timocului și din Craina, după cum este purtat și de sîrbii și bulgarii din această zonă de la sudul Porților de Fier în care prezența românească este atît de marcată.

Țesut în două ițe, vîlnicul vechi era compus din două foi lungi de țesătură, așezate orizontal și încheiate deci pe lungime. Diferențele zonale sînt determinate de dimensionarea diferită precum și, mai ales, de ornamentație.

Ornamentația caracteristică vîlnicului, întîlnită în toată Oltenia, este așa-numita „vărgătură", adică dungi verticale de culori diferite brăzdează întreaga suprafață a țesăturii. Dungile se succed neîntrerupt și uniform, începînd cu simpla vargă albă, neagră, albastră sau verde, proiectată pe fondul roșu, fie repetată în același colorit, fie în culori alternante, pînă la vergile alcătuite din motive mărunte, predominant geometrice, alese, dar dispuse tot în șiruri verticale.

Cîmpul vîlnicului, de obicei roșu, rămîne totdeauna vizibil în intervalele — mai mici sau mai mari —, dintre vărgi; intervalele, la rîndul lor, sînt străbătute (ca, de pildă, în Gorj și Mehedinți) de foarte subțiri, uneori milimetrice, dunguliță negre.

Pe vărgile mai late ale vîlnicului se desfășoară o mare varietate de motive decorative. Repertoriul ornamental al vîlnicului cuprinde atît stilizări ale unor elemente luate din natură (flori, frunze, vrejuri) cît și reprezentări ale unor străvechi simboluri, preponderent ale celor din familia semnelor solare rectilinii.

Diferențierile zonale ale vîlnicului oltenesc sînt foarte clare. O primă împărțire tipologică este aceea care distinge două mari tipuri de vîlnice, corespunzînd celor două zone morfogeografice principale ale Oltului:

1. vîlnicul din zona subcarpatică, adică nordul județelor Mehedinți, Gorj, Vîlcea, caracterizat prin mărimea apreciabilă a țesăturii și prin grosimea acesteia, care a determinat plierea în cute mari, „culcate";

2. vîlnicul din cîmpia Doljului și Romanaților, dar și din partea de cîmpie a Mehedinților, mai mic decît cel nordic și făcut dintr-o țesătură mai subțire, din lînă fin toarsă, ceea ce determină plierea în cute mici, înguste, dese, „cute în picioare", întreaga piesă semănînd cu o fustă gofrată.

Diferențierea între nordul și sudul Olteniei, în ce privește structura vîlnicului, se continuă și în materie de decor. Astfel, în timp ce în Cîmpia Dunării oltene, cuprinzînd deci județele mai sus amintite (Dolj, Romanați și sudul Mehedinților), decorul vîlnicelor este tratat într-un mod unitar, fiind de fapt același în toată această mare arie, în aria nordică oltenească a dealurilor și a Subcarpaților, unitatea ornamentală face loc unor diferențieri zonale destul de marcate. Aceste caracteristici zonale se grupează în trei modalități ornamentale corespunzînd celor trei mari zone etnografice tradiționale oltenești: Mehedinți, Gorj, Vîlcea:

1. Vîlnicul de Mehedinți — avem în vedere mai ales partea de nord a județului, adică așa-numita „platformă mehedințeană" și dealurile pînă la apa Motrului — se caracterizează prin coloritul său mai degrabă întunecat, folosind o gamă cromatică sobră, decorul păstrînd o factură arhaică de vîstre simple, în majoritatea cazurilor fără alesături. Toate acestea concură la a-i da o notă de robustețe și de reținere în același timp, concordînd cu alte aspecte etnografice ale zonei și cu însăși firea oamenilor din acele locuri. În anume subzone ale Mehedinților apare și un alt element decorativ de veche tradiție: o bantă orizontală, numită „strază", așezată la poalele vîlnicului, sistem decorativ izolat, ba am spune chiar unic, pentru Oltenia.

2. Vîlnicul de Gorj este, dimpotrivă, colorat în tonuri vii, fiind vestit cel numit „roșu cicic", un roșu luminat și mai mult de vîstrele albe, foarte pronunțate, brăzdînd cîmpul vîlnicului. Sistemul vechi ornamental păstrează simplitatea alternării vîstrelor simple, dar apare și un decor bogat, obținut prin alesături ordonate tot pe vîstre, dar mai late. Uneori, vîlnicele vechi, decorate doar prin alternanță de vîstre albe și negre sau albastre pe fond roșu cicic, se numeau „zăvelci" sau „zuvelci". Coloritul alesăturilor este și el puternic, luminos. Vîlnicul de Gorj este cunoscut pentru decorativismul lui în general și pentru varietatea ornamentației în special, varietate ce poate fi surprinsă de la vale la vale, dacă nu chiar de la sat la sat. În orice caz este lesne să fie recunoscută o femeie ca fiind de pe Amaradia, de pe Gilort, de pe Jiu, de pe Jaleș sau de pe Tismana, din nordul Gorjului sau din sudul acestui județ, după vîlnicul pe care îl poartă.

3. Vîlnicul de Vîlcea, în schimb, se caracterizează prin o anume uniformitate, atît a structurii, cît și a ornamentației. De dimensiuni foarte mari, vîlnicul de Vîlcea are un decor alcătuit tot din vîstre, dar în felul unor linioare foarte înguste, numite în graiul locului „rîuri mărunți", colorate în negru, alb, galben mai puțin, pe fondul roșu închis al cîmpului. Unele vîstre sînt formate din mici puncte alungite alese, grupate cîte cinci-șapte la un loc.

Alături de aceste tipuri principale ale vîlnicului oltenesc se mai înregistrează încă un tip, răspîndit pe o arie ceva mai mică, dar destul de individualizat în elementele sale, pentru a fi considerat de asemenea un tip aparte.

4. Este vorba de așa-numita „zăvelcă cu betea", ocupînd teritorial, centrul Olteniei, în zona Filiașilor, acoperind cîte un fragment din județele Mehedinți, Gorj și Dolj, adică acolo unde acestea se întîlnesc într-un triconfiniu. Este o țesătură dreptunghiulară de lînă neagră, uneori roșu-vișinie, rar galbenă, țesută „pînzește" foarte larg (cca 4 m lărgime); avînd decorul cusut cu beteală argintie. Beteala este cusută și în cîteva șire verticale, dar formează, mai ales, o bantă lată orizontală, masiv acoperită cu beteală, pe poala amplă a vîlnicului. Singularitatea aspectului ca și restrînsa zonă în care se poartă, fac din acest tip de vîlnic o problemă (alături de atîtea altele) a costumului popular oltenesc, cu atît mai mult cu cît încă nu s-au elucidat nici originea și nici epoca apariției sale.

În sfîrșit, în sud-vestul Olteniei, cam în partea de șes a județului Mehedinți, pe cîmpia „înaltă" a Bălăciței, se poartă un vîlnic pe care ne-ar fi greu să-l definim ca tip, deși prezintă elemente particularizante mai accentuate decît ar îngădui catalogarea lui drept variantă (exceptînd desigur felul croielii). Numit local „opreg în ochiuri", acest vîlnic este structurat pe un decor alcătuit din mici motive, „ochiuri", alese pe întreaga suprafață. Organizate coloristic într-o anumită ordine, „ochiurile" apar pe muchea cutelor, formînd un decor de romburi atunci cînd cutele sînt alăturate. Strîngerea și desfacerea cutelor fac ca decorul în romburi să apară și să dispară succesiv, în timpul mersului, oferind un interesant exemplu de dinamică a efectului optic, amintitor de efecte similare ale artei „op" moderne.

Alături de tehnica de ornamentare a vîlnicului, care reflectă o virtuozitate tehnică caracteristică femeii oltence, remarcăm tehnica de încutare a acestei piese, care inițial s-a purtat încreștită. Practici și experiențe de veacuri au dus la desfășurarea „strîngerii în cute" a vîlnicului cu diverse mijloace: „în degete pe copae", cu vărguțe de trestie introduse în cute, „ca să stea în picioare", cutele legate și așezate pe „vatra" (pardoseala) de pămînt a casei, umedă, pînă se usucă țesătura (4—5 zile). Astfel încutat, vîlnicul nu se mai desface, cutele rămînînd ca niște verticale, dat fiind că în vechime cutele „stăteau în picioare" și nu erau „călcate".

Fusta este o formă străină de tipologia portului românesc, în primul rînd prin structura ei, care contravine „canonului" căruia i se supun piesele (fote, vîlnice) ce învelesc de jur împrejur corpul femeii, foi dreptunghiulare deschise, cu capetele suprapuse, fără a fi unite printr-o cusătură. Fusta este compusă din mai multe foi de țesătură cusute unele de altele și încreștite la talie, deci formă de fustă obișnuită în moda orașului. În portul popular românesc o găsim în diverse regiuni purtată peste poale de țăranca română astăzi: pe Cîmpia Moldovei, în Dobrogea, pe Cîmpia Română de-a lungul Dunării și în Transilvania, mai ales în Curbura Carpaților. Nu cunoaștem data pătrunderii acestei piese de port în vestimentația țărăncii române, dar se știe că prima formă a fustei a fost confecționată din țesătură de casă, avînd și unele ornamente alese de mînă sau din

neveditură, fapt ce reflectă o adaptare a acestei piese gustului și viziunii artistice proprii țărăncii. Denumită fustă, fustă creață, rochie, sucnă, sumnă, foaie sau androc, această fustă era supusă, după calitate, unor prețuiri diferite, unele fiind purtate în ținuta de sărbătoare, altele la muncă, așa cum este androcul (denumire presupusă de origine săsească)[1], provenit din Transilvania.

Portul fustei implică și portul șorțului încrețit la talie, purtat numai în față, o formă care de asemenea contravine normelor de bază ale costumului popular românesc.

PODOABELE

Varietatea mare a podoabelor este determinată de materia primă și de tehnicile în care sînt confecționate, de rolul decorativ pe care îl joacă în diferitele ansambluri de costume femeiești zonale, de funcțiile diferențiatoare pe plan social și economic, de semnificațiile simbolice și magice de origine străveche, de rolul de „semne" în diferitele ceremonii și rituri de trecere; toate acestea fac din clasificarea lor o problemă destul de complicată ce n-a fost deocamdată rezolvată în mod satisfăcător în literatura de specialitate, nu numai a noastră, și de aceea în cadrul de față ne vom mărgini în a aminti principalele feluri de podoabe ce se întîlnesc în domeniul portului popular femeiesc din România.

Să observăm de la început că podoabele sînt purtate, firește, cu deosebire la costumul de sărbătoare, existînd, cu toate acestea, unele zone în care femeile ies cu anumite podoabe și în zilele de lucru, zgărdanele de mărgele nelipsind de la gîtul maramureșencelor și nici „lanțurile" de alamă de la brîul pădurencelor din Hunedoara, chiar atunci cînd muncesc la cîmp sau în livezi.

Podoabele femeiești în România se poartă la cap, la gît, pe piept, la talie, la mînă, nefiind cunoscută categoria, importantă în alte părți ale lumii, ale podoabelor purtate la picioare. Nu ne vom ocupa în cele ce urmează decît de podoabele metalice și de categoria diversă a mărgelelor, lăsînd de o parte marea gamă a florilor naturale sau de hîrtie, a panglicilor și a șireturilor de tot felul, a acelor cu gămălii colorate, a oglinzilor, bumbilor, penelor etc. Nu vom mai aminti nici acele găteli ale capului, implicînd numeroase podoabe, legate de ceremoniile de nuntă sau logodnă, pe care le-am pomenit la acoperămîntul capului, principala categorie fiind aceea a cununilor.

Într-o clasificare simplă, dar cuprinzînd cele mai importante podoabe ale portului popular femeiesc românesc, pot fi distinse următoarele categorii:

1. Mărgelele sînt purtate, în diferite forme și de diferite feluri, în majoritatea zonelor din Transilvania și Moldova, dar ele nu lipsesc nici în Oltenia, Muntenia și Dobrogea. În afara mărgelelor de coral, toate celelalte sînt de proveniență industrială, în România nepurtîndu-se mărgele din sîmburi de fructe, din scoici, os sau lemn, așa cum se poartă în alte țări. Pot fi menționate trei feluri de mărgele: *a. mărgelele de coral*, numite „Coralii" sau „zgărzi scumpe" în Maramureș erau lucrate, după cum le arată numele, din globulețe sau bastonașe de coral, provenind firește din import; fragmentele de coral erau montate în inele de alamă sau cositor, atingînd prețuri deosebit de mari. Atunci cînd erau alcătuite din 20—30 de șiruri de asemenea mărgele coralii, valoarea lor echivalînd pe aceea a unei vaci, ceea ce explică și numele și faptul că erau purtate mai mult de fetele și nevestele de nemeși, mai ales în costumul de nuntă. Se pare că zgărzile scumpe au început să circule în Maramureș și țara Oașului încă din secolul al XVIII-lea, aduse de negustori boemi și austrieci. S-au mai purtat mărgele de coral și în ținuturile grănicerești din Bistrița-Năsăud precum și în nordul Moldovei, iar în forme cu mai puține șiruri în Hunedoara unde se numeau „șiptari de mărgean"; erau cunoscute și în sudul țării, în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, „crenguțele" de mărgean fiind purtate doar pe un șir sau două. În sfîrșit, boabele sau crenguțele de coral erau purtate și sub forma unor coliere în care mărgeanul era intercalat cu monete de aur sau argint, cu mărgele mari de Boemia, și cu mici cruciulițe și plăcuțe rombice sau circulare de bronz incizate. *b. mărgelele de ceramică sau de sticlă*, imitînd pe cele zise de Murano, erau lucrate în Boemia

[1] Zamfira Mihail, op. cit., p. 98

și aduse acolo tot de colportori cehi, începînd din secolul al XVIII-lea, poate și mai devreme; popular, cele de ceramică erau numite „mărgele de piatră"; erau multicolore, avînd încrustate motive mărunte de forma cercurilor, punctelor, florilor simple; au fost purtate cu precădere în Transilvania și Moldova de nord, aduse tot de negustori ambulanți venind mai ales din Boemia; unele din ele erau lucrate și în „hutele" de sticlă din vestul țării, unde se stabiliseră colonii de muncitori cehi și slovaci în părțile Bihorului și ale Sătmarului. Culorile preferate erau albastrul, negrul, vișiniul, în Transilvania, și albul, albastrul deschis și galbenul în Moldova. În Bihor erau răspîndite așa-numitele „mărgele negre bătrînești" și „zgărzile cu mărgele și pițule" care erau formate din cîteva (6—8) șiruri de mărgele închise la culoare, întrerupte de mărgele albe sau roz și de monede mici de argint. Numai cei bogați își puteau permite să poarte mărgele montate intercalat cu rozete lucrate în sîrmă filigranată, formînd șiraguri pe mai multe rînduri ce acopereau pieptul. *c. ghiordanele*, numite și „bertițe", „zgărdane", „latițe" „lățițare" sau „ciptare", erau făcute din mărgeluțe mici de tot, alcătuind benzi sau coliere de forma unei rețele ce se purtau fie pe cap, la gît, pe piept, sau chiar la talie, cînd erau firește de dimensiuni mai mari; erau fie de forma unei panglici, fie cu colțuri pe una din marginile benzii. Mărgeluțele se înșirau pe fire de ață (de la patru la douăsprezece fire), totdeauna perechi, ațele împletindu-se între ele imitau o rețea, rezultînd diferite motive geometrice din mărgelele diferit colorate. Ghiordanele din Moldova se disting prin finețea lor, datorită micimii mărgelelor și prin culoarea lor mai închisă. În vestul și nordul Transilvaniei, lățițarele sînt făcute din mărgele ceva mai mărișoare și au culori mai deschise. În țara Lăpușului, unde se numesc „zgardă de grumaz", lățițarele au motive geometrice, dar și florale și chiar avimorfe stilizate. În Maramureș culorile sînt variate: roșul, albul, verdele, albastrul, galbenul, pe un fond predominant negru făcut, firește, tot din mărgeluțe. În țara Oașului fetele poartă și cîte două zgărzi la gît, culorile închise fiind ale femeilor mai în vîrstă, iar cele pe fond roșu deschis sau alb, fiind purtate de fete și de neveste tinere. Aici, unde varietatea zgărdanelor este deosebit de mare, așa-numita „zgardă țesută" are o consistență compactă a șirurilor de mărgele, „zgarda anodată" este ca o rețea cu ochiuri libere, iar „zgarda cu fodră" are pe o latură un șir de colți făcuți tot din mărgeluțe. Aproape fiecare zonă din Transilvania are lățițare sau zgărdane de un anumit fel, specificul local putînd fi cu ușurință recunoscut, intrînd deci în sistemul de semne „comunicate" de portul popular. În țara Codrului de pildă „zgarda cu colți" avea un colorit viu, deschis; în țara Chioarului zgarda lată cam de 2 centimetri avea mărgelușele țesute în formă de ghirlandă de flori și frunze roșii, galbene pe fond alb. Cele din Bihor, cu colți sau fără, sînt „țesute" într-o mare varietate de motive geometrice din aceeași familie de semne solare purtînd sugestive denumiri: prescuri, cîrligașe, pristeni, capre, furci, pănuțe; în satele aceleiași zone, în deceniul al doilea al secolului nostru, lățițarele aveau aranjate mărgelele în forma „penelor cu tricolor", roșu, galben și albastru, mărturisind dorința înfocată a bihorenilor de unire cu țara mamă, România Mare, atunci născîndu-se, în 1918. În ținutul Tîrnavelor s-a purtat „zgherdanul cu urzitură". Bentițe de mărgele s-au purtat și în Valea Jiului, în Gorj și în țara Vrancei. În Hunedoara mărgelușele se combinau cu oglinjoare mici, numite chiar „latițe cu oglinzi", care se purtau la gît, iar cînd erau mai mari, „brăcira cu oglinzi" sau „ciptarul cu oglinzi", se purtau ca cingătoare la talie. Oglinjoarele de formă rotundă (cam doi centimetri în diametru) erau prinse cu ajutorul așa-zișilor „căluși", niște cerculețe festonate din lînă, înconjurate, tot în cerc, de mărgeluțe colorate.

2. Podoabele confecționate din metal constituie cea de a doua mare categorie de podoabe folosite în costumul femeiesc popular românesc. Ele se împart în a. monede montate în coliere și b. podoabe de metal lucrate de meșteri. a. Monede de aramă, argint sau aur au fost folosite de multă vreme ca podoabe, alcătuind cunoscutele „salbe" de bani, prețuite și ca podoabe ale costumului, dar și ca valori în sine, deseori ele intrînd în componența zestrei fetelor de măritat. Încă în secolul al XVIII-lea, Francisc Griselini, călătorind în Banat, nota despre femeile românce: „Atît fetele cît și femeile măritate caută a-și ridica farmecul prin împodobire. Grija celor dintîi este ațintită asupra împodobirii cosițelor, iar a celorlalte asupra maramelor de cap de care atîrnă șnururi cu

diferite monede inelare... arareori monede de aur... alteori aspri de argint. Ele își atîrnă chiar și pe piept asemenea monede, mărgean sau mărgele de sticlă". Iată, în acest citat, prezente toate categoriile de podoabe pe care le-am amintit și noi. Cele mai simple salbe sînt șiraguri de monede găurite, prinse pe un fir metalic, lănțișor, șnur tare sau panglică. Unele salbe sînt scurte, așezate la rădăcina gîtului femeii, cum se poartă în Muntenia, Moldova, altele sînt lungi, coborînd pe piept, ca în Cîmpia Transilvaniei, altele în fine, sînt compuse din mai multe rînduri atîrnînd pînă la brîu, cum sînt „salbele de taleri" din Năsăud, „baerele de bani" ale pădurencelor din Hunedoara. Unele salbe conțineau zeci de monede de argint sau de aur, constituind o adevărată avere. Cele mai simple podoabe din bani erau așa-numiții „florinași" purtați în Banat, luîndu-și numele de la florinul de argint habsburgic și care consta dintr-un singur ban de argint, prins într-o ramă metalică cizelată și agățat pe o panglică neagră, după moda vieneză cunoscută din tablouri de epocă. De la acest colier cu o singură monedă pînă la podoabele complicate formate din zeci de monede în adevărate „plastroane" de galbeni, se succede o serie întreagă de forme intermediare ilustrînd frecvența și gustul păturilor țărănești înstărite pentru acest gen de afirmare socială și dorința de „reprezentare" materializată în banul expus ca atare. Amintim doar cîteva din numeroasele variante: pe un suport de piele colorată sau de catifea groasă sau de mătase, se prindeau monede așezate în rînduri verticale, cîteva zeci, podoaba numindu-se în Crișana și Banat, „tărșat"; în Năsăud pieptul întreg era acoperit de așa-numitul „cheptar cu bani"; în Bihor, în zona Beiușului se purta „barșonul cu bani", format din mai multe rînduri de monede de argint cusute pe o bucată de catifea; în Banat se purtau „crucile de galbeni" din două diagonale încrucișate pe piept, la întretăierea lor formînd o adevărată platoșă de bani în mijlocul căreia, tot din monede, se făcea o rozetă. Banii se combină cu monturi bogate, făcute plăcuțe de argint, sau aur din „drot" (sîrmă), din fire de cupru răsucite, pe care se înșirau, intercalat între monede, mărgele mari de sticlă imitată în Boemia după cele de Murano, plăcuțe de metal, globurele din emisfere de metal, mărgean sau coral etc., alcătuind podoabe somptuoase. Multe din aceste podoabe scumpe urmează, mai ales în Transilvania, moda timpului, monedele fiind încastrate în chenare și medalioane ciocănite și modelate într-un decor predominant vegetal, de regulă prea încărcat, tîrziu și rusticizat ecou al bijuteriilor de factură barocă originare din Europa Centrală, orașul care dicta moda fiind evident Viena.

b. Podoabele de metal lucrate de meșteri, excluzînd deci cele în care sînt prinse monede, sînt ceva mai puțin frecvente în arta populară românească, zonele în care s-au lucrat asemenea podoabe fiind Pădurenii Hunedoarei, Moldova de nord, țara Vrancei, satele Buciumanilor din preajma Abrudului, cîteva zone din centrul și nordul Transilvaniei. Între aceste podoabe sînt unele care se datoresc contactului cu populația săsească, cum sînt acele mari cu gămălii lucrate în filigran cu care se prindeau vălitorile din ținutul Tîrnavelor, plăcile mari rotunde purtate pe piept, unele paftale de cingători, cordoanele cu rozete din bronz aurit și pietre semi-prețioase din Scheii Brașovului. Tot așa, în satele Buciumanilor, spălători de aur și proprietari de steampuri de aur, s-au purtat bijuterii de aur de felul cerceilor, broșelor, lucrate în micile centre urbane și meșteșugărești din Apuseni cum sînt Abrudul, Bradul, Zlatna, după modelul bijuteriilor vieneze și tiroleze la modă în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Podoabe de metal au pătruns însă în țara noastră și pe filiera sudică a meșterilor aromâni din țările balcanice, mulți lucrînd și în centrele urbane de la nord de Dunăre. Chiar și acele paftale și bijuterii săsești poartă o amprentă sudică și orientală neîndoielnică, explicabilă prin curentele de mărfuri și circulația intensă a oamenilor, în secolele al XVI-lea, al XVII-lea și următoarele, pe drumurile mari legînd Transilvania de Țarigrad. Să notăm că salbele oltenești, muntenești și dobrogene aveau în compunerea lor mahmudele, icusari turcești ca și „firfirici" (la origine monedămică de 15 parale austriacă) aceștia din urmă nefiind monede propriu-zise, ci imitații de monede lucrate ca podoabe de către giuvaergiii vremii. Poate că tocmai aceste curente de arta prelucrării metalelor, relativ tîrziu iradiind spre Țările Române, au acoperit și stins vechile centre locale care n-au mai supraviețuit decît în acele zone menționate mai sus, izo-

late, cum sînt Pădurenii pe de o parte și nordul Transilvaniei și al Moldovei pe de altă parte, avînd totuși unele note comune atît ca folosire de pildă a unor aliaje asemănătoare de metale neferoase, în principal alama, cît și ca motive ornamentale din familia semnelor solare, ambele arii vădind certe trăsături arhaice. În timp însă ce în nord-estul țării asemenea podoabe nu se mai lucrează, la Pădurenii Hunedoarei mai sînt meșteri care știu a lucra după vechea tehnică, turnînd atît alama cît și cositorul topit în tipare făcute tot de ei, fie din argilă, care la scoaterea obiectului se sparge, fie din piatră în care este săpată forma exactă a podoabei respective. Elementele de podoabă, după răcirea și solidificarea metalului, sînt scoase din tipar, sînt pilite și apoi decorate prin gravare și incizare cu unelte simple. Ceva mai recent, unele din aceste podoabe, în special inelele din cositor, sînt încrustate cu materiale colorate. După cum, în Năsăud, dar și în alte zone din Transilvania, se purtau inele de argint cu pietre semi-prețioase.

Podoabele lucrate de meșterii de la Pădureni sînt singurele de felul lor din țară, singularizîndu-se și prin modul în care se poartă, anume în jurul taliei și al șoldurilor. Peste betele de lînă pădureanca își încinge mijlocul cu o cingătoare de piele pe care sînt înșirate sute de „ținte" de cositor, numită „balți". Pe șoldul drept atîrnă „cheile pe chici", o garnitură mai scurtă de balți de care sînt prinse un rînd de chei de alamă și un rînd de inele. Peste șolduri mai sînt înfășurate cîte cinci-șase rînduri de lanțuri, „zale", unul din ele avînd atîrnate cam vreo treizeci de inele, iar altul cam tot atîtea „chei", numite primul „zale cu inele", celălalt „zale cu chei". Zalele sînt făcute din sîrmă de alamă lucrată în diferite feluri purtînd numiri ce sugerează forma lor: „lanț șerpesc", „lanț în scărică", de care se prind inelele, „lanț în lacăte" de care se prind cheile. Între aceste „lanțuri" și cele descoperite în tezaurele dacice sînt izbitoare asemănări. Cele mai interesante însă și totodată cele mai importante podoabe din portul pădurencelor sînt inelele și „cheile" prinse de lanțuri. Ele se poartă de către pădurence începînd cu vîrsta pubertății, pînă la primele semne de îmbătrînire, avînd deci în trecut semnificația unui simbol al fecundității, legat de o mentalitate și de credințe azi dispărute. Astăzi ele sînt considerate simple podoabe, fără nici un alt înțeles, fiind numite „zdrăngane" în graiul locului: „zalele cu chei și cu inele le purtăm că ni-e drag că zdrangăne la joc"; atît a mai rămas în conștiința oamenilor de azi din acele locuri.

Inelele de alamă apar în două forme: inelul cu „scaun", avînd o suprafață aplatizată la partea superioară, și inelul cu disc aplicat pe o verigă. Ambele categorii ne amintesc prin forma lor inelele de sigiliu medievale și poate nu întîmplător, s-au păstrat mai bine acolo unde multe familii nobile românești și-au avut cuibul: în țara Hațegului, lîngă Sîntă Maria Orlea, lîngă Densuș, lîngă Hunedoara, de unde se trag Cîndești, deveniți Kendefi, lancu de Hunedoara, Densușenii și atîți alții, pierduți poate pentru totdeauna. Formele de „chei" de pe lanțuri au anume amplificări față de cheile obișnuite, care le potențează calitățile decorative. Pe suprafața aplatizată a acestor „chei" de alamă sînt gravate cercuri și puncte încadrate în chenare zimțate ținînd de aceleași semne solare ca și cele de pe inele, acestea avînd firește o compoziție radială a motivelor: cercuri, puncte, linii drepte și curbe. Prin forma lor, cheile pun interesante probleme în legătură cu proveniența lor și, firește, și cu semnificația. Documentația și stadiul actual al cercetărilor nu ne permit să enunțăm afirmații cu privire la originea acestor podoabe care, probabil, aveau inițial o altă formă, fiind suficient să ne amintim de „fiarele copilului" sau de „brîul strigoilor", descoperite în numeroase săpături arheologice, multe din ele în Oltenia, sub forma unei verigi mai mari sau a unui lănțug de care atîrnau 10—12 unelte miniaturale cu evidente rosturi magice în trecutul îndepărtat și care, descoperite fiind uneori întîmplător, în urma brazdei plugului, erau ținute de către țărani și păstrate ca amulete învestite cu puteri speciale, trăind deci o a doua existență în acest plan al mentalității magice dăinuind peste veacuri (femeile însărcinate cărora le muriseră nou-născuți le purtau la cingătoare sau femeile sterpe le purtau la genunche). Este posibil ca formele acelor unelte miniaturale să se fi modificat cu timpul în anii 50' în satele Romanaților, Castranova, Leu, Amărăști și să se transforme în „chei", chei dealtfel niciodată folosite chiar în varianta lor proprie, tehnică, de țăranul român, care la casă și acareturi nu avea

TIPOLOGIA COSTUMULUI BĂRBĂTESC:

încuietori metalice, ci de lemn, după cum bine se știe, în toate provinciile istorice.

Semnificația celor mai multe din aceste „podoabe" s-a pierdut cu totul; ele au rămas simple obiecte și accesorii decorative ale costumului; parcurgînd o altă etapă a existenței lor, în funcție de curentele de modă, în care preferințele unor alte categorii de purtători determină valoarea lor nouă de podoabe în mediul urban. Au părăsit pentru totdeauna satele în care, dimpotrivă, au „ieșit" din modă. Circulația bunurilor culturale de origine populară se înscrie astfel azi în alte sisteme comunicaționale.

ACOPERIREA CAPULUI

Pieptănătura tradițională a românilor era caracterizată de portul lung al părului, socotindu-se acesta nu numai o podoabă capilară naturală și semn al bărbăției, dar și apartenența la grupa oamenilor maturi, așezați, ai comunității respective. Pînă foarte tîrziu, în *Amintirile* lui Ion Creangă de pildă, prinderea tinerilor „cu arcanul" pentru a-i duce la oaste, era însoțită de tunderea „chicii", moment de mare jale pentru tînăr. Bărbații purtau părul în două feluri: a. lăsat lung pe spate, b. împletit într-una sau două cozi sau „chici", cum sînt arătați și Horia, Cloșca și Crișan în stampele vremii. Cărarea la mijlocul capului era obișnuită și într-un caz și în celălalt. Părul lung lăsat pe spate era însoțit, în unele cazuri, și de purtatul părului pe frunte ca un fel de breton. Pînă în zilele noastre, tunsoarea bătrînilor din Maramureș este astfel făcută, „cu oala", la nivelul gurii unei oale puse pe cap, părul coborînd pe frunte pînă aproape de linia sprîncenelor. Dealtfel bretonul se poartă și azi în Țara Oașului de feciorii tineri, care îl și ung cu unt ca să stea drept și lucios.

O pieptănătură deosebită este cea cu o singură chică strînsă ghemotoc la tîmpla dreaptă, așa cum se purta pînă în secolul trecut de către moții din Munții Apuseni. După unele păreri, acest fel de purtare a părului stă la originea numelui dat acestei populații de munteni: Moți sau Țopi, în pronunție locală „Țopchi", al doilea apelativ părînd a fi de origine germanică (germ.: *Zopf*) pus pe seama gepizilor (ultimul trib germanic care a pătruns în Transilvania) și de la care l-a împrumutat se pare și Constantin Porfirogenetul, care denumea Tsopon o regiune de la nordul Dunării, denumire ce a circulat pînă tîrziu în Imperiul bizantin. Problema acestui moț lateral a constituit subiectul unor îndelungi controverse asupra originii etnice a purtătorilor de așa-zis *nodus* (ghemotoc) lateral pe metopele monumentului de la Adamclisi, unii cercetători socotindu-i germanici, alții daci, dacă nu cumva și iranieni, ca alanii care au trecut și ei prin Transilvania. Un nume asemănător au și așa-numiții Șopi, alcătuind o mică enclavă etnică din satele înconjurînd Sofia și a căror origine este de asemenea nelămurită.

Purtatul părului lung la români este atestat în tot timpul Evului Mediu, devenind și un semn al apartenenței etnice în epoca înaintării puterii turcești care impunea raderea capului, modă ce se va impune parțial în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea în cercurile protipendadei, dar nici o dată acceptată în lumea țărănească. Pînă tîrziu, în alt context, mulți din tinerii români din Transilvania și din Bucovina, ce fugeau peste munți în Țara Românească și în Moldova ca să nu fie luați „cătane", o făceau și de teama tunderii chicilor lor, pe care o socoteau dezonorantă pentru statutul lor de oameni liberi.

Două sînt modalitățile de *acoperire* a capului pe întreg teritoriul României: căciulă, iarna și pălărie, vara, niciodată neumblîndu-se cu capul gol, decît în ținuta de doliu. În cîteva, izolate, zone etnografice, din Moldova numai, situate în preajma marilor mînăstiri, s-a obișnuit și „comănacul" confecționat din lînă împletită, sau de pănură groasă (țesătură de lînă dată la piuă), din pîslă, de culoare neagră sau cafenie, avînd o formă cilindrică joasă. Termenul este însă cunoscut pe un areal ce coboară, destul de curios, pe valea Mureșului, în Mureș, Alba și Hunedoara, dar era folosit ca nume pentru pălărie și cu sensul generic de „acoperămînt pentru cap", atestat încă din secolul alXVI-lea, etimologia fiind necunoscută.[1]

[1] Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc*, București, 1978, pag. 140

1. Căciulă țuguiată sau moțată
2. Căciulă cu „țarc"
3. Căciulă de Banat și Hațeg în forma căciulii purtate de daci „tarabostes" înfățișați pe columna lui Traian
4. „Cușmă rotilată" de Maramureș
5. „Cușmă rotundă" de formă străveche din Maramureș, Oaș și Codru
6. Căciulă „mocănească"
7. Pălării bărbătești din paie: A. pălărie de Oaș; B. pălărie de Codru
8. Pălării bărbătești din pîslă: A. pălărie cu borul ridicat; B. pălărie cu borul mare; C. pălărie mică în formă de ceaun; D. pălărie populară; E. Pălărie de pădurar vînătorească.

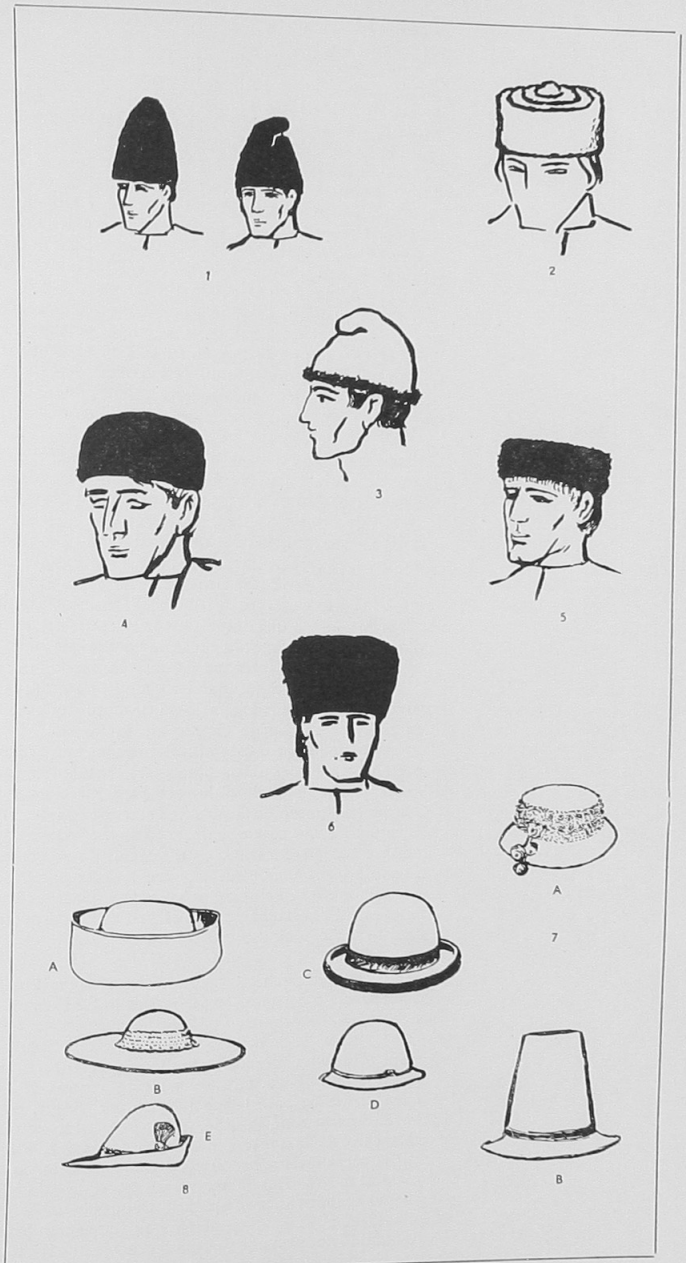

Căciula se confecționează din blană de oaie, de obicei neagră, și se căptușește cu blană albă. Căciuli de blană albă se poartă numai în cîteva zone din Banat, iar, mai recent, din blană brumărie, în Moldova: Neamț, Bacău, Roman, Iași și Botoșani. Căciulile sînt făcute de către meșterii cojocari, doar în unele zone se fac de către țăranii înșiși. Forma căciulii este determinată de sistemul de croială, dar se perfectează și prin „calup", un calapod din lemn, pe care se întinde căciula după ce a fost încheiată.

După croială și formă se pot distinge trei tipuri principale de căciuli în portul popular românesc: 1. căciula înaltă, *„țuguiată"* sau *„moțată"*, avînd o mare răspîndire în țară, este croită din 4 lobi lunguieți, încheiați pe lungime, în diferite forme zonale, fiind foarte ascuțită în unele locuri, mai rotunjită în altele. Alte particularități zonale sînt determinate și de calitatea blănii, în Munții Apuseni sau ținutul Pădurenilor și Țara Hațegului, a Hunedoarei, purtîndu-se căciuli din blană cu părul mare, flocos, iar pe Cîmpia Dunării și Dobrogea, din blană cu părul creț, mărunt. Dar forma aparentă a căciulii țuguiate este condiționată și de felul de a o purta pe cap: cu vîrful îndoit într-o parte, spre față, sau spre spate, sau turtită pe creștetul capului și cu o creastă ce se ridică în spatele creștetului. Mai există forma căciulii rotunde — ca aspect — dar tot țuguiată ca croială, purtată pe Cîmpia Dunării, cu moțul înfundat în mijloc, formînd 2—3 cercuri de dungi în jurul moțului, numită „căciulă cu țarc".

Un tip de căciulă, de asemenea țuguiată, dar purtată cu pielea în afară, în zona muntoasă a Banatului, pe Valea Bistrei și a Cernei (zone limitrofe cu Țara Hațegului) păstrează forma căciulii cu vîrful frînt înspre față, purtată de dacii „tarabostes", înfățișați pe Columna lui Traian.

2. Al doilea tip este căciula *rotundă*, joasă, numită în Maramureș „cușmă rotilată", sau „curmată", croită cu fundul rotund, separat și cu marginea, o fîșie dreaptă care se unește cu fundul rotund pe lungime. Tot în Maramureș se mai poartă o formă străveche de căciulă scundă, dar făcută dintr-o singură bucată de blană, care, crudă fiind încă, este întinsă pe un butuc de lemn rotunjit, spre a lua forma unui fund de ceaun, potrivit pe rotunjimea capului. Căciula rotundă are o frecvență redusă la zonele din nord, Maramureș, Oaș și Codru, mai recent însă apare și pe Cîmpia Dunării, înlocuind „căciula cu țarc".

Să notăm că forma înaltă a căciulii cu moțul scos predomină ținuturile de munte și dealuri, iar forma joasă cu moțul îndesat înăuntru, sau teșit, este preferată în ținuturile de cîmpie ale țării.

3. Al treilea tip este căciula *mocănească* (care după cum arată denumirea, este purtată de populația pastorală), răspîndită în Mărginimea Sibiului, Sebeș, Valea Jiului, plaiul Branului din Țara Bîrsei, dar și în zonele subcarpatice ale Olteniei și Munteniei, în Vrancea și mai departe, în Dobrogea și pe Valea Dunării, ajunsă acolo cu ciobanii mocani. Formă de căciulă voluminoasă, cu fundul mai mare decît baza, sau „gura căciulii", se croiește tot dintr-o fîșie dreaptă, care însă în partea de sus este crestată din loc în loc spre a face posibilă inserarea unor clini mici, care dau o formă evazată căciulii. S-ar părea că explicația funcțională a acestei forme de căciulă este dată de obiceiul ciobanilor de a pune căciula sub cap cînd dorm, în loc de pernă.

Pălăria purtată de bărbați cunoaște forme mult mai variate și se confecționează din materiale diferite, ce se împart în două mari categorii: 1. pălării de pîslă și 2. pălării de paie.

1. Pălăriile de pîslă n-au fost niciodată făcute în gospodăria țărănească, ele fiind totdeauna lucrate în ateliere specializate. În trecut, pînă la începutul secolului al XX-lea, atît atelierele de meșteri cît și fabricile, confecționau anumite forme de pălării speciale pentru țărani, conform unor tradiții stabilite, variind de la zonă la zonă. Tipul pălăriilor de pîslă purtate de țărani și împămîntenite în anumite zone din țara noastră, a fost determinat și de comerțul rural, care desfăcea produsele anumitor fabrici cu care acesta avea relații comerciale stabilite. Dar și meseriașii breslelor din Transilvania, în special sașii, lansau anumite forme de pălării produse în atelierele lor, atît la tîrgurile locale, cît și trecînd Carpații și desfăcîndu-și marfa în provinciile vecine, Oltenia, Muntenia și Moldova, unde surprindem aceleași pălării cu borul mare întins, sau ridicat, purtate și de țăranii din Transilvania.

Cu privire la formele de pălării din pîslă intrate în vestimentația bărbaților din Transilvania și Banat, menționăm două tipuri principale: 1. pălăria cu borul ridicat, aproape în poziția verticală și calota sus dreaptă, purtată în zonele de vest ale țării (Bihor, Arad, Banat, Hunedoara, dar și în Bucovina), numită de Pădurenii din Hunedoara „pălărie rotogoală cu vești" sau de bănățeni „pălărie cu gang", de-și puneau pipa în „gangul" creat de „veștile" înalte, produs al unor fabrici din Austria (surprindem aceleași pălării și în portul țăranilor austrieci); 2. al doilea tip principal este pălăria cu borul mare, întins și calota mică, rotundă, purtată peste un extins teritoriu al Transilvaniei, începînd cu Ținutul Năsăudului și al Lăpușului, pînă în Mărginimea Sibiului, produs al atelierelor meșterilor sași care comercializau aceste pălării și peste Carpați.

Remarcăm că pălăria cu borul mare s-a purtat și în extinsa zonă a Mărginimii, forma mică de „ceaun" a pălărioarei purtată astăzi de întreaga mocănime — atît în Transilvania cît și în locurile de pendulări și așezări ale mocănimii din vechile provincii ale României — a fost introdusă mai recent — la sfîrșitul secolului al XIX-lea — după părăsirea pălăriei mari.

O variantă a pălăriei cu borul ridicat, mai mică, se poartă și în Țara Oașului (similară cu aceea purtată de țăranii din Slovacia, Polonia, Ucraina, Ungaria), reprezentînd un produs de asemenea confecționat pentru țărănime.

În Moldova, pălăria cu borul mare era contemporană cu aceeași formă de pălărie purtată în Transilvania, de unde a pătruns aici prin comerțul de peste Carpați. În Muntenia și Oltenia, țăranii purtau o pălărie rotundă cu borul puțin ridicat și calota rotunjită, denumită „pălărie popească".

Deci varietatea pălăriilor de pîslă țărănești era determinată atît de forma borului, care poate fi mai mare sau mai mică, cît și de aceea a calotei, fiind toate confecționate pentru țărani, încadrîndu-se într-un anumit stil, devenit local și aparținînd tipologiilor diverselor zone etnografice din țara noastră. Menționăm culoarea exclusiv neagră a acestor pălării.

Începînd cu prima jumătate a secolului al XX-lea, în unele zone, țăranii au început să poarte pălăriile orășenești, la modă din diverse perioade, astfel pălăria verde vînătorească purtată de Pădureni sau „pălăria de mătasă" (din pîslă plușată) a Buciumanilor din Munții Apuseni, pălăria cu borul drept, de asemenea din pîslă plușată, purtată de Mocanii din Munții Apuseni, au perpetuat pînă astăzi o anumită formă, dintr-o anumită perioadă de modă a orașului.

În alte regiuni, pălăria de oraș este purtată, ținîndu-se pas cu moda orașului, la zi; astăzi foarte puține zone — dintre care menționăm Năsăudul, Oașul și zonele mocănimei, cu pălăria mică — mai păstrează portul pălăriei de tip țărănesc.

2. Categoria a doua, pălăria de paie, confecționată din împletitura paielor diverselor cereale cultivate în zona respectivă, sînt produse atît în gospodăria proprie, cît și — în cea mai mare parte — de meșteri specializați din cadrul rural, unele sate devenind centre specializate în pălăriile de paie, care se comercializează prin tîrguri, dar și prin unitățile cooperatiste. Purtate și de femei la munca cîmpului (în zone restrînse pătrunzînd și în ținuta de sărbătoare, ca de exemplu în zona Căpîlnei din sudul Transilvaniei, sau a Șieului din Nord), aceste pălării — corespunzător funcționalității lor — au borul mare și calota mică, potrivită pe cap.

Pălăriile bărbătești prezintă o mare varietate de forme pe întinsul țării, unele devenind „tipuri" speciale ale unor zone etnografice, astfel „clopurile" de paie din Maramureș sau Oaș, cu boruri din ce în ce mai mici, clopul cu calota cilindrică foarte înaltă, purtată în Sălaj, Codru, Chioar, Carăii Mari, sau pălăriile cu calota de asemenea înaltă și borul drept din Romanații Olteniei, cu centrul în Dăbuleni. Mai recent, foarte multe pălării de paie purtate de bărbați au preluat forma obișnuită a orașului, cu borurile însă mai mari, dată fiind funcționalitatea lor de a ocroti de soare pe purtător.

Pălăriile, atît cele de pîslă cît și cele de paie, se împodobesc de sărbători sau la diferite prilejuri, cum sînt nunțile sau botezurile, cu buchețele de flori, cu mărgele sub forma zgărdanelor (Moldova, Năsăud, Maramureș, Țara Oașului, Cîmpia Transilvaniei), cu ciucuri mari de lînă (Făgăraș), șireturi de fir auriu (Buciumanii din Munții Apuseni), cu pene de păun sau fazan (numeroase zone

din Transilvania, Moldova, Muntenia), cu lănțișoare de aramă (Cîmpia Transilvaniei). Cel mai spectaculos decor al pălăriei este garnitura de pene de păun așezate pe patru-cinci rînduri, formînd un mare semicerc cu diametrul de 50—60 centimetri, purtată pe pălăria feciorilor din Năsăud. În mijlocul semicercului, de unde pornesc șirurile de pene, se pune un „știuț", un buchet de flori prins cu o rozetă cusută cu mărgeluțe colorate. În țara Oașului, pe calota clopului se așază, la nuntă, mici batiste, însoțite de mărgele și flori.

CĂMAȘA

În portul popular bărbătesc principala piesă care îmbracă trupul de la brîu în sus, este cămașa, peste care, potrivit anotimpului, vîrstei și zonei se pot pune veste, pieptare, haine de diferite tipuri.

În determinarea tipologiei zonale a costumului bărbătesc popular românesc cămașa joacă rolul esențial. Cum era și firesc, diversitatea modului de viață, de la baza tradițională traco-dacică, a dus la formarea cîtorva variante de cămăși bărbătești, pornind, de fapt de la unul sau două tipuri de bază. Pînza din care se confecționează cămașa bărbătească este țesută în două ițe, folosindu-se atît fibre vegetale, cînepa pentru cămașa de lucru, inul și bumbacul pentru cămașa de sărbători, cît și fibrele animale, în Moldova, unde din firul tors foarte subțire — „tras printr-o mărgică" — se țese cămașa de mare ținută. Tot în Moldova, dar mai ales pe Cîmpia Dunării, se folosește și firul de borangic, mai ales pentru „chenare", niște dungi din fire, introduse în urzeală pe lungimea pînzei. Din firul de borangic, bătut integral în urzeala de bumbac, se realizează „pînza de borangic", folosită pe Cîmpia Dunării și în Dobrogea numai pentru mînecile cămășii, atît cît se vede de sub ilicul purtat în aceste regiuni.

Pînza cămășilor bărbătești se distinge în numeroase zone prin prezența așa numitelor „chenare" (pronunțate diferit, în funcție de aria lingvistică, în Banat de pildă ele numindu-se „cinare", în Dobrogea „chirachie") niște dungi din fire de bumbac alb, mai gros, introdus în urzeală în lungimea pînzei, dungi care, prin factura firului mai gros, de bumbac, adeseori se întind reliefate, sau crețe. În alte zone, firele acestor dungi, denumite „margini", sînt puse în urzeală numai la marginea pînzei și în acest caz sînt colorate în nuanțe de cafeniu, așa cum se găsesc în Muscel, Argeș, Dîmbovița și în parte, în Teleorman. În Mărginimea Sibiului, Sebeș, Valea Jiului din Hunedoara și în toate așezările de „ungureni" de peste Carpați, cu populație pastorală, găsim pînza cămășii brăzdată pe lățime cu fire de arnici roșii (foarte rar negre), bătute în grupe de cîte două, din loc în loc. Pe lîngă dungile introduse pe lungimea sau lățimea pînzei, mai găsim și pînza „în cadreluri", de preferință pe Cîmpia de sud a Prutului, un desen cu pătrățele, generat din încrucișarea firelor albe mai groase introduse atît în urzeală cît și în beteala bătută cu suveica. În sfîrșit, mai amintim pînza de lînă din Cîmpia Moldovei, Vaslui, Iași, Botoșani, care este aleasă cu fir de bumbac alb, în motive mărunte, ce se detașează într-un subtil efect pe fondul țesăturii subțiri.

Toate aceste modalități de ornamentare a pînzei compensează oarecum decorul destul de redus al cămășii bărbătești, realizat prin cusătură.

Ca toate piesele de port popular, cămașa bărbătească se croiește în foi drepte, tăiate în formă de dreptunghi, de diferite mărimi, din pînza țărănească, care nu depășește lărgimea de 0,50 m. Singura răscroitură curbă este aceea de la gît, tăiată ca un cerc în „stanul" sau „trupul" cămășii. Pentru obținerea lărgimii necesare mișcării corpului se intercalează niște bucăți de pînză, alcătuind ceea ce se cheamă „clinii". Forma, mărimea, numărul și poziția clinilor variază în funcție de tradiția zonală, contribuind la determinarea apartenenței la una sau la alta din variantele acestei piese de îmbrăcăminte. Clinii sînt intercalați pe părți la subraț; într-un caz izolat, la „cămașa cu barburi" (pe care o vom prezenta mai jos), clinii sînt intercalați și în mijlocul stanului din față și ace-

Costum bărbătesc cu „cămașă dreaptă"

luia din spate.

Subsuoară este introdus un mic pătrat din pînză, numit „pavă" sau „broască", ajutînd mișcarea brațelor.

Mîneca cămășii bărbătești se prinde totdeauna din umăr, spre deosebire de cămășile femeiești unde la un tip important de croială, mîneca este continuată de la gît.

Lungimea cămășii bărbătești este diferită, potrivit zonei etnografice. Cele mai scurte cămăși se găsesc în nord-vestul țării, în Maramureș și Țara Oașului, unde abia ajung pînă la talie; cele mai lungi cămăși se poartă în sudul țării, în special pe Cîmpia Română, unde ajung pînă la glezne. Între aceste extreme se situează cămașa de lungime mijlocie pînă deasupra genunchilor, purtată în mod general în costumul bărbătesc.

În mod obișnuit, în portul popular bărbătesc, cămașa se poartă peste pantaloni. Sînt însă cazuri, aspecte mai recente, (în parte și sub înrîurirea populației vecine), cînd cămașa se poartă vîrîtă în pantaloni; astfel, în unele zone din Cîmpia Dunării, în nordul Olteniei (în Gorj la costumul schilăresc etc.), în Vrancea la costumul recent, forme de port legate și de o ținută mai distinsă, festivă, dar și de condițiile climatice. Sînt însă multe zone din țară (mai ales în Transilvania și Moldova) unde în orice împrejurare cămașa se poartă în afară, peste pantaloni, considerîndu-se această formă, ca originară a costumului popular românesc. Să mai amintim că poalele cămășii sînt croite într-una cu stanii, dar că uneori, în anumite zone, poalele sînt croite separat, formînd în acest caz așa-numita „fustă", „fuștă", „poale", „rostofol" etc.[1], cum o găsim în Moldova, în Curbura Carpaților și în unele zone ale Carpaților Meridionali. Fusta este despărțită de stani, pentru a înlesni o mai ușoară mișcare a torsului, fără a fi angajate și poalele cămășii, care se ridică, la orice ridicare a brațelor. Dar ea a fost despărțită de stani și pentru a o putea lărgi, fusta fiind făcută din mai multe lățimi de pînză (pînă la cinci—șase foi), avînd uneori și clini unghiulari introduși, așa cum îi găsim la costumul mocanilor din Mărginimea Sibiului. Sînt cazuri cînd fusta se face din foaia de pînză desfășurată pe lungimea ei și în acest caz înconjoară corpul, avînd o singură cusătură de unire. Fusta este fie cusută de stani, fiind încrețită înainte, fie că se îmbracă separat, încrețită pe un șiret și legată peste stani la talie. În unele zone, cu precădere în Mărginime, fusta este astăzi plisată mărunt. Întîlnită în forme foarte bogate în falduri la aromâni, dar și la alte populații din Peninsula Balcanică, în primul rînd la greci și la albanezi, originea „fustanelii" pare a coborî din substratul traco-iliric, deși unele cercetări recente în satele moldovenești indică, dimpotrivă, o origine mai recentă a fustei în portul popular moldovenesc. Pe teritoriul nord-dunărean, prezența fustei nu este precizată, ea fiind descoperită astăzi în zonele subcarpatice ale Carpaților Meridionali.

Stabilirea unei tipologii a cămășii bărbătești trebuie să ia în considerare mai multe elemente: 1. în primul rînd structura *stanilor* adică a „trupului" cămășii, 2. forma și felul de atașare a *mînecii*, 3. forma, numărul și poziția *clinilor*, 4. *lungimea* cămășii. Toate aceste elemente la un loc determină o varietate apreciabilă a aspectului cămășii bărbătești și o expresivitate diferită a formelor acesteia, pe care vom încerca să le înfățișăm în funcție de fiecare din cele patru elemente de mai sus.

1. Astfel, din punctul de vedere al structurii stanului, rezultă că se poate vorbi de un singur tip de cămașă bărbătească, cu mai multe variante, pe care noi înclinăm să le considerăm tipuri în sine. Este vorba de *cămașa dreaptă* sau „cămașa bătrînească", reprezentînd cel mai vechi strat al acestei piese de port și cea mai simplă croială: o foaie de pînză trecută peste umeri, din față spre spate, și formînd astfel cei doi stani, fața și spatele cămășii. La nivelul umărului, în mijlocul foii de pînză, se taie, după gura unei oale de mărime potrivită, răscroitura gîtului, iar în față se despică „gura cămășii". Mînecile tăiate dintr-o lățime de pînză, un dreptunghi în lungimea necesară, se unesc la umeri cu foaia stanilor, ele fiind întinse (neîncrețite), iar jos largi „slobode". Dat fiind îngustimea pînzei țărănești, este necesară lărgirea cămășii prin introducerea clinilor pe părți, de la subsuoară pînă jos, care inițial au fost croiți drepți, constituind o foaie de pînză dreptunghiulară. Clinul se unește de foaia cămășii, atît de stanul din față, cît și de cel din spate, printr-o cusătură, pe lungime. Sus, la subsuoară, vîrful clinului se unește cu baza mînecii.

[1] Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 60

Costum bărbătesc cu cămaşă dreaptă şi lungă de pe Cîmpia Dunării.

Lungimea cămăşii cuprinde genunchii. Cămaşa veche, dreaptă, nu avea guler, răscroitura gîtului fiind întărită de o tivitură şi legată în faţă cu două „cheutori". Privind însă primul element, structura stanilor, pe care-l urmărim în tematica prezentării tipologice a cămăşii bărbăteşti, menţionăm că schimbările care intervin în structura cămăşii privesc amplificarea cămăşii prin lărgirea stanului la două foi de pînză, fenomen surprins atît în Moldova (Botoşani, Iaşi, Vaslui) cît şi pe Cîmpia Dunării, la cămăşile foarte largi şi bogate în falduri şi care apare ca o revărsare de belşug şi aparţine ideii de prestigiu şi reprezentare pe plan social. Din acest prim tip de cămaşă pe care îl prezentăm ca o structură iniţială a cămăşii bărbăteşti, s-au dezvoltat în timp alte două tipuri de cămaşă: cămaşa scurtă din nordul Transilvaniei (Maramureş şi Oaş) şi cămaşa cu barburi, specifică populaţiei pastorale din Mărginimea Carpaţilor Meridionali.

Cu privire la al doilea tip, *cămaşa scurtă* din zona de nord, Maramureş şi Ţara Oaşului, surprindem o netă deosebire în sistemul de croială al stanilor, aici pînza fiind întinsă în sens orizontal pe lungime, peste braţe şi umere. Deci o foaie de pînză întinsă, pe lungimea ambelor braţe, de la o mînă la alta, îndoită peste umere, în care se taie, la mijloc, răscroitura gîtului şi gura cămăşii, porţiunea mînecilor fiind unite cu o cusătură la subraţ, constituie prima formă a acestei cămăşi scurte, care lasă gol jumătate din torsul bărbatului. La începutul secolului al XX-lea se mai puteau vedea bărbaţi îmbrăcaţi cu o astfel de cămaşă, jumătatea de jos a torsului fiind încinsă — direct pe piele — de un chimir lat. În evoluţia sa, cămaşa aceasta a fost lungită cu încă o foaie de pînză, pusă de asemenea orizontal, prinsă de foaia de sus, dar numai de porţiunea stanilor, astfel că acesta formează un colac care împrejmuieşte torsul bărbatului şi se uneşte cu o cusătură într-o parte. Datorită sistemului de croială al cămăşii, cu mîneca din aceeaşi foaie cu umărul, aceasta se întinde ca un „kimono", neavînd cusătură la umăr. Remarcăm, de asemenea, lipsa clinilor, dat fiind sensul orizontal în care se întinde pînza în jurul torsului. Astfel, cămaşa se lungeşte cu o foaie de pînză, dar rămîne tot scurtă în comparaţie cu alte tipuri de cămăşi. Croiala diferită a acestei cămăşi, găsită şi la „gubă", răspîndită în aceeaşi zonă, se întîlneşte pe o restrînsă arie în ţara noastră, arie învecinată cu ţinuturi din Europa est-centrală, unde găsim acelaşi tip de croială la piesele de port. S-ar putea însă ca acest tip de croială să se fi aflat altă dată şi în alte zone din ţara noastră, dacă ar fi să invocăm croiala „buboului" (haină de pănură) din Ţara Oltului, structurat tot din două rînduri de ţesătură, întinsă în sens orizontal.

Al treilea tip de cămaşă este *cămaşa cu barburi*, la care stanii rămîn aceiaşi ca şi la cămaşa dreaptă, rolul definitoriu revenind aici clinilor.

2. Forma mînecilor şi felul lor de ataşare la stanii cămăşii, constituie un element de diferenţiere a cămăşilor bărbăteşti. De la început, trebuie să spunem că la cămăşile bărbăteşti mînecile se prind totdeauna la umăr. Ceea ce, firește, se leagă de tipul fundamental al cămăşii bărbăteşti, *cămaşa dreaptă*, avînd faţa şi spatele formate din aceeaşi foaie de pînză, deci mîneca neputînd fi cusută decît din dreptul umărului. Mîneca este croită în foi drepte, fără răscroituri, totdeauna în formă dreptunghiulară. Cea mai veche cămaşă a avut mîneca croită dintr-o singură foaie de pînză, răspîndită ca fază primară a cămăşii peste întreg teritoriul — mai rar — deasupra pe braţ, această formulă fiind legată de sistemul de decor al mînecii. Mîneca este lărgită şi cu o întreagă foaie de pînză, deci se compune din două foi şi în acest caz unirea foilor se face sus, pe mijlocul braţului. De remarcat că mîneca cămăşii ţărăneşti nu se lărgeşte niciodată cu clini oblici, ci numai cu fîşii de pînză dreptunghiulare, avînd aceeaşi lăţime de sus pînă jos. După cum am spus, mîneca se prinde la umăr de stani, în sistemul originar, întinsă fără încreţituri, chiar dacă mîneca este largă, construită din două foi. Încreţirea mînecilor la umăr aparţine unei faze mai recente de evoluţie şi o surprindem mai mult în Transilvania şi Banat şi bineînţeles la cămaşa de influenţă orăşenească, cu platlargă, „slobodă", dar pe măsură ce mîneca se lărgea şi mai ales în Transilvania şi Banat, a început a fi încreţită şi prinsă într-o manşetă, care începînd cu „bentiţa" îngustă, s-a dezvoltat în „pumnaşii" mai laţi. De remarcat că diferenţierile care apar în structura mînecii şi în modul de ataşare al acesteia, sînt legate mai mult de fazele de evoluţie în timp a cămăşii.

3. Clinii, element important în construcţia cămăşii, prezintă o mare varietate, legată de asemenea de evoluţia în timp a cămăşii, nenumărate generaţii contribuind la perfecţionarea sistemelor de croială, pentru o cît mai bună adaptare a vestimentaţiei la nevoile de viaţă ale omului. În mod firesc, pornim şi în prezentarea diverselor soluţii ale clinilor, de la simplu la complicat, începînd cu clinul drept al cămăşii bătrîneşti, despre care am vorbit mai sus. Rostul utilitar al clinilor fiind lărgirea cămăşii, aceştia, croiţi în linie oblică (cu excepţia clinului iniţial drept), se introduc între foile stanilor, pe părţi, cu capătul îngust în sus, unde se uneşte cu baza mînecii şi cu capătul mai lat jos, pentru a lărgi poala cămăşii. În consecinţă, clinii se croiesc în sens oblic, dar în aşa fel ca o latură să fie dreaptă şi numai una oblică (croiţi, cîte doi clini dintr-o foaie de pînză tăiată în diagonală) dat fiind că la asamblarea clinilor cu foile cămăşii se uneşte o latură dreaptă cu una oblică, pentru a se evita întinderea mărginilor unite. Apar însă şi excepţii, cînd — respectîndu-se economia de material — se croieşte şi cîte un clin cu ambele laturi oblice, cum este cazul cînd dintr-o foaie de pînză se croieşte un clin întreg din mijlocul foii şi două jumătăţi din marginile foii.

În ordinea presupusă cronologic, după clinul drept — soluţia iniţială — a urmat tot un singur clin pe o parte a cămăşii, acesta fiind tot mare, croit dintr-o foaie întreagă de pînză, cu o latură oblică, care se uneşte cu foaia din spate a cămăşii. La poală, acesta este completat cu doi clinişori mici, pe ambele părţi, introduşi de jos în sus. Este formula obişnuită a cămăşilor lungi din Cîmpia Română şi Dobrogea.

O altă soluţie este introducerea a doi clini perechi pe cîte o parte a cămăşii, uniţi de foile stanilor cu marginea oblică, iar marginile drepte ale clinilor se unesc între ele. Este formula cea mai răspîndită în portul popular bărbătesc.

Racordarea clinilor la baza mînecii prezintă mai multe forme şi anume: 1. capătul de sus al clinilor, retezat drept, se uneşte în linie orizontală cu baza mînecii, 2. capătul clinilor, ascuţit într-un unghi, pătrunde la baza mînecii în cusătura de unire a foii mînecii, 3. introducerea „pavei", un mic pătrat (element de lărgire), care se intercalează atît în cusătura de unire a celor doi clini, cît şi în cusătura de unire a mînecii. Cînd clinii sînt prezenţi, pava nu are tangenţă cu foile stanului.

Într-o zonă mai restrînsă, Caşin, Valea Oituzului, Curbura Carpaţilor, Carpaţii Orientali, pînă la Trotuş, dar şi în Dobrogea, găsim cămaşa cu trei clini pe o parte. Cu excepţia cămăşii din Dobrogea, unde clinii sînt toţi trei egali, la cămăşile din zonele amintite, al treilea clin este mai lung şi se aplică la spatele cămăşii, nu de la subraţ, ci de sub umăr, coborînd pînă la poala cămăşii.

Legat de forma şi poziţia clinilor, semnalăm un tip de cămaşă, numită cu „barburi", care ridică interesante probleme de origine şi frecvenţă. Această cămaşă are 8 clini: pe lîngă cei patru clini introduşi (cîte doi pe o parte) la subraţ, mai sînt intercalaţi încă cîte doi clini în mijlocul stanului din faţă şi alţi doi în stanul din spate, ceea ce conferă acestei cămăşi un aspect evazat, evocînd forma fustanelei purtate de aromâni şi de greci. Este cămaşa populaţiei pastorale de pe ambele versante ale Carpaţilor Meridionali, cu o largă răspîndire la mocănimea Arieşului, în parte în Ţinutul Tîrnavelor şi Valea Gurghiului, ca şi în toate aşezările ungurenilor de peste Carpaţi.

Din prezentarea celor patru elemente definitorii se desprind şi tipurile principale:

1. *cămaşa dreaptă, bătrînească*, formă de bază a cămăşii în general şi care păstrează pînă astăzi structura tradiţională, cu cei doi stani drepţi, trecuţi din aceeaşi foaie peste umeri, pe care s-au altoit în timp diversele formule ale clinilor, începînd cu clinul arhaic, drept. Mîneca largă, întinsă pe umăr şi „slobodă" jos, ţine de acest tip tradiţional de cămaşă. Poala mai lungă sau mai scurtă a cămăşii, dictată de stilul local, al zonei respective, se desprinde în unele regiuni de stani, devenind o „fustă" independentă. Este tipul de cămaşă generalizat.

2. *cămaşa scurtă*, deşi similară cu cămaşa dreaptă, este diferită prin dispunerea în alt sens a foii de pînză. Caz unic, această cămaşă este structurată prin aşezarea foii de pînză, pusă peste umeri şi braţe, întinsă pe orizontal (şi nu vertical, ca la cămaşa dreaptă), aceeaşi bucată de pînză formînd ambele mîneci şi stanii de pe umeri. Mîneca fără cusătură la umăr continuă întinsă asemenea crostanii de pe umeri. Cămaşa veche, în prima sa formă foarte scurtă, compusă numai ielii de „kimono".

din singura foaie întinsă pe umeri, a fost întregită cu o a doua foaie, care ocolește torsul ca un colac unită la o parte. Caracteristic acestei cămăși, pe lîngă forma sa unică, este și lipsa clinilor, ca și dimensiunea deosebit de scurtă.

3. *cămașa cu barburi*, croită la fel cu cămașa dreaptă, avînd cîte doi clini oblici, introduși lateral, face totuși notă aparte, elementul de diferențiere fiind „barburii", cei doi clini intercalați în mijlocul stanului din față sub gura cămășii și alți doi clini intercalați în stanul din spate. Este cea mai complicată formulă a cămășii bărbătești. Modul de intercalare a clinilor centrali în stanii cămășii, avînd vîrfurile ascuțite, prinse în două unghiuri alăturate rezultînd un clar desen al literei M subliniat și de ornamentația acestei porțiuni, constituie elementul caracteristic principal al acestui tip de cămașă, alăturîndu-se și alte particularități specifice, între care se înscrie în primul rînd păstrarea unor forme tradiționale, cum este mîneca întinsă la umăr, largă jos și gulerul, „bentița", foarte îngust, legat cu cheutori.

Alături de cele trei tipuri de cămașă bărbătească originare portului popular, s-a dezvoltat mai recent și un nou tip de cămașă, acela cu „platcă".

Înrudită prin unele elemente cu cămașa dreaptă, dar deosebindu-se prin altele și ajungînd să constituie aproape un „tip" prin prezența „umerașilor" (tranziție spre „platcă"), cămașa nouă, numită chiar „cu platcă", s-a dezvoltat evident sub influența cămășii bărbătești orășenești. Acest nou tip de cămașă, intrat cam de la începutul secolului al XX-lea în vestimentația țărănească, păstrează linia dreaptă în croială dar structura sa se schimbă: apar pe umeri niște dreptunghiuri de pînză de care se prind stanii încrețiți, precum și mînecile de asemenea încrețite. Curînd, umerașii, separați, se dezvoltă într-un pătrat compact care se răscroiește la gît, devenind „platcă"; de platcă se prind, tot prin încrețire, stanii și mînecile. Gulerul părăsește aspectul de bentiță îngustă, devine mai lat și se poartă răsfrînt, forma lui urmînd pe cea a diferitelor mode ale gulerelor de oraș. Porțiunea centrală a pieptului se încutează, creturile dispărînd, mîneca se strînge jos într-o manșetă, cămașa luînd aspectul celei de oraș. Cheutorile de la gît sînt înlocuite cu nasturi, uneori colorați, care devin astfel elemente de decor. Această cămașă răspîndită astăzi în portul popular bărbătesc din țara noastră, cu puține excepții, păstrează ornamentația care o încadrează în specificul fiecărei zone etnografice în parte, constituind, din acest punct de vedere, unul dintre cele mai grăitoare exemple ale procesului complex de inter-influențare și de relații între sat și oraș, ilustrînd pătrunderea unui element al modei urbane în mediul rural și perfecta asimilare de către acesta din urmă. Într-adevăr, pe această piesă de costum „modernă", de proveniență orășenească, pot fi văzute diferite feluri de tivuri, pe pieptul ei șabace variate, la guler motive geometrice sau florale, toate ținînd de stilul și de tehnica de cusături a zonelor respective. Decorul se concentrează însă la cămașa cu platcă pe suprafața pieptului, preferîndu-se dispoziția liniară de cute, șabace, șirurile de motive brăzdînd pînza pe verticală. Creturile de la stani și de la mîneci ale acestei cămăși au oferit prilejul dezvoltării unei bogate tehnici de cusătură artistică, demnă de tot interesul în ansamblul ornamenticii costumului popular.

Costum bărbătesc cu cămașa scurtă din nordul Transilvaniei

În unele zone, pe structura cămășii drepte s-au adaptat unele elemente preluate de la cămașa cu platcă, astfel apare o cămașă cu o platcă îngustă la spate, care susține creturile stanului, sau un umeraș (un dreptunghi) pe umăr, de sub care pornesc creturile stanului din față. Mînecile se încrețesc la umeri, iar jos se prind într-o bentiță sau pumnaș. Deci cu pătrunderea cămășii cu platcă au apărut și unele interferențe între formele acesteia și cele arhaice ale cămășii drepte.

Dar mai surprindem și alt fenomen, acela al încrețirii cămășii bărbătești la gît în aceeași formulă cum o găsim și la cămășile femeiești din zonele de nord-vest și vest ale țării, adică pornind de la cămașa dreaptă cu foaia trecută drept peste umeri, în locul răscroiturii rotunde la gît, are o tăietură orizontală lungă, de la un umăr la altul, adunată în creturi în jurul gîtului (umărul rămînînd însă mai întins). Această formulă o găsim la cămășile recente ale bărbaților din aceleași zone (Oaș, Codru, Sălaj, Bihor, Arad), dar îl mai găsim și în alte zone, cum este Năsăudul sau chiar Banatul. Remarcăm că la aceste cămăși mîneca este totdeauna încrețită la umăr, chiar dacă jos este slobodă, așa cum a păstrat-o cămașa de Năsăud, lar românesc de sărbătoare, vom nota că încă după primul război mondial s-a

Costum bărbătesc cu cămașa cu „barburi" de Mărginimea Sibiului

introdus nota așa-zisei „cămăși naționale", lansată de intelectualii satelor, modă ce a rezistat timpului, răspîndindu-se atît în lumea satelor cît și în cea a orașelor pînă în vremea noastră cînd a trecut, purtată de „vedete" ale muzicii ușoare și populare, pe ecranul televiziunii. „Cămașa națională" marchează o revenire la croiala clasică a cămășii „drepte", singurul element de inovație, în afara ornamenticii, fiind gulerul răsfrînt, iar cîteodată, și „fusta", cămașa croindu-se numai pînă în talie, poalele îmbrăcîndu-se separat. Ornamentația specifică acestei cămăși este formată dintr-o bordură lată, cusută de obicei cu negru, dispusă pe gulerul răsfrînt, la gura cămășii, pe umeri și la partea de sus a mînecii ca și în partea ei de jos și la poale. Este cămașa lăutarilor și a unor echipe „folclorice" care avansează și multe fantezii individuale în costumul popular.

Ornamentația cămășii bărbătești este desigur mai simplă decît a celei femeiești, rezultînd mai ales din combinarea celor trei sisteme ornamentale: 1. însăși textura pînzei, cu chenare, mărgini și alesături (în unele zone), 2. cusăturile cu rost utilitar, care au primit atribute estetice, cum sînt cheițele, care unesc foile de pînză, tivurile și creturile și în fine 3. cusătura ornamentală. Foile de pînză se unesc cu „cheie" sau „cheiță", o cusătură de mînă făcînd parte integrantă din decorul cămășii. Tivul de la marginea pînzei este întărit fie cu găurele de fire trase, fie cu „găurele oarbe", fie în diverse puncte de feston, drug, specifice cusăturilor țărănești. „Șabacul", un ornament perforat, reprezintă decorul cel mai frecvent al cămășilor bărbătești, mai ales la tivuri. Încrețirea pînzei a oferit prilejul unei prețioase și inedite ornamentații, la mîneci, sau pe pieptul cămășii, unde găsim o adevărată artă în sistemele atît de variate de a susține muchiile creturilor într-o rețea de reliefuri.

În concordanță cu simplitatea de croială a cămășii drepte, s-a dezvoltat și decorul acesteia, plasat fiind pe guler, gură și marginea mînecilor. Pe poale se află mai rar alt decor decît acela al tiviturii. Decorul principal este plasat pe guler și la gura cămășii, dezvoltat uneori în cusături prețioase, așa cum îl găsim la cămășile din Vrancea și Buzău.

Cusătura inițială, executată cu fir de cînepă sau in, s-a perpetuat în tonalitatea gălbuie a bumbacului, mai pe urmă nuanța de galben devenind un element caracteristic al cămășilor bărbătești, alături de cusăturile în alb.

Cu timpul, crescînd interesul și posibilitățile materiale pentru o ornamentare mai abundentă a cămășii bărbătești, decorul s-a orientat spre pieptul cămășii și mai puțin spre mîneci, care numai în cîteva zone sînt ornamentate, așa cum le găsim în Bărăgan, sau Dobrogea cu alesături în țesătura de borangic. Pieptul cămășii, cu ornamentul dezvoltat din acela al gurii cămășii,este brăzdat în sens vertical de cerculețe, șabace, cusături de motive înșirate sau în ghirlande, mai ales la cămășile mai recente, cele vechi păstrîndu-și sobrietatea decorului. În general, cusăturile ornamentale sînt organizate după anumite reguli tradiționale și în amplasarea lor pe suprafața cămășii se respectă anumite „canoane", într-un mod care subliniază liniile de croială ale cămășii. Un exemplu grăitor îl găsim la cămașa cu barburi, unde motivul consacrat de „barburi" al decorului, derivă din conturarea clinilor frontali, din mijlocul stanului.

Motivele ornamentale ale cămășii bărbătești sînt preponderent geometrice. Firul folosit la cusături a fost cel de cînepă, in, lînă, dar și firul de borangic, în coloritul natural, rezultînd decorul de alb sau gălbui, specific cămășilor bărbătești. Culorile, pătrunse cu firele industriale, servesc mai mult ca umplutură în fondul cusăturii „urzite" cu negru. Firul metalic sau beteala, apare în mod izolat în decorul cămășilor bărbătești; foarte discret în Mărginimea Sibiului și ceva mai abundent în Vrancea.

O exuberanță coloristică o găsim la cămășile de Năsăud, cusute cu mărgele, în motive florale, cu grija ca fiecare floare să fie colorată „ca în grădină", de aici bogăția și varietatea de culori.

CIOARECII ȘI IȚARII

Spre deosebire de cămașă, principala piesă care îmbracă trupul de la brîu în sus (deși evident coboară mult sub talie, ajungînd, după cum am văzut, aproape pînă

la gleznă), care nu cunoaşte diferenţieri în ce priveşte purtatul ei în anotimpul cald sau cel rece, fiind aceeaşi în ce priveşte materia primă şi croiala, piesa care îmbracă trupul de la brîu în jos, cu un termen generic „cioareci", este confecţionată din anume materiale şi croită într-un anume fel, după cum este vorba de a fi purtată iarna sau vara. Dar distincţia nu este aşa de limpede, întrucît unele „izmene" de vară, din pînză, au cîteodată aceeaşi croială cu cioarecii de lînă, după cum cioareci de lînă sînt croiţi în diferite feluri, potrivit zonei etnografice, purtîndu-se, în acelaşi timp, şi vara şi iarna.

Terminologia însăşi nu este prea simplă, deşi este vorba, în fond, de o singură piesă. În genere[1] se acceptă ideea că „cioareci" se foloseşte pentru a denumi „pantaloni" din stofă ţesută în gospodăria ţărănească, dată la piuă, de culoare albă; „iţari" pentru pantaloni din stofă ceva mai subţire nedată la piuă sau din pînză, dar de o croială mai strîmtă, tot de culoare albă; „izmene" pentru pantaloni din pînză subţire, ceva mai larg croiţi, de culoare albă; „nădragi" sau „poturi" pentru pantaloni de stofă, de culoare închisă, croiţi foarte largi, apropiindu-se de forma şalvarilor. Intervin şi alte denumiri regionale sau zonale pe care le vom menţiona în legătură cu tipul de croială respectiv.

Să mai spunem că din punct de vedere istoric, evoluţia acestei piese de costum a început cu înfăşurarea unor fîşii de stofă sau de piele pe fiecare picior, începînd de la gleznă în sus pînă aproape de talie, rezultînd două piese separate care se prindeau de o centură. O lingvistă precizează că „Numirea la plural a acestei piese arhaice de îmbrăcăminte ar fi un vestigiu din perioada cînd în portul unor popoare europene şi euro-asiatice cele două părţi principale care o compun (cracii) erau, atît în portul bărbătesc cît şi în cel femeiesc, piese independente"[2]. Asemenea piese par a fi reprezentate şi pe Monumentul de la Adamclisi, purtate de daci, deşi o altă interpretare pretinde că ar fi vorba chiar de pantaloni de tipul „iţarilor" româneşti, cu toate că creţurile în loc să fie orizontale, ca la iţarii moldoveneşti, sînt evident oblice, ducîndu-ne cu gîndul mai aproape de îmbrăcămintea respectivă a vechilor populaţii germanice, inclusiv cele scandinave.

Pantalonii. Singura piesă care îmbracă trupul bărbătesc de la brîu în jos este, cu termenul literar împrumutat din neogreacă şi franceză cam la începutul secolului al XIX-lea, dar răspîndit azi în toată ţara,[3] „pantalonul", înţelegînd prin el toate variantele din portul popular. Acestea sînt destul de numeroase, elementele de diferenţiere fiind *materialul*, adaptat anotimpurilor, *croiala*, foarte variată, potrivit evoluţiei istorice locale şi contactelor culturale petrecute de-a lungul timpului, şi *decorul*, ilustrînd, de asemenea, diversele împrejurări ale istoriei.

Ţesătura albă de lînă, în patru iţe, din care sînt confecţionaţi pantalonii groşi de iarnă, numiţi cioareci în aproape toată ţara şi iţari în Moldova, desemnînd un pantalon de o anume croială, are diferite denumiri care implică, deseori, şi diferenţe de calitate, pe lîngă tradiţie lingvistică zonală: „pănură" „zeghe", „suman", „cioareci", „dimie", „şubi", „materie", „postav", „şiac", „aba", „iţari". Se observă că multe denumiri sînt comune atît materiei, cît şi obiectului confecţionat din ea. Mai groasă (pănură, suman, cioarec) sau mai subţire (dimie, aba, şiac, postav), ţesătura pentru pantaloni este dată totdeauna la piuă spre îndesire. Pănura cea mai groasă pentru cioareci se foloseşte în Maramureş, ţara Oaşului, munţii Apuseni, ţara Haţegului şi ţinutul Pădurenilor în genere, adică zone cu climat mai friguros, cu ierni grele, în timp ce în Mărginimea Sibiului, în ţara Oltului, în Banat şi Oltenia se utilizează o ţesătură mai subţire, de tipul dimiilor, uneori lucrate în manufacturi din epoca incipientă a capitalismului la noi. Cum am spus, culoarea acestor ţesături este totdeauna albă, sau aproape totdeauna, pentru că se înregistrează şi unele excepţii, cum ar fi culoarea naturală a lînii, seină, folosită la croitul cioarecilor în Năsăud, precum şi un anume vineţiu utilizat în Cîmpia Română. Menţionăm că iţarii moldoveneşti se croiesc dintr-o ţesătură specială zisă în „iţătură", mai subţire, din fire răsucite de lînă folosite la bătaie, urzeala fiind din fire de bumbac. Această ţesătură pentru iţari

[1] Zamfira Mihail, *op. cit.* p. 63
[2] *Ibidem*, p. 62, citînd pe M. O. Kosven, *Introducere în istoria culturii primitive*, Bucureşti, 1958, p. 86
[3] Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 80

nu se îndeasă la piuă, iţarii putînd fi purtaţi şi vara şi iarna. Vara se poartă iţari făcuţi din pînză ţesută de in sau bumbac măiestrit în multe iţe cu mot ve în textură rezultate din năvădeală. Tot din pînză de in, cînepă sau bumbac se croiesc şi „izmenele" ce se poartă vara. Toate aceste trei categorii de pantaloni ţărăneşti tradiţionali se poartă lungi pînă la gleznă, cu excepţia izmenelor, numite local „gaci", din ţara Oaşului, care sînt mai scurţi.

Tipul *arhaic* al pantalonilor groşi, cioareci şi iţari, se caracterizează prin folosirea doar a trei patrulatere, decupate din aceeaşi lungime de ţesătură de lînă albă: două dreptunghiuri sînt folosite pentru a forma cracii (fiecare crac din cîte un dreptunghi), iar unul, mai mic, de regulă un pătrat, formează fundul, realizînd reunirea celor două dreptunghiuri. Este o croială extrem de simplă, derivată, cum am amintit, din forma străveche a cioarecilor-„ciorapi" susţinuţi de aţe prinse în cingătoare. Cînd pantalonul este şi încreţit, ca la iţarii din Moldova, cracii trebuie croiţi, firească, din lungimi de pînză care depăşesc cu mult înălţimea piciorului, această lungime putînd ajunge la 1,50 m şi chiar peste 2 m, numărul creţurilor ajungînd pînă la „101". Cioarecii se poartă în zonele subcarpatice ale Moldovei, alături de iţarii încreţiţi, în toate zonele subcarpatice din nordul Munteniei şi Olteniei, ca şi în Transilvania şi Banat. Cum am spus, variantele acestui tip sînt numeroase, fiind atestate şi unele subvariante. Variantele principale sînt determinate de rezolvarea diferită, uneori extrem de ingenioasă, a formării fundului, pătratul iniţial fiind înlocuit cu soluţii ce permit lărgiri şi în consecinţă măresc confortul purtării acestui pantalon destul de rigid în fond: astfel, pătratul poate fi împărţit în două — trei unghiuri alungite, intercalate asimetric, ca nişte clini (Carpaţii Curburii: Vrancea, R. Sărat, Caşin), în două triunghiuri intercalate simetric (Carpaţii Meridionali: Prahova, Dîmboviţa, Muscel), în două pentagoane trapezoidale (sudul şi centrul Transilvaniei din ţara Bîrsei pînă în ţara Oltului şi în ţinutul Tîrnavelor), într-un pentagon cu vîrful inflexionat înăuntru (nordul Munţilor Apuseni pe Crişul Repede, Someşul Mic, Cîmpia Transilvaniei), într-un heptagon şi în două triunghiuri mici (ţinutul Pădurenilor, valea Mureşului mijlociu, valea Bistrei); o variantă mai complicată este cea a cioarecilor groşi din Maramureş, în care nu numai fundul este construit din patru clini trapezoidali rezultaţi din împărţirea unui dreptunghi, dar şi cracii sînt completaţi cu cîte o mare faţă (jucînd rolul de clini) tot trapezoidală, ducînd la un cioarec gros, larg, cum numai acolo se poartă.

Tipul *sudic* al pantalonilor groşi, cioareci, se caracterizează prin utilizarea unui singur dreptunghi de ţesătură de lînă albă pentru înfăşurarea nu numai a ambelor picioare, ci care formează şi o parte a fundului. Fiind însă greu a cuprinde total şi cracii şi fundul, se adaugă clini. Într-o primă variantă toate sînt tăiate din aceeaşi bucată de ţesătură, în loc însă să se taie, ca la tipul arhaic, trei patrulatere, se taie numai două: primul, cel lung, este folosit pentru modelarea cracilor şi, în parte, a fundului, cel de al doilea, cel scurt, pentru decuparea unei pave pentagonale cu vîrf inflexionat care formează restul fundului, a unui clin pentagonal completînd partea de sus a feţei cioarecului şi a doi clini triunghiulari ajutînd la lărgirea cracilor în partea lor superioară (Carpaţii Meridionali: Muscel, Bran, Dîmboviţa; Carpaţii Curburii: Buzău, R. Sărat, Vrancea). Într-o subvariantă, clinii triunghiulari se obţin dintr-un al treilea patrulater îngust. Dreptunghiul cel lung din care se modelează cei doi craci este despicat pe numai jumătatea lărgimii sale pentru a permite îndoirea necesară unghiului format. Cea de a doua variantă, mai complicată, se construieşte din trei dreptunghiuri, primul lung, celelalte două destul de mari şi ele; din primul, despicat şi el pe jumătate, se croiesc cracii; din al doilea se decupează o pavă pentagonală şi o complicată pavă cu nouă laturi, ambele formînd parte din fund şi faţa (de sus) a fundului; din cel de al treilea se taie doi clini mari trapezoidali şi două adaosuri trapezoidale mai mici ce se prind sub betelie, (la talie) (Cîmpia Romanaţilor şi a Doljudale mai mici ce se prind sub betelie, (la talie) (Cîmpia Romanaţilor şi a Doljului). Această a doua variantă, prin croi, dar şi prin ornamentica de găitane, se leagă probabil de costumul utilizat într-o arie ce cuprinde şi porţiuni sud-dunărene, pînă în Albania, din care se va fi dezvoltat şi costumul de surugiu.

În sfîrşit, să amintim că alături de aceste două tipuri de pantaloni groşi, de culoare albă, în sudul ţării, în porţiuni ale Cîmpiei Române, se poartă nişte pantaloni strîmţi la glezne şi foarte largi sus, cu un tur amplu, atîrnînd aproape, cunoscut în marea arie a Mediteranei Orientale, purtat de greci, ciprioţi, turci,

bulgari, albanezi, jugoslavi, şi de aromâni, denumiţi ceacşiri, dimii, dar mai ales poturi, croiţi din stofă de culoare închisă, albastră, neagră, maronie, împodobiţi cu găitane negre. Postav vineţiu pentru aceşti „poturi" a fost fabricat încă de pe la sfîrşitul secolului al XVIII-lea de primele manufacturi din Valahia, printre care sînt cunoscute cele ale familiei Slătineanu din Vlaşca şi de pe cursul Pociovaliştei. Poturii din România reprezintă probabil limita nord-estică a acestui gen de pantaloni, după cum probabil cei purtaţi de bretoni şi de spaniolii din Valencia şi Murcia (numindu-i *zaragülles*) constituie extrema vestică şi nord-vestică. Croiala lor foarte amplă comportă două lăţimi de pînză aşezate spre margini şi formînd cei doi craci, dar numai pînă la o înălţime de 20 centimetri de la gleznă, de unde se unesc cu foarte largul tur şi foarte larga faţă, fiecare din cîte două—trei lăţimi de stofă, încreţite foarte tare la talie.

Se cuvine să menţionăm variata terminologie care se leagă de pantalonii groşi, de culoare închisă: „nădragii" menţionaţi încă din secolul al XVI-lea în documente munteneşti, „dimii", „şalvari", „părpăţi" ,„poturi", a căror etimologie interesantă atestă contactul cultural cu lumea sud-est-europeană.

Toţi pantalonii groşi, cioarecii în primul rînd, au la talie o tiviturâ largă prin care trece „brăcinarul" pentru legat. Foile de stofă albă sînt încheiate cu cusături de mînă de două feluri: prima numită „înapoia acului" uneşte foile şi este întărită de cea de a doua, numită „dupăcit". În unele zone pastorale, ca Mărginimea Sibiului, se foloseşte şi cusătura numită „cu mieluşei", luînd o formă ondulată de efect decorativ. Să mai notăm, ca tehnică, obiceiul de a încreţi pe un calup special, cu cleştele, bernevicii groşi cu creţuri apretate, cum se practică în microzona Bosancilor din preajma Sucevei.

În afara cusăturilor, foarte diferite potrivit zonelor etnografice, decorul cioarecilor este realizat şi prin aplicarea de găitane şi bîrnaşe (şnururi răsucite de diferite grosimi şi galoane late) precum şi de postav colorat (negru, roşu sau albastru) la tivuri şi la cusătura între foi, aşa cum se poartă în ţara Oaşului, în Sălaj şi în zona Clujului, în cele şase Buciume din preajma Abrudului, în ţara Oltului etc. În alte zone, în ţinutul Tîrnavelor, de pildă, cioarecii sînt împodobiţi cu aplicaţii cusute ca o bandă transversală cam la nivelul genunchilor marcînd clinii şi la manşetele care se poartă răsfrînte foarte mult (15—25 cm). Un sistem de împodobire specific pieselor de îmbrăcăminte lucrate din pănură, deci şi cioarecilor, este cel pomenit deja, al aplicării de „bîrnaşe" (şnur răsucit, rotund în secţiune) şi „găitane" (galon împletit plat), caracteristic zonelor din sud-vestul ţării: Banat, cîmpia Aradului, Oltenia. Împletite în ateliere specializate de „ceaprazărie", obişnuite în trecut în oraşele sud-dunărene dar şi în unele din sudul ţării noastre, bîrnaşele şi găitanele se aplicau pe marginea tivurilor, la „pozonare" mai ales, precum şi de-a lungul cusăturilor unind foile, deci la fel ca şi fîşiile de postavuri colorate, apărînd ca nişte nervuri care marchează croiul cioarecilor. Găetanul, mai lat, delimitează fundul, pe liniile de croială, apărînd uneori ca un semicerc şi prelungindu-se pe cusăturile cracilor în jos spre glezne. Găetanul însoţit de bîrnaş formează „floarea" de la pozonare şi de la ghizduri, şerpuind în jurul acestora, formînd ovale ce amintesc de petalele unei flori. Costumul zis „schileresc", după numele unui ţăran înstărit, Dincă Schileru din Schela Gorjului, ajuns şi deputat în „Divanul" ţării, reprezintă amplificarea maximă a decorului cu găetane şi bîrnaşe în costumul popular românesc, resimţindu-se, evident, de contactul cu costumul balcanic al arnăuţilor şi al surugiilor amintind de somptuozitatea hainelor orientale. În schimb, în costumul şi mai ales în cioarecii din părţile Aradului, decorul cu găeatne şi bîrnaşe, pe fond de postav colorat, sugerează mai degrabă contactul cu uniformele militare ale secolului al XIX-lea, păstrînd coloritul şi ornamentica epocii romantice a hainelor militare. În Vîlcea cioarecii sînt împodobiţi cu cusături albe, uneori şi bîrnaşi albi, degajînd o eleganţă atrăgătoare. Şi poturii şi nădragii de o culoare închisă, din Muntenia sudică, sînt împodobiţi tot cu găetane şi bîrnaşe negre şi albastre, uneori agrementaţi cu aplicaţii de postav colorat şi cu fir metalic, totul formînd opulente spirale într-un decor bogat.

Pantalonii *subţiri*, purtaţi pe timp de vară, sînt lucraţi din pînză albă, ţesută din cînepă, in, bumbac şi din lînă toarsă foarte fin în amestec cu in sau bumbac (iţarii subţiri din Moldova). Numele general dat acestor pantaloni subţiri este „izmene", aplicabil în toate zonele ţării unde se poartă pantaloni înguşti, de croi-

ială dreaptă, ţinînd de ceea ce am denumit tipul „*arhaic*" al pantalonilor groşi, fiind adică croiţi din două dreptunghiuri de pînză, servind pentru înfăşurarea picioarelor şi alcătuind deci „cracii", iar un pătrat formînd „fundul". Dimensiunile, în cadrul acestui tip, variază de la regiune la regiune etnografică. O variantă care se depărtează ceva mai mult este aceea la care „cracii" sînt croiţi din cîte două lăţimi de pînză, rezultînd nişte izmene mai largi, aşa cum se poartă în Olt, Romanaţi, dar şi în Banat, păstrînd însă aceeaşi denumire de izmene. În nord-vestul ţării însă, acoperind zona în care se poartă cămaşa scurtă, izmenele sînt foarte largi, constituind o altă variantă, la care „cracii" sînt croiţi din cîte patru lăţimi, rezultînd pantalonii de o mare lărgime şi care au şi un nume special, „gaci", purtaţi în ţara Lăpuşului, în Maramureş, în ţara Chioarului şi în Sălaj. În ţara Oaşului, unde gacii au aceeaşi mare lăţime, croialaă este însă diferită, în sensul că pînza este folosită în lungimea ei, cracii putînd fi în acest fel de o lărgime atît de mare încît dau aparenţa unei fuste. Pantalonii de pînză, ca şi unii dintre cioarecii groşi, au faţa identică cu spatele, croiala fiind, într-un fel, simetrică. Pînza din care sînt croiţi pantalonii subţiri este în genere albă, cu excepţia zonelor amintite deja la capitolul despre cămaşă, unde pînza folosită este dungată cu roşu, galben, negru, ambele piese asortîndu-se.

Decorul pantalonilor de pînză este alcătuit în primul rînd din „cheiţe" foarte frumos lucrate, ajungînd uneori la lăţimi apreciabile, părînd un fel de dantele. La aceasta se adaugă tivurile cu şabace, colţuri croşetate şi aşa numitele „bibiluri", cel mai adesea alb pe alb. În nord-vestul ţării cusăturile de pe pantaloni sînt şi în alte culori, galben mai ales, derivînd din culoarea firelor de in şi cînepă, ca în zone din Munţii Apuseni, Sălaj, ţara Oaşului.

PODOABELE

Podoabele purtate de bărbaţi la costumul tradiţional de sărbătoare sînt,evident, mai puţine decît cele purtate de femei, mai frecvente, fireşte, la tineri, lipsind aproape total la bătrîni. O anume diferenţiere a podoabelor bărbăteşti este determinată de ocupaţie şi de specificul zonal, adăugînd şi pe cea impusă de momentele festive sau ocazionale din viaţa oamenilor, legîndu-se în primul rînd de ceremoniile prilejuite de nuntă.

O primă categorie importantă de podoabe bărbăteşti o constituie cele care se poartă pe acoperitorile de cap, adică la pălării sau căciuli. Flăcăii, mirii şi bărbaţii tineri îşi pun asemenea podoabe mai în toate zonele etnografice. Printre cele mai cunoscute sînt năframele mici de o categorie specială, ghemurile mici de mărgeluşe, bertiţele de mărgele, bucheţelele de flori, penele de păsări, ciucurii de lînă şi mătase colorate, asamblate în fel şi chip, ornînd clopurile negre de pîslă, pălăriile de pai sau cuşmele de blană neagră sau brumărie.

În ţara Oltului sau a Făgăraşului feciorii, cu deosebire la nunţi, poartă pene de păun înmănunchiate în aşa numitele „păunele" puse pe partea dreaptă a pălăriei, de care atîrnă pe ureche cîte doi ciucuri de mărgele multicolore. Pe clopul mic, negru, de pîslă, purtat de tinerii din ţara Oaşului la nunţi, dar şi la unele sărbători mai mari, se puneau batiste cusute cu lînă colorată şi arnici, numite în graiul locului „chişchineuţe", de care se prindea şi cîte un buchet de ciucuri de mărgele. Pene de fazan şi păun se poartă la pălăriile feciorilor din părţile Mureşului, dar şi la cele ale pălăriilor sau căciulilor din anumite zone din Moldova, din părţile Sucevei, Botoşanilor, Neamţului, Iaşilor. Una din cele mai impresionante podoabe din această categorie este aşa numita „pană de păun", de fapt o imensă „roată" (un semicerc perfect), de circa 50 cm în diametru şi înaltă cam de 30—40 cm, făcută din cîteva sute de pene de păun, montate cu meşteşug, şi prinsă la borul pălăriei de fecior din satele grănicereşti ale Năsăudului, baza calotei pălăriei fiind ornată cu 3—4 bertiţe din mărgele. Bucheţele de rămurele de brad, prinse într-un fel de cocarde de mărgele şi rozete tricolore, se poartă la cuşmele feciorilor din părţile Albei şi în alte zone din Munţii Apuseni. Tinerii din ţara Lăpuşului poartă la clopurile lor cu boruri de lărgime mijlocie, zgărzi late de mărgele împletite în motive geometrice combinate cu ciucuri de lînă roşie. Cele mai încărcate podoabe de cuşme sînt cele purtate de cunoscuţii „juni" ai Braşovului, nelipsind asemenea podoabe nici la „junii"

Sibiului, după cum pălăriile „căluşarilor" din Muntenia şi Oltenia sînt împodobite cu batiste brodate, cu mărgele şi panglici multicolore atîrnînd de boruri. Pălăriile de pai din părţile Sălajului şi a Satului Mare sînt decorate, la sărbători, cu mănunchiuri de flori şi de ciucuri de lînă şi de mărgele. Enumerarea noastră poate continua cu feluritele podoabe pe care tinerii şi le puneau la ocazii anume, în mai toate zonele etnografice, asemenea podoabe fiind nu numai apanajul şi semnul vîrstei, ci avînd şi un rol social şi simbolic distinct, subliniind statutul tînărului şi nevoia sa de prestigiu şi reprezentare: aşa este de pildă buchetul de „recruţi" pe care îl poartă cei ce pleacă la armată şi care în unele zone din Crişana se lucrează anume (la Sîntana de pildă există un atelier specializat în asemenea „buchete") din ciucuri de mătase, hîrtie colorată, staniol, sîrmă, ceară; şiretul de fir de aur se înfăşoară pe calota pălăriei de pîslă a tinerilor şi bărbaţilor din satele bogate ale buciumanilor aurari din Munţii Apuseni; „mununa" din satele de pe Mureşul mijlociu şi de pe Tîrnave (Sincel lîngă Blaj) era o bantă cu mărgeluşe colorate dăruită de fete feciorilor, care şi-o puneau la pălărie; tot fetele dădeau feciorilor din satele munţilor Perşanilor flori de hîrtie şi de panglici de mătase, pe care le puneau la pălăriile ce aveau şi cîte o cocardă; în Bihor, în grupul de sate vechi din jurul Pietroasei, tinerii poartă „ciucuri de clop", făcuţi din sticlă colorată şi oglinzi montate împreună cu mărgeluşe prinse în şiruri; trebuie spus că benzile cu mărgeluşe, numite felurit (bertiţe, zgărdane, lătiţare, ghiordane) se poartă la costumul bărbătesc de sărbătoare mai ales în părţile nordice şi centrale ale Moldovei, precum şi în aproape toate zonele din Transilvania, cu precădere în cele din nord-vest, dar şi în cele din centrul şi sudul acestei provincii.

O a doua categorie de podoabe bărbăteşti este cea a cingătorilor lucrate din piele, care pe lîngă evidenta lor funcţie vestimentară, prinzînd mijlocul trupului peste cămaşă, au şi o importantă funcţie decorativă. Trebuie să spunem că în numeroase zone, peste chimirul sau cureaua lată, se purta o curea îngustă (3—4 cm), foarte lungă (pînă la trei metri), din piele de vită, ornamentată cu „bumbi" de alamă. O astfel de curea se purta în Moldova, fiind frecventă mai ales în portul ciobanilor, după cum o curea asemănătoare ca lungime se purta şi de către păstorii din Mărginimea Sibiului, peste chimir, şi era împodobită, ca şi chimirul, prin cusături cu şuviţe subţiri de meşină colorată şi cu bumbi. Tot o curea îngustă, peste cureaua lată, se purta şi în ţinutul pastoral al Branului, la fel ca şi în satele din jurul Mateiaşului, decorul din nasturi de alamă cusuţi foarte des dînd o aparenţă „solzită", cu nasturii, cusuţi unii peste alţii. În ţara Oaşului cureaua îngustă este bătută cu „ţinte" lucitoare şi este înfăşurată la vedere, peste cioareci, cămaşa scurtă oşenească lăsînd să se vadă podoaba.

Cureaua lată, numită şi chimir în unele zone, mai ales din Transilvania, este făcută din piele groasă, se încheie cu limbi şi cătărămi (de la 3 la 5), care şi ele pot fi considerate ca intrînd în sistemul podoabelor metalice ale costumului bărbătesc prin frumuseţea formelor, la fel ca şi un alt accesoriu al unor piese de piele, al cojoacelor, anume agrafele şi cheotorile, unele de o mare frumuseţe. Tot metalul se foloseşte pentru decorarea chimirelor şi în Moldova şi în Năsăud, prin aplicare de ţinte de cositor de diferite modele obţinute prin turnare în tipare de piatră, o veche tehnică păstrată pînă azi.

În ţinutul grăniceresc al Năsăudului şi în cîmpia Transilvaniei, cuprinsă între Someş, Mureş şi Tîrnava Mare, chimirele sînt împodobite cu discuri de alamă înşirate pe o cureluşe subţire, sau atîrnate, fiecare, de cîte o cureluşă, pe linia de mijloc a chimirului. Aceste discuri, întîlnite şi în părţile nordice ale Moldovei, au un diametru de trei-patru centimetri şi sînt frumos gravate cu motive solare de diferite variante.

Să mai notăm că la ciobanii din Moldova se întîlneau în trecut curele groase, înguste cam de 6—7 centimetri ce se încheiau cu frumoase paftale de alamă decorate cu suprafeţe în email colorat: verde, albastru, galben, alb, roşu, de proveniență probabilă orientală.

O a treia categorie de podoabe ale costumului bărbătesc este formată dintr-o serie de „accesorii" ce însoţesc bărbatul în anumite împrejurări, în principal la vînătoare: cornurile de praf de puşcă, cornurile de vînătoare, traistele sau genţile de piele, baltagurile şi toporiştile. Cornurile de praf de puşcă, frecvente cu

deosebire în ţinuturile nordice ale Moldovei, în Transilvania şi în cîteva zone din nordul Olteniei şi Munteniei, sînt lucrate din rădăcini de coarne de cerb tăiate scurt, cu capetele acoperite cu legături de alamă, şi au un decor foarte îngrijit, lucrat prin gravare şi cu aplicaţii de ţinte din metal. Traistele şi genţile de piele sînt purtate în Carpaţii Orientali, pe ambii versanţi, numeroase exemplare reprezentative fiind întîlnite în ţara Dornelor, în ocolul Cîmpulungului moldovenesc, în ţinutul Neamţ şi în Ţara Vrancei, dar şi în părţile Rîmnicului Sărat, după cum sînt frecvente şi în Năsăud şi pe cursul superior al Mureşului şi al Oltului. Sînt împodobite cu motive ştanţate, precum şi cu butoni şi ţinte din metal aplicate. Mai rare sînt genţile, de dimensiuni mai mici, acoperite cu plăci metalice lucrate artistic. Curelele tuturor acestor obiecte de os şi piele sînt decorate cu aplicaţii de ţinte de cositor şi de alamă de diverse forme. O categorie aparte a acestor accesorii este aceea a „bîtei de primar sau jude" de Maramureş, a „bîtului de vătăjel", a baltagurilor, toporiştilor şi ciocanelor lucrate din alamă, cu frumoase motive ştanţate sau gravate, cu continuarea metalului pe codoriştea de lemn sub forma unei reţele împletite din şuviţe subţiri sau din sîrmă de alamă. Baltagurile, toporiştile şi ciocanul de nuntă, avînd forma unei mici securi la un capăt, a unui „ciocan" sau a unei spirale mari la celălalt, constituie nu numai însemne de vînătoare, folosite eventual ca arme în trecut, dar şi însemne de prestigiu, fiind altădată prezente în ocaziile festive şi, mai ales, la nunţile petrecute în rînduiala tradiţională.

TIPOLOGIA PIESELOR COMUNE AMBELOR COSTUME

CINGĂTORILE

Atît bărbaţii, cît şi femeile îşi încing mijlocul cu un brîu peste care de multe ori se înfăşoară bete. Brîul se încinge fie peste cămaşă sau cătrinţă (fotă, vîlnic), la femei, fie peste cămaşă sau pantaloni la bărbaţi. Brîul este lat, în timp ce betele sînt înguste, lăţimea, lungimea, decorul, variind de la zonă la zonă.

Brîul este o fîşie de ţesătură lungă cam de 2,50—3 metri, lată de 0,10—0,40 metri, cel purtat de bărbaţi fiind mai lung şi mai lat. Brîul este ţesut din firul aspru de lînă, aşa numitul „păr", pentru a strînge puternic mijlocul supus la eforturi în timpul diverselor munci agricole, pastorale sau forestiere (la bărbaţi). Tot la bărbaţi, brîul se poartă deseori îndoit, cu îndoitura în jos, pe toată lungimea, în aşa fel ca în îndoitură să se poată păstra, ca într-un mare buzunar, punga cu bani, amnarul, pipa sau punga cu tutun, chibriturile, un briceag sau un cuţit, acte etc., iar în trecut în aceste brîie uriaşe erau înfipte şi pistoalele. Aşa era mai ales brîul din partea de sud a ţării, din Cîmpia Dunării, unde atingea şi 30 centimetri de înfăşurare a mijlocului; la fel era şi cel din Dobrogea, dar şi din părţile de răsărit ale Moldovei. Rolul acestor brîie puternice, servind şi ca buzunare, este preluat în Transilvania de chimirele foarte late, făcute din piele. Mai ales ţapinarii şi lucrătorii la pădure aveau astfel de chimire. Ca să fie rezistente, brîiele erau ţesute în 4 iţe. Adeseori, cel bărbătesc are la capete ciucuri lungi, răsuciţi, ce se poartă atîrnaţi fie la spate, fie pe şolduri.

Iniţial, brîul a fost ţesut din lînă albă sau „seină", culoarea naturală a lînii. Apoi a fost colorat în roşu, fiind pînă azi cea mai răspîndită culoare în toată ţara. Brîul este sau roşu simplu pe toată lungimea sau învrîstat cu dungi şi cu alesături, fondul rămînînd însă tot roşu. Culoarea verde a brîului din anumite sate din judeţul Neamţ, ca şi culorile închise — albastru, brun, negru chiar —, purtate uneori de bătrîni, constituie totuşi o excepţie. Toate brîiele, chiar şi cele roşii, simple, au cîteva dunguliţe albe alese la capete, care nu sînt ornamentale, ci au rostul de a le delimita lungimea, fiind ţesute mai multe deodată, în ţesătură continuă.

Primul sistem ornamental al brîului consta din dungi dispuse pe lungime, rezultate din firele colorate ale urzelii. Brîie cu dungi colorate pe lungime se întîlnesc destul de frecvent în Moldova. Un al doilea sistem ornamental este cel al pătratelor, rezultate din ţeserea de dungi transversale, deci pe lăţimea brîului, întretăind pe cele longitudinale. Ornamentaţia în carouri constituie totodată începutul decorului cu alesături, care se execută pe lăţimea brîului, alesăturile făcîndu-se fie „cu mîna", fie „cu spetează". În afara sistemului ornamental

cu dungi, se întîlneşte şi decorul în alesături, realizat compact pe toată suprafaţa brîului, ca la acele foarte decorative brîie din zona Rîmnicului Sărat, constituind o pată de culoare marcantă a costumului de Dumitreşti. Brîie decorate în acest mod, acoperind adică în mod uniform toată suprafaţa, se mai întîlnesc şi în Romanaţi, precum şi în unele zone din Banat.

Ornamentaţia generalizată, cea a dungilor transversale, are unele elemente comune pe întreaga ţară: porţiunea ornamentată se află plasată numai la un singur capăt şi anume pe o lungime cam de un metru, atît cît este nevoie ca să acopere un „încins" complet — de jur împrejur —, partea de dedesubt rămînînd adică neornamentată întrucît nu se vede. Mai mult, partea care nu se vede este ţesută de obicei şi dintr-un material inferior, iar uneori nici nu este măcar colorată, rămînînd albă sau seină.

Un caz deosebit, dacă nu unic, în portul popular românesc, îl constituie aşa zisul „brîu în bîte", purtat de femeile din Pădureni şi din ţara Haţegului. Brîul acesta are aspectul unei reţele care se întinde, fiind o împletitură lată şi elastică, o tehnică străveche, poate una din tehnicile iniţiale ale ţesutului. Brîie lucrate în tehnici asemănătoare s-au găsit în morminte egiptene, iar la începutul secolului nostru se mai lucrau în Caucaz şi în nordul Africii, potrivit lui Romul Vuia[1]. Un brîu similar lucrat s-a găsit şi într-unul din mormintele medievale de la Voroneţ, aflat azi la Muzeul de Artă al RSR. Şi la Muzeul Brukenthal din Sibiu se află un brîu lucrat în aceeaşi tehnică, făcînd parte dintr-un costum săsesc din Evul Mediu.

Brîul în bîte purtat de Pădurence se încinge peste cămaşă sau peste şuba înfundată şi este de culoare roşu închis, negru, vînăt sau policrom; în acest din urmă caz dungile divers colorate se întind pe lungimea brîului. Pe scurt descrisă, tehnica ţesutului este următoarea: firele de urzeală se prind fie de creanga unui pom, fie de o grindă a tavanului; între firele de urzeală se introduc cîteva beţigaşe (înlocuind sau mai degrabă fiind la originea iţelor), care se manevrează în procesul ţesutului odată cu încrucişarea firelor de urzeală. Rezultă un fel de ţesătură-împletitură, băteala fiind inexistentă; brîul se constituie deci numai din firele de urzeală împletite cu ajutorul beţigaşelor.

Faptul că acest tip arhaic de ţesătură-împletitură şi brîiele lucrate în această tehnică se întîlnesc numai în străvechile ţinuturi româneşti ale Haţegului şi Pădurenilor din Hunedoara, adică în zona centrală a statului dacic şi în teritoriul de maximă romanizare, ridică interesante probleme cu privire la originea lor.

Aşa cum am amintit, cu excepţia Hunedoarei, brîul nu se poartă în Transilvania nici în sud şi nici în nord; femeile se încing numai cu bete, iar bărbaţii poartă curele de piele.

Betele, îndeplinind o funcţie similară cu cea a brîului, sînt mai înguste şi mai lungi decît acesta. Ele se poartă deopotrivă de femei şi de bărbaţi, în diferitele zone etnografice ale ţării. Femeile se încing de 3—4 ori cu betele peste fotă, vîlnic sau catrinţe, iar bărbaţii încing betele peste brîu. Lungi cam de 2,5—3,5 metri, betele au o lăţime variabilă, cele mai înguste fiind de cca 2 cm în Cîmpia Română, iar cele mai late avînd cca 7 cm în nordul Olteniei (Gorj, Mehedinţi), în Banat şi în Hunedoara. Cam în aceleaşi ţinuturi bărbaţii poartă în loc de brîu numai bete, care în schimb sînt mai late (7—8 cm).

Ca şi brîul, betele sînt ţesute din lînă rezistentă, „păr", fiind nevedite în patru iţe. De observat că betele sînt ţesute doar cu o parte a componentelor războiului de ţesut, îndesirea bătelii făcîndu-se nu cu spata, ci cu un cuţit de lemn.

Ornamentica betelor rezultă din jocul de culori al firelor de urzeală, firele de băteală fiind invizibile şi constituind suportul urzelii, ca atare ascunse sub aceasta. Decorul în dungi în lungime formează prin armonia culorilor (Banat, Bihor, Făgăraş, sudul Moldovei) unul din cele mai simple şi în acelaş timp izbutite sisteme decorative din domeniul portului popular. Sistemul ornamental zis „în ochiuri", „pite", „şerpi" etc., ce se înşiră vioi în lungimea betelor variat colorate, cu precădere în Oltenia şi Muntenia, este realizat tot în neveditura firelor de urzeală. În Muscel se foloseşte firul metalic în alesătură.

În Moldova (Neamţ, Bacău, Iaşi, Suceava) betele „alese cu mîna" au un decor specific şi în acelaş timp complicat, constînd din motive geometrice. Betele moldovenesti sînt de două categorii în ce priveşte decorul: betele înguste cu alesături în relief din părţile Bacăului, Neamţului, Iaşilor şi Vasluiului şi betele mai late caracteristice zonelor din nordul Moldovei: Suceava, Rădăuţi, Cîmpulung Moldovenesc.

În multe din zonele Cîmpiei Române şi ale Moldovei, betele au pe margini mărgele albe prinse prin firul de bătătură.

Brîiele, betele, chimirele, curelele, aceste piese de îmbrăcăminte în aparenţă minore, confecţionate din fîşii de ţesătură sau de piele însumînd o cantitate mică de material, au totuşi un rol important în ansamblul costumului popular, iar din punct de vedere estetic-structural aproape un rol esenţial, în sensul că ele constituie accentul indispensabil al costumului ca întreg. Faldurile largi ale cămăşilor femeieşti şi bărbăteşti, amploarea poalelor, sînt ordonate şi strînse la mijlocul făpturii umane de aceste cingători. Pe albul costumului bărbătesc ele aşază şi pata de culoare necesară, atrăgînd atenţia de departe. Gîndiţi-vă la silueta înaltă a unui ţăran din Cîmpia Română, cu pantaloni largi şi cu cămaşa lungă pînă aproape de glezne; trupul îi este înfăşurat în pînză de un alb strălucitor, doar mijlocul îi este marcat de linia roşie a brîului care echilibrează şi dă înţeles suprafeţelor albe. Tot aşa completează fericit costumul bărbătesc alb din Transilvania, chimirul lat de piele, sau cureaua cu ţinte înfăşurînd mijlocul Vrînceanului. Banta orizontală a betelor femeieşti introduce elementul de cezură, şi de legătură în acelaşi timp, între catrinţa sau vîlnicul ţesute din lînă colorată şi albeaţa cămăşilor, adăugînd de multe ori şi jocul ciucurilor colorati sau al mărgeluşelor albe de pe margini. Felul cum sînt legate şi cum sînt purtate cingătorile, conferă costumului popular personalitate şi-l individualizează. Strîngînd mijlocul, ele dau trupului tărie şi sveltete, de aici şi rolul lor important în atîtea jocuri populare, culminînd cu cel pe care îl au în Căluşul din atîtea ţinuturi româneşti, dar mai ales în cel din Cîmpia Română, unde betele se pun încrucişate peste piept şi peste spate, făcînd parte din costumaţia acestui dans a cărui dinamică purcede din vechi credinţe şi ritualuri.

Betele, brîiele, chimirele rămîn să se vadă şi atunci cînd peste cămaşă şi poale sau pantalon se pune cojocul sau se îmbracă sumanele şi hainele lungi de dimie. Şi unele şi altele, cojoacele şi sumanele, se poartă în aceleaşi croieli de femei şi bărbaţi. Sînt aşa zise „haine de deasupra", adăugîndu-se costumului femeiesc sau bărbătesc pe vreme rece, dar făcînd parte şi din costumul festiv, purtat uneori ca atare şi în timpul verii.

HAINELE DE DEASUPRA: COJOCUL, SUMANUL

Cojocul. Cojocul, sau pieptarul, întregeşte costumul popular, mai ales în anotimpurile răcoroase. Confecţionat din blană de ovine, această piesă de port a avut iniţial numai funcţia de a proteja corpul contra frigului, fiind neornamentat şi croit corespunzător rolului practic pe care-l deţinea. Şi astăzi se mai păstrează în vestimentaţia ţărănească cojocul mare, lipsit de orice element de decor folosit la drum sau în viaţa pastorală. Pe parcursul timpului (dar mai ales începînd din secolul al XIX-lea), piesele de port din blană primesc valoroase atribute estetice, devenind un preţios domeniu al artei populare şi determinînd dezvoltarea cojocăritului, un important meşteşug artistic.

Despre portul cojoacelor din trecutul îndepărtat avem unele documente scrise, începînd cu versurile lui Ovidiu care semnalează cojoacele purtate de geţi. Urmează documentele mai recente, în care se menţionează mai ales relaţiile comerciale asupra materiilor prime necesare confecţionării cojoacelor, ca şi actele privind breslele cojocăreşti, mai ales pe teritoriul Transilvaniei. De asemenea, numeroase imagini cu port popular din secolul trecut ne arată utilizarea cojoacelor în îmbrăcămintea ţăranilor.

Prelucrarea pieilor, începînd cu argăsitul, se face de însuşi meşterul cojocar, care cunoaşte şi practică vechi sisteme tehnice pentru o prelucrare adecvată a pielii în vederea ornamentării acesteia prin diverse mijloace.

[1] Romul Vuia, *Flechterei mit Stäbchen bei den Rumänen*, în „Zeitschrift für Ethnologie", 1914, p. 824—828

În afară de blană, care servește propriu-zis la confecționarea cojoacelor, se mai folosește și meșina, o calitate subțire maleabilă de piele, curățată de păr, care deține un dublu rol: practic, servind la tivuri, borduri, buzunare, cheutori, nasturi etc. și decorativ, suport pentru broderie, sau aplicație în motive ornamentale, constituind însuși elementul de decor ce se suprapune pe suprafața cojocului.

Croiala cojoacelor este determinată de forma și dimensiunea pielii, respectîndu-se anumite reguli de tipar în repartizarea suprafețelor — unele porțiuni fiind mai rezistente decît altele — selecționare ce aparține competenței meșterului cojocar.

În portul popular românesc deosebim mai multe categorii de cojoace, privind forma lor (croiala), din care se desprind în primul rînd: 1. cojoacele lungi cu mîneci, 2. cojoacele scurte cu mîneci și 3. pieptarele.

1. — Cojoacele lungi servesc în general necesităților practice, la ger, cărăușie etc., dar sînt frecvente și în ținuta de sărbătoare a costumului popular avînd, în acest caz, o ornamentație mai mult sau mai puțin bogată. În funcție de utilizare este și croiala lor: dreaptă și largă la cojoacele simple de uz practic, și bogată în clini la cojoacele de sărbătoare.

O categorie restrînsă a cojocului lung este „cheptarul cu poale" din Moldova de nord, purtat fără mîneci și avînd poala în falduri bogate croite în clini (cîteodată 12 clini).

Ca și la sumane, clinii bogați aparțin cojoacelor de mare ținută, purtate de oamenii înstăriți. Cojoace lungi cu număr mare de clini găsim pe Cîmpia Dunării, în Teleorman și Romanați.

2. — Cojoacele scurte cu mîneci reprezintă cojoacele care nu depășesc ca lungime genunchii, trecînd numai peste șolduri. Privind lărgimea lor, găsim și aici două tipare: cojoacele drepte (fără clini), așa cum se poartă în Moldova de nord și Cîmpia Dunării, și cojoacele cu clini la subraț, cum le găsim în Mărginimea Carpaților Meridionali și în Munții Apuseni.

3. — Pieptarul reprezintă piesa de port cea mai frecventă a hainelor din blană și este purtat, în unele regiuni (Moldova sau Maramureșul) ca piesă integrantă a costumului, chiar și vara, dobîndind importante valori artistice alături de funcțiunea utilitară ce o deține. Față de cojoc, pieptarul este mult mai mic, corespunzînd, ca formă, unei veste, atunci cînd este despicat în față. O altă formă a pieptarului este „pieptarul înfundat", care acoperă pieptul și spatele, fiind încheiat pe umeri și la subraț. Aceste două forme de pieptar se poartă în întreaga țară, în unele regiuni, amîndouă, iar în altele numai una din ele. Remarcăm însă că portul pieptarului înfundat este mai frecvent la muncă și este purtat mai mult de bărbați, pe cînd în portul femeilor acesta a fost înlocuit, în majoritatea regiunilor, cu pieptarul despicat. O variantă a pieptarului înfundat, purtat de bărbați, este pieptarul cu „gură", care are în față, la gît, o despicătură, pentru a putea fi descheiat în timp de căldură.

Pieptarele despicate sînt croite fie drepte, fie cu clin la subraț. Croiala cu clini este un sistem mai evoluat și apare la pieptarele mai lungi, care depășesc șoldurile, cum sînt de exemplu cele din Moldova sau din Cîmpia Dunăreană, în contrast cu pieptarele mici ale femeilor din Banat, Arad, Munții Apuseni etc., unde pieptarul, în formă de corsaj, abia ajunge pînă la talie.

Cu privire la dimensiuni, menționăm scăderea treptată a lungimii, pieptarele vechi (începutul secolului al XX-lea și secolul al XIX-lea) fiind purtate simțitor mai lungi, decît cele de astăzi. Reducerea dimensiunii este însă în contrast cu ornamentația, care pe măsură ce pieptarul scade se aglomerează pe spațiile tot mai reduse.

Majoritatea pieselor de port confecționate din blană sînt bordate la marginile de la gît, fețe și mîini cu „prim", o bordură din blană neagră, care mai recent a fost înlocuită în unele regiuni cu primul confecționat — ca o imitație — din fir de lînă, mătase sau bumbac, fiind realizat prin împletire, croșetărie, sau chiar pe cale industrială. Menționăm însă că în unele regiuni, cum este Banatul, Aradul, Mărginimea Carpaților Meridionali, Tîrnavele, Munții Apuseni, Năsăudul și parțial Maramureșul, nu este obiceiul de a borda cu blană pieptarele, această bordură fiind aici apanajul mai degrabă al cojoacelor mari. În cazul că primul lipsește, cojocul este tivit cu piele.

Cojoacele și pieptarele se încheie cu cheutori legate la gît sau cu nasturi (din piele, lemn sau metal) și mai rar cu agrafe lucrate artistic, așa cum le găsim în Moldova de nord sau în Banat.

Diferențierile zonale legate de tipologia cojoacelor sînt mai puțin determinate de formă și croială, ele fiind mai degrabă rezultatul sistemului de ornamentare, care diferă de la o zonă etnografică la alta, încadrîndu-se în stilul costumului specific fiecărei zone în parte.

Ornamentația cojoacelor se realizează fie prin cusătură — broderie — fie prin aplicații. Materialele folosite sînt diferite, ca și tehnicile de executare a decorului.

1. La cusătură se folosesc firele textile: lîna (prelucrată casnic și industrial), mătasea, bumbacul și firul metalic (produse industriale). Firele folosite sînt colorate, firul alb avînd o întrebuințare redusă.

2. Un alt material folosit frecvent la ornamentare este meșina, care fie albă, fie vopsită în multiple culori, se aplică sub diverse forme pe suprafața cojocului. Un sistem de utilizare a meșinei este și cusătura cu șuvițe sau rețeaua (rînduri de șuvițe trase alternat printre despicăturile făcute în piele), ambele sisteme servind ca delimitare la margini, sau între rîndurile brodate.

3. Șireturile (bîrnașele, găetanele) au un rol mai redus în ornamentarea cojoacelor și apar în mod izolat.

4. Ciucurii aplicați, fie lungi, fie în formă de butoni, sînt frecvenți numai în unele regiuni.

5. Nasturii apar în dublu rol: fie servind la încheiat (de obicei confecționați din piele), fie ca ornament, dispuși pe buzunare, pe fețe în rînduri, sau în unele regiuni peste întreaga suprafață, ca o agrementare a decorului brodat, confecționați fiind din lemn, metal sau piele.

6. Oglinzile, sau plăcuțele din metal încrustate în broderia cojocului, apar în mod izolat, numai în Banat și Maramureș.

Materiale de o redusă frecvență în ornamentația cojoacelor sînt și paetele folosite în Oltenia sau mărgelele folosite în Moldova de nord.

Ornamentația cojoacelor generată — în unele cazuri — din elemente cu rosturi utilitare, o găsim plasată în primul rînd la tivuri și la cusătura de unire a foilor de piele, unde apare fie în formă de șuviță de meșină, intercalată între cusături (denumită și inimă), fie sub formă de bentiță dreaptă, sau cu colțișori, tot din meșină, aplicată de-a lungul tivurilor. Cusături de utilitate practică apar și la înnăditurile bucăților de piele ce completează scobiturile inevitabile de la gîtul și membrele animalului, pentru a acoperi și totodată a întări cusătura petecului adaus, căreia cojocarul are grijă să-i dea și un caracter decorativ.

Odată satisfăcute exigențele de natură utilitară, orientarea înspre împodobirea cojocului devine o preocupare principală a meșterului cojocar. Sînt nenumărate sistemele de ornamentare privind caracterul decorului, amplasarea acestuia în spațiu și tehnica de executare.

Cel dintîi element decorativ s-a situat la margini (constituind o completare a tivurilor și a încadrării acestora cu bordura de meșină) sub denumirea de „brîu", cusut în formă de împletitură. Acest element inițial, rămas pînă astăzi în ornamentația cojoacelor, a evoluat în tehnici complicate și în colorit alternat, constituind chenarul de delimitare în compoziția ornamentală. Alături de brîie s-a dezvoltat „rîndul de flori", plasat la început numai la margini, pe parcurs alăturîndu-se mai multe rînduri și formînd chenare duble sau triple, mai ales pe porțiunea de jos a pieptarului. La colțuri s-a pus „floarea mică", pe spate, sub gît „floarea mare" și, uneori, „cununa", respectîndu-se simetria și un perfect raport dimensional.

În amplasarea decorului pe cojoc se respectă o anumită ordine, fiecare porțiune deținînd elemente ornamentale specifice, consacrate. Astfel sînt „rîndurile fețelor" pe pieptul pieptarului despicat sau motivul central așezat înspre gît, la pieptarul înfundat. Buzunarele, ca și clinii, centrează în jurul lor motivele ornamentale adecvate acestui loc.

În unele regiuni decorul se aglomerează, acoperind întreaga suprafață a cojocului, dar și în acest caz se urmărește o ordine în succesiunea categoriilor de ornamente, fiecare familie de motive avînd locul său bine determinat în compoziția ornamentală.

Ornamentația cojoacelor este florală, motivele avînd conturul rotunjit, potrivite tehnicii broderiei artistice. Chiar și unele motive geometrice derivă tot din decorul vegetal, care prin stilizare a luat forme de unghiuri, romburi sau cercuri. Este ușor de înțeles că ornamentația cojoacelor este colorată, policromia constituind una dintre calitățile principale ale cojocului împodobit.

Tehnica cea mai frecventă este broderia artistică executată după desen. Meșterul cojocar, care deține și calitatea de artist desenator, realizează cu mîna liberă desenul decorului, fie direct pe pielea cojocului, fie pe meșină, pe care se brodează separat, ca apoi să se aplice prin lipire sau cusut pe suprafața cojocului. Punctul de cusătură frecvent este de „peste fire" sau „păsituri", care însă este agrementat cu o serie de alte puncte specifice, adecvate cusutului pe piele, între care enumerăm și cusătura cu șuvițe de meșină a brîului.

Paralel cu broderia s-a dezvoltat și al doilea sistem de ornamentare a cojoacelor, aplicarea cu meșină, care deși mai redus, este aproape nelipsit alături de broderie. Apare în jurul tivurilor, la buzunare, dar apare și ca element decorativ independent, sub formă de motive decupate și aplicate, mai ales la cojoacele din Transilvania. Motivele aplicate din meșină în formă de frunze, flori, cercuri etc., apoi în crestele complicate ale chenarelor, fie albe fie colorate, sînt fixate de cojoc printr-o cusătură delicată, ea însăși o realizare artistică.

Determinată de sistemul de ornamentare, varietatea cojoacelor este remarcabilă, fiecare zonă etnografică a țării noastre deținînd o tipologie bine conturată, ce se încadrează în mod firesc în stilul local al costumului popular.

În Moldova, provincie bogată în cojoace, „bondița" fiind nelipsită din componența costumului, găsim diferențieri între cojoacele lungi cu clini (unele fără mîneci) din Moldova de nord ca și în „bondițele" mai scurte și drepte de aici, ornamentate cu motive florale, tratate naturalist, față de „cheptarele" mai lungi cu clini din restul Moldovei, decorate în motive florale stilizate, care în Bacău reflectă o tendință de geometrizare.

Notă comună însă a tuturor cojoacelor din Moldova este tehnica de executare a ornamentului prin *broderie cu lînă* (cu unele excepții în nord, unde se brodează și cu mătase, sau bumbac mercerizat), aplicarea de „prim" pe margini, folosirea în măsură redusă a meșinei aplicate, care se limitează numai la bordurile de pe margini cîteodată în rețea și la „brîul" cusut cu meșină verde, servind de asemenea de chenar.

Între cojoacele de Moldova „bondița" brumărie de Neamț constituie o creație artistică deosebită nu numai prin primul din blană brumărie (ce este un apanaj mai recent), ci prin compoziția ornamentală a pieptarului cu calități de echilibru, pondere și discreție, exprimate și prin coloritul potolit, de o perfectă armonie.

În Muntenia și Oltenia de nord, pe lîngă formele locale de cojoace — cele de Muscel fiind foarte expresive prin ornamentica tradițională — apare o pronunțată influență a tipului de cojoc de pe versantul opus al Carpaților, din Transilvania. Astfel, surprindem în Vîlcea și Gorj forme similare cu acelea ale Mărginimii, sau în Argeș similitudini cu cojoacele de Avrig sau Făgăraș.

În Cîmpia Română stilul cojoacelor reflectă o anume originalitate artistică. Aici găsim într-o mare varietate, toate formele de croială, ca și diferite sisteme de ornamentare: cojoc lung cu clini bogați, cojoc cu mîneci, scurt, drept, pieptar despicat cu clini, pieptar despicat drept și pieptar înfundat. Ornamentica, formată din stilizări florale din elemente astrale sau din unele motive pernanent prezente, ca spirala, cercul și rozeta, este dispusă fie în chenare marginale, fie în mod compact peste întreaga suprafață a pieptarului. Sistemul tehnic este broderia cu lînă, într-un colorit propriu cromaticii din Cîmpia Dunăreană, din care nu lipsește roșul vișiniu și nuanțele de verde măsliniu.

Meșina este mai puțin folosită. Frecventă este cusătura cu șuvițe verzi a unui repertoriu de motive de tradiție străveche în spirale, cercuri concentrice și linia șerpuită.

Marginile cojoacelor sînt tivite cu blană neagră, măruntă și lucioasă, provenind de la o rasă superioară de oi.

În Transilvania și Banat apare cea mai mare varietate a acestor piese de port, care se pot clasifica în categorii, „familii" de cojoace, atît ca formă, cît și ca sistem de ornamentare.

O mare răspîndire are tipul de cojoc propriu Mărginimii Carpaților Meridionali, caracterizat printr-o excepțională delicatețe și finețe a broderiei, executată cu fir de mătase și fir metalic, pe cîmpul alb, larg vizibil al cojocului. Ornamentul compus din vrejuri și alte mărunte motive florale este plasat cu multă economie, pe fețe, buzunare și clini; coloritul sobru reflectă aceeași pondere, iar cusătura măruntă îți sugerează pînza de păianjen. Pieptarul acestei extinse zone nu are bordură de prim, fiind tivit, cu aceeași finețe, cu meșină albă, sau neagră. Cojocelul scurt, ca și cojocul lung, cu mîneci, are o îngustă bordură de blăniță neagră sau din blană de vidră.

Ca o variantă a aceleiași categorii, pieptarele de Făgăraș apar ornamentate mai robust, mai dens și în colorit (de roșu) mai vioi.

Același stil puternic conturat al Mărginimii a pătruns și în zona Tîrnavelor, ca și în Munții Apuseni, unde găsim pe lîngă factura de finețe a ornamentului și un accent de culoare mai pronunțată (Tîrnave), ca și o tratare mai compactă a ornamentului (Munții Apuseni).

Pe versantul vestic al Munților Apuseni, coborînd în Cîmpia Crișurilor (Arad, Bihor), ne surprinde culoarea. Pieptare mici, corsaje, sau mai mari, abundă în bogăția ornamentului, de obicei plasat compact pe suprafața pieptarului brodat cu lînă (mai rar cu mătase), într-un colorit puternic și agrementat, adeseori, cu nasturi metalici. Meșina are rolul suportului, multe pieptare fiind brodate integral pe meșină roșie, care se aplică pe pielea pieptarului, sau apare, de asemenea colorată, ca aplicație la tivuri sau la fețe. Un sistem special de ornamentare păstrează pieptarul din Beiuș cu ciucuri „dupii" aplicați, ca niște butoni.

Continuînd versantul Munților Apuseni spre nord, în bazinul Iarei, și al Someșului, găsim același colorit pronunțat al pieptarelor, care aici apar mai lungi, cu clini, cu cîmpul alb și puternic colorat prin broderie și cusături cu meșină verde, lînă și mătase.

În nordul Transilvaniei, în cele două enclave etnografice bine conturate, Năsăudul și Maramureșul, cojocăria este pe cît de originală, pe atît de artistică.

Cojocul de Năsăud se recunoaște prin broderia roșie de nuanță specială („ca focul") și prin ornamentul cu ciucuri. Dar ciucurii atîrnați — cîteodată prea deși — ascund un decor al pieptarului plin de surprize: broderie artistică policromă și mai ales aplicația, de meșină albă, bordată prin cusătură albastră de o rară frumusețe. De aceea aplicarea ciucurilor înșirați ca o perdea ce acoperă complet suprafața pieptarului bărbătesc, constituie o exagerare și se recomandă revenirea la vechea formă a pieptarului de Năsăud, cu ciucurii mai rari. Spre deosebire de alte regiuni, în Năsăud s-a părăsit de mult pieptarul despicat, lung, cu clini, de tip moldovenesc, purtîndu-se de către femei încă de la începutul secolului al XX-lea numai pieptarul înfundat. Bărbații poartă deopotrivă ambele forme.

Specifică Năsăudului este broderia cu mătase, roșie la femei, pronunțat florală, plasată în buchete de flori și cunună pe anumite spații, cu intervale libere. Cu fondul alb la bărbați și mai recent cu fondul negru la femei, pieptarele de Năsăud apar deosebit de decorative. La margini nu au bordură de blană.

Cojocul lung este de mult părăsit; aparținea prin decor aceluiași stil, cu broderie în mătase și ciucuri executată cu o mare măiestrie.

În Maramureș nu găsim cojocul lung, acesta fiind înlocuit prin guba mițoasă. În schimb arta cojocăritului a atins o mare înflorire, cojoacele de Maramureș fiind recunoscute ca unele dintre cele mai frumoase.

Atît bărbații cît și femeile poartă pieptarul despicat și fără clini. De asemenea, nu apare nici bordura de blană („primul") la margini, decît foarte rar. În tipologia pieptarelor de Maramureș deosebim două mari categorii privind ornamentația: pieptarul de Valea Marei, brodat compact cu lînă și cu intercalări de oglinzi (care sînt cuprinse în broderie) sau cu nasturi din metal și tipul de pieptar din zona de est a Maramureșului (Săliște-Vașcău) decorat cu aplicații de meșină roșie și cu puțină broderie. Pe cînd la pieptarul de Valea Marei fondul este complet acoperit de broderie, la cel din Săliște fondul alb este parțial vizibil printre aplicațiile mărunte de meșină producînd un prețios efect estetic.

În Banat, cojoacele — ca și întreg costumul — dețin deosebite calități artistice, bazate nu atît pe coloristică, ci pe compoziția ornamentală, materialele folosite și virtuozitatea tehnică. În general se poartă pieptarul despicat, mai ales de către femei. Bărbații poartă la muncă pieptarul înfundat.

Cojocul lung, care este pe cale de dispariție, s-a purtat deopotrivă de bărbați și femei. Ca și la costum, în tipologia cojoacelor găsim o mare diferență între zonele de munte și cele de cîmpie, păstrîndu-se totuși o unitate, ce apare în bogăția generală a decorului.

În zonele muntoase femeile poartă pieptarul mai lung, ușor evazat pe părți, cu o ornamentație compactă, brodată cu lînă, ce acoperă fie aproape întreaga suprafață, fie că lasă vizibile anumite porțiuni din fondul alb al pieptarului. Pe margini este bordat cu blană neagră. Același tip de pieptar se poartă și în zona limitrofă din Hunedoara.

La cîmpie, pieptarul este mic, în formă de corsaj, tivit cu meșină (fără blană pe margini) și complet acoperit cu broderie de mătase, aplicații de meșină colorată, nasturi din piele și în unele locuri și cu aplicații de oglinzi. Fondul este de obicei roșu (din meșină, pe care se brodează), sau negru antilopat, la pieptarele cu oglinzi. Meșina colorată are un mare rol decorativ, folosită fiind la benzi „urzarii" brodate, ce se aplică în diverse chipuri.

Specifici Banatului de cîmpie sînt nasturii din piele, mărunți, proeminenți, ce apar ca niște buline colorate pe suprafața pieptarului. Dar cel mai interesant material folosit în decorarea pieptarelor de aici este oglinda — în formă de mici discuri — care sînt fixate prin decupații din meșină colorată. Efectul acestor pieptare prin policromia meșinei aplicate pe fondul negru al pieptarului, cu strălucirea oglinzilor în mijlocul aplicațiilor, este surprinzător.

Cojoacele mari excelează în ornamente, de asemenea de meșină, aplicată în motive delicate, complicate, care dovedesc o deosebită îndemînare.

Tradiția prelucrării pieilor de animale este străveche pe teritoriul românesc. Ilustre izvoare literare ale Antichității vin să depună mărturie, începînd cu legenda Lînei de Aur. Un episod al acesteia glăsuiește: după ce au furat Lîna de aur din Dumbrava sacră a lui Ares din Colhida, Iason și Medeea, împreună cu ceilalți argonauți, s-au ascuns o vreme în Delta bătrînului Istru, unde au ademenit într-un templu pe Abayrtot, căpetenia colhidienilor, și l-au ucis, iar apoi au plutit în sus pe Istru pe malurile căruia vor fi fost și atunci ca și azi nenumărate turme de oi ale geților. În timpurile istorice, geții se îmbrăcau în cojoace, după mărturia lui Ovidiu exilat la Tomis:

Atunci, de frig, barbarii
Își pun pe ei cojoace
Își punițari: nu-și lasă
Decît obrazul gol.

(*Tristele*, III, 10, 19—20)

Iar peste mai bine de o mie de ani, regele Robert de Anjou al Ungariei fugea la Posada din fața oștenilor români îmbrăcați în cojoace, așa cum îi înfățișează celebra miniatură din *Cronicon Pictum*.

Istoria atestă deci că în arcul carpatic s-a dezvoltat una din cele mai strălucite tradiții ale meșteșugului prelucrării pieilor, a croirii cojoacelor și pieptarelor. Așa cum am văzut în prezentarea tipurilor și variantelor zonale. Ele se înscriu în cadrul unui stil unitar al artei cojocărești din România. Circulația produselor de piele, atestată prin atîtea acte și registre vamale, prin statistici ale veacurilor trecute, prin înscrierea în actele breslelor ale meșterilor cojocari din centre vestite, ca cele din București, Suceava, Baia, Cîmpulung, Brașov, Sibiu, Trotuș, etc., a contribuit și ea la formarea unui stil unitar românesc al hainelor de piele.

Să mai subliniem că din această armonizare a marilor spații albe ale cămășilor, poalelor și pantalonilor de diferite tipuri, cu accentele de culoare ale pieptarelor și cojoacelor brodate, rezultă puternica impresie de operă de artă a oricărui costum țărănesc românesc.

Arta cojocarilor români ocupă un loc aparte în cadrul european, între nordul continentului (în care blănurile sînt rareori decorate, funcția lor pur utilitară excluzînd decorul) și sudul continentului, în care utilitatea unor astfel de haine călduroase nu se face simțită.

Sumanul. Documente scrise ne vorbesc despre pive și vîltori pentru prelucrarea pănurei, iar informațiile orale ne ajută să cunoaștem dezvoltarea „sumănăritului", mai ales în Moldova, deși acest meșteșug a determinat crearea unor centre specializate în toate provinciile românești.

Nelipsit din vestimentația țărănească, sumanul se păstrează în diverse forme și denumiri peste întreaga suprafață a țării noastre: manta, chiton, chebă, mintean, sardac, genuncher, zeghe, mînecar, ipingea, imurluc, haină, ghebău, burcă, țundră, șubă, șubă înfundată, clicin, scurteică, sarică, friguri, duruț, bubou, rechel, gubă etc. — deține, în general, unele elemente unitare, dintre care cel mai important este materialul, lîna, din care este confecționat, ca și sistemele tehnice de realizare: țesătură în 4 ițe și prelucrarea acesteia în piuă (mai rar în vîltoare). Similitudinile de formă ale sumanelor vin și din sistemul de croială.

Pentru confecționarea sumanului se folosesc cele două categorii de lînă desprinse din pieptănat: „părul" calitatea I-a, cu firul lung și aspru, ce servește de urzeală și „miezura", calitatea a II-a a lînei, cu firul mai scurt și mai moale, servind de bătează.

Materialul denumit: pănură, sumani, dimie, aba, șaic, șube, cioarec, zeghi etc., este țesut în război orizontal în sistemul de neveditură în 4 ițe (ce-i asigură rezistența) și cu modelul de țesătură „șumănește", „șubește" sau „în ozoare", reprezentînd liniile oblice ce se reliefează în mod obișnuit pe suprafața țesăturii în 4 ițe.

Materialul țesut cu spată rară, într-o țesătură afînată, este apoi „dat la piuă" — o instalație rurală pe apă curgătoare — pentru a se îndesa. În felul acesta se realizează stofa țărănească, care deține calități excepționale de rezistență și impermeabilitate, asigurînd o îmbrăcăminte caldă și practică în vestimentația țăranului.

Pănura poate fi mai subțire, sau mai groasă, în funcție de clima regiunii și a uzurii la care este supusă. Cea mai subțire pănură este abaua, purtată în Mărginimea Carpaților Meridionali și dimia din Cîmpia Dunăreană, care este îndesată „la gratie" (o împletitură de nuiele de care se freacă țesătura stropită cu apă fierbinte) și nu la piuă (inexistentă în această zonă). Cea mai groasă pănură o găsim în Maramureș, Oaș și Munții Apuseni.

Ca o excepție de la regulă, găsim țesătura „țundrei" din Mărginimea Sibiului, realizată în 2 ițe, ca și hainele de vară din Cîmpia Dunării, țesute cu urzeală de bumbac, în care numai bătează este din lînă. Și în primul caz, privind tehnica, și în al doilea, privind materia primă, acestea se desprind de regula generală a sistemului de confecționare a stofei țărănești.

Un alt material, cu o frecvență redusă, folosit în confecționarea hainelor din lînă, este țesătura mîțoasă a gubelor de Maramureș sau a boboului de Făgăraș și țesătura suplă și pufoasă a sumanelor din Țara Oașului, care nu sînt tratate la piuă, ci la vîltoare (tot o instalație de apă), prin care se trage părul — „mîțele" — din lînă, realizîndu-se suprafața mîțoasă a țesăturii. Gubele de Maramureș se obțin și prin introducerea mîțelor în procesul țesăturii, ceea ce însă nu exclude intervenția vîltorii.

Pănura se folosește în colorit natural „sein" sau brumăriu", sumanele albe reprezentînd însă coloritul inițial, chiar și cele mai vechi sumane moldovenești și transilvănene fiind albe, mai ales în ținuta de sărbătoare.

Pe parcurs, sumanul alb a fost înlocuit cu sumanul negru, „neoatin" (în Moldova și Transilvania) prin vopsirea lînei cu mijloace casnice, între care întîlnim frecvent vopsitul cu nămol („boit cu rugină din bahnă") din locuri mlăștinoase, sistem practicat atît în Moldova, cît și în Transilvania. În afară de vopsirea în negru a sumanelor „de ținut" mai găsim vopsită în roșu „ipingeaua" din Cîmpia Dunării munteană, în verde „durutul" și în liliachiu „șuba vînătă" din Banat; de asemenea se vopsea în vînăt zeghea de Năsăud; restul hainelor păstrează coloritul natural al lînii: alb, lai, și brumăriu (sur). Unele nuanțe cromatice se obțin și prin amestecul firelor din două culori diferite, alb, negru, cum este la „sumanul din doi peri" din Suceava, sau la „sumanul vînăt" din Țara Oașului.

În unele regiuni coloritul sumanului simbolizează și diferențierile sociale, astfel găsim „guba sură" purtată de „nemeși" în Maramureș, ca și sumanul negru, purtat de căpeteniile grănicerilor din Ținutul Năsăudului.

Pănura țesută în lățime mai mare, care scade la cca. 0,60 m după îndesatul la piuă, se croiește în foi drepte, fără încrețituri, respectîndu-se economia de material. Fiecare haină țărănească se compune din „stanii din față" și „stanul din spate", care sînt legați fie prin aceeași foaie de țesătură, ce trece din față peste umeri, spre spate — și în acest caz foaia din față este despicată, — fie că stanii din față compuși din două foi, sînt uniți de stanul din spate prin cusătura de pe umeri. În primul caz (cînd stanii din față sînt compuși dintr-o singură foaie, despicată) aceștia sînt lărgiți cu „clinii fețelor", numiți și „aripi", în formă unghiulară, pornind cu vîrful de la gît.

Pe acest schelet al stanilor se prind mînecile la umăr, tot în linie dreaptă, și clinii sau „lărgitoarea" (purtînd și alte denumiri) de pe șolduri. La subraț este intercalată „pava" sau „broasca", de formă trapezoidală la hainele de pănură.

Inițial, clinii erau dreptunghiulari (cîte un fragment drept de foaie), așa cum se mai păstrează și astăzi la hainele de veche tradiție, ca „mantaua" din Suceava, „durutul" din Banat, „clicinul" de Tîrnave, sau „zeghea" din Carpații Meridionali. Clinii dreptunghiulari au fost înlocuiți pe parcurs — la majoritatea hainelor — cu clinii triunghiulari, ascuțiți (croiți, cîte doi, din aceeași foaie, tăiată în diagonală) unindu-se pe fiecare parte cîte doi clini (în față și în spate) cu vîrful pornind de la „pava" de la subraț. Acești clini oblici, care dădeau o altă siluetă hainei și care purtau și denumirea de „falduri", „aripi" etc., erau intercalați în sisteme diferențiate prin detalii de formă (rotunjiți la vîrfuri, sau ascuțiți) și prin ornamentare.

Mîneca, croită dintr-o foaie dreaptă, este de asemenea lărgită cu un clinișor, intercalat de la umăr în spatele mînecii, cu vîrful înspre extremitatea mînecii, care se poartă în mod curent răsfrîntă, în formă de manșetă.

La gît, hainele de pănură sînt răscroite rotund, după forma gîtului, pe linia marcată de gura „cănită" (unsă cu cărbune) a unei oale. Această singură răscroială ce se face în sistemul de croială totdeauna în linii drepte a pieselor de port popular, a dat loc unor superstiții în trecut, petecul scos dela gît fiind tăiat bucățele și aruncat în foc, în timp ce femeia spunea descîntece cu sensuri străvechi.

Inițial, sumanul nu a avut gu ler, răscroitura fiind tivită simplu și legată cu cheutori în față. Acest tip inițial de suman se mai păstrează la „clicinul" de Tîrnave, la „zeghea" de Mărgineni și la „chitonul" (sumanul alb) de Năsăud. Gulerul care a urmat a fost drept, îngust, terminat în față fie în colțuri, fie rotund. Excepție fac hainele de tip „manta — ipingea", cu guler mare pătrat, care se încheie pe cap cu o glugă, tip de haină de stepă, asupra cărora vom reveni.

Croiala în foi drepte, puse perpendicular, constituie tiparul obișnuit în structura hainelor de pănură chiar și atunci cînd acestea sînt scurte, cum sînt „minteanul" sau „țundra"; clinii — fie dreptunghiulari, fie triunghiulari — sînt nelipsiți, aceștia fiind necesari pentru lărgirea hainelor, dată fiind foaia îngustă din care se confecționează. Excepție fac unele haine foarte vechi, cum este fișcăul din Munții Apuseni și laibărul din Hațeg, croite dintr-o singură foaie, fără clini. Clinii care se intercalează în mod normal cîte doi, perechi (față și spate) pe fiecare parte, sau — în unele cazuri — și cîte unul singur „clin înfundat" la poala din spate a hainei) și care corespund prin dimensiuni funcțiunii practice ce o îndeplinesc, s-au dezvoltat la unele haine — în mod inutil — într-un mare număr de falduri datorită unor clini ce se intercalează în grupe, fie în sens vertical (cum este la „țundra" cu 12 clini, din Mărginimea Carpaților Meridionali), fie în sens oblic (cum apare la „hainele de sus" purtate în trecut de țăranii înstăriți din zona Mehedințiului a Cîmpiei Dunărene). În ambele cazuri, lărgimea hainei depășește necesitatea practică, bogăția clinilor aparține altor considerente, legate de diferențierea socială.

Ca o excepție în seria hainelor cu mîneci, apare „giubeaua", denumită și „cazah", care păstrează croiala obișnuită, cu stani și clini, fiind însă fără mîneci. Aria sa de răspîndire este zona Romanațiului și a Teleormanului din Cîmpia Dunăreană.

Guba de Maramureș, sumanul de Țara Oașului și buboul (sau sarica) de Făgăraș, fac parte din altă familie și se deosebesc de restul hainelor de lînă nu numai prin materialul mîțos din care sînt confecționate, ci și prin croială, care păstrează străvechi elemente tradiționale. Este ușor de înțeles că materialul atît de gros și mîțos nu se pretează la croiala cu clini și a sugerat o altă structură, pe cît de ingenioasă pe atît de practică. Aceste haine sînt croite cu foile puse orizontal: partea superioară este realizată din aceeași foaie, ce se întinde, îndoită peste umeri, formînd stanii și în continuare mînecile, iar partea inferioară — prinsă de foaia de sus — cuprinde de jur împrejur corpul. În față, haina este despicată și nu are clini, cum nu are nici guler.

O haină de veche tradiție, într-un fel unicat, este „șuba înfundată" din Hunedoara, purtată de femei, în formă de rochie încheiată, fără despicătură în față. Are 4 perechi de clini, dintre care cîte o pereche în față și alta la spate, pornind din talie, iar celelalte două perechi pe părți, pornind de la subraț. Se poartă încinsă la talie cu brîu, sau brăcină. Șuba înfundată avea în trecut o mai largă răspîndire în portul femeilor din sudul Transilvaniei. Unele stampe din secolul trecut ne-o arată în portul femeiesc din Mărginimea Sibiului și din Țara Oltului.

Toate hainele din lînă sînt încheiate cu o cusătură trainică ce asigură rezistența, în punctul de „înapoia acului" și apoi întărită cu marginea „înturnată" sau „dupăcită". Tivitura de la margini este îndoită o singură dată și întărită cu punctul de cusătură, numit și „pe sub ac" (feston). Firul folosit este părul de lînă răsucit, sau firul de cînepă.

În general, hainele din lînă sînt ornamentate prin aplicare de șireturi sau de postav colorat. Mai găsim, în mod izolat, și ornamentația cusută în diverse puncte de tighele, ca și broderia artistică. Celelalte sisteme de ornamentare, cum sînt ciucurii aplicați, „crestele", (postavul intercalat la cusătura de unire a foilor) sau ciucurii făcuți din fîșii de postav colorat, aparțin unor „țundre" de pe versantul vestic al Munților Apuseni și constituie o excepție în modul de ornamentare generalizat al sumanelor.

Șiretul, care se aplică și care poartă denumiri diferite: bîrnaș, sărad, răsad, șănură, găetan, șuită etc., este realizat din firul cel mai rezistent al lînii, părul. Șiretul folosit în vechime, „bîrnașul", „săradul", „răsadul" sau „șănura" se răsucea din 2—4—6 fire cu ajutorul unei unelte denumită „popic", care se învîrtește atîrnat fiind de firele ce se răsucesc. Alt sistem este împletirea cu mîna a bîrnașului în formă cilindrică. Șiretul rezultat din această operație tehnică este rotund. Un alt șiret folosit, ce a urmat bîrnașului (dar se folosește și paralel cu bîrnașul) este „găetanul", mai mult lat decît rotund, realizat dintr-un singur fir, cu ajutorul unei furci speciale, găetanul fiind împletit. Șireturile amintite se vopsesc după confecționare, în mod obișnuit în negru, mai rar în roșu sau verde. Șireturilor prelucrate casnic le-au urmat „șuita" (un șiret îngust) și găetanul lat, ambele produse industriale, fie din lînă, fie din mătase sau bumbac.

Al doilea element de decorație a hainelor de pănură este postavul industrial, sau „șaicul" mînăstiresc, colorat diferit, dominant fiind roșul.

Ornamentația hainelor se realizează în primul rînd prin aplicarea șireturilor la tivuri cîte un singur rînd — și la cusătura de unire a foilor, cîte două rînduri. În afară de aplicarea acestor șireturi în sens linear (care au totodată și un rol practic) hainele sînt ornamentate și pe unele suprafețe, cum sînt foile, sau clinii din față, baza clinilor de la subraț și manșetele. Ornamentația principală se centrează pe porțiunea pieptului, unde decorul compus fie din motive compacte fie din motive dispuse izolat, se încadrează într-o formă de dreptunghi sau de trapez. Ornamentul lateral, plasat la baza clinilor, și care urmează nervurile acestora, păstrează un caracter specific în formă triunghiulară. Șiretul aplicat prin cusătură manuală, (mai recent șuita și găetanul industrial prin mașina de cusut) urmează diverse motive, unele păstrînd străvechi imagini simbolice. Ornamentația cu șireturi respectă, în mod curent, o regulă precisă, fiecare regiune avînd sistemul și stilul propriu de ornamentare; astfel, la sumanul moldovenesc găsim „saradul", aplicat în motivul de val, denumit „cepreag" sau „zgărdiță", sau în colțișori pe margini, cu numele de „tîmpi" sau „țurțuri", iar în Oltenia, „floare", motiv specific hainelor albe.

Al doilea element de ornamentare, postavul, nu are răspîndirea șiretului. Îl găsim totdeauna împreună cu ornamentul de șiret, care încadrează motivele aplicate din postav colorat.

În Cîmpia Română aplicațiile din postav sînt frecvente la ipingele, cu o bogată ornamentație policromă, ca și la giubelele fără mîneci, specifice în Teleorman și Romanați; de asemenea găsim aplicația de postav și la „minteanul schilăresc" din Gorj. Dar cea mai bogată ornamentație cu postav o întîlnim în zonele de vest ale țării: Arad, Bihor, Sălaj, unde postavul colorat intens (roșu, verde, vînăt etc.) apare în asociație cu broderia artistică, de asemenea policromă. Pe versantul vestic al Munților Apuseni și în zona Sălajului găsim sumanul scurt din pănură neagră sau cenușie, cu o bogată ornamentație de postav, într-un sistem care se desprinde de ornamentația obișnuită, de simplă aplicare a acestui material. Sumanele de aici au în primul rînd intercalate între cusăturile de unire ale foilor, mai multe fîșii de postav în colorit divers, „crestele", care reflectă nu numai un rafinament de concepție, ci și o virtuozitate tehnică. De asemenea rozetele, ce imită florile compuse din suprapuneri de discuri tăiate artistic din postavuri colorate, impresionează prin formă și culoare.

Al treilea sistem de ornamentație este cusătura în diverse puncte ca: tighelul, crucea, înapoia acului, peste fir etc., transpuse aici din ornamentația cămășilor, din care rezultă decorul linear al bordurilor și gulerului și alte motive geometrice, alături de broderia artistică executată după desen, reprezentînd stilizări vegetale.

Deși — după cum am văzut — hainele din lînă păstrează, atît în croială, cît și în ornamentație, o regulă generală, care le conferă o mare unitate pe întreaga suprafață a țării, aceste piese de port prezintă totuși o varietate privind tipologia locală, de la o regiune la alta, sau chiar în aceeași regiune, privind categoria în care se încadrează.

De la bun început considerăm ca cea mai veche formă, haina croită cu clinii de la subraț în foi dreptunghiulare (adică foaia întreagă). O găsim la „mantaua" din nordul Moldovei, la „gheba" din Muntenia, la „ipingeaua" de pe Cîmpia Dunării, la „duruțul" din Banat, la „clicinul" de pe Tîrnave, la vechea „zeghe" din Carpații Meridionali, sau la „burca" din Oltenia. Unele dintre aceste haine nu au guler, iar altele, care prezintă mari afinități cu haina de stepă (exemplu „szürul" maghiar purtat în Pusta Ungariei și în costumul din zona Cluj) sînt prevăzute cu un guler mare pătrat, care se încheie ca o glugă pe cap, în caz de ploaie. Frecvența acestor haine, mai pronunțată la granițele țării din nord-est, sud-vest, o găsim mai scăzută și chiar absentă în centrul țării.

Sumanul specific Moldovei reprezintă piesa de port tradițională, cu răspîndire pe Valea superioară a Someșului, ca și în zona Toplița — pe Mureș, peste Carpați. Inițial alb, purtat în ținuta de sărbătoare sub numele de „chebă", „sucman" în portul ceangăilor din Moldova și „chiton" pe Valea Someșului în Transilvania s-a păstrat pînă astăzi, dar în colorit „lai" (brun natural) și „noatin" (vopsit negru) peste întreaga Moldovă și în zonele din Transilvania amintite. Este croit cu clini la fețe și clini triunghiulari la subraț, denumiți „falduri", care pot avea vîrfurile rotunjite, sau ascuțite, sau pot fi „înfundați" prin croiala dintr-o singură foaie de pănură.

Ornamentul sumanului moldovenesc este „saradul" negru, făcînd excepție numai sumanul unei restrînse zone din Roman, ornamentat cu sarad roșu. Cu o frecvență mai redusă este și sumanul brumăriu, purtat în zona Roman și Iași, cel din Roman reprezentînd una dintre cele mai bogate ornamentații, păstrînd străvechi motive tradiționale. Sumanul de Neamț, cu gulerul și fețele căptușite cu postav verde, prezintă o influență hibridă a hainelor de pădurari.

Pe lîngă sumanul mare, moldoveanul mai poartă și haine scurte, cum sînt „sardacul", „sumănașul", „minteanul", „genuncherul", purtate vara, unele confecționate din „șaiac mînăstiresc", o pănură subțire de calitate aleasă. Toate aceste haine „mai sprintene", care nu depășesc genunchii, păstrează aceeași croială și — în parte — și aceeași ornamentație ca și sumanul mare.

În zonele de nord ale Munteniei găsim „gheba" de sărbătoare și „zeghea" purtată la muncă. Gheba albă este de mult dispărută, fiind înlocuită cu gheba neagră sau zeghea seină. Ornamentația cu „sarad" sau bîrnaș negru este păstrată,

apare însă și decorul cusut în alb, sau roșu, cu precădere în Argeș sau în Țara Loviștei. Hainele scurte, „lăibărica", „sîrba", „zegoiul" și „minteanul" păstrează croiala și ornamentația redusă a hainelor lungi.

Hainele de pe Valea Dunării munteană prezintă un caracter special local, datorită croielii, coloritului și ornamentației. Caracteristică acestei zone este „ipingeaua", care prin clinii drepți și prin gluga formată din gulerul mare, indică tipul hainei de stepă, avînd pronunțate afinități cu hainele bulgarilor de peste Dunăre. Forma „ipingelei" cu clinii drepți a evoluat în croiala cu clinii triunghiulari, bogați în falduri, impresionantă prin dimensiunile mari, ca și prin policromia decorului. Prin ornamentul de postav aplicat, încadrat de găetane multicolore, care brăzdează haina ca și broderia, „ipingeaua" se situează între hainele de dimie cu cel mai încărcat decor.

Alături de „ipingea" — haină grea — s-au purtat și haine scurte, denumite „ghebă", „flanea", „mintean", „șubă" etc., care abundă în ornamente cu găetane răsucite sau împletite, subțiri, în motive de spirale, denumite „melci".

O haină specifică Cîmpiei Dunărene este și „giubeaua" sau „cazaha" fără mîneci. Această haină, purtată deopotrivă de bărbați și de femei, păstrează lungimea și croiala specifică, cu clini la fețe și la subraț, făcînd parte însă din costumul de sărbătoare de vară. Ornamentația plasată pe fețe și clini este realizată prin broderie cu lînă și mătase la femei și cu bîrnaș vînăt la bărbați.

Prin contactul cu populația bulgărească s-au infiltrat în această zonă hainele matlasate (umplute cu scame din bumbac), confecționate fie din țesătură de casă fie industrială și căptușite cu creton. Aceste haine, numite „zăbun tocat", „mînecar" etc., sînt purtate cu precădere de către femei.

În Oltenia, „haina albă", lungă, este frecventă peste întreg teritoriul acestei provincii, reprezentînd o „marcă" a originalității, așa cum sumanul caracterizează portul moldovenesc.

Haina albă, din dimie, are o croială specifică, cu cîte doi clini ascuțiți la subraț, fețele prezentînd cele două variante: fie că stanul se compune dintr-o singură foaie, despicată, intercalîndu-se cei doi clini în față, fie că se compune din două foi întregi, fără a mai avea nevoie de clinii fețelor. Alături de aceste două variante mai apare, ca o excepție, „haina de sus" purtată în zona de sud a Olteniei, care impresionează prin faldurile bogate ale clinilor, compuși din foile de dimie, unite în sens oblic. În mod curent hainele din Oltenia sînt ornamentate cu bîrnașe, sau găetane negre (mai rar albe), care se aplică mai bogat pe porțiunea pieptului (în formă trapezoidală) și la baza clinilor. De asemenea găsim aici și ornamentul cusut, de obicei (în special în Vîlcea) cu bumbac alb, în puncte de „tighel", „lanț", „bîrnaș" etc. ce constituie cîteodată singurul ornament al hainei.

Cum haina în Oltenia are o lungime neîntîlnită în alte regiuni, ea se poartă cu colțurile din față „sumețite" sau „întoarse" în buzunare, pentru a facilita mersul.

Frecvența mare a hainei albe nu exclude „ipingeaua" denumită aici „manta voinicească" purtată mai ales în zonele de sud, care păstrează aceeași croială ca și în Muntenia, fiind însă mai puțin ornamentată. O altă formă de „ipingea" purtată mai ales de ciobani, dar servind și la drum, este „ipingeaua oarbă" în formă de pelerină, compusă din foile de dimie puse în sens oblic. Gulerul mare pătrat se încheie pe cap sau se așază drept, ca o streașină pe creștetul capului, în timp de ploaie.

În continuarea zonei Teleorman, găsim și în Oltenia, pe Cîmpia Dunăreană, în zona Romanați „giubeaua" sau „cazahul" fără mîneci, care prezintă o bogată ornamentație cu bîrnașe vinete, aplicații de postav și broderie.

În Transilvania găsim o mult mai mare varietate a formelor și ornamentației. În Mărginimea Carpaților Meridionali apare țundra dreaptă, lungă, neagră (țesută aici în două ițe) din care a evoluat „țundra cu 12 clini" purtată în ținuta de sărbătoare, dispărută astăzi. „Zeghea" neagră, de asemenea dreaptă, fără guler este de mult trecută și peste Munți în Vîlcea și Argeș, unde apare și în picturile murale ale ctitorilor din bisericile secolului trecut.

O altă formă, foarte simplă, de ocrotire a ciobanilor de intemperiile vremii este „țolica", o simplă pătură cu motive cadrelate purtată pe spate.

Spre Sebeș și Orăștie se poartă aceeași „țundră" sau „zeghe" dreaptă, fără guler, păstrînd forma inițială cu clinii din foi dreptunghiulare. Apare și „epinguleaua" în formă de pelerină cu glugă din guler, care pare a fi adusă de ciobanii trecuți cu oile în bălțile Dunării.

În Hunedoara, Țara Hațegului și Pădureni ne întîlnim cu „șuba" albă compusă din două foi în față și cu clini la subraț, ornamentată cu „șinor" sau „bîrnași" negru în Hațeg, iar la Pădureni cu „bîrnaș" de culoare (roșu, vînăt, vioriu etc.) ce diferă de la sat la sat și după vîrstă, care la șuba aceasta, foarte simplă, este aplicat numai la tivuri.

În Hunedoara — după cum am amintit — descoperim și o altă formă de haină, de străveche tradiție „șuba înfundată" sau „burca" purtată de femei, în formă de rochie încheiată, fără să fie despicată în față. Clinii mulți, cîte doi pe părți și cîte doi în față și spate (intercalați ca și clinii de la barburii cămășii bărbătești) lărgesc șuba și îi dau o formă de clopot. Gura în față este despicată pînă la talie, dat fiind că la căldură șuba se dezbracă de mîneci prin față și rămîne, legată la mijloc cu brîu, pe corpul femeii. Ornamentul de bîrnaș colorat sau negru este aplicat la gură și la mîneci, care se răsfrîng. Șuba înfundată, albă sură, sau laie (brună) se purta de către femei drept îmbrăcăminte (avînd dedesubt numai cămașa). În ea se făceau toate muncile gospodăriei, dar se și dansa la ocazii.

Paralel cu șubele, se mai purta de populația din Hunedoara și „laibărul de șubi", alb, scurt pînă la șolduri, ornamentat la tivuri cu bîrnaș negru, sau colorat diferit de la sat la sat.

Șuba albă are o largă arie de răspîndire, începînd cu Hunedoara, Banatul și trecînd peste întreaga zonă de vest a țării, Arad, Bihor și Sălaj pînă la Țara Oașului, unde găsim altă formă de haină.

În zona de munte a Banatului (ce se învecinează la est cu Țara Hațegului și Pădurenii) apare o mare asemănare între șubele locale și cele de Hunedoara: albe, croite la fel, sînt ornamentate cu bîrnaș negru, care aici formează un decor mai dezvoltat pe porțiunea pieptului, cum este de exemplu pe Valea Bistrei, unde ornamentul compact de bîrnaș pare o platoșă. Aplicația de postav apare rar și numai în zonele de sud-vest ale Banatului.

Șubele din zona de cîmpie a Banatului prezintă croiala cu clinii dreptunghiulari la subraț, care se apropie de tipul hainei de stepă, mai ales prin „durutul" verde, cu guler dreptunghiular, moștenire a gulerului mare care se încheia pe cap. Durutul verde, numit și „duruț turcesc", purtat de bărbați în satele din jurul Lugojului, reprezintă reminiscențe turcești, alături de alte urme de cultură balcanică în Banat.

În general, șubele din Banatul de cîmpie se desprind și ca sistem de ornamentație de șubele zonelor de munte, fiind decorate mai bogat (și pe porțiunea spatelui) în motive mărunte, dense, în care spirala e totdeauna prezentă; șiretul denumit aici „șinor" este subțire, iar găetanul, denumit „sîrmă", este de cea mai bună calitate, ornamentele rezultate din acest material avînd o deosebită finețe și prețiozitate.

Trecînd Mureșul spre Arad, Bihor și Sălaj, aceeași șubă albă, denumită și „suman", o găsim sub altă formă de ornamentație, în care postavul colorat are un rol important. Decorul șubelor de aici abundă în culori pronunțate, roșu, vînăt, verde etc., prin postavurile aplicate pe fețe, mîneci și mai rar, la spate. Sistemele artistice de cusătură, cu care sînt aplicate bucățile de postav pe șube, reflectă o mare virtuozitate tehnică, pe care o stăpînesc meșterii șubari din aceste locuri. Este nemaiîntîlnită în altă parte a țării noastre varietatea tipologică ce o găsim la șubele de aici: fiecare sat are modelul propriu, respectat de șubarii ce trec dintr-un sat în altul și lucrează la casele beneficiarilor după preferințele și modelele locale. Și în aceste zone apare sumanul scurt („sumănița"), purtat vara, care însă nu diferă nici în croială, nici ca ornamentație de stilul local al șubelor lungi.

În Munții Apuseni, pe toate versantele, găsim „țundra", haină scurtă, avînd croiala obișnuită: cu clini la fețe și la subraț. Originea țundrei trebuie s-o căutăm în „friscău", cea mai simplă structură posibilă de țundră, compus dintr-o foaie dreaptă, trecută peste umeri, ce formează stanii de care sînt prinse mînecile, tot dintr-o foaie dreaptă. Nu are clini, nici guler. Este haina ciobanilor, păstrată pînă astăzi numai de bătrîni. Țundra, care a evoluat din friscău și reprezintă nota caracteristică în portul Munților Apuseni, apare într-o mare varietate privind sistemele de ornamentare. Chiar și în colorit surprindem trei culori de pănură: albă, neagră și sură.

Țundra albă are cea mai mare frecvență; o găsim ornamentată modest, cu cîteva cusături albe pe clini, pe Valea Ierii și a afluenților Arieșului; în schimb o găsim bogat ornamentată cu postavuri și cusături, pe versantul vestic al Munților Apuseni, în Bihor. Țundra neagră se poartă pe versantul nord-vestic, în zona Călățele, fiind de asemenea bogată în ornamente de postav și cusături. Spre zona Sălajului găsim aceeași formă scurtă a hainei, denumită aici „suman", care apare atît alb cît și sur și, spre deosebire de țundra Munților Apuseni, are gulerul mare, pătrat, ceea ce ne face să ne gîndim la tipul de stepă al hainelor purtate în zonele de graniță ale țării noastre.

În zona Tîrnavelor surprindem haina similară cu a Mărginimii Carpaților Meridionali, denumită „clicin", în croiala primitivă cu clini drepți și fără guler, de culoare seină și neagră la bărbați, și albă la femei. Zeghea cu clini este o formă mai evoluată și se poartă la sărbători.

Haina scurtă „frijura", purtată de femei, este neagră, ca și „scurteica" purtată de bărbați.

În zonele vecine cu Făgărașul, din Tîrnave, ca și în Țara Oltului, se poartă haina arhaică, „sarica" sau „buboul", care prezintă mari afinități cu guba de Maramureș, avînd aceeași croială, ca și a sumanului din Țara Oașului. Haine robuste, „buboul" și „guba" păstrează străvechi sisteme de croială, ele se înscriu între piesele cele mai arhaice ale portului popular românesc.

O formă de ocrotire a omului de intemperii este „gluga" (denumită și „căciulă" în Hunedoara) cu o largă arie de răspîndire peste întreaga suprafață a țării. Compusă dintr-o singură foaie de pănură, care are pe o parte marginile unite; se poartă ca un capișon pe cap, foaia atîrnînd pe spate. La capete are o dungă orizontală neagră sau colorată, iar la margini ciucuri. Este remarcat motivul ciudat care presupune străvechi reprezentări simbolice — dispus în fața și la poala glugii. Servind și ca sac pentru transport, gluga este prevăzută cu baere.

Prețuirea ce se acordă hainelor din lînă, nelipsite din componența costumului popular, este legată în credința poporului de anumite ceremoniale, respectate pînă astăzi de țărani. În momentele cele mai importante din viața omului, căsătoria și moartea, haina de lînă constituie un element de tradiție, care leagă ceremonialul de astăzi cu străvechi cutume. Atît mirele, cît și mireasa, poartă în ținuta lor de căsătorie — în mod obligatoriu — sumanul, gheba, buboul sau șuba, chiar și în cele mai călduroase zile de vară, ca un simbol al belșugului și al rolului de ocrotire ce îl deține această haină în viața omului.

În Oltenia bătrînii se înmormîntează și astăzi în haina de dimie, acest obicei aparținînd unei străvechi credințe, de „a pleca îmbrăcat cu haina cea mai bună pe lumea cealaltă".

ÎNCĂLȚĂMINTEA

Încălțămintea originară a țăranului român a fost opinca. Cel mai vechi document ilustrativ asupra opincii îl găsim în îmbrăcămintea dacilor de pe metopele monumentului de la Adamclisi. Mai recent, în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea sînt nenumărate imagini care ilustrează portul opincilor la țăranii români.

Opincile se confecționează din piele de vită, sau de porc, tiparul fiind un dreptunghi, mai mare sau mai mic, după forma opincii, care diferă de la o regiune la alta. Forma de bază rămîne însă aceeași: un capăt al dreptunghiului se pliază în jumătate și se unește „îngurzește" cu o cusătură, aceasta devenind „gurguiul" (vîrful opincii). Laturile dreptunghiulare se încrețesc pe o curelușă (desprinsă din gurgui), pînă la mijlocul tălpii, obținîndu-se astfel forma piciorului. La spate se îndoiește celălalt capăt al dreptunghiului cu marginile ridicate și ușor încrețite, ca să îmbrace călcîiul. Pe părți (de la mijloc spre spate) opinca are cîte trei găuri, prin care ea se leagă de picior cu ajutorul nojițelor.

După cum este gurguiul, mai înalt (în formă de creastă) sau mai mic (cîteodată fără proeminență) cusut peste muche, sau cu o cusătură sub gurgui, după cum este gurguiul întors spre înăuntru sau în afară, și după cum sînt încrețiturile opincii din față, adunate înspre vîrf, sau orînduite în mod egal pe porțiunea încrețită, după cum opinca este mai înaltă, sau mai scundă, ea cunoaște tipuri diferite, specific locale, adecvate terenului de munte sau de cîmpie.

Prezintă interes opinca arhaică, purtată în Hunedoara de Pădureni, cu gurguiul excepțional de înalt (cca. 10 cm), care a oferit prilejul unei ornamentații special făcute din împletituri de piele și aplicații de ținte din cositor, sau opinca din Țara Hațegului cu gurguiul lat, ca o lopată și întoarsă înspre înăuntru. Diferită este opinca purtată pe Cîmpia Dunăreană, care prin forma sa de sandală orientală, prezintă afinități cu încălțămintea Balcanului.

Opincile se fixează pe picior prin nojițe, sau prin curele de piele. Nojița se face de obicei din păr de capră sau de cal, în fire răsucite des și strîns. Se poartă și albe în Moldova, dar în mod obișnuit ele se vopsesc negre. Sînt cazuri cînd opinca este legată de picior prin curele, iar cu nojițele prinse cu un capăt de opincă se înfășoară numai glezna piciorului, dar sînt și cazuri cînd se folosesc numai curelele, așa cum le găsim în Hațeg, înfășurate des și pînă la pulpă, dînd piciorului o formă de burlan. Felul cum se leagă nojițele pe gleznă, mai resfirat (ca în Maramureș) mai des, alăturate (ca în Năsăud etc.) pe porțiune mai mare, sau numai peste gleznă, ține de asemenea de tipologia locală a încălțămintei.

Opinca reprezentînd încălțămintea arhaică, este confecționată în gospodărie, fiecare țăran știind să facă opinci.

În vechime, piciorul se învelea în obiele, înainte de a încălța opinca, astăzi se poartă, în majoritatea cazurilor, ciorapi tricotați din lînă. Obielele se confecționează din pănură dată la piuă, de culoare albă, formînd un dreptunghi în care se înfășoară piciorul, învelind și glezna pînă la pulpă. Excepții prezintă Maramureșul, unde obielele sînt date și la vîltoare, ele fiind aici mîțoase și, tot ca o excepție, considerăm obielele unor regiuni din sud-vestul țării, unde obielele albe au un ornament de dungi, sau cadreluri negre, mai rar roșii. Obielele zonei de cîmpie din Banat se desprind total de factura obielelor obișnuite, fiind confecționate dintr-o țesătură aspră și rezistentă de păr, nedată la piuă și ornamentată cu artistice motive policrome pe bază de roșu.

În multe regiuni, femeia poartă iarna „călțuni", „toloboni" sau „cioareci" confecționați din pănură, în formă de ciorap, într-o lungime pînă sau peste genunchi, pe care îi îmbracă în loc de obiele. Croiala acestora este ingenioasă și prezintă diverse forme locale. Nu lipsește nici decorul, în unele regiuni colțunii fiind cusuți cu fir de lînă roșu și ornamentați la margini.

Cizmele, o încălțăminte țărănească mai recentă, nu au pătruns în vestimentația țăranului de pretutindeni în aceeași perioadă și cu aceeași intensitate. Sînt regiuni unde cizmele au o frecvență mai redusă, sau chiar deloc, astfel pe Cîmpia Dunării aproape nici n-o găsim, iar în Moldova și Maramureș numai în cazuri izolate.

Menționăm prezența cizmei în măsură mai mare în portul din Transilvania și Bucovina, unde apare în diverse forme, impuse uneori și de meșterii cizmari din tîrguri și orașe, care confecționau anumite tipuri de cizme, legate de anumite perioade.

Astfel, cel dintîi model pătruns în lumea satelor, a fost cizma fără toc (cu talpa într-una) și cu carîmbul moale, care lua forma pulpei și se încrețea la mers. Ambele cizme erau făcute la fel, fără deosebire între piciorul stîng sau drept. Urmînd și moda încălțămintei de oraș și suferind și anumite influențe ale portului populațiilor conlocuitoare, cizma primește diverse „tipuri", cu diverse preferințe, de la o regiune la alta, mai ales în portul femeiesc. Astfel este cizma cu carîmbul tare și cu tocul evazat, avînd potcoava din alamă strălucitoare la Năsăud și Cîmpia Transilvaniei. Cizma roșie, ornamentată prin cusături policrome în zonele de vest, sau cizma cu crețuri multe și complicate și cu incrustații de metal la călcîi, purtată de Buciumanii aurari din Munții Apuseni.

Mai nou, cizma are forma influențată de cizma militară.

În încălțămintea țărănească au mai intrat și ghetele, precum și bocancii, prețuiți pentru rezistență și durabilitate. Timp îndelungat, țăranii nu au purtat pantofi, acceptînd numai gheata. Deși nu se poate vorbi de o tipologie a acestui gen de încălțăminte orășenească în portul popular, totuși s-au dezvoltat unele categorii de ghete acceptate de gustul populației rurale, confecționîndu-se — ca și pălăriile — în mod special anumite forme de ghete, ce se îndreptau spre anumite regiuni. Astfel, pentru Banat se confecționau ghetele încheiate cu nasturi și ghete cu tureacul din mătase brodat artistic, pentru Mărginimea Carpaților Meridionali ghete cu șireturi și cu tureacul înalt, pentru Cîmpia Dunării „imineii", niște pantofi montanți, iar pentru bărbați, în mare parte, ghete cu elastic, practice și comode.

Dar încălțămintea industrială nu se poate integra în portul popular ca un element de tipologie, opinca fiind singura piesă de port care îi aparține în mod firesc, căci s-a dezvoltat în aceleași condiții de viață ca și întreaga vestimentație țărănească.

Costumul țărănesc include și încălțămintea ca modalitate de a apăra picioarele în diverse împrejurări ale muncii și mersului îndelung. O străveche experiență a condus în spațiul carpato-balcanic, dar și în alte părți ale Europei, la adaptarea unor încălțări moi, comode, rezistente la umezeală și apărînd împotriva frigului. Din acest punct de vedere complexul obială-opincă alcătuiește o formulă ce și-a justificat îndelungata existență. Opinca figurează alături de alte piese de port printre cele mai vechi tradiții ale costumului țărănesc, vechimea ei coborînd dincolo de epoca daco-romană. Studiile au dovedit și în acest domeniu o comunitate a portului traco-iliric și a celui daco-getic.

Armonizîndu-se cu ansamblul portului, obielele, tolobonii și opincile, au căpătat nu rareori și însemnate atribute artistice. Am subliniat frumusețea obielelor de Banat. De asemenea opincile din Hunedoara, fie în varianta Pădurenească, fie în cea Hațegană, sînt adevărate prototipuri ale felului de a se încălța al omului, exemple impresionante prin dimensiunea gurguiului, născut din practica drumurilor de munte, dar înfrumusețat cu un anume simț al proporțiilor specific acestor zone arhaice.

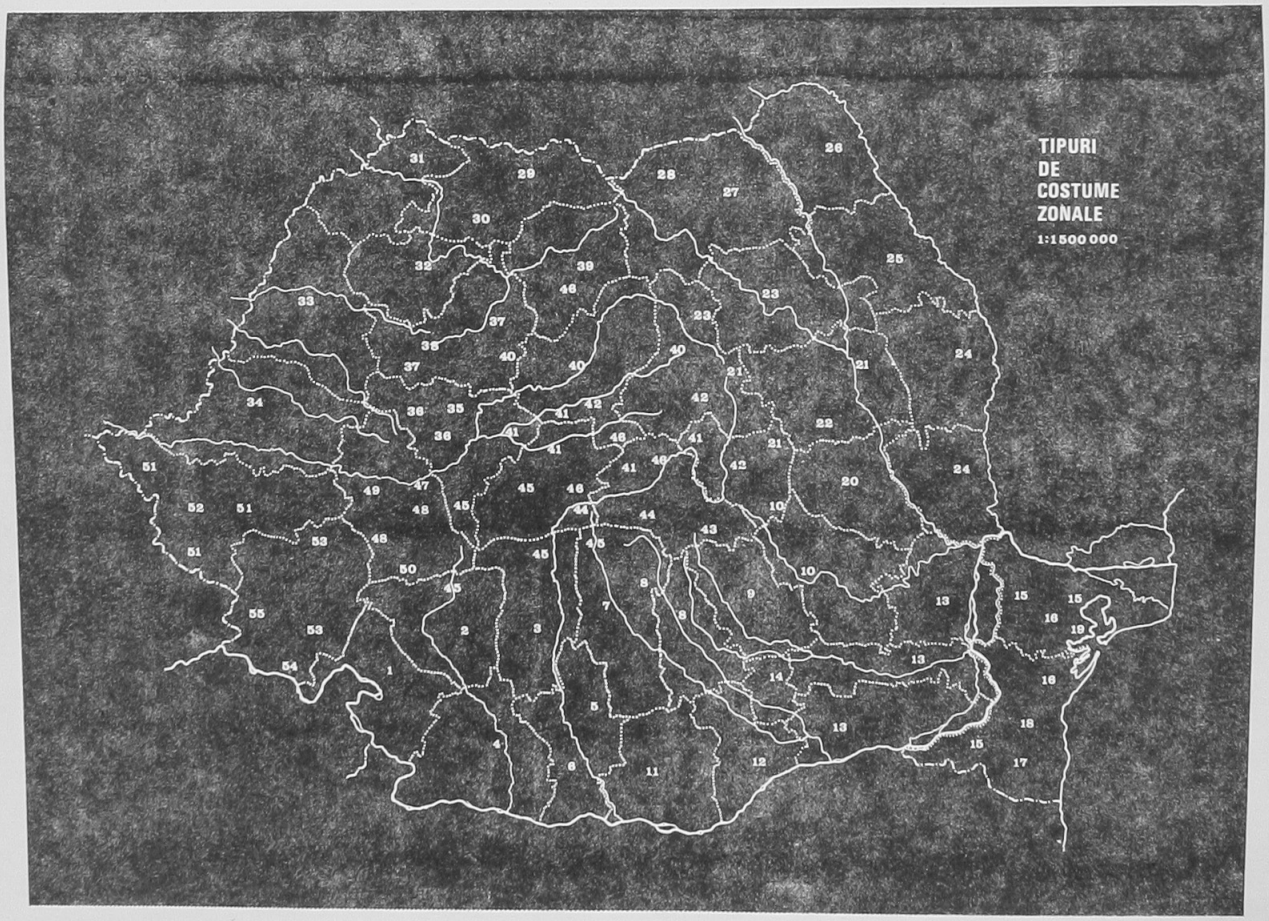
TIPURI
DE
COSTUME
ZONALE
1:1 500 000

OLTENIA

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
1. COSTUMUL DE MEHEDINȚI	Mehedinți (1—15)
2. COSTUMUL DE GORJ	Gorj (16—29)
3. COSTUMUL DE VÎLCEA	Vîlcea (30—45)
4. COSTUMUL DE DOLJ	Dolj (46—56)
5. COSTUMUL DE OLT	Olt (57—66)
6. COSTUMUL DE ROMANAȚI	Olt (67—80)

1. COSTUMUL DE MEHEDINȚI

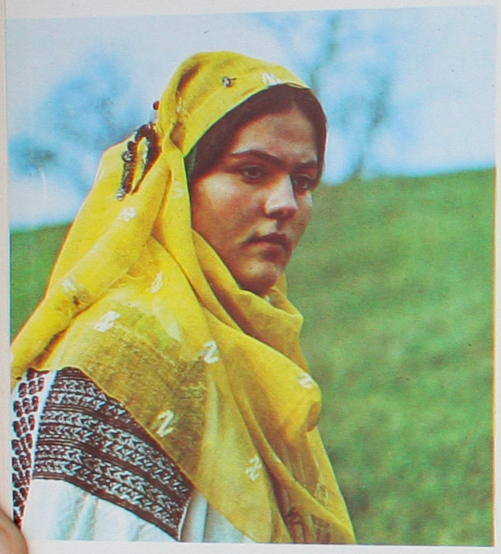

1. Nevastă „învelită" cu maramă prinsă de „conci" cu „spelci".

2. Costum cu vlnic „cu betea" de tip nou.

3. Tip de altiță îngrădită cu „mărginar", din zona Dunării.

4. „Cîrpe de cap" din borangic.

5. Detaliu de cusătură cu bețeală pe vlnic.

6. Costum femeiesc cu două oprege perechi, de tip nou.

7. Cămăși femeiești cu ornamentul „nisipit" în „tablă" și „rîuri sabiate".

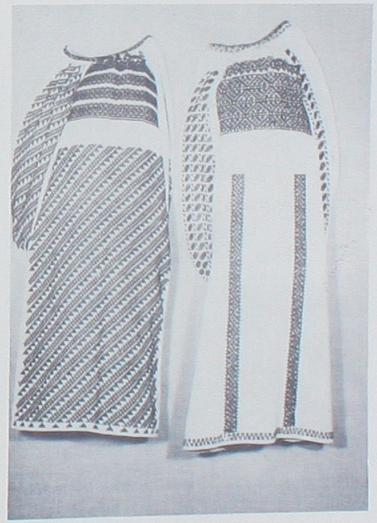

8. Cămăși femeiești cu „rîuri sabiate în tablă" și cu „rîuri drepte" pe mînecă.

10. Vilnice „oprege creţe", ţesute: „pînziului" (cel de deasupra) şi ţesut „vilnic" (cel de dedesubt).

9. Costum femeiesc cu vilnic „opreg creţ" ales în rînduri.

11. Nevastă din zona de nord a judeţului Mehedinţi.

12. „Opreg" şi „fistic" cu alesături în rînduri.

13. Costum bărbătesc din zona de nord a judeţului Mehedinţi.

14. Bete, purtate atît de femei cît şi de bărbaţi.

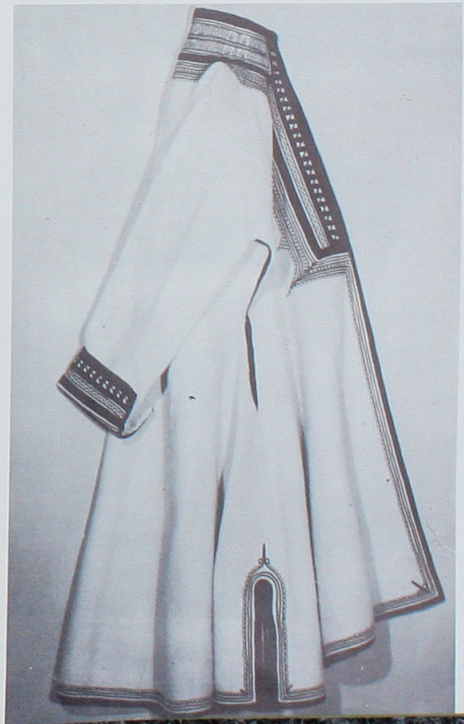

15. Haină de dimie cu clini, din zona de sud a judeţului Mehedinţi.

2. COSTUMUL DE GORJ

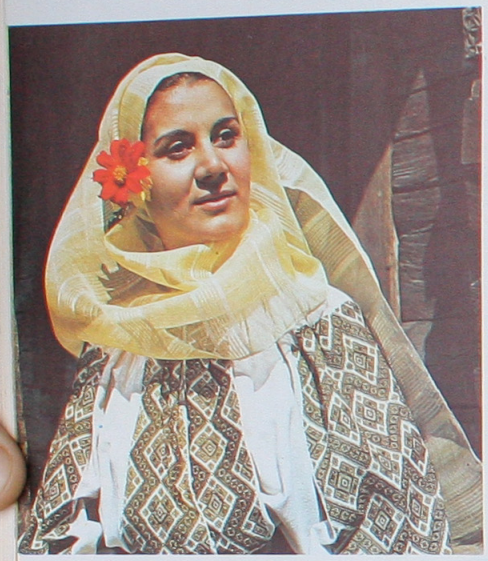

16. Nevastă „legată" cu maramă („cîrpă de borangic").

17. Cămăși femeiești cu „rîuri" pe mînecă.

18. Maramă de tip Gorj.

19. Costum femeiesc cu vîlnic („zăvelcă creață").

20. Ornament de altiță și încreț specific Gorjului, al unei cămăși de tip nou.

21. Cămașă femeiască cu „flori sărite" pe mînecă.

22. Costum femeiesc cu „fîstic" şi „opreg".

23. Detaliu de alesătură a vîlnicului („zăvelcă creaţă").

24. Detaliu de vîlnic („zăvelcă creaţă").

25. Vîlnic „zăvelcă creaţă cicic", cu rînduri alese.

26. Costum bărbătesc „schileresc".

27. Detaliu de ornament al unei cămăși bărbătești cu platcă.

28. Brîie în „vergi" și în „ochiuri"; bete „brăciri" în „șerpi".

29. Haină din dimie albă.

3. COSTUMUL DE VÎLCEA

30. Nevastă „legată" cu maramă.

31. Cămaşă femeiască cu „blană" pe mînecă; ornament cusut.

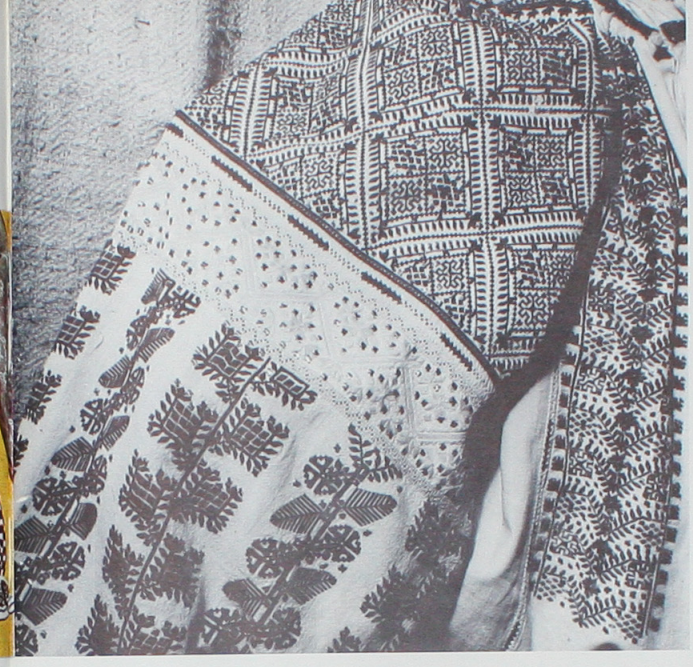

33. „Altiţa", „încreţul", „riurile" pe mînecă şi „rîndul" pe pieptul cămăşii cu ornamentaţie specifică de Vîlcea.

34. Bătrînă din Stroeşti, în costum tradiţional de Vîlcea.

32. Bătrîne „legate" cu marame, purtînd cămăşi de tip vîlcean.

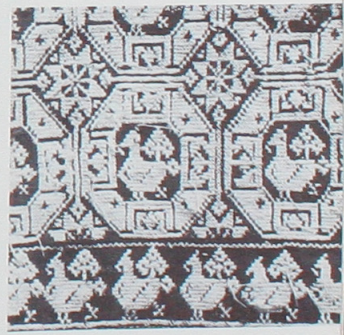

35. Detaliu de cusătură a unei „zăveici albe" de Vîlcea.

36. Brîie alese în război.

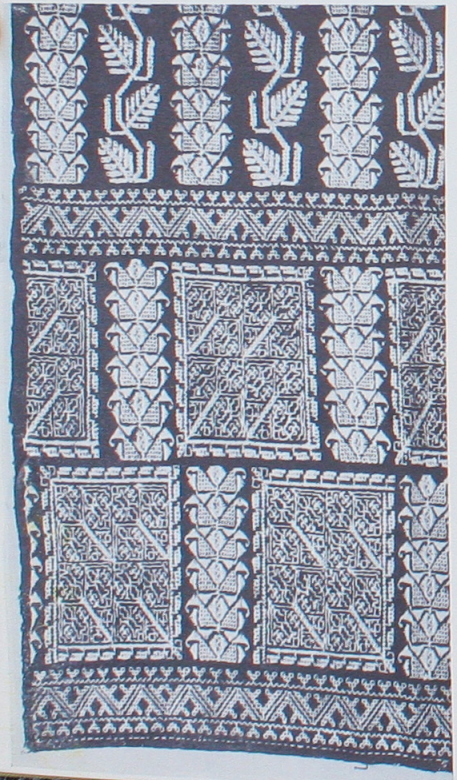

37. Detaliul unei „zăvelci albe", cusute cu bumbac.

38. Lisandra din Măldărești.

39. Costum femeiesc cu vîlnic („opreg") și „zăvelcă albă" în față.

40. Costum cu vlinic („opreg"), purtat fără zăvelcă.

41. Pieptar femeiesc.

42. Clinii la subraţul unei haine de dimie.

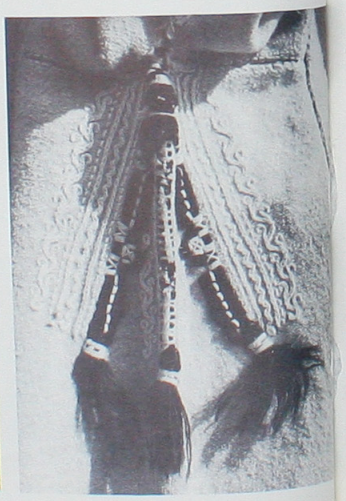

43. Costum bărbătesc.

44. Bătrîn din Măciuca.

45. Bărbat purtînd haină de dimie, din Zătreni.

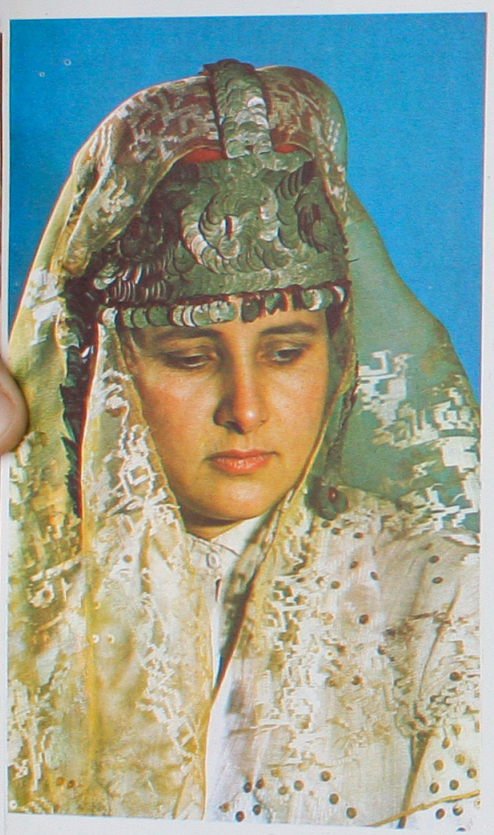

46. Mireasă cu „coif".

47. Cămăși femeiești: prima „dreaptă", a doua cu platcă.

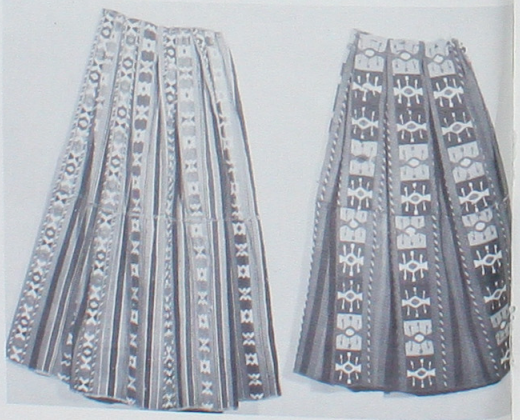

48. „Prestelci" alese.

49. Marame.

50. Costum femeiesc cu două „prestelci".

51. „Prestelcă aleasă".

53. „Creţană".

52. Femeie „legată" cu maramă.

54. Costum bărbătesc.

55. Brîie şi bete cu ornamente de „ochiuleţe" şi „şerpi".

56. Haină albă de dimie.

5. COSTUMUL DE OLT

57. Femei „legate" cu maramă legătură tinerească (femeia din stînga) și legătură bătrînească (femeia din dreapta).

58. Costum femeiesc cu două zăvelci „cu betea".

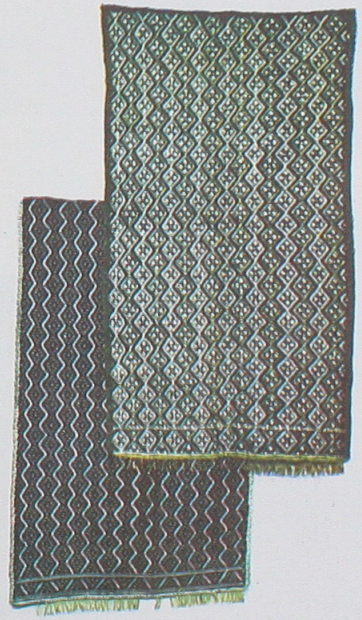

59. Costum femeiesc din Cornățel.

60. „Zăvelci cu betea" din nordul zonei (Poboru).

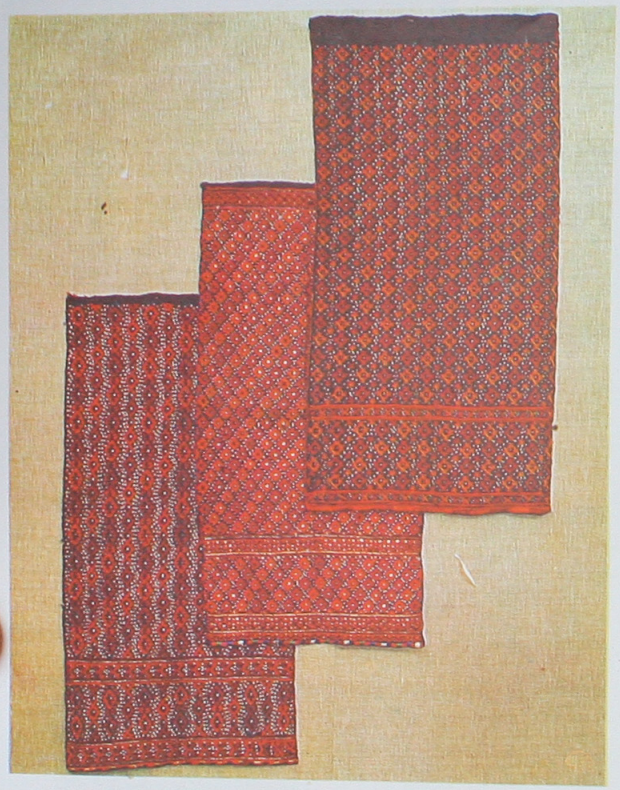

61. „Zăvelci cu betea" din Curtișoara.

62. Bete.

63. Haină de dimie.

64. Costum bărbătesc.

65. Pieptare.

66. Costum bărbătesc din Cornățel.

6. COSTUMUL DE ROMANAȚI

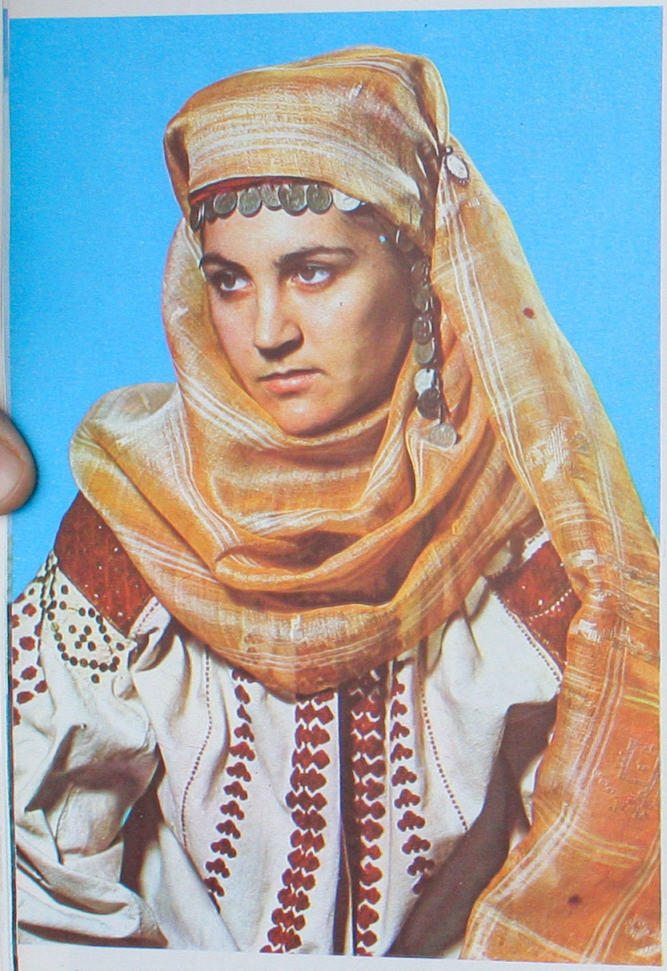

67. Femeie cu fes și „codan de șvanți", învelită cu maramă.

68. Cămașă femeiască.

69. Costum femeiesc cu vîlnic și boscea. →

70. Cojoc de pe Cîmpia Dunării.

71. Cojoc cu clini de pe Cîmpia Dunării.

72. Femeie cu „cazah".

73. Detaliu de cusătură pe pieptarul de Vădastra.

74. Pieptar de Dăbuleni.

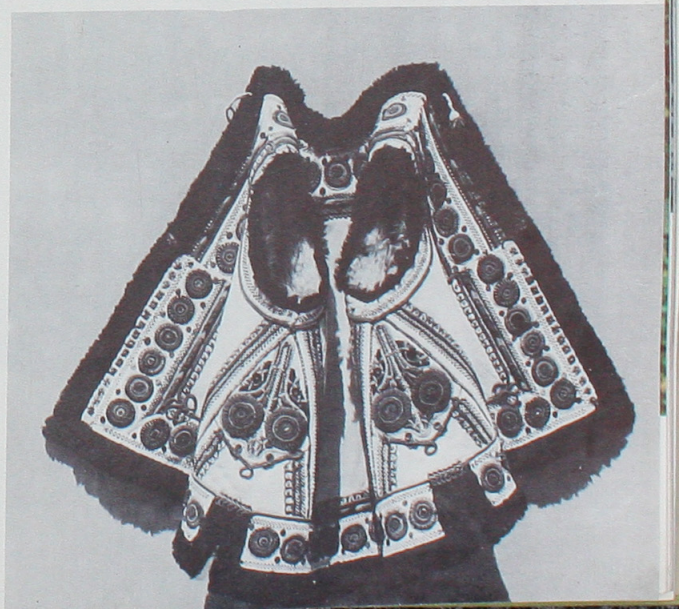

75. Gura cămășii și rîndurile pe piept.

77. Brîie: „brînelul" (fond vînăt) și „mocadin" (fond roșu).

76. Boscele cu ornament simbolic și ornament geometrizat.

78. Detaliu de ornament specific cămășii de Romanați: „altiță", „încreț", „rîu" pe mînecă și „rînd" pe piept.

79. Vîlnic specific de Romanați.

80. Costum bărbătesc.

MUNTENIA

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
7. COSTUMUL DE ARGEȘ	Argeș (81—93)
8. COSTUMUL DE MUSCEL	Argeș (94—107)
9. COSTUMUL DE PRAHOVA	Prahova (108—119)
10. COSTUMUL DE BUZĂU	Buzău (120—131)
11. COSTUMUL DE TELEORMAN	Teleorman (132—146)
12. COSTUMUL DE VLAȘCA	Giurgiu (147—156)
13. COSTUMUL DE BĂRĂGAN	Giurgiu, Călărași, Ialomița, Brăila (157—173)
14. COSTUMUL DE ILFOV	Sectorul agricol Ilfov (174—181)

7. COSTUMUL DE ARGEȘ

81. Decorul „altiței", „încrețul" policrom și „riurile" pe mânecă.

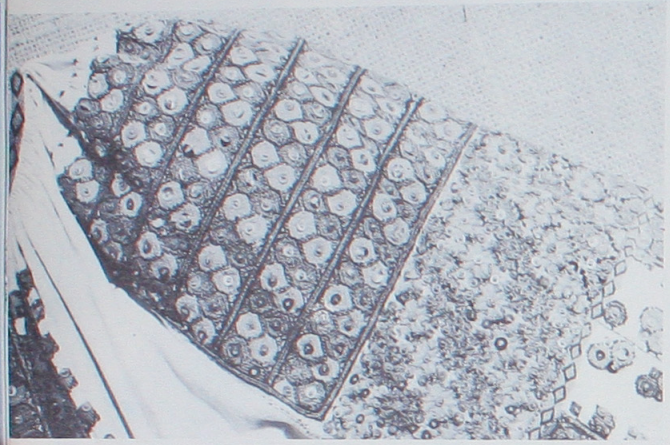

82. Marame.

83. Cămașă femeiască cu „încreț" policrom și „blană de riure pe mânecă".

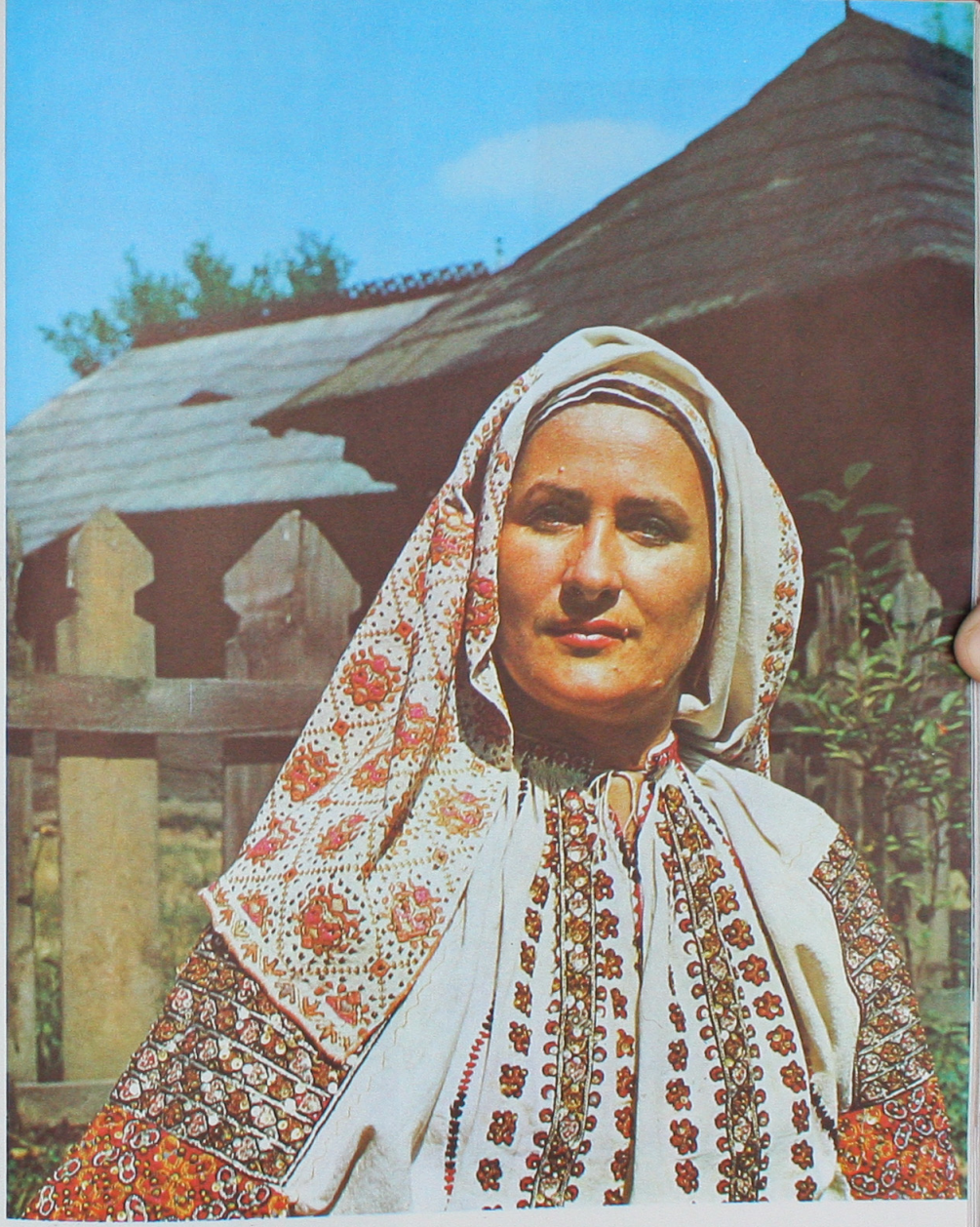

84. Femeie „învelită cu peschir".

85. Fotă cusută cu lînă şi betea.

86. Costum femeiesc.

87. Mireasă cu „sovon" din Ţara Loviştei.

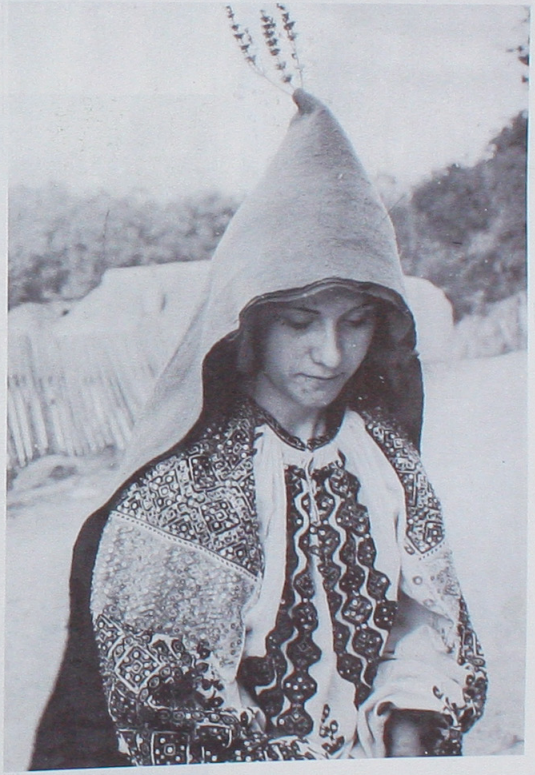

89. Cojoc (reflectă influențe din Transilvania).

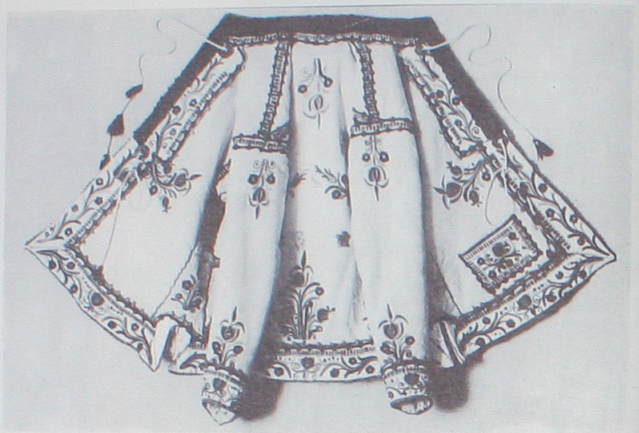

88. Zăvelcă din zona limitrofă cu Vîlcea.

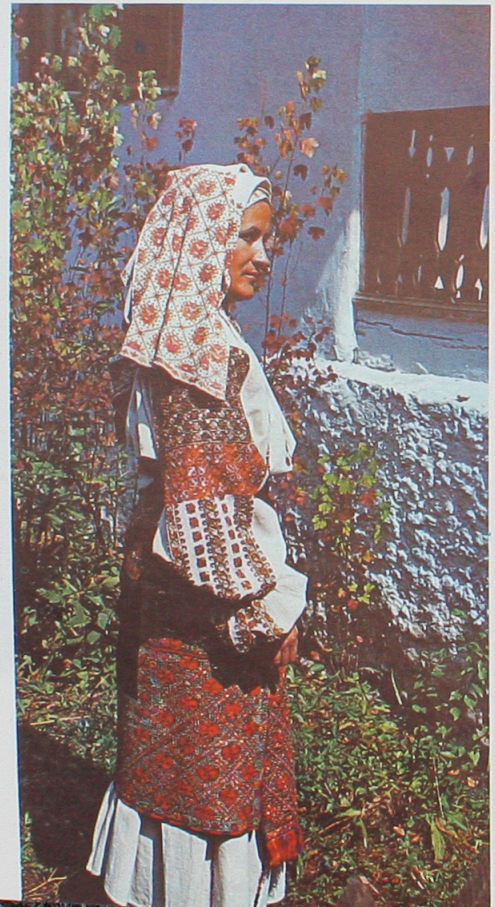

90. Femeie în costum de Sălătruc.

91. Cămașă bărbătească.

92. Zeghe din Țara Loviștei.

93. Costum bărbătesc.

8. COSTUMUL DE MUSCEL

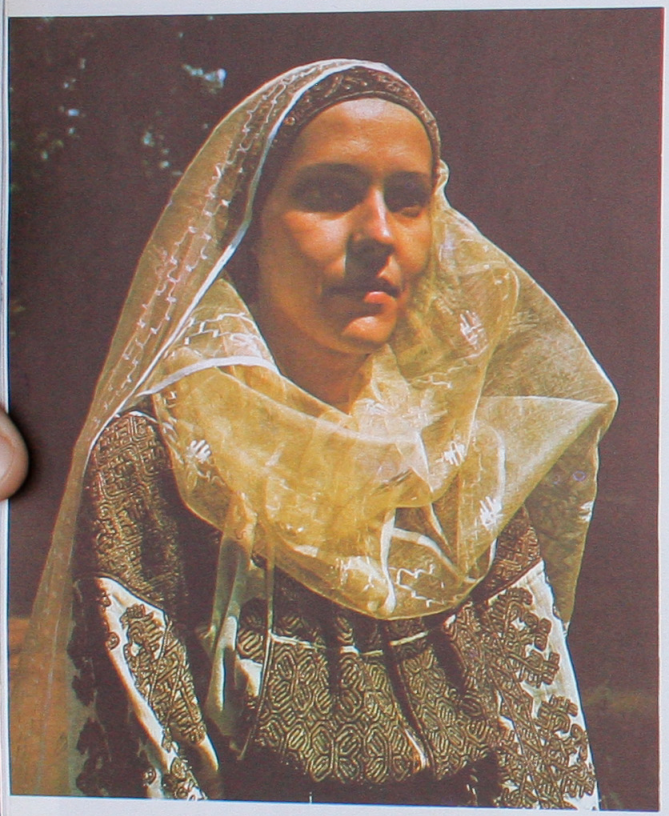

94. Femeie cu „legătură" și marămă.

95. Marămă alească cu mătasă și fir.

96. Cămașă femeiască din pînză, cu „mărgini" și cu ornament specific Muscelului.

97. Costum femeiesc cu marămă alească cu fir.

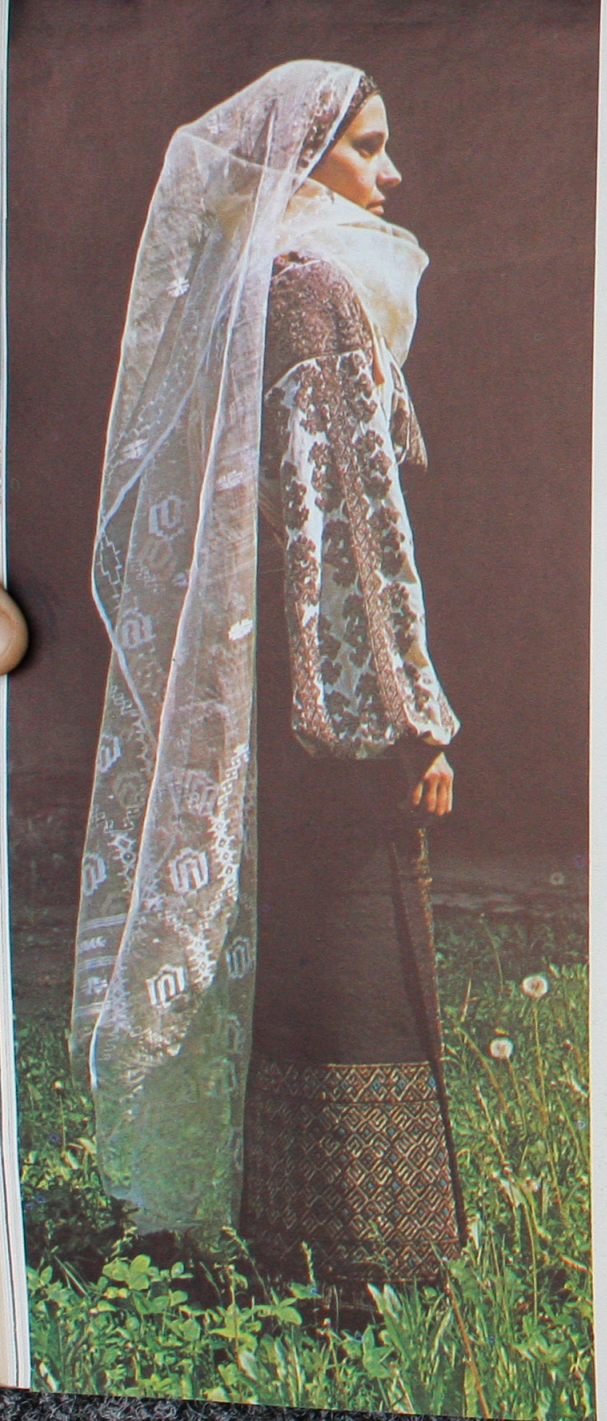

98. Femeie în costum de Cîmpulung.

99. Detaliu din decorul unei marame.

100. Cămaşă femeiască cu ornament de „fuşti" pe mînecă şi „stuci" pe piept.

101. Cămaşă femeiască reprezentativă a tipului de Muscel.

102. „Învelitul" cu „legătură" şi maramă.

103. Fotă de tip nou.

104. Fote de tip vechi.

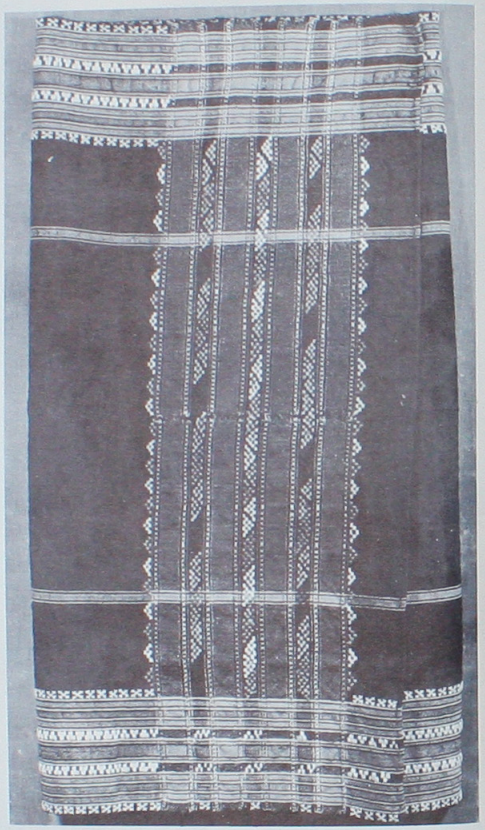

105. Fotă cu ornamentație tradițională de Muscel.

106. Costum bărbătesc.

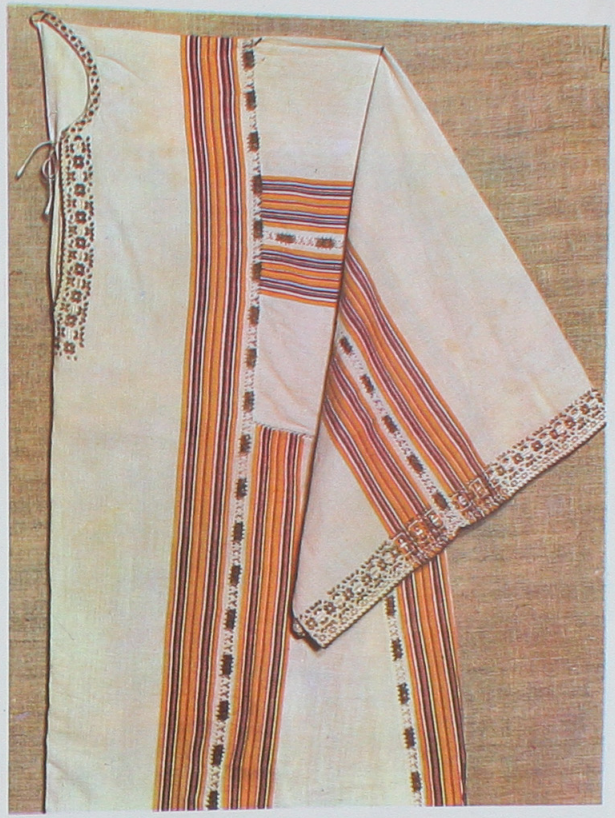

107. Detaliu de cămașă bărbătească, din „pînză cu mărgini".

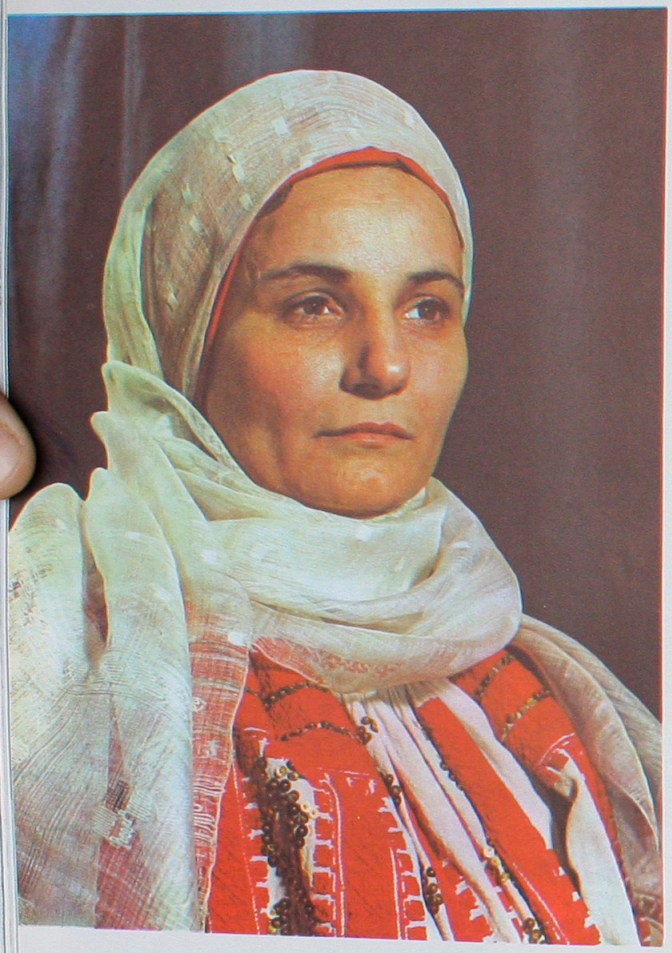

108. Femeie „legată" cu marama peste tulpanul roşu.

109. Marame tipice de Prahova.

110. Marama.

111. Costum femeiesc.

112. Cămaşă femeiască tradiţională de Prahova.

113. Detaliu de cămaşă femeiască, cu „brăţarie" (ciupag sub guler).

114. Cămașă femeiască de tip mai recent.

115. Fote cu „vargă la poală" și cu „șurț" în față.

116. Costum bărbătesc.

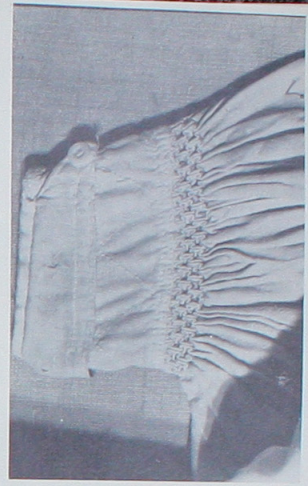

117. Crețuri artistice la „pumnașul" cămășii bărbătești.

118. „Sîrbă", haină scurtă din panură, purtată de bărbați.

119. Detaliu de ornament pe pieptul cămășii bărbătești.

10. COSTUMUL DE BUZĂU

123. Costum femeiesc. →

120. Femeie cu fes și marămă.

121. Cămașă femeiască, cusută cu lînă, de tip vechi.

122. Cămăși femeiești cu altiță îngustă, de tip vechi.

125. Cămașă femeiască „mocănească", cusută cu lînă vopsită „în broci".

126. Marămă specifică Buzăului.

124. Cămașă femeiască „mocănească", cusută cu lînă.

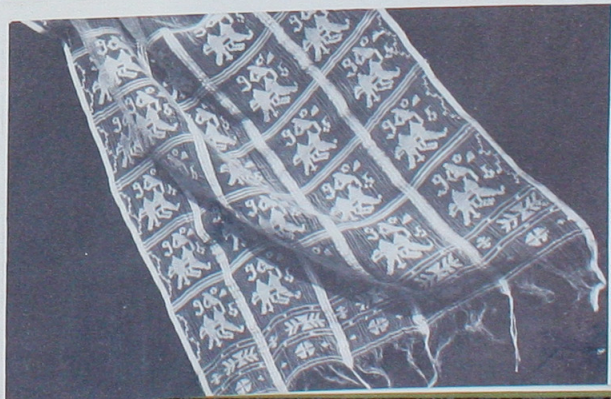

127. Fotă de Bisoca.

129. Fotă denumită „costum" de Buda (Rîmnicul Sărat).

130. Brîie bărbătești.

128. Fotă de Lopătari.

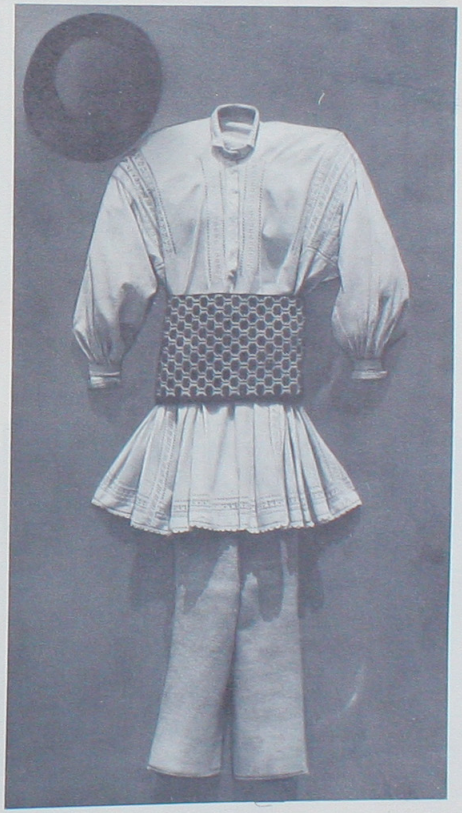

131. Costum bărbătesc.

132. Femeie cu „coif", legată cu marama

133. Ornamentația marămelor de Teleorman.

134. Costum femeiesc.

135. „Boscele".

136. Bătrînă din Peretu.

138. Bătrînă cu „mecheleț".

137. Cămașă femeiască cu ornamentul continuat și peste altiță, specific Teleormanului.

139. „Clăsnic" (giubea din Cringeni).

140. Costum bărbătesc de vară.

141. Zeghe.

142. Pieptar bărbătesc cu ornament de spirale, specific Cîmpiei Dunării.

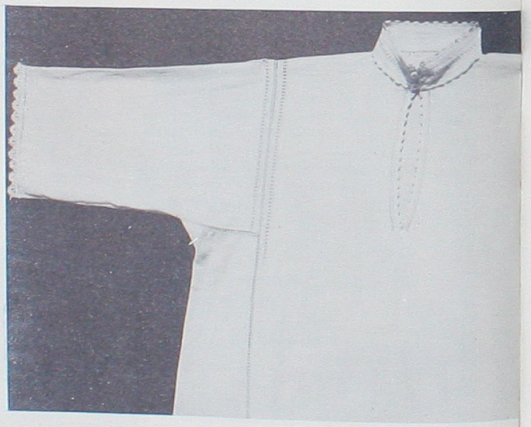

143. Cămaşă „dreaptă" bărbătească.

144. Costum bărbătesc cu „poturi" din Traian.

145. Ornamentul poalei cămăşii bărbăteşti.

146. Cămaşă bărbătească cu platcă.

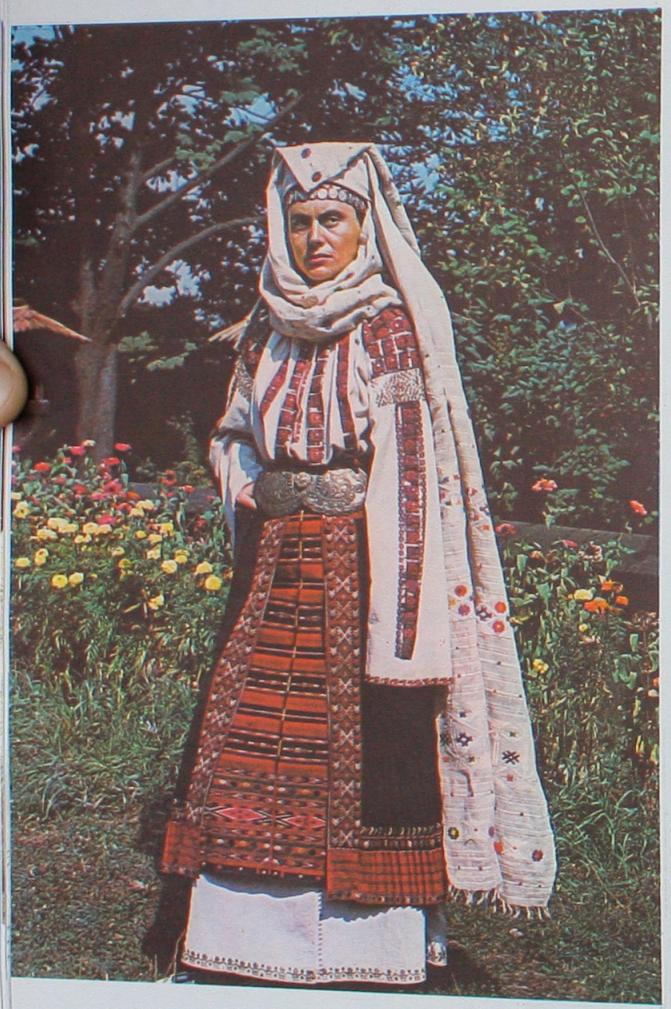

147. Femeie cu „mecheleț" pe cap, cu „cordea cu icușari", legată cu maramă.

148. „Altiță" de cămașă femeiască, cu mineca din borangic.

149. Costum femeiesc cu „peșteman".

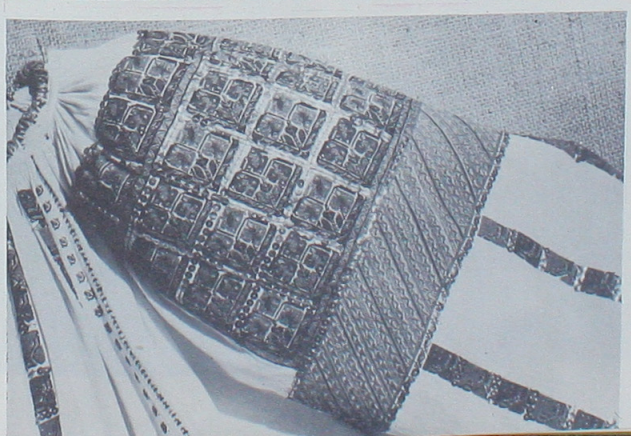

150. Detaliu de ornament al cămășii femeiești.

151. Cămașă femeiască cu ornamentul compartimentat în pătrate.

152. „Boscea" de tip vechi.

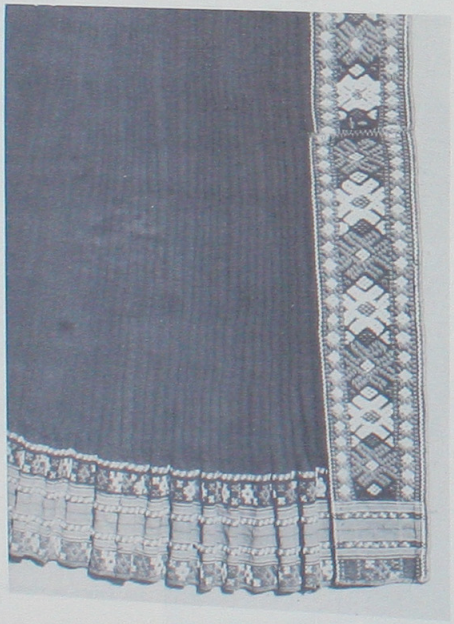

153. Detaliu de „peşteman".

154. Ipingea.

155. Costum bărbătesc.

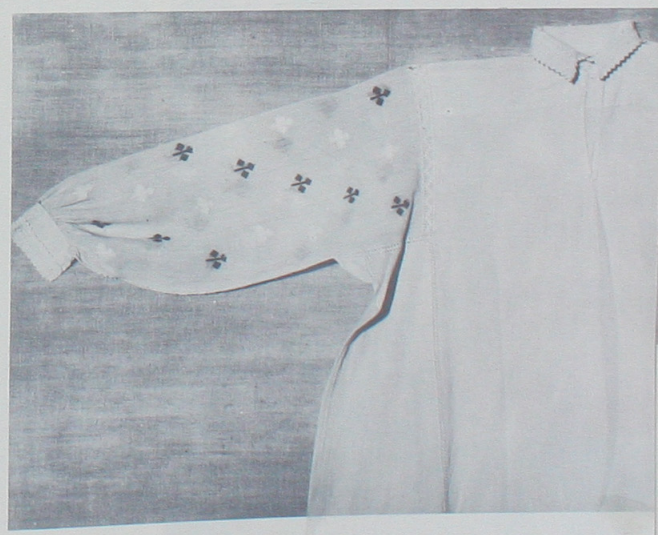

156. Cămaşă bărbătească cu mîneca din borangic, aleasă în război.

157. Femeie cu „mecheleț" și „icușari", legată cu maramă.

158. „Mahrame" din zona de vest a Bărăganului.

159. Costum femeiesc cu „ote" din Dalia.

160. „Otă" din zona de vest a Bărăganului.

161. Cămașă femeiască din zona de vest a Bărăganului.

162. „Pestelci de arnici" din zona de vest a Bărăganului.

163. Costum bărbătesc din Daia.

164. „Chebă", haină scurtă specifică Bărăganului.

165. Haină albă de dimie.

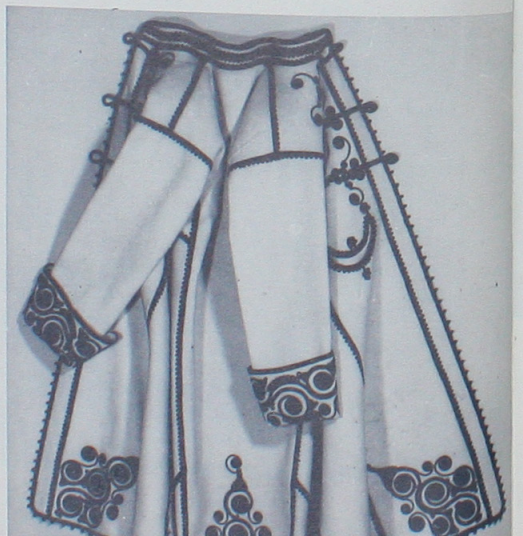

166. Costum femeiesc din județul Brăila.

167. Cămașă femeiască dreaptă, din borangic, din județul Brăila.

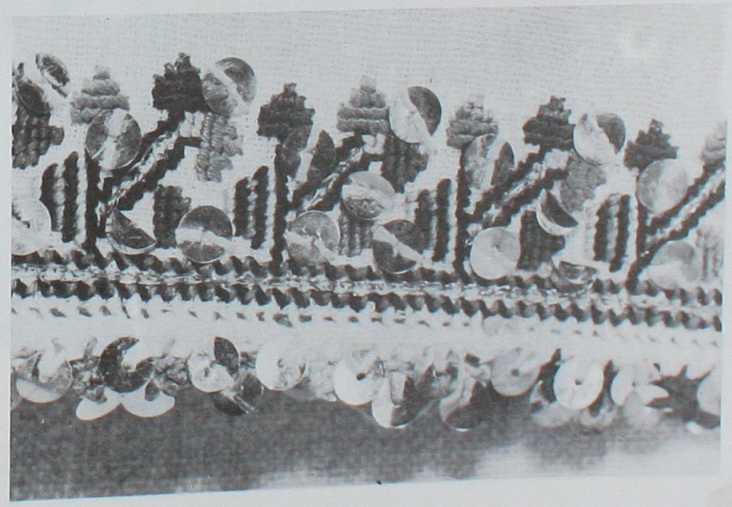

168. Detaliu de cusătură la poala cămășii femeiești din Câmpia Dunării a Bărăganului.

169. Femeie cu tulpan din Ialomița.

171. Costum femeiesc
din zona de sud a Bărăganului.

170. „Pestelci"
din zona de sud a Bărăganului.

172. Femei din județul Ialomița.

173. Costum bărbătesc
din zona de sud a Bărăganului.

14. COSTUMUL DE ILFOV

174. Costum femeiesc de Buriaş.

175. Femeie „legată"
cu maramă peste tulpanul roşu.

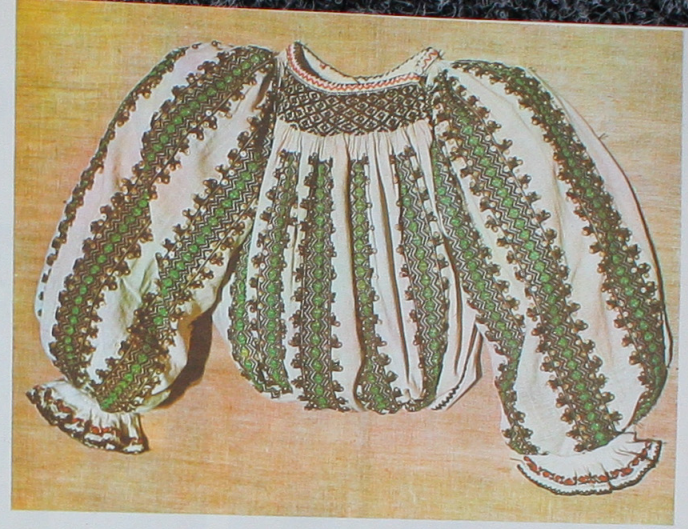

176. Cămaşă femeiască cu „leasă" sub guler.

177. Zăvelcă de arnici.

178. Zăvelcă.

179. Zăbun.

180. Haină „zeghe" din dimie albă.

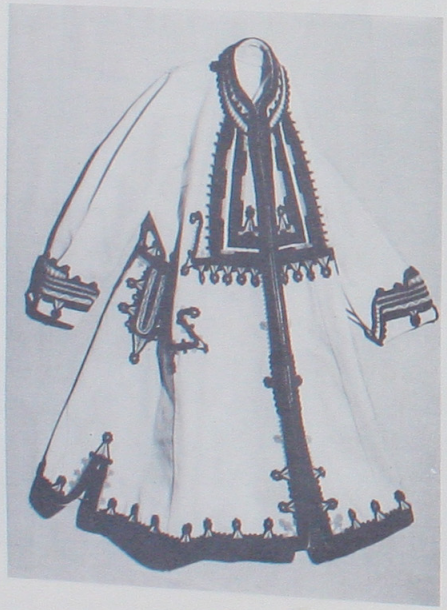

181. Costum bărbătesc de Buriaș.

DOBROGEA

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
15. COSTUMUL DE DOBROGEA	Constanța, Tulcea (182—192)
16. COSTUMUL AROMÂNILOR	Constanța, Tulcea (193—199)
17. COSTUMUL TURCILOR	Constanța (200—204)
18. COSTUMUL TĂTARILOR	Constanța (205—209)
19. COSTUMUL LIPOVENILOR	Tulcea (210—212)

15. COSTUMUL DE DOBROGEA

182. Femeie legată cu tulpan, județul Constanța.

183. „Pestelcă" din lînă și „zăvelcă din arnici".

184. Costum femeiesc din județul Constanța.

185. Port popular din județul Constanța.

186. Costum bărbătesc din județul Constanța.

187. Zăbun și brîu bărbătesc din județul Constanța.

188. Femeie îmbrobodită cu basma, denumită „gear", județul Tulcea.

189. Cămașă femeiască „de-a întregul", județul Tulcea.

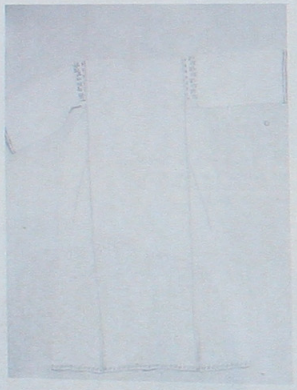

190. Costum femeiesc din județul Tulcea.

191. „Bebiluri" la poala cămășii femeiești.

192. „Pestelcă cu pisc" din județul Tulcea.

193. Costum femeiesc.

194. Gâteala capului la mireasă.

195. „Tipunea".

196. „Saricâ".

197. Podoabe din metal.

198. Costum bărbătesc.

199. „Sarcă".

200. Costum de mireasă.

201. Feregea.

202. Ielec.

203. Fes.

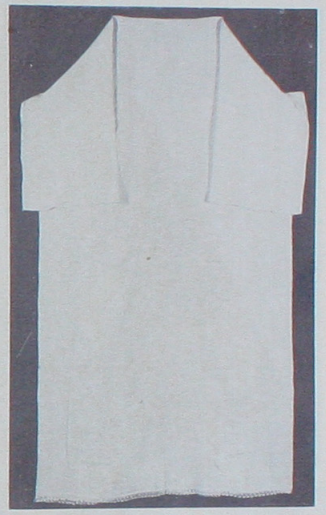

204. Cămașă femeiască.

205. „Aba" (un fel de mintean).

206. Brîu.

207. Brîie cu pafta. →

208. Ie|ec.

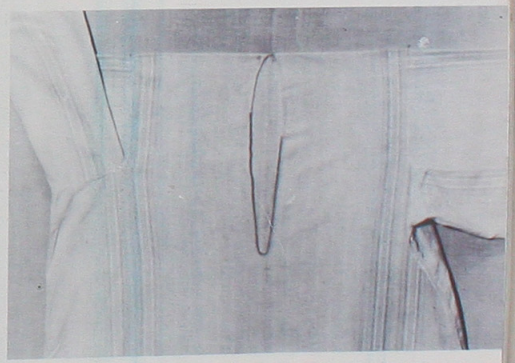

209. Cămașă femeiască.

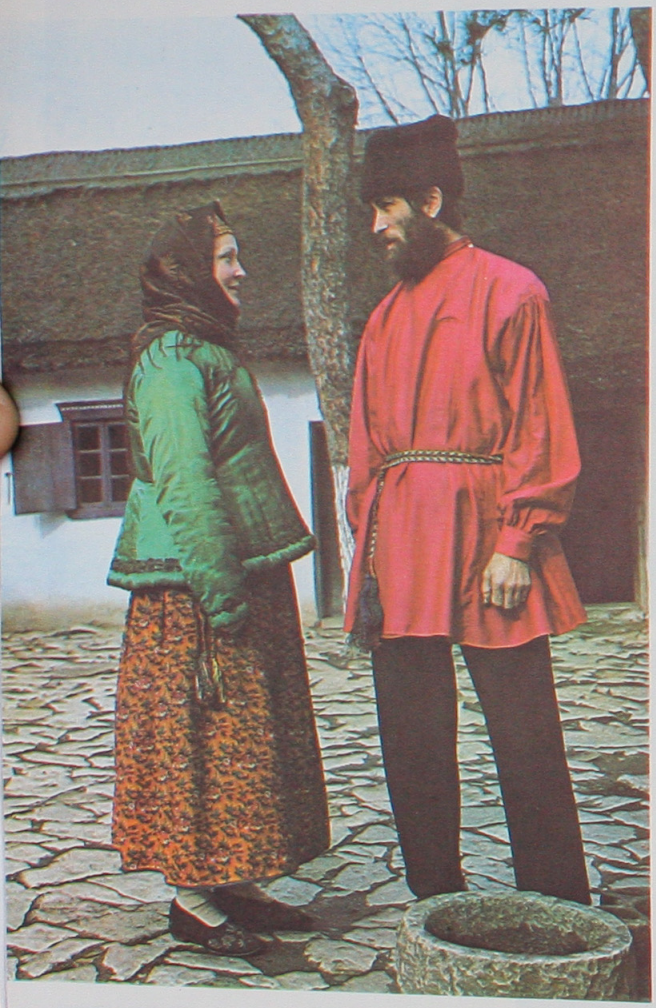

210. Lipoveni în curtea casei.

211. Bonetă („cipcică").

212. Lipoveancă la poartă.

MOLDOVA

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
20. COSTUMUL DE VRANCEA	Vrancea (213—226)
21. COSTUMUL DE BACĂU	Bacău (227—240)
22. COSTUMUL CEANGĂILOR	Bacău (241—249)
23. COSTUMUL DE NEAMȚ	Neamț (250—263)
24. COSTUMUL DIN CÎMPIA CURSULUI INFERIOR AL PRUTULUI	Galați, Vaslui (264—275)
25. COSTUMUL DE IAȘI	Iași (276—287)
26. COSTUMUL DE BOTOȘANI	Botoșani (288—296)
27. COSTUMUL DE SUCEAVA	Suceava (297—310)
28. COSTUMUL HUȚULILOR	Suceava (311—315)

213. Costum femeiesc (cămaşă cu „riure").

214. Femeie „legată cu fruntar" şi maramă de borangic.

215. Talie de femeie încinsă cu brîu şi bîrneaţă.

216. Cămaşă femeiască cu altiţă şi riure, cusută cu punct „înfoiat".

218. Cămăşi femeieşti, prima cu „riure" şi a doua cu „altiţă şi riure" pe mînecă.

217. Cămaşă cu „mîneca învîrtită".

219. Cămaşă cu „chiruşcă" (altiţă treiunghiulară).

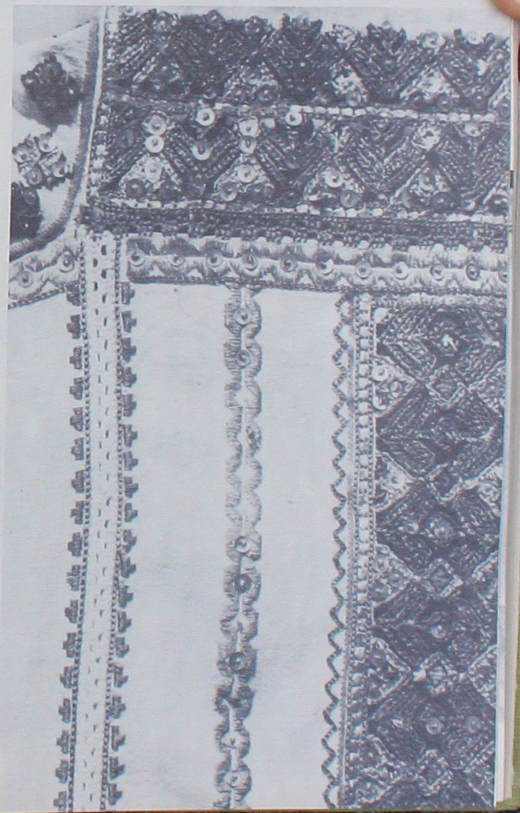

220. Detaliu de cusătură şi cheiţă, în tehnica vrînceană.

221. Fotă „catrinţă" tradiţională de Vrancea.

222. Fotă „catrinţă" de tip Vrancea.

223. Bătrînă îmbrobodită cu ştergar. Cămaşă cusută „înfoiat".

224. Costum bărbătesc (peste briu „curea cu ţinte").

225. Croiala şi decorul cămăşii bărbăteşti.

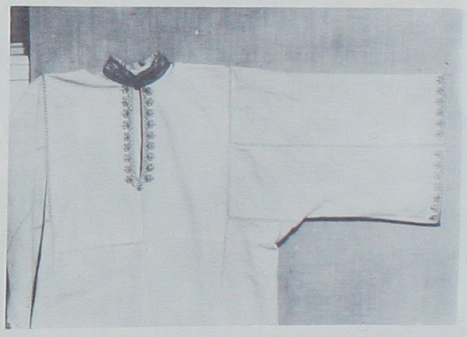

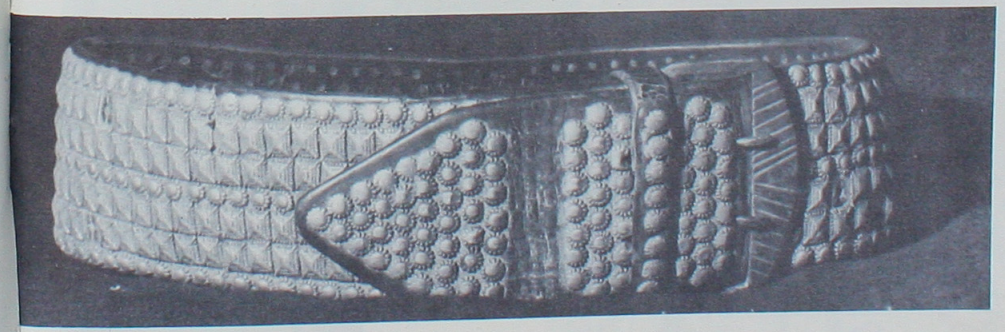

226. Curea cu ţinte de cositor. →

21. COSTUMUL DE BACĂU

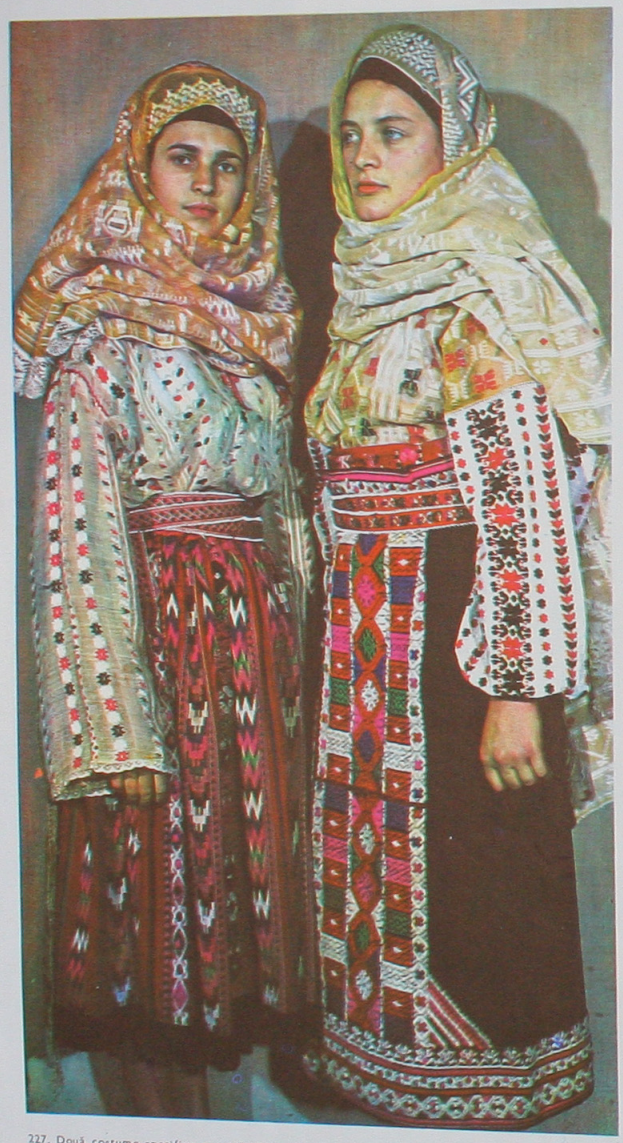

227. Două costume specifice zonei Răcăciuni din județul Bacău.

228. Detaliu de maramă din zona Răcăciuni.

229. Cămașă femeiască cu „chiruşcă" din Caşin.

230. Costum femeiesc din zona Răcăciuni.

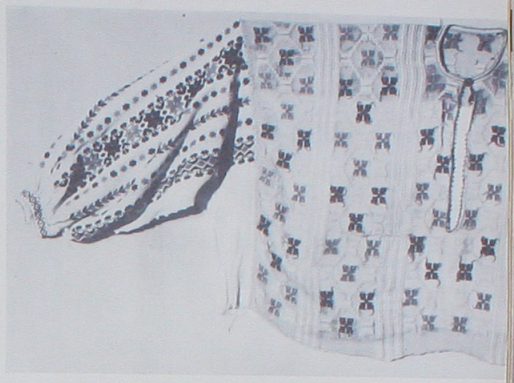

231. Cămașă femeiască cu „chept de borangic" din Orbeni.

232. Femeie din Caşin cu „căiță cu cioc".

233. Fote „peștemane" din zona Răcăciuni.

234. Fotă „catrință" din zona Cașin.

235. Pieptar din zona Răcăciuni.

237. Brâie și bîrnețe din zona Răcăciuni.

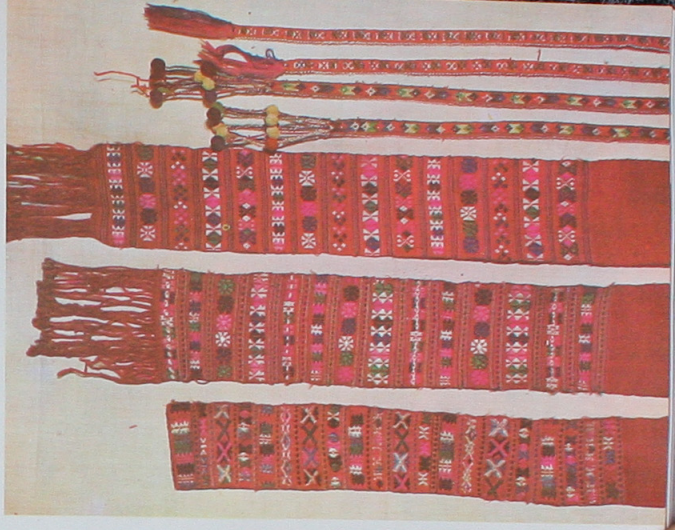

236. Suman.

239. Costum bărbătesc.

238. Bîrnețe din zona Cașin.

240. Cămașă bărbătească croită cu trei clini, zona Ojtuz-Cașin.

241. Costum femeiesc.

242. Port popular din Luizi-Călugăra.

243. Cămașă femeiască bătrînească.

244. Cămașă femeiască încrețită la gît cu „bezer".

245. Cămăși femeiești cu altițe țesute și mînecile cusute.

246. Costum bărbătesc.

247. Bătrîn cu pălărie mare din secolul al XIX-lea.

248. Bîrnețe.

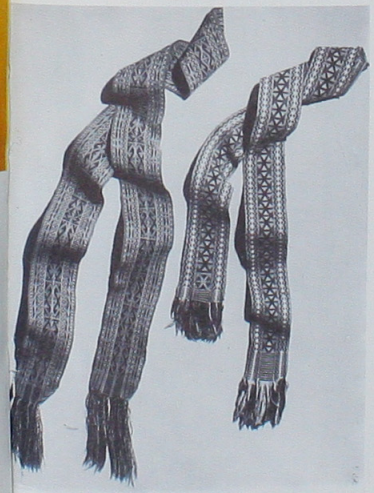

249. Pieptar „bondiță".

250. Ștergare de cap, alese cu beteală.

251. Femeie cu „fes" și ștergar de cap.

252. Detaliu de cămașă femeiască de pe Valea Bistriței.

253. Costum femeiesc.

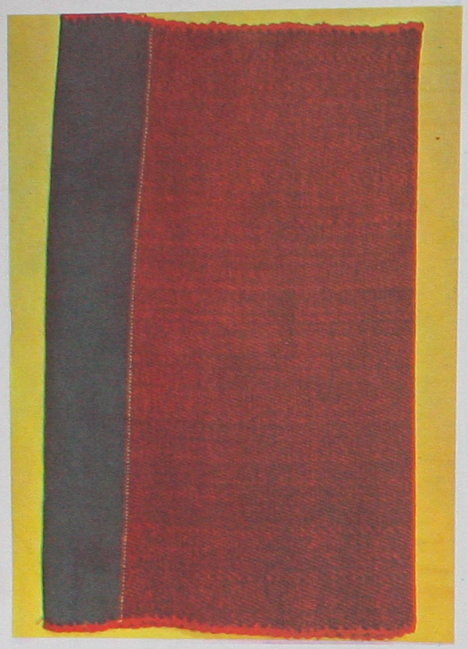

254. Fotă „catrință" cu „dinainții" roșii, din zona Roman.

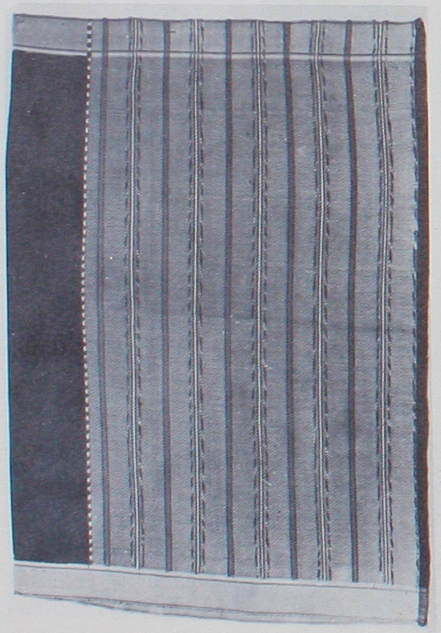

255. Fotă „catrință" de tip Neamț.

256. Suman „brumăriu" din zona Roman.

257. Femeie din Humulești la războiul de țesut.

258. Pieptar de Valea Bistriței.

259. Ghiordane din mărgele.

261. Pieptar „brumăriu" de Ghindăoani.

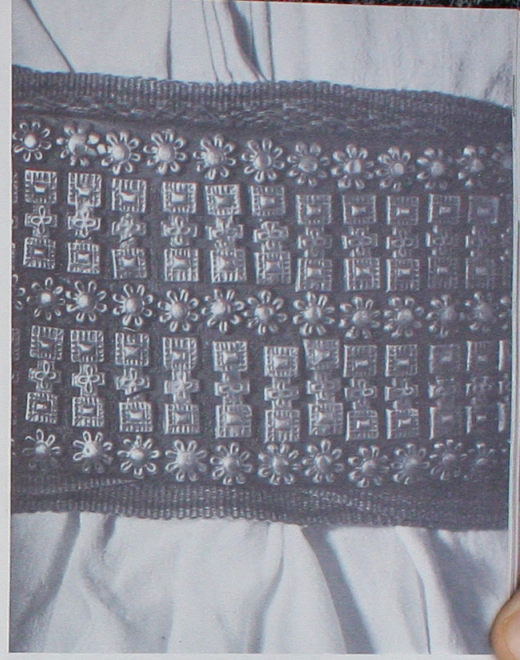

262. Detaliu de chimir cu ținte de cositor din Pipirig.

260. Suman ornamentat cu „sarad" tipic de Neamț.

263. Costum bărbătesc.

264. Femeie „legată" cu tulpan.

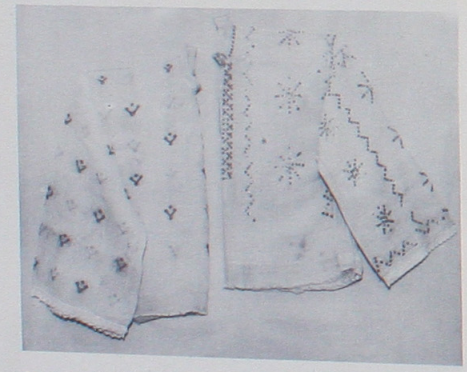

265. Două cămăşi drepte, din borangic.

266. Costum femeiesc de Vaslui.

267. Bătrînă din Ireşti, legată cu „casincă".

268. „Pestelci" de Vaslui.

269. „Pestelci" de Vaslui; cea neagră cu „poală", cealaltă cu „vrişte alese".

270. Costum femeiesc din judeţul Galaţi.

271. Costum bărbătesc de Vaslui.

272. Bîrneţe.

273. Detaliul decorului ales al unei cămăşi din lînă, bărbăteşti.

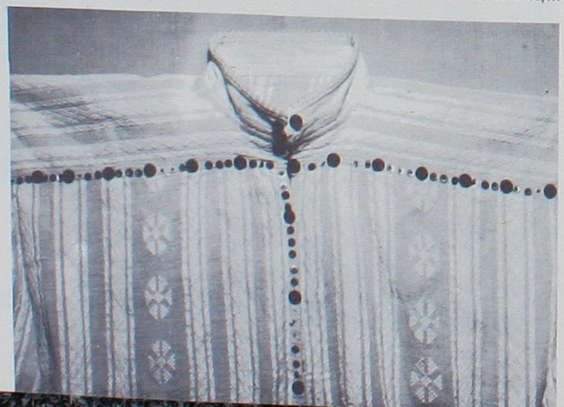

274. Brîie bărbăteşti: roşu, alb şi „în fâşii".

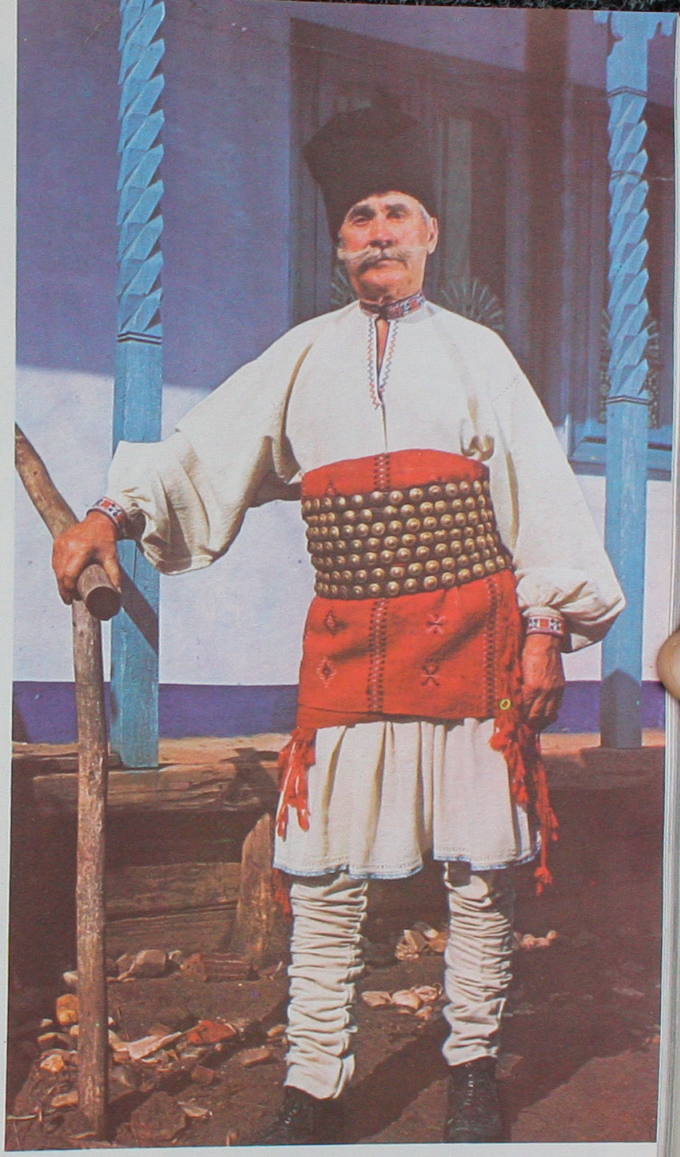

275. Bătrîn în port tradiţional din Ireşti.

276. Costum femeiesc.

277. Femeie „legată" cu tulpan și „ștergar" din lînă, ales cu bumbac.

278. Cămașă femeiască din lînă, alesă în război și cusută.

279. Costum femeiesc cu fustă din zona de est a județului Iași.

280. Fotă „catrință".

281. Bete „bîrnețe".

282. Pieptar „cheptar" bărbătesc.

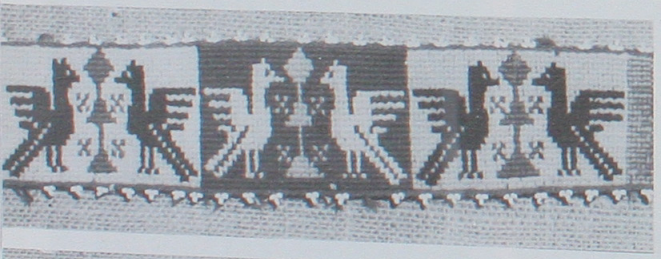

283, 284. Detalii de ornamentație a bîrnețelor.

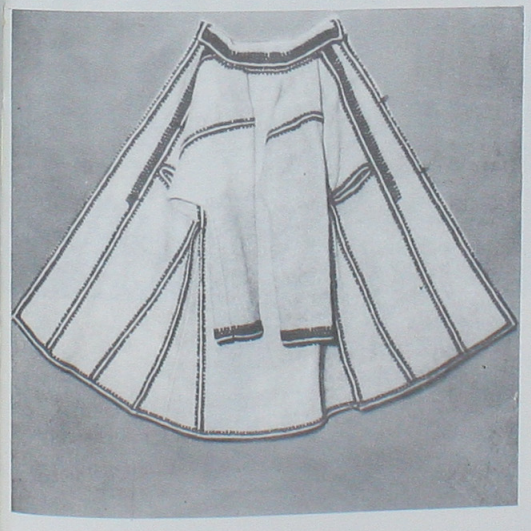

285. Suman alb „sărădit".

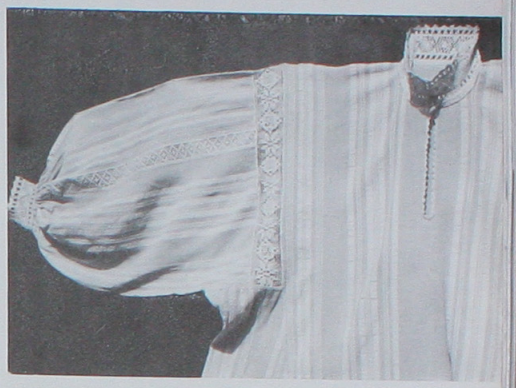

286. Cămașă bărbătească din lînă cu „vrîste din bumbac".

287. Costum bărbătesc.

288. Costum femeiesc.

289. Cămăși femeiești de pe Valea Siretului.

290. Femeie „învelită" cu ștergar din „ițătură".

291. Horă în Flămînzi.

292. Suman.

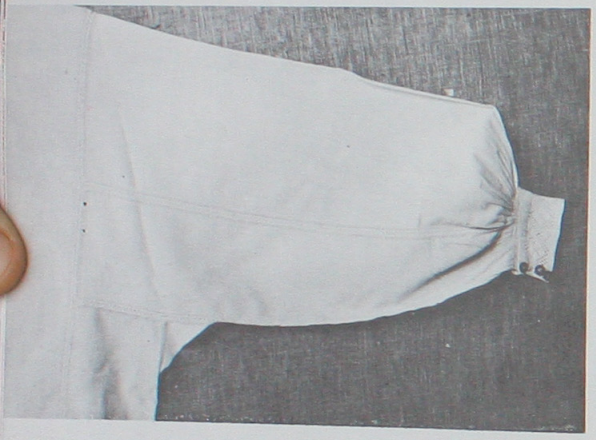

293. Detaliu de croială și cusătură a unei cămăși bărbătești.

294. Pieptar din Flămînzi.

295. Costum bărbătesc.

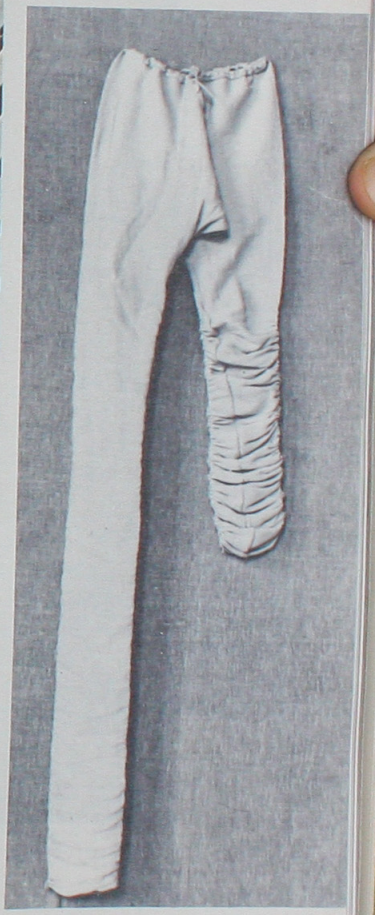

296. Ițari lungi, purtați încrețiți.

297. Femeie „învelită" cu „zăbranic "peste „fesuț".

298. Detaliu de cămașă: „altița și crețul".

299. Ștergar de cap „zăbranic", țesut în „iițătura".

300. Costum femeiesc.

301. Cămaşă femeiască cu „rîuri costişete".

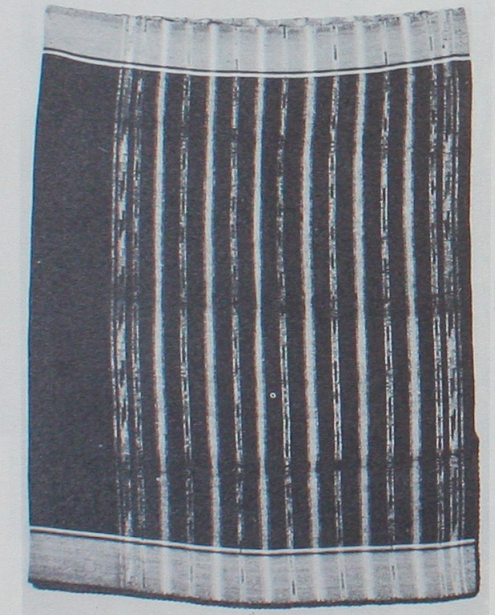

302. Fotă „catrinţă" specifică Bucovinei.

303. Cămaşă femeiască

304. Femei din Bilca.

305. Brîie şi birnețe.

306. Ghiordane.

307. „Manta" cu guler pătrat.

308. Bondiță cu poale.

309. Costum bărbătesc.

310. Bernevici din Bosanci.

311. Costum femeiesc.

312. Cămăși femeiești.

313. Bătrînă torcînd.

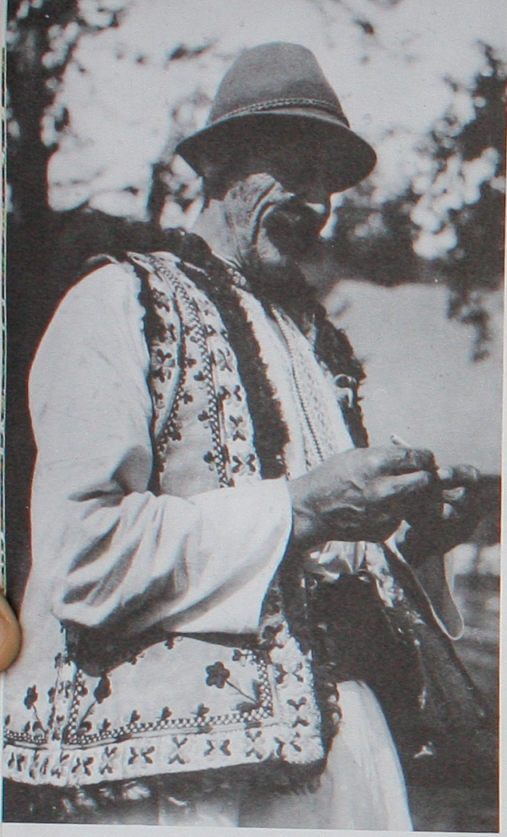

314. Huțul cu „bondiță".

315. Costum bărbătesc.

TRANSILVANIA

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
29. COSTUMUL DE MARAMUREȘ	Maramureș (316—330)
30. COSTUMUL DE LĂPUȘ	Maramureș (331—338)
31. COSTUMUL DE OAȘ	Satu Mare (339—349)
32. COSTUMUL DE SĂLAJ	Sălaj (350—358)
33. COSTUMUL DE BIHOR	Bihor (359—370)
34. COSTUMUL DE ARAD	Arad (371—379)
35. COSTUMUL MOCANILOR DIN MUNȚII APUSENI	Alba (380—390)
36. COSTUMUL DE BUCIUMI (APUSENI)	Alba (391—400)
37. COSTUMUL DE HUEDIN (APUSENI)	Cluj (401—411)
38. COSTUMUL UNGURILOR DE CALATA	Cluj (412—420)
39. COSTUMUL DE NĂSĂUD	Bistrița-Năsăud (421—431)
40. COSTUMUL DIN CÎMPIA TRANSILVANIEI	Cluj, Mureș (432—440)
41. COSTUMUL DE TÎRNAVE	Mureș, Sibiu (441—453)
42. COSTUMUL SECUILOR	Harghita, Covasna (454—459)
43. COSTUMUL DIN ȚARA BÎRSEI	Brașov (460—468)
44. COSTUMUL DIN ȚARA OLTULUI	Brașov (469—479)
45. COSTUMUL DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI	Sibiu (480—491)
46. COSTUMUL SAȘILOR	Sibiu, Brașov, Bistrița-Năsăud (492—503)
47. COSTUMUL DE ORĂȘTIE	Hunedoara (504—514)
48. COSTUMUL DIN ȚARA HAȚEGULUI	Hunedoara (515—525)
49. COSTUMUL DE PĂDURENI	Hunedoara (526—541)
50. COSTUMUL DE PE VALEA JIULUI	Hunedoara (542—552)

316. Detaliu din ornamentaţia cămăşii femeieşti.

317. Fată cu „mununa".

318. Arta creţurilor la cămăşile de Maramureş.

319. Costum femeiesc.

320. Tineri în sărbătoare. Fata cu cunună de pipirig.

321. Femeie cu gubă.

322. Zadii.

323. Trăistuțe și mînecări.

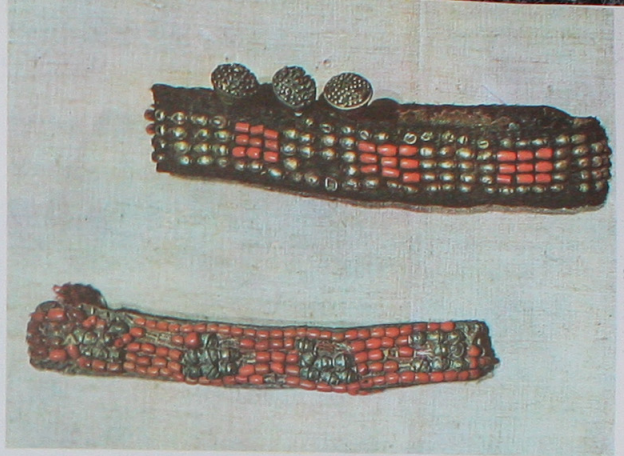

324. „Munune" purtate de fete.

325. Zgardane.

326. Pieptar bărbătesc de Valea Marei.

327. Decorul cămăşilor bărbăteşti.

328. Costum bărbătesc.

329. Pieptar bărbătesc de Valea Izei.

330. Chimir „curea".

331. Femeie cu năframă.

332. Cămașă femeiască cu „chept".

333. Cămașă femeiască cu „chept" mic.

334. Zadii vechi (vinete) și noi (roșii).

335. Costum femeiesc.

336. Pălărie bărbătească cu zgărdane.

337. Pieptar bărbătesc de tip vechi.

338. Costum bărbătesc.

339. Mireasă împletită cu „coadă", pe cap cu „cunună".

340. Cămăși femeiești.

341. Talia femeii cu „pogmata" poalelor.

342. Zgardane.

343. Costum femeiesc.

344. Femeie legată cu năframă.

345. Suman.

346. Pălărie și trăistuță.

347. Detaliu de țesătură a „ilioșului".

348. Copil la poala mamei.

349. Costum bărbătesc.

350. Femeie îmbrobodită cu năframă.

351. Cămăși femeiești.

352. Costum femeiesc.

353. Costum bărbătesc.

354. Arta creţurilor la cămaşă.

355. Detaliu de creţuri la poale.

356. Detaliu
de cusătură la o cămaşă bărbătească.

357. Suman.

358. Fete cu tulnice.

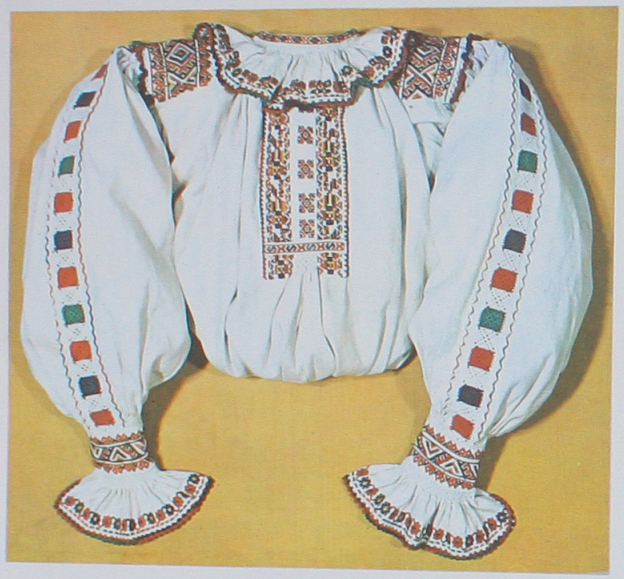

359. Cămașă femeiască de tip nou.

360. Nevastă pieptănată cu „cormi". Peste năframă poartă „felegă".

361. Cămăși femeiești de tip vechi.

362. Costum femeiesc.

363. Zadii din diverse perioade de timp.

364. Zadii de pînză pentru costumul de vară.

365. Pieptar „cohănesc".

366. Femeie în costum de Bihor.

367. Suman.
←

368. Detaliu
de cusătură la o cămaşă bărbătească.

369. Pieptar „binşănesc".

370. Costum bărbătesc.

371. Costum femeiesc.

372. Femeie „legată" cu „cot" (năframă) peste „conci".

373. Cămașă femeiască.

374. Pieptar femeiesc.

375. Pieptar bărbătesc.

376. Costum femeiesc de Şicula.

377. Detaliu de ornamentaţie a cămăşii bărbăteşti.

378. Suman de Şicula.

379. Costum bărbătesc.

380. Nevastă purtînd „conci cu hobot".

381. „Ciupagul" cusut peste muchiile creșturilor.

382. Cămașă femeiască cu „ciupag".

383. Cămăși femeiești cu „ciupag".

384. Costum femeiesc.

385. Zadii.

386. Bătrînă și tînără nevastă pieptănate cu „suciturі și cioci".

387. Detaliu de cusătură
la cămaşă bărbătească de tip nou (mînecă).
←

388. În faţa casei.

389. Ţundră.

390. Costum bărbătesc de tip nou.

391. Femeie îmbrobodită cu năframă.

392. Zadii de diverse tipuri.

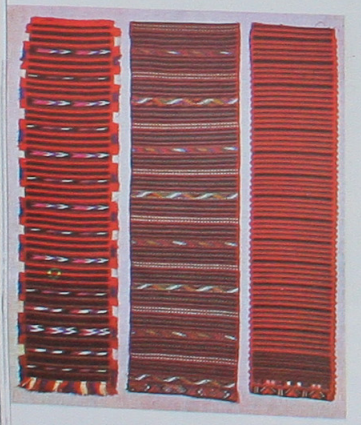

394. Salbă de argint.

393. Cămaşă femeiască cu „ciupag".

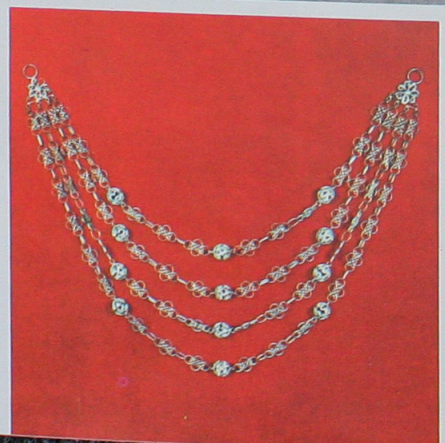

395. Costume de buciumani.

396. Chimir „buciumănesc".

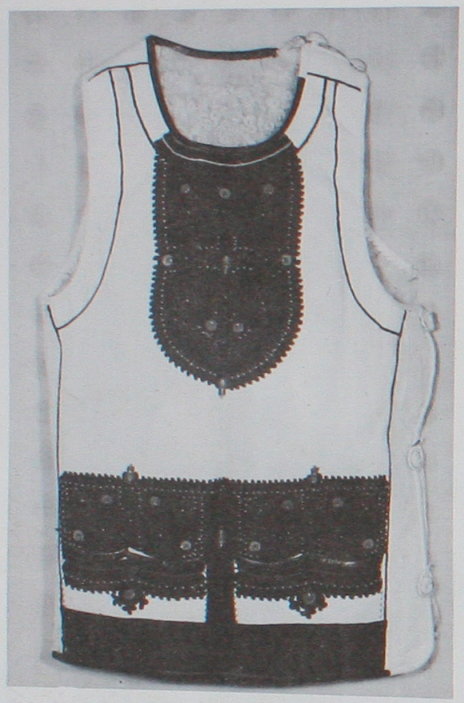

397. Pieptar bărbătesc.

398. Fată împletită cu „chică".

399. Cojoc „buciumănesc" purtat de femei.

400. Bărbat din Bucium-Cerbu.

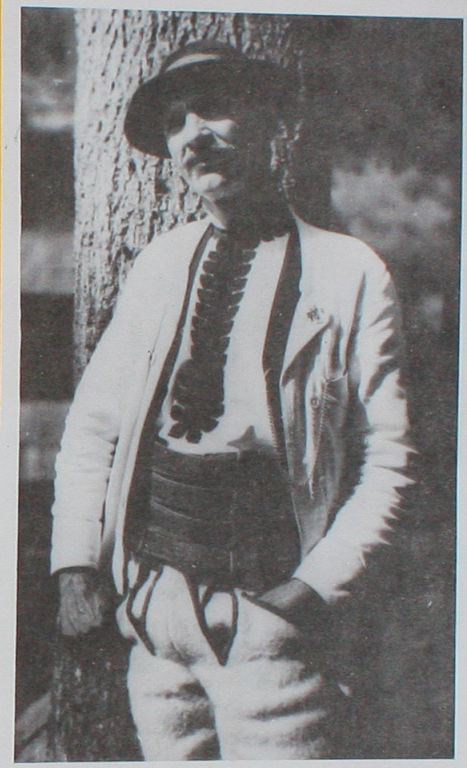

401. Nevastă îmbrobodită tinerește.

403. Mînecile cămășilor femeiești.

402. Cămăși femeiești cu „chept".

404. Costum femeiesc.

405. Femeie în costum de Margău.

406. Zadii.

407. Detaliu de ornament al sumanului.

408. Costum bărbătesc.

409. Bărbat din Margău.

410. Detaliu de cusătură a cămășii bărbătești.

411. Pereche de țărani din Margău.

38. COSTUMUL UNGURILOR DE CALATA

412. Fată cu „partă" pe cap.

413. Costum femeiesc.

414. Cămaşă femeiască.

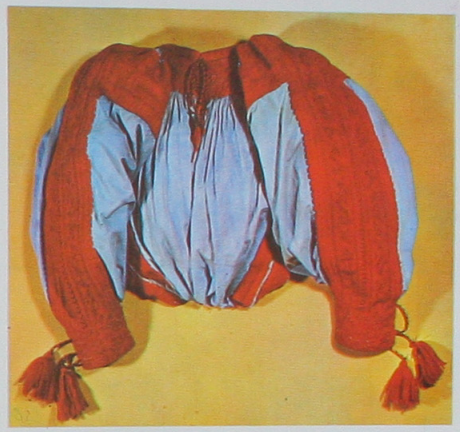

415. Garnitură cu ciucuri, purtată în mînă de către fete.

416. Detaliu de cusătură pe șorțuri.

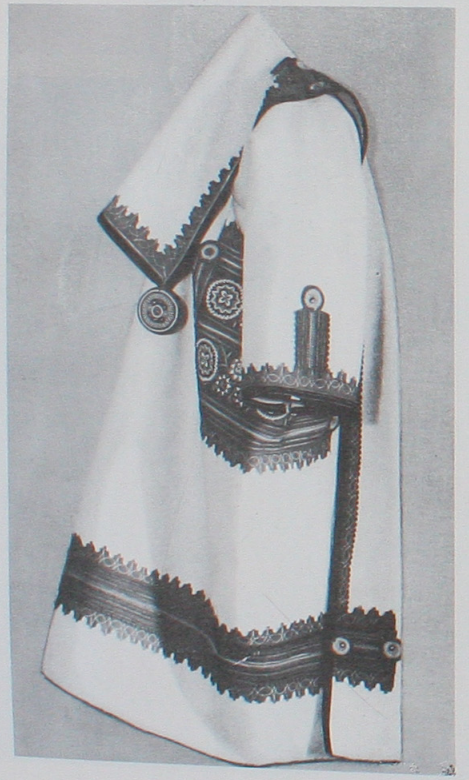

417. „Szür".

418. Pieptar bărbătesc.

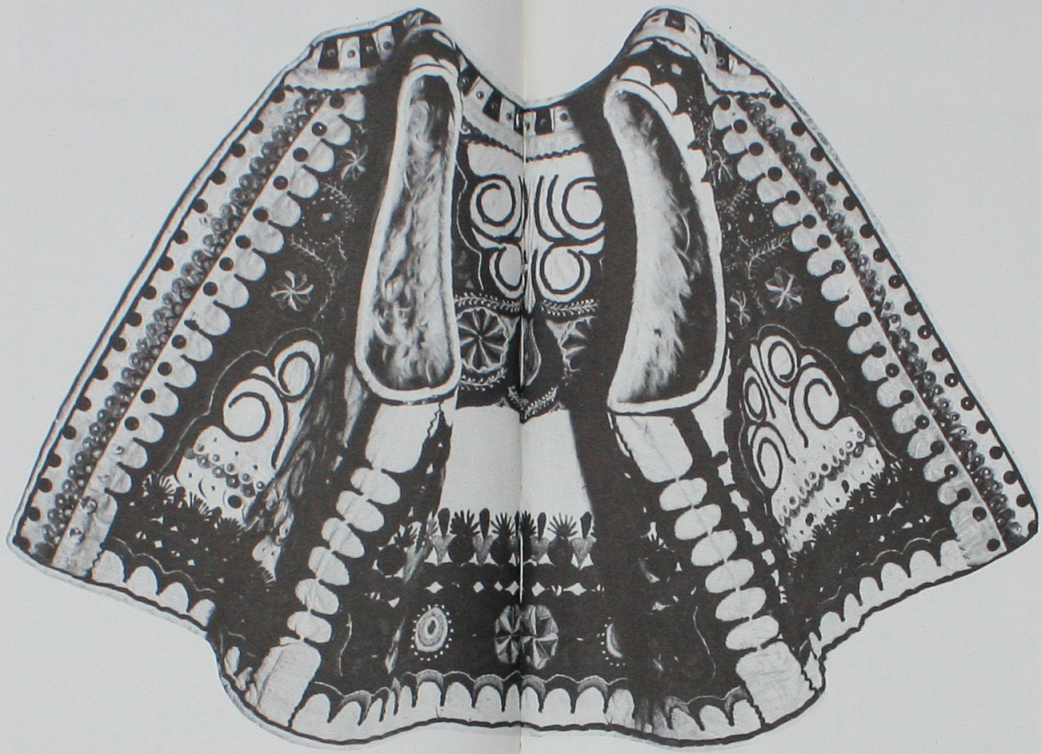

419. Costum bărbătesc.

420. „Buică" bărbătească.

421. Costum femeiesc.

422. Nevastă cu „sovon".

423. Cămașă cu „ciupag" din portul vechi al Năsăudului.

424. Mînecă de cămașă femeiască.

425. Evoluția în ornamentarea zadiilor.

426. Zadie vînătă din portul vechi al Năsăudului.

427. Fată cu „păunițe" la urechi și fecior cu „roată de păuni" pe pălărie.

428. Cusătură cu mărgele la cămașa bărbătească.

429. Costum bărbătesc.

430. Pieptar bărbătesc „cîmpenesc".

431. „Joc" la nuntă.

432. Femeie îmbrobodită cu „ceapsă și brusturi" și cu „căpețel" (ștergar).

433. Cămăși femeiești cu „ciupag".

434. Costum femeiesc.

435. Zadii vinete.

436. Costum bărbătesc.

437. Prisnele pentru curea.

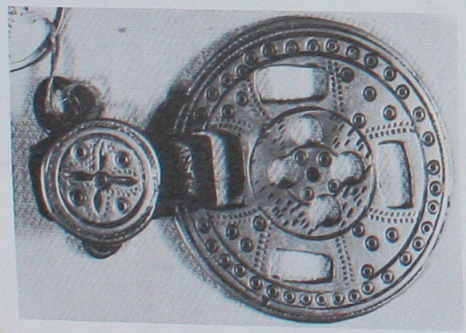

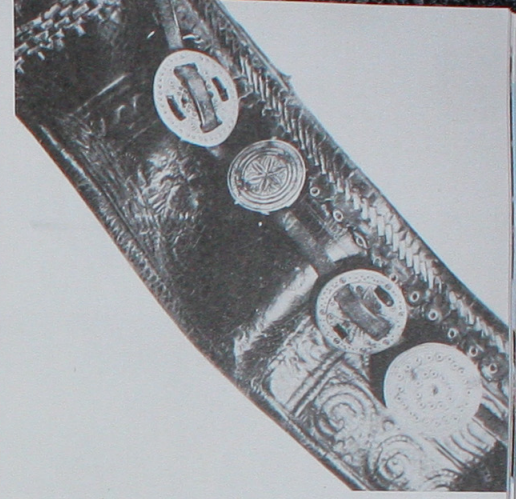

439. Curea cu prisnele (fragment).

438. Pieptar bărbătesc.

440. Suman.

41. COSTUMUL DE TÎRNAVE

441. Nevastă cu „vălitoare".

442. Cămăși femeiești din zona Rupea.

443. „Umeraș" care amintește altița de care este prinsă mîneca încrețită.

444. Costum femeiesc.

445. Costum femeiesc din zona Blaj.

446. Catrințe.

447. Pieptare.

448. Mireasă.

449. Femei îmbrobodite cu ștergar de cap.

450. „Joc" pe cimp.

451. Bătrîni îmbrăcați în sumane „recăle", de la începutul secolului XX.

452. Suman scurt „clicin" din zona Rupea.

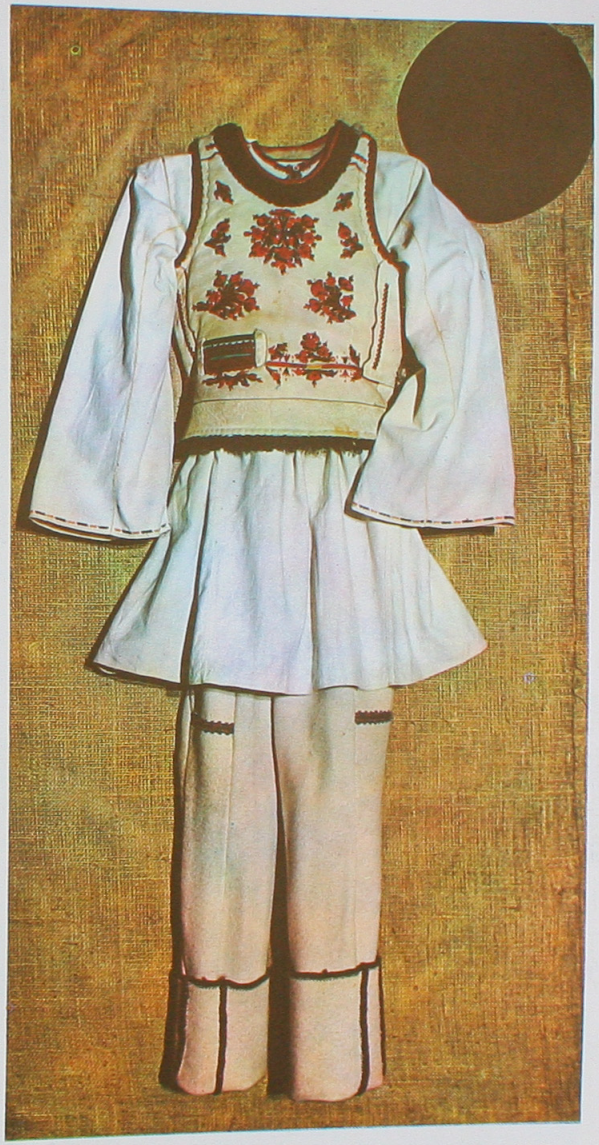

453. Costum bărbătesc.

42. COSTUMUL SECUILOR

454. Costum femeiesc.

455. Femeie cu „csepesz".

456. Dans popular.

457. Fuste „rokolja" și pieptar femeiesc.

458. Pieptar bărbătesc.

459. Costum bărbătesc.

43. COSTUMUL DIN ȚARA BÎRSEI

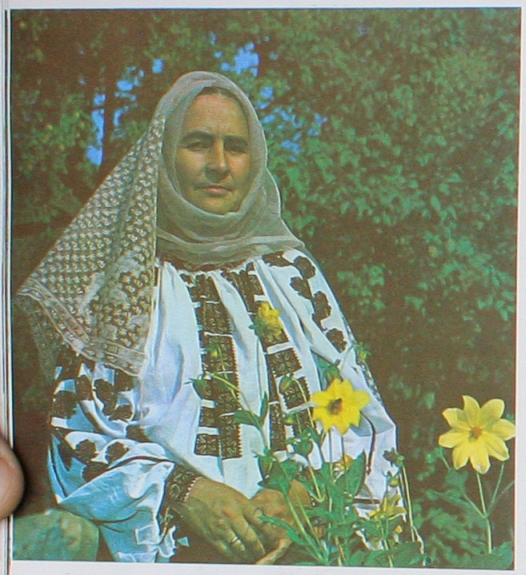

460. Femeie cu maramă.

461. Marame tipice de Țara Bîrsei.

462. Cămașă femeiască.

463. Costum femeiesc.

464. Cămașă femeiască.

465. Fotă.

466. Costum bărbătesc.

467. Pieptar

468. Zeghe.

469. Femeie cu „pomeselnic".

470. Cămașă cu „rețe" pe mînecă.

471. Costum femeiesc.

472. Pieptar femeiesc de tip nou.

473. „Șurțuri" alese în război.

474. Pieptar femeiesc înfundat, de tip vechi.

475. Costum femeiesc de Rucăr pe Olt.

477. Pieptar bărbătesc de tip nou.

476. Costum bărbătesc.

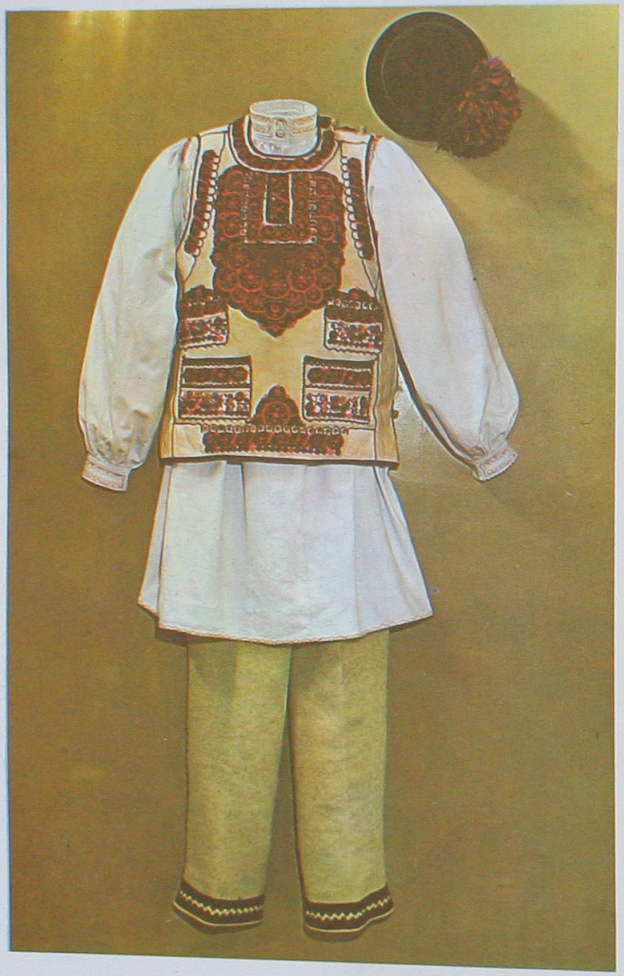

478. Fete din Drăguș.

479. Bărbat cu „bubou".

45. COSTUMUL DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI

480. Femeie „cu broboadă"

481. Fată cu „pahiol" din Poiana Sibiului.

482. Costum femeiesc.

483. Cămăşi femeieşti de tip vechi, cu „ciupag" sub guler şi „umeraş" cu „şire" pe mînecă.

484. Pereche din Jina.

485. Cojoc de Răşinari.

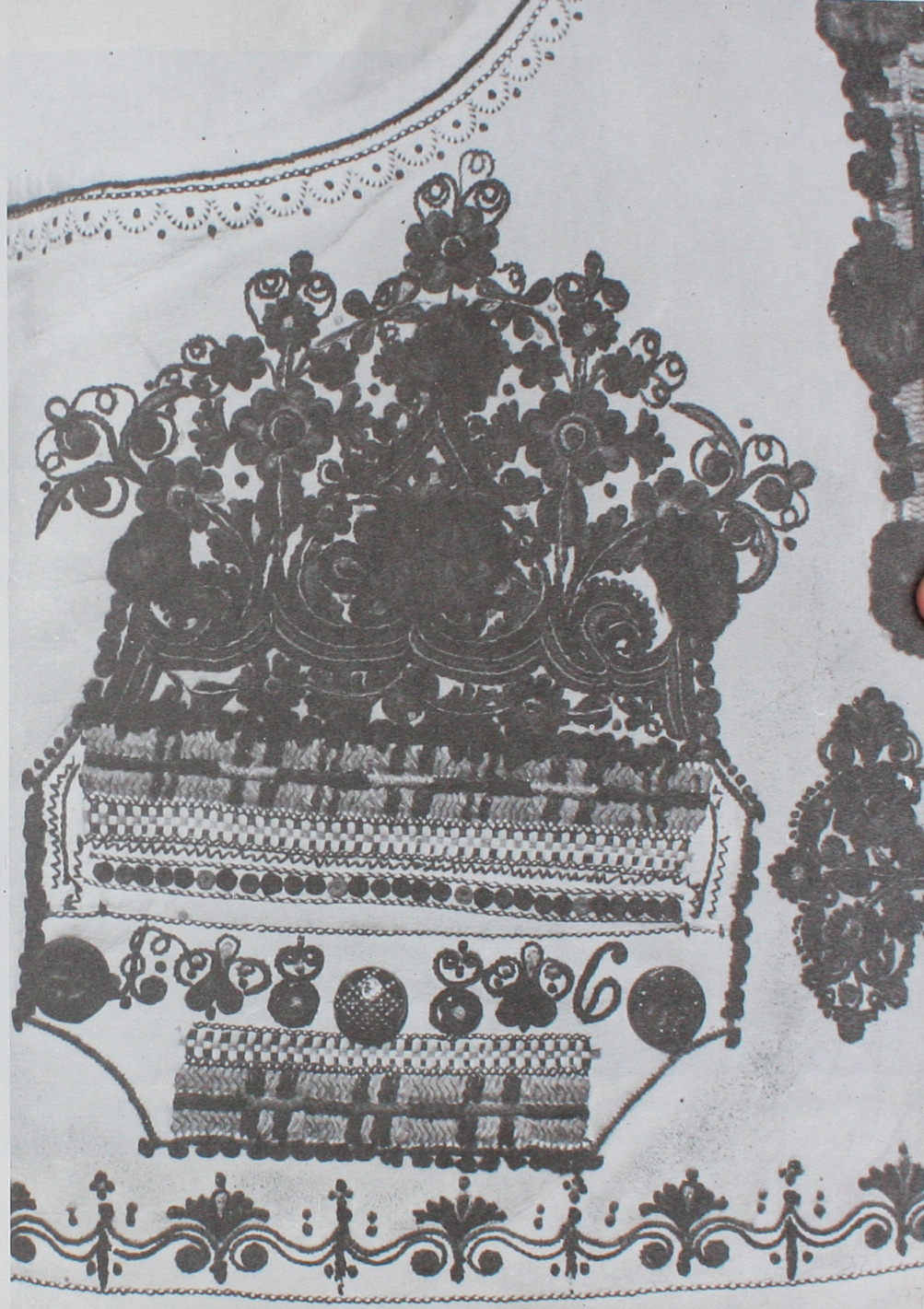

486. Detaliu de ornamentaţie la buzunarul pieptarului femeiesc de Sălişte.

487. Chimir.

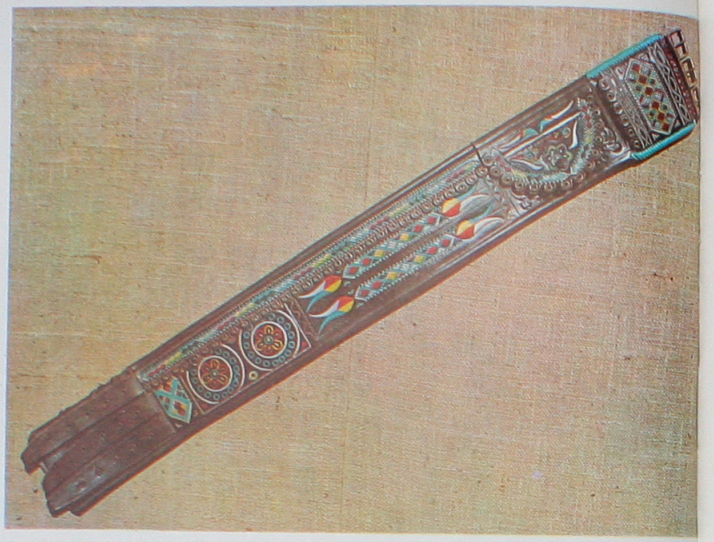

488. Spre stînă.

489. Costum bărbătesc.

490. Pereche din Poiana Sibiului.

491. Cămașă bărbătească cu „barburi" de tip vechi.

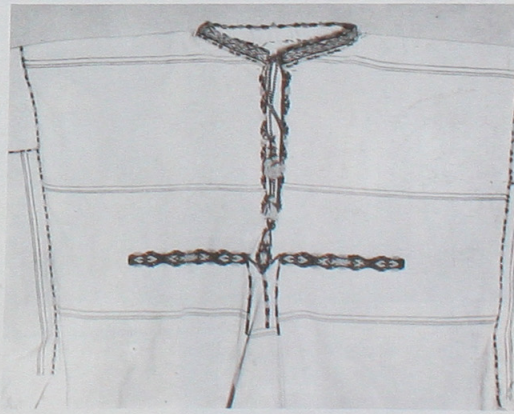

493. Femeie îmbrobodită cu voal.

492. „Busenkittel", vestă cu poale, din cînepă, o piesă de port tradițională, în zona Sighișoara.

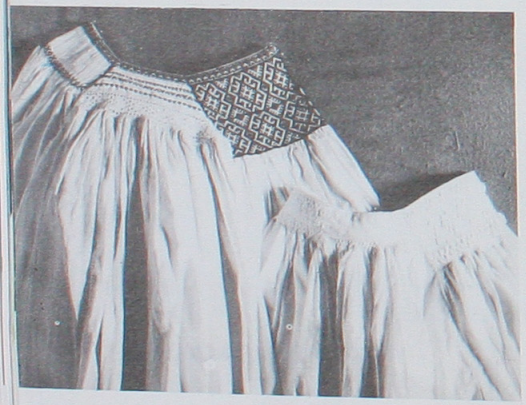

494. Cămăși femeiești cu „ciupag".

495. Vestă din pînză încrețită, cu o cusătură printre și peste crețuri, din zona Bistrița.

496. Costum femeiesc.

497. Fete cu „Borten".

498. Săsoaică din Slimnic, zona Sibiu.

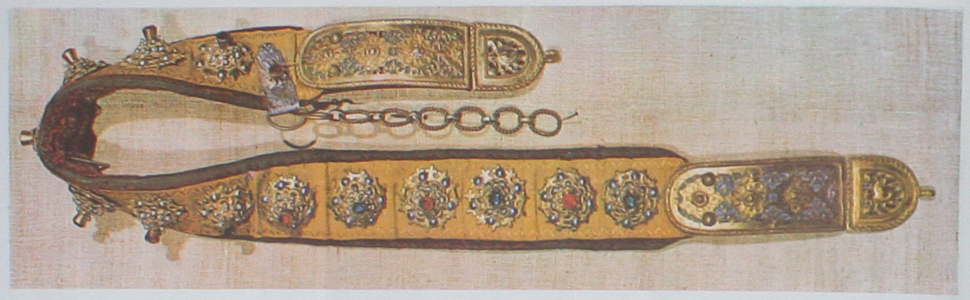

499. Cordon cu butoni din metal, purtat de femei.

500. Costum femeiesc de Bistrița
(cu catrință de tip românesc de Năsăud).

501. Cojoc din zona Bistriței.

502. Haină bărbătească din zona Brașov.

503. Costum bărbătesc.

504. Femeie pieptănată cu „cormi" și îmbrobodită cu broboadă.

505. Catrințe.

506 „Șurțuri".

507. Costum femeiesc.

508. Bătrînă îmbrobodită cu ștergar în stil vechi.

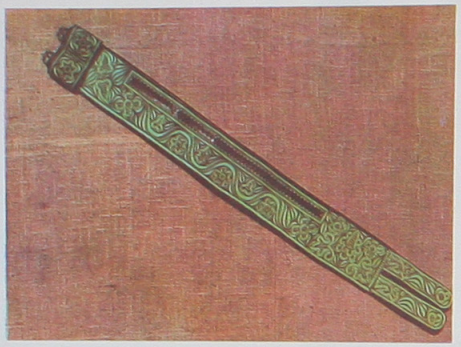

509. Chimir.

510. Tivul mînecii
și „cheița" cămășii bărbătești.

511. Costum bărbătesc.

512. Port popular de Orăștie.

513. Pieptar bărbătesc înfundat.

514. Cojoc.

48. COSTUMUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

515. „Cepse" cu coarne.

516. Femeie cu „sucituri" și ceapsă cu „coarne".

517. Cămașă de tip tradițional.

518. Costum femeiesc.

519. Cămașă femeiască din Lunca Cernii.

520. Bătrînă din Bosorod, pieptănată cu „sucituri"

521. Două „catrinţoi", purtate: cea scurtă în faţă şi cea lungă la spate.

522. Port popular arhaic din Ţara Haţegului.

523. Pieptar femeiesc „cojoc".

524. Şubă înfundată.

525. Costum bărbătesc.

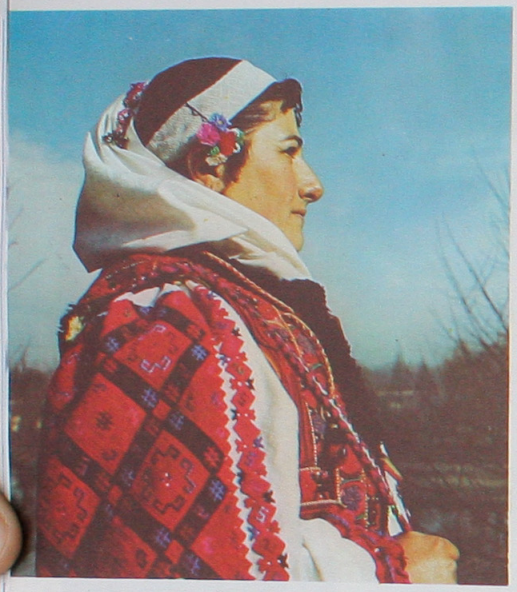

526. Pădureancă cu „ceapsă" și „broboadă" pe cap.

527. „Chici cusute pe conci" (cozile cusute pe „conci").

528. Costum femeiesc.

529. Cămăși femeiești.

530. Detaliu de cusătură „ațește" pe mînecă.

531. Cămașă cu „pui peste cot" de veche tradiție, purtată azi numai de bătrîne.

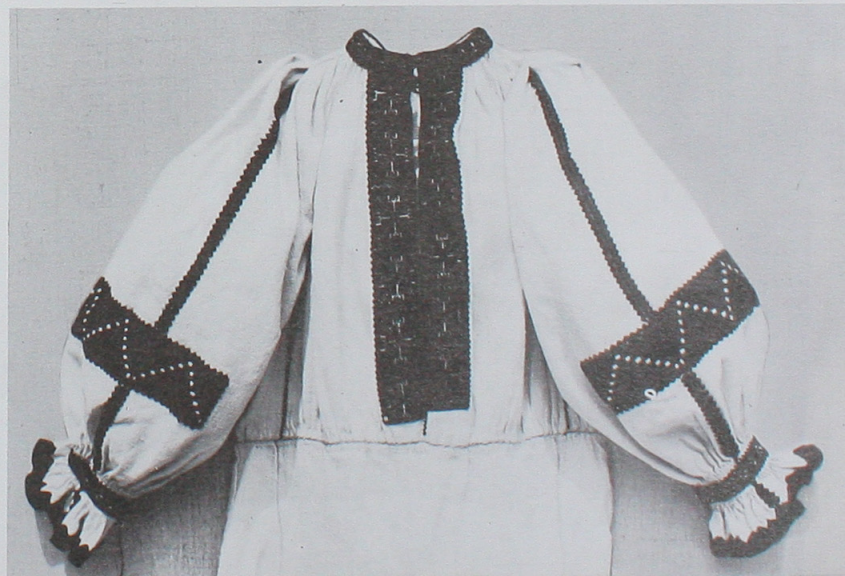

532. „Briu în bite", cu o țesătură de rețea.

533. Șubă înfundată („burcă") din Bătrîna.

534. „Brăciri".

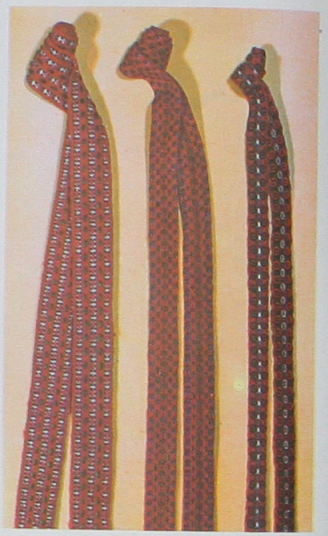

535. Cojoc femeiesc cu „lună".

536. „Chei pe chici".

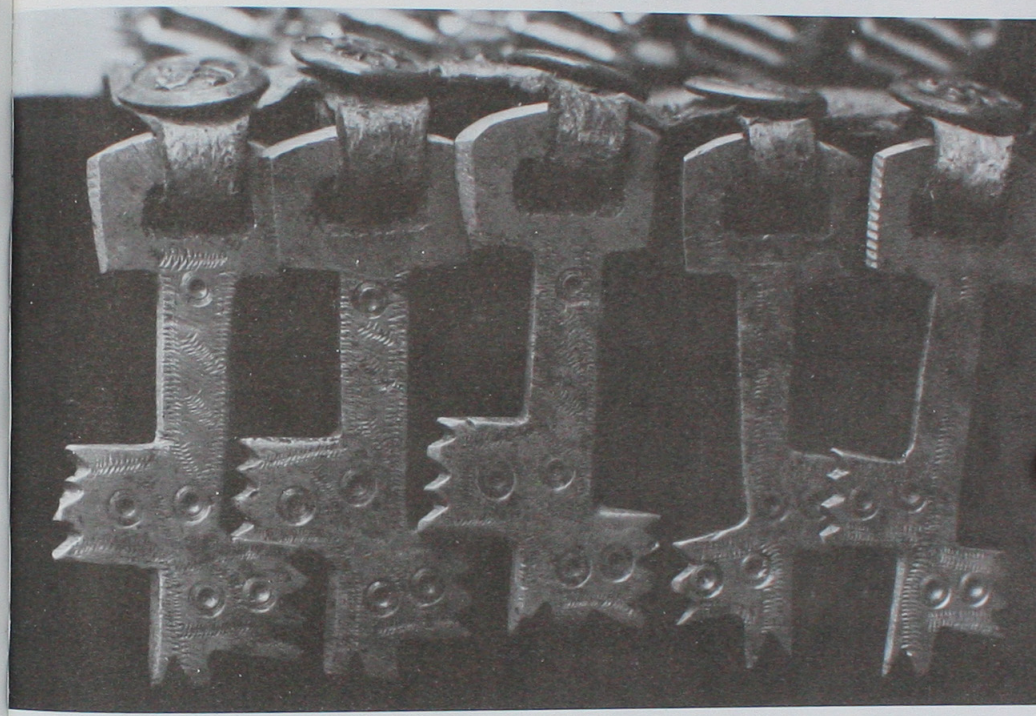

537. Inele pe lanț în „scărică".

538. Pădurean din Ruda.

539. Pieptul cămășii bărbătești, cu ornament de cute

540. Joc pădurenesc.

541. Femeie din Bunila.

542. Femeie cu „pleteri", îmbrobodită cu ştergar.

543. Bătrînă din Uricani cu broboadă.

544. Momîrlancă spre stînă.

545. Costum femeiesc.

546. „Oprege" (catrințe).

547. „Șurțuri".

548. Costumul diferit
a două generații de femei.

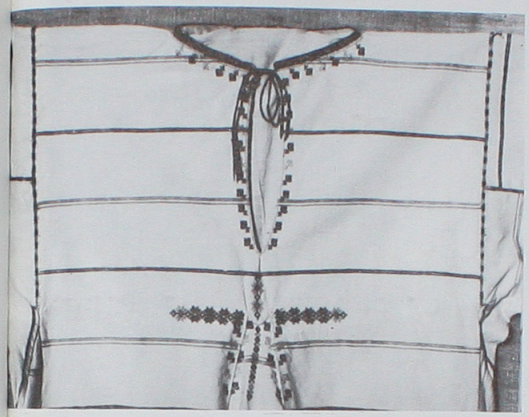

549. Detaliu de cămașă bărbătească, „cu barburi"

550. Șerpar cusut cu „șirmă"

551. Costum bărbătesc.

552. Bătrîn momîrlan.

BANAT

ZONA ETNOGRAFICĂ	JUDEȚUL
51. COSTUMUL DIN CÎMPIA BANATULUI	Timiș (553—572)
52. COSTUMUL ȘVABILOR	Timiș (573—578)
53. COSTUMUL ZONEI DE MUNTE	Caraș Severin (579—592)
54. COSTUMUL SÎRBILOR	Caraș Severin (593—598)
55. COSTUMUL DE ORAVIȚA	Caraș Severin (599—608)

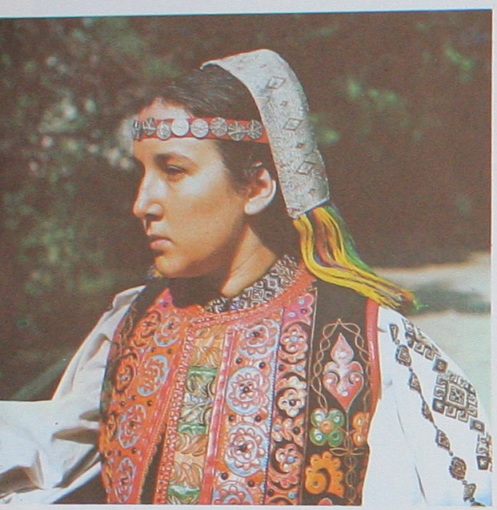

553. Femeie cu conci.

554. Cămăși femeiești din zona Lugoj.

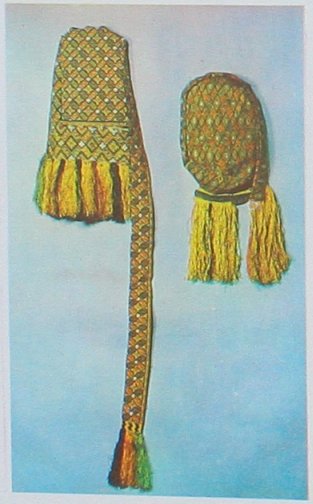

555. „Conciuri" țesute din „arîmiz" (fir de bumbac galben).

556. „Tablă" pe mînecă, cusută cu alb și „umplută" cu fir auriu în punct turcesc, din Hitiaș.

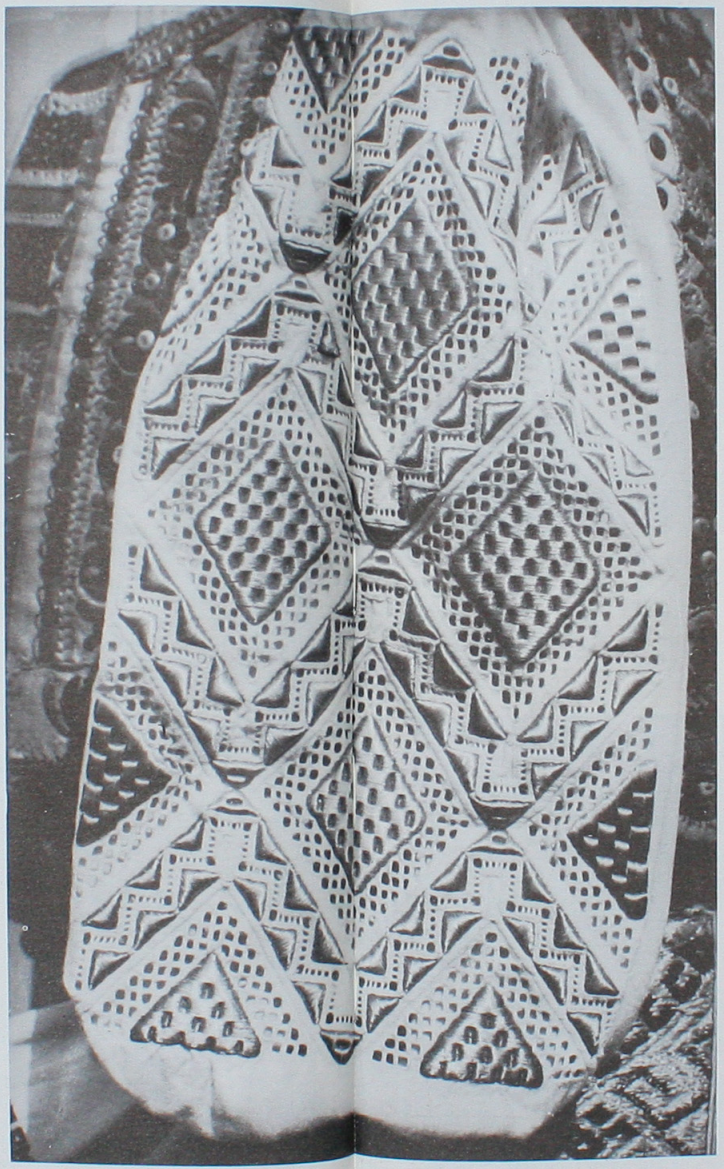

557. Costum femeiesc.

558. Cămăşi femeieşti
din zona de vest a Banatului.

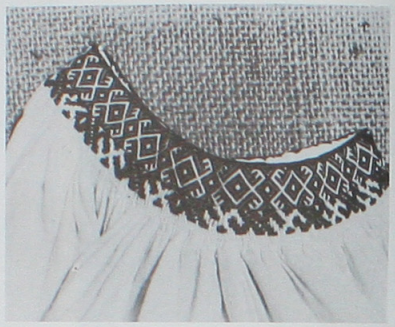

559. Cămaşă cu ciupagul încreţit sub guler.

561. Oprege cu „tablă" din fir auriu şi argintiu.

562. „Catrinţe" din fir auriu şi argintiu din Sîrbova.

560. Oprege ţesute „pre mărunt".

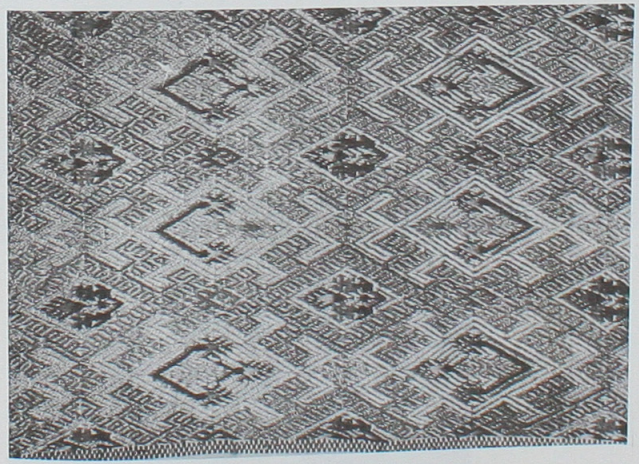

563. Detaliu de ţesătură
a unei catrinţe cu fir argintiu.

564. Cojoc femeiesc cu bumbi, zona Lugoj.

565. Cojoc femeiesc cu oglinzi, zona Buziaș.

566. Detaliu din ornamentația unui cojoc cu oglinzi.

567. Cojoc femeiesc cu oglinzi din zona de nord-vest a județului Timiș.

568. Brîie şi brăciri.

570. Costum bărbătesc

569. Cusătura gulerului, creţurile la umăr, cheea şi „cioplica" (şabacul) unei cămăşi bărbăteşti.

571. Mîneca unei cămăşi bărbăteşti.

572. Bănăţean din Sîrbova.

573. Fată în ţinută de sărbătoare.,

574. Port şvăbesc de duminică, în luna mai.

575. Port şvăbesc de fată, la „Kerwei", hramul bisericii.

577. Piese de port bărbăteşti.

576. Port şvăbesc de mireasă, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea.

578. Port şvăbesc de tînăr, la „Kerwei", hramul bisericii.

579. Costum femeiesc.

580. Tînără nevastă cu „ceapsă" pe cap.

581. Cepse de pe Valea Bistrei și din Almăj

582. Cămașă femeiască de pe Valea Bistrei.

583. Cămăși femeiești de pe Valea Bistrei.

585. Catrință de pe valea Timișului.

584. Catrință din Marga, Valea Bistrei.

586. Oprege de pe Valea Bistrei.

587. Cojoc femeiesc de Cornereva.

588. Costum cu opreg în față, de pe Valea Bistrei.

589. Cojoc (pieptar) femeiesc de pe Valea Bistrei.

590. Costum bărbătesc.

591. Detaliu de cămașă bărbătească din zona Biniș.

592. Șubă femeiască de pe Valea Bistrei.

593. Femeie cu „tulbent".

594. Costum femeiesc.

595. Fustă imprimată de mînă.

596. Catrinţă.

597. Brîie bărbăteşti.

598. Costum bărbătesc.

55. COSTUMUL DE ORAVIȚA

599. Femeie cu „mununâ" din mărgele.

600. Opreg cu petecul lat specific zonei Oravița.

601. Costum femeiesc.

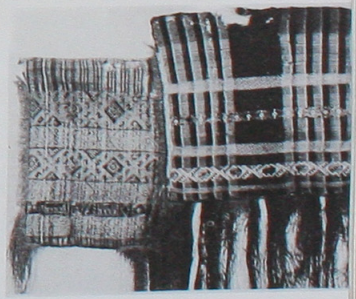

602. Oprege cu petecul lat, specifice zonei Oravița.

603. Oprege din Răcăjdia.

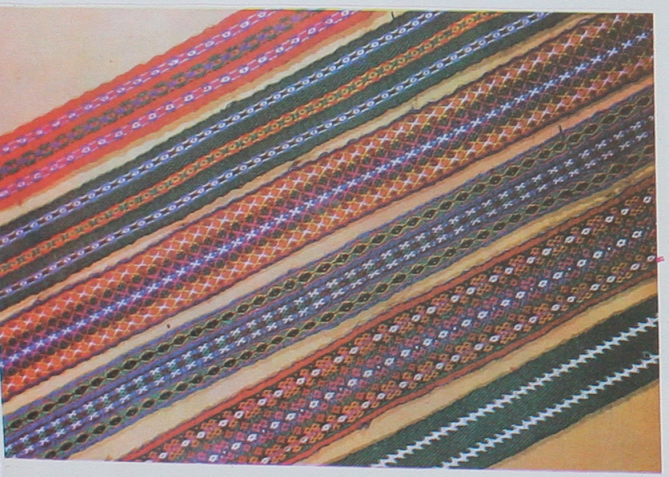

604. Brăciri.

605. Brîie.

606. Şubă femeiască din Clisura Dunării.

607. Şubă albă femeiască din Naidăş.

608. Costum bărbătesc.

Fișe analitice de costume pe zone etnografice și județe

OLTENIA

1 COSTUMUL DE MEHEDINȚI

Costumul femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu „vîlnic" specific Olteniei. Alături de acest tip de costum (considerat și ca ținută de sărbătoare), se poartă și costumul cu două „catrințe".

Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, vîlnicul sau cele două catrințe, brîul, betele și încălțămintea.

Prin extinderea actuală teritorială a județului Mehedinți, care cuprinde în nord zona muntoasă a Carpaților, trecînd treptat pînă la întinsa cîmpie a Dunării din sud, costumul femeiesc și-a însușit pronunțate variante — de la o subzonă la alta — care se reflectă mai ales în factura vîlnicului.

Femeia poartă capul învelit cu „cîrpă" („peșchir") din fire vegetale, sau cu maramă din borangic. Felul de îmbrobodire se leagă de stilul local al fiecărei zone în parte. Remarcăm ca notă caracteristică „conciul" purtat sub maramă, și „spelcile" (ace decorative) cu care se prinde marama de conci și care sînt specifice zonei de nord și est a Mehedințiului.

Cămașa încrețită în jurul gîtului, cu ornamentația specifică a mînecii, grupată în „altiță", „încreț" și „rîuri" pe braț, se caracterizează prin decorul compact de „nisipit" pe brațul cămășii (o „tablă" de motive mărunte, omogene), ca și pe fața cămășii, cu gura despicată adînc. Cămașa „dreaptă" are o pronunțată frecvență în cîmpia dunăreană, unde apare și „pînza învărgată", adeseori cu borangic.

Vîlnicul prezintă o mare varietate în decor și tehnică, începînd de la simple vergi pînă la vîlnicul „cicic", ales. Aici găsim și vîlnicul brodat cu beteală argintie, un tip unic de vîlnic în portul popular oltenesc. Tehnica de țesătură a vîlnicelor prezintă de asemenea o mare diversitate în Mehedinți.

Catrințele sînt una mai îngustă, în față, numită „fîstic", cu ornament de vergi verticale, și una mai lată, în spate, numită „opreg îngust" cu vergile orizontale.

Brîul roșu se încinge peste cămașă, iar betele cuprind mijlocul peste vîlnic sau catrințe.

Cămașa din zona de nord, încrețită, se distinge prin rîurile late de pe piept, ca și prin blana „nisipită" pe mînecă, în sud găsim cămașa dreaptă învărgată și mult borangic. Alături de diferențierele ce le descoperim la cămașă o mai mare varietate o prezintă vîlnicul, care atît teritorial, cît și evolutiv istoric, ne arată întreaga gamă de tipologie, prezentînd pe acest unic teritoriu o nemaiîntîlnită varietate.

Costumul bărbătesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, cioareci sau ismene, brîu cu bete și încălțăminte. Cămașa prezintă și aici cele două tipuri de croială: dreaptă, cea veche, și cu platcă, cea recentă. În cîmpia dunăreană, cămașa se poartă lungă pînă la glezne, cioarecii din dimie variază în croială. Sînt ornamentați cu găetan și bîrnaș negru. Vesta din dimie albă este neornamentată. Brîul se poartă roșu și e fixat cu betele, care sînt ornamentate în „ochiuri și șerpi".

Cojoacele din zona Carpaților au preluat forma cojoacelor din Transilvania, iar în sud păstrează stilul cîmpiei dunărene. „Haina" de dimie lungă reprezintă forma sumanului alb specific Olteniei; în zona de sud are o croială inedită, bogată în clini. Aici apare și ipingeaua în formă de pelerină, denumită „ipingea oarbă".

2 COSTUMUL DE GORJ

Costumul femeiesc prezintă două tipuri fundamentale de port — tipul cu două catrințe, formă veche de costum local, și tipul cu „vîlnic", pătruns mai tîrziu în Gorj (din zonele de sud) — care aparțin ținutei de sărbătoare, dar totodată și anotimpurilor reci.

Costumul femeiesc se compune din: îmbrăcămintea capului, cămașa lungă („ciupagul cu poale"), cele două catrințe sau vîlnicul, brîul, betele și încălțămintea.

Femeia își leagă pe cap — după ce și-a strîns părul în „colac", prins pe „conciul" metalic, la ceafă — „cîrpa în trei cornuri". Peste aceasta se leagă cu „cîrpa"

din fibre vegetale și mai recent cu marama, „cîrpa din borangic" în diferite forme, dictate de vîrstă, anotimp și ocazie. Caracteristică maramei de Gorj este lungimea de circa 4 m, capetele maramei atîrnînd la spate pînă la glezne.

Cămașa aparține tipului cu foile încrețite la gît. Ornamentația se încadrează în sisteme de „altiță, încreț și rîuri pe braț", sau în „tablă". Cusătura specifică fie „pe dos", fie în puncte multiple și mărunte, reflectă o mare virtuozitate tehnică. Coloritul este monocrom, singur încrețul galben face excepție. Firul preferat a fost arniciul, revopsit de femeie în liliachiu închis, „modur". Firul metalic, și mai recent mărgelele, agrementează cusătura.

Catrințele se poartă perechi, cea din spate, „opregul", mai lată, are ornamentația dispusă în dungi orizontale, cea din față, „fîsticul", mai îngustă, are dungile verticale. Vîlnicul denumit local „zăvelcă creață" (cînd este încrețit) și „zăvelca în bete" (cînd este încutat) este ornamentat în sens vertical, începînd cu vergi verticale, pînă la alesături, care variază cîte o dată în 12 modele („mode") diferite. Caracteristic vîlnicului de Gorj sînt vergile înguste (de linii) negre, care străbat fondul roșu „cicic", printre rîndurile alese. Țesut într-o singură foaie, vîlnicul de Gorj este gros și se încutează în cute largi (specific zonelor subcarpatice).

Brîul roșu se încinge peste cămașă, iar betele — în ochiuri și șerpi — se leagă peste catrințe sau vîlnic.

Costumul femeiesc de Gorj se caracterizează prin rafinamentul ce-l reflectă ornamentica cămășii, atît prin interpretarea și tratarea motivelor, cît și prin virtuozitatea tehnică. Față de varietatea și delicatețea cămășii, vîlnicul păstrează o formă de ornamentare mai uniformă și o țesătură consistentă.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu și berneață, vestă și încălțăminte.

Căciula veche avea forma cilindrică, cea recentă este țuguiată. Cămașa veche, dreaptă, cu mînecă „slobodă", a fost înlocuită prin cămașa cu platcă, cu mîneca prinsă jos în pumnași. Este ornamentată su sabace albe pe piept.

Cioarecii, cît și vesta costumului de sărbătoare, din dimie albă, sînt bogat ornamentați cu „bîrnaș" și „găetan" negru.

Brîul roșu sau cel cu vergi pe lungime a fost, încă demult, înlocuit cu brîul în „ochiuri" specific Gorjului. Betele fixează brîul. Brîiele mai înguste se poartă fără bete.

Nota caracteristică a costumului bărbătesc de Gorj este ornamentul cu bîrnaș și găetane negre, mai ales al costumului schileresc (un costum creat la începutul secolului XX), care are vesta și minteanul deosebit de bogat ornamentate. Cămașa vîrîtă în cioareci, ca și încinsul brîului mai sus de betelia cioarecilor, constituie de asemenea elemente caracteristice ale costumului bărbătesc de Gorj.

Cojoacele de Gorj prezintă similitudini cu cojoacele de Transilvania.

Între hainele din dimie remarcăm „haina" albă cu clini, lungă, caracteristică Olteniei.

3 COSTUMUL DE VÎLCEA

Costumul femeiesc prezintă două tipuri de port fundamentale: 1. tipul cu două catrințe, denumite „zăvelci", și tipul cu vîlnic, denumit „opreg". Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, cele două catrințe sau vîlnicul, brîul, betele și încălțămintea.

Părul strîns în „colac" sau „coc" este legat strîns cu „tulpanul" peste care se pune „cîrpa" (căpătîiul) din fibre vegetale, sau marama din borangic. O formă specifică Vîlcii este legatul simplu peste urechi, cu capetele atîrnate la spate. Alte îmbrobodeli variază. Specific maramelor de Vîlcea este diversitatea în dimensiunea ce se remarcă la „căpătîiele" foarte late și scurte, sau la maramele lungi „care bat călcîiele".

Cămașa se caracterizează prin dimensiunile mari și ornamentația bogată. Încrețită în jurul gîtului, ea are mîneca largă și lungă, întrecînd lungimea brațului. În ornamentația mînecii se păstrează sistemul cu altiță, care este însă mult îmbogățit și lărgit, pînă la acoperirea totală a spațiilor libere. Se dezvoltă „blana", decor omogen, compact de la umăr pînă jos.

Costumul cu două catrințe prezintă o neîntîlnită varietate în factura catrințelor, din care desprindem două mari categorii: „zăvelca în scoarță", purtată la spate (roșie, țesută compact) și zăvelca „în pînză", purtată în față, excepțional

de variată, caracteristică fiind „zăvelca albă" (cusută cu alb pe fondul vînăt). Această zăvelcă, specifică numai Vîlcei, constituie o excepție și prin faptul că este ornamentată prin cusătură.

Al doilea tip de costum, cu vîlnic, „opreg", este specific numai Olteniei. Vîlnicul de Vîlcea — în contrast cu varietatea catrințelor — este simplu în ornamentație, păstrînd o sobrietate în colorit și o mare uniformitate în motive. Țesut dintr-o singură foaie, este gros, scorțos și încutat cu cute mari. Se poartă, ca o fustă, cu capetele suprapuse lateral; în unele cazuri combinat cu o zăvelcă în față.

Brîul este ales în război cu arnici alb, pe fondul roșu. Betele înguste sînt tivite pe margini cu mărgeluțe albe.

Preferința ornamentului alb apare și la hainele din dimie, brodate cu bumbac alb, pe lîngă bîrnașul negru. În anotimpurile răcoroase, costumele sînt completate cu haine din dimie și cojoace.

Pieptarele femeiești, ca și cele bărbătești, sînt brodate bogat cu lînică în nuanțe roșii, reflectînd o influență a pieptarelor de peste Carpați.

4 COSTUMUL DE DOLJ

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu cu bete, vesta și încălțămintea.

Căciula țuguiată se poartă răsfrîntă. Cămașa păstrează și astăzi în unele locuri (zonele de nord) forma de cămașă dreaptă, încheiată cu prețioase cheițe în alb. Cămașa cu platcă i-a urmat. Cioarecii din dimie albă, ca și vesta, sînt redus ornamentate cu bîrnașe negre. Brîul roșu, lat, în zonele de sud și ales în război în zonele de nord, este legat cu betele.

Costumul femeiesc reprezintă prin componența sa o formă intermediară între costumul cu vîlnic și cel cu două catrințe (ambele tipuri frecvente în Oltenia).

Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, două prestelci, brîul, betele și încălțămintea.

În pieptănătura de aici se folosește „fesul" roșu, care cuprinde părul strîns pe creștetul capului. Peste fes se leagă „colțul" triunghiular, iar deasupra cîrpa din fibre vegetale sau marama de borangic. Mireasa este gătită cu fes și șire din „firfirici" (bănuți de podoabă). Cămașa lungă (într-una cu poalele) prezintă două forme: 1. cămașa încrețită la gît și 2. cămașa dreaptă. Cămașa încrețită păstrează aici prima formă, prin altița croită separat și ornamentată numai cu un chenar pe trei margini. La cămașa recentă, „cu mîneca de sus" (altița fiind croită „într-una") lipsește „încrețul", rîurile mînecii fiind despărțite de altiță (ornamentată în rînduri orizontale) de un spațiu gol de pînză albă. Cămașa dreaptă, foarte frecventă pe cîmpia Dunării, este confecționată din pînză, „cu margini", învărgată și adeseori țesută cu borangic. Are ușoare încrețituri la gît.

„Prestelca" reprezintă un vîlnic mai îngust. Spre deosebire de acesta, are motivele ornamentale mai mari și cutele mai late. Se poartă una în față și alta la spate. În zona de sud-vest găsim „cretana", un vîlnic încutat mărunt, motivele ornamentale apar pe muchea cutelor.

Brîul roșu se încinge peste cămașă. Betele, „betițe", ornamentate cu „ochiulețe" și „șerpi", se leagă peste prestelci. „Bibilurile", colțișori cu acul la tivurile cămășii, ca și țesătura fină a prestelcilor, constituie elemente de caracter general în cîmpia dunăreană.

Costumul bărbătesc prezintă aceeași mare uniformitate. Se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu legat cu betiță, vestă, încălțăminte.

Căciula veche este rotundă, „cu cerc", recent este țuguiată. Cămașa veche este dreaptă, cu guler îngust și mîneca slobodă. Mai nouă este „cămașa cu platcă", cu mînecile încrețite la umăr și jos, prinse în „bantă" (manșetă), iar gulerul întors. Pînza specifică aici este „învărgată". Cămașa se poartă lungă pînă la glezne (cu „sîni trași la talie").

Cioarecii cu dimie albă au croiala obișnuită cu „ghizde" în față. Sînt neornamentați. Ismenele, din aceeași pînză învărgată, se poartă vara.

Cu brîul lat, îndoit în 4 ițe („în coaste") în culoare roșie, se încinge cămașa. Peste brîu se încing betele, „betițele".

Vesta, „ilicul", este din dimie albă.

În anotimpurile răcoroase se poartă haina albă din dimie, specifică Olteniei prin lungimea ei, cheba, haină scurtă din dimie, seină, ipingeaua largă, care păs-

5 COSTUMUL DE OLT

trează prin croială influența formei hainei de stepă din țările vecine. Cojoacele reprezintă tipul cîmpiei dunărene avînd afinități cu cele din Romanați.

În județul Olt se desprind două zone etnografice bine conturate, dintre care Romanații aparține tipologiei Cîmpiei Dunărene, iar zona de nord, „Oltul", se încadrează prin costumul femeiesc în tipul portului popular cu două zăvelci, caracteristic regiunii subcarpactice dintre Olt și Topolog.

Piesa specifică acestui costum, „zăvelca cu betea" sau „zăvelca albastră", apare ca un unicat în portul popular din țara noastră, frecvența sa redusă cuprinzînd numai această zonă din județul Olt și o restrînsă subzonă de pe cursul drept al Oltului, din județul Vîlcea.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, cele două zăvelci (una în față și alta la spate), brîul cu betele și încălțămintea. Costumul se completează în anotimpurile răcoroase cu pieptarul înflorat, șuba albă „șuba cu molii", scurteica, zeghea, cheba etc.

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în două cozi care atîrnă pe spate. La tîmple se împodobesc cu flori.

Femeia, pieptănată cu cărare și două cozi „adunate" la ceafă, își strînge părul sub „legătoarea" albă triunghiulară, ornată cu mărgeluțe pe margini. Peste legătoare pune marama, cu un capăt atîrnat în față și altul trecut peste creștet.

Cămașa încrețită în jurul gîtului se încadrează în sistemul de ornamentare cu altiță, încreț și rîuri pe braț, care în zona aceasta s-a dezvoltat în decorul opulent al mînecii cu „blana" aleasă în război, un ornament compact, omogen, care acoperă suprafața de sus a mînecii. Din cele două categorii de cămăși, una păstrează coloritul monocrom, iar cea cu „blană" pe mînecă este colorată diferit prin aplicarea mărgelelor peste ornamentul ales în război.

„Zăvelca cu betea", denumire determinată de folosirea betelei, prezintă una dintre tipurile unice de zăvelci și foarte frumoase din portul femeiesc. Țesută din lînă în 2 ițe, cu fondul negru sau vînăt, este aleasă în război cu lînă, sau arnici colorate albastru. Cu beteala se „umple" motivele, cusută fiind în „steluțe" și zigzaguri. În sudul zonei, găsim zăvelca cusută și cu lînă policromă și apoi „umplută" cu beteală.

Compoziția ornamentală a zăvelcii este tipică: motive lineare șerpuite sau motive romboidale înșirate în sens vertical acoperă dens suprafața zăvelcii, unele fiind întretăiate, la poală, de un chenar orizontal. Culoarea albastră este specifică pentru zăvelcile alese, dar în anumite locuri zăvelca se coase cu lînică în culori diferite, ceea ce conferă zăvelcii un aspect de mozaic.

Se poartă cîte două, fie perechi, fie deosebite. Brîul roșu încinge talia femeii peste cămașă, iar betele se leagă peste zăvelcă.

Încălțămintea originară, de opinci, a fost recent înlocuită cu ghete din industrie.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci, brîu și încălțăminte.

Este completat cu pieptarul înflorat, cojocul, șuba, zeghea, ipingeaua, cheba și cortelul.

Căciula se poartă țuguiată, cu vîrful frînt într-o parte. Pălăria cu borul rotund și răsfrînt de odinioară, este astăzi înlocuită cu pălăria modei actuale.

Cămașa dreaptă, cu gulerul îngust și mîneca largă jos, este forma inițială; paralel cu aceasta se poartă și cămașa cu platcă, cu guler răsfrînt și mîneca prinsă în bentiță jos. Din pînză de cînepă, inițial, astăzi din bumbac, cămașa este ornamentată pe guler, piept, mîneci (jos) și poală cu sabace albe, sau „rîuri" colorate în roșu și negru. Cioarecii din dimie albă sînt croiți drepți. Nu au ornament de găetane. La talie se leagă brîul roșu, ales în motive colorate. Pieptarul poate fi înfundat și despicat. Ornamentat cu broderie din lînă colorată prezintă un stil similar cu pieptarele de Vîlcea.

6 COSTUMUL DE ROMANAȚI

Costumul femeiesc se înscrie prin prezența vîlnicului și a celor două catrințe, în tipologia portului popular specific Olteniei. Prin sistemul de ornamentare, care păstrează elemente de străveche cultură locală, ca și prin tehnica de mare finețe, atît de țesătură cît și în ornamentele cusute — unele descoperite și în arta textilelor bizantine — costumul de Romanați aparține ariei de cultură a Cîmpiei Dunărene.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, vîlnicul, sau două catrințe, brîul cu betele și încălțămintea.

Fetele poartă părul împletit într-o coadă ce atîrnă pe spate. În ținuta de sărbătoare ele poartă un „coif din icusari" pe creștet. Femeia își piaptănă părul strîns în „conci" pe creștet, pe care îl acoperă cu „fesul" roșu. Peste fes pune „cîrpa", sau marama, legată în diverse forme. Femeile tinere poartă pe frunte la marginea vizibilă a fesului, un „codan de svanți" (bani de argint), iar marama o prind în dosul urechilor cu „spelci" (ace decorative din bani).

Cămașa prezintă cele două tipuri: 1. cămașa încrețită la gît și 2. cămașa dreaptă. Ornamentația cămășii încrețite, care se încadrează în sistemul de decor cu „altiță" încreț și rîuri" pe mînecă, este dispusă din rînduri înguste cu motive mărunte și dese. Apare și „tabla de rîuri" pe braț, care păstrează aceleași puncte de cusătură de veche tradiție, specifice cămășilor de Romanați. Ca o particularitate locală apare „încrețul" colorat, adeseori în nuanța de verde măsliniu. Tivul de „drug" la gura cămășii și la poale, uimește prin finețea executării. Cusătura este executată cu fir de borangic, vopsit casnic, în coloritul — cel mai obișnuit — de roșu, fragă. Cămașa dreaptă, executată adeseori din țesătură cu borangic, avînd ornamentația aleasă în război, are o frecvență mai redusă.

Vîlnicul, țesut din păr subțire, prezintă cea mai fină țesătură din portul nostru popular. Compus — în trecut — din două foi unite în sens orizontal, se poartă încutat foarte mărunt, cu capetele suprapuse lateral. Ornamentația în dungi verticale (verde măsliniu și albastru de smalț) pe fondul roșu alternează cu alesături de motive mărunte și delicate. La costumul de mare ținută, vîlnicul se combină cu „o boscea" (catrință) care se poartă în față (vîlnicul ajungînd numai pînă peste șolduri) și de obicei, mai lungă decît vîlnicul.

În costumul cu două catrințe găsim „bosceaua" ornamentată în sens orizontal cu una, sau trei bordure „praguri" jos și „zăvelca" sau „prestelca" avînd ornamentul de dungi în sens vertical. Țesătura subțire, bine bătută este de aceeași factură cu vîlnicul. Ornamentul policrom prezintă diverse variante în care descoperim și motive simbolice. O notă specifică locală este alternanța de culoare (verde măsliniu cu vînăt) la fondul alesăturilor, ca și a tivurilor.

Cu brîul se încinge cămașa. Cel vechi, „mocadin", are fondul roșu, cel nou, „brînelul", are fondul vînăt, ambele alese cu motive mărunte. Betele, înguste, se încing peste brîu și vîlnic.

Prin sistemul de ornamentare, care păstrează elemente de străveche tradiție locală, ca și prin tehnica de mare finețe — descoperită și în arta textilelor bizantine — costumul de Romanați aparține ariei de cultură a Cîmpiei Dunărene.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie (vara din paie), cămașă, cioareci (ismene), brîul cu betele și încălțămintea.

Căciula se poartă „cu moț" (formă rotundă cu o proeminență la mijloc). Cămașa veche, dreaptă, cea recentă cu platcă se poartă foarte lungă. Iarna este vîrîtă în cioareci. Ornamentul cusut cu alb — mai recent colorat — este plasat pe guler și la mîneci. Cioarecii din dimie albă prezintă un sistem de ornamentație unic, prin „bîrnaș" din lînă vînăt, care se aplică la cusăturile de unire a foilor și la buzunare, constituind un ornament bogat și frumos.

Bărbatul își încinge mijlocul cu brîul și betele, care sînt de aceeași factură cu cele femeiești. Se încinge ceva mai sus de betele cioarecilor. Peste brîu își leagă betele, care lipsesc cînd brîul este ornamentat.

Hainele care completează costumul sînt de factură deosebită în Romanați, unde se poartă „cazaca", fără mîneci, cheba, ipingeaua, avînd croiala și decorul specific locului. Deosebit de prețioase sînt cojoacele în variate forme, cu decorul caracteristic de spirală, creații artistice ale reputatelor centre cojocărești, ale căror modele au pătruns și în zonele vecine.

Costumul de Romanați păstrează străvechi elemente, ce aparțin ariei de cultură a Cîmpiei Dunărene.

MUNTENIA

7 COSTUMUL DE ARGEŞ

Costumul femeiesc de Argeş reprezintă o variantă a costumului cu fotă. La acest costum fota este redusă la dimensiuni foarte mici, ea acoperă corpul la spate, cuprinzînd şoldurile spre faţă, unde se poartă o catrinţă. Se compune din: îmbrăcămintea capului, cămaşa, fota, catrinţa, brîul, betele şi încălţămintea.

Îmbrăcămintea capului aparţine portului cu maramă. În trecut, părul se pieptăna cu „zulufi" suciţi din părul din faţă de la tîmplă şi duşi prin faţa urechilor spre ceafă. Capul pieptănat astfel se lega cu „peschir", un ştergar din bumbac ornamentat la capete. Cu pătrunderea maramei s-a renunţat la „zulufi" şi părul strîns într-un „conci" se acoperă cu „marama spumată", care în Argeş este excepţional de bogat ornamentată, cu alesături policrome. Interesantă este şi ţinuta miresii, care poartă „sovon", o glugă dintr-un brîu roşu, trasă adînc pe frunte.

Cămaşa încreţită la gît se înscrie în sistemul de decor cu „altiţă, creţ şi rîuri pe braţ, ornament desfăşurat excepţional de opulent, într-o cusătură densă cu lînă sau borangic. Sub încreţ, care aici este policrom, întîlnim arareori rîuri înguste, ornamentul curent al braţului fiind „blana cu rîuri"[1]. Coloritul roşu cireşiu este specific Argeşului. Mîneca terminată jos în „pomneată" se poartă răsfrîntă.

Fota mică, de formă dreptunghiulară, cu fondul negru, are ornamentul plasat, ca o bordură, într-un chenar lat la margini. Catrinţa din faţă păstrează acelaşi ornament, care-i acoperă întreaga suprafaţă. Ornamentul cusut şi nu ales în război, ca şi coloritul de roşu cireşiu şi punctele de beteală sînt specifice Argeşului.

Brîul care încinge mijlocul peste cămaşă este roşu. Peste fotă şi catrinţă se leagă betele, care sînt tivite cu mărgeluşe albe pe margini.

Costumul de Argeş prezintă multe elemente caracteristice, locale. În primul rînd componenţa unică a costumului cu fotă mică şi catrinţa în faţă, ornamentate — ca o excepţie — prin cusătură. Opulenţa decorului, coloritul de roşu cireşiu, bogăţia ornamentală a maramei (în culori) sînt specifice Argeşului. Alte elemente, ca îngrădirea blănii pe mînecă cu „chenarul de frunze", încreţul policrom, portul mînecii răsfrînte, ca şi cheiţa colorată, se înscriu de asemenea în caracterul special al acestui costum.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), brîu cu bete şi încălţăminte.

Căciula este ţuguiată, dar se poartă şi în formă mocănească, cu fundul rotund. Cămaşa dreaptă, cea veche, avea gulerul mic, cusut în culori, cea nouă, cu platcă, este ornamentată policrom. Cioarecii albi, din dimie sînt fără ornament. Brîul roşu se leagă cu betele „în ochiuri". Vesta e din dimie neagră.

În anotimpurile reci se poartă, deopotrivă de femei şi de bărbaţi, „cheba", din dimie neagră, ca şi „cheboiul" scurt. În vechime era „sarica" mioasă. Pieptarele înfundate la bărbaţi şi despicate — mai lungi — la femei, reflectă influenţa cojoacelor de peste Carpaţi.

8 COSTUMUL DE MUSCEL

Costumul femeiesc de Muscel este unul dintre cele mai spectaculoase costume din portul popular românesc. Se înscrie în tipologia costumului cu fotă, reprezentînd una dintre fotele cele mai bogat ornamentate. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, fotă, brîu, bete şi încălţăminte.

Capul pieptănat cu părul strîns la ceafă a fost legat cu „legătoarea" albă, care s-a dezvoltat în legătoarea neagră ornamentată cu mărgele de astăzi. Iniţial cu cîrpa din fibre vegetale, astăzi, cu marama din borangic, femeia îşi învelește capul în forme diferite. Marama de Muscel, deosebit de lungă, este ornamentată opulent cu alesături şi cu fir metalic în diverse sisteme, care îi conferă o impresionantă somptuozitate.

[1] Specifică Argeşului este şi încadrarea blănii cu un „chenar cu frunze", mici,

Cămaşa, confecţionată din pînză „cu mărgini" (dungulițe galbene la marginea pînzei), este croită abundent, cu mîneca foarte lungă. Ornamentul este plasat pe mînecă în sistemul de „altiţă", lipsind însă porţiunea „încreţului", care este întretăiat de rîurile mînecii, ce ating altiţa. Încreţul apare fragmentat printre rîuri. Deosebit de opulentă, ornamentaţia cămăşii a luat o mare dezvoltare astăzi, avînd altiţa mare şi acoperind pieptul cu motive grupate în „table" sau „stuci". Pe braţ apar însă întotdeauna „rîurile" (şi nu „blana"), cu o mare frecvenţă a motivului de „fuşti" sau „melci". Un element caracteristic este punctul de cusătură buclat, denumit „gras". Coloritul negru şi roşu de demult s-a îmbogăţit; astăzi, cămăşile de Muscel apar şi în albastru şi alb (cele de mireasă). Firul metalic este nelipsit, iar în monocromia cusăturii apare şi cîte un punct colorat.

Fota de Muscel, pornită de la ornamentul de simple vărgi la căpătîie, s-a dezvoltat într-o copioasă ornamentaţie, ce se întinde pe căpătîie şi la poale „varga de la poale". Specific Muscelului în decorul fotei este părăsirea orientării în dungi verticale prezentînd astăzi o suprafaţă compactă, omogenă, încărcată cu fir. De asemenea, fota de Muscel face excepţie de la celelalte fote negre, ea fiind ţesută şi în colorit de albastru, roşu şi alb.

Brîul roşu încinge talia peste cămaşă, iar betele (alese în ochiuri cu fir) se leagă peste fotă.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), brîu, bete sau chimir, vestă şi încălţăminte.

Căciula are două forme: ţuguiată şi mocănească. Cămaşa, făcută de asemenea din pînză cu margini (care la cămaşa bărbătească apare cu un ornament), este cea veche, dreaptă, iar cea nouă, cu platcă. Cheiţa cu care se unesc foile de pînză constituie un preţios ornament. Gulerul, bordura mînecii şi a poalei sînt cusute în alb — mai rar în alte culori — şi adeseori cu fir. Cioarecii din dimie albă sînt ornamentaţi prin tighele cu alb la glezne. Brîul roşu este legat cu betele „în ochiuri". Chimirul, pătruns aici din Transilvania, se poartă de asemenea. Vesta din dimie neagră este încheiată pînă la gît.

În anotimpuri reci era frecventă „zeghea" lungă şi „zegheoiu" din dimie neagră. Pieptarele, înfundate la bărbaţi şi despicate — mai lungi — la femei, aveau ornamentul de triunghiuri înşirate, ornament frecvent şi în zona Făgăraşului.

9 COSTUMUL DE PRAHOVA

Costumul femeiesc de Prahova prezintă prin fota încutată care înfăşoară strîns corpul femeii, o abatere de la tipul costumului cu fotă dreptunghiulară. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, fotă, brîul lat, brîul îngust şi încălţămintea.

Capul cu părul strîns împletit la ceafă şi fixat într-un „conci" prins cu o „peniţă" de lemn, este legat strîns cu un tulpan triunghiular. Peste acesta se îmbrobodeşte marama în forme simple. Femeile tinere îşi leagă deasupra frunţii, sub maramă, o panglică roşie. Deasupra urechilor se prindeau „spilci". Ornamentul maramei, plasat la capete, prezintă similitudini cu maramele din Ţara Bîrsei.

Cămaşa originară din Prahova se desprinde şi ea de tipologia clasică a cămăşii cu altiţă. Pe mînecă are două benzi orizontale: una „rîu peste umăr", mai lată şi alta „rîu peste cot" mai îngustă, cusute în motive îndesate în punctul specific de „buşteni" (cusătură bombată, numită şi „punct bătrînesc"). O altă particularitate a cămăşilor de Prahova este „brăţara sub obînzică", o cusătură peste muchiile de creţuri de sub guler, similară cu „ciupagul" din Transilvania, de unde a pătruns aici. Din acest tip de cămaşă s-a dezvoltat cămaşa cu „şînătău", trei rînduri verticale ce pornesc de la rîul (îngustat) de pe umăr. În cazul acesta lipseşte rîul de peste cot. Ornamentul de „şănătae" apare şi fără rîul de pe umăr.

În ultima fază, cămaşa de Prahova se încadrează în sistemul de ornamentare cu altiţă. Ornamentul este cusut cu arnici roşu şi negru. Se folosesc şi paiete.

Fota în formă de fustă creaţă, sau încutată, a fost înainte simplă, vînătă sau neagră, ţesută în 4 iţe şi dată la piuă. Era ţesută în două foi, se uneau la mijloc cu cheiţă. Fota veche simplă a evoluat în fota cu vargă la poale (mică şi mare) în roşu, verde, sau galben. Ţesută în 2 iţe, este mai suplă. Ultima formă, recentă, este „fota cu şurţ" ,care are la capete şi două vărgi verticale, ce străbat la poală vărgile orizontale.

10
COSTUMUL DE BUZĂU

Brîul este alb, cînd se încinge peste cămaşă şi roşu, mai îngust, cînd se leagă peste fotă.

Costumul de Prahova prezintă o formă unică de costum cu *fotă largă*, încutată şi ornamentată cu vărgi orizontale la poală.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), brîu, vestă şi încălţăminte.

Căciula frecventă este de tip mocănesc, se poartă însă şi căciula ascuţită. Cămaşa dreaptă, veche, este mai lungă, cu gulerul îngust legat de cheutori. A fost de mult înlocuită cu cămaşa cu platcă, la care s-a dezvoltat ornamentul pieptului în complicate cute şi cusături. Cioarecii din dimie albă sînt neornamentaţi. Brîul roşu încinge mijlocul, peste cămaşă. Vesta, numită „lăibăricâ", este din dimie „seină" închisă la culoare.

În anotimpurile răcoroase se poartă haine din dimie, ca: gheba (de ţinută) sau „zechea" (de purtare), confecţionate din dimie „seină", fără a fi ornamentate. „Sîrba", un mintean scurt, este de asemenea „sein", neornamentat. O notă caracteristică a acestor haine este croiala în clini drepţi.

Cojoacele prezintă similitudini cu cele de peste Carpaţi.

Costumul femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu fotă. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, fotă, brîu, bete şi încălţăminte.

Femeia îşi împleteşte părul în două „coade" strînse la ceafă. Pe creştet se purta fes roşu în zona Rîmnicului Sărat, iar în zona Buzăului părul se lega cu un tulpun sub ştergarul de cap. A urmat marama din borangic, care se leagă în diverse forme. Marama de Buzău prezintă în ornamentare unele afinităţi cu marama de Bran.

Cămaşa încreţită la gît este cea mai frecventă, cea dreaptă din borangic apare rar şi mai ales în zonele de cîmpie. Cămaşa încreţită, cu ornamentul de „altiţă" „creaţă" şi cu „rîuri" pe mînecă cunoaşte două etape distincte: 1. tipul vechi de cămaşe din secolul trecut, cu altiţă mică, încreţul alb şi rîuri înguste, adeseori în „chiezuri" (oblice) pe mîneca foarte lungă, iar de la gura cămăşii (întărită într-un mod specific) se înşiră motivul de frunză stilizată, şi 2. tipul nou, „cămaşa mocănească", o replică a cămăşii vechi, avînd însă unele elemente de simplificare şi reducere în tehnica de cusătură şi o reducere a dimensiunilor, ceea ce îi scade din valoare. Mîneca mai scurtă, terminată în volan („sluj" sau „ciuf") are un ornament fie de rîuri drepte, fie oblice, între care se intercalează motivul generalizat de „scară". Ambele tipuri de cămaşe sînt cusute cu lînă vopsită casnic (înainte şi cu arnici) cu acelaşi punct de cusătură buclată, dar totuşi diferenţiată, dat fiind fineţea cusăturii dese a cămăşilor vechi faţă de cusătura îngroşată şi mult reliefată a cămăşilor mocăneşti. Altiţa cămăşii este distinct împărţită în două porţiuni, ambele îngrădite separat cu „dusura".

În unele zone a apărut şi al treilea tip de cămaşă: „cu table" sau „pădin", avînd un decor răspîndit în mod uniform peste întreaga suprafaţă, foarte încărcată, cu o notă hibridă.

Fota, numită „strecătoare", prezintă o mare varietate, începînd cu fota „oarbă", neagră, simplă din dimie, pînă la fota „costum" din zona Buda-Dumitreşti, unică prin dimensiuni şi desfăşurarea bogată a decorului. Căpătîiul fotei (care era ţesut, înainte, ca şi de altfel verguţa de la poală, separat şi era unit de „trupul" fotei printr-o cheiţă) păstrează sistemul de ornamentare în sens vertical. Căpătîiul cu fondul roşu este străbătut de vergi din fir strălucitor printre alesături policrome cu lînică. La poala din spate — ca un specific local al Buzăului (Rîmnicu Sărat) — se întinde „alesătura de la poală", o bordură mai latâ, sau mai îngustă, cu un bogat repertoriu de motive alese policrom şi cu fir. Varietatea fotelor, ornamentaţia diferită, bogată la unele, în culoare şi fir, care culminează cu fota din zona Buda-Dumitreşti, constituie elementul caracteristic al costumului de Buzău.

Brîul roşu cu ciucuri lungi se încinge peste cămaşă, iar betele se leagă peste fotă. Betele din Buzău, înguste, sînt alese în motive de „şerpi", „ochiuri", „berbec" etc. La capete au „canafi".

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), brîu, bete şi curea, şi încălţăminte.

11
COSTUMUL DE TELEORMAN

„Căciula cu fund" este de format rotund. Pălăria supusă formei industriale nu are un specific local, are însă ca ornament unu-două pene de păun. Cămaşa bărbătească, chiar şi cea de tip vechi, este ornamentată cu deosebită atenţie. În zonele de nord gulerul cusut policrom şi cu fir arată o asemănare cu cămăşile portului vrîncean. În zonele de sud cămaşa este ornamentată cu „sabace" şi cu cheiţe artistice în alb. Cămaşa veche largă este înlocuită pe parcurs cu cămaşa cu platcă, Cioarecii sînt creţi pe picior („iţari") cînd sînt subţiri, cei groşi fiind drepţi. Brîul costumului bărbătesc din zona Buda-Dumitreşti este deosebit de fastuos („brîu în boboci"). În zonele din nord brîiele roşii sau albastre sînt purtate cu o curea ornamentată cu ţinte de cositor.

În anotimpuri reci se purta, deopotrivă şi de femei şi de bărbaţi, „sumanul" din dimie alb — mai de mult — şi negru mai recent. Bărbaţii poartă „minteanul", o haină scurtă croită drept. Pieptarul înfundat, ornamentat prin cusături de lînică, era purtat de bărbaţi. Femeile mai purtau „polca" şi „zăbunul" matlasate, ca şi scurteica din materiale industriale.

Costumul femeiesc de Teleorman se încadrează în tipologia Cîmpiei Dunării, avînd compoziţia cu două catrinţe, denumite aici „boscele", „zăvelci" sau „prestelci".

Se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşa, două catrinţe, brîu, bete şi încălţăminte.

Părul împletit în dosul urechilor în două cozi, fie că se înfăşoară în două coarne spre creştet, fie că se făcea „berci" (coc) la ceafă, fie că se lega peste creştet, ca o diademă în „coif". Peste păr se lega tulpanul alb, îngroşat peste creştet în formă de diademă. Pe deasupra se punea ştergarul din bumbac, sau borangic în diverse forme între care ,menţionăm legătura cu „coif" în sud şi legătura cu un capăt al ştergarului aşezat în linie orizontală pe creştet în nordul judeţului. Marama din Teleorman este excepţional de mare, cu ornamentaţia desfăşurată larg la capete cu „flori sărite". De-a lungul marginilor (şi pe mijloc) se întind în lungime grupe de vărgi. Motivele colorate sînt specifice aici.

Cămaşa se poartă deopotrivă încreţită la gît („iie") sau dreaptă „zoroclie". Pînza învărgată „cu cinar" se leagă de tipologia Cîmpiei Dunărene, de asemenea şi borangicul folosit la ţesătura unor cămăşi. Decorul se încadrează în sistemul cu altiţă pe umăr, avînd aici un specific local: motivele ornamentale trec şi peste altiţă, ajungînd pînă la guler. Cămaşa dreaptă, cînd este ţesută din borangic, are ornamentul ales.

Cele două „boccele" prezintă o mare varietate în evoluţia lor. Tipul vechi, cu trupul vînăt monocrom, sau uşor învărgat, are „pragul" (bordura de jos) alesgeometric pe fond roşu. Boscelele, ce au urmat cu fondul integral roşu şi cu alesături atît pe trup cît şi la pragul triplu, prezintă o exuberantă gamă de motive vegetale, zoomorfe şi mai puţin geometrice. La ţinuta de muncă zăvelca sau prestelca (dintr-o ţesătură mai uşoară şi cu „rîuri în picioare", verticale, au înlocuit bosceaua din faţă.

A urmat „zăvelca din arnici" în două foi, încreţită la talie, care prin forma sa nu se încadrează în tipologia costumului românesc, dar ornamentaţia a păstrat vechi elemente tradiţionale. Brîiele vărgate în sens orizontal, policrom, cu mici motive de „vermuş" şi „şerpi", au un capăt „deasupra", cel ornamentat, şi altul „de jos", cel din cînepă. Betele foarte înguste au motiv de „ochiuri" şi „şerpi".

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, pantaloni sau ismene, brîu, bete, vestă şi încălţăminte.

Căciula „curmată" este de formă rotundă sau „moţăită". Pălăria are bor rotund, ridicat uniform. Cămaşa, confecţionată din pînză învărgată (adeseori cu borangic), este largă şi lungă (pînă la glezne). Se poartă ridicată la talie, „cu sîn". Cămaşa veche este dreaptă, „zoroclie", cu mîneca slobodă, cea recentă are platcă şi „bantă" la mîneca strînsă cu creţuri. Specific este ornamentul de „colţari" (dantelă făcută cu acul) la tivuri.

„Nădragii" sînt din aba neagră sau seină, dată la piuă sau la „lustru". Croiţi din patru foi, largi, se strîmtează spre glezne, ornamentaţi cu găetane albastre şi negre. Aceeaşi croială largă o au şi ismenele din pînză. În zona Oltului se poartă cioareci din aba albă, strîmţi pe picior.

12
COSTUMUL DE VLAȘCA

Brîiele cele vechi, roșii, late, au fost înlocuite cu brîiele „învărgate" policrom. Se împart în „cuprinsa aleasă" și „cuprinsa de jos", fără alesături. Cînd brîul nu este ales, se poartă peste el și bete înguste.

Costumele sînt completate cu haine din dimie, cum sînt: șuba albă, gheba scurtă, ipingeaua. Femeile mai poartă „zăbune" sau „flanele" bumbăcite și „cataveici".

Pieptarele, cojoacele au preluat în mare parte formele din Romanați.

Costumul femeiesc de Vlașca se înscrie în tipologia portului popular din Cîmpia Dunăreană. Prin „peștemanul" larg, încutat, el se desprinde de tipul costumului cu fotă din nordul Munteniei și se apropie mai degrabă de costumul cu vîlnic al Olteniei.

Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, peșteman, boscea, brîu, bete și încălțăminte.

Femeia își strînge părul într-un coc „berci" deasupra cefei, de care se sprijină un cerc din fier învelit în pînză, denumit „mecheleț", pus pe creștetul capului. Cu „legătura" triunghiulară („carabiberă") ea își leagă mechelețul, fixîndu-l de cap. Pe deasupra pune marama din borangic, de dimensiuni mari, bogat ornamentată, cu un capăt adus peste creștet în așa fel ca un colț să cadă pe mijlocul frunții, unde este prins cu ace decorative „spiroance cu dărdăieți". Tinerele puneau pe frunte și „cordea cu icușari" (monede de aur).

Cămașa încrețită în jurul gîtului nu are guler; creturile de la gît, tivite cu un drug roșu la margine și susținute de o bentiță la bază, apar ca o creastă, denumită „zbornă", în jurul gîtului. Ornamentația cămășii urmează sistemul clasic cu „altiță, încreț și rîuri" pe braț. La unele cămăși, avînd porțiunea brațului din borangic, aceasta rămîne albă, neornamentată. Nota caracteristică a cămășilor de Vlașca este compartimentarea în pătrare a rîndurilor din altiță, fiecare pătrat reprezentînd un motiv independent, așezat de obicei în sens oblic. Alte elemente caracteristice care înscriu cămașa de Vlașca în tipologia Cîmpiei Dunărene se referă la stilul decorului și coloritul policrom al acestuia ca și la tehnica de cusătură care păstrează puncte de veche tradiție, cu excepționala finețe a micilor detalii. Utilizarea abundentă a borangicului reflectă de asemenea apartenența costumului aceleiași întinse zone din sudul țării.

Peștemanul, în formă de țesătură dreptunghiulară, largă, este încutat mărunt. Se poartă prins la spate cu capetele aduse peste șolduri spre față. Cîmpul negru, varga roșie la poală și bordurile alese policrom la capete, îl deosebește de vîlnicul oltenesc. Bosceaua, purtată în față cu fondul roșu sau măsliniu, are ornamentul dispus orizontal în motive mărunte.

Brîul roșu se încinge peste cămașă, iar peste peșteman și catrință se leagă betele, foarte înguste.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, pantaloni (ismene), brîu, bete, vestă și încălțăminte.

Căciula „curmată" este rotundă, pălăria cu borul ridicat, tivit cu panglică, reprezintă forma specific țărănească din Cîmpia muntenească. Cămașa, confecționată din pînză învărgată dreaptă și apoi cu platcă, are adeseori mîneca din borangic, ornamentată cu alesături și ornament de „bagadele" (dantelă cu acul) la tivuri. Este foarte lungă, se poartă „suflecată" în brîu. Pantalonii foarte largi prezintă o formă balcanică, din patru foi denumite și „poturi". Confecționați ca și vesta dintr-o țesătură de lînă „dată la lustru" în colorit închis, sînt ornamentați cu găetane negre într-un stil balcanic. Brîul lat, roșu, se poartă îndoit.

Hainele care completează costumul sînt foarte variate și de o factură aparte: „mintean" sau „flanea" la bărbați, „ghebă" purtată și de femei, „mînecar", „zăbun tocat" și „ipingeaua" specifică în această zonă. Cojoacele prezintă o mai redusă varietate.

13
COSTUMUL DE BĂRĂGAN

Întinsa cîmpie a Bărăganului, care cuprinde patru județe, păstrează în portul popular o pronunțată unitate, legată de cultura populară a spațiului dunărean.

Aici găsim costumul femeiesc cu cămașa dreaptă „zoroclie" — mai rar încrețită la gît — și cu cele două catrințe dreptunghiulare denumite „otă", „zăvelcă" sau „pestelcă". Ornamentația specifică a acestora ,unică în portul popular românesc, constituie nota caracteristică a acestui tip de costum.

Costumul bărbătesc cu cămașa lungă, purtată „sumețită", încinsă cu brîul lat, prezintă de asemenea unele elemente legate de spațiul dunărean.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, cele două zăvelci, brîul, betele, încălțămintea, iar în anotimpurile răcoroase este completat cu „cheptarul", „cojoaca", „mînecarul tocat", „zăbunul", „scurteica" etc.

Fetele, pieptănate cu una sau două cozi la ceafă, strînse într-un coc, se împodobeau cu flori prinse la ureche sau pe coc. La ocazii purtau și „coif", o tichie de bani.

Femeile își strîngeau părul împletindu-l în dosul urechilor, fie la ceafă într-un „belci", fie pe creștet în „conci" sau în „prepuse" de păr îngroșat. Pe creștet se așeza, „chelemețul" (sau „coiful"), o văcălie rotundă din lemn, sau fier, care se învelea cu „colțul", un tulpan alb triunghiular tivit cu horbotă, „nodațică", cu mărgele și fluturi. La frunte se prindea „cordeaua cu rubele de aur" („fruntarul"). Peste această compoziție se lega marama („mahrama") în diverse feluri.

Cămașa specifică acestei zone este dreaptă, din pînză învărgată, „cu margini" cu bumbac „tiriplic", sau borangic. Adeseori avea mînecile, sau era chiar integrală din borangic. Ornamentul redus la guler, gură, umeri și tivul mînecilor era cusut cu borangic „boit", arnici, sau lînică, în motive mărunte. Sabacele erau prezente la tivuri. Uneori pînza este învărgată cu arnici roșu sau albastru.

Un element specific de ornamentare este cheița lucrată în culori și „bibilurile" („bagadele"), mici colțișori lucrați cu acul sau igliță, la tivuri. „lia mocănească" încrețită la gît are o mai redusă frecvență. Confecționată din in sau bumbac, arareori din borangic, se încadrează în sistemul de ornamentare cu altiță.

„Ota", „zăvelca" sau „pestelca", în formă dreptunghiulară (purtate perechi, una în față, alta în spate) este țesută din lînă în 4 ițe și compusă din două foi, unite cu cheiță în sens orizontal, „încheiată pe genunche". Pe fondul negru, roșu, sau vînăt, pestelca este ornată cu două chenare laterale în sens vertical (denumite „vărgi", „ghenare" sau simplu „alesătură") în motive geometrice dense și policrome. Pe mijlocul pestelcii „trupul" se întind vărguțe verticale, „vărgi în picioare". Din această formulă s-a dezvoltat în lalomița decorul cu „alesătură pe poală", adică o bordură orizontală în partea de jos a pestelcii, ceea ce prezintă tipul lalomiței, iar în județul Brăila apare și „pestelca cu pisc", ornamentație mai îmbogățită, similară cu cea din nordul Dobrogei. Chenarele laterale rămîn totdeauna ,ca o marcă a costumului de Bărăgan. Aceste pestelci, prin decorul lor unic, cu chenarele laterale, reprezintă tipul local al costumului femeiesc din întinsa zonă a cursului inferior al Dunării.

Încă din secolul trecut, pestelca din față s-a înlocuit cu „zăvelca din arnici", un șorț din 2 foi, încrețit la talie. Țesută în 2 ițe, foarte scorțoasă, i se spune și „șorț scos", de stă în picioare. Ornamentul de „vargă aleasă la poală" și vărguțe orizontale pe trup diferă de cel al pestelcii.

Fusta a pătruns de multă vreme în portul femeiesc de aici. Confecționată casnic, din lînă cu decor din țesătură (nevedituri, vărgi colorate) este lungă, largă și încrețită la talie. Apare și „fusta cu ciupag" adică unită cu o vestă, din același material. Peste fustă se poartă zăvelca de arnici în față, iar pestelca din spate a trecut sub fustă (în virtutea obiceiului vechi).

Cu brîul roșu, femeia își încinge talia peste cămașă, iar cu betele înguste (alese și cu mărgeluțe pe margini) se leagă peste pestelci.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, pantaloni, brîu cu bete, vestă și încălțăminte. Este completat cu haine din dimie: „petrecută", „mintean", „chebă", „anteriu bălan", „manta-ipingea", cu haine bumbăcite, „zăbun", „mînecar" și cu „cojoacă" și „cheptar".

Căciula se poartă rotundă, deși croită „cu moț". Pălăria numită „pălărie popească răsfrîntă" și „pălărie mocănească" are margini drepte.

Cămașa dreaptă, din pînza învărgată și cu mînecile din borangic, „alese cu flori", este lungă pînă la glezne și se poartă „sumețită la brîu". Uneori are și „pieptul" din borangic, iar decorul de „flori din arnici" este ales în război, pe mîneci în roșu și negru. Pe marginile tivurilor apar „bibilurile", colțișori cu acul specifici acestei zone. Remarcăm prezența „sabacului" (ajur) în alb și lîngă tivuri, sau la piept.

14
COSTUMUL DE ILFOV

Pantalonii sînt largi, fie confecționați din dimie („dată la gratie" și „la lustru") fie din pînza cămășii. Denumiți „poturi", sau pantaloni încutați, au cutele strînse la talie pe betelie. Ei sînt ornamentați cu găetane negre sau colorate, aplicate pe diverse porțiuni. Spre deosebire de cioarecii albi, poturii sînt fie seini, fie vopsiți vineți sau negri. Brîul, excepțional de lat, se poartă în diverse culori: alb la muncă, roșu tinerii, albastru și verde bătrînii. Este dat la lustru. Ciucurii lungi atîrnă pe ambele șolduri.

Peste cămașă se pune vesta, „ilicul", din același material cu pantalonii.

Încălțămintea, dezvoltată din opincă în diverse forme de sandale, ca „meșii" și „postalii".

Din împletirea tipului de port al cîmpiei dunărene, caracteristic prin două „catrințe" dreptunghiulare, cu tipul de port din zonele de munte cu „fotă" s-a născut în zona de nord o formă de port ce se remarcă prin „fota creață" sau „încutată" (din două foi) la spate și „șorțul" dintr-o foaie, purtat în față. Prin structură, cu fota mai largă la spate și șorțul mai îngust în față, ne amintește de costumul de Argeș, dar reprezintă și o formă mai nouă a portului femeiesc care s-a cristalizat în ultimul secol în aceste locuri.

În amintirea bătrînelor mai surprindem aici costumul cîmpiei dunărene cu „cămășoiul" drept, țesut din borangic, ales cu speteaza și cu „bibinuri" la tivuri, peste care s-au purtat zăvelca îngustă la spate și șorțul creț în față, sau în timp de iarnă, „vîlnicul" roșu, ce împrejmuia trupul femeii. Aceste forme de port fiind tratate însă în alte fișe, ne vom opri aici numai asupra costumului în temă.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, fotă, șorț, brîu, bete și încălțăminte.

Fetele, cu capul descoperit, se pieptănau cu una sau două cozi prinse la ceafă cu „cleștiuri" (ace de păr). La ureche purtau flori naturale.

Femeia își împletește două cozi în dosul urechilor, pe care le răsucește în semicerc la ceafă, sau le adună într-un „conci" rotund pe creștet. Părul se strînge sub un tulpan alb sau roșu și apoi se leagă ștergarul, sau marama din borangic (cîte odată „șofrănit", colorat în galben) ornamentat cu vărgi și alesături la capete. Nevestele lăsau ambele capete ale maramei să atîrne pe piept, bătrînele se îmbrobodeau cu un capăt aruncat peste creștet. „Iia" purtată la acest costum este încrețită la gît și se încadrează în sistemul de ornamentare cu altiță pe umăr (apar însă și „rîuri drepte" de la umăr pînă jos). Un element caracteristic, care apare la cămașa din partea de est a acestei zone subcarpatice, este „leasa", un gen de ciupag (cusătură peste creturile de sub guler) frecvent în Transilvania. Ornamentația este cusută în puncte variate, introduse mai recent în această zonă.

Fota și șorțul sînt țesute din lînă, prezentînd același stil. Fota cu ornament de alesături înguste verticale, brăzdate la poală de un grup de dungi orizontale, iar șorțul cu un chenar orizontal pe porțiunea de jos, ornament policrom, bogat.

Cu brîul roșu se încinge talia, peste cămașă, iar cu betele se fixează fota și șorțul.

Piesele de port care completează costumul în anotimpuri răcoroase sînt „cojoaca", minteanul și scurteica; mai rar zăbunul.

Încălțămintea femeilor, „Imineii", au înlocuit opinca, părăsită de mult.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, „nădragii", brîu, ilic și încălțăminte.

Diferite piese de port completează costumul, în afară de cojoace: „zeghea" albă sau seină, gheba, minteanul scurt în „boboci" (țesut din nevedeală), ipingeaua cu gluguș și șuba îmblănită.

Căciula este croită țuguiat, dar se poartă cu vîrful înfundat. Pălăria, numită „popească", are borul rotund, ridicat uniform.

Cămașa dreaptă, lungă, din pînză învărgată, a fost de mult înlocuită cu cămașa cu platcă, denumită „ciupag cu foi". Tivurile cu „șebace" ca și „bebilurile" (colțișori cusuți la margini) constituie ornamentul caracteristic al acestei cămăși, ca și al pantalonilor din pînză. „Nădragii creți", din dimie de lînă, „dată la gratie" și „la lustru", colorată în vînăt sau negru, sînt ornați cu găetane.

La talie se leagă brîul roșu lat, iar peste brîu betele cu mărgele, sau cureaua. Ilicul, confecționat și ornat la fel ca nădragii, completează costumul bărbătesc. Încălțămintea veche, opincile, au fost înlocuite cu cizmele cu carîmbul moale.

DOBROGEA

15
COSTUMUL DE DOBROGEA

Pe întinsul Dobrogei, portul popular prezintă o mare unitate, fiind strîns legat de costumul de pe Cîmpia stîngă a Dunării (din județele Giurgiu, Călărași, Ialomița și Brăila) prin cămașa dreaptă, dar mai ales prin același tip de pestelcă *cu chenare verticale pe mărgini* (prezent numai aici!) ca și prin hainele de dimie. Toate aceste elemente se încadrează în tipologia comună și unitară a portului popular românesc din spațiul dunărean, cursul inferior al marelui fluviu.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, 2 pestelce, sau fustă și o pestelcă, și încălțăminte.

Fetele purtau capul descoperit, cu părul împletit în „cosițe" sau „coșniță" pe frunte cu ghiordane din mărgele, sau din bani. Femeile își împleteau părul în două coade, pe care le strîngeau în „colac" la ceafă. Pe creștet puneau „fesul" fixat prin „băerarul" din bani trecut pe sub bărbie. Peste fes puneau tulpanul alb, legat cu capetele, în „fondă". În lipsă de fes se legau cu tulpanul direct pe păr în diferite sisteme. În vremuri de demult femeia se îmbrobodea cu marama din borangic, care astăzi este înlocuită cu diverse basmale industriale.

Cămașa purtată aici este *dreaptă*, cu mînecile prinse din umăr, jos largi, „slobode". Este croită într-una cu poalele, numită „cămașă de-a-ntregul". În unele cazuri nu are guler. Sistemul de lărgire cu clinii de sub braț este variat și ingenios. Confecționată din pînză de bumbac (cînepa și inul fiind puțin cultivate), de obicei ornamentată prin țesătura cu dungi albe și crețe „chirachie", ornamentul acestei cămăși este redus — pe lîngă cîteva cusături la gură, umeri și tivul mînecii — la cele două elemente principale: „cheița" colorată și „colțișorii" („bibiluri", „mărunțele") de la tivurile cămășii, decor ajuns la o mare virtuozitate tehnică în Cîmpia dunăreană.

Un al doilea tip de cămașă este „cu platcă", de influență orășenească, care s-a integrat în portul popular.

Pestelca este elementul principal în tipologia costumului dobrogean și prezintă o mai pronunțată diferență între variantele ce apar pe teritoriul Dobrogei, în raport cu cămașa care păstrează o formă omogenă. Se poartă una în față și alta la spate. Este compusă din două foi de țesătură din lînă, unite pe lățimea pestelcii. Țesută în 4 ițe (mai rar în 2 iți) este ornamentată într-un mod unic, cu două chenare dispuse vertical pe marginile laterale ale pestelcii, alese în motive geometrice bogate în colorit. Între cele două chenare este mijlocul, „trupul", pestelcii, ornat în diverse forme de la o zonă la alta, ceea ce determină și diferențierile între pestelcile dobrogene. Sistemul generalizat este grupul de vărgulețe subțiri care străbat trupul pestelcii pe lungime. În zonele din sudul Dobrogei apare și ornamentul de buline mici, „puii", care se repetă simetric pe mijlocul pestelcii. Spre deosebire însă de acest decor modest al trupului pestelcii ne surprinde în zonele de nord (județul Tulcea) decorul opulent al „pestelcii cu pisc". Începînd cu un chenar la poală, continuă într-un motiv de unghiuri „piscul", de unde pornesc rînduri de motive izolate, ce se întind pînă sus. Un alt stil descoperim în zona lacului Razelm, unde decorul mai delicat al pestelcilor este cusut și nu ales.

Fusta pătrunsă la o dată necunoscută aici, este lungă, încrețită, confecționată din țesătură de casă cu diverse ornamente și colorit. Poartă denumirea și de „rochie" sau „androc".

Betele „chinga" se poartă mai rar, femeia își leagă pestelca cu baerul. Cu chinga se strînge talia peste fustă, apoi pestelca. Costumul este completat de „boandă" sau „pieptar" și „cojoc lung", „giubea", „zăbun" și „cataveică".

Încălțămintea obișnuită sînt „iminei" sau „meșii" în formă de papuci.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, pantaloni, brîu, ilic și încălțăminte. Costumul este completat cu: pieptarul, cojocul, boanda, ca și de „flanea", „abalușă", „ghebă", „mânta" și „glugă ciobănească".

16
COSTUMUL AROMÂNILOR

Căciula frecventă era ţuguiată, dar prin felul de a se purta primea forma de „rotundă", „cu valuri" etc. Căciula „cu cerc" (cu o îndoitură la bază) este recentă. Pălăria veche ţărănească este rotundă, cu borul ridicat. Cele din pai sînt făcute de ţărani în forme adecvate.

Cămaşa veche era dreaptă cu mînecile slobode. Încă din secolul trecut, paralel cu cămaşa dreaptă s-a purtat şi cămaşa cu platcă, cu mînecă adunată în „brăţarie". Se purta vîrîtă în pantaloni iarna, iar vara peste pantalonii de pînză. Confecţionată din bumbac sau borangic (fie integral, fie numai pieptul), din pînză cu vărgi, „chirachie", cea de sărbătoare, era ornată iniţial cu „sabace" albe şi galbene din borangic. Au urmat cele cusute cu arnici în roşu şi negru.

Pantalonii sînt largi, din 4 foi, încreţiţi la talie pe „bîrneţ". Denumiţi „pîrpîţi", „dolvari" sau „bernevici", sînt confecţionaţi din aba „dată la gratie", de culoare cafenie, neagră sau vînătă şi decoraţi — cei de sărbătoare — cu găetane negre şi colorate.

Brîul lat, alb la muncă, roşu sau negru la sărbătoare, se purta fie îndoit fie întins, cu ciucurii atîrnînd pe un şold. Ilicul, confecţionat din materialul pantalonilor, sau un material special, învărgat, este „petrecut" în faţă, cu răscroitura rotundă la gît.

Încălţămintea bărbaţilor au fost opincile, pe care însă le-au înlocuit cu „condurii", sau „imineii" în formă de pantof cu limbă.

Grupul aromânilor din România constituie o populaţie aşezată pe teritoriul Dobrogei şi — în parte — a Munteniei, unde locuiesc fie în sate compacte de aromâni, fie împreună cu populaţia de baştină, românească.

O mică parte din ramura sudică a acestei romanităţi orientale, răspîndită în trecut peste întreaga suprafaţă a Peninsulei Balcanice, ca urmaşi ai traco-romanilor, au imigrat în diverse perioade în Ţara Românească, ultima fiind perioada recentă de după al doilea război mondial.

Străvechi păstori de oi, cu o viaţă dusă izolat în munţi, au adus cu ei preţioase documente ale tradiţiei lor culturale, legate şi de portul popular. Costumul aromânilor se încadrează în tipologia vestimentaţiei balcanice, cu haine groase, rigide din lînă, suprapuse în lungimi diferite pe corp. Confecţionat integral din lînă — costumul arhaic — păstrează o mare unitate în croială, componenţă, în sisteme de ornamentare, în toate ţinuturile unde mai supravieţuiesc astăzi aromânii.

Costumul femeiesc se compune din „căciulă", cămaşă, „conduşe" , „scurtă" „poale", cingătoare şi încălţămintea. În timp răcoros, mai poartă „libade" cu mîneci şi „sarică".

Căciula de mireasă şi de nevastă tînără este confecţionată dintr-un fes înalt pe care se aplică decor de găetane colorate şi zgărzi din mărgeluşe, „măgure", în sens circular .Deasupra, pe căciulă, se prinde un disc din metal, „tasu", iar în jurul tasului se prind bănuţi de argint, „arădăriche di flurii". Căciula este fixată cu o „măgure", care trece pe sub bărbie. Femeile poartă fes, acoperit cu năframă neagră, „simie".

Cămaşa „fustane" din lînă toarsă subţire, este dreaptă, cu mînecă largă jos, poalele au clinii în faţă. Cu unele excepţii, cămaşa nu este ornamentată. Peste cămaşă se îmbracă „conduşa", din pănură „şiac", în colorit vînăt, sau roşu, croită ca o vestă, decoltată în pătrat în faţă şi strînsă pe bust. Peste conduş se mai îmbracă „scurtacul", o vestă scurtă, de asemenea din „şiac". Şorţul, „poala", se prinde în faţă legat cu „funie" împletită din lînă. Compus din două foi, unite în sens orizontal, este ţesut din lînă şi ornamentat cu „vărgături" şi alesături verticale pe fond de colorit închis. Se mai poartă şi vestă cu mîneci „libade" sau „căpăchi".

Peste acest costum se îmbracă, în timp răcoros, „ţipunea", o haină cu falduri şi mîneci lungi, sau „sarica", fără mîneci, cu dosul miţos, ambele din pănură.

Hainele din pănură sînt ornamentate cu aplicaţii de bîrnaşe şi găetane colorate şi găetane din fir metalic, aceste piese de port neavînd ornamente brodate.

La talie se poartă o cingătoare din piele, pe care sînt înşirate plăcuţe din argint sau aramă, încheiată cu paftale „ploci".

Încălţămintea tinerelor se poartă peste „hrisafi", ciorapi groşi din borangic, lînă şi fir metalic, ornamentaţi în registre colorate. Bătrînele poartă „pîrpodzi" (ciorapi) din lînă neagră sau roşie. Pantofii „curvely" sînt în formă de papuci.

Aromâncele poartă podoabe specifice: la urechi „giugiurufe" (pandantive), pe piept „silivarul", apoi „chiusteca di guse" cu un medalion, „cu cruţe" (cu cruce), inele „neale" şi brăţari „bilighechi" din argint sau aramă. Caracteristic podoabelor sînt lanţurile şi monezile.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau fes, cămaşă, conduş, ilic, brîu şi încălţăminte. În timp răcoros se mai poartă mintean, sarică, iar la drum „ţînbare" şi „tîlgan".

Pe cap se purta fes roşu, dar şi o căciulă neagră, rotundă, din şiac, numită „cucu". Cămaşa din lînă, numită „catasarcu", largă, în croială dreaptă, are mînecile încreţite la umeri. Poala cămăşii are clini în faţă. Cioarecii „cioariţi", din pănură „adimtu" sînt croiţi cu cracii separaţi, prins fiecare de cureaua taliei cu o sfoară de lînă. Peste cămaşă se îmbracă „conduşul", haină albă din pănură, fără mîneci, avînd la spate cca. 20 de clini, porniţi de la talie. Peste conduş se aşază ilicul „ilec", vestă scurtă albă sau roşie. La talie, brîul „brîn" este din lînă, roşu închis sau negru (la bătrîni). Minteanul „mintan", purtat peste piesele enumerate, este fără clini, cu mîneci despicate care cad ca nişte aripi pe braţ. Sarica este lungă, croită cu clini şi cu mîneci despicate. „Tînbarea" este o ipingea fără mîneci, cu glugă; iar „tîlganul" o haină de ploaie, largă. Toate aceste piese din pănură sînt ornamentate cu aplicaţii de găetane la tivuri. Încălţămintea este compusă din ciorapi „lîpudz" din lînă, albi sau negri, şi „curvely" — formă de papuci.

Îmbrăcămintea bărbaţilor era albă în trecut „strane albe". Astăzi sînt multe piese vopsite, mai ales acelea, care se suprapun peste costumul de bază.

Caracteristic costumului de aromâni este materialul din lînă, ţesătură compactă şi rigidă de pănură a hainelor, care se suprapun atît în costumul femeiesc, cît şi în cel bărbătesc.

17
COSTUMUL TURCILOR

Încadrîndu-se în ceea ce se cheamă de obicei costum „oriental", costumul turcesc, purtat de puţin numeroasa minoritate turcească din Dobrogea (circa douăzeci de mii de suflete) stabilită în cîteva localităţi din părţile sudice ale Dobrogei, între care amintim mai ales satul Baş Punar (Fîntîna Mare) ca păstrînd cel mai bine portul tradiţional, mai are cîteva elemente ce amintesc vechiul ansamblu de piese. Slăbirea legăturilor culturale şi economice produsă ca urmare a ieşirii Dobrogii, acum mai bine de o sută de ani, din cadrul vechiului Imperiu Otoman, a determinat şi întreruperea circuitelor comerciale în baza cărora numeroase mărfuri care participau la alcătuirea costumului ajungeau în satele dobrogene.

Din costumul femeiesc turcesc fesul roşu, ca şi cel alb din familiile mai înstărite, a dispărut cam în primele decenii ale secolului al XX-lea. Fesul era împodobit cu monede de aur şi argint, cu alte podoabe, iar deasupra se punea geavlîc-ul (basma colorată) sau o „cîrpă" de felul maramei noastre sau un şal ţesut din lînă subţire toarsă. Fesurile erau lucrate în Anatolia şi cumpărate din comerţ sau prin intermediul numeroşilor negustori ambulanţi ce străbăteau ţinuturile rurale ale fostului Imperiu Otoman. Fetele tinere umblau cu capul descoperit pînă pe la 12 ani, după care vîrstă trebuiau să poarte nu fesul rezervat în special femeilor măritate, ci un fel de voal numit „ciarşaf", de stofă subţire sau de mătase. Se mai purta şi un fel de pelerină, prinsă de creştetul capului şi lăsată pe umeri. Cămaşa era lucrată din pînză ţesută la război, din cînepă sau în înainte vreme, mai tîrziu din bumbac sau borangic; pînza nu era albă, ci pe fondul alb era vrîstată cu dungi roşii, galbene, mai rar negre; cămaşa era lungă pînă peste genunchi, uneori ajungînd pînă la glezne, şi era croită din trei foi formînd stanul, la care se adăugau cîte o foaie jumătate pentru fiecare mînecă, sau chiar din cîte două foi, mînecile fiind largi; în partea de sus a mînecii se plasa o bucată de pînză triunghiulară, care asigura libertatea de mişcare; cămaşa era răscroită la gît, nu avea guler şi se încheia cu năsturaşi mici. Peste cămaşă se punea în partea superioară a trupului anter-ul (ilic cu mîneci) lucrat din catifea, mătase, stofă fină subţire, despicat în faţă, dar avînd acoperită despicătura cu un triunghi ascuţit de acelaşi material scump; anterul era răscroit la gît, avea un guler scund, vertical, iar mînecile lungi erau şi ele despicate jos, formîndu-se un fel de manşetă răsfrîntă; pe guler, pe piept, triunghiul acoperind despicătura şi partea de jos a mînecilor, erau împodobite cu broderii de fir de aur sau argint, formînd motive geometrice orientale de mare efect. Partea inferioară a trupului era îmbrăcată cu şalvari lucraţi din aceleaşi materiale (catifea, mătase, stofă subţire), croiţi

foarte larg (intrau cam patru—cinci metri de material) și decorați cu bogate broderii de fir auriu sau argintiu, formînd motive geometrice curbilinii, mai ales în dreptul deschizăturilor largi ale „buzunarelor", a genunchilor și a părților de jos, care erau tivite și cu dantele. Coloritul șalvarilor și a anter-ului era somptuos: violet cu negru, roz, verde, galben. Mijlocul se încingea cu brîu de pînză sau cu cordon de argint cu paftale mari. Ca haină lungă s-a păstrat feregeaua, un fel de pelerină de stofă rar țesută, neagră, care se punea pe cap și acoperea întreg trupul; o altă haină lungă, „hîrca", căptușită cu lînă sau bumbac, și matlasată mărunt, era lucrată tot din stofe scumpe, lărgită de la talie în jos, cu mîneci lungi, ajustată strîns; hîrca se petrecea pe o parte și se încingea cu un cordon. este o piesă ce a dispărut complet în primele decenii ale secolului al XX-lea. Peste ciorapi se purtau papuci de piele subțire. Ca elemente accesorii trebuie notate numeroasele podoabe, în primul rînd salbele de mahmudele de aur precum și broderiile pe suport de păr de cal, numite oya, de formă circulară, formînd un fel de dantelă ce se aplica pe marginile cemberului, o acoperitoare de cap de formă pătrată, cu latura mai mică de un metru, lucrată din pînză diafană albă, imprimată cu un fel de ștampile mari de lemn, centrul principal de producere a cemberelor de lux fiind Smirna (Izmir) și Brusa (Bursa). Femeile mai purtau jartiere de catifea brodate cu fir și chisele (punguțe) împletite. Dacă adăugăm la aceasta brățările și cordoanele de argint, „Caucas cușac", cu paftale mari de argint sau sidef, se poate obține o imagine, palidă totuși, a unui costum femeiesc de mare frumusețe, reflectînd splendorile unei civilizații mari.

În costumul bărbătesc turcesc, principala modalitate de acoperire a capului era fesul roșu de stofă, lucrat în atelierele din Constantinopol și Anatolia, tras pe calapoade de metal sau lemn, fes prevăzut cu un ciucure lung negru; se purta însă și turbanul, „sarîk" făcut dintr-o fîșie de stofă lungă, înfășurată într-un mod anume împrejurul capului.

Cămașa bărbătească tradițională era lucrată din pînză de cînepă, in sau bumbac, vrîstată cu vergi galbene, roșcate sau negre; pentru sărbătoare se lucrau și cămăși din borangic, croite din pînză țesută în casă. Cămășile erau lungi, ajungînd deseori pînă la genunchi, aveau un guler foarte mic, iar mînecile largi. Și cămașa bărbătească era împodobită cu broderia specială lucrată pe suport de păr de cal.

Peste cămașă se pune ilicul, „anter", lucrat tot din stofe subțiri, fine, de culoare albastră închis sau neagră, cu găitane negre, formînd un decor bogat. Anterul se poartă desfăcut în față, mînecile lungi fiind și ele ușor despicate în partea de jos, fără să fie largi; gulerul mic este acoperit cu găitane și bîrnași. Șalvarii, din aceeași stofă, aveau un tur foarte larg și se îngustau spre genunchi; aveau deschizături laterale, mărginite de un bogat decor de găitane negre, decor ce cobora pînă jos spre glezne. Mijlocul era încins cu brîu lat de lînă albă, verde, sau roșu, în carouri mari, lățimea brîului putînd atinge 40 centimetri. Ca pantaloni s-au purtat și „ceacșirii", o variantă a șalvarilor, lucrați dintr-o stofă mai groasă, țesută la război precum și din dimii sau abale. În picioare, peste ciorapi, se purtau fie opinci, ciarici, sau ghete, botini. Pe lîngă hainele lungi de tipul hîrcii, cîteodată matlasată, bărbații purtau și cojoace lungi de felul celor purtate și de români, fără nici un fel de decor însă.

18
COSTUMUL TĂTARILOR

Restrînsă numericește (circa douăzeci și cinci de mii locuitori) minoritatea tătărească din Dobrogea, rămășită a politicii de colonizare a Imperiului Otoman, este stabilită în cîteva sate din centrul și sud-estul Dobrogei: Biulbiul, Topraisar, Azaplar, Murfatlar, Castelu, Osmancea, Mahomecea, Bairamdede. Ea se împarte în două grupe, diferite ca proveniență și avînd unele note etnografice deosebite: tătarii nogai veniți din stepa nogaică dintre Marea Neagră și Marea Caspică, la nordul munților Caucaz, și tătarii crimeeni, veniți din Crimeea. Costumul, mai ales cel femeiesc, prezintă unele deosebiri, în funcție de grupa tătărească de care este purtat; astfel tătăroaicele din grupul crimeian poartă costumul cu pașalî (rochie), în timp ce cele din grupul nogai poartă costumul cu ieteclîc (fustă) și uneori și cu șalvari. Dependenți și ei, ca și turcii, de mărfurile de origine constantinopolitano-levantină și anatoliană, tătarii din ambele grupe au trebuit încetul cu încetul să renunțe la vestimentația lor încadrabilă de asemenea în costumul „oriental", cu atît mai mult cu cît situația lor economică și culturală era inferioară celei de care se bucurau turcii ca națiune dominantă în fostul Imperiu Otoman. De notat că în ultimele decenii pozițiile s-au inversat oarecum, datorită și masivelor emigrări ce au avut loc în rîndurile minorității turcești. În prezența marilor schimbări contemporane se poate vorbi, pe de altă parte, de o ștergere a anumitor note deosebitoare între cele două grupe musulmane din Dobrogea, cultura populară a turcilor și tătarilor începînd să aibă și unele note comune, întemeiate, în primul rînd, pe realitatea profundă și comună a confesiunii. Este sigur că tătarii nogai, îndeosebi, au avut ca model numeroase aspecte din cultura populară turcească, lucru evident și în domeniul portului. Să notăm că industria casnică textilă a fost în genere mai dezvoltată, datorită gradului de neintegrare în economia de schimb, la tătari decît la turci, aceștia din urmă participînd mai activ la schimburile comerciale.

Fetele purtau capul descoperit, cu părul împletit în cosițe, la tătarii nogai numărul acestora fiind fără soț. Femeile măritate își acopereau părul cu diverse forme de văluri dintre care cemberul mărginit de broderii de tip oya (pe suport de păr de cal), șalul de cașmir și beyerbas-ul semănînd cu marama de borangic, erau cele mai importante. Decorul lor consta în cusături policrome, motivele fiind dominant fitomorfe, stilizate în manieră orientală. Tătăroaicele nogai purtau și fes din catifea roșu închis, partea de sus a acestuia fiind încărcată cu monede de aur. Peste fes femeile măritate purtau un voal.

Cămașa era țesută din cînepă, in sau bumbac, la cei mai bogați și din borangic, fondul alb fiind traversat din loc în loc de grupe de dungi gălbui, roșii sau negre. Cămașa era foarte lungă, cu mîneci largi, și se încheia cu nasturi.

Peste cămașă tătăroaicele crimeene poartă pașalî, o rochie lungă, lucrată din stofe fine: catifea, mătase, cașmir, în timp ce tătăroaicele nogai poartă ieteclîc, fustă, confecționată din pînză albă rar țesută, decorată cu broderii executate la gherghef, motivele ornamentale fiind tipic orientale: chiparosul stilizat, garoafa, sacsîia, dispuse în două registre, de un colorit viu, variat: roșu, verde, violet. Mijlocul se încinge, peste pașalî sau peste ieteclîc, cu un cordon lucrat în filigran de argint, caucaz cușac. Partea de sus a corpului este îmbrăcată cu saltar (ilic) de catifea sau mătase, cusut cu fir de aur sau argint formînd un decor somptuos plasat pe piepții ilicului, pe umeri, și la marginile de jos ale mînecilor nu prea largi. Tătăroaicele nogai purtau, în satele apropiate de satele turcești, și costum cu ilic și șalvari, ca urmare a conviețuirii celor două grupe de populație în Dobrogea. Sub ilic se purta și un fel de plastron de pînză albă diafană pe care erau brodate motive orientale, asemănătoare cu cele de pe ieteclîc, între care se pot recunoaște variante ale arborelui vieții, corăbiei, etc.

Între hainele lungi, feregeaua (tătarii pronunță „perege") era purtată numai de femeile din grupul de tătari nogai și era colorată mov sau roșu, spre deosebire de turcoaice, care o aveau numai neagră.

În picioare femeile din ambele grupe de tătari purtau ciorapi împletiți din lînă colorată în vrîste alternante și tîrlici împletiți tot din lînă colorată, formînd minuscule motive ornamentale, între care sacsîia.

Costumul bărbătesc tătărăsc cunoștea, pentru acoperirea capului, folosirea turbanului sub forma unui șal lung de lînă ce se înfășura în jurul creștetului, acoperit în trecut de un fel de tichie căruia mai tîrziu i-a luat locul fesul roșu, dar purtat nu cu aceeași frecvență ca de turci.

Cămașa este croită din pînză cu vărgătură neagră sau galbenă, foarte lungă, cu mîneci largi, cu guler mic. Șalvarii tătărăști erau mai largi decît cei turcești, mai ales de la genunchi în jos, unde cei turcești se îngustau oarecum. Peste șalvari se lega brîul lat de lînă, lung de mai bine de doi metri.

Ca haine de deasupra se purtau ilicul, anter, scurt pînă la brîu, cu mîneci, sau caftanul, la tătarii nogai, lung, cu garnituri de catifea la guler și manșete. Tătarii nogai purtau și o altă haină lungă, din țesătură amestecată, urzeală de bumbac, bătează de lînă prevăzută cu bașlîc, glugă, după felul celei purtate de populațiile caucaziene.

În picioare tătarii purtau opinci, șarik, dar și ghete.

Costumul tătărăsc s-a transformat azi în port exclusiv pentru ocazii festive, doar ici și colo mai putînd fi văzute cîte o bătrînă sau un bătrîn cu cîte ceva doar, șalvari, turban, din vechiul ansamblu de odinioară, ilustrînd rapidele și profundele transformări petrecute în ultimele trei decenii și în viața acestui mic grup etnic.

19 COSTUMUL LIPOVENILOR

Un mic grup etnic, cel al lipovenilor din Dobrogea, locuind în cîteva sate, dintre care cele mai importante sînt Jurilovca și Saricihioi pe malul lacului Razelm și Slava Rusă și Slava Cercheză, adăpostite în codrii Babadagului, a păstrat un costum în care se pot regăsi elemente vechi cu care au venit din Rusia centrală, oglindind stadiul avansat de disoluție al industriei casnice țărănești caracteristic pentru Rusia secolului al XIX-lea. Tendința aceasta s-a accentuat în Dobrogea, unde lipovenii alcătuiau grupa de populație cea mai puternic încadrată în economia de schimb, încă din prima jumătate a secolului al XX-lea, grație principalei lor ocupații: pescuitul și comercializarea peștelui. Pe de altă parte, însă, coeziunea internă de grup a lipovenilor a fost foarte mare, datorită dublei determinări de enclavă etnică și de sectă religioasă colorată de un fanatism care a și determinat plecarea lor din Rusia ca urmare a persecuțiilor religioase.

Costumul femeiesc a păstrat ceva mai multe elemente din vechiul port, deși curentele de modă orășenești ale secolului al XIX-lea și al XX-lea se fac simțite și ele. Toate piesele de costum femeiesc, ca, dealtfel, și cele ale costumului bărbătesc sînt croite din materiale produse de fabrici: palotno (pînză), barhat (catifea), șolc (mătase), sucno (postav), șalon (stofă subțire), colorate viu, monocrom sau cu flori mari. Principalele piese ale costumului lipovenesc femeiesc sînt: rubașca (cămașă) de pînză albă, croită destul de larg, cu crețuri multe la gît și la umăr, avînd cusături decorative colorate la partea de jos a mînecilor și la gît; iubcă de pînză albă, lungă, cu dantelă la poale, care se poartă sub o altă fustă, numită tot iubcă, croită dintr-un postav subțire, încrețită tare la mijloc și cu benzi altfel colorate la poale; cîteodată în locul fustei de postav, pe deasupra cămășii și a fustei de pînză se poartă șubca (rochie), lungă pînă la glezne, avînd o croială amplă din șapte foi încrețite, amintind într-un fel de sarafan, partea de sus fiind adică mult răscroită sau avînd chiar proima (bretele); mijlocul se încingea cu un pois (cordon sau bete) din lînă sau mătase, țesut sau împletit; pe deasupra se purtau o varietate apreciabilă de haine mai groase sau mai subțiri, potrivite cu anotimpul, între acestea putînd fi amintite koofta, din stofă subțire de lînă sau bumbac, scurtă pînă peste talie, încheiată în față, cu mîneci lungi, neavînd guler, tivită pe margini cu dantelă, de culoare uni cel mai des; cufaica, (scurtă) din mătase de culoare uni, vătuită cu lînă, cu talia foarte sus, cu mîneci lungi, de la talie în jos fiind matlasată și încrețită și avînd o croială evazată; peste iubcă sau șubcă se purta zapanul (șorț) de mătase sau stofă subțire, drept în vechime, mai recent, încrețit, avînd și un buzunar; în picioare se purtau ciulchi (ciorapi) împletiți din lînă neagră de obicei și ciupicki (cizme) de piele neagră, lucioasă; părul despărțit în două cozi era prins într-un cipcik (bonetă) de mătase matlasată pe margini, acoperit cu șalic (basma de cașmir) sau cu caseac (basma) în trei colțuri de mătase colorată, cu ciucuri lungi; sub plotok-ul kistiastîi (basma cu ciucuri) de mătase multicoloră se purta kicika (bonetă) de pînză. În ansamblu, costumul femeiesc lipovenesc păstrează structura vechiului costum rusesc din preajma Moscovei și a Volgii centrale, ținuturi de unde au venit lipovenii.

La fel și costumul lipovenesc bărbătesc a păstrat unele elemente vechi rusești: rubașca (cămașă) de pînză colorată în tonuri vii, sau de mătase lucitoare, încheiată în față, exemplare încheiate după moda rusească, în stînga, nemaiîntîlnindu-se în Dobrogea, avînd mînecile terminate cu manșete înguste; „știanî sau briuchi" (pantaloni) nu au o croială specifică, doar că erau purtați în cizme; peste rubașcă se încingea un pois (cordon) asemănător cu cel femeiesc fiind împletit sau țesut din lînă sau mătase; pe deasupra se purta un pinjac (haină) scurt de stofă, și o haină lungă, padiovca sau padeuca, din stofă groasă albastru închis, croită ca un caftan puțin evazat, cu clini, fiind socotită haină de sărbătoare azi; în picioare ciorapi de lînă și cizme, iar pe cap pălării și căciuli de astrahan.

Costumul lipovenesc s-a transformat într-un costum de sărbătoare și de ceremonie, fiind din ce în ce mai rar întîlnit. Sărbătoarea, femeile mai poartă și unele accesorii ca manistî (mărgele) din lentar (chihlimbar) sau din zemciuh (sidef) precum și, la biserică, lestocika (mătănii) de un fel special, lucrate din piele, avînd în locul boabelor de mărgele, niște mici ridicături de piele servind pentru număratul mătăniilor.

MOLDOVA

20 COSTUMUL DE VRANCEA

Costumul popular de Vrancea se caracterizează prin păstrarea unor vechi mărturii din istoricul portului popular românesc.

Costumul femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu fotă, singura formă de port frecventă aici. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, fota (denumită aici „catrință"), brîul, betele și încălțămintea.

Fetele poartă „pleteri", două rînduri de bani înșirați pe frunte, iar mireasa pune „hobot" pe cap, o formă de glugă încheiată dintr-un ștergar, sau maramă. Femeia își împletește părul deasupra urechilor în două cozi, pe care le răsucește în „coarne". Peste coarne se pune „fruntarul" (un ștergar împăturat pe lungime) în formă de cerc, numit și „căiță". În unele locuri se mai face un coc din păr și pe creștetul capului, „conci" sau „cioc", de care se prinde ștergarul de cap. Ștergarul, inițial din cînepă sau in, apoi din lînă țigae și recent din borangic, se leagă în diverse forme.

Cămașa păstrează multiple elemente tradiționale, unele din ele fiind specifice numai portului vrîncean. Constatăm aici că altița este totdeauna croită separat, (considerată fiind ca o parte componentă a cămășii) și mîneca se prinde încrețită de altiță (formula originară). Clinul mînecii este introdus, pentru lărgire, deasupra brațului și încheiat cu cheiță — inițial — din fuior gălbui. Alt element specific Vrancei este gura cămășii, care se despică abia după ce s-a întărit cu „bătaia la gură" (o cusătură tipic locală). O altă particularitate este „gherdanul" o încrețitură la spate), între umeri, „ca să nu chice cămașa". În funcție de ornamentație surprindem două sisteme principale: 1. mîneca cu altiță, legat și de cusătură „înfoiată", monocromă și 2. „rîure" pe mînecă (rînd vertical de-a lungul mînecii) legat de cusătura „strînsă", policromă, agrementată cu fir metalic și cu beteală „tel".

O formă pătrunsă aici din Țara Bîrsei (presupunem în perioada populării zonei Soveja cu populația muscelenilor și a bîrsenilor) este cămașa „cu mîneca învîrtită". O altă formă este „cămașa cu chiruscă", cu altița triunghiulară, a cărei proveniență nu o cunoaștem.

Fota, „catrința", prezintă o evoluție în timp de la prima formă de catrință neagră, pînă la catrința aleasă total pe „pulpane", cu fir metalic. Fota de aici păstrează de asemenea unele elemente tradiționale, un exemplu fiind marginile sus și jos totdeauna înguste. Observăm aceeași abundență de fir metalic și în ornamentația „pulpanelor" (capetelor) fotei alese cu lînă colorată și „bătute cu hîr".

Brîul și betele se poartă egale, la femei și bărbați. Specific Vrancei este brîul învrîstat policrom în sens orizontal, țesut „îngropat", cu urzala acoperită. Betele înguste, în „vrîste" pe lungime, sau mici motive de „zimți".

Caracteristic costumului femeiesc de Vrancea este persistența unor elemente tradiționale, care nu au fost înlăturate de introducerea unor materiale noi. Între străvechi elemente menționăm și felul de a se îmbrăca fota pe corp, cu o cută adîncă la talie și cu o buclă în stînga, similar cu femeile dace de pe monumentul de la Adamclisi.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (țări), brîu, curea și încălțăminte. Căciula este „rotată" (rotundă). Cămașa păstrează croiala dreaptă și este încheiată cu cheiță decorativă în alb sau galben. Specific Vrancei este gulerul cămășii, ornamentat bogat policrom, „urzit cu lînă și umplut cu fir". În vechime, cămașa se purta peste cioareci, astăzi se poartă vîrîtă în cioareci. În croiala cioarecilor se păstrează sisteme arhaice.

La țarii creți croiala este de asemenea cu „două fețe", fiind egală fața cu dosul.

Peste brîul învrîstat se poartă cureaua cu ținte de cositor.

21
COSTUMUL DE BACĂU

Hainele care completează costumul, atît la femei cît și la bărbați, sînt sarica albă, cu mițe, și sumanul negru, care și-a păstrat forma veche, fără clini. Pieptarele înfundate purtate de bărbați, ornamentate cu motive florale mari, brodate cu lînă policromă prezintă o mai redusă valoare artistică fiind inferioare valorii artistice de înalt nivel al costumului vrîncean.

Județul Bacău cuprinde mai multe zone etnografice, cu caracter distinct, de aceea și portul popular se diferențiază, dat fiind că pe structura unitară a costumului de tip moldovenesc s-au suprapus în fiecare zonă unele elemente caracteristice care conturează stilul specific al costumului din zona respectivă.

În afară de costumul ceangăiesc, prezentat aparte și de acela al zonelor de nord și nord-vest al județului, care prezintă o mare afinitate cu costumul de Neamț, în județul Bacău distingem două tipuri principale: 1. costumul din zona Cașinului și 2. costumul din zona de sud a Siretului, pe care le vom prezenta în mod distinct.

Ambele tipuri de costum femeiesc au aceeași componență aparținînd familiei de costum cu „fotă".

În portul femeiesc de Cașin, femeia își acoperă capul (cu părul împletit în două cozi strînse la ceafă) cu „căița cu cioc", în formă circulară, confecționată din coajă de copac învelită într-o pînză „țapănă". La spate este prins „ciocul", pe proeminență conică servind la fixarea ștergarului pe cap. Pe porțiunea din fața căiței se punea „fruntarul", o legătură mică, țesută artistic, în motive mărunte, în fir pe fond roșu. Peste această cheiță femeia își lega ștergarul din fibre vegetale, căreia i-a urmat marama din borangic. Felul de a se lega marama, specific Cașinului, prin trecerea ambelor capete pe sub bărbie și apoi aruncate peste creștet, încrucișate la spate, produce un aspect deosebit de estetic.

Pe Valea Siretului, cu centrul în Răcăciuni, s-a conturat cel mai fastuos costum popular din Moldova. Aici femeia poartă fes roșu sub ștergar sau maramă, legat de cap cu un tulpan (alb în vechime și negru mai recent). Marama din această zonă constituie un unicat prin dimensiunile mari și opulența decorului. Este de obicei vopsită în galben (cu șofran) și aleasă bogat, cu bumbac alb sau mătasă colorată.

La costumul de Cașin cămașa prezintă diverse variante cu specifice particularități locale. De veche tradiție este cămașa „cu chirușcă", cu altiță triunghiulară (pe care o surprindem și în vecinătate, în Vrancea). O altă cămașă este cu „altița prepusă", adică cu altiță cusută separat (în fir metalic și lînă) și aplicată pe umărul cămășii, ca și „costandele", riurile pe stanii cămășii. La ambele tipuri de cămăși amintite spatele este încrețit la nivelul spetelor cu o „brățară". Un tip de cămașă mai puțin frecvent este cămașa cu „umeraș" pe porțiunea umărului și „șire" pe mînecă, ce reflectă afinități cu cămașa de Transilvania, de peste Carpați.

Cămașa costumului din zona Siretului prezintă mai puține curiozități, în schimb cele două tipuri, 1) încrețită și 2) dreaptă, se încadrează în același stil de opulență decorativă, specifică acestei zone. Cămașa încrețită — cu o frecvență mai redusă — păstrează sistemul decorativ cu altiță pe umăr, încadrîndu-se în stilul moldovenesc. Rolul principal însă la acest costum îl deține cămașa dreaptă, denumită „cămășoi", care la ținuta de sărbătoare este țesută fie integral din borangic, fie numai pieptul (cămașa numită „chiept de borangic"). Ornamentația aleasă în război, în alb și culori, se proiectează în sens vertical, acoperind întreaga suprafață a țesăturii din borangic; aspectul cămășii este prețios prin vaporozitatea borangicului și bogăția decorului.

Fota, „catrința", costumului de Cașin este ornamentată la capete, „pulpanele", în sistemul generalizat cu „vrîste" verticale, printre care au urmat alesăturile de „speteze" și „brățări". Firul colorat de lînă a fost agrementat cu firul auriu și argintiu, folosit aici de multă vreme. Unele au fost decorate cu nevedituri (ornament omogen care acoperă întreaga suprafață) alese numai din fir strălucitor, care poartă denumirea de „catrințe încărcate". Un element caracteristic este „bota", o dungă îngustă în colorit distinct, care delimitează marginile catrinței sus și jos.

Fota costumului din zona Siretului se încadrează în stilul luxuriant al costumului femeiesc de aici. Dezvoltată din „catrința lae" — neagră —, se încadrează într-un sistem ornamental specific și limitat la această zonă, avînd pe capete trei

rînduri de alesături strîns alăturate, în motive geometrice, colorate puternic, între care roșul și albul sînt nelipsite. Jos (arareori și sus) catrința are o bordură denumită „gîțar", ce străbate și „dosul", spatele catrinței. O variantă a catrinței de aici este „pestemanul", de aceeași factură, țesut însă în două ițe și îmbogățit prin decorul din colțurile capetelor și prin prețiozitatea materialului. „Fusta aleasă" se deosebește de fotă prin forma sa largă de fustă încutată și prin decorul de vrîste și alesături verticale, dispuse pe toată suprafața.

Brîul costumului femeiesc din Cașin este roșu. Betele, „burneața", în forma veche sînt învrîstate pe lungime; forma nouă a burnetei are ornament de „zimți" și „dinți".

Brîul costumului din zona Siretului este de asemenea roșu, iar „bîrneața" îngustă prezintă variate motive geometrice, alese bombat, cu mîna, la margini fiind delimitate cu mărgele albe.

În timp ce costumul de Cașin prezintă afinități cu cel de Vrancea, costumul de pe Valea Siretului are elemente comune cu cel din zona superioară a Rîmnicului Sărat.

Costumul bărbătesc al ambelor zone prezintă o mai mare unitate.

Compus din căciulă, sau pălărie, cămașă, itari (cioareci), brîu, bete și încălțăminte.

Căciula de miel s-a purtat țuguiată, iar în zona Cașin și de formă mocănească. Cămașa veche a fost „dreaptă"; deosebirea dintre cele două zone apare la croiala clinilor, în Cașin cămașa avînd cîte trei clini pe o parte. Cămășii drepte i-a urmat cămașa cu platcă, iar recent a revenit cămașa dreaptă sub forma „cămășii naționale", bogat ornamentată cu benzi de cusături geometrice, în negru. Cioarecii, confecționați din pănură („sumani"), albi, diferă de asemenea în croială, cei din Cașin avînd soluționări ingenioase. Itarii mai lungi se poartă mai puțin încrețiți decît în zonele de munte.

Brîul, foarte frumos colorat prin alesături pe Siret și roșu simplu în Cașin (aici se poartă și „chinga", o bată aleasă mai lată), se încinge peste cămașă, care se poartă peste cioareci, pînă la genunchi.

Pieptarul face parte integrantă din costum, purtîndu-se și în ținută de vară, de aceea pieptarele aici, ca și dealtfel în toată Moldova, sînt confecționate cu deosebită îngrijire.

Sumanul negru, sau brun, păstrează forma clasică, cu clini, și ornamentația cu sarad. Pe Siret sumanul prezintă o afinitate cu gheba din Țara Bîrsei, cusută cu bumbac alb. O haină folosită de populația din Cașin la drum, este „mantaua", cu clini drepți largi și guler mare, pătrat, similară cu ipingeaua.

22
COSTUMUL CEANGĂILOR

Ceangăii, vorbind un dialect maghiar, s-au așezat din timpuri necunoscute pe teritoriul Moldovei, locuind în satele înșirate pe cursul Siretului, începînd de la Hălăucești pînă la Sascut. Ceangăii poartă costumul românesc, fiind cei mai fideli păstrători ai străvechilor tradiții de vestimentație țărănească din Moldova.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, fota denumită „catrință", brîu, bete și încălțăminte.

Fata poartă părul împletit pe spate, cu o cununiță de flori pe creștet, la sărbători mari. Femeia își împletește două cozi în dosul urechilor, pe care le încrucișează la ceafă, ca să le aducă pe creștetul capului unde le fixează. Peste aceste cozi leagă un tulpan împăturit în formă de diademă. Ștergarul, țesut din fibre vegetale în multe ițe, cu ornament de dungi (la capete) roșii, se așază peste tulpan, prins cu „bolduri" la urechi și lăsat să atîrne pe spate. A urmat ștergarul din borangic, ornamentat în dungi și motive delicate.

Cămașa costumului ceangăiesc păstrează străvechi elemente. În primul rînd încrețirea la gît a foilor din care se compune, cu o simplă ață, „bezer"-ul. Altița mică, croită separat și de obicei ornamentată prin țesătură, face corp aparte de mîneca propriu-zisă care este ornamentată prin cusătură. Decorul mînecii, sobru, păstrează linia dreaptă, paralelă fie vertical, fie oblic. Coloritul de roșu cu negru al arniciului folosit nu se schimbă. Tehnica de cusătură este punctul buclat, lucrat cu măiestrie.

Fota, „catrința", purtată lungă, pînă la glezne, păstrează ornamentul tradițional de simple dungi, pe o porțiune îngustă a căpătîielor, fără a avea o „vargă"

jos. Arareori apar pe fota femeilor tinere rînduri alese. Coloritul de vişiniu şi roşu, ciclamen (la catrinţele recente) este specifică.

Brîul roşu din vechime s-a dezvoltat în brîu cu vrîste colorate. Betele, „bîrneaţa" sînt excepţional de frumoase, prin decorul de nevedituri şi prin colorit. Femeia se încinge în aşa fel ca toate piesele: brîul, marginea fotei şi betele să fie vizibile.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşa, cioarecii (iţari), brîul, cureaua şi încălţămintea.

Căciula are o formă ţuguiată. Pălăria veche avea borul mare, tinerii o purtau cu cîteva pene de păun într-o parte. Cămaşa dreaptă, croită cu clini mari, avea gulerul îngust, cusut cu motive în culori de roşu şi negru. Cioarecii vechi aveau craciı separaţi, numiţi „ciorachi". Astăzi se poartă „bernevecii" cu o croială arhaică. Iţarii mai subţiri şi lungi se poartă încreţiţi pe picior. Brîul roşu mai demult, astăzi are vrîste colorate. Peste brîu se încinge de trei ori cureaua cu „bunghi" sau (nasturi) de ramă.

Un rol important are „cheptarul", care completează costumul, atît femeiesc cît şi cel bărbătesc. Deosebim trei categorii de piese confecţionate din blană: „cheptarul înfundat", „bonda înfloriă" şi „cojocul mare". Dintre acestea cel mai preţios este „bonda înfloratâ", ornamentată prin bogate cusături artistice în colorit armonios.

Sumanul s-a păstrat în formele iniţiale divers colorat: alb, cenuşiu şi negru, ornamentat cu sarad negru, sau roşu.

23
COSTUMUL DE NEAMŢ

Costumul de Neamţ reprezintă în plin specificul portului popular moldovenesc. În ţinutul Neamţului găsim elementele specifice Moldovei, surprindem însă, în unele zone, o diluare a formelor autentice de port, faţă de altele (cum este Valea Bistriţei), unde se păstrează mai fidel moştenirea unor particularităţi din vestimentaţia vremurilor trecute. Surprindem de asemenea un fenomen de înnoire a unor forme autentice în locurile unde acestea au fost, o perioadă, date uitării.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşa, fota („catrinţa"), brîu, bete („bîrneaţa") şi încălţămintea.

Fetele poartă cozile pe spate cu un ghiordan de mărgele, care încercuieşte creştetul capului, pînă la ceafă. Femeia, pieptănată cu 2 cozi „gîţe" strînse la spate, punea pe creştetul capului un fes roşu, sau un „malacov" (formă de scufie purtată de maici), pe care aşeza ştergarul ţesut din fibre vegetale, lînă sau borangic, ornamentat cu „vrîste" la capete, avînd ciucuri („grînghii") cu mărgeluşe la tivuri. Menţionăm că fesul nu era prezent în zonele mai izolate, de munte. Îmbrăcămintea cu ştergarul era uniformă peste întreg ţinutul Neamţului.

Cămaşa încreţită, cu altiţă, şi cea dreaptă, care se făcea adeseori din lînă ţigae, sau borangic, erau frecvente în mod egal. Cămaşa încreţită, cu „bezer" la gît, păstrează forma străveche a cămăşii româneşti. Era răspîndită pe întregul ţinut, ca la sfîrşitul secolului trecut să fie înlocuită cu cămaşa cu platcă, pătrunsă prin împrejurări necunoscute, prin zona Pipirigului şi a Ghindoanilor, unde a rămas pînă în primul război mondial, cînd a fost scoasă din uz prin revenirea cămăşii încreţite. În vechime, cămaşa încreţită, ornamentată cu altiţă, încreţ („încreţeală", „mărginar") şi cu „rîuri coştişate" pe braţ, era cusută cu lînică („strămătură") fir metalic, sau cu arnici în puncte diverse. Astăzi această cămaşă este cusută — în mod curent — cu punctul de cusătură „pe dos", care a înlocuit toate genurile de cusătură din trecut. Al doilea tip de cămaşă este cea dreaptă, specifică locului, ţesută şi din lînă, sau borangic cu alesături din război. Considerată ca o cămaşă de ţinută (cînd era ţesută din lînă sau borangic), era confecţionată în dimensiuni excepţional de mari, ceea ce îi confirmă denumirea de „cămăşoi". Astăzi i-a luat locul „cămaşa naţională", ornamentată bogat în cusături specifice Neamţului.

Fota „catrinţa" prezintă o mai mare omogenitate aici. Pe fondul negru a fost, iniţial, ornamentată numai cu două vrîste la capete şi alte două pe fiecare şold (mai mult ca o delimitare). Pe parcurs „dinainţii" feţele fotei au primit un decor compact de „vrîste" colorate, uneori şi cu „alesături de speteze" printre ele. Fotele se poartă şi cu un colţ ridicat, „catrinţele în brîu".

Brîul a fost roşu, apoi „învrîstat" în culori. Betele („bîrneaţa") este aleasă din nevedităra în motive policrome.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, iţari sau „bernevecı" (cioareci), brîu, curea şi încălţăminte.

Căciula ţuguiată se purta din blană neagră de miel, iar mai nou din blană brumărie la costumul de sărbătoare. Pălăria veche cu borurile mari şi cu pene de păun a ieşit din uz. Cămaşa dreaptă veche avea gulerul cusut cu strămătură şi fir cînd era confecţionată din lînă sau borangic. Avea dimensiunile foarte mari, ca un semn al bunei stări. În această perioadă se purta brîul verde. A urmat o cămaşă cu platcă, iar acesteia i-a urmat „cămaşa naţională", frumos ornamentată în cusătură „pe dos" sau „puntureşte" (tighel) cu negru, specifică Neamţului. Iţarii lungi se purtau încreţiţi: cioarecii „bernevecii" groşi se purtau întinşi. Brîului verde i-a urmat cel roşu şi apoi brîul vrîstat. Peste brîu se purta cureluşa cu un rînd de ţinte de cositor, dezvoltat astăzi într-o curea cu cinci rînduri de ţinte.

Pieptarul completează costumul de Neamţ chiar şi vara. Răscroit mult la subraţ, a fost mai redus ornamentat în trecut şi în diverse variante de la o zonă la alta. Astăzi, specific Neamţului este „cheptarul brumăriu" tivit cu blană cenuşie şi bogat ornamentat în cusături. Sumanul cu falduri, decorat cu sarad este caracteristic aici şi prin căptuşeala „dinainţilor" şi a gulerului cu postav verde.

În vechime „gheba" albă făcea parte din ţinuta de sărbătoare, atît a bărbaţilor cît şi a femeilor.

24
COSTUMUL DIN CÎMPIA CURSULUI INFERIOR AL PRUTULUI

În zona cîmpiei inferioare a Prutului, ce cuprinde cele două judeţe Vaslui şi Galaţi, costumul popular se încadrează în tipologia portului popular din vestul Moldovei, caracterizat prin cămaşa confecţionată din lînă ţigae, sau borangic (în ţinuta de sărbătoare) prin pestelca cu vrîste, la femei, care se purtau în trecut cîte două, perechi, peste poalele albe, iar mai recent (încă din secolul trecut) cîte una în faţă, peste „fusta" ţesută din lînă.

Bărbaţii au cămăşi de dimensiuni mari, purtate pe iţari încreţiţi pe picior.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşa, 2 pestelci pe poale, sau o pestelcă pe fustă, bărneaţa şi încălţămintea. În anotimpurile răcoroase costumul se completează cu „bonda" (pieptarul), „minteanul" de blană; „zăbunul", „minteanul", „polca" sau „cataveica".

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în 2 cozi, atîrnate pe spate, sau puse „roată pe cap". La tîmple prind flori sau funde din panglici.

Femeia se pieptăna cu părul împletit în 2 cozi, de la frunte (pentru a aduna toate şuviţele) şi duse la ceafă, unde se legau „una-ntr-alta". Părul se lega cu „batista" albă, tivită cu „horboţică" sau mărgele, iar peste batistă se punea „ştergarul" denumit şi „năframă" care se lega simplu cu un capăt în faţă şi altul atîrnat la spate. În mare vechime se purta un fes roşu pe creştetul capului (sub care se strîngea părul) şi care era învelit cu ştergarul.

Ştergarul, ţesut din cînepă, in sau bumbac la început, apoi din borangic, a fost înlocuit cu basmalele industriale, denumite „bariz", „casînca" etc.

Caracteristică costumului de sărbătoare este cămaşa dreaptă, „cămeşoiul", croită „într-una cu poalele" din lînă ţigaie, sau borangic, ornamentată prin însăşi ţesătura în vrîste, sau „lacre" (pătrate) ca şi în alesături de mici motive („paiangen", „steluţe" etc.) cu bumbac alb, sau arnici colorat, peste întreaga suprafaţă. Astfel decorul ţesăturii este completat cu puţină cusătură, care se întinde pe umeri pe lîngă „chee" în 2 rînduri de motive mărunte, ca şi pe guler, la gură şi la tivul mînecii. Coloritul de roşu, negru sau albastru (mai nou!) este agrementat cîteodată cu paete şi mărgele. Un alt element caracteristic acestor cămăşi sînt colţurelele numite şi „ţochi", „mocuşori" făcute cu acul sau igliţa la marginea tivurilor. Al doilea tip de cămaşă purtat aici, „încreţită, cu mînecile din gît" confecţionată din bumbac se înscrie în sistemul ornamentului *cu altiţă* (numită aici „umăr" sau „potloage") şi cu „rîuri" pe mînecă şi stani.

Pestelca este piesa caracteristică costumului femeiesc. De formă dreptunghiulară şi purtată în vechime perechi — una în faţă şi alta la spate — peste poalele albe, pestelca se încadrează în tipologia costumului femeiesc cu catrinţe, cu o mare frecvenţă pe cursul Dunării. Ţesută din lînă, prezintă în această zonă două categorii: 1. pestelca mai îngustă, compusă din două foi unite cu o cheiţă pe ori-

zontal, purtată în subzona de sud și pestelca mai latâ, compusă din două foi, încheiate în sens vertical și încrețită la talie, purtată în subzona de nord. Ornamentația pestelcilor este lineară, „vrîste" verticale, dispuse în diverse sisteme și cu diverse motive alese în războiu. Uneori în zona de sud, pestelca are și un chenar orizontal „poală", la marginea de jos.

Fusta apare încă în secolul trecut, acoperind poala cămășii și reprezentînd o influență străină în portul românesc. Totuși, răspîndită peste întreaga zonă, s-a integrat în costumul femeiesc, fiind țesută manual, în sisteme frecvente industriei casnice românești. Peste fusta largă, încrețită la talie se poartă numai o pestelcă, prinsă în față.

Brîul alb de purtare și roșu în sărbători ca și bîrneața încing mijlocul femeii. Deasupra se încinge „bîrneața" mai îngustă și bogat ornamentată prin alesături de mînă, caracteristică prin compartimentarea în pătrate a modelelor. Pe margini apar și colțuri de mărgele albe, „hurmuz".

Costumul este completat în anotimpuri răcoroase de piese din blană, „bonda" înfloratâ și cojocul sau minteanul, și de diverse haine din pănură și postav ca: sumanul, polca (din același material cu fusta), „zăbunul" vătuit și „cațaveica" îmblănită.

Încălțămintea originară au fost opincile cu obiele și ciorapi împletiți. Au urmat ciubotele cu tureatca moale, încrețită.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, itari sau bernevici, brîu cu bîrneață sau chimir, încălțăminte. Piese care completează costumul sînt „bonda", cojocul, „minteanul" din blană, iar din pănură sînt: sumanul, „chebea", „contomanul", „contășul", „mantaua" cu glugă și gluga ciobănească.

Căciula din blană neagră sau brumărie (recent) este croită țuguiat, dar se poartă cu vîrful turtit. Pălăria veche cu marginile largi și tari, a fost înlocuită cu pălăria de modă actuală.

Cămașa este mare, croită cu 4 clini pe o parte, lungă peste genunchi. Cea de sărbătoare țesută din lînă țigaie, sau borangic, are ornamentul de vrîste și „lacre" din țesătură.

Tipul vechi local, „cămășoiul", are gulerul drept și mîneca largă jos. Ornamentația țesăturii este completată prin cheițe, „horboțică" la tivuri (cămășile din lînă) sau cu fluturi și mărgele (cele din borangic).

Cămașa cu platcă este o formă mai nouă, dar păstrează lărgimea (4 clini!) specifică acestei zone. Cusătura coloratâ apare numai la aceste cămăși.

„Itarii" sînt pantalonii subțiri în 4 ițe care se poartă încrețiți pe picior.

„Bernevicii" confecționați din pănură groasă se poartă drepți, puțin încrețiți la gleznă. Ambii albi.

Brîul lat se poartă alb la muncă și roșu cu alesături bogate la capete, iar în zonele din sud, și învrîstat „brîu în fășii" policrom. Ciucurii lungi, „țorțuri" atîrnă pe șolduri. Peste brîu se încinge bîrneața (la fel cu cea femeiască) în mai multe rînduri, dar specific acestei zone este „cureaua țintală" cu „bumbi" de aramă, care se înfășoară des și compact peste brîu.

Costumul este completat cu „bonda înfloratâ" similară cu a femeilor, cu „jiletca" din „șaic", cu minteanul scurt din blană și cu cojocul mare (la ger). Din pănură se fac diverse haine, începînd cu tradiționalul „suman sărăduit", „chebea", „mantaua cu glugă", „contășul" din postav, „contomanul" din aba, scurt pînă la genunchi și, în sfîrșit gluga ciobănească.

Portul popular al acestei zone păstrează vechi elemente moldovenești, care se împletesc cu unele forme ce aparțin cîmpiei dunărene.

25 COSTUMUL DE IAȘI

Întinsa zonă de est a Moldovei, mărginită de cursul rîului Prut, deține în portul său popular unele elemente de veche tradiție moldovenească: țesăturile din lînă, atît pentru cămăși și ștergarele de cap, cît și pentru sumane și itari, reprezentînd o ramură importantă a industriei casnice din aceste locuri.

Costumul femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu fotă, caracteristic portului popular moldovenesc, constatăm însă că fota— denumită aici „catrință" — a fost în mare parte înlocuită cu fusta de proveniență străină.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, fota („catrința"), brîul, bîrneața și încălțămintea.

Fetele își împletesc părul în două cozi la ceafă; în ținuta de sărbătoare se leagă peste creștet cu o panglică „cordeluță", vara se împodobesc cu flori la ureche. Femeia își leagă peste părul strîns la ceafă tulpanul alb, tivit cu horboțică cu mărgele. Peste tulpan se pune ștergarul din lînă țigae (din in sau bumbac), iar mai nou din borangic, îmbrobodit în diverse feluri, dictate de vîrstă și ocazie.

Cămașa frecventă în această zonă era cămașa dreaptă sau „cămășoiul", țesută din lînă țigae pe urzeală din bumbac. Specific țesăturii din lînă (și mai tîrziu a celei din borangic) erau „marginile" vrîstele din fire din bumbac mai gros, dispuse în lungimea țesăturii și provenite din urzeală. Acestora le-au urmat „cadrelurile" sau „crucile", aceleași vrîste albe, însă dispuse încrucișat. În țesătura de lînă se alegeau și motive ornamentale, care fie izolate, fie legate în linii oblice, „sănătae", acopereau întreaga suprafață a pînzei. Cîteodată, cămașa se „croia țesînd", adică se alegea pe porțiuni fixe cu anumite motive, destinate staniilor, sau mînecilor cămășii. Este ușor de înțeles, că pe o pînză astfel ornamentată în țesut, nu se mai coseau ornamente, decorul cusut fiind orientat înspre alte elemente decorative cum sînt „cheițele" de unirea mînecilor și a stanilor și tivurile făcute cu colțișori sau „horbotă" („bibiluri"). Cămașa încrețită la gît, cu altiță pe umăr, care s-a părăsit de mult, a revenit după primul război mondial, însă nu mai păstrează caracterul local.

Fota, „catrința", inițial neagră, simplă, a fost ornamentată la capete cu „vrîstuțe" din lînă albă, care au evoluat într-un decor de vrîste colorate alternate cu mici alesături. Nu putem trece peste o piesă de port, deși străină prin forma sa de tipologia portului moldovenesc, totuși acceptată și folosită timp îndelungat, „fusta", care se confecționează din țesătură de lînă decorată cu motive și sisteme tehnice, ce aparțin artei populare românești.

Deosebit de frumoase și interesante sînt brîiele și bîrnețele. Brîul, care la început păstra culoarea naturală a lînii, s-a vopsit în roșu inițial, ca să-i urmeze brîul în „ciubuce" cu vrîste pe lungime și apoi marea varietate de brîie alese în motive geometrice bogate în colorit. Cu bîrneața se încinge femeia peste fotă. O notă specifică acestora este compartimentarea ornamentului în romburi sau pătrate. Sistemul de țesut al bîrnețelor executat cu mîna, ridică interesante probleme de origine.

Costumul bărbătesc se încadrează în tipologia costumului moldovenesc cu apartenența la zona de est, datorită dimensiunii cămășii și a lățimii și a bogatului decor al brîului. Căciula este țuguiată, pălăria veche de pîslă avea borul „strașine" mare, se împodobea cu mărgele „hurmuz", flori și pene de păun. Cămașa păstrează croiala inițială a cămășii drepte, guler drept și mîneci largi jos. Țesută din lînă țigae și apoi din borangic, cămașa de aici surprinde prin dimensiunile mari, mai ales unele din ținuta de sărbătoare, ca un semn al distincției sociale.

În sistemul de ornamentare se acordă o deosebită atenție gulerului, care este cusut cu sabace și tivit cu „horbotă".

Itarii lungi (2 m), țesuți din lînă țigae pe bumbac, se poartă creți pe picior. La mijloc, peste cămașă se leagă brîul foarte larg, similar cu al femeilor. Cînd brîul este roșu simplu, se mai încinge peste el și bîrneața care se înfășoară răsfirat de cîte trei-patru ori, în jurul taliei.

Pieptarele completează costumul, purtîndu-se și vara. Mai lungi înainte, mai scurte azi, ele sînt despicate în față și ornamentate cu broderie de strămătură în motive de stilizări florale.

Sumanul din pănură, croit în falduri, este ornamentat cu sarad negru și colorat. În zona aceasta găsim și sumanul brumăriu, deosebit de artistic decorat cu găetane și sarad negru.

26 COSTUMUL DE BOTOȘANI

Costumul femeiesc se încadrează în marea familie a portului popular moldovenesc, caracterizat prin fotă „catrință" și ștergarul în ițătură, purtat pe cap.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, fota („catrința"), brîul, betele și încălțămintea.

Fetele poartă părul împletit în două cozi, atîrnate pe spate. Pe creștet pun — în zile de sărbătoare — „colanul din hurmuz", un cerc confecționat din mărgele colorate. Femeia căsătorită își împletește părul în dosul urechilor în cozi pe care le leagă la ceafă în formă de potcoavă numită „panara". Pe creștet punea

„fesul" roșu (care în urmă a fost înlocuit cu tulpanul). Peste fes femeia își lega „ștergarul", țesut din fibre vegetale sau lînă, ornamentat din „iățătură", una din virtuozitățile tehnicii în arta țesutului moldovenesc.

Cămașa prezintă cele două tipuri generalizate: 1. cămașa dreaptă numită „cămașe" sau „cămășoi" cu o mare frecvență și 2. cămașa încrețită, numită „antiță". Cămașa dreaptă țesută din in sau adeseori din lînă (în acest caz ornamentată în țesut) inițial era fără guler. Cheița care unea foile și „bibelurile" sau „țuchii" la gura cămășii aparțin ornamentației acestui tip. Cămașa încrețită prezintă și aici aceeași formă tradițională păstrată în Moldova, neavînd guler, foile cămășii tivite cu „drug" fiind încrețite la gît pe o ață „bezer". Mîneca strîmtă, (dintr-o singură foaie) are ornamentul de „altiță bătută în rînduri de-a curmezișul", încrețul „crețul" și mîneca cu „flori lungi" (rîurile) sau cu „costișat" pe mînecă în jos. Cusută cu fir de cînepă, lînă sau arnici, păstrează punctele de cusătură expresive ale Moldovei, ce dau viață străvechilor motive ornamentale, care mai supraviețuiesc aici.

Fota „catrința" apare sub două forme distincte de decor: cu vrîste verticale și cu vrîste orizontale la poale (pe Prut). În tipologia costumului de Botoșani menționăm specificul local al catrinței cu capetele învrîstate simplu cu alb, din zona centrală și a aceleia din zona Prutului spre nord-est, cu vrîstele orizontale — roșii — la poală și cu cîte două vrîste roșii verticale, pe porțiunea șoldurilor. Catrințele costumului din zona de vest au mari afinități cu cele din Bucovina (ca de altfel și cămășile).

Brîul este roșu, cu mici alesături la capete. Prețioasă ca realizare artistică este bîrneața „șiitoarea", aleasă în variate motive prin nevedit în război.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ițari), brîu, bete și încălțăminte.

Căciula neagră sau brumărie are formă țuguiată, „turcănească". Pălăria veche era mare cu „zăgări", pe calota „comanac" avea „ghiordane de hurmuz" (mărgeluțe) și cîteva pene de păun. Din cămașa dreaptă, „de-a întregul", lungă pînă la genunchi s-a dezvoltat „cămașa cu stan și poală" (cu poala separată), care mai recent are platcă pe umeri. Ornamentația cămășii este remarcată prin cheița decorativă și prin cusătura albă de „hajur cu patru sau nouă flori" de la guler, piepți, mînecă și poală. „Bibilurile", „țuchii" (colțișori cu acul) sînt nelipsite. Menționăm cămașa din lînă, croită în dimensiuni excepțional de mari, ca un semn al buneistări.

Ițarii, țesuți în 4 ițe „ozoare" se poartă creți pe picior, „101 creți". Cioarecii groși din „sumani", numiți și „berneveci" sînt foarte puțin încrețiți. Peste cămașă bărbatul se încinge cu brîul roșu (sau negru, bătrînii) la capete cu „țărțănuri" (ciucuri) care atîrnă pe șolduri. Peste brîu, se înfășoară în mai multe rînduri cureaua cu „bunghi" (nasturi de aramă).

Sumanul negru sau „noatin" (sein) croit cu „falduri" (clini) și decorat cu sarad este specific. Femeile purtau mai demult sumane albe. O haină specifică este „mantaua" cu guler mare — glugă și croială dreaptă, caracteristică regiunilor de stepă.

Rolul deosebit ce îl au cojoacele și vestimentația de aici ne-o arată multitudinea formelor și bogata ornamentație a „cheptarelor" de ținută: de la cojocul lung „toharcă" pînă la pieptarele cu prim brumăriu și brodate artistic din Flămînzi. Botoșanii are o bogată gamă de piese de port din blană.

27 COSTUMUL DE SUCEAVA

Costumul județului Suceava prezintă o mare unitate; elementele caracteristice ce conturează foarte precis tipologia portului popular de aici se referă la toate subzonele etnografice din județ și diferențierile ce apar, aparțin unor detalii ale variantelor locale.

Costumul femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu fotă „catrință". Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, fotă („catrință"), brîul, betele („bîrneața") sau „frînghii" și încălțămintea.

Fetele își împletesc părul în două „cosițe" încolăcite pe creștet și poartă „gîtarul" un cerc din împletitură de păr (fals) pus pe o întăritură, de care este prins un ghiordan de mărgele. O altă formă era „cugîța", pe care sînt prinse flori și mărgele, iar la marginea de sus sînt înfipte în rînd, pene de păun.

În portul femeilor cunoaștem mai multe etape și unele variante locale. Cea mai veche formă cunoscută este cu „coarne", cu cozile de după urechi, încolăcite în două proeminențe. Capul învelit cu tulpan și apoi cu „zăbranic" avea forma triunghiulară.

A urmat „fesul", lucrat dintr-o „veșcă" de lemn circulară, cusută de cozile de păr adunate pe creștet. Acest cerc numit „cîrpă" era învelit cu „fesuțul" din pînză albă cu marginile cusute în motive mărunte. Fesul era legat cu tulpanul, iar peste tulpan se lega ștergarul de cap („zăbranic", „miniștergură", „pînzătură") țesut din in (bumbac) în multe ițe, cu motiv de vrîste și alesături. În țesătură se introduceau și mărgele ca și în ciucurii de la capete.

Cămașa costumului femeiesc păstrează străvechi elemente ca: încrețirea la gît cu „bezerul" (cămașa neavînd guler), altița croită separat, mîneca dintr-o singură foaie de pînză, ornamentată cu altiță „mică", cu „încrețală" și rîuri „costișate" pe braț, dar mai ales motivele simbolice ale decorului sînt de o valoare documentară unică. Pînza de in și firul de lînă „strămătură" sau arnici, cu care se coase sînt policrome, cămășile de Bucovina fiind cele mai colorate cămăși din portul românesc. Se folosesc mărgelele și firul auriu. Altița adeseori țesută, restul cusut cu puncte perpetuate din tehnici străvechi.

Fota („catrința" sau „prejtoare"), în contrast cu cămașa, are un colorit sobru. Jos și sus are „bata" roșie tivită cu „curcubeu" iar capetele sînt învrîstate cu „genuțe" și alesături înguste, colorate discret. Fota păstrează și ea un element tradițional: la capete și pe porțiunea șoldurilor se întinde o vrîstă mai lată, „toiagul", ca o limitare a porțiunii decorate. De veche tradiție este fota din in, albă, denumită „prostire" și purtată, în vechime, vara.

Brîul vechi este cu „vrîste de-a lungul", cel nou cu „vrîste de-a curmezișul", numite „ciubuce". Betele „frînghiile", țesute în alesături cu relief, colorate, au un aspect specific acestei regiuni.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci („berneveci") ițari, brîu sau curea și încălțăminte.

Căciula e neagră, țuguiată. Pălăria veche era cu borurile foarte ridicate. Cămașa e dreaptă cu guler separat cusut cu „strămătură" (lîniță colorată).

Mîneca largă și poala au un tiv cusut cu alb sau gălbui (din cînepă). I-a urmat cămașa cu platcă — cu o redusă frecvență — și apoi „cămașa studențească", similară cu cea „națională", cusută cu negru în tehnica „pe dos". Cioarecii „bernevecii" sînt încrețiți pe „calup" de la genunchi în jos. Ițarii mai subțiri, țesuți în „nevedituri", se poartă încrețiți. Brîul învrîstat se poartă de bătrîni și în ținuta de sărbătoare.

Chimirul, purtat la muncă, se purta însă și în sărbători, cînd era decorat cu ținte de cositor.

Pieptarul („bondița") întregește costumul atît la femei, cît și la bărbați. Ornamentată cu motive florale brodate, ea este tivită cu „prim" negru. Se poartă „bondița cu clini" (fără mîneci), lungă, cu poala din 12—14 clini, sau „cojocul cu poală", care are mîneci.

Sumanul negru sau cel „din doi peri" (fir negru și alb), este de ținută, „lai" de purtare, cu decorul cu sarad împletit. Alături de sumane se poartă „mantaua", haină de stepă, în croială dreaptă, lungă, cu guler mare, care se încheie în glugă la ploaie. În Suceava găsim și mantaua din pănură albă.

Costumul de Suceava prezintă unele variante locale, din care s-au desprins trei tipuri distincte ale subzonelor Rădăuți, Cîmpulung și Dorna.

28 COSTUMUL HUȚULILOR

De origine slavă, huțulii s-au așezat printre românii din Moldova de nord, într-o lungă perioadă, coborînd din Ucraina și populînd cîteva sate din colțul nord-vestic al județului Suceava. Au preluat forma portului popular românesc, identică în croială, componență și sistemul de ornamentație cu costumul moldovenesc din Suceava, care aparține tipului de costum cu fotă la femei. În costumația bărbătească se mai pot surprinde unele elemente autohtone huțule, cum este ex. îmbrăcămintea din pănură roșie.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa cu poale, fota, brîul, betele și încălțămintea.

Pieptănătura veche a femeilor (atît fetițe și fete) este cu cărare la mijloc și părul împletit la ceafă în două cozi, pe care fetele le poartă pe spate și nevestele le strîng fie la ceafă, fie că le duc cunună peste creștet. Pentru împodobit, femeile foloseau ștergarul alb din in, pe care l-au înlocuit încă din secolul trecut cu năframa înflorată, industrială. Sub aceasta, femeia își strînge părul cu un tulpan alb.

Cămașa croită fie cu mînecile de la gît (încrețită), fie dreaptă (cu mîneca din umăr), este din pînză de cînepă sau in, și mai nou din in cu bumbac. Cămașa încrețită se prezintă, ca și în portul românesc în faza inițială, prin structura cu mînecă dintr-o singură foaie (jos slobodă) iar la gît încrețită pe o ață „bezer", fără guler și fără gură. La subraț pava, numită „altiță" și un clin. A urmat cămașa cu guler denumit „ciupag", cu gură în față și cu mîneca strînsă în bentiță. Ornamentul mînecii se încadrează în sistemul cu „altiță", „încrețală" și „rînduri", care pot fi verticale, sau „costisate" pe braț. Pe piept are două rînduri verticale înguste. Ornamentația cămășii este cusută cu lîniță „strămătură", în colorit variat, predominînd la huțuli nuanța de roșu-coral și portocaliu. Motivistica, similară cu a românilor, alunecă înspre stilizări florale. Poalele, care nu se văd, sînt croite din 3 foi de pînză unite cu cheița „mreajă".

Fota, denumită „openca", era inițial neagră, fără ornament. Sus și jos, la margini, cîteva vrîste colorate s-au dezvoltat apoi în „bată" roșie, delimitată de „curpeni" (cîteva vrîstuțe). La capete a urmat ornamentul de vrîste, înguste la început și mai late pe urmă, îmbogățite și cu alesături. Coloritul de roșu-coral predomină și aici.

Brîul („pois"), legat peste cămașă, este țesut din lînă, cu vrîste pe lungime. Peste fotă se leagă „frînghiile".

Încălțămintea tipică este formată din „opincile crușete" (vopsite roșietic) legate peste obiele sau ciorapii de lînă. În vechime se purtau cioareci din pănură, lungi, separați pentru fiecare picior.

Podoabele sînt din „gherdane" și „mărgele din piatră".

Costumul bărbătesc se compune din „cușmă" sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene) brîu și încălțăminte.

Cușma din blană de miel de format înalt voluminos, avea urechi în vechime. Pălăria din pîslă specifică aici era mică, cu borurile ridicate.

Cămașa este dreaptă, cu guler „ciupag" și gura despicată, care are la bază o cheiță „mreajă". La subraț pava „altița" și cîte doi clini. Lungă pînă la genunchi, era ornamentată prin cusătură cu fir de in sau cînepă galben, urmînd „strămătura" colorată și apoi bumbacul.

Cioarecii din pănură neagră, albă și în vechime roșie sînt drepți, simpli fără ornament. Ițarii din in sau bumbac — purtați vara — de asemenea drepți cu ornament din țesătură.

Brîul este roșu cu vrîste. Peste brîu se încingeau de mai multe ori cu o curea îngustă. Purtau și chimir.

Încălțămintea veche, opinca fără gurgui la bărbați, se purta cu obiele albe, negre sau roșii sau cu ciorapi de lînă. Bărbații mai purtau și cizme specifice cu tureac moale, în negru sau galben.

Pieptarul, „bondița", este nelipsit la costumul moldovenesc, care se purta înfundat la bărbați și despicat la femei. Cojoacele lungi sau scurte se poartă numai iarna.

Sumanul, la fel cu cel românesc, negru sau sein, este croit cu clini și ornamentat cu sarad. Haină specială în zonele de graniță este „Mantaua" albă sau seină, cu guler mare pătrat care se ridică pe cap în formă de glugă.

Reproducere fidelă a costumului românesc, costumul huțul se deosebește totuși prin coloritul viguros și arhaismul materialului.

TRANSILVANIA

29 COSTUMUL DE MARAMUREȘ

La prima vedere, costumul de Maramureș impresionează prin vigoarea elementelor arhaice, cum sînt „guba", „zadiile" colorate puternic în dungi late, sau consistența țesăturilor. Rămînem însă uimiți la o mai amănunțită cercetare, de finețea și rafinamentul unor cusături ce formează complexul ornamental al cămășii.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, două catrințe („zadii"), betele („frînghii") și încălțămintea.

Fetele, cu părul împletit în „pleteri", de la tîmple, și cu cozi de la ceafă, poartă pe cap, la ocazii și sărbători, cununi din flori, sau din pipirig aplicat pe un strat de mușchi. „Drușca", care însoțește mireasa la nuntă, are o ținută specială, marcată prin „munună" confecționată dintr-un material prețios, cea mai interesantă fiind cununa împletită din păr de cal și decorată cu „mărgele cu cerc" (metal argintiu) și „mărgele scumpe" (coral).

Femeia, pieptănată cu „steble" (cozile părului legate peste creștet), purta „pînzătură" pe cap, un ștergar în timpuri foarte vechi și o năframă industrială astăzi.

Cămașa femeiască, prin forma sa de astăzi, se desprinde de tipologia costumului românesc, aceasta fiind decoltată (singurul caz în portul popular românesc) și avînd o structură unică. Conform unor informări, s-a purtat și aici „cămașa românească creață la grumaz". Structural, cămașa de Maramureș se compune din „stanii dinainte și dinapoi" încrețiți și cele două „toldele" (jumătăți drepte din foaia de pînză) întinse pe părți, care trec peste umeri. Mîneca se prinde încrețită de la umăr. Deci multe încrețituri, care au prilejuit cele mai artistice cusături din Maramureș, creturile realizate în „boți", „cupe", „colți", „răvașe", „pături" fiind unice.

Pe umeri este „trăsura" (cusută pe dos) și „ciurul" sau „gratii" (șabace), la gură „copciuțe" (gura papușii) „cîrligul", „răzvodul" etc; la creturile de pe stan „curmătura", la „bezer" „ferestre" (tăieturâ) și „dupăceala" la tiv, toate străvechi izvoade cu denumiri semnificative și tehnici ingenioase. Coloritul alb și gălbui (al cînepii) din trecut, s-a îmbogățit în policromia de azi a cămășilor (în special acelora din Săpînța).

„Zadia" este catrința de Maramureș robustă prin material și colorit și mare prin dimensiuni. Se poartă perechi, în față și în spate; fiind foarte lată, cea din față trece peste cea din spate. Decorul prezintă simple vărgi orizontale, fie cîte una lată și o „sprînceană" (una subțire) fie grupe de vărgi de lățimi diferite, proiectate pe „podul" (fondul roșu) al zadiei. Coloritul puternic și contrastant, dungile robuste, trase în linii simple, „de-a curmezișul zadiei" dau caracterul specific costumului de Maramureș. Zadia veche se țesea din „păr în păr" în patru ițe; aspră și groasă avea suprafața în „ochiuri" sau „rînduri" nevedite. Coloritul divers al zadiilor indică zona lor de proveniență.

Maramureșanca nu poartă brîu. Zadiile se încing cu „frînghiile" înguste fixate de ele. Arareori apar „ațe cu cănaci". Podoabele „zgarda" din mărgele și „zgardă scumpă din corale", sînt nelipsite, mai ales în ținuta de sărbătoare.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă („cujmă") sau pălărie, cămașa, cioareci (ismene), chimir și încălțăminte.

Căciula, „cujma rotată", este scundă. Pălăria veche de pîslă cu borul larg a fost înlocuită cu clopul din paie. Cămașa bărbătească veche prezintă forma inițială cea mai simplă, cu o foaie de pînză întinsă în lungimea brațelor și despicată la mijloc pentru a pătrunde capul. Porțiunea mînecilor este unită la bază, iar stanul lăsat liber. Era cea mai scurtă cămașă și „bărbatul umbla cu pîntecele gol" dacă nu punea cureaua. A urmat cămașa pînă la talie și apoi „cămașa cu chept" de azi, ornamentată în aceleași sisteme ca și cămașa femeiască.

30
COSTUMUL DE LĂPUȘ

Cioarecii din pănură groasă, croiți drepți, sînt largi. „Gacii" (ismenele), și mai largi, au „roituri" (ciucuri) la tiv. Mijlocul este încins cu o curea excepțional de lată (cu patru—cinci limbi), care în vechime se purta răscroită la subraț.

Pieptarele de Maramureș întregesc costumul. Despicate în față, prezintă două tipuri: cel mărănesc, cel de pe Iza și cel de Vișeu.

Haina caracteristică Maramureșului este guba mițoasă, purtată (fie albă, fie sură) deopotrivă de femei și bărbați.

Zona Lăpușului, situată între Maramureș și Valea Mijlocie a Someșului, se afiliază mai degrabă tipologiei costumului de Năsăud în portul său popular, avînd aceeași origine ca și cel de Năsăud în vechiul costum cu cămașă cu ciupag și zadia vînătă, răspîndită în centrul Transilvaniei.

Costumul femeiesc, moștenind acest tip tradițional, se înscrie în tipologia costumului cu două „zadii" (catrințe) și cu cămașa ornamentată cu „șire peste cot", păstrînd elementele tradiționale, „ciupagul" la cămașă și „trupul vînăt" la zadie. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, poale, două „zadii", bete (frînghii) și încălțămintea.

Fetele poartă părul împletit în două cozi din dosul urechilor, atîrnate pe spate. În ținuta de sărbătoare, cozile împletite sînt împodobite cu zgărdane din mărgele și flori. Femeile, pieptănate cu două cozi duse pe creștet și prinse una într-alta, poartă pe cap năframa industrială. Bătrînele, și cîte o dată tinerele, poartă și năframa mare de „păr" înflorată. Sovanul alb este părăsit de mult.

Cămașa încrețită la gît — denumită cămașă românească — are mînecile terminate în volan „bezer". Ornamentul principal al cămășii este ciupagul, o cusătură peste și printre creturile de sub guler, în față, în formă dreptunghiulară, denumită local „chept" sau „crețele". La cămășile bătrînelor, sau la cele de lucru, ciupagul este mai mic, „pană pe chept". Datorită ciupagului din față, cămașa se încheie la spate. Decorul mînecii este „șirul" sau „penele de pe cot", ca și „penele de la bezer", (bordura la tivul volanului), care totdeauna sînt realizate prin țesătură în război. Gulerul îngust este cusut cu „trăsură", (punct specific Transilvaniei) și la margine este întărit cu „brînaș". Volanul este încrețit cu „lîncezul" sau „trăsura". Ornamentația, în majoritate geometrică, este realizată cu arnici în coloritul frecvent de roșu-negru. Cămășii „românești" încrețite la gît i-a urmat cămașa cu „pene pe umăr", avînd mînecile prinse (încrețite) de la umăr, unde apare cusătura „pene pe umăr". Ciupagul („cheptul") dispare, și gura cămășii trece de la spate în față. Poalele, în mod curent, nu sînt ornamentate decît la tivul cusut cu alb.

„Zadia" (catrința) se poartă perechi, prinse una în față și una la spate. Zadia veche albastră aparține tipului de „zadie vînătă" de veche tradiție, cu „trupul" (partea superioară) vînăt și „tureacul", bordura de jos, roșu, ales cu trei-cinci sau șapte rînduri de motive geometrice policrome. Recent, această zadie a fost înlocuită cu zadia roșie de tip Năsăud, cu ornamentația de vrîste orizontale. Pe parcurs, zadia din față a fost înlocuită cu „șurțul" încrețit la talie, țesut din lînă și ornamentat liniar.

Mijlocul este încins cu „frînghii" (betele), țesute în dungi colorate, sau alesături pe lungime.

Podoabele din zgărdane și „mărgelele de piatră" sînt prezente în costumul femeiesc.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), chimir („curea") și încălțăminte. Căciula este fie țuguiată, fie rotilată. Pălăria din pîslă mai mare este bogat ornamentată cu rînduri de zgărdane, și cu „struț" de flori.

Cămașa veche, dreaptă, se purta fără guler, cu mîneca largă. I-a urmat cămașa cu mîneca încrețită la umăr, și cu guler răsfrînt, similară cu cea de la Năsăud, avînd însă „pumnari" la mîneci.

Cioarecii, în schimb, au păstrat croiala de Maramureș, largi și drepți ca și ismenele, care se termină jos cu ciucuri, „roituri", din urzeală. Un element interesant este chimirul, cureaua lată cu 4 limbi, identică cu cea de Maramureș.

31
COSTUMUL DE OAȘ

Hainele de pănură, cum este sumanul scurt, se poartă deopotrivă și de femei și de bărbați. Pieptarele, atît cele „îmbumbate pe umăr" cît și cele despicate, aparțin astăzi tipului năsăudean.

Costumul de Oaș se încadrează în tipologia portului popular din zonele de vest ale țării, unde vestimentația țărănească a primit o linie — prin croială și componența costumului — ce se desprinde de aspectul caracteristic portului popular românesc. Privind însă fiecare piesă de port în parte, vom observa că în ornamentație, ca și în tehnică, costumul a păstrat elemente de veche tradiție românească.

Costumul femeiesc aparține tipului de costum cu șorț încrețit la talie, și poale încrețite fix pe un brîu, care la spate rămîn descoperite. Costumul se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, poale, „zadie" (șorț) și încălțăminte.

Fetele poartă capul descoperit, avînd părul împletit cu „pletituri", 2 codițe din dosul urechilor, unite la ceafă într-o singură coadă împletită cu panglici sau fire de lînă colorate. Femeia se piaptănă cu două cozi duse în cerc „peste cap", sau strînse într-un „conci" lunguieț la ceafă. Peste această pieptănătură femeia poartă „năframa" industrială. În Țara Oașului găsim un aspect unic în portul capului la mirese, sau — în unele ocazii — la fete: „coada" și „cununa", care reprezintă împletitura părului în zeci de vițe, din care rezultă o rețea numită „fund". Pe creștet se poartă „cununa".

Cămașa făcută din pînză groasă „țapănă", astăzi este „cu cheptar", o platcă dreptunghiulară, care cuprinde gîtul și se întinde pînă la umeri. De această platcă se prind mînecile încrețite și stanii cămășii, de asemenea încrețiți. Cămașa veche, din care s-a dezvoltat cămașa „cu cheptar", este cămașa cu „umere", care-și trădează originea din „cămașa românească" prin crețurile, „încrețele", ce le are la gît, reprezentînd a doua fază, (cu mîneca prinsă din umăr), în procesul de transformare a cămășii încrețite la gît. Ornamentul cămășii de tip nou este plasat pe guler, pe platcă, la volanul de la mîneci și pe șirele verticale, care se întind mai nou, pe mîneci și pe piept. Cusătura decorului uimește prin măiestrie și diversitate. Pe lîngă punctul tradițional de „tras" apar zeci de alte sisteme, fiecare detaliu fiind rezolvat ingenios.

Poalele sînt fixate la talie într-un brîu, numit „pogmată", sau „guler", care este ornamentat dens, cu aceleași cusături ca și cheptarul. Crețurile poalelor sînt susținute prin cusături artistice.

Peste poale se prinde, în față, „zadia cu partă", un șorț din pînză încrețit la talie.

Între podoabele purtate de oșancă, primul loc îl ocupă zgărzile din mărgele, fiecare femeie știind să confecționeze zgărzi.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene) chimir („curea") și încălțăminte.

Căciula „cușmă rotilată", are forma rotundă și scundă. Pălăria de paie, caracteristică în Oaș astăzi, este mică și bogat ornamentată cu zgărdane, panglici și ciucuri („ciocălăi") colorați. Pălăria de pîslă, neagră, produs industrial, a trecut prin diverse forme în decurs de un secol.

Costumul bărbătesc se caracterizează prin cămașa scurtă și ismenele excepțional de largi. Cămașa bărbătească s-a dezvoltat, ca și cea de Maramureș, din cea mai arhaică formă: dreaptă, fără guler, cu mînecile largi. A urmat cămașa cu „pomișori" (manșete) la mîneci. Ornamentația cămășii este plasată pe umeri „brazii", pe pomnișori, și la tivuri, în cusături policrome, specifice Oașului. „Gacii" (ismenele) oșanului, care surprind cu lărgimea lor, sînt confecționați din pînză pusă pe lățime, similar cu poalele femeiești, avînd aceleași cusături de cheită la unirea foilor (în linie orizontală). Jos, la margine, au un ornament cusut de „brazi" și la tiv ciucuri „roituri". Cioarecii din pănură groasă, croiți mai largi, au ornamente de postav roșu și negru intercalat la cusături și aplicat la buzunare. Jos au ciucuri, „roituri destrămați". Bărbații se încing la talie cu chimir, pe care îl pun direct pe piele, cămașa prea scurtă, căzînd peste chimir.

În Oaș se poartă rar cojoace, care sînt aduse din Maramureș. Haina principală pentru iarnă este sumanul scurt, făcut dintr-o țesătură specifică, pufoasă,

32 COSTUMUL DE SĂLAJ

dată la vîltoare, care se poartă în alb şi cenuşiu, diferit de la sat la sat. Guba miţoasă se poartă în satele din vestul Ţării Oaşului.

O altă haină specifică Oaşului este „uioşul" sau „buica" din lînă, cu ornament de dungi orizontale, „perţi", în colorit diferit de la sat la sat.

În Sălaj o răscruce de drumuri împarte portul popular în trei tipuri distincte: 1. zona Biciumului, care reprezintă o prelungire şi punctul final al costumului cu ciupag şi „zadie vînătă", prezent şi în Munţii Apuseni, 2. zona depresiunii Mureşului şi Valea Barcăului, cu costumul care aparţine tipologiei specifice zonelor de vest ale ţării şi 3. zona Codrului, cu costumul unui vechi nucleu etnografic.

Costumul femeiesc de Bucium reprezintă o deosebită valoare nu numai prin apartenenţa sa la tipologia menţionată, ei şi prin sistemele de ornamentare şi de tehnică în realizarea decorului. Se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă cu poale, două „zadii", bete, („frînghii") şi încălţăminte.

Femeia se piaptănă cu două coade împletite în dosul urechii şi făcute „corcoman" (coc) „mare cît o greblă" la ceafă. Pe cap se lega cu „năframa înfloratăˮ. Nevasta tînără, punea pe creştetul capului (peste năframă) „ceapsa" o panglică, pe care era prinsă o cunună de flori, legată sub bărbie. Cămaşa apare în două etape: cămaşa veche, încreţită la gît, are ornamentul de „vargă peste cot", ţesut în război „cu ruptături"; cămaşa actuală are mîneca prinsă la umăr, avînd puţine creţuri în faţă şi în spate. Are o cusătură „punte peste umăr", în linia dreaptă a umărului, pornind de la gît, şi alta, tot „punte", care este aşezată la unirea mînecii cu umărul. La cămaşa veche se întinde pe mînecă de la guler pînă la volan „încheetura" (cheiţa), care este cusută artistic cu „bucure", o cusătură groasă cu „păşituri pe hir". Jos, la volanul mare, „fodra" încreţită cu „trăsura pe hir" are o bordură de „pene" (motive îndesate). Gulerul, cusut cu punct „pe dos", este unit de cămaşă cu „călcătură" (tighel), iar la margine este întărit cu „brînel". Sub guler este „trăsura de pe chept", ciupagul, care constituie elementul caracteristic. Croiala clinilor de la subraţ este marcată cu aceleaşi cusături de „bucure" ce substituie cheiţa. Poalele, purtate separat de „spăcel", sînt încreţite la talie.

În linii generale, cămaşa de Bucium — Sălaj prezintă multe afinităţi cu cămaşa costumului mocănesc din Munţii Apuseni.

Zadiile se poartă perechi, aparţin tipului de zadie vînătă, cu „trupul" vînăt şi „toiagul" roşu, care este învărgat cu alesături înguste. Jos, zadia este tivită cu ciucuri şi „brînel peste ciucuri".

La talie se încinge, peste zadii, „frînghia".

În zonele de vest ale Sălajului găsim cămaşa cu mînecă încreţită de la umăr, cu „rîuri" cusute pe lungimea mînecii, şi „umeraşi" pe umăr. Motivele geometrice şi-au găsit o valorificare de înalt nivel în ornamentaţia acestor cămăşi; remarcăm arta creţurilor de la poalele acestor costume, încreţitura pînzei fiind rezolvată cu soluţii ingenioase.

Cămaşa de Codru impresionează de asemenea prin arta creţurilor, foarte pronunţată aici. Ambele tipuri de costum se poartă astăzi cu un şorţ încreţit, care acoperă poalele nu ai în faţă.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă şi pălărie, cămaşă, cioareci (ismene) şi încălţăminte.

Căciula este ţuguiată, pălăria de paie vara are calota mult înălţată. Cămaşa scurtă se poartă vîrîtă în pantaloni. Ornamentaţia se reduce la guler şi la „penele pe chept", cusute cu „tăieturi". Cioarecii largi, au introdusă la cusătură pe lungime o „creastă" din postav roşu şi negru, aplicaţii care apar şi la tivul de jos. Tipul portului bărbătesc de vară se încadrează în familia costumului cu cămaşă scurtă şi „gacii" largi.

Pieptarele, despicate în faţă, sînt ornamentate cu o cusătură îndesată din mătasă, în colorit sobru.

Sălajul aparţine ariei de răspîndire a ţundrei scurte, denumită aici „suman scurt", ce apare într-o mare varietate de ornamente cu postav şi şireturi aplicate. Gulerul mare, pătrat, al acestor sumane ne aminteşte haina de stepă, care apare în vestimentaţia zonelor de la graniţa ţării.

33 COSTUMUL DE BIHOR

Portul popular din Bihor se încadrează în tipologia costumului din zonele de vest ale ţării, unde linia, ca şi componenţa costumului, prezintă unele abateri de la tipul autentic al vestimentaţiei româneşti, prin poalele încreţite fix şi lipsa catrinţei de la spate a costumului femeiesc şi prin cămaşa scurtă, purtată fără brîu, şi ismenele largi la bărbaţi. Menţionăm însă păstrarea fidelă în ornamentaţie a motivelor tradiţionale româneşti, ca şi a sistemelor tehnice de cusături şi ţesături.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşa (poale), „zadia", brîu şi încălţăminte.

Observăm o distinctă deosebire între costumul vechi şi cel recent, purtat de femei astăzi, de aceea în prezentarea costumului se va ţine cont de cele două etape, subliniind caracterul autentic românesc al costumului originar de Bihor.

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în „cica de pe frunte" şi dusă la coada de la ceafă, care atîrnă pe spate. Femeia îşi purta părul, în vechime, pieptănat cu „cormi", din două cozi împletite deasupra urechilor şi răsucite în formă de coarne. A urmat pieptănătura cu cozile împletite la ceafă şi „duse roată" deasupra creştetului pe care se fixa „conciul", un suport confecţionat din lemn, os, sau metal, menit să înalţe forma capului. Femeia „se îmbrăca" cu ştergarul, „felega de cap" (ştergarul de cap), care după ce a pătruns „cîrpa cu flori" (industrială), s-a mai păstrat aşezîndu-se, împăturat, peste cîrpă.

Costumul de tipul vechi are cămaşa compusă din „spătoiul românesc" („cămaşa ruptă") şi poale, care ambele, încreţite întîi, sînt unite la talie. Pînza folosită este din cînepă la poale şi cînepă cu bumbac la spătoi. Cămaşa prezintă tipul clasic, cu foile încreţite la gît, unde sînt susţinute, sub guler, de „creţuri". Foile de pînză sînt încheiate cu cheiţă decorativă. Mîneca terminată în volan „fodră", încreţit cu „scăfătură". Ornamentul plasat pe mînecă are două forme: cea mai veche este cu „braţe" sau „jure", trei benzi orizontale (pe umăr, cot şi sub cot); a doua formă este cu un rînd vertical, de la umăr în jos, denumit „pe brîncă-n jos". Ornamentul era cusut în motive geometrice, cu roşu la tinere şi negru la bătrîne. Poalele erau albe, neornamentate. În a doua fază apare „spătoiul" şi poalele separate. Noul spătoi are croiala — desprinsă de vechiul tip — cu mîneca prinsă din umăr, iar în faţă cu „cheptar" în forma cămăşilor bărbăteşti de oraş contemporane. Decorul spătoiului nou se centrează pe „spetele" (umerii) pe „cheptar" şi la mînecă, unde scăfătura (creţurile volanului) este înlocuită cu „pumnarul". Cheiţa dezvoltată la noul spătoi constituie un frumos decor. Coloritul se îmbogăţeşte cu noi nuanţe. Poalele, încreţite fix pe „pumnată", au jos 1—2 rînduri de volane, „fodori", ornamentate.

„Zadia" catrinţă, purtată numai în faţă, prezintă o mare varietate în ierarhia ornamentaţiei. Contemporană cu cămaşa veche este zadia neagră, căreia i-a urmat „zadia aleasă cu cîrligul" (o bordură jos) şi apoi „zadia bănăţeană", care aparţine ţinutei de sărbătoare. Se poartă vara şi zadii din fibre vegetale, cu o bordură aleasă la poală. Ornamentaţia geometrică a zadiilor este colorată cu o bogată gamă, în care domină roşul, verdele şi vînătul liliachiu.

Brîul cu care se încinge femeia peste pumnata poalelor este ornamentat liniar în coloritul specific Bihorului.

În ţinuta de sărbătoare femeia poartă pe braţ, „felega de brîncă", un ştergar ornamentat cu alesături. Podoabele obişnuite în Bihor sînt zgărzile cu mărgele. În unele locuri de munte se purta şi „zgarda din drot" (confecţionată din sîrmă de aramă şi mărgele) ca şi „barşonul", un plastron din bani prinşi cu sîrmă.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene) şi încălţăminte.

Căciula, „cuşma", ţuguiată se poartă cu vîrful îndoit. Înainte era pălăria cu „obezi late" sau „clopul roată" cu borul ridicat. Astăzi, pe lîngă pălăriile industriale, se poartă şi „clopul de bucate" (din paie). Cămaşa veche era croită drept, cu mîneci slobode. Gulerul îngust şi gura cămăşii erau tivite cu „sinor" roşu sau negru. Era suficient de lungă, ca să fie strînsă la talie cu chimirul lat, care ajungea pînă la subraţ. I-a urmat cămaşa cu „pumnari" la mîneci, cu „pieptar" cu punte pe piept şi simţitor mai scurtă, cu ornamentaţia cusută cu alb şi uneori cu roşu la pumnari.

34
COSTUMUL DE ARAD

Cioarecii din pănură albă sînt croiți drept și neornamentați. Ismenele largi sînt ornamentate cu „chee" la unirea foilor și cu o cusătură perforată, „ciurii", la tiv. Cămașa nouă fiind scurtă, nu se mai încinge cu chimir.

Dintre cojoacele și pieptarele din Bihor amintim cele două tipuri principale: „cojocul biișenesc", ornamentat cu „ciupi" (ciucuri) și „cojocul cohănesc", ornamentat cu broderie din lînă.

Sumanele bihorene prezintă o mare varietate în ornamentație, de la sat la sat. Menționăm sistemul de ornamentare cu șireturi și postav colorat aplicate. Cu privire la formă și culoare remarcăm prezența „sumăniței", sumanul scurt, iar ca o excepție, sumanul sur din zona Pietroasei.

Aparținînd tipologiei portului popular din zonele de la granița de vest a țării noastre, costumul de Arad se caracterizează printr-o linie și o compoziție (la costumul femeiesc) care se desprinde de tipul autentic al vestimentației românești — prin poalele crețe fixe la talie și un șorț încrețit în față la femei, prin cămașa scurtă și ismenele largi la bărbați. Costum robust, este confecționat din pînză groasă de cînepă cu bumbac, „învăluită" ornamentat prin cusături îndesate.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, poale, șorț („cîrpă") și încălțăminte. Fetele poartă părul împletit în două cozi, atîrnate pe spate. În ținuta de sărbătoare ele pun pe cap „cercul", un gen de cunună confecționată din flori artificiale și mărgele. Femeia își strînge la ceafă cozile pe care fixează „conciul din drot" (un triunghi din sîrmă) și leagă „ceapsa roșie", care ține strîns conciul. Peste aceasta se pune „cotul" (năframa industrială înflorată), legată fie sub bărbie, fie, mai ales, la spate. Ștergarul, „cotul alb", este părăsit încă din secolul trecut.

Cămașa femeiască, care are la origine cămașa încrețită la gît, păstrează și sub forma transformată de astăzi, crețurile în jurul gîtului, dar mult mai reduse, avînd astăzi croiala de cămașă dreaptă, cu mînecile încrețite și prinse la umăr. Între elementele ornamentale amintim în primul rînd pînza țesută în dungi albe, „vrîste de cinari", folosită numai pentru mîneci. Decorul cămășii, plasat pe guler, pe umeri, „umerițe", pe mîneci și la „pumnari" (manșete), este cusut în puncte groase în coloritul arniciului de roșu și negru. Pe mînecă decorul se întinde de la umăr pînă la pumnar, cămașa de Arad încadrîndu-se în tipologia cămășilor cu „tablă" (numit aici „șir pe mînecă"). Cînd „șirul" este format dintr-o succesiune de motive izolate, este denumit „chilinește". Un important decor îl reprezintă „cheea", care se întinde la unele cămăși pe lîngă „șirul" cusut.

Poalele încrețite sînt prinse fix la talie în „pomnată". La cusătura de unire a celor 6 foi („lați") se întinde „cheea" într-o cusătură îndesată, colorată. La tivul de jos este „jura", o bordură cusută în același stil cu decorul cămășii, ca de altfel și „pomnata". Decorul este geometric sau în stilizări florale, tratate schematic. Șorțul, compus din 2—3 „lați" de pînză, denumit „cîrpă", este țesut din bumbac. Decorul, plasat jos într-o bordură dezvoltată, este realizat prin „alegătură" în război în motive geometrice policrome. La margine, „cipca" (dantela) e croșetată de obicei în colorit alternant.

Podoabele purtate de arădeancă sînt în primul rînd salba de bani, alături de care se mai poartă șiraguri de mărgele.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), zăbon și încălțăminte. Căciula este țuguiată, pălăria veche avea borurile ridicate.

Cămașa confecționată din aceeași pînză cu „vrîste de cinari" este scurtă. Croită drept, are mînecile încrețite la umeri, iar jos se termină în „pumnari". Ornamentul cusut este plasat pe guler, „umerețe" (un dreptunghi pe umăr), pe pumnari și la tivul de jos în colțișori festonați „tadle", păstrînd același stil. Specific zonei Arad, cioarecii din pănură albă sînt ornamentați cu aplicații de șireturi și postav colorat, reflectînd influența uniformei militare. Ismenele largi au foile unite cu o chee decorativă. Zăbunul este o vestă confecționată din materiale industriale. Costumul bărbătesc de Arad nu are brîu sau chimir, cămașa fiind purtată liberă.

35
COSTUMUL MOCANILOR DIN MUNȚII APUSENI

Cojoacele costumului femeiesc, dar mai ales pieptarele, reprezintă o creație artistică de mare valoare. Scurte, în majoritate fără clini, sînt ornamentate dens cu broderii de mătasă, lînă și cu aplicații de meșină. Varietatea lor este excepțională de la o zonă la alta.

Sumanul, sau șuba de Arad, ocupă un loc important în portul popular local. Confecționată din pănură, albă și decorată cu aplicații de postav colorat și de șireturi, diferă în ornamentație de la un sat la altul, astfel că varietatea acestei piese de port este neîntîlnită în alte părți ale țării.

Portul popular al mocanilor din munții Apuseni se încadrează în tipologia unei extinse arii, ce cuprinde centrul Transilvaniei, începînd cu versantele de vest și de est ale Munților Apuseni din partea de nord pînă la cursul superior și mijlociu al Someșului, cu ramificații înspre cursul superior al Mureșului. Este costumul cu „ciupag" la cămașă și cu zadie „vînătă" la costumul femeiesc.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, două „zadii" (catrințe), „frîmbii" (brîu) și încălțăminte.

Fetele mai mici se piaptănă cu „coadă" în felul următor: răsucesc părul de la frunte spre ambele urechi, unde încep să împletească cele două plete — denumite „chice"; la spate aceste plete se unesc într-o singură coadă, care se leagă la vîrf cu „șinor" și cu „prime" (panglici)[1]. Fetele mai mari se piaptănă cu „c o s i ț ă" împletită în față și dusă peste tîmpla stîngă, spre spate. Femeia își răsucește de asemenea părul de la cărarea din mijloc „în sucitură" pe care o împletește la urechi în „cioci" (coade), îngroșați cu șuvițe din lînă „sclebe". Ciocii legați cu ață la vîrfuri erau aduși prin fața urechilor, întorși spre ceafă și legați apoi de creștet. Peste cioci, încolăciți la urechi, se punea mai demult ștergarul alb, căruia i-a urmat „năframa cu margini" înflorată, industrială. Ciocii se vedeau de sub năframă.

În primele zile după nuntă, nevasta purta „conci" compus dintr-o „veacă" (un cerc din lemn), îmbrăcată în „hobot" o pînză lungă (2 m) ornamentată numai la un capăt cu o cusătură deasă din lînă, „forme cu bircă". Peste conci se mai punea „îmbrobodeală", care avea la ambele capete același ornament de cusătură. Aceste două piese, „hobotul" și „îmbrobodeala", sînt de veche tradiție, astăzi complet dispărute.

Cămașa se încadrează în tipologia cămășii cu șire peste cot, denumită aici „forme peste cot". Mîneca cu volan este încrețită cu „lînceț". Cunoaștem trei etape în evoluția cămășii, cea mai veche fiind cămașa cu „ciupag", încrețită sub guler, pe piept în formă trapezoidală. În compoziția ornamentală a ciupagului apare ca regulă generală „brățara mică" și „brățara mare", întinse la baza ciupagului. Un rol decorativ au și „cheițele" cusute în puncte colorate chiar și la pava de subraț.

Cămașa etapei a doua, denumită „bătrînească", nu are ciupag, ci numai un „lînceț" pe crețurile din jurul gulerului, iar pe mînecă se întinde — perpendicular trecînd peste „formele peste cot" — „penele pe mînă-n sus".

Etapa a treia o constituie cămașa actuală, „cămașa cu cheiță", confecționată din pînză industrială. Ornamentul principal, cheițele verticale pe mînecă, unde au dispărut șirele de pe cot și cheițele pe pieptul cămășii este cusut în roșu — portocaliu, notă caracteristică a noilor cămăși. Poalele neornamentate, decît încheiate cu chee de „mreajă cu trei picioare" sînt de un alb desăvîrșit.

„Zadia" (catrința) se poartă perechi, una în față și alta în spate. Țesută din lînă, are fondul vînăt la partea de sus, denumită „trup" sau „brîu" și roșu la partea de jos „tureac", ea aparținînd tipului de „zadie vînătă". Zadia veche, cu trupul vînăt mai lat, are tureacul de jos într-un roșu închis, care este brăzdat de dungi subțiri, orizontale „coade". Zadia recentă cu trupul vînăt aproape a dispărut, are pe tureacul foarte dezvoltat și colorat în portocaliu, rînduri de alesături „forme alese" policrome.

Frîmbiile sînt țesute în aceeași nuanță de roșu și încing talia femeii.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, pălărie, cămașă, cioareci (ismene), chimir și încălțăminte. Căciula este mare și mițoasă. Pălăria din pîslă cu boru-

[1] Fetele mai mari se piaptănă cu „cosiță" împletită în față și date peste tîmple stînga, spre spate.

rile late. Cămaşa ambelor etape este croită cu barburi denumiţi „barbi", cîte 2 clini plasaţi pe mijlocul stanilor din faţă şi de la spate. Cămaşa veche cu mînecile largi jos, este ornamentată cu alb în cusături specifice. Gulerul mic este cusut cu negru. Cămaşa nouă are croiala complicată fiind ornamentată foarte bogat în cusături plasate la „barbi", guler, „creţurile la umeri", cheiţă pe braţ şi la „pumnarii" mînecii. Coloritul de portocaliu, care intervine la cusăturile excepţionale, impresionează prin efectul coloristic. Cioarecii, de asemenea în forma veche şi nouă au croială simplă cu un ornament în alb la tivul de jos. Cureaua din piele este scoasă din uz, cămaşa fiind mai scurtă şi purtată liberă.

Cojoacele diferă de la o zonă şi de la o etapă la alta. Cele vechi au decorul mai redus, în colorit de negru pe fondul alb al pielii. În etapa a doua, au pătruns pieptarele brodate floral policrom la femei şi cu aplicaţii de piele roşie la bărbaţi.

Haina specifică Munţilor Apuseni este „ţundra" scurtă, confecţionată din pănură albă. Croită cu clini şi guler mic, ţundra este ornamentată redus cu puţine cusături albe pe clini.

36 COSTUMUL DE BUCIUMI — MUNŢII APUSENI

Portul popular al Buciumanilor, cu rădăcini în vechiul port al Munţilor Apuseni (zona Moţilor) caracteristic la femei prin „ciupagul" la cămaşă şi zadia, (sau „opregul") roşii, iar la bărbaţi prin cămaşa cu „barburi" şi pieptarul înfundat cu ornamentaţia neagră, s-a dezvoltat încă din secolul trecut într-un costum specific, cu o bine conturată personalitate, aparţinînd celor 6 sate de buciumani aurari. Spre deosebire de portul vechi, costumul nou a preluat o serie de produse industriale, femeia buciumană purtînd şi podoabe de metale preţioase.

Costumul femeiesc se integrează în tipologia costumului cu catrinţă la spate şi şorţ în faţă; se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, poale, catrinţă şorţ, brîu şi încălţăminte.

Fetele poartă capul descoperit, avînd părul împletit în două cozi, puse „roată" pe cap. Femeile îşi împletesc părul de asemenea în două cozi, pe care le duc pe creştetul capului, formînd „ciocii" o proeminenţă, ca o creastă, pe care o îngroaşă şi cu „plete" (din părul căzut), pentru a fi cît mai înalţi. Peste „cioci" se pune „năframa" înflorată, din mătasă, lînă, sau catifea, legată la spate sau îmbroboditâ pe sub bărbie. Cîrpa albă a costumului vechi este părăsită încă din secolul trecut.

Cămaşa costumului de astăzi, confecţionată din „giolgi" marchizet sau batist (produse industriale suple), care au determinat o pronunţată lărgire a cămăşii, se înscrie în tipologia cămăşilor ornamentate cu şire peste cot („chee peste cot"). Din vechea cămaşă locală, păstrează „ciupagul" de sub guler, denumit „cureluşă", astăzi mult îngustat. Gulerul foarte îngust, păstrează o cusătură tradiţională „urzită "şi apoi „umplută" în motive geometrice mărunte. Mîneca, ce se termină în „fodor" (volan) încreţit cu „brăţară", este ornamentată cu două ghirlande florale orizontale, una la nivelul cotului şi alta la bordura volanului. Cusătura, executată în negru cu puncte, numite „brînelește" sau „buciumeşte", se lucrează „după ochi", fără a număra firele pînzii, ceea ce reclamă o specializare şi a determinat totodată şi stereotipizarea motivelor ornamentale. Poalele sînt decorate cu două sau trei rînduri de ghirlande de porţiunea de jos.

„Zadia" din spate, roşie, a costumului vechi, s-a păstrat însă într-o formă mereu îngustată. Tesută în 4 iţe „în răvaşe", este ornamentată pe fondul („podul") roşu cu vărgi orizontale policrome. Preţios este decorul de „rotiţe" şi dantelă făcută cu acul de la tivul de jos. Vechiul opreg din faţă este astăzi înlocuit cu şorţul industrial.

Talia este încinsă cu brîul tricolor. Caracteristic costumului de Bucium sînt podoabele de aur şi argint între care se înscriu cerceii buciumăneşti şi salba din lanţuri cu aspect de filigran.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir şi încălţăminte.

Căciula este ţuguiată; pălăria veche cu borurile mari, ridicate, a fost înlocuită încă de la începutul secolului cu pălăria de „mătasă" (velur lucios). Caracteristic pălăriilor de aici este „boritaşul" un şiret auriu, înfăşurat de mai multe ori în jurul calotei. Cămaşa costumului de astăzi este dreaptă şi scurtă, fiind vîrîtă în

cioareci. Gulerul îngust ca şi „pumnarii" de la mîneci sînt ornamentate cu aceeaşi cusătură fină de „urzit" şi „umplut" în negru. Dar ornamentul principal şi caracteristic este plasat în jurul gurii cămăşii sub formă de frunze dinţate „florile aplecate" cusute cu punct „brînelesc". Cioarecii, confecţionaţi din pănură groasă sînt ornamentaţi pe cusături cu „şinor " negru. O piesă importantă a costumului bărbătesc este cureaua latâ cu patru limbi, brodată bogat pe porţiunea din faţă cu şuviţe colorate din meşină.

Tudra Munţilor Apuseni a fost de mult părăsită aici în favoarea hainelor de postav orăşăneşti. Cojocul, care aici a atins un înalt nivel artistic, cunoaşte două etape de evoluţie. În prima, apare pieptarul şi cojocul (scurt) cu clini, cu un ornament de broderie excepţional de fină în negru şi verde, care pare o dantelă pe fondul alb al pielii. Contemporan cu acesta este pieptarul bărbătesc înfundat. Aceste piese au trecut printr-o transformare încă la începutul secolului, devenind mai mici şi ornamentul îndesîndu-se în broderii compacte, care acoperă cu un strat suprafaţa ornamentată.

37 COSTUMUL DE HUEDIN — MUNŢII APUSENI

Aparţinînd răspîndirei zone a Munţilor Apuseni, costumul de pe versantul vestic al acestor munţi se înscrie într-o restrînsă enclavă etnografică, cu centrul în comuna Margău. Se încadrează în tipologia costumului femeiesc cu „ciupag" la cămaşă şi cu „zadie vînătă", răspîndită atît pe Valea Arieşului la Mocani cît şi peste Criş în Sălaj, ca şi înspre Lăpuş şi Năsăud, trecînd prin Cîmpia Transilvaniei pînă la Someş.

Costumul femeiesc care se încadrează în tipologia costumului femeiesc cu două catrinţe, se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşa, două „zadii" (catrinţe) şi încălţămintea. Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în două cozi. Femeia îşi împleteşte deasemenea părul cu două cozi şi îşi face „chică" (coc) la ceafă. Capul îl acoperă astăzi cu „năframa cu flori", industrială, legată la spate, sau în faţă. În ţinuta de sărbătoare se mai pune pe frunte (peste năframă) „dupceii" nişte bănuţi înşiraţi pe un şiret.

Cămaşa, ţesută din cînepă amestecată cu bumbac, este groasă şi „ţapănă". Datorită faptului că în costumul de aici zadiile se încing foarte sus — scurtînd talia — cămaşa este scurtă, unindu-se cu poalele deasupra mijlocului. Specific cămăşii din aceste locuri este „ciupagul" mare care susţine creţurile de sub guler. Dezvoltat în formă de trapez, pe pieptul cămăşii, ciupagul cusut peste şi printre muchiile creţurilor deţine cele mai preţioase şi interesante compoziţii ornamentale din arta cusăturilor populare ale Transilvaniei. Mîneca, terminată cu „frodă" (volan), are o particularitate locală prin disproporţia ce o prezintă între volanul neobişnuit de mare şi partea de sus a mînecii. Mîneca ornamentată bogat în sens vertical cu „ciulănaşul pe mînecă in jos" şi cu „bogoe" (ce reprezintă cheiţe), iar în sens orizontal cu „şirul peste cot" şi cu „şirul la mînecă" (la tivul volanului), este încărcată de cusături policrome, executate în puncte variate de veche tradiţie locală. Volanul este încreţit cu „trăsură", o cusătură similară ciupagului.

Zadia se încadrează în tipologia „zadiei vînăte" cu trupul vînăt „mnerîu" denumit local „peste pîntec" şi cu pragul de jos roşu denumită „pe la poală". Partea roşie — de jos —, care aici cuprinde jumătate din lungimea zadiei, se caracterizează prin coloritul mai estompat faţă de zadiile altor zone. „Vrîstrele" transversale sînt alese în războ şi unele cusute cu motive geometrice. Costumul neavînd bete, zadiile se leagă cu „baerele" lor.

Costumul bărbătesc se încadrează prin forma sa mai degrabă tipologiei costumului din zonele de vest ale ţării. Compus din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene) şi încălţăminte, nu are chimir, sau brîu.

Căciula („ciulica") este ţuguiată, pălăria frecventă de paie, este purtată vara. Cămaşa relativ scurtă păstrează forma dreaptă, dar cu mîneca încreţită la umăr şi cu „pumnărei" jos. Caracteristic cămăşii bărbăteşti este ornamentaţia bogată în cusătură policromă. Cioarecii drepţi sînt ornamentaţi cu „pcicături", încrustaţii de postav colorat la cusătură de unire a foilor şi cu aplicaţii pe buzunare. Ismenele largi „gacii" sînt bogat ornamentate la tivuri. Sistemele de cusătură, aceleaşi ca şi la costumul femeiesc, păstrează vechi şi variate puncte locale de cusătură.

Costumul este completat cu pieptarul despicat în faţă, sau încheiat pe umăr, ornamentat cu broderie de mătasă şi cu aplicaţii de meşină, într-o policromie care

38 COSTUMUL UNGURILOR DE CALATA

se asortează coloritului bogat al costumului de aici. Piesa de port specifică Munților Apuseni, tundra, este prezentă și aici cu denumirea de suman. Pe culoare neagră, este excepțional de bogat și artistic ornamentat cu postav aplicat și cusături colorate. O haină, de asemenea scurtă, este „frișul" alb purtat de bărbați, cu un redus decor de aplicații, în postav roșu.

Pe văile Crișului Repede, Calata, Almaș și Nadaș, între Cluj și Huedin, locuiesc împreună cu populația românească și cetățeni de naționalitate maghiară. Costumul acestui grup etnic este somptuos. Alături de unele elemente de veche tradiție, cum este fusta ridicată în față, („parta"), la fete și cusăturile la cămașă, șorț și fustă, acest costum a preluat numeroase elemente din costumul occidental și din cel orășenesc. Utilizarea materialelor industriale — între care excelează panglicile colorate — este, de asemenea, o particularitate ce caracterizează acest costum.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, poale, fustă, șorț, vestă și încălțăminte.

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit într-o coadă. În ținuta de sărbătoare fata se gătește cu „parta" așezată pe creștet compusă dintr-un cerc din carton ornamentat dens cu mărgele și paiete strălucitoare. La spatele partei atîrnă panglici colorate. Femeia poartă pe capul cu părul împletit și prins pe un cerc „kotykarika" la spate, o bonetă din dantelă, mărginită la frunte cu o panglică. Peste bonetă se leagă o țesătură pătrată, transparentă, denumită „dulamlé", brodată la colțuri cu lînă roșie.

Cămașa, confecționată din pînză creață țesută casnic, are croiala cămășii românești: încrețită la gît. Privind ornamentica, aceasta prezintă trei etape de evoluție: 1) „cămașa țărănească", cu ciupag, avînd numai gulerul și manșetele ornamentate prin cusătură, 2) cămașa cu „valfo", un fel de altiță pe umăr (de asemenea cu ciupag) și 3) cămașa cu cheiță pe mînecă, „koteses", cea mai bogat ornamentată. Remarcăm că punctele de cusătură ale gulerului, manșetei și ale „ciupagului" de sub guler, ca și șabacele, sînt realizate în sisteme de cusătură românească „pe fire" numărate. Punctul maghiar îl găsim la umăr „válfo", cu denumirea de „irasos" (lucrat pe desen).

Poalele „pengyel", confecționate din aceeași pînză creață, sînt încrețite în cute mici. Peste poale se îmbracă fusta, care apare în două categorii: „fersing", fusta din pînză albă, plisată mărunt, și „muszuj" sau „bagazia", confecționată din satin negru (sau altă nuanță închisă), avînd la poală — pe dos — o tiviturâ latâ (cca 20 cm) din postav colorat roșu, galben sau verde (după vîrstă sau ocazie). Această fustă plisată mărunt, despicată în față, se poartă cu colțurile din față ridicate și prinse la brîu sub șorț. În față se leagă șorțul, în colorit divers, compus din trei foi de material industrial. Foile șorțului sînt unite cu chee decorativă. Din cele două sisteme de ornamentare a șorțului, cel mai răspîndit este acela cu panglici înflorate, cel cu dantelă roșie aplicată fiind mai rar. Atît șorțul cît și fusta au creturile susținute — în dreptul șoldurilor — cu o cusătură măiestrită, „darazsolas", în formă de rețea.

Peste cămașă femeia poartă vesta strînsă pe bust, confecționată din postav sau decorată cu panglici și dantelă.

Podoabele și piesele anexe purtate accentuiază bogăția acestui costum. În afară de abundența mărgelelor de la gît, femeia mai atîrnă și o panglică pe spate. O podoabă ciudată, în formă de ciucuri mari (numită „coadă de cal"), făcută din mătase și mărgele o poartă în mînă. Pe braț mai poartă o năframă mare înflorată.

Costumul bărbătesc, mult mai simplu, se compune din: căciulă, sau pălărie, cămașă, chimir, cioareci (sau ismene), vestă și încălțăminte.

Căciula este neagră, rotundă. Pălăria cu borul ridicat, „pörgekalap", este ornamentată bogat cu mărgele în ținuta de sărbătoare. Cămășii vechi, scurte pînă la talie, cu gulerul mic și mîneca largă, i-a urmat cămașa mai lungă, cu gulerul răsfrînt, mîneca încrețită și prinsă jos în manșetă. Ismenele, compuse din cîte 3 foi, sînt largi și încutate mărunt. Cioarecii și vesta confecționați din pănură albă, prezintă o redusă ornamentație prin aplicarea de postav colorat. Chimirul lat se purta pe piele, cămașa fiind scurtă. Astăzi cureaua cu ținte din metal înlocuiește

39 COSTUMUL DE NĂSĂUD

chimirul. La gît se poartă o legătoare, mai de mult din țesătură casnică, iar astăzi din material industrial.

Pieptarele au cunoscut o mare răspîndire în zona Calatei. În formă despicată în față, sînt ornamentate bogat cu broderie din mătasă sau lînă și aplicații de mașină. Dintre hainele din pănură purtate deopotrivă de femei și de bărbați enumerăm „cundra", „bujka„ și „sumanul". O haină de stepă, adusă aici din pusta Ungariei, este „szür"-ul voluminos, croit în clini drepți, cu guler mare, ornamentat bogat cu aplicații de șireturi și postav.

Costumul de Năsăud surprinde prin culoare și prospețime. Contrastul impresionant între albul cămășii și roșul puternic al catrințelor, ornamentul colorat — adeseori în motive florale — cusut cu mărgele și „penele de păun" purtate pe pălării de feciorii îmbrăcați în pieptare cu ciucuri constituie elementele caracteristice ale portului popular din această străveche enclavă etnografică.

Costumul femeiesc aparține tipologiei cu „2 catrințe". La originea sa el aparține ariei de răspîndire a costumului cu cămașa „cu ciupag" și cu „zadia vînată", ce se întinde de la zona Mocanilor, pe Valea Arieșului (din Munții Apuseni) — în linie diagonală — pînă în Ținutul Năsăudului, pe Valea Someșului. În amintirea bătrînelor mai trăiește acest costum cu „cămașă cu chiept" (cu ciupag) și „zadie cu trup vînăt și turiac roșu", pe care l-au purtat bunicele lor. Încă din secolul trecut, acest costum s-a înlocuit treptat cu noul tip de costum năsăudean, care a păstrat unele elemente diluate din formele originare.

Se compune din năframă (sau sovon), cămașă cu poalele două „pînzături" sau „zadii", „frînghiile" și încălțămintea. Fetele poartă părul în cosițe împletite din creștetul capului și una sau două cozi pe spate. În ținuta de sărbătoare prind flori „struțuri" pe cosițe. La tîmple sînt prinse „păunițele", două semicercuri făcute din pene negre cu flori și mărgele colorate care sînt legate de cununa de flori pusă pe creștet. Femeia își duce cozile de păr pe creștet, denumite „steble", peste care poartă în mod curent „năframa" industrială. Ca o mărturie a vechiului port a rămas „sovonul", formă de împrobodire a nevestei în primele zile după căsătorie. Sovonul, compus dintr-un ștergar lung (sau pînză de „giolgiu"), se înfășoară pe cap în formă de turban. Peste sovon se pun „păunițele" și cununa de flori.

Cămașa încrețită la gît are gulerul cusut de obicei cu tehnica de „pui pe dos" și întărit la margine cu „brînel". Sub guler, creturile sînt susținute cu „trăsură", „lînceț", o cusătură peste creturi. Mîneca largă se termină în volan „fodor", care este încrețit de asemenea cu „trăsură" sau „lînceț". Ornamentația mînecii se reduce la „șirul" sau „penele peste cot", un rînd orizontal la nivelul cotului și la „șirele pe fodor", o bordură a volanului. Restul cămășii este alb, fără decor. Remarcăm motivele florale alături de cele vechi geometrice și policromia bogată, aproape toate genurile de cusături fiind „umplute" cu mărgele colorate. Poalele albe nu sînt ornamentate.

Catrințele („zadii" sau „pînzături") se poartă perechi, în față și la spate. Ornamentul specific Năsăudului sînt „vrîstele" orizontale de lățimi diferite dispuse pe fondul, „podul", roșu al catrinței. Determinate de lățimea și de distribuția vrîstelor, ca și de coloritul lor, deosebim multiple variante de catrințe în portul năsăudean. Un element caracteristic și de origine necunoscută este „geana" sau „lătunoiul", o dungă din „fire sucite" sau alt motiv îngust, care se întinde pe porțiunea de sus a catrinței (la nivelul șoldurilor) și care este nelipsită. În dispoziția vrîstelor se respectă o anumită ordine, astfel prezența „galbenelor", 4 dungi late, la o anumită distanță este generală. Mai recent, catrința din față a fost înlocuită — în unele cazuri — cu „șurțul" monocrom, fără vrîste. La poala catrinței se întinde o bordură florală, brodată denumită „alesătură", care lipsea la catrințele vechi.

Peste catrințe, mijlocul se încinge cu betele, „frînghii", ornamentate linear pe lungime.

Femeile poartă la gît „bertițe" împletite din mărgele și „taleri" (salbe din bani de argint).

Costumul bărbătesc se compune din căciulă (cușmă) sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), chimir și încălțăminte.

Căciula neagră este țuguiată, pălăria cu borul foarte mare este ornamentată pe calotă cu 2—3 „bertițe" din mărgele colorate. Pe partea dreaptă este prinsă

(de calotă) „pana de păun", un mare semicerc compus din 5—6 rînduri de pene de păun (în total cca. 500 pene), purtată de feciori pînă la căsătorie.

Cămaşa de ţinută are platcă, de care sînt prinse încreţite mînecile, largi jos. Gulerul răsfrînt, ca şi platca pe umeri, tivul mînecii şi al poalei sînt ornamentate prin cusătură cu mărgele în motive florale policrome. Cioarecii din pănură, strîmţi, se poartă vîrîţi în cisme. Chimirul, „cureaua", contemporan acestui costum este bogat ornamentat prin cusături din piele policromă. În vechime cureaua se decora cu „prîsnele" din aramă înşirate de-a lungul curelei. Apar şi ţintele de cositor.

Pieptarul este nelipsit din componenţa costumului şi fiind foarte colorat, brodat cu mătasă, ornat cu aplicaţii de meşină şi cu ciucuri, întregeşte caracterul vioi al costumului. Cojoacele, fie mari, fie mici, păstrează toate acelaşi stil în colorit şi în sistemul ornamental.

Sumanul este alb, denumit „chiton". Astăzi se poartă negru sau lai. Femeile poartă în ţinuta de sărbătoare zeghea albastră.

40 COSTUMUL DIN CÎMPIA TRANSILVANIEI

Cîmpia Transilvaniei se încadrează în aria de răspîndire a costumului femeiesc cu „ciupag" la cămaşă şi cu „catrinţă vînătă".

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, două catrinţe, bete şi încălţăminte.

Fata poartă capul descoperit, cu părul împletit în cosiţe la ocazii, sărbători sau nuntă, cînd poartă pe cap „bertiţă" (zgardă) din mărgele, sau cununa de flori. Femeia se piaptănă cu două cozi legate în jurul capului. Pe cap se punea întîi „ceapsa cu brusturi", o căiţă confecţionată din mătasă înflorată (fundul) şi o dantelă neagră, încutată, din care se făcea „brusturele" volanul. Peste ceapsă (care era legată sub bărbie) se pun, ştergarul alb, sau, mai recent, „căpeţelul", o pînză mai subţire, cu care femeia se îmbrobodeşte în aşa fel ca să se vadă brusturele cepsii.

Cămaşa costumului păstrează în mod fidel forma cămăşii cu „ciupag". Încreţită la gît, este ornamentată pe piept cu ciupagul, realizat dintr-o cusătură peste muchiile creţurilor (în formă de trapez), frecvent în colorit roşu. Mîneca largă, cu volan („fodori") este ornamentată cu „şire peste cot" şi „şiruleţ" mai mic la volan. Foile sînt încheiate cu cheiţă artistică. Poalele albe sînt tivite simplu. Caracteristic cămăşii de aici este dimensiunea mai redusă a ciupagului.

Catrinţa vînătă („mnerîi") se purta perechi. Partea superioară, în colorit vînăt, monocrom, este denumită „trup", iar cea de jos, în roşu „tureac", este bogat ornamentată cu alesături geometrice în război, dispuse în registre. Caracteristic catrinţei din aceste locuri este „tureacul" mai îngust, faţă de catrinţele vînete din alte zone. Marginile tivite îngrijit şi artistic (cu „dupăceală") aparţin tipologiei generale ale acestei piese de port.

Peste catrinţe talia se încinge cu „brăcină" din lînă, în motiv linear de „curcubeu".

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir şi încălţăminte. Astăzi, costumul bărbătesc prezintă tipul de costum al Mărginimei Sibiului, avînd pălăria mică şi cămaşa cu „barburi" (cîte doi clini intercalaţi în faţă şi spate), avînd pe piept un ornament în formă de cruce, cusut cu negru.

Costumul vechi de Cîmpia Transilvaniei avea cămaşa dreaptă cu gulerul mic, iar pălăria cu borul mare prezenta mai degrabă înrudiri cu costumul de Năsăud, aşa cum de altfel a păstrat asemănarea şi pieptarul cu ciucuri, ca şi chimirul. Cioarecii din pănură albă sînt strîmţi pe picior. Menţionăm ca o particularitate locală, chimirul, „cureaua" cu prisnele", discuri din alamă, lucrate artistic, care sînt înşirate de-a lungul chimirului.

Sumanul negru sau brun prezintă forma generală cu clini şi gulerul drept, ornamentaţia însă îl leagă de tipologia locală prin broderia în culoare albă, plasată la cusătură de unire a clinilor şi la tivuri, ornament mai rar întîlnit la alte sumane.

41 COSTUMUL DE TÎRNAVE

Unitatea costumului popular de Tîrnave este uimitoare dat fiind extinsa zonă a acestor două rîuri, care străbat podişul Transilvaniei începînd de la poalele Carpaţilor orientali pînă la Mureş. Costumul de Tîrnave, prin păstrarea unor forme străvechi din vestimentaţia ţărănească — atît locală, cît şi de peste munţi, din vechea Ţară Românească — ocupă un loc important în studiul portului popular. El serveşte totodată şi ca un exemplu pozitiv de preluare a unor elemente din portul populaţiilor conlocuitoare, elemente pe care le-a asimilat prin prelucrarea lor în tehnica tradiţională a industriei casnice româneşti.

Costumul femeiesc care aparţine tipologiei costumului cu catrinţă la spate şi şorţ în faţă, se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, poale, catrinţă, şorţ şi încălţăminte.

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în două cozi puse împrejurul capului. În ţinuta de sărbătoare se gătesc cu „zgherdanul" şi „creaţa", panglici ornamentate cu mărgele.

Femeia se piaptănă cu „cosiţe" sau „plete" la urechi. Pe capul legat cu o cîrpă roşie se aşază „vălitoarea", o broboadă fixă în formă de cerc „brobodelnic", montată dintr-un ştergar cu un capăt ce atîrnă la spate. În afară de vălitoare, mai găsim pe Tîrnave diferite sisteme de broboade.

Cămaşa de Tîrnave, croită cu foile încreţite la gît, păstrează în structura sa un important element de veche tradiţie şi anume încreţitura mînecii la umăr, unde se uneşte cu porţiunea umărului „altiţa", denumire ce a fost trecută asupra ornamentului ce apare în acest loc. Această formă a mînecii o găsim şi la cămăşile din vechile provincii: Ţara Românească şi Moldova, unde porţiunea respectivă se numeşte de asemenea altiţă. Încreţitura ce urmează sub altiţă este executată în punct de „trăsuri pe fir", specific transilvănean. Rîndurile verticale pe braţ apar aici sub forma de „şire de pui", în motive mărunte înşirate în linii scurte. Un element ornamental ce se leagă de specificul transilvănean este şi „cheiţa" ce străbate mîneca de la guler pînă jos. Gulerul îngust este cusut cu „urzitură la fir", iar sub guler găsim ciupagul mic cusut cu „trăsură pe fir". Mîneca se termină jos, fie în „bentiţă", care stinge mîneca „întoarsă", fie în „fodor" (volan) susţinut de încreţitura pe fir „beata". Printre aceste ornamente înguste rămîne vizibilă o mare suprafaţă a pînzei albe. Mîneca ornamentată cu altiţă pe umăr aparţine femeilor căsătorite, cămăşile fetelor tinere avînd cusătura peste cot, denumită „bodogoenele", care este întreţăiată de „mreajă", o dantelă ce înlocuieşte cheiţa.

Catrinţa, care mai de mult se purta în bucăţi perechi, astăzi a rămas numai la spate. În coloritul de fond roşu, catrinţa de Tîrnave prezintă o mare varietate prin gruparea vărgilor înguste, depuse peste întreaga suprafaţă.

„Şurţul" este compus din două sau trei foi, unite cu cheiţă „purecel". Ţesut casnic din lînă şi ales cu unul sau trei rînduri de motive geometrice la poală, are la tiv ciucuri colorati. Se poartă încreţit şi legat la talie cu „brăcină".

Podoabele tîrnăvencelor sînt mărgelele şi salbele de bani.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir şi încălţăminte. Căciula se poartă ţuguiată şi în ţinută de sărbătoare este ornamentată cu flori. Pălăria de astăzi este mică, ornamentată pe calotă cu „bertiţe" şi cu „strîmbuleţ" roşu. Cămaşa veche, cea dreaptă, era numită „cămaşa iobăgească". În zona Tîrnavelor, ca şi în Mărginimea Sibiului şi Munţii Apuseni, a fost răspîndită cămaşa cu „barburi" (cu clini în faţă şi spate), aici însă i-a luat locul „cămaşa cu pumnari", specifică Tîrnavelor prin cusătura policromă, plasată pe guler, la gură şi la „pumnarii" laţi. Cioarecii confecţionaţi din pănură albă erau neornamentaţi în vechime, astăzi însă apar cu un decor colorat la „cheiţa" clinului din spate şi la manşete, sub denumirea de „strîmbuleţ". La talie se poartă chimirul, peste care se încinge „cureaua cu bunghi".

Cojoacele purtate în zona Tîrnavelor aparţin diferitelor tipuri, dintre care cel mai frecvent este acela din centrul zonei, considerat ca tipul tîrnăvean. Pieptarele înfundate, ca şi cele despicate (purtate de femei) sînt brodate cu mătasă roşie în motive florale mărunte.

Hainele din pănură sînt foarte variate, unele de veche tradiţie, cum este „sarica" sau „zeghea" şi sumanul fără guler şi unele mai recente, ca „clicinul" scurt sau „frigura".

42
COSTUMUL SECUILOR

Pe lîngă bogata creaţie artistică a populaţiei secuieşti, manifestată în multiple domenii: casa de locuit, ţesăturile de interior, arta lemnului, ceramica etc., pînă la frumoasele ouă încondeiate, portul popular al secuilor apare modest şi sobru, sugerînd ideea că ţăranca secuiancă şi-a orientat preocupările înspre arta minunatelor covoare, a ţesăturilor şi cusăturilor care împodobesc casa de locuit şi mai puţin înspre împodobirea îmbrăcămintii.

Costumul femeiesc, care nu a păstrat nici un element din vestimentaţia asiatică a vechilor maghiari, se încadrează în tipologia costumului popular din Europa occidentală, caracteristică prin vesta ajustată pe bust, fusta largă, încreţită la talie, şi şorţul creţ, prins în faţă.

Fetele poartă părul împletit într-o coadă la spate, legat pe creştet cu o panglică simplă, sau ornamentată cu flori artificiale. Femeile poartă peste părul pieptănat cu coc o bonetă „csepesz", confecţionată din material industrial, negru. Peste „csepesz" femeia pune o năframă (în vechime purta şi o pălărie din pîslă neagră).

Cămaşa, croită drept, cu mînecile prinse de la umăr şi gulerul mic, este ornamentată redus, cu o dantelă croşetată, prinsă la marginea gulerului şi a mînecilor. Caracteristic croielii este un mic clin triunghiular denumit „pike", introdus pe umeri la răscroitura gîtului.

Piesa cea mai colorată, care determină, prin cromatică, tipologia zonală a costumului, este fusta „rokolja", încreţită la talie. Ţesută în casă din bumbac, ornamentată în vechime cu dungi verticale roşii şi negre, sau cafenii, iar astăzi în nuanţe de culori mai variate. Fustele costumului vechi erau croite într-una, pînă jos; cele mai recente au un volan care împarte linia fustei aproape în jumătate. La tiv şi la baza volanului, fusta este delimitată cu o dungă neagră din material industrial.

În faţă, secuianca poartă şorţul încreţit, care este confecţionat, fie din ţesătură din casă (în culori), fie din pînză albă industrială.

Peste cămaşă se poartă vesta „laibi", confecţionată fie din ţesătura de casă a fustei, fie din mătasă sau catifea.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir sau curea, vestă şi încălţăminte.

Căciula (kucsma) secuiască se caracterizează printr-o bantă răsfrîntă la margine. Pălăria industrială este împodobită cu flori în ţinuta de sărbătoare. Cămaşa veche, dreaptă, a fost de mult înlocuită cu cămaşa cu platcă. În trecut cămaşa se purta peste cioareci, încinsă cu chimir. Cioarecii din pănură albă sînt strînşi pe picior cu tivitură de postav roşu sau negru la cusături şi buzunare. La baza buzunarelor apare un ornament de şireturi negre, sau roşii „vitéz bőtés". Denumirea lor „harisnya" (ciorapi) ne aminteşte că în vechime cioarecii se compuneau din doi craci separaţi, prinşi cu nişte găici de baierul de la talie. Vesta „laibi" este confecţionată din pănura albă a cioarecilor, în unele locuri însă se poartă şi vesta din postav albastru. La gît, bărbaţii purtau o legătoare din diverse materiale colorate. Pieptarele, părăsite în portul de astăzi, erau scurte, din piele albă, ornamentate cu broderie în motive florale policrome. Se mai poartă de către bărbaţi pieptarele înfundate.

Hainele din pănură, purtate atît de femei cît şi de bărbaţi, prezintă o mare varietate, unele fiind scurte; „rekli", „kurti" sau „vizitka" la femei, sau „ujjas", „cedele" la bărbaţi, iar altele mai lungi, cum este „zeke" sau „condra".

43
COSTUMUL DIN ŢARA BÎRSEI

Restrînsă enclavă etnografică la trecătoarea dintre Transilvania şi Ţara Românească, între Rîşnov şi Rucărul Muscelului, zona Branului aparţine, prin forma costumului său popular, tipologiei costumului cu fotă a Muscelului. Avînd aceeaşi structură şi supus aceloraşi canoane în compoziţia ornamentului şi amplasarea acestuia în spaţiu, am putea considera acest costum ca o ramură a portului popular din Muscel. Totuşi, examinînd îndeaproape unele detalii, vom descoperi elementele caracteristice care conturează personalitatea bine închegată a costumului popular de Bran.

Costumul femeiesc. Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în două cozi atîrnate pe spate. În ţinuta de sărbătoare se împodobesc pe cap cu flori.

larna poartă basma de lînă. Femeia îşi aşază peste părul strîns la ceafă, „căiţa" din postav, legată sub bărbie. Peste căiţă se îmbrobodeşte cu ştergarul de cap, ţesut din cînepă, in, sau bumbac mai de mult şi din borangic mai recent. Felul de a se îmbrobodi depinde de vîrstă şi ocazie, cel mai frecvent fiind acela cu un capăt al ştergarului dus sub bărbie şi aruncat peste creştetul capului spre dreapta. Maramele de Bran au un specific propriu prin decorul de motive mărunte, dispuse omogen pe o mare suprafaţă a capetelor, delimitate, la margine, cu un şabac ales în război.

Cămaşa, încreţită la gît, se înscrie în sistemul ornamental cu „altiţă", cu unele particularităţi locale, care se referă la următoarele detalii: altiţa este îngustă, fiind formată numai din unul sau două rînduri; încreţul lipseşte, astfel rîul mînecii ajunge pînă la altiţă; mîneca se poartă întoarsă („cu obînzica întoarsă") la încheietura mînecii. Pe pieptul cămăşii, sub guler, apare la unele cămăşi „ciupagul", cusătura peste creţuri proprie cămăşilor din Transilvania. Elementele comune cu Muscelul apar în stilul ornamentaţiei cu aceleaşi motive de frunze, „fuşti" axate pe „şabac" la mînecă şi cu decorul grupat în pătrate mari, „stuci", pe piept.

În zona Branului găsim însă urmele altui tip de cămaşă, cămaşa cu mînecă răsucită, pe care am semnalat-o şi în Vrancea, fără însă să cunoaştem originea acestei ciudate forme de cămaşă.

Fota de Bran se remarcă de asemenea prin unele particularităţi proprii: lărgimea neobişnuită a cîmpului negru de la spate (astfel că fota se poartă încutată la spate) şi căpătîiele fotei, „pulpanele" cu fondul roşu aprins, brăzdat de dungi severe, la distanţe egale. Ţesătura nevedită în 4 iţe, care dă relieful de ochiuri suprafeţei pulpanelor, este de asemenea un element specific, care conturează caracterul unic al fotei de Bran.

Cu brîul roşu (de cca. 15 cm) se încinge mijlocul peste cămaşă, iar după ce s-a prins fota, se leagă „brăciile" (betele) alese în nevedituri.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), brîu, chimir, curea, „läibărică" (vestă) şi încălţăminte.

Căciula are formă „mocănească", pălăria este din pîslă neagră cu calotă mică şi borurile mari. Cămaşa, confecţionată din pînză cu „mărgini (dungi galbene, care mărginesc foile de pînză) este croită dreaptă, cu mînecile largi prinse de la umăr, guler mic, drept şi cîte trei clini pe o parte. Un decor preţios al cămăşii îl constituie cheile „strînsoarea" (cu care se unesc foile cămăşii), cusute în colorit alternat. Cioarecii din dimie albă, largi pe picior, sînt simpli, fără ornamente de bîrnaşe. Brîul este roşu, la fel cu acela al femeilor, doar mai lat. Peste brîu se poartă chimirul. Praşchia, o curea lungă (3—4 m. lungime), ornamentată cu nasturi de aramă, se încinge fie peste brîu, fie peste chimir. Peste cămaşă se îmbracă „läibărica" de zechi (din dimie), fie în culoare naturală brună, fie vopsită în negru.

Cojocul cu mîneci se purta pînă peste şolduri, denumit şi „cojoc scurt". Ornamentul, redus la unele motive de triunghiuri brodate pe feţe cu lînă sau mătase neagră, este specific aici. Pieptarul purtat de bărbaţi era înfundat (încheiat pe umeri).

În această zonă de interferenţă a elementelor de port transilvănean cu cele din portul muscelean, găsim o mare varietate de haine din dimie, unele din ele aparţinînd vieţii pastorale. Astfel: zeghea, şuba sau cheba, mînecarul şi străvechea haină „sarica", fac toate parte din inventarul vestimentaţiei din zona Branului.

44
COSTUMUL DIN ŢARA OLTULUI

Portul popular din zona Făgăraşului prezintă o mare varietate de forme, care oscilează de la o tipologie la alta, fiind dificil de a contura cu precizie caracterul costumului din aceste locuri. Totuşi, portul „pomeselnicului" cu „căiţa cu aripi", a „păsturilor din cioarec", a „cămăşii cu reţe" şi a „buboului" arhaic, ne ajută să stabilim unele criterii care au stat la baza închegării şi a evoluţiei vestimentaţiei din acest loc şi să selecţionăm elementele tradiţionale, din care a crescut şi s-a dezvoltat costumul din etapă în etapă pînă la forma sa de astăzi.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, păstură sau şorţ, brîu, bete şi încălţăminte.

Fetele purtau înainte părul scurt, retezat pe sub urechi, sau lung și împletit în 2 codițe. Pe cap purtau pălărie din pîslă neagră cu un decor de ciucuri, „canafi", pe calotă. Femeile se împletesc cu 2 cozi, strînse la ceafă, peste care pun „căița de păr", o mică bonetă din pînză, legată sub bărbie. Pe frunte leagă „fruntarul", o panglică ornamentată cu mărgele. Peste aceste două piese se așază „căița cu cipcă" sau „căița cu aripi". Peste această bonetă se leagă „pomeselnicul", un ștergar din bumbac, țesut de mînă, cu capetele alese din nevedituri, numite „ciurele". Felul de a lega pomeselnicul depinde de vîrsta femeii, de ocazie, dar și de tipul local, dat fiind diferențele ce apar de la sat la sat.

Cămașa este croită cu flori încrețite la gît. Mîneca se termină într-un volănaș mic, „fodorul", susținut de „brățărușă", cusută peste muchiile creturilor.

Găsim mai multe tipuri de cămașă, dintre care cel mai vechi cunoscut este „cămașa cu poale într-una", partea superioară a acesteia fiind numită „brîu". Gulerul și gura cămășii sînt cusute cu arnici roșu; pe lîngă gură se înșiră 1—2 rînduri de „stele cu coarne" sau „stele crestate". Mîneca deține un ornament specific Făgărașului, „rețea", o dantelă ce se întinde pe braț de la guler pînă jos și unește foile de pînză (înlocuind cheea) și este ornamentată cu „pui peste cot", cusuți de asemenea cu arnici roșu.

Cămașa veche cu „rețe" și „pui roșu" a dat naștere altor variante, care au păstrat „rețea", dar au părăsit puii de la gură, iar puii peste cot roșii îi găsim înlocuiți cu „puii pe dos" în colorit negru. În etapele ce au urmat, cămașa primește alte înfățișări: este țesută în 3—4 ițe, cu năvăduri „în ciurele", ornamentul de la cot se mută pe umăr sau se resfiră pe suprafața mînecii, fără a respecta ordinea consacrată.

Pe partea inferioară a corpului, îmbrăcată cu poalele, se succed, în timp, mai multe categorii de „catrințe", dintre care cea mai veche este „păstura din cioarec". Confecționată din două foi de pănură („cioarec") late, aceasta cuprindea strîns corpul femeii, fără a mai fi nevoie de a purta și la spate o catrință. Păsturile sînt date la piuă și „glățuite" (lustruite cu o tehnică specifică) avînd la marginea de jos ciucuri „frînghii" Acestei păsturi i-au urmat o serie de variante, unele purtate numai în față, cum sînt: „păsturica vînătă" sau neagră, țesută în nevedituri (gen macat); „păstura cu fir amestecat" (urzeala neagră și beteala roșie), cu un „rînd de flori" și bordură aleasă la poală, și în fine „șurțul", format dintr-o țesătură largă (cca 1,50 m), purtat încrețit. La spate se prinde „păstura de spate" vînătă sau neagră. Se poartă și singur, învelind corpul femeii, ca un vîlnic.

Brîul tipic de Făgăraș are ornament linear, dispus pe lungime.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), chimir („șerpar") și încălțăminte.

Căciula se poartă țuguiată, pălăria cu borul mic este garnisită — în ținuta de sărbătoare — cu un ciucure mare („canaf") și cu o podoabă din mărgele și flori numită „vrîste", care atîrnă peste borul pălăriei. Cămașa veche, „românească", era croită drept, cu guler îngust, mîneci largi, păstrînd tipul generalizat al cămășii bărbătești originare. A urmat cămașa de tip nou, „nemțească", cu gulerul rîsfrînt, mîneca încrețită la umăr și prinsă în pumnași jos, iar pe piept cu un ornament de cerculețe denumite „streafuri", după modelul cămășii de oraș. Această cămașă este ornamentată în două tehnici: cu tighele cusute cu mașina (pe guler, umeri, piept) și cusături de mînă, între care menționăm încrețiturile artistice, „zbîrciogii", de la mînecă și „strîmbuleții", colțișorii de la guler și umeri.

Cioarecii confecționați din pănură sînt ceva mai largi decît cei din Sibiu. Ornamentul specific al acestora este bordura neagră de „creste la cioareci", realizată din postav aplicat. Chimirul, „șerparul", mai lat înainte, este ornamentat cu motive stanțate și cusături cu șuvițe din piele colorată, denumite „cosoaie".

Pieptarele întregesc costumul. Pieptarul înfundat, cu ornamentul de „floare pe piept", înainte era purtat de femei. Astăzi este frecvent pieptarul despicat, ornamentat bogat pe piept. Bărbații poartă pieptar înfundat, „cu gură", o despicătură mică la piept. Pintre hainele de lînă, „buboul" reprezintă elementul tradițional al Făgărașului. O altă haină „recălul", în vărgi, sau simplu, în culoarea brună a lînei, este de asemenea caracteristic portului de Făgăraș.

45 COSTUMUL DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI

În Mărginimea Sibiului, o întinsă zonă subcarpatică, s-a dezvoltat un port popular cu o personalitate bine cunoscută, în forme determinate de ocupația oamenilor de aici. Culoarea albă în contrast cu decorul negru al costumului, impresionează prin curățenie și prospețime și s-ar putea afirma că nici un costum din țara noastră nu are albul atît de strălucitor ca cel al Mărginimei.

Costumul femeiesc cunoaște două etape în dezvoltarea sa: costumul secolului trecut (intrat și în secolul actual), păstrat în amintirea și lăzile bătrînilor din satele mai înfundate în munți, și costumul nou, „de Sălișteˮ, care stîrnește prin eleganța sa o admirație unanimă și tinde să înlocuiască costumul multor zone din țara noastră.

Costumul vechi se încadrează în tipologia costumului cu șorț în față și catrință la spate. Se compune din „broboadă" sau „velitoare" pe cap, cămașă într-una cu poalele, șorț, catrință, brîu și încălțăminte.

Costumul nou se încadrează în tipologia costumului cu două catrințe și se compune din „pahiol" pe cap, iie, poale, două catrințe, brîu și încălțăminte.

În vechime fetele purtau părul pieptănat „cu bortă", o coadă împletită în jurul frunții, dusă la ceafă și încorporată în coada din spate, în care se legau „ciucurii cu șinor" făcuți din lînă. Purtau și „coturi" (cîrpe) albe „chindisite" de ele cu „pene".

Femeia purta pe capul pieptănat cu două cozi legate pe creștet, broboada sau vălitoarea, o legătură din pînză, în formă de cerc. Broboada, purtată în satele „din sus de Sălișteˮ pînă la Poiana, are formă înălțată, de semicerc, compusă din 30—35 „doage" (creturi) dese, făcute „din degete", de către femei specializate. Așezată pe cap, are la spate „coada" broboadei „chindisită" în cusături și cu ciucuri. Forma broboadei diferă în Jina și pe Valea Sebeșului.

Cămașa femeiască aparține tipologiei de cămăși „cu umeraș și șire" pe mînecă, Mărginimea Sibiului fiind considerată ca zona de baștină a acestui tip de cămașă. Cămașa veche, confecționată din pînză cu vărgulețe roșii („geolgiu cu hire") are dimensiunile mari. Încrețită sub guler cu „ciupag", are și spatele cu „creț după cap". Mîneca lungă și largă, terminată în „betuță", se poartă „întornată". Ornamentul mînecii, delicat, se reduce la „cheița" cusută cu galben, la „umeraș" sau „altiță" (o dunguliță pe umăr), la două șire lungi pe braț, numite „dul" sau „ciubac", și trei șire scurte, pornite din umeraș. Toate aceste ornamente lineare sînt cusute cu lînică sau mătasă neagră în puncte de o finețe unică, finețea decorului fiind caracteristică cămășilor cu umeraș și șire.

Pe poalele albe, neornamentate, se pune „catrința vînătă" sau roșie (ornamentată cu vărgulețe orizontale) la spate și șorțul negru (compus din două foi și ornamentat discret la tiv) în față.

La talie se încinge, peste catrință și șorț, brîul ales în dungi sau „brîul turcesc" (adus din Dobrogea de ciobanii transhumanți).

În costumul nou „de Sălișteˮ femeia poartă „pahiol" (un voal din fir de mătasă) legat pe cap. Cămașa mai puțin largă, cu mînecile mai scurte, care se termină în volan „fodrăˮ, este ornamentată cu „ciocănele", niște dungi negre, cusute dens, care se întind vertical atît pe mînecă, cît și pe piept. Umerelul a rămas pe umăr tot atît de discret, iar printre ciocănele se întind și „șirele scurte", cusute în puncte minuscule, pe firul mărunt al pînzei „de geolgi" industrial. Poalele albe sînt neornamentate.

Cele două catrințe sînt făcute din postav negru. Ornamentate la poală cu o bordură brodată cu fir auriu și mătasă, sînt tivite cu o dantelă neagră, catrința din față avînd însă ciucuri la tivul de jos. Brîul costumului nou este țesut în tricolor.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), chimir și încălțăminte. Căciula ciobănească este rotundă și evazată. Pălăria veche, din pîslă cu „pereții mariˮ, a fost înlocuită cu pălăriuța mică, cu borul foarte îngust. Cămașa veche era confecționată din „pînză cu hir" (pînză de casă cu vergi roșii), cea nouă din pînză industrială. Ambele cămăși păstrează o cro-
ială de veche tradiție, „cu barburi", (cîte doi clini intercalați în mijlocul stanilor

din față și spate) legată de un ornament specific, asemănător cu o cruce, care este cusut în puncte mărunte. Cioarecii din pănură albă au o croială adecvată, astfel că ei se mulează pe picior. La cusătura de unire a foilor se întind „mieluşeii", mici proeminențe ale tivului, care este susținut de o aţă trasă pe dos.

Cureaua sau chimirul este nelipsită din costumul ciobanului mărginean şi prin decorul artistic, brodat cu şuviţe de piele, sau din metal, această piesă de port este o adevărată creaţie artistică. Peste chimir, ciobanii se mai încing şi cu „praştia", o cureluşă de cca 3 m.

Cojoacele şi-au găsit aici o frecventă utilizare, dezvoltîndu-se din diverse forme: pieptare înfundate, despicate („naţionale"), cojoace scurte şi bituşa. Cu excepţia „bituşei" ciobăneşti care nu este ornamentată, toate celelalte categorii de pieptare sînt brodate — în ornamente specifice — cu aceeaşi excepţională finețe ce caracterizează costumul acestei zone.

Dintre hainele de dimie amintim „ţundra" neagră, care se purta cu 12 clini de către femeile tinere şi de fete, avînd însă şi forma scurtă pentru muncă şi purtare.

46 COSTUMUL SAŞILOR

Populaţia săsească, răspîndită în diverse zone şi în diverse perioade istorice pe suprafaţa Transilvaniei, prezintă în portul său popular unele diferenţieri locale ce au determinat caracterul specific al costumului din fiecare zonă în parte. Totuşi, unitatea puternică a portului popular săsesc apare în structura sa de bază, care păstrează caracterul specific al costumului occidental germanic.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, fustă, vestă, şorţ, cordon şi încălţăminte.

Fetele poartă peste părul împletit în două cozi aduse pe creştet un cilindru, „borten", din catifea neagră, aşezat pe creştet. La spate atîrnă panglici înflorate. Femeile îşi acoperă părul, de asemenea împletit în două cozi aduse pe creştet, şi fixate pe un suport, „Quetsche", cu o bonetă din dantelă. Peste bonetă urmează îmbrobodirea, „Bockelung", cu o ţesătură albă, transparentă şi vaporoasă ce evocă imagini medievale şi care se face în diverse forme de la o zonă la alta. Acele decorative, „bockel Nadeln" (realizări artistice de podoabe metalice, în stil germanic) fixează broboada de bonetă, şi panglici înflorate, leagă capul sub broboadă.

Cămaşa, confecţionată înainte din pînză de cînepă, sau în şi mai recent din pînză fină, industrială, este încreţită sub gulerul îngust cu o cusătură printre creţuri „Gereihsel" (în genul ciupagului) de veche tradiţie în costumul german. Mîneca largă este prinsă jos într-un galon „Preisen", ornamentat prin cusături colorate şi avînd la margine o dantelă făcută cu andrele.

Fusta „Rock" este confecţionată din material industrial, în colorit închis. Decorul este plasat la poala fustei sub formă de galoane (3—5) din panglică înflorată şi mai rar cu broderie de mînă.

Peste fusta foarte largă se pune, în faţă, şorţul compus din 2—3 foi, încreţit la talie. Se acordă o mare atenţie ornamentării şorţului, acesta avînd şi rol decorativ în ţinuta de sărbătoare. În unele zone şorţul este confecţionat din catifea sau mătasă industrială, în altele din pînză albă, ornamentat prin cusătură de mînă, iar în Ţara Bîrsei şorţul este făcut din „tül" negru, brodat de mînă. În zona Bistriţei apare şi şorţul „Harras", ţesut din lînă în forma catrinţelor învărgate, de Năsăud, ca o mărturie a preluării elementelor româneşti în vestimentaţia săsească.

Vesta în formă de corsaj ajustat este încheiată în faţă cu nasturi sau cataname din metal. În zona Bistriţei vesta prezintă o formă tradiţională, denumită „Wasken", încreţită dens şi ornamentată pe întreaga suprafaţă prin cusături peste muchiile creţurilor.

Menţionăm ca un fenomen de păstrare a unor străvechi tradiţii germane piesa „Busenkittel", compusă din vestă într-una cu poalele, confecţionată din cînepă, cu partea superioară încreţită în cute dese.

În costumul femeiesc se folosesc două feluri de cordoane: din stofă „Struppen" (purtat mai ales în Bistriţa) şi din metal „Spangengürtel".

O podoabă unică, de străveche tradiţie germanică, este „Heftel"-ul — un gen de broşă mare, rotundă, atîrnată pe piept, pe care o poartă femeile în ţinuta de mare sărbătoare.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci, chimir şi încălţăminte.

Vesta apare rar, dată fiind utilizarea pieptarelor din blană. Căciula se poartă fie din miel negru, fie din dihor sau jder. Pălăria din pîslă neagră are borurile mai mari sau mai mici, după zonă. Cămaşa croită drept deţine în ornamentaţia sa preţioase elemente din cusăturile specifice populaţiei săseşti, dar descoperim totodată — în zona Bistriţei — şi unele elemente din ornamentaţia românească.

Se poartă atît vîrîtă în cioareci, cît şi pe dinafară. Cioarecii, confecţionaţi din pănură, sînt fie negri, fie albi, croiţi strîmţi pe picior, arareori ornamentaţi cu şireturi. Chimirul, purtat la talie, a fost mai lat în trecut.

Cojoacele din costumaţia săsească sînt variate şi artistic ornamentate. Deosebit de preţioase sînt cojoacele mari din zona Bistriţei şi pelerina îmblănită „Kirschen" din zona Sibiului.

Hainele din pănură prezintă o gamă variată, cele mai vechi forme fiind pelerina „Krausermantel" purtată la spate de femei. Mantaua săsească, generalizată, este albă, dar găsim şi mantaua neagră, în Ţara Bîrsei, specifică prin decorul cu agrafele de argint înşirate în faţă.

În zona Bistriţa se poartă şi sumanul românesc „Kotzenmantel" lucrat de femeile române din Mocod. O notă caracteristică costumului săsesc este data confecţionării şi numele purtătorului, care sînt cusute vizibil pe piesele de port.

47 COSTUMUL DE ORĂŞTIE

Costumul popular din Orăştie aparţine zonei „Mărginimei" şi prin structura costumului femeiesc se încadrează în tipologia costumului cu catrinţă la spate şi şorţ (încreţit în faţă). Cămaşa, de asemenea, ţine de larga arie de răspîndire a cămăşii cu umeraş şi şire pe mînecă.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, catrinţă, şorţ, bete „brăţări" şi încălţăminte.

Fetele îşi împletesc părul cu „chică peste frunte", dusă de la o ureche la alta. Purtau şi o cîrpă albă „chindisită" (cusută) de ele, în colţuri. Femeia purta părul împletit în „cormi", din trei „chici", pe care le îngroşa cu lînă ca să fie cît mai mari.

Cormii se fixau în faţa urechilor prin „prenătoare" (o panglică) care se legau peste frunte. Peste cormi se punea „chindeul" (ştergarul) ţesut în casă, care a fost înlocuit — încă din secolul trecut — cu „podoaba" din pînză industrială. Aspectul voluminos al capului îmbrobodit cu proboada este determinat de grosimea cormilor.

Cămaşa, confecţionată din pînză de casă, este încreţită la gît. Mîneca se termina — mai de mult — în „bentiţă", astăzi are „fodre" (volan) susţinut de „brăţare". Pe mînecă găsim o compoziţie ornamentală specifică, cu „pui păstă umăr" în orizontal şi „ciocănele", dungi verticale cusute compact, „bătute", care alternează cu „şirele" mai scurte, de asemenea verticale.

Poalele sînt albe, neornamentate. Catrinţa purtată la spate, ţesută din lînă, de obicei, cu fondul negru, este ornamentată cu dungi mărunte, orizontale, începînd cu „vărguţele din suveici" şi „ridicate cu spetează" pînă la „alesături cu mîna". Jos se găseşte o bordură din motive mai dezvoltate. Şorţul din lînă, încreţit în talie, se compune din două foi. Pe porţiunea de jos se întinde o bordură, „varga cu alesătură", restul fondului este uneori ornamentat cu „vărgi" orizontale.

La talie se încinge brîul, „brăţara", năvădit în ochiuri şi în alte motive lineare.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir „şerpar" şi încălţăminte.

Căciula are formă românească cu fundul larg şi drept. Pălăria mare din vechime a fost înlocuită cu „pălăria mocănească", de format mic (mai mare însă decît în zona Sibiului) specifică Mărginimei.

Cămaşa bărbătească, croită drept (nu are barburi, elementul specific costumului din Mărginime), ci este ornamentată artistic cu „cheiţă" cusută cu acul în negru între două foi de pînză pe care le uneşte. Mai nou, această chee, care

constituie elementul principal de decor al cămășii de Orăștie, a fost înlocuită cu „peteuca", o intercalare de benzi negre. Gulerul mic, cusut mărunt cu negru, este legat cu „ceutoare"; la gura cămășii sînt „puii pe la gură". Cioarecii prezintă interes prin croiala simplă și rațională. Încheiați cu „mielușei poneresti" (mici proeminențe la cusături), sînt ornamentați la îndoitura de jos prin „colți", cusuți cu roșu la tineri, cu negru la bătrîni și cu albastru la cei de vîrstă mijlocie. Chimirul, „șerparul", confecționat din piele, prezintă o frumoasă ornamentație, cusută cu șuvițe de piele verde.

Cojoacele de Orăștie, în diversele lor forme de cojoc, pieptar mic despicat, sau înfundat, reflectă o mare unitate în decorul cu mici stilizări florale, în motive dispuse în mod izolat. Coloritul negru, agrementat cu verde, este specific Orăștiei.

Țundra din pănură neagră se purta de populația de aici. Recent, se poartă „laibărul", o haină scurtă, dreaptă, fără guler, din pănură albă. Apariția unei haine, pătrunsă aici de aiurea, „epengeaua", o pelerină folosită de ciobani, prezintă un fenomen interesant de penetrare a acestui tip de haină din Cîmpia Dunării în mediul „mocănesc" din sudul Transilvaniei.

48 COSTUMUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

Costumul popular din Țara Hațegului păstrează, sub aspectul său arhaic, străvechi elemente tradiționale, în care descoperim nu numai moștenirea fondului local, ci și similitudini cu elementele zonelor vecine, Banatul și Ținutul Pădurenilor.

O altă particularitate a costumului de Hațeg este lipsa lui de unitate. Surprindem nu numai în componența costumului dar și în forma și ornamentația pieselor din care se compune — mai ales la costumul femeiesc —, anumite diferențieri de la un grup de sate la altul, care conferă portului hațegan o mare varietate. Totuși, selecționînd elementele originare ale costumului femeiesc, vom reuși să conturăm tipul autentic de port al acestei zone cu vechi rădăcini în istoria neamului românesc.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, două „catrințe", brîu, bete („brăcină") și încălțăminte.

În zona limitrofă cu Banatul se purta în locul celor două catrințe opregul cu ciucuri la spate și catrință de bumbac în față.

Fetele poartă părul pieptănat cu „chici", o coadă împletită la frunte care, dusă peste urechea dreaptă, se înglobează în coada de la ceafă. Ca găteală, pun pe cap „lătițare" înnodate din mărgele. Femeia poartă „ceapsa cu coarne", care se așază pe capul pieptănat într-un mod ciudat: începînd de la cărarea din mijlocul creștetului, părul se răsucește în cca. 15 „suciturí" (din cîte două vițe de păr) care, așezate în rînd la tîmplă, sînt duse prin fața urechii spre ceafă, unde se împletesc în două „chici" (cozi). Deasupra cefei se așază „conciul" din sîrmă, în forma unor coarne, pe care se învăluie chicile de păr și se coase (de conci) „cu o andrea". Peste conci se pune „ceapsa cu coarne", elementul caracteristic portului femeiesc de aici, o mică bonetă cu două proeminențe laterale ascuțite, avînd la bază o bordură cusută cu lînă policromă, în motive geometrice. În ținuta de sărbătoare și iarna, femeia poartă peste ceapsă „proboada", din pînză albă, cu care se îmbrobodește în diverse forme.

Cămașa costumului de Hațeg este încrețită în jurul gîtului, cu mînecile terminate în „fodori", volane mari. Sub guler se întinde „brățara", o cusătură peste crețuri (similară ciupagului). La gura cămășii, despicată adînc, se înșiră cusătura verticală a „foilor", care constituie singurul decor de pe pieptul cămășii. Mîneca prezintă diverse sisteme de ornamentare, care aparțin celor trei tipuri specifice Transilvaniei: cu „rînd peste umăr" și „șire în jos", cu „pui peste cot" și cu „tablă". Alături de acestea apare și sistemul cu „rînduri pe mînecă", ce se întinde de la umăr pînă jos. Aceste ornamente variază nu numai în funcție de localitate, ci și de vîrstă și ocazie. Cămășile erau mai de mult ornamentate prin cusătură cu lînă, apoi cu arnici, în colorit de negru, alb și puțin roșu. De remarcat este susținerea volanului, care se face prin „brățară", cusătură peste crețuri, în zonele de sud-est și prin „pumnășel", o bentiță cusută, în zonele limitrofe cu

Catrința, numită „catrințoi", se poartă încutată, avînd lărgime mare. Țesută din lînă aspră sau cînepă (pentru vatră), catrințoiul se poartă unul la spate mai lung și altul în față mai scurt. Fără să fie pereche, ambele părți sînt colorate sobru, avînd ornamentație lineară, fie pe verticală, fie pe orizontală, fie în cadreluri. Spre deosebire de catrințoiul din spate, care are uneori și mici alesături, cel din față este adeseori năvădit „în păcele" (în genul macatelor). În zonele limitrofe cu Banatul s-a purtat la spate opregul cu ciucuri și în față catrința de bumbac dreaptă. În zonele de est găsim catrința dreaptă sub denumirea de „scutec", purtată în față, iar la spate același „catrințoi" în cute. Din aceste variante se desprinde forma caracteristică cu o frecvență mai pronunțată, care este „catrințoiul", purtat atît în față, cît și în spate.

La mijloc se încinge „brîul în bîte", de veche tradiție (confecționat printr-un sistem arhaic) și „brăcira", care se pune peste brîu și peste catrințoiul din spate, cel din față prinzîndu-se peste brîu și brăciră.

Podoabele frecvente în Hațeg sînt lățițele din mărgele.

Costumul bărbătesc este mai unitar, prezintă totuși unele variante locale. Se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), curea (mai rar brîu) și încălțăminte.

Căciula, denumită „căiță", se poartă cu fundul drept. Pălăria avea boruri mari, la care s-a renunțat în favoarea pălăriei mici, pătrunsă aici din Mărginime. Cămașa veche, lungă, era croită cu „barburi" (clini introduși la pieptul și spatele cămășii). În unele locuri s-a renunțat la barburii din față, unde decorul este plasat la gura cămășii. Gulerul mic și pumnarii mînecii sînt cusuți totdeauna cu negru, ca și baza barburilor, unde apare un motiv în formă de M. Cioarecii din pănură albă, groasă, croiți drept, nu sînt ornamentați. Ismenele, ca și de altfel cioarecii, sînt legate sub genunche cu o cureluță. La talie se poartă „cureaua", chimirul cu două limbi late. Tinerii se încing de mai multe ori peste cureaua lată și cu „curea cu bumbi" îngustă.

Cojoacele, sub forma de „pieptar cu gură" la bărbați, „pieptar crăpat" la femei, sau pieptar înfundat la ambele sexe, sînt brodate cu lînă policromă pe fondul pielei și e vopsit în brun, cele femeiești fiind foarte bogat ornamentate.

Haina de veche tradiție în Hațeg, „șuba înfundată" este încheiată în față, lungă, cu clini și cu gura adînc despicată. Confecționată din pănură albă, ornamentată cu găetane, este purtată de femei, care o încing cu un brîu la talie.

Laibărul, o haină scurtă albă cu mîneci, este purtat de asemenea de femei. Bărbații poartă șuba albă, cu clini, ornamentată cu bîrnaș negru sau colorată „chindisită", după vîrsta purtătorului.

49 COSTUMUL DE PĂDURENI

Portul popular apare la Pădureni într-o formă de covîrșitoare personalitate. Deși prin componența sa, costumul se înscrie în tipologia costumului din Transilvania, cu două catrințe, totuși sîntem surprinși la prima vedere de aspectul unic al acestui tip de port, care impresionează prin silueta dreaptă, sculpturală, prin cămașa robustă, prin ceapsa care evocă forma bonetei frigiene și prin podoabele de chei și inele prinse pe lanțuri.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, două „oprege" (catrințe), brîu, brăciră și încălțăminte.

Fetele poartă capul descoperit, cu părul împletit în două „chici" (cozi), prima din părul din față, despărțit cu „cărarea rotogol" pe creștet, care se aduce prin fața urechii din dreapta spre ceafă, unde se împletește în „chica de la spate". La capătul cozii se leagă „curmii", un șiret colorat din lînă. Femeia se piaptănă cu „conci", un cerculeț din sîrmă pe care se înfășoară și se cos cozile împletite deasupra cefei. Deasupra conciului cusut se pune „prima", un mic triunghi din cîrpă prin care se nivelează linia capului. Deasupra se prinde „ceapța", o bonetă în formă conică, ornamentată cu o cusătură compactă din lînă neagră. La margine se aplică cipta, o dantelă cu acul care reprezintă o virtuozitate tehnică.

În ținuta de sărbătoare ceapța se poartă cu „prăboada", în vechime un ștergar, și astăzi o pînză industrială care prinsă de vîrful cepsei, atîrnă vara pe spate. Iarna și la biserică, prăboada se leagă într-un mod specific.

Cămaşa, confecţionată din pînză groasă, este încreţită în jurul gîtului, are mînecile terminate în „fodor" (volan), susţinut cu o bentiţă suprapusă, „gulerul la mînă". De remarcat este cusătura verticală pe faţa mînecii, denumită „altiţă" prin care se încheie foile mînecii. Ornamentaţia cămăşii apare pe guler, pe „foile" de la gura cămăşii (adînc despicată) şi pe mînecă, în formă de „tablă" dreptunghiulară. Decorul geometric prezintă o mare varietate de motive, unele cu conţinut simbolic, de veche tradiţie. Tehnica cusăturilor „ateşte" şi „şinoreşte" specifică Pădurenilor (cea ateşte fiind buclată), este adecvată compoziţiei ornamentale compacte, care acoperă ca un strat suprafaţa mînecii. Firul de arnici folosit, în coloritul său de roşu şi negru, a determinat cromatica viguroasă a cămăşilor. Poalele sînt încheiate cu „cheiţă", în diverse motive cusute cu negru, care constituie un decor; la tivul de jos se înşiră o bordură „cu pene la poale" în alb, de mare valoare artistică. Remarcăm şi prezenţa cămăşii ornamentată cu „pui peste cot", purtată astăzi de bătrîne.

„Opregul" (catrinţa) se poartă perechi, cel din faţă mai scurt. Ţesut din lînă în 4 iţe, în diverse modele nevedite, este lat, astfel că ambele oprege înfăşoară corpul, ca o fotă, poalele fiind vizibile numai jos. Este negru, simplu, fără nici un ornament, în afara reliefurilor nevediturii. La tiv are ciucuri „făcuţi în degete" (o tehnică arhaică), sau o „ciptă" (dantelă) făcută cu andreaua.

Mijlocul pădurencei se încinge peste poale cu „brîul în bîte", care reprezintă un sistem de ţesut (urzit pe o creangă de copac cu ajutorul unor beţigaşe) de străveche tradiţie. Brîul în bîte, elastic, ca o reţea, este fie monocrom fie în dungi colorate pe lungime. Peste brîu se prind opregele cu „frumbile" lor, apoi se încinge brăcira lungă, în 2—3 „încinse" resfirate.

Pădureanca poartă la mijloc, „balţii" (un cordon din ţinte de cositor) care se încinge peste brăcină. La şoldul stîng se prinde „ceile pe cişi", o garnitură dreptunghiulară, compusă din rînduri de ţinte, avînd atîrnate chei şi inele de aramă, iar mai jos de mijloc pe şolduri, se încercuiesc lanţurile de aramă, „zalele", de unele din ele fiind prins cîte un rînd de chei şi cîte un rînd de inele din aramă. Considerate ca podoabe astăzi, portul acestor chei şi inele păstrează semnificaţia unor străvechi credinţe.

În afară de podoabele din metal, pădureanca poartă şi „latiţe" din mărgele la gît şi pe piept, ca şi „latiţe" cu oglinzi confecţionate de ea în mod ingenios.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă, sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir şi „laibăr" (vestă).

Căciula („căiţa") de miel, neagră este mare şi moţoasă. Pălăria veche pădurenească „rotogoală cu veşti înalte" este pălăria cu borurile înălţate pe care am găsit-o şi în alte regiuni purtată de ţărani. Aici pălăria este decorată cu latiţe de mărgele cu panglici şi cu pene de cocoş. Cămaşa era croită dreaptă cu mînecile largi. A urmat cămaşa cu „pumnaţi la mînecă", cu creţuri munteneşti. Ornamentaţia este plasată pe guler, gura cămăşii şi pumnaşii, în cusături albe, iar astăzi „umplute" în culori. O cămaşă preţuită este „cămaşa cu pături", care are un ornament de încreţituri pe piept. Un ornament valoros al cămăşii bărbăteşti sînt „cheile" cu care se unesc foile de pînză. Cioarecii, confecţionaţi din pănură albă, sînt neornamentaţi. Cămaşa se poartă pe dinafară, încinsă cu chimirul lucrat din toval gros cu reduse ornamente ştanţate.

Vesta „laibăr" face parte integrantă din costumul bărbătesc. Confecţionată din pănură albă, este ornamentată pe margini cu „brînaş" (şiret) în colorit, care diferă de la o vîrstă la alta a bărbatului.

Cojoacele sînt înfundate la bărbaţi şi despicate la femei, acestea din urmă fiind bogat ornamentate cu broderie de lînă colorată. La spate rămîne o porţiune neornamentată, în formă de fluture, sau de lună.

„Şuba" este haina din pănură a pădurenilor, purtată deopotrivă de bărbaţi şi de femei. Albă, ea este puţin ornamentată cu bîrnaşe colorate, care diferă — ca şi la vestă — după vîrstele bărbatului, tinerii purtînd bîrnaşe roşii.

COSTUMUL DE PE VALEA JIULUI

Pe Valea Jiului, între Cîmpul lui Neag şi oraşul Petroşani, şi urcînd înspre Petrila, Jieţ, se întind ca o salbă de-a lungul Jiului şi apoi a Jieţului, aşezările arhaice, întrerupte de centrele miniere, devenite astăzi oraşe. Aici trăiesc, din timpuri necunoscute, Momîrlanii, populaţie cu ocupaţie integral pastorală în trecut. Portul popular al Momîrlanilor prezintă pronunţate afinităţi cu costumul Mărginenilor din zonele subcarpatice, dar păstrează şi unele elemente străvechi din portul Haţegului, locul de baştină a multor aşezări de pe Jiu. Este portul cu proboadă pe cap, cu „umeraş şi şire" pe cămaşa femeiască şi cu „barburi" la cămaşa bărbătească, costum care păstrează o mare unitate în această extinsă zonă, atît de precis delimitată de natură.

Costumul femeiesc al Momîrlanilor se compune din îmbrăcămintea capului, cămaşă, „opreg" (catrinţă), „şurţ", brăcină şi încălţăminte.

Fetele se poartă cu cosiţe sau „chici": părul de pe ceafă împletit într-o coadă la frunte, dusă spre dreapta prin faţa urechii şi prinsă în coada de la ceafă. La capete, coada se leagă cu „primburi cu ciocoţi" (panglică cu ciucuri). Femeia se piaptănă cu „pleteri": două cozi împletite la ceafă şi îngroşate cu „viţe" din lînă sînt aduse prin faţa urechilor şi prinse pe creştet.

În satele de pe cursul mai de jos al Jiului, în Iscroni şi Livezeni, femeia îşi împleteşte numai o singură pleată, la urechea stîngă. Îmbrobodeala peste plete se deosebeşte şi ea, dat fiind că în satele de pe cursul superior al Jiului femeia se leagă peste pleteri cu „proboada" din pînză industrială, iar în Iscroni şi Livezeni păstrează ştergarul, ţesut de mînă. Felul de a se îmbrobodi diferă, dar fiecare îmbrobodeală păstrează străvechi forme de învelire a capului, atestate de documente.

Cămaşa încreţită la gît, cu mînecile terminate în „fodor" (volan), este ornamentată cu „umeraş" în sens orizontal pe porţiunea umărului, de la care pornesc în sens vertical „rîndurile" pe braţ. Cheiţa ce se întinde de la guler pînă jos, constituie şi aici un prilej de ornamentaţie, avînd şi „penele lîngă cheiţă". Volanul este susţinut de „brăţări", o cusătură peste creţuri, pe care o găsim şi sub guler, denumită „brăţărue". Gulerul „urzit pe fir" păstrează un sistem de cusătură tradiţională.

Ca o excepţie, mai găsim aici şi ornamentul de rînduri pe mînecă, pornite de la guler, fără de umeraş. Pe valea Jiului găsim o coloristică mai variată la cămăşi. Pînza în vărgi „roşii şi negre" este nelipsită la cămăşile din vechime.

Opregul (catrinţa) se poartă la spate şi are un plăcut aspect prin coloritul cald al decorului. Ţesut din lînă în 4 iţe, este ornamentat în sens orizontal cu „vărgi" şi alesături printre vărgi, pe fondul închis. În faţă se poartă „şurţul", compus din două sau trei foi de ţesătură din lînă, unite cu cheiţe. Unele şurţuri sînt ornamentate cu vărgi orizontale, altele au fondul simplu, dar toate, deopotrivă, au la poală o bordură de alesături „în degete", într-o bogată policromie. La tiv ciucurii, sau dantela, ocolesc colţurile.

Cu brîul se încinge mijlocul peste cămaşă.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămaşă, cioareci (ismene), chimir şi încălţăminte.

Căciula are formă mocănească, cu fundul drept şi lărgit, pălăria veche era cu borul ridicat. Acesteia i-a urmat pălăria cu borul larg, care a fost înlocuită cu pălăria mică, purtată în toată „Mărginimea". Cămaşa croită cu clini în faţă şi spate, denumită cu „barburi", se poartă şi aici, acest tip de croială avînd o largă răspîndire în sudul Transilvaniei. Pînza cu vîrgi roşii şi negre este folosită în mod mai frecvent aici. Cioarecii din dimie albă au preluat forma şi cusăturile cioarecilor poenăreşti, de asemenea şi chimirul ornamentat prin cusături cu şuviţe de aramă.

Pieptarele întregesc costumul în această zonă de munte. Pe cînd bărbaţii mai poartă pieptarul înfundat, femeile au părăsit pieptarul încheiat pe umeri şi preferă pieptarul despicat, „poenăresc". Cojocul purtat de femei are de asemenea forma scurtă a cojocului din Poiana Sibiului. „Cojocul lung" bărbătesc este identic cu „bituşca" ciobănească din restul Mărginimei.

În rîndul hainelor din dimie amintim „şuba înfundată" de veche tradiţie, purtată de femei. Bărbaţii purtau şuba despicată. Se mai purta „laibărul" scurt pînă la talie, cu mîneci.

De remarcat că veşmintele din dimie se purtau albe.

BANAT

51 COSTUMUL DIN CÎMPIA BANATULUI

Costumul popular de Banat prezintă în componența sa unele elemente care pun în lumină particularitățile locale ale acestei provincii. Opregul cu ciucuri, de străveche tradiție locală, și conciul, purtat pe cap de femei, ne semnalează prezența unor forme de port specifice numai Banatului, care desprind tipul costumului bănățean de celelalte tipuri de costum din țara noastră și ridică problema de origine și de interferențe cu lumea sud-dunăreană. Dar costumul bănățean, și în special cel din Cîmpia bogată a Banatului de nord, se mai distinge și prin folosirea materialelor prețioase, prelucrate în sisteme de o neîntîlnită virtuozitate tehnică, așa cum se găsesc în țesătura conciurilor, a opregelor, a catrințelor sau în cusătura „cheilor" albe și a „urzarilor" strălucitoare în fir de aur și argint la cămăși. Țesătura măruntă, cusătura în puncte tradiționale și strălucirea aurului, sînt caractere grăitoare ale costumului bănățean din zona de cîmpie.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, poale, opreg cu ciucuri, catrință, brîu, braciră și încălțăminte.

Fetele se împletesc cu o coadă care atîrnă pe spate; peste creștet pun două rînduri de bani de argint și flori. Femeia își adună părul, împletit în două cozi la ceafă. Pe cap poartă „conciul", care acoperă porțiunea de la spate a capului și este susținut de o panglică, „sîrmă", trecută peste frunte. Conciul, care își are originea în cîrpa cu care femeia își lega părul (în Coștei mai persistă încă amintirea „cîrpei de conci" cu care se legau femeile) se compune din partea plată, numită „cîrpă", și fîșia lungă cu care se înfășoară de jur împrejurul cîrpei formîndu-i o margine, care se numește „bată". Atît cîrpa cît și bata au ciucuri la capete, (reminiscențele ștergarului de cap), care atîrnă pe gîtul femeii. Confecționarea conciului inițial țesut din lînă, apoi din bumbac „găetan" sau „arămiz" galben și pe urmă din fir metalic, a trecut prin diverse faze de la țesutul „pră mărunt", pînă la țesutul „bombiu". Motivele ornamentale sînt geometrice, cu excepția unei variante din zona Coșteiului, unde apare motivul de „pup de trandafir".

Cămașa, care este adeseori confecționată din pînză învărgată „cu cinari" sau din „sadă", pînză creață, este încrețită în jurul gîtului. Mînecile se termină în volan „fodor". Ornamentația, cusută în alb, negru și fir auriu este plasată pe guler, cusut „ațiu" (pe dos) totdeauna cu negru; sub guler este „brățara", cusătură peste crețuri, de asemenea în negru. Pe piept sînt două rînduri înguste de „urzărele", iar pe mînecă, unde se desfășoară decorul principal, găsim sistemul de tablă „urzariu" (un dreptunghi compact) sau de „pene", cu motive izolate înșirate pe lungime, sau grupate într-o compoziție. Volanul mînecii este susținut cu „brățară", aceeași cusătură peste crețuri. Motivele geometrice, specifice Banatului, sînt cusute în multiple sisteme, între care amintim punctele frecvente de „ațiu", „nemțoane", „tăetură" și „bombiu". Cînd se lucrează cu fir auriu, se coase în punctul specific broderiei turcești. Poalele decorate bogat au „cusături pă chici" (pe șolduri) și la poală în negru sau alb.

Opregul cu ciucuri se purta perechi, cel din față însă a fost înlocuit încă din secolul trecut cu catrința. Opregul se compune din „petecul de opreg" țesut și din ciucurii lungi, care sînt prinși de petec. Petecul este țesut cu alesături mărunte în lînă colorată și fir metalic. Unele oprege, denumite „cu tablă", sînt alese compact, apoi cusute „umplute" numai în fir metalic, acoperind într-o compoziție unitară, întreaga suprafață, care apare ca o platoșă strălucitoare.

Catrința se poartă în față. Țesută din lînă roșie, vișinie sau neagră, este ornamentată în prima fază cu „pierți", dungi verticale. Urmează alesăturile, cu lînă într-o mare varietate de motive geometrice policrome. Foarte prețuite erau catrințele alese cu fir auriu și argintiu într-o ornamentație omogenă, care acoperea întreaga suprafață, ca un strat strălucitor.

Brîul, țesut din lînă și ornamentat bogat în alesături policrome, se lega peste cămașă. Peste brîu se încingea „brăcira" în ornament linear, colorat viu. Este de remarcat, că atît catrința cît și opregul se leagă peste brîu și braciră.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu sau chimir, „praschie", vestă „chintuș" și încălțăminte.

Căciula, „clăbățul", este țuguiată; pălăria industrială nu este legată de nici o formă locală. Cămașa, croită drept, cu mîneca încrețită, prinsă la umăr și terminată în „pumnari", este foarte lungă, încadrîndu-se în tipologia cămășii dunărene. Ornamentată cu alb, păstrează în motive și sistemele de cusătură elemente de veche tradiție locală. Gulerul și pumnarii sînt ornamentați la fel, prin cusături „bombiu" și cu „nemțoane", iar mîneca deține ornamentul specific de „chee" lucrată cu acul alături de „cioplica" (șabacul bănățean). La umeri și la pumnari mîneca este încrețită cu „brățară". Poala cămășii are o bordură cusută cu „tăetură" de asemenea în alb. Ismenele se asortează în ornamentație cu cămașa. Cioarecii și vesta (chintușul), confecționați din pănură albă, sînt excepțional de bogat ornamentați cu „șinoare" împletite din lînă. Brîul, similar cu cel al femeilor, se încinge peste cămașă, care în portul cu cioareci este vîrîtă înăuntru. În unele locuri se poartă și chimirul „praschia".

Cojoacele au cunoscut o mare varietate și un înalt nivel artistic în zona de cîmpie a Banatului. În tipologia pieptarelor femeiești cunoaștem pieptarele „cu bumbi", „cu pisari", „cu oglinzi" etc., brodate în mare parte cu mătasă și decorate cu aplicații de piele, bumbi (din piele) și oglinzi. Cojoacele mari, în clini, sînt deosebit de artistic ornamentate.

Hainele din pănură, „șubele", femeilor, în alb și vînăt, iar ale bărbaților în verde, „durutul verde", au o croială mai degrabă dreaptă decît în clini. Ornamentul de „șînoare" este aplicat cu o excepțională finețe, reflectînd marea măiestrie a meșterilor șubari.

52 COSTUMUL ȘVABILOR

La începutul secolului al XVIII-lea, după evacuarea turcilor din Banat, a fost colonizat, în zonele de cîmpie ale Banatului, un grup etnic german, originar din Westfalia Germaniei, denumiți șvabi, care au păstrat forma de îmbrăcăminte tradițională și specifică țărilor din vestul Europei.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, fustă, șorț, vestă, năframă de legat bustul și încălțăminte.

Fetele poartă părul împletit într-o coadă la ceafă. Coada ridicată este fixată la capăt de creștetul capului cu un piepten specific, decorativ. În ținuta de sărbătoare poartă pe cap panglică înflorată. Femeile își leagă capul cu năframă industrială, într-un fel anumit, caracteristic portului șvăbesc.

Cămașa din pînză de bumbac (înainte de cînepă), cu mînecile largi, este acoperită de vesta strînsă pe bust, care apare și cu mîneci.

Fusta, confecționată din material industrial — ca și vesta —, este foarte largă și încrețită la talie, fără a avea nici un ornament, dată fiind țesătura de brocart din care este făcută. Sub fustă se poartă mai multe rînduri de poale, largi, apretate, cu dantelă la tivul de jos. Șorțul, de asemenea încrețit la talie, se confecționa din material industrial, deosebit de acela al fustei. Peste bust se leagă năframa mare cu ciucuri din mătasă sau catifea care, încrucișată pe piept, este legată la spate într-o fundă mare, element caracteristic portului șvăbesc.

Costumul bărbătesc, cu un aspect sobru, este confecționat din stofă neagră sau altă culoare închisă. În forma hainelor de oraș, are unele particularități ce se leagă de tradiția costumului originar german, cum este lărgimea mînecilor la cămașă, vesta închisă pînă la gît cu nasturi decorativi, pantaloni purtați în cizme (ca o reminiscență a pantalonilor țărănești scurți din Occident) și o legătoare la gît. De remarcat că la talie, pantalonii sînt legați mai jos de mijloc. Haina, din același postav, amintește, prin croială, de redingotă.

În anotimpuri răcoroase, se poartă în mare parte haine scurte, în croiala cărora se păstrează unele elemente ale costumului popular german originar.

Costumul șvăbesc de azi, deși confecționat integral din material industrial și influențat de unele forme ale modei de oraș, se încadrează în tipologia costumului popular caracteristic țărilor occidentale ale Europei.

53
COSTUMUL ZONEI DE MUNTE

Costumul popular de pe Valea Bistrei, Valea Cernei și din zona Almăj aparține tipologiei portului popular de Banat prin prezența „opregului cu ciucuri" și a „cepsei" în costumul femeiesc, reprezentînd vestimentația țăranilor din zonele de munte ale județului Caraș Severin.

Costumul femeiesc, care se încadrează în tipologia costumului cu opreg cu ciucuri și catrință, se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, poale, opreg cu ciucuri, catrință, brîu, bete și încălțăminte.

Fetele poartă „chică" (coadă), împletită din frunte în 10—11 vițe, care le duce peste creștet pînă la ceafă, unde o împletește cu chica de la ceafă. Pe această împletitură pun o lătiță de mărgele, iar pe frunte o „primbură" (panglică) de care sînt prinse două rînduri de bani. Femeia se piaptănă cu „cormi". Părul îl împletește deasupra urechilor în cîte o coadă, împreună cu cormii (trei „vițe" din lînă îmbrăcate în pînză neagră) care sînt acoperiți de păr în procesul împletitului. Cozile îngroșate sînt duse prin fața urechilor spre ceafă, acolo sînt încrucișate și apoi duse pe creștet, unde se coase una de alta. Peste cormi se pune „ceapsa", iar la marginea cepsei (pe frunte) o „primbură" cu două rînduri de bani de argint. Ceapsa, în formă de tichie, se compune din „fundul cepsei" și din „obadă", fîșia care împrejmuiește fundul cepsei. Confecționată din pînză groasă, este ornamentată, peste întreaga suprafață, prin cusături compacte cu lînă, în motive geometrice policrome. Peste ceapsă se leagă „sălia", un ștergar din țesătură subțire, industrială astăzi și țesut de casă în trecut.

Cămașa costumului, confecționată din pînză groasă, este încrețită la gît. Mînecile se termină în volan („fodor"), susținut de „brățaria", o cusătură peste crețurile volanului. Ornamentația bogată este plasată pe guler, cusută cu „sălbănaș" (punct de cusătură specific); sub guler se întinde „brațara" peste crețurile de la gît; iar la gura cămășii, „foile pe piept" sau „puii pe piept" (două benzi cusute compact la marginea gurii) și pe mînecă „blana" în formă dreptunghiulară, care acoperă suprafața vizibilă a mînecii printr-o cusătură densă în motive geometrice.

Cusătura de la marginea volanului întregește ornamentația cămășii, reflectînd un stil viguros și păstrarea unor motive simbolice străvechi ca și a unor sisteme de cusătură ingenioase și adecvate motivelor și compoziției ornamentale. În funcție de decorul mînecii, cunoaștem mai multe forme de ornamentare a cămășii, care se succed în mod cronologic, astfel: 1. „blana" compactă, avînd coloritul dominant de negru 2. „blana cu tăetură" cu motive perforate în alb printre cusătura compactă neagră 3. „ciurătura", trei rînduri de cusătură perforată realizată în alb, 4. „blană de rînduri", compusă din două-trei rînduri verticale. Cusătura (arareori alesătură în război) era executată înainte cu lînă, căreia i-a urmat arniciul. Poalele largi, din foi întregi (fără clini), sînt ornamentate la tiv cu o bordură de stilizări florale.

Opregul este piesa de port specifică Banatului. Se compune din „petecul de opreg", porțiunea țesută, și din ciucurii lungi, care sînt prinși de petec. Porțiunea țesută este executată și ornamentată prin țesătură, cu o mare virtuozitate tehnică, în motive geometrice.

Costumul se purta în vechime cu două oprege. De la începutul secolului al XX-lea, opregul din față a fost înlocuit cu catrința, dreptunghiulară, care prezintă o variată gamă în ornamentație, frecvent fiind ornamentul cu „orjane" în romburi. Țesută mai de mult din lînă, au urmat alesăturile în fir strălucitor.

Brîul țesut în 4 ițe în motive geometrice se încinge peste cămașă. Peste brîu se încinge „brăcira", mai îngustă, iar deasupra se prinde opregul la spate și catrința în față.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), „laibăr", brîu, brăciră și încălțăminte.

Căciula veche, „clăbățul", care se poartă și astăzi la muncă, este cu pielea în afară și are forma identică cu boneta purtată de nobilii daci „tarabostes". Căciula nouă, cu blana neagră, este țuguiată. Cămașa de tip vechi este dreaptă, cu guler mic și mîneca largă. Ornamentația plasată pe guler la tivul mînecii și poală este cusută cu „ciurătură" sau „cioplică" (genuri de sabace) în alb. Cămașa cu platcă, ce i-a urmat, este ornamentată mai redus. Cioarecii din pănură albă

54
COSTUMUL SÎRBILOR

sînt croiți mai ajustați pe picior. La costumul cu cioareci cămașa se poartă înăuntru. Ismenele sînt ornamentate la fel ca și cămașa, cu „ciurătură"; jos la tiv au ciucuri „ciocoți", rezultați din destrămarea pînzei. Costumul este completat cu „laibărul" (vesta) din pănură seină (culoarea cenușie, naturală) sau neagră.

Cojoacele în formă de pieptar, care întregesc costumul în anotimpuri răcoroase, se poartă înfundate la bărbați (uneori cu gură la gît) și despicate la femei. Cele femeiești, unitare ca tipologie, sînt ornamentate bogat cu broderie de lînă, care acoperă o mare suprafață, lăsînd liber numai în spate o formă de „lună" sau de „furcă în cîrcă". Cojoacele lungi, brodate în același stil, sînt de mult părăsite.

O haină specifică regiunilor de munte din Caraș este „șuba" albă din pănură, ornamentată prin aplicații de șireturi „șinior" negre, într-un mod deosebit de estetic. Această șubă este una dintre cele mai reușite creații artistice din portul popular românesc.

Portul popular de pe Valea Cernei sau din Țara Almăjului prezintă același tip de costum ca și cel purtat pe Valea Bistrei, fiecare din aceste subzone avînd unele particularități zonale, reflectate în unele detalii. În mod general însă costumul popular din zonele muntoase ale județului Caraș-Severin prezintă o unitate bine conturată prin caracterul robust și original al vestimentației țărănești.

Dintre localitățile în care trăiește populația sîrbească în Banat, cîteva așezări din vestul și din Clisura Banatului, singurul loc unde se găsește costumul popular sîrbesc sub forma sa autentică este satul Moldova Veche. Aici surprindem păstrarea unor vechi elemente de vestimentație sîrbească, cum este de exemplu „capa", legătura de cap a femeilor, „sucna", fusta imprimată manual, sau frumoasele brîuri „poez" purtate deopotrivă de femei și de bărbați.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașa, poalele, fusta, catrința, brîul și încălțămintea.

Fetele poartă părul împletit în două cozi la spate. În ținuta de sărbătoare își împodobesc capul cu flori. La muncă poartă cîrpa „gologlava". Femeile își împletesc părul în două cozi prinse în coc, pe care îl acoperă cu o bonetă rotundă „gepaț". Peste aceasta se pune „capa", o legătură fixă din catifea sau mătasă, brodată manual, care se compune din calotă (care cuprinde capul), „teme" dintr-o porțiune care atîrnă la spate, „crai ot cape" și din două legături „crae vi". „Capa" se așază pe cap la spate, de la creștet pînă la ceafă.

Cămașa femeiască „opleceac" este croită drept, cu mînecile prinse de la umăr, din pînză „sadă" cu dungi albe proeminente, „cinari". Singurul ornament îl constituie dantela croșetată sau lucrată cu acul, „cipca", prinsă la marginea gulerului, gurii cămășii și a mînecilor. Poalele „scute", deși acoperite cu fusta, sînt ornamentate cu cheiță „prepelț" la unirea foilor, iar jos cu dantelă „cipca" cu acul.

Fusta „sucna" se îmbracă peste poale. Este țesută casnic, din lînă în 4 ițe, și vopsită în roșu sau verde. Ornamentația de mici motive este imprimată cu mijloace casnice manuale.

Catrința „chițelea" se poartă numai în față. Este țesută din lînă în 4 ițe, cu ornament de dungi orizontale, „prepreden", colorate viu în roșu, verde, albastru și alb. La tivul de jos este dispusă o bordură cu alesături de motive geometrice cu valoare de simbol, în care descoperim și imaginea arborelui vieții.

Mijlocul se încinge cu brîul „poez" și peste brîu betele „canițe", ambele foarte colorate în roșu, verde și alb, fiind ornamentate linear pe lungime.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu, vestă și încălțăminte. Se poartă și chimirul.

Căciula „capa", deși are formă lungă, cu „șpiț", se poartă scundă, rotundă. Pălăria este industrială. Cămașa „cosulea" este confecționată din pînză „sadă" cu dungi, în formă dreaptă înainte și cu platcă și manșete astăzi. Cioarecii „cecsire", ca și vesta „prosluc" sînt confecționați din pănură cenușie (culoare naturală). Croiți într-o linie specifică, largi peste șolduri și strîmți jos, sînt ornamentați cu un găetan negru la cusături. Vesta cu guler și buzunare este de asemenea ornamentată la tivuri cu găetan negru. Brîul verde sau roșu este singura piesă

colorată alături de ciorapi sau de obielele roșii care se poarta în această îmbrăcăminte sobră.

Cojoacele „cojusti" completează costumul. Pieptarele se poartă înfundate „gruniac" la bărbați și despicate, cu clini, la femei, în colorit brun și cu un redus ornament floral. Cojocul lung, cu clini, „cojusti na struc" și „mînecar"-ul se poartă mai rar.

Haina din dimie „alina sucmena" în alb, foarte asemănătoare cu cea românească, este ornamentată cu găetane negre.

55 COSTUMUL DE ORAVIȚA

Încadrat în tipologia portului popular bănățean, costumul femeiesc din zona Oravița deține anumite particularități locale specifice acestei zone, între care „mununa" din mărgele și „opregul cu petecul lat" constituie elementele principale.

Costumul femeiesc se compune din îmbrăcămintea capului, cămașă, poale, două oprege („chițele"), brîu, brăcină și încălțăminte.

Fata își împletește părul în două cozi care atîrnă la spate. Femeia își împletește părul în dosul urechii în „scofîrțe" (opt cozi unite), pe care le duce prin fața urechilor spre ceafă. Pe creștet pune „conciul", un suport din sîrmă groasă, învelit într-o țesătură. Conciul este acoperit de „ceapsa", care este un mic disc din pînză, de jur împrejur cu o bentiță ornamentată în cusătură. Urmează „mununa", care se compune din: 1. „petecul din spate", acoperit cu 4 rînduri de bani de argint („spanțiri"), 2. din „parta de sub conci", o bandă (cca 5 cm) din „latiță de mărgele", bordată cu un rînd de bani pe marginea din față, (prinsă din creștet pe lîngă fiecare obraz) și 3. din „parta de mununa" (din aceeași latiță de mărgele) în formă de cerc, de care atîrnă de asemenea două rînduri de bani, și care se așază pe creștetul capului. Sub această găteală, capul femeii pare învelit în zgărzi de mărgele și salbe de bani.

Cămașa, încrețită la gît, are mînecile terminate în volan „fodori". Ornamentația cămășii este realizată în alb, sub formă de „chee pe mînecă" lucrată cu acul în sens vertical de la guler pînă jos, unind foile de pînză din care se compune mîneca. Pe lîngă chee se întinde „ciurătura", o cusătură pe fire trase în genul șabacului, de asemenea cu alb. Volanul este încrețit, printr-o tehnică de încrețire, numită „creț de trei ace" în formă de spic.

Pe pieptul cămășii sînt cusute de asemenea două rînduri de chei paralele. Decorul de chei și de ciurătură, alb, perforat, dă o deosebită prețiozitate cămășii. Poalele sînt ornamentate.

Opregul „chițele" se compune din porțiunea de sus, petecul de opreg, care este țesut din lînă și fir metalic în motive geometrice alese în război și din ciucurii lungi care atîrnă pînă la lungimea poalelor. Specific opregelor din zona Oraviței este lățimea mare a petecului țesut, față de alte oprege din Banat. Opregul se poartă perechi, unul în față altul la spate. La talie se încinge brîul, în dungi orizontale (ales cu speteaza în culori) peste opregul din spate, peste care se leagă și „brăcira" betele. Opregul din față se pune peste brîu și brăcină, nefiind încins.

Podoabele purtate de femeie sînt „banii de la gușă" (salbă de bani) și mai puțin mărgelele industriale.

Costumul bărbătesc se compune din căciulă sau pălărie, cămașă, cioareci (ismene), brîu cu brăcină și încălțăminte.

Căciula se poartă țuguiată, pălăria industrială nu are o formă specifică acestei zone. Cămașa, croită dreaptă, cu mînecile încrețite la umăr, are gulerul lat și la mînecă „pumnari". Decorul bogat al cămășii este executat integral în chee și crețuri în alb. Pe mînecă se întinde o chee dezvoltată de la umăr pînă jos; de asemenea la gura cămășii; iar gulerul și pumnarii sînt formați dintr-o chee lată. La poalele cămășii se află chee și „cicuri", niște colțișori cu acul (în genul „bibilurilor"). Ismenele, care se poartă și iarna în ținuta de sărbătoare, sînt ornamentate de asemenea cu chee la unirea foilor de pînză. Decorul de chee, executat cu acul ca și creturile, prezintă prețioase mărturii ale tehnologiei artistice din Banat.

Cioarecii albi, din pănură, sînt ornamentați puțin la buzunare. La mijloc, bărbatul se încinge cu brîul colorat în roșu la costumul vechi și în verde sau albastru la cel nou. Peste brîu se încinge „brăcira" aleasă în război prin nevedituri.

Atît costumul femeiesc cît și cel bărbătesc sînt completate prin vesta din pănură, denumită „prăsliuc". Cea femeiască, albă, cu clini la subraț și lungă pînă la șolduri, este ornamentată, cu aplicații de postav roșu și broderie policromă; cea bărbătească, confecționată din pănură în colorit divers (alb, cenușiu, albastru) este ornamentată cu găetane „șinoare" colorate. Deosebit de frumoasă este șuba albă cu aplicații de postav roșu, purtată de femei.

Cojoacele vechi albe, ornamentate cu broderie de mătasă, au dispărut la începutul secolului al XX-lea; cele purtate astăzi, colorate în brun cu ornament de găetane, nu sînt la înălțimea celorlalte piese ale acestui costum.

Glosar

Mehedinți

Altiță: element de croială a cămășii femeiești, constituie porțiunea de pe umăr.

Bîrnaș: șiret rotund, împletit manual din lînă, servește la ornamentarea hainelor prin aplicare.

Catrință: țesătură de lînă dreptunghiulară, purtată în costumul popular femeiesc, prinsă fiind de talie, una în față și alta în spate.

Conci: cerc sau oval din sîrmă, care susține părul femeii la ceafă.

Cicic: culoare roșu aprins, folosită în Oltenia. Denumirea și a brîului roșu.

Fistic: piesă de port dreptunghiulară, purtată de femei în față, de la talie în jos, în asociație cu „opregul" din spate. Ornament de linii verticale.

Găetan: galon împletit manual din lînă, servește la ornamentarea hainelor prin aplicare.

Încreț: rîndul orizontal situat sub altiță, care încrețea mîneca.

Nisipit: ornament compus din motive mărunte, legate într-un strat care acoperă porțiunea decorată.

Opreg îngust: piesă de port dreptunghiulară, purtată de femei la spate, de la talie în jos, ornamentată cu linii orizontale.

Ochiuri: motive ornamentale în formă de romburi mici.

Peșchir: formă de ștergar purtat pe cap de către femei.

Riuri: ornament liniar, dispus în dungi verticale sau oblice pe mînecă.

Spelci: ace cu gămălie și decorative.

Tablă: ornament dreptunghiular, compact dispus pe mînecă, de la umăr pînă la încheietura mîinii.

Vilnic: un gen de fustă încrețită, sau încutată, purtată în Oltenia.

Gorj

Brăcină: bete.

Brîu în ochiuri: brîu ornamentat cu motive de mici romburi.

Ciupag: porțiunea de sus a cămășii (iia).

Cîrpă în trei cornuri: tulpan.

Cîrpă din borangic: maramă.

Cusătură pe dos: punct de cusătură lucrat pe dosul pînzei.

Cămașă cu mînecă slobodă: cămașă cu mîneca dreaptă, liberă jos.

Părul strîns „colac": coc de păr.

Zăvelcă creață: vilnic încrețit la talie.

Zăvelcă în bete: vilnic încutat.

Vîlcea

Căpătîi (cîrpă): maramă scurtă și lată (specifică Vîlcei).

Opreg (vilnic): vilnic.

Zăvelcă: catrință dreptunghiulară, purtată de femei în față și spate.

Zăvelcă în scoarță: catrință țesută des, cu urzeala acoperită de bătează.

Zăvelcă în pînză (în două ițe, ca sacul): catrință țesută atît cu urzeala, cît și cu beteala vizibile (țesătură de pînză).

Zăvelcă albă: Catrință cu fondul vînăt sau negru, cusută cu bumbac alb (specifică Vîlcei).

Dolj

Betițe: bete.

Bibiluri: colțuri de dantelă, făcute cu acul la marginea tivurilor.

Bantă: manșetă.

Colț (tulpan): tulpan.

Cămașă cu mîneca de sus: cu partea altiței croită într-una cu mîneca.

Crețană: vilnic țesut în ochiuri.

Căciulă cu cerc: îndoită pe creștet, circular.

Cioareci cu ghizde: cioareci cu deschizături laterale (sub talie).

Fes: formă de fes, roșu, purtat de femei pentru susținerea părului.

Firfirici: bănuți de podoabă.

Guler întors: guler dublu de tip nou.

Ilic: vestă.

Ochiulețe: „ochiuri", ornament de romburi mici.

Pînză cu mărgini: pînză delimitată pe marginile lungimii cu un grup de dungi colorate sau albe. Pînză ornamentată pe toată suprafața cu dungi în țesătură.

Prestelcă: formă de catrință încutată.

Pînză învărgată: pînză cu dungi albe sau colorate în țesătură.

Țesut în 4 ițe în coaste: reliefuri în diagonale ale țesăturii în 4 ițe.

Olt

Chebă: haină scurtă din dimie, purtată de bărbați.

Cozi adunate la ceafă: coc de cozi la ceafă.

Cortel: haină din dimie.

Ipingea: haină lungă, cu clini drepți, cu glugă sau guler mare pătrat pe spate.

Legătoare: tulpan.

Riuri: ornament de ghirlandă la tivul poalelor.

Șubă cu molii: haină din dimie brună, ornamentată prin cusături albe.

Scurteică: haină în clini, din stofă industrială îmblănită și cu guler de vulpe.

Steluțe cu betea: decor brodat cu beteală.

Șubă: haină din dimie.

Zăvelcă cu betea: vilnic negru (roșu), brodat cu beteală.

Zeghe: haină lungă, din dimie, de origine transilvăneană.

Romanați

Boscea: catrință (termen frecvent pe Cîmpia Dunării).

Brîu mocadin: brîu cu fond roșu, cu vîrgi orizontale, ales cu motive.

Brînelul: brîu cu fond vînăt, cu motive alese.

Coif din icușari (purtat de fete): un cerc din bani orientali.

Conci (femei): coc din păr pe creștet.

Codan de svanți: panglică de care atîrnă un rînd de bani de argint.

Căciulă cu moț: Căciulă țuguiată, îndoită pe creștet, cu vîrful proeminent.

Cazacă: haină de dimie fără mîneci (giubea).

Prag de boscea: bordura de jos a boscelei.

Tabla de riuri: ornament dreptunghiular, omogen, dispus pe mînecă sub încreț.

Tiv de drug: cusătură peste muchia tivului.

Argeș

Blană cu riuri: ornament pe mînecă, de formă dreptunghiulară, compusă din motive compacte dispuse în rînduri verticale.

Chenar cu frunze: încadrarea „blănii" de pe mînecă cu motive de stilizări vegetale.

Cheboi: chebă scurtă.

Maramă spumată: maramă.

Peșchir: ștergar de cap.

Pomneață: bentița de la mînecă.

Sovon: o formă de glugă dintr-un brîu roșu, purtat de mireasă.

Sarică: haină mițoasă, ca și buboul.

Zulufi: gen de breton răsucit în cîrlionți.

Muscel

Cusătură pe gras: punct buclat de cusătură specific Muscelului.

Căpătîiele fotei: capetele fotei, care se suprapun în față și sînt ornamentate.

Căciulă mocănească: formă de căciulă rotundă specifică mocanilor.

Fuști: motiv unghiular.

Melci: motiv ornamental în spirală specific Muscelului.

Table sau stuci: motive de pătrate ce se întind pe lîngă gura cămășii.

Varga de pe poale: ornament orizontal la marginea de jos a fotei.

Prahova

Bușteni: punct de cruci, cusut cu arnici în mai multe fire (bombat) și într-un sistem cu o linie trasă oblic, pe care se înșiră mai multe cruci.

Brățară sub sbînzică: ciupag, cusătură peste crețuri sub guler.

Conci din păr: coc.

Cheutori la guler: baere cu care se leagă gulerul.

Fotă cu șurț: fotă cu capetele ornamentate cu o bantă verticală pe părți.

Läibărică: vestă.

Lînă seină: culoare brună naturală a lînii.

Riu peste umăr: ornament plasat în sens orizontal pe umăr.

Riu peste cot: ornament plasat în sens orizontal la nivelul cotului.

Spilci: ace decorative, ace cu gămălie.

Sinătău: ornament pe mîneca cămășii în rînduri verticale.

Vargă la poală: ornament linear în benzi mai late și înguste la poala fotei.

Zăbun: haină scurtă din dimie „seină".

Buzău

Alesătura de la poala fotei: motiv dispus orizontal la poală pe porțiunea de la spatele fotei.

Chiezuri: rînduri oblice.

Brîu cu boboci (Budă): brîu bărbătesc, ornamentat cu țesătură în reliefuri.

Cămașă mocănească: cu ornament specific (cu altiță), cusut buclat cu lînă sau arnici.

Ciuf: volan la mînecă.

Cămașă cu table: cămașă cu decor încărcat, compact, pe mînecă și piept.

Cămașă cu pădini: cămașă cu decor încărcat, compact, pe mînecă și piept.

Fotă oarbă: neagră complet, fără ornament.

Fotă „costum" (Budă): fotă în dimensiuni mari, încrețită la spate.

Iței: pantaloni din țesătură mai subțire (Moldova).

Mintean (scurt): haină din pănură scurtă.

Polcă: haină scurtă matlasată.

Sluj: volan la mînecă.

Strecătoare: fotă.

Șerpi: motive pe brîul bărbătesc, în formă ondulată sau de zigzag.

Șabage: cusătură perforată, pe bază de fire scoase, folosită la tivuri, dar și ca ornament în sine, în formă liniară.

Zăbun: haină scurtă matlasată.

Teleorman

Aba dată la gratie: îndesată cu un sistem specific Cîmpiei Dunării, întinsă pe o împletitură de nuiele, udată și bătută cu mîinile.

Aba dată la lustru: lustruită prin călcare cu aburi ca să lucească.

Berci: coc de păr.

Boscea cu trupul vînăt: cu partea superioară vînătă.

Coif: o diademă din păr pe care se leagă marama.

Cămașă zoroclie: cămașă dreaptă.

Căciulă curmată: rotundă.

Căciulă moțăită: ascuțită.

Cămașa se poartă cu sîn: cămașă suflecată la talie, atîrnă peste brîu („sîn").

Cuprinsa aleasă a brîului: brîul împărțit în 2 porțiuni: cea de jos care se încinge dedesubt și cea de deasupra care se vede.

Cuprinsa de jos: porțiunea de brîu care se încinge dedesubt.

Chebă scurtă: haină scurtă din dimie.

Cațaveică: haină lungă, în clini, îmblănită cu guler de vulpe, pentru ținuta de sărbătoare a femeii.

Cojoc creț (cu clini): cojoc lung cu clini pentru femei.

Cosoae: șuvițe din meșină colorată.

Flori sărite: ornament din motive dispuse izolat.

Flanea bumbăcită: haină scurtă matlasată.

Nădragi: gen de șalvari, negri „seini".

Pînză cu cinar: pînză cu ornament de dungi în țesătură.

Pragul: porțiunea de jos cu bordura, a boscelii

Șorț cu arnici: țesut cu arnici.

Țesut scos (de stă în picioare): țesut în 2 ițe, cu urzeala ascunsă sub bătaia bine bătută cu spata.

Trupul boscelei: partea superioară.

Țesătură pînziu: țesută în 2 ițe, cu pînza cu urzeala și bătaia la fel de vizibile.

Zăbun bumbăcit: haină scurtă matlasată.

Vlașca

Bagadele: colțișori de dantelă, cusuți cu acul, la tivul cămășii („bibiluri").

Bibiluri: bagadele, bibiluri.

Borangic șofrănit: borangic vopsit în galben cu șofran.

Carabiberă: tulpan.

Cordea cu icușari: panglică pe care sînt prinse monede.

Cleștiuri: ace de păr.

Ciupag cu foi: cămașă cu platcă.

Cămășoi: cămașa dreaptă.

Fotă creață: fotă largă, purtată încutat.

Horboțică: dantelă.

Iia: partea superioară a cămășii.

Iminei: pantofi femeiești.

Ipingea cu gluguș: haină mare de stepă cu clini drepți. La spate are glugă sau un guler pătrat mare.

Leasa: ciupagul, cusătură peste crețuri, sub guler (în față).

Mecheleț: suport de păr în formă de cerc (din lemn, metal) purtat pe creștetul capului, de femei.

Minecar: haină scurtă.

Mintean în boboci: țesut în nevedeală, cu motive de romburi reliefate.

Nădragi creți: pantaloni largi, de tip șalvar, cu multe cute mărunte la talie.

Poturi: pantaloni largi în formă de șalvari.

Pălărie popească: în formă rotundă, cu borul ridicat.

Rîuri drepte: de la umăr pînă jos.

Spiroance cu dărdăeți: ace decorative cu atîrnătoare la gămălie.

Zbornă: creturile de la gîtul cămășii femeiești.

Zăbun tocat: matlasat.

Bărăganul

Alesătură de poală: ornament ales la poala pestelcii.

Anteriu: haină din dimie.

Bumbac tiriplic: mai gros, din care se fac „marginile" țesute în pînză.

Boit: vopsit.

Cheptar: pieptar.

Cojoacă: cojoc.

Chelemeț: suport pentru păr.

Colț: tulpan.

Cordea cu rubele de aur: panglică cu bani de aur.

Cămașă sumețită la brîu: cămașă lungă, suflecată la talie.

Dimie dată la gratie: dimie îndesată printr-un procedeu cu ajutorul unei împletituri de nuiele.

Fruntar: fîșie de țesătură legată pe frunte sub maramă.

Fustă cu ciupag: fustă unită cu vesta.

Flori din arnici: motive alese din arnici.

Iie mocănească: cămașă, porțiunea de sus, „iia", cu foile încrețite la gît.

Încheiată pe genunche: catrință cu foile încheiate în sens orizontal, la mijloc.

Mînecar tocat: haină scurtă, matlasată, din țesătură nevedită.

Mahramă: maramă.

Manta: haină cu clini drepți, largă, cu guler marepătrat.

Piept din borangic: ornament din țesătură de borangic sau pieptul cămășii bărbătești țesut cu bătează din borangic.

Meși: papuci.

Nodățică: dantelă cu acul la tivuri (se înnoadă), numită și „bibiluri".

Oță: catrință.

Prepuse: părul căzut, sau lîna împletită în cozi.

Pestelca cu pisc: catrință de tip Dobrogea și Brăila, cu un decor unghiular la poale.

Pestelcă: catrință.

Petrecută: haină, mintean, cu capetele suprapuse.

Pălărie popească răsfrîntă: pălărie cu borul ridicat.

Pălărie mocănească: pălărie mică.

Postali: papuci.

Trupul pestelcii: porțiunea de deasupra bordurii de jos a pestelcii.

Vărgi în picioare: dungi verticale pe pestelcă.

Vargă aleasă la poală: ornament orizontal la poala pestelcii.

Dobrogea

Androc: fustă țesută din lînă.

Băcrar din bani: salbă de bani purtată pe cap.

Boandă: cojoc.

Colac la ceafă: coc la ceafă.

Cămașă de-a-ntregul: cămașă croită într-una cu poalele.

Cheiță: cusătură de unire a foilor de pînză.

Colțișori: colțișori lucrați cu acul (dantelă) la marginea tivului.

Cămașă cu platcă: cămașă de tip nou, croită cu platcă pe umeri.

Chingă: bete, brîu.

Fondă: funda legată la tulpan pe creștet.

Ghenare: ornament de borduri pe marginile laterale ale pestelcii.

Giubea: haină de dimie.

Mărunțele: colțișori lucrați cu acul (dantelă) pe marginea tivului.

Părul împletit în coșniță: în codițe.

Pînză chirachie: pînză ornamentată cu dungi în țesătură.

Trupul pestelcii: partea de deasupra bordurii de jos a pestelcii.

Vrancea

Bătae la gură: cusătură de întărit marginea la gura cămășii.

Bătut cu hir: ornament țesut cu fir metalic.

Căiță (sau fruntar): ștergar împăturit pe lungime și legat în formă de cerc pe creștet.

Conci (sau cioc): coc din păr înfășurat pe creștet.

Cămașă cu mîneca răsucită: tip de cămașă veche, cu mînecile lungi, strîmte, purtate răsucit pe braț.

Cămașă cu chirușcă: cămașă cu altiță triunghiulară.

Cusătură înfoiată: cusătură buclată.

Cusătură strînsă: cusătură netedă.

Catrință: fotă în dialectul moldovenesc.

Căciulă rotată: căciulă rotundă (mocănească).

Gherdan: încrețirea pe spatele cămășii, între umeri.

Hobot: gen de glugă încheiată dintr-un ștergar, sau maramă purtată de mireasă.

Părul răsucit în coarne: părul pieptănat și strîns în două proeminențe deasupra urechilor.

Pleteri: două rînduri de bani, prinși de o panglică, purtați de fete pe frunte.

Pulpane: capetele fotei.

Rîure: rînd de cusătură ornamentală, pe mînecă, de la guler pînă jos.

Tel: betelă.

Țesut îngropat: țesătură cu urzeala acoperită de betelă.

Urzit cu lînă și umplut cu hir: gulerul cămășii bărbătești cu motivul de fond cusut cu fir de lînă și completat cu fir metalic.

Vrîste: dungi.

Bacău

Altiță prepusă: altiță cusută separat și aplicată pe umerii cămășii.

Brățară: încrețitura de la spatele cămășii.

Brațăre: ornament linear, ales în război la fote (vertical).

Bata: dunga îngustă în colorit distinct de la marginile (de sus și de jos) ale fotei.

Burneață: bete.

Căiță cu cioc: bonetă cu o proeminență pe creștet.

Costande: ornament linear aplicat pe pieptul cămășii.

Cămășoi: cămașă dreaptă.

Catrință încărcată: cu ornament omogen, de obicei din fir, care acoperă suprafața pulpanelor.

Catrință lae: neagră.

Chingă: bete.

Dosul: porțiunea neagră din spatele fotei (catrinței).

Fruntarul: o legătoare pe frunte.

Fustă aleasă: formă de fustă încheiată, aleasă în dungi verticale.

Gîțar: bordură îngustă, aleasă la marginea de jos a fotei (catrinței).

Speteze: alesături cu speteaza.

Suman: pănură.

Zimți și dinți: ornament la bete.

Neamț

Bolduri: ace cu gămălie.

Bezer: ața pe care se încrețește cămașa la gît.

Bîrneață: bete.

Bernevici: cioareci încrețiți la glezne.

Bunghi: nasturi de aramă, prinși pe o curea de piele.

Bondă înflorată: pieptar ornamentat bogat.

Căciulă ţuguiată: căciulă ascuţită.

Ciorachi: denumire arhaică a cioarecilor.

Cheptar înfundat: încheiat pe umăr şi la subraţ.

Fringhii: ciucuri.

Gîţe: cozi.

Încreţală (sau mărginar): încreţ la mîneca cămăşii.

Malacov: scufie în forma purtată de maici.

Vargă: jos şi sus la catrinţă.

Alesături de speteze: alesături realizate cu speteaza.

Bondă: pieptar.

Cusătură pe dos: punct de cusătură lucrat pe dos.

Cămaşă naţională: cămaşa de tip nou, ornamentată geometric.

Cu catrinţa-n brîu: catrinţa prinsă (cu un colţ) la brîu pentru facilitarea mersului.

Cheptar brumăriu: pieptar bordat cu blană de miel cenuşie.

Chebă albă: suman scurt alb.

Dinainţi: feţele fotei.

Învrîstat (brîul): brîu cu ornament de dungi.

Punctureşte: tighel.

Polcă: haină matlasată.

Rîuri costişate: ornament linear în sens oblic pe mîneca cămăşii bărbăteşti.

Strămătură: lînică (comercială).

Suman cu falduri: suman cu clini mari, laterali.

Lunca Prutului: Vaslui, Galaţi

Batistă: tulpan.

Bariz: basma.

Brîu în fâşii: cu dungi longitudinale.

Bumbi: nasturi.

Casîncă: basma.

Cămeşoi: cămaşă dreaptă.

Contoman: haină scurtă pînă la genunchi.

Curea ţintată: curea ornamentată cu ţinte.

Contăş: haină scurtă din aba.

Horboţică: dantelă.

Hurmuz: mărgeluşe albe.

Jiletcă: vestă.

Lacre: ornament de pătrate în ţesătura pînzii.

Mocuşuri: bibiluri.

Manta: haină lungă, largă, cu clini drepţi şi guler pătrat.

Năframă: ştergar de cap.

Poală: porţiunea de jos a pestelcii.

Sarad: şiret împletit cu mîna din lînă.

Saic: pănură fină.

Suman sărăduit: suman ornamentat cu „sarad".

Ţorţuri: ciucuri la brîu.

Ţochi: bibiluri (colţişori făcuţi cu acul).

Umăr cu potloage: altiţa.

Iaşi

Brîu cu ciubuce: ornamentat cu dungi pe lungime.

Cadreluri sau cruci: motiv în pătrate.

Croit ţesînd: alesătura făcută pe porţiuni ce corespund liniei croielii (în procesul ţesutului).

Margini: vrîste pe cămaşa din lînă (din ţesătură).

Sănătae: motiv liniar, ondulat, pe cămaşă.

Straşina pălăriei: borul pălăriei.

Suman în falduri: Suman cu clini laterali.

Botoşani

Altiţă bătută în rînduri de-a curmezişul: altiţă compusă din rînduri oblice.

Brezerău: aţa pe care se încreţeşte cămaşa la gît.

Bunghi: nasturi.

Colan de hurmuz: un cerc confecţionat din mărgeluşe colorate.

Cămeşă: cămaşa dreaptă.

Costişat: rîuri oblice pe mînecă.

Căciulă ţurcănească: de formă ţuguiată.

Comănac: calota pălăriei.

Cămaşă cu stan şi poală: cămaşă ce se compune din „stan" — partea superioară şi „poală" — partea de la talie în jos.

Flori lungi: rîuri verticale pe mînecă.

Hajur: ornament perforat.

Iţătură: ţesătură nevedită în mai multe iţe.

Ozoare: ornament rezultat din neveditura în 4 iţe.

Pălărie cu zăgări: borul pălăriei.

Şiitoare: bîrneaţă.

Ţartămuri: ciucuri.

Tolarcă: cojoc lung.

Suceava

Bată: dunga roşie de la marginile, de jos şi sus, ale fotei.

Bondiţă: pieptar.

Bondiţă cu clini: cojoc lung, cu clini, fără mîneci.

Cîrpă: cerc din lemn, purtat de femei, cusut de cozile de păr adunate pe creştet.

Curcubeu: grup de dungulîţe colorate, care tivesc „bata" roşie de la marginile fotei.

Cămaşă studenţească: cămaşă dreaptă bărbătească, ornamentată bogat cu motive geometrice în negru.

Cojoc cu poală: cojoc lung cu clini, cu mîneci.

Feşuţ: formă de fes purtată pe cap de femei (peste „cîrpă"), cu marginea ornamentată în cusături mărunte.

Fringhii: bete.

Gîţar: un cerc din împletitură de păr pus pe o întăritură şi ornat cu un ghiordan de mărgele.

Genuţe: dungi colorate ce ornează capetele fotei.

Miniştergură sau pînzătură: ştergar din in sau bumbac, purtat pe cap de femei.

Pieptănătură cu coarne: părul împletit şi răsucit deasupra urechilor.

Prejtoare: fota.

Prostire: fota albă din in, purtată în vechime vara.

Prim: bordura de la marginea pieptarului.

Strămătura: lînică industrială.

Suman din doi peri: fir negru cu alb amestecat în ţesătură.

Suman lai: suman brun (culoare naturală a lînii).

Tolag: dunga colorată care delimitează porţiunea ornamentată de la capetele fotei. Se întinde pe şolduri, în sens vertical.

Veşcă de lemn: un cerc din lemn.

Vrîste de-a lungul: dungi pe lungimea brîului.

Vrîste de-a curmezişul: dungi pe lăţimea brîului.

Zăbranic: ştergar din in sau bumbac, purtat pe cap de femei.

Maramureş

Boţi: sistem tehnic de încreţitură.

Bezeri: volanul mînecii.

Cămaşă românească creaţă la grumaz: tip de cămaşă cu foile încreţite, la gît.

Cupe: sistem tehnic de încreţitură.

Colţi: sistem tehnic de încreţitură.

Ciur: şabac.

Copciuţe: motivul „gura păpuşii."

Cîrlig: motiv ornamental.

Cuşmă rotată: căciulă rotundă, scundă.

Clop din paie: pălărie de paie.

Cămaşă cu chept: faza a treia în evoluţia cămăşii bărbăteşti.

Dupăcele: cusătura de întărire la tiv.

Ferestre: ornament cu tăietură.

Gratii: şabac.

Gaci: pantaloni largi bărbăteşti din pînză.

Mununa: cunună împletită din păr de cap şi mărgele din metal şi corale.

Mărgele cu cerc: din metal, de formă ovală, cu o proeminenţă „cerc" pe mijloc.

Mărgele scumpe: coral.

Pieteri: cozi din păr, împletite de la tîmple, purtate de fete.

Pînzătură: ştergar de cap.

Păturі: sistem tehnic de încreţitură.

Pod: fondul zadiei.

Păr în păr: ţesătura zadiei integral din lînă.

Pieptar mărănesc: pieptar brodat cu lînă şi ornamente de oglinzi de pe Valea Marei.

Pieptar cu cărmajie (de pe Iza şi Vişeu):, pieptar ornamentat cu meşină aplicată.

Ochiuri: motiv de romburi derivat din neveditură, la zadii.

Răvaşe: sistem tehnic de încreţitură.

Răzvod: motiv ornamental.

Roituri: ciucuri.

Steble: cozile de păr legate pe creştet, la neveste.

Stani: partea superioară a cămăşii.

Sprînceană: varga îngustă pe zadie.

Toldele: jumătăţi de foi de pînză, care trec peste umeri.

Trăsură: cusătură pe dos.

Zadie: catrinţă.

Zgărdan: din mărgele.

Zgardă scumpă: din corale.

Gubă: haină groasă, miţoasă, scurtă.

Lăpuş

Brînaş: cusătură de întărire a tivurilor.

Chept: ciupagul cămăşii femeieşti.

Creţele: ciupagul cămăşii femeieşti.

Curea: chimir.

Fringhii: bete.

Lîncez: cusătura peste creţurile de la volanul mînecii.

Năframă de păr: năframă industrială.

Pană pe chept: ciupag mic la cămăşile de muncă.

Pene peste cot: ornament linear la nivelul cotului.

Pene de la bezer: ornament linear la tivul volanului de la mînecă.

Pene pe umăr: ornament pe umăr.

Pumnar: manşetă.

Pieptar îmbumbat: pieptar înfundat, încheiat pe umăr şi subraţ.

Şire peste cot: ornament linear, la nivelul cotului.

Şurţ: şorţ încreţit.

Trăsură la guler: cusătura peste creţurile de sub guler.

Trupul zadiei: porţiunea de deasupra bordurii de jos a zadiei.

Tureacul zadiei: bordura de jos a zadiei.

Zadie vînătă: catrinţă vînătă.

Oaș

Brază: ornament cusut pe cămașă.

Coadă: împletitura părului în multe vițe, constituind o rețea, denumită „fund".

Conți: colțișori din păr, care delimitează „fundul" (rețeaua din păr).

Cunună: formă cilindrică, purtată pe cap de mirese și fete, ornamentată cu flori, șireturi, oglinzi etc.

Cămașă cu cheptar: cămașă cu platcă.

Cămașă cu umere: cămașă încrețită în față și în spate, iar pe umeri pînza este întinsă, fiind ornamentată prin cusătură.

Cămașă românească: încrețită la gît.

Cusut „tras": sistem de cusătură buclată.

Ciocălăi: ciucuri.

Gaci: pantaloni din pînză, foarte largi.

Lătuț: jumătate de foaie de pînză, adăugată jos la poale, de jur împrejur.

Năframă: năframă industrială.

Pleituri: 2 cozi de păr, împletite după urechi.

Pînză țapănă: pînză groasă din cînepă sau bumbac gros.

Pogmată sau guler: brîul fix pe care sînt prinse poalele.

Pomnișori: manșete.

Perți: ornament de dungi.

Roituri destrămați: ciucuri la tivul pantalonilor.

Uios: haină scurtă, închisă peste piept (din pănură), cu ornament de dungi orizontale.

Zadie cu partă: șorț din pînză, încrețit la talie.

Sălaj

Bucure: cusătură reliefată a încheieturii.

Brînel: punct de cusătură pentru întărirea marginii gulerului.

Brînel peste ciucuri: la tivul de jos al zadiei.

Cocorman mare cît o greblă: coc mare la ceafă.

Ceapsă: o panglică pe care este prinsă o cunună de flori, purtată de neveste.

Cu rupturi: sistem de țesătură ornamentală.

Călcătură: punct de tighel.

Încheieturâ: cheiță.

Pe dos: cusătură pe dos la guler.

Pene pe chept: decor cusut pe pieptul cămășii bărbătești.

Păsituri pe hir: punctul de cusătură a „bucurei".

Pene: motive ornamentale.

Punte peste umăr: cusătură lineară, de la gît la marginea umărului.

Riuri: motive lineare în sens vertical pe mînecă.

Spăcel: cămașa de sus.

Trăsură pe hir: cusătura pe crețuri la volanul mînecii.

Trăsura de pe piept: ciupagul.

Umeraș: cusătură pe umăr.

Vargă peste cot: ornament linear, țesut la nivelul cotului.

Bihor

Brațe (sau **jure**)**:** 3 benzi orizontale (pe umăr, cot și sub cot).

Barșonul: plastron din bani prinși cu sîrmă.

Cica de pe frunte: coadă dusă peste frunte în portu fetelor.

Cormi: răsuciturî din cozi împletite, deasupra urechii.

Conci: suport din lemn, os sau metal, pus pe creștetul capului.

Cîrpă de flori: cîrpă industrială.

Cămașă ruptă (sau **spătoi**)**:** cămașă separată, cu poale.

Crețuri: încrețituri cusute artistic de sub guler.

Cheptar: porțiunea din față, la gura cămășii, cusută decorativ.

Cușmă: căciulă.

Clop roată: cu borul ridicat.

Clop din bucate: pălărie de paie.

Cămașă cu cheptar (la bărbați)**:** cu ornament de tiviturî tighelate pe piept.

Ciurii: cusătură perforată.

Chee: cheiță din dantelă cu acul.

Cojoc bilșenesc: cojoc cu aplicații de ciucuri din zona Beiuș.

Ciupi: ciucuri aplicați pe cojocul din zona Beiuș.

Cojoc cohănesc: cojoc brodat cu motive florale din zona Vașcăului.

Felegă de cap: ștergar așezat peste năframă pe capul femeii.

Felegă de brîncă: ștergar purtat în mînă.

Obezi late: borul lat la pălărie.

Pe brîncă-n jos: ornament pe mînecă, rînd vertical de la umăr pînă jos.

Pumnar: manșetă.

Pumnată: cordonul poalelor.

Spătoiul românesc: cămașă femeiască încrețită la gît.

Scăfătură: cusătură peste crețuri la mînecă.

Spete: umerii cămășii.

Sumăniță: suman scurt.

Zadie aleasă cu cîrligul: zadie neagră, cu o bordură, jos, lucrată într-o tehnică specifică.

Zadie bănățeană: zadie cu ornament în stil bănățean.

Zgardă din drot: salbă împletită din sîrmă de aramă.

Arad

Alegătură: alesătură.

Cîrpă: șorț.

Cerc: un gen de cunună, confecționată din flori și mărgele.

Conci de drot: un triunghi din sîrmă, pe care femeia își leagă cozile de păr împletite.

Ceapsă roșie: o cîrpă care ține strîns conciul.

Cot: năframă de cap.

Capcă: dantelă.

Sire: decorul mînecii de rînd în sens vertical.

Lat: foaie de pînză.

Sir chilinesc: rînd pe mînecă format dintr-o succesiune de pătrate.

Toale: colțișori festonați la tivul cămășii bărbătești.

Tăietură: cusătură perforată.

Umerițe: porțiunea umerilor cămășii, care este ornamentată.

Vriște cu cinari: dungile țesute în pînza de cămașă.

Munții Apuseni. Mocani

Brățara mare, brățara mică: chenare de la marginea de jos a ciupagului.

Barbi: clinii plasați sub gura cămășii bărbătești și la spate.

Coadă: părul răsucit deasupra frunții (la fete).

Chice: cozi de păr împletite.

Cioci: cozi de păr împletite la urechi, aduse prin fața urechilor și legate pe creștet (la neveste).

Conci: acoperămînt purtat pe cap de neveste.

Ciupag: cusătura peste creturile cămășii de sub guler în formă trapezoidală.

Coade: dungi orizontale pe partea de jos — roșie — a zadiei.

Forme peste cot: ornament linear la nivelul cotului.

Forme de fodor: ornament la tivul volanului.

Forme alese: alesături în sens orizontal pe zadie.

Frîmbii: bete.

Hobot: formă de ștergar din pînză, ornamentat la un capăt cu o cusătură din lînă, „forme cu bîrcă".

Îmbrobodeală: formă de ștergar, ornat la ambele capete prin cusături.

Mreajă cu trei picioare: cheiță specifică aici.

Năframă cu margini: năframă ornamentală cu o bordură de flori imprimate.

Primă: panglică.

Pene pe mînă-n sus: ornameht în sens vertical pe mînecă.

Sucitură: păr răsucit deasupra frunții (la femei).

Sclebe: șuvițe din lînă cu care se îngroașă cozile de păr.

Trup (sau **briu**)**:** porțiuna vînătă de sus a zadiei.

Munții Apuseni-Bucium

Brățară: cusătura peste creturile volanului („fodorului")

Brînelește: cusătură „după ochi" în gen de lanț sau feston.

Buciumănește: cusătură „după ochi", în gen de lanț sau feston, specifică Buciumanilor.

Cioci: părul femeii, împletit și îngroșat cu „plete" (părul căzut) și legat peste creștet, unde formează o proeminență.

Chee peste cot: ornament în linie orizontală, la nivelul cotului.

Cureluță: ciupagul de sub guler.

Cusătură urzită: cusătură de fond a gulerului.

Flori aplicate: motiv de frunze în poziție oblică, cusut la gura cămășii bărbătești.

Giolgi: pînză industrială de calitate specială.

Opreg: catrință purtată în față.

Plete: părul căzut cu care femeia își îngroașă cozile.

Pod: fondul zadiei.

Pălărie de mătasă: din velur lucios.

Rotițe: mici motive circulare, cusute la tivul zadiei.

Țesută în răvașe: în 4 ițe (în diagonale).

Urzit și umplut: cusătură la guler și pumnari.

Munții Apuseni-zona Huedin

Bogoie: rîndurile care se întind pe lîngă „ciulănaș" în punct de cheiță.

Chică: părul împletit la ceafă.

Ciulănașul pe mînecă în jos: decor în bantă verticală pe mînecă.

Ciur printre fire: cusătură perforată (tăietură).

Ciulică: căciulă.

Dupăcei: bănuți înșirați pe un șiret, purtați pe frunte peste năframă.

Frodă: volan la mîneci.

Friș: haină scurtă din pănură albă pentru bărbați.

Mneriu: vînat.

Peste pîntec: porțiunea de sus a zadiei (vînătă).

Pe la poală: porțiunea de jos a zadiei (roșie).

Picături: ornamentul cioarecilor cu încrustații de postav colorat, la cusătura de unire a foilor.

Șirul peste cot: ornament linear la nivelul cotului.

Șirul pe la mînă: ornament linear la marginea volanului.

Trăsură: cusătura peste creturi la volan.

Vîstrele: alesătură orizontală pe porțiunea de jos a zadiei.

Costum maghiar

Bujka: vestă cu mîneci.

Cundra: haina scurtă din pănură „țundră".

Dulandie: năframă subțire, transparentă, purtată de femei.

Dorázsolás: cusătură care susține creturile la fustă sau șorț.

Fersing: fusta din pînză albă, plisată mărunt.

Iràsos: cusătură specifică acestei zone, executată pe desen.

Muszui sau bagazia: fustă din material colorat (negru sau altă culoare închisă).

Kontykarika: cerc mic din lemn sau metal, pe care femeia își prinde părul împletit.

Kötéses: un gen de chee de-a lungul brațului.

Parta: cunună din mărgele, purtată de fete.

Pengyel: poale.

Pörgekalap: pălărie bărbătească cu borul ridicat.

Szür: haină lungă de tip ipingea, sau manta.

Válfö: altiță.

Năsăud

Alesătură: bordura brodată de jos a zadiei.

Bertițe: ghiordan, zgardan, din mărgele.

Cămașă cu chept: cămașă cu ciupag.

Curea: chimir.

Chiton: suman alb.

Linceț sau trăsură: cusătură peste crețuri, de sub guler, sau la volanul cămășii.

Pui pe dos: cusătură pe dos.

Pene peste cot: ornament linear orizontal la nivelul cotului.

Pînzătură: catrință.

Pod: fondul zadiei.

Prîsnele: discuri decorative din aramă, înșirate pe o cureluș și aplicate pe chimir.

Sovon: legătură de cap din pînză albă, purtată de neveste.

Steble: cozile de păr încrucișate pe creștet într-o proeminență (purtate de femei).

Șirele de la fodor: ornament la marginea volanului.

Șire cu mărgeaua: ornament cusut cu mărgele.

Șire cu răzdvodzele: tip de ornament și punct de cusătură specific zonei Năsăud.

Șire petecite: alese în război.

Șire cu pășituri: punct de cusătură lucrat peste mai multe fire de pînză.

Vîstre: ornament de dungi orizontale ale zadiei.

Zadie cu trup vînăt și tureac roșu: zadia vînătă.

Zadie: catrință.

Cîmpia Transilvaniei

Ceapsa cu brusturi: bonetă cu un volan de dantelă neagră pe margini.

Căpețelul: ștergărel mic cu ornament de dunguliță roșii la capete, purtat de femei peste ceapsă.

Curcubeu: motiv linear pe „brăcină", în culorile curcubeului.

Dupăceală: tivitura catrinței (zadiei).

Trupul zadiei: porțiunea vînătă, de sus, a zadiei.

Tureacul zadiei: bordura roșie, cu alesături, a zadiei.

Zadie mnierli: catrință vînătă.

Tîrnave

Altiță: încrețitura mînecii cu o cusătură peste crețuri, la baza mînecii, unde se unește cu porțiunea umărului.

Bentiță: manșeta mînecii.

Beată: încrețitura cusută peste muchiile creților, care susține volanul mînecii.

Brăcină: baerul șurțului.

Berțiță: ghiordan de mărgele.

Creață: panglică roșie, încrețită; cu mărgele din sticlă, purtată de fete pe cap.

Cheiță purecel: cusătură de unire a foilor de pînză.

Cămașă cu pumnari: cămașă bărbătească cu manșete.

Clicin: haină scurtă din pănură.

Fofeze: ace decorative cu capul mare, din metal, purtate pe velitoare.

Frigură: haină scurtă din pănură.

Glățuit: lustruit.

Mînecă întoarsă: porțiunea de jos a mînecii, răsfrîntă, în formă de volan.

Șire de pui: rînduri verticale, pornite de la altiță, pe mînecă, în sens vertical.

Strîmbuleț: șiret în zigzag.

Sarică: haină groasă, mițoasă.

Trăsuri pe fir: cusătură peste și printre creturile pînzei.

Urzitură pe fir: cusătura gulerului, specifică sudului Transilvaniei.

Vălitoare: o broboadă fixă, în formă de cerc, confecționată din ștergar.

Costum secuiesc

Csepesz: bonetă cu un volan de dantelă la marginea sa.

Cedele: poale.

Condră: țundră.

Fersing: fustă albă.

Kucsma: căciulă.

Kurte: haină scurtă din pănură sau stofă.

Laibi: vestă.

Rokolya: fustă creață.

Rékli: haină scurtă din pănură.

Ujjas: haină scurtă din postav albastru.

Vitézkötes: ornament de șireturi negre la buzunarele cioarecilor.

Zeke: zeghe.

Țara Bîrsei

Brăciile: bete.

Căiță: capișon din postav, purtat de femei sub ștergar.

Cu obînzica întoarsă: porțiunea de jos a mînecii, răsfrîntă.

Fuști: motiv ornamental în formă de frunze, pe mîneca cămășii.

Lăibărică de zeghi: vestă din pănură.

Mînji: bordura de dungi orizontale la poala fotei.

Pulpane: căpătîiele fotei.

Pînză cu mărgini: pînză urzită cu mărgini colorate.

Șabac: axul în linie verticală pe care se înșiră „fuștii" (decorul mînecii).

Stuci: motive de pătrate mari pe piept.

Strînsoare: cheiță.

Zeghi: pănură.

Țara Oltului

Brătăruș: încrețitura volanului la mînecă; cusătură peste și printre creturi.

Briu: partea superioară a cămășii (iia).

Bubou: haină din lînă mițoasă.

Canafi: ciucuri.

Căiță de păr: bonetă din pînză, purtată direct pe păr.

Căiță cu aripi (sau căiță cu cipcă): căiță din material industrial avînd pe cele două părți o încrețitură deasă de dantelă, sau galon, neagră.

Ciurele: nevedituri în ochiuri (mici romburi în formă de rețea).

Canaf (la pălărie): ciucure.

Cămașă românească: dreaptă, cu guler drept.

Cămașă nemțească: cu guler răsfrînt și pe piept cu cercuțe.

Creste la cioareci: ornament aplicat, din postav negru, la tivul cioarecilor.

Cosoaie: șuvițe din meșină colorată, cu care se coasă ornamentul pe chimir.

Fruntar: o bantă din țesătură ornamentată cu mărgele, purtată de femeie pe frunte, sub căița cu aripi.

Flori tipărite: motive florale imprimate pe păstură (pe catrință).

Frîmbii: ciucuri la pastură.

Floare pe piept: ornament pe pieptul pieptarului în mijloc.

Glățuit: lustruit.

Pomeselnic: ștergar purtat de femei peste căița cu aripi.

Pui peste cot, pui roșii: ornament în sens orizontal, la nivelul cotului.

Pui pe dos (peste cot): ornament în sens orizontal la nivelul cotului, lucrat cu o cusătură pe dos.

Păstură: catrință.

Păstură din cioarec: catrință din pănură.

Pasturică: păstura nevedită în 4 ițe (gen macat).

Păstură cu fir amestecat: țesută din urzeală și bătează în colorit diferit.

Pieptar cu gură: pieptar bărbătesc, crestat la partea superioară a pieptului.

Recăl: suman croit cu clini drepți, în negru, brun sau cu dungi.

Rețe: o dantelă industrială, care unește foile mînecii și își are originea în „cheiță".

Stele cu coarne: motive ornamentale de la gura cămășii femeiești.

Stele crestate: motive ornamentale de la gura cămășii femeiești.

Șerpar: chimir.

Streafuri: ornament de cercuțe pe pieptul cămășii bărbătești.

Strîmbalețî: colțișori de la guler și umeri.

Vriste: decorul din mărgele și flori al pălăriei bărbătești.

Zberciogi: încrețitura artistică de la mînecă.

Sibiu

Broboadă sau velitoare: un gen de broboadă fixă, în formă de semicerc.

Betuță: manșetă îngustă.

Betuță întornată: porțiunea de jos a mînecii, purtată răsfrîntă.

Briu turcesc: bete cu alesături în război în reliefuri.

Barburi: ornament în formă de cruce, pe pieptul cămășii bărbătești situat la baza clinilor din față și din spate.

Bicușă: cojoc lung ciobănesc, cu mînecile excepțional de lungi.

Ciucuri cu șinor: ciucuri împletiți, din lînă, pentru legat vîrful cozii de păr.

Cot: cîrpă.

Chindirită cu pene: cusută cu motive ornamentale.

Coada broboadei: capătul broboadei, care atîrnă la spate.

Creț după cap: încrețitura cămășii, de la spate, prinsă în guler.

Crătință vînătă: purtată la spate, cu fond negru, învărgat cu vînăt.

Ciocănele: dungi negre, cusute dens, pe lungimea mînecii femeiești.

Dul (sau ciubac): ornament linear, vertical (ca o dungă reliefată) pe mîneca cămășii femeiești. Reprezintă cheița.

Doage: crețurile broboadei.

Fodră: volan la mînecă.

Geolgiu cu hire: pînză cu dungi roșii în țesătură.

Mielușei: cusătură de unire a cioarecilor, încrețită printr-un fir tras.

Pahiol: formă de ștergar, țesut din fir de mătasă (Transparent).

Pieptănătură cu bată: pieptănătură a fetelor, cu o coadă împletită în jurul frunții.

Pereții pălăriei: borul pălăriei.

Prastia: cureluș lungă de cca 3m care se încinge peste chimir.

Pieptar național: pieptar despicat în față, purtat de femei.

Șire: ornament linear, vertical, pe mîneca femeii.

Țundră cu clini: haină de dimie neagră, cu 12 clini, pentru femei.

Umeraș: ornament linear orizontal pe umărul cămășii femeiești.

Costum săsesc

Borten: formă cilindrică, din catifea neagră, purtată de fete pe cap.

Bockelung: țesătură transparentă, fină, purtată de femei pe cap.

Bockelnadeln: ace de podoabă pentru cap.

Busenkittel: haină într-una, fără mîneci, partea superioară încrețită dens (Sighișoara).

Gareisel: cusătură peste crețuri (ciupag).

Harras: șorț țesut din lînică de tip românesc de Năsăud.

Heftel: gen de broșă mare, purtată de femei pe piept.

Krauser Mantel: gen de pelerină (plisată).

Kirschea: pelerină îmblănită.

Kotzenmantel: suman din pănură, de tip românesc.

Preisen: manșetă.

Struppen: cordon din catifea (Bistrița).

Spangengürtel: cordon din galon de butoane din metal, artistic aplicate, încheiat cu o cataramă din metal.

Quetsche: suport pentru păr, pus pe creștet.

Wasken: vestă încrețită dens și cusută peste crețuri (Bistrița).

Orăștie

Bentiță: manșetă îngustă.

Brățară: cusătura peste creturile volanului la mînecă.

Brățară (brățări): bete.

Chică peste frunte: pieptănătura fetelor, o coadă împletită în jurul frunții, dusă de la o ureche la alta.

Cormi: cozi de păr îngroșate cu lînă (împletite în 3 „chici").

Chindeu: ștergar.

Ciocănele: motiv de dungi verticale cusute compact.

Cusut bătut: cusut îndesat.

Colți: ornament cusut cu negru, vînăt sau roșu, la tivul cioarecilor.

Laibăr: haină scurtă, dreaptă, din pănură.

Mieluței poenărești: cusătura de unire.

Prenătoare: o panglică legată peste frunte.

Pui păstă umăr: ornament linear, orizontal, dispus pe umărul cămășii.

Pălărie ciobănească: tip de pălărie mică.

Peteucă: panglică.

Pui pe la gură: ornamentul în jurul gurii cămășii.

Ridicate cu speteaza: ornament linear, orizontal, la catrință.

Țundră: haină lungă din pănură neagră.

Vărgușe din suveici: ornament linear orizontal, la catrință.

Vargă cu alesătură: bordura șorțului.

Hațeg

Brățară: cusătura peste crețuri sub guler și la fodor.

Briu cu bîte: briu dintr-o rețea elastică, țesut într-un mod primitiv cu ajutorul unor bețișoare.

Brăcină: bete.

Chici: coadă împletită de la frunte și dusă peste urechea dreaptă spre spate.

Ceapsă cu coarne: bonetă cu două colțuri proeminente.

Conci: suportul cepsei în formă de coarne (confecționat din sîrmă).

Catrințoi: catrință încutată specifică Hațegului.

Căiță: căciulă.

Curea cu bumbi: cureluș îngustă ornată cu nasturi de aramă, purtată de tineri peste chimir.

Foi: ornament de-a lungul gurii cămășii, în două dungi verticale.

Lătițare înnodate: împletitură din mărgele mici, colorate.

Laibăr: vestă cu mîneci.

Nevedit în păcele: gen macat în 4 ițe.

Proboadă: țesătură de pînză, cu care se îmbrobodește femeia peste ceapsă.

Pui peste cot: ornament linear, orizontal, la nivelul cotului.

Pumnășel: bentiță de pînză care ține volanul mînecii.

Pieptar crăpat: despicat în față, la femei.

Rînduri pe mînecă: tip tablă.

Sucituri: păr răsucit din cîte două vițe; se poartă cîte 15—18 sucituri la o ureche.

Șire în jos: ornament linear, vertical, ce pornește de la umăr.

Scutec: catrința dreaptă (neîncutată).

Șubă înfundată: șubă despicată la gură pînă la talie, roită cu clini. Are formă de rochie largă. Piesă arhaică.

Pădureni

Altiță: cheița cu care se unesc foile mînecii.

Brăcină: bete.

Balți: cordon din metal, compus din ținte de cositor.

Baer de bani: salbă de bani.

Brînaș: șiret din lînă împletit cu mîna.

Cărare rotogol pe creștet: coadă împletită pe frunte, la fete pieptănate cu „chici".

Curmi: fire de lînă împletite în 3 ramuri, cu care se leagă cozile de păr la fete.

Conci: un cerc mic din metal (învelit în fire de lînă), pe care se cos cozile de păr.

Ceaptă: bonetă în formă conică, purtată de femei.

Cipta cepței: dantelă albă, făcută cu acul, de la marginea cepsei.

Cusătură ațește: cusătura buclată specifică pădurenilor.

Cusătură șinorește: cusătură netedă.

Cheiță: la poale, în sens vertical, la unirea foilor.

Cei pe cișl: garnitură din ținte de cositor de care atîrnă chei și inele din aramă.

Cămașă cu păturl: cămașă bărbătească cu ornamente de cute mărunte pe piept.

Latiță: ghiordan din mărgele.

Frumbi: baerele opregelor.

Opreg: catrință.

Perină: mic triunghi din cîrpă, așezat pe creștet pentru nivelarea formei capului.

Prăboadă: țesătură de pînză, purtată de femeie peste ceapsă.

Pene la poale: ornament la tivul poalelor.

Pălărie rotogoală cu vesti înalte: pălărie țărănească cu borul ridicat.

Pumnați (la mînecă): manșete.

Șubă: haină din pănură albă.

Petecul cepței: porțiunea din pînză, cusută, a cepsei.

Zale: lanțuri.

Zale în lacăte: lanț compus din unități legate una de alta.

Zale în scărică: lanț în formă de scară.

Zale șerpești: lanț împletit, care se ondulează.

Valea Jiului

Ales în degete: alesătură cu mîna.

Brățară: cusătură pe crețuri, cu care se susține volanul mînecii.

Brățărue: cusătura pe creturile cămășii de sub guler.

Bitușcă: cojoc lung, purtat de bărbați cu mînecile foarte lungi.

Lulatic: colorant cu care se vopsește arniciul în liliachiu.

Modur: culoare liliachie în care se vopsește arniciul.

Opreg: catrința purtată la spate.

Primbură cu ciocoți: panglică cu ciucuri la capete, cu care se leagă cozile de păr la fete.

Pleteri: cozi de păr îngroșate cu lînă, purtate de femei în jurul urechilor.

Proboadea: legătură de cap din pînză industrială.

Penele lîngă cheiță: ornament de mici motive înșirate pe lîngă cheița mînecii.

Pieptar poenăresc: pieptar mic, despicat, purtat de femei.

Umeraș și șire: ornamentul pe mîneca cămășii.

Urzit la un fir: cusătură specifică gulerului cămășii din sudul Transilvaniei.

Urzit: cusătura de fond a motivului, de obicei neagră, care se „umple" în culori.

Vărgi în pînză: dungulițele roșii țesute în pînza cămășilor.

Valea Bistrei

Brătărie: cusătura peste creturile volanului de la mînecă și de sub guler.

Blană: ornament compact, dreptunghiular, dispus pe mîneca femeii, de la umăr pînă jos.

Blană cu tăietură: ornament cusut cu punct perforat printre cusătura neagră.

Blană cu ciurătură: ornament perforat, în gen de șabac.

Brăcire: bete.

Chică: coadă împletită la frunte, purtată de fete.

Cormic: o împletitură din 3 vițe din lînă, îmbrăcate în pînză neagră, care se împletesc împreună cu părul deasupra urechilor și sînt duse prin fața urechilor spre ceafă.

Ceapsă: formă dreptunghiulară, compusă din „fundul cepsei" (deasupra) și din „obadă" fășia care împrejmuiește fundul cepsei.

Catrință: catrința din față.

Clăbăț: căciulă.

Cioplică: gen de șabac (cusătură perforată).

Cioarec: pănură

Foile pe piept: ornamentul de 2 benzi de-a lungul gurii cămășii.

Furcă în circă: ornament în semilună, sau în cruce, pe spatele cojocului femeiesc.

Lună în circă: ornament în semilună, sau în cruce, pe spatele cojocului femeiesc.

Primbură: panglică.

Puii pe piept: ornamentul de 2 benzi de-a lungul gurii cămășii.

Petec de opreg: porțiunea țesută a opregului.

Salia: formă de ștergar din pînză subțire — mai recent — și din pînză groasă țesută casnic — mai demult — cu care femeia își leagă capul peste ceapsă.

Sălbănaș: punct de cusătură specific gulerului cămășii.

Sinior: șiret împletit de mînă din lînă, pentru ornamentat șuba.

Banat cîmpie-Timiș

Aramiz: bumbac mercerizat, galben, cu care se țesea conciul în trecut.

Bată: fîșia care înfășoară cîrpa conciului de jur împrejur.

Brățară: cusătura pe crețuri la volanul mînecii și sub guler.

Bombiu: cusătură peste fire (reliefată).

Braciră: bete.

Conci: bonetă dreptunghiulară, purtată de femei pe porțiunea de spate a capului.

Cîrpă de conci: porțiunea din mijloc a conciului.

Cusut ațiu: cusătură pe dos.

Cusătură pe chici: pe șolduri (vertical).

Catrință în pierți: catrință cu ornament linear, de dungi și grupe de dungi verticale.

Chintuş: vestă.

Cheie cu acul: cheiţă.

Cioplică: şabac.

Găetan: bumbac mercerizat, galben, cu care se ţesea conciul în trecut.

Nemţoane: punct de cusătură.

Opreg: opreg cu ciucuri, tip Banat.

Opreg cu tablă: cu petecul ţesut compact şi „umplut", cusut cu fir auriu.

Pră mărunt: alesătură măruntă, specifică conciului.

Pup de trandafir: motiv ornamental de boboc de trandafir.

Pînză cu cinari: pînză învărgată din ţesătură.

Pene: motive înşirate vertical, sau grupate într-o compoziţie, pe mînecă.

Petec de opreg: porţiunea de sus, ţesută, a opregului.

Rînduriu: ornament linear, orizontal, pe petecul de opreg.

Praschie: chimir.

Pumnari: manşete.

Pieptar cu bumbi: pieptar cu ornament de năsturei din piele.

Pieptar cu pisari: pieptar cu broderie.

Sîrmă: panglică.

Sadă: pînză subţire de bumbac.

Şinoare: şireturi împletite cu mîna din lînă.

Tăietură: cusătură perforată.

Urzărele: ornamentul de 2 dungi verticale pe piept.

Urzariu: ornament de tablă pe mînecă.

Costum sîrbesc

Alina sucmena: suman alb.

Capă: o legătură fixă de cap.

Crai ot cape: elemente din care se compune capa.

Craevi: elemente din care se compune capa.

Cipcă: dantelă.

Chiţelea: catrinţă.

Capă: căciulă.

Coşulea: cămaşă bărbătească.

Cojusti na struc: cojoc cu clini.

Gologlava: cîrpă.

Ghepaţ: bonetă.

Opleceac: cămaşă femeiască.

Prepleţ: cheiţă.

Poez: brîu.

Scute: poale.

Sucnă: fustă.

Teme: elemente din care se compune capa.

Banat-zona Oraviţa

Banii de la guşă: salba de bani.

Conci: un suport pentru păr, din sîrmă, învelit într-o ţesătură.

Ceapsă: formă de disc, din pînză, care acoperă conciul.

Creţ cu trei ace: încreţitură la volanul mînecii.

Chiţele: opreg cu ciucuri.

Cicuri: colţişori de dantelă cu acul, la marginea tivului.

Mununa: găteală de cap a nevestelor, compusă din latiţe de mărgele şi bani. Se compune din „petecul din spate", acoperit cu 4 rînduri de bani („spanţiri"), din „Parta de sub conci" ce reprezintă 2 benzi împletite din mărgele şi bordate cu un şir de bani la margine care se întind de la tîmple pe lîngă obraji pînă la ceafă şi „panta de mununa", un cerc împletit de asemenea din mărgele care se pune pe creştetul capului.

Prăsliuc: vestă.

Scofîrţe: cozi mărunte, împletite unite în 8 cozi în dosul urechii, apoi duse prin faţa urechilor spre ceafă.

Bibliografie

A

ALEXIANU, Al., *Mode şi veşminte din trecut*, 2 vol. Bucureşti, 1971.
ANTONIU, Al., *Porturi naţionale*, Bucureşti, 1891.
ANTONIU, Al., *Albumul general al României*, Bucureşti, 1893.
APOLZAN, Lucia, *Portul şi industria casnică textilă în Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1944.
Arta populară românească, Bucureşti, 1969.
Arta populară din Valea Jiului, 1963.
Arta populară din zonele Argeş şi Muscel, Bucureşti, 1967.
Arta populară de pe Valea Bistriţei, Bucureşti, 1969.

B

BĂNĂŢEANU, Tancred, *Portul popular din ţara Oaşului*, Bucureşti, 1955.
BĂNĂŢEANU, Tancred, Gh. Focşa, Emilia Ionescu, *Arta populară în Republica Populară Română. Port. Ţesături. Cusături.*, Bucureşti, 1957.
BĂNĂŢEANU, Tancred, *Portul popular din Maramureş*, Baia Mare, 1966.
BĂNĂŢEANU, Tancred, *Arta populară bucovineană*, Bucureşti, 1975.
BĂNĂŢEANU, Tancred, *Din tezaurul portului popular tradiţional*, Bucureşti, 1977.
BĂNĂŢEANU, T. FOCŞA, Gh., IONESCU Emilia, *„Arta populară în R.P.R.". Port, Ţesături, Cusături*, Bucureşti, 1957.
BARIŢIU, G., *Din datinile vechi ale Transilvaniei (Portul boieresc şi Portul ţărănesc)*, în „Transilvania" Braşov, Sibiu, 1868.
BARIŢIU, G., *Portulu naţionale la poporulu nostru romanu*, în „Transilvania" Braşov-Sibiu, 1889.
BARBUL, Eugen, *Costume româneşti din secolul XVII*, Cluj, 1935.
BOCŞE, Maria, *Contribuţii la studiul opregului bănăţean*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj, 1968—1970.
BOCŞE, Maria, *Mutaţii contemporane privind funcţiile şi semnificaţiile portului popular transilvănean*, în „Anuarul Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1978.
BOCŞE, Maria, *Arta populară pe valea superioară a Crişului Negru*, teză de doctorat, Institutul de Istoria Artei, Bucureşti, 1978.
BRĂTIANU, Eliza, *Cusături Româneşti*, Album, Bucureşti, 1943.
BOUCHER, Fr., *Histoire du costume de l'antiquité et du moyen âge en Occident*, Paris, 1965.
BRANCOVICI, L., *Arta românească din Banat*, Bucureşti, 1930.
BRUHN, Wolfgang şi TILKE, Max, *A Pictorial History of Costume*, Londra, 1955.
BUTURĂ, Valer, *Evoluţia portului popular în sectorul răsăritean al Munţilor Apuseni*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj, 1959—1961.
BUTURĂ, Valer, *Etnografia poporului român*, Cluj, 1978.
BIELZ, Julius, *Portul popular al saşilor din Transilvania*, Bucureşti, 1956.
BILLECOCQ, *Schiţe din Moldo-România. Costumul naţional*, în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", Braşov, 1855.

C

Călători străini despre ţările române, sub red. Mariei Holban, vol. I—VI, Bucureşti, 1968—1978.
CAJAL Marin, Irina, *Forme ale acoperămîntului capului la femei în costumul popular românesc*, în „Studii şi cercetări de Istoria Artei", Bucureşti, 1972.
CIOARĂ, Maria, *Zona etnografică Rădăuţi*, Bucureşti, 1979.
COMŞA, Dimitrie, *Din ornamentica română*, Sibiu, 1904.
CORNESCU, Elena, *Cusături româneşti*, Bucureşti, 1906.
COSMA, Minerva, *Album de broderii şi ţesături româneşti*, Sibiu, 1905.
CERNOVODEANU, Paul, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, Bucureşti, 1973.
COSVEN, M. O., *Ocerki istorii pervobitnoi culturi*, Moscova, 1953.
CVIJIĆ, J., *La Peninsule Balkanique*, Paris, 1918.

D

DAR, S. N., *Costumes of India and Pakistan*, Bombay, 1969.
DAMÉ, Frederic, *Încercare de terminologie poporană română*, Bucureşti, 1898.
Desemne de costume naţionale, în „Familia", (Reproducere, după „Telegraful", însărcinarea dată pictorului E. Grand de a întocmi o colecţie de costume populare), Pesta-Oradea, 1884.
DENSUŞIANU, O., *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915.

DENSUŞIANU, O., *Istoria limbii române*, vol. I—II, Bucureşti, 1961.
DIACONU, Ion, *Ţinutul Vrancei. Etnografie, folclor, dialectologie*, ed. II, Bucureşti, 1969.
DIMA, Al., *Arta populară şi relaţiile ei*, Bucureşti, 1971.
Dicţionarul limbii române moderne, Bucureşti, 1958.
Documenta Romaniae Historica. A. Moldova., vol. XIX, Bucureşti, 1965.
Documenta Romaniae Historica. B. Ţara Românească, vol. XXIII, Bucureşti, 1972.
DOGARU, Ortansa, *Ornamentele şi croiul costumului din Maramureş*, Baia Mare, 1976.
DUNĂRE, Nicolae, *Cauzele deosebirilor dintre portul mocanilor şi cel al buciumanilor din munţii Trascăului (Carpaţii Apuseni)*, în: „Studii şi Cercetări de Istoria Artei", Bucureşti, 1957.
DUNĂRE, Nicolae, *Portul popular din Bihor*, Bucureşti, 1957.
DUNĂRE, Nicolae, *Un studiu al lui G. Barițiu despre portul național*, în: „SCIA", Bucureşti, 1956.
DUNĂRE, Nicolae, Marcela FOCŞA, *Portul buciumanilor din Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1957.
DUNĂRE, Nicolae, Catrina CONSTANTIN, *Portul popular românesc de pe Tîrnave*, Bucureşti, 1968.
DUNĂRE, Nicolae, *Arta populară din Munţii Apuseni*, Bucureşti, 1981.
DUNĂRE, Nicolae, *Taracterele portului tradițional românesc, unguresc şi săsesc în Transilvania, la răscrucea secolelor XVII—XVIII*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj, 1977.

E

ENĂCHESCU-CANTEMIR, Alexandrina, *Portul popular românesc*, Bucureşti, 1938.

F

FAIRSERVIS, Jr., Walter A., *Costumes of the East*, Riverside, Connecticut, 1971.
FIEDLER, Alfred, *Deutsche Volkstrachten*, Leipzig, 1954.
FLORESCU, Elena, *Portul popular din zona Neamţ*, Piatra Neamţ, 1979.
FOCŞA, Gheorghe, *Evoluţia portului popular în zona Jiului de Sus*, Bucureşti, 1957.
FOCŞA, Marcela, *Contribuţii la studiul portului popular din Orăştie*, în „Revista Muzeelor", 5, 1, Bucureşti, 1968.
FOCŞA, Marcela, *Cojocăritul din Abrud şi Bucium*, în: „SCIA" 3—4, Bucureşti, 1957.
FORMAGIU, HEDVIG-Maria, Olga HORŞIA, *Contribuţii la tipologia hainelor de dimie în costumul popular românesc*, în: „Revista Muzeelor", 6, 3, Bucureşti, 1969.
FORMAGIU, HEDVIG-Maria, *Portul popular din România*, catalog tipologic, Bucureşti, 1974.
FULGA, Ileana, *Aspecte caracteristice ale portului popular din Dolj*, în: „Oltenia", studii şi comunicări, 3, Craiova, 1981.
FURNICĂ, D. Z., *Din istoria comerţului la români*, Bucureşti, 1908.

G

GAGA, Lidia, *Contribuţii la studiul portului popular din Almăj*, în „Tibiscus", Etnografie, 3, Timişoara, 1978.
GEHL, Hans, *Portul popular german din Cîmpia Aradului*, în „Tibiscus", Etnografie, Timişoara, 1975.
GJERGJI, Andromaqi, *Analogies albano-roumaines dans les costumes populaires*, în: „Studia Albanica", Tirana, 1966.
GODEA, Ioan, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Bucureşti, 1977.
GOROVEI, Artur, *Meşteşugul văpsitului cu buruieni*, Bucureşti, 1943.
GRAUR, Tiberiu, *Semnificaţii arhaice ale unor podoabe de nuntă de pe valea Crişului Negru — Bihor*, în „Centenar Muzeal Orădean", Oradea, 1972.
GRIGORESCU, Elena, *Sumănăritul în depresiunea Beiuşului*, în „Centenar Muzeal Orădean", Oradea, 1972.

H

HEBERLANDT, Arthur, *Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien und Serbien*, Viena, 1917.
HABERLANDT, M., *Österreichische Volkskunst aus den Sammlungen des Museums für österreichische Volkskunst*, Viena, 1911.
HANSEN, Henny Harald, *Mongol Costumes*, Copenhaga, 1950.
HARDIE, Norman, *In Highest Nepal*, Londra, 1957.
HABERLANDT, Arthur, *Der Hornputz. Eine altertümliche Kopftracht der Frauen in Osteuropa*, în „Slavia", Praga, 1924.
HABERLANDT, A., M. Haberlandt, *Die Völker Europas und ihre volkstümliche Kultur*, Stuttgart, 1928.
HAGEN-THORN, N. I., *Bălgarskaja odejda*, în: „Sbornik Muzeja antropologhii i etnografii", Sofia, 1958.
HASDEU, B. P., *Paleontologia veşmîntului, armei şi locuinţei în România*, în: „Columna lui Traian", Bucureşti, 1873.
HORŞIA, Olga, Paul PETRESCU, *Meşteşuguri artistice în România*, Bucureşti, 1971.

I

IORGA, Nicolae, *Portul popular românesc*, Vălenii de Munte, 1912.
IORGA, Nicolae, *L'Art populaire en Roumanie*, Paris, 1923.
IORGA, Nicolae, *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, Vălenii de Munte, 1910.
IORGA, Nicolae, *Portraits des princesses roumaines*, Bucureşti, 1937.
IORGA, Nicolae, *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti, 1937.
IRIMIE, Cornel, *Portul popular din ţara Oltului — zona Făgăraş*, Bucureşti, 1956.
IRIMIE, Cornel, *Portul popular din ţara Oltului — zona Avrig*, Bucureşti, 1957.
IRIMIE, Cornel, *Portul popular din zona Perşanilor, Ţara Oltului*, Bucureşti, 1958.
IRIMIE, Cornel, *Portul popular din zona Branului*, Bucureşti, 1960.
IRIMIE, Cornel, Julius BIELZ, *Unbekannte Quellen zur Geschichte der siebenbürgischen Volkstracht des XVII—XIX Jahrhundertes*, în: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", 1, Sibiu, 1959.

J

JOCHELSON, W., *Peoples of Asiatic Russia, Memairs*, New York, 1928.
JOMPAN, D., Aurelia JOMPAN, *Semnificaţii şi simboluri în ornamentica pieptarelor cu „roţ" de pe valea Bistrei (Banat)*, în: „Revista Muzeelor", 8, 6, Bucureşti, 1971.
JOMPAN, Aurelia, Dumitru JOMPAN, *Găteala capului la femei în valea Bistrei*, Reşiţa, 1972.

K

KAWAKATSU, K., *Kimono*, Tokyo, 1936.
KAINDL, Friedrich, *Die Huzulen*, Viena, 1894.
KARADJA, Constantin, *Chipuri române inedite din colecţia Lipperheide*, în: „Arhivele Olteniei" VIII, Craiova, 1929.
KEITH, E., Scott Robertson, *Old Korea*, New York, 1947.
KOGĂLNICEANU, M., *D. A. Demidoff în Banat, Valachia şi Moldavia*, în: „Dacia Literară", Iaşi, 1840.
KOGĂLNICEANU, M., *Album istoric şi literar (despre dispariţia portului naţional în Moldova şi persistenţa lui în Oltenia)*, Iaşi, 1854.
KÖHLER, Carl, *A History of Costume*, New York, 1933.
KRETSCHMER, Albert, *Die Trachten der Völker*, Leipzig, 1906.
Die Kultur Südosteuropas, ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen, Herausgegeben von G. Reichenkron, Wiesbaden, 1964.
KÓS, Károly, *Tájak, Falvak, Hagyományok*, Bucureşti, 1976.
KÓS, Károly, FARAGÓ, József *Népismereti dolgozatok*, Bucureşti, 1978.
KÓS, Károly, SZENTIMREI, Judit, NAGY, Jenő *Kis-Küküllővidéki magyar népművészet*, Bucureşti, 1978.
KÓS, Károly, *Eszköz, munka, néphagyomány*, Bucureşti, 1979.
KARDALUS JÁNOS, Elena SECOŞAN, KÓSA SZÁNTHÓ Vilma, *Portul popular din judeţul Harghita*, Miercurea Ciuc, 1979.
KARDALUS JÁNOS, Elena SECOŞAN, KÓSA SZÁNTHÓ Vilma, *Portul popular din judeţul Harghita*, Miercurea Ciuc, 1979.

L

LĂPĂDUŞ, Eftimiu, *Ceapsa şi conciul în Banat*, în „Tibiscus", 3, Timişoara, 1978.
LAVER, James, *Costumes of the Eastern World*, New York, 1951.
LELOIR, M. *Dictionnaire du costume*, Gründ, 1961.
LEONESCU, N. V., *Starea ţăranului român*, Iaşi, 1888.
LEVIN, M. G., L. P. POTAPOV, *The peoples of Siberia*, Chicago, 1964.
LUTZ, Henry R., *Textiles and Costumes among the Peoples of the Ancient Near East*, Leipzig, 1921.

M

MAKOVSKI, S., *L'art populaire en Russie Subcarpatique*, Praga, 1924.
MALUCKOV, Mirjana, *Narodna nošnja rumuna u jugoslovenskom Banatu*, Novi Sad, 1973.
MANDRESCU, *Igiena ţăranului. Locuinţa, luminatul şi încălzitul ei, îmbrăcămintea, alimentarea...*, Bucureşti, 1895.
MANOLESCU, N., *Igiena ţăranului*, Bucureşti, 1895.
MBORIA D., Rr. ZOJZI, *Narodnoe izkustvo v. Albanii*, Tirana, 1959.
MANUGIEWICZ, J., *Polskie stroje ludowe*, Varşovia, 1955.
MANKER, Ernst, *Lapsk Kultur*, Stockholm, 1944.
MARKOV, Joseph, *The Slovak National Dress through the Centuries*, Praga, 1956.
MASLOVA, G. S., *Narodna odejda ruskih, ukraińev i bielorusev v XIX-naceala XX vv*, în: „Vostocnoslavianskii etnograficeskii zbornik", Moscova, 1956.

MEZEI, Viorel, *Arta populară din Sălaj*, Zalău, 1969.
MIHĂILESCU, Liviu, *Catalogul colecțiilor de etnografie și artă populară ale Muzeului Brăilei*, București, 1979.
MIKULOVSKA, Halina, *Strój ludowy*, Torun, 1971.
MILLER-VERGHI, M., *Izvoade strămoșești*, București, 1911.
MALONYAY, Dezső, *A magyar nép művészete*, vol. I—V, Budapesta, 1907—1922.
MORARU, Georgeta, *Cercetări etnografice în Gropeni*, în: „Studii de etnografie și folclor din zona Brăilei", Brăila, 1975.
MORARU, Olivia, *Colecția de port popular femeiesc a Muzeului regional Brașov*, în: „Culegere de studii și cercetări", I, Brașov, 1967.
MUNTEAN, George, Vasile CÂRDEI, *Bilca, o așezare din Valea Sucevei*, Suceava, 1971.
MOSZYNSKI, Kazimierz, *Kultura ludowa slowian*, I, Cracovia, 1929.
MIHAIL, Zamfira, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978.
MÓZES, Tereza, *Portul popular femeiesc din bazinul Crișului Repede*, Oradea, 1968.
MÓZES, Tereza, *Portul popular din bazinul Crișului Alb*, Oradea, 1975.
MÓZES, Tereza, *Portul popular din Țara Crișurilor*, teză de doctorat, Institutul de Istoria Artei, București, 1976.
MÓZES, Tereza, *Portul popular al slovacilor din nord-vestul României (județele Bihor și Sălaj)* în „Biharea", III, Oradea, 1976.
MÓZES, Tereza, *Ornamentica sumanelor din Țara Crișurilor*, în: „SCIA", 17, 1, București, 1970.

N

NAGY, Jenő, *Portul popular din ținutul Calatei*, București, 1958.
NAGY, Jenő, *Portul popular maghiar din Trascău*, București, 1958.
NANU, Adina, *Artă, stil, costum*, București, 1976.
NETOLICSKA-TREIBER, Luise, *Contribuții la istoria portului săsesc din Transilvania*, în: „Anuarul Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1957—1958.
NETOLICSKA-TREIBER, Luise, *Volkskunstensemble und Trachtenfrage*, în: „Neuer Weg", nr. 120, București, 1956.
NETOLICZKA-TREIBER, Luise, *Der Kulturaustausch zwischen siebenbürgischen und aussersiebenbürgischen Volkstrachten*, în: „Siebenbürgen als Beispiel europäischen Kulturaustausches", Köln și Viena, 1975.
NICOLESCU, Corina, *Date cu privire la istoria costumului în Moldova*, în: „SCIA", 3, București, 1956.
NICOLESCU, Corina, *Costumul de curte în Țările Române (sec. XIV—XVIII)*, catalog de expoziție, București, 1970.
NICOLESCU, Corina, *Istoria costumului de curte în țările române, secolele XIV—XVIII*, București, 1971.
NICULESCU, Teodora, *Costumul din Rociu*, în: „Sociologia Românească", 7—12, București, 1942.
NICULESCU-VARONE, G. T., *Portul național românesc*, vol. I—II, București, 1933—1934.
NICULESCU-VARONE, G. T., *Costumele naționale din România întregită*, București, 1937.
NEGOIȚĂ, Jana, *Conci, ciupag, opreg. Comentarii etnolingvistice*, în: „Tibiscus", 3, Timișoara, 1978.
NOPCSA, Fr., *Albanien. Bauten, Trachten und Geräte Nordalbaniens*, Berlin, Leipzig, 1927.

O

OLINESCU, Marcel, *Portul sătenilor din regiunea Șiria, județul Arad*, în: „Sociologia Românească", 4—6, București, 1939.
OLTEANU, Ștefan, Constantin, ȘERBAN, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în Evul Mediu*, București, 1969.
OPRESCU, G., *Arta țărănească la Români*, București, 1922.
OPRESCU, G., *L'Art du paysan roumain*, București, 1937.
OPRESCU, G., *Peasant Art in Romania*, Londra, 1929.
OPRESCU, G., *Scrieri despre artă*, București, 1968.
OPRESCU, G., *Über den Ursprung der Banater Frauenhäubchen und der Faltenstickerei*, în: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", 4, Sibiu, 1961.
OSTAP, Melania, *Contribuții la cunoașterea artei populare din județul Vaslui*, Vaslui, 1977.
OȘIANU, Romulus, *Aspecte privind evoluția portului popular de la Șieu-Șieuț, județul Bistrița-Năsăud*, în: „Anuar. Muz. Etn. Trans". Cluj, 1968.

P

PAPAHAGI, T., *Images d'ethnographie daco-roumaine et aroumaine*, Vol. I—III, București, 1928—1934.
PAPAHAGI, T., *Etnografie lingvistică românească*, București, 1926.
PASCU, Ștefan, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1954.
PASCU, Viorica, *Aspecte din evoluția portului popular din Apahida*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1959—1961.

PASCU, Viorica, *Considerații asupra evoluției portului popular din Transilvania*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1957—1958.
PASCU, Viorica, *Croiuri de cămăși din colecția Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1962—1964.
PASCU, Viorica, *Portul popular din zona Năsăudului*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1965—1967.
PAVEL, Emilia, *Ornamentica cojoacelor moldovenești și unele motive străvechi întîlnite și pe cojoacele din nord-vestul Transilvaniei*, în: „Centenar Muzeal Orădean", Oradea, 1972.
PAVEL, Emilia, *Ciupagul în Clisura Dunării*, în: „Tibiscus", Timișoara, 1974.
PAVEL, Emilia, *Portul popular de pe valea Bistrei, comuna Zăvoi (Caraș Severin)*, în: „Studii și comunicări" — Etnografie, Istorie, Caransebeș, 1975.
PAVEL, Emilia, *Despre cingătorile bărbătești și femeiești din zona centrală a podișului Moldovei*, în: „SCIA", 15, București, 1968.
PAVEL, Emilia, *Sumanele moldovenești*, în: „Rev. Etnografie și Folclor," 10, București, 1965.
PAVEL, Emilia, *Portul popular din zona Iașului*, Iași, 1969.
PAVEL, Emilia, *Portul popular din zona Iași*, București, 1975.
PAVEL, Emilia, *Portul popular moldovenesc*, Iași, 1976.
PAVEL, Emilia, *Portul popular bănățean din Clisura Dunării*, în: „Tibiscus", Timișoara, 1975.
PAVELIUC-OLARIU, Angela, *Arta populară din zona Botoșanilor. Portul Popular*. Botoșani, 1980.
PAYNE, Blanche, *History of Costume*, New York, 1965.
PĂCALĂ, B., *Monografia satului Rășinari*, Sibiu, 1915.
PERNICEK, Otilia, *Colecția de cămăși femeiești din secția etnografică a Muzeului regional din Alba Iulia*, în: „Apulum", V, Alba Iulia, 1969.
PERNICEK, Otilia, Olivia LUNGESCU, *Podoabe ale costumului popular bărbătesc din zona Alba*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1971—1973.
PETRESCU, Paul, *Costumul popular românesc din Transilvania și Banat*, București, 1959.
PETRESCU, Paul, *Broderii pe piele în arta populară românească*, București, 1968.
PETRESCU, Paul, *Studiul costumului popular*, în: „Tribuna", V, 8, Cluj, 1965.
PETRESCU, Paul, Elena SECOȘAN, *Arta populară, Îndreptar metodic*, București, 1966.
PETRESCU, Paul, Elena SECOȘAN, Aurelia DOAGĂ, *Cusături românești*, București, 1973.
PLEȘA, Teodor, *Găteala capului în portul popular femeiesc al crașovenilor*, în: „Tibiscus", Timișoara, 1975.
POP-CÂMPEANU, Denise, *Les fonctions signifiantes des costumes populaires roumains*, în: „Buletinul Bibliotecii Române", Freiburg i. Br., 1979.

R

ROMANESCU, M., *Introducere la istoria costumului românesc*, în: „Revista Istorică Română", București, 1945.
ROPOT, Rodica, *Cercetări asupra portului popular de pe valea Bolvașniței (Caraș Severin)*, în: „Studii și Comunicări", Etnografie, Istorie, Caransebeș, 1975.
RUBENS, Alfred, *A History of Jewish Costume*, New York, 1967.

S

SECOȘAN, Elena, *Elemente caracteristice ale portului popular din Banat*, în: „Tibiscus", Timișoara, 1974.
SECOȘAN, Elena, *Despre portul popular românesc și încadrarea tipologică a costumului de Buzău*, în: „Caiet de etnografie și folclor", Buzău, 1974.
SECOȘAN, Elena, *Portul popular din Dobrogea*, în: „Îndrumătorul Cultural", 2, București, 1977.
SERES, András, *A barcsági inghimzésről*, în Korunk, 28, Cluj, 1969.
SÎRBU Ani, Olivia SÎRBU, *Album de cusături și țesături naționale românești*, Cluj, (f.a.).
STEIN, Lothar, *Beduinen*, Leipzig, 1968.
SAVU, Valeriu, Elena SAVU, *Curele late din Bistrița-Năsăud*, Bistrița, 1978.
SCHUCHARDT, C., *Die germanischen Mäntel und die illyrischen Röckchen*, Berlin, 1936.
STOICA, Georgeta, Maria VĂGĂI, *Arta populară din Cîmpia Munteniei*, București, 1969.
STOICA, Georgeta, Virgil VASILESCU, *Portul popular din Gorj*, Tîrgu Jiu, 1971.
STOICA, Georgeta, *Evoluție și permanență în costumul popular din Banat*, în: „Tibiscus", Timișoara, 1974.
STOICA, Georgeta, *Podoabe populare românești*, București, 1976.
SĂLĂGEANU BUTEANU, Angela, *Portul popular românesc*, în: „Monografia-almanah a Crișanei", Oradea, 1936.
SOCOL, Maria, *Structura și semnificația ornamenticii costumului popular din satele Marga și Borlova (Caraș Severin)*, în: „Studii și Comunicări, Etnografie, Istorie", Caransebeș, 1975.
SECOȘAN, Elena, *Izvoade alămâjene*, în: „Revista Inst. Soc.". Banat-Crișana, 29, Timișoara, 1940
SECOȘAN, Elena, *Despre tipologia portului popular din jud. Caraș Severin*, în: „Studii și comunicări Etnografie, Istorie", Caransebeș, 1977.
STANCIU, Smărăndița, *Portul popular din comuna Tilișca—Sibiu*, în: „Studii și cercetări de etnografie și artă populară", București, 1965.

Ş

ŞĂINEANU, L., *Dicţionarul universal al limbii române*, Bucureşti, 1922.
ŞĂINEANU, L., *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, vol. I—III, Bucureşti, 1900.

T

TAFRALI, Orest, *Curs de antichităţi. Istoria costumului şi a gătelii*, ed. de D. Crâjală şi G. Ivănescu, Iaşi, 1931—1932.
TARSULI, Athena, *Costumes grecs*, Atena, 1941.
TEAHA, T., *Terminologia portului*, în colecţia „Caiete de Artă Populară", în: „Limba Română", VII, 2, Bucureşti, 1958.
TELBIZOVA M., K. TELBIZOV, *Narodnata nosija na banatskite bălgari*, Sofia, 1958.
TIŢA, Aurelia, *Portul popular românesc din depresiunea Călăţele*, în: „An. Muz. Etn. Trans.", Cluj, 1968—1970.
TILKE, Max, *Oriental Costumes*, New York, 1924.
TILKE, Max, *The Costumes of Eastern Europe*, New York, 1925.
TILKE, Max, *Studien zu der Entwicklungsgeschichte des Orientalischen Kostums*, Berlin, 1923.
TOKAREV, C. A., *Etnografia narodov SSSR*, Moscova, 1958.
TOLSTOV, S. P., M. G. LEVIN, N. N. CEBOKSAROV, *Etnografia continentelor*, Bucureşti, 1961.
TOMIDA, D. Ecaterina, *Cusăturile şi broderiile costumului popular din România*, Bucureşti, 1972.
TZIGARA-SAMURCAŞ, Al., *L'art du peuple roumain*, catalog, Geneva, 1925.
TZIGARA-SAMURCAŞ, Al., *L'art payson en Roumanie*, Bucureşti, 1931.
TZIGARA-SAMURCAŞ, Al., *Vechimea portului ţărănesc*, Bucureşti, 1945.
TURCUŞ, Aristida, *Funcţii simbolice de ritual ale unor piese de port popular bănăţean*, în: „Tibiscus", Timişoara, 1975.
TURCUŞ, Aristida G., *Cercetarea portului popular românesc din Banat între anii 1944—1977*, în: „Tibiscus", Timişoara, 1975.
TURCUŞ, Aristida, *Evoluţie şi elemente caracteristice ale portului popular din satele Igriş, Saravale, Secusigiu*, în: „Tibiscus", Timişoara, 1978.

V

VELEVA, Maria, *Bulgarische Volkstrachten*, Sofia, 1959.
VELEVA, Maria, Ev. LEPAVŢOVA, *Bălgarski narodni nosii*, Sofia, 1960.
VAKARELSKI, Hristo, *Etnografia Bulgarii*, Wroclaw, 1965.
Vîlcea, Arta populară din, colectiv G. Stoica, El. Secoşan, I. Vlăduţiu, P. Petrescu, Rm. Vîlcea, 1972.
VUIA, Romulus, *Portul popular al Pădurenilor din regiunea Hunedoara*, Bucureşti, 1958.
VUIA, Romulus, *Portul popular din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1962.
VULCĂNESCU, Romulus, *Caractere înrudite între portul popular român şi cel slovac*, în: „SCIA", 2, Bucureşti, 1962.

W

WIENER, Raymonde, Laura SÎRBU, *Die Faltenstickerei in den siebenbürgischen Volkstrachten*, în: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", 16, Sibiu, 1973.
WILCOX, R. TURNER, *The Mode in Costume*, New York, 1958.
WILCOX, R. TURNER, *Folk and Festival Costume of the World*, New York, 1965.

Z

ZDERCIUC, Boris, Paul PETRESCU, Tancred BĂNĂŢEANU, *Arta populară din România*, Bucureşti, 1964.
ZOJZI, Rrok, *La „guna" dans la tradition vestimentaire des peuples balkaniques*, în: „Studia Albanica", 1, Tirana, 1966.

Traditional Ceremonial Dress in Romania

A large amount of archaeological, historical, ethnographic, anthropologic and linguistic evidence has been gathered over the past one and a half century, proving the existence of an old centre of civilization and culture in the Carpathian-Pontic-Danubian region, where Romanians have lived since ancient times. The historical continuum of the Romanian people in that area mainly accounts for the survival of many relics of the past in Romanian folk culture, including in particular various forms of national dress. The history of traditional dress is closely related to the historical development of the Romanian people over a span of two thousand years. Unlike many other European nations, the Romanian people have an early graphic record of their political history and the history of their dress on two famous ancient Roman monuments: Trajan's Column in Rome (A.D. 113) and the triumphal monument Tropaeum Trajani, raised in Dobrudja, in A.D. 108—109 to celebrate the Emperor's victory over the Dacians and the strengthening of the northern boundaries of the Roman Empire. The Dacian heritage, and more particularly the Roman one, are still obviously noticeable in the Romanian national dress; the fact was noted by many Romanian and foreign experts. Two thousand years of troubled history added new elements to that old traditional background, shaping up the specific features of the Romanian folk costume within the wider area of South-east Europe and revealing mutual influences with Central and Southern Europe. Long after the Romannian people and the Romanian language had acquired a definite identity, other national groups settled in that territory; some of them have preserved to this day characteristic elements of their traditional dress e.g., the Magyars, the Szecklers, the Transylvanian Saxons, the Swabians, the Serbians, the Lipovans, the Turks, the Tartars), enhancing the variety of ceremonial folk costumes in Romania. Mutual cultural exchanges naturally occurred between such groups of people, who came in at various times from the East, the West or the South, and the native Romanians (89 per cent of the population), with some obvious influences showing in their respective national dress.

These exchanges did not alter, however, the essential unity of the Romanian national dress. From Maramureş to Dobruja, from Oltenia and Banat to Moldavia and Transylvania, from Crişana to Wallachia, this unity is manifest in the essential elements of dress: the kind of fabrics and other materials it uses, the cut and structure of various articles, the ornaments and trimmings, the overall composition of female and male costumes. Such a fundamental unity does not rule out, however, a remarkable diversity on a regional or local level, which actually accounts for the specific charm of the ceremonial folk dress in Romania. In each of the many ethnographic zones, some of them coinciding in area with the mediaeval Romanian lands (*ţări*), the forms of national dress have acquired distinct features in the course of time, reflecting a diversity of natural conditions, specific social and historical development, principal and secondary occupations, cultural trends and even fashions, which brought their respective influences into the southern, western or eastern parts of the wider area formed of hills, tablelands and plains around the Carpathian mountainous arch. This accounts for the fact that a basically unitary structure displays a diversity of local peculiarities in terms of decorative patterns and combinations of colours.

This rich tradition, which spans the entire history of the Romanians and of their ancestors, has been preserved to this day owing to some special historical circumstances. In recent decades, however, the deep-going social changes that took place in Romania were also reflected in the way people dressed; traditional costumes are now mostly worn on certain ceremonial occasions, during festivities, and they were also adapted for the specific requirements of the stage by various groups of folk dancers and musicians. This book is intended to make available to the general public — and in particular to folk art groups — a set of relevant illustrations with adequate comments facilitating a better understanding of the specific features of the traditional ceremonial dress in Romania. It draws on the results of scientific investigations which have been conducted for more than thirty years in all ethnographic areas of the country and have provided genuine samples, for the most part never published before, of the national dress worn by the Romanians and by other national groups living in this country. This book, however, is not a history of traditional dress in Romania, and for that reason we are not going to dwell on all forms of dress which, although they may be significant historically, are less relevant for our basic purpose — to provide a scientifically substantiated guide to those who need it in their cultural or artistic activities. For the first time, a systematic and comprehensive study on the subject of traditional dress in Romania is being offered to the public and to experts alike.

The samples of traditional dress reproduced in this book are representative of the various regions of Romania, and they illustrate the artistic worth and the specific individuality of an old heritage which can be matched by few other forms of national dress in Europe. To facilitate a better understanding of the specific character of the Romanian traditional dress and the quality of its artistic accomplishment, the book provides a brief historical survey of the peasant dress as it developed in various parts of the country and discusses its basic unity, expressed in a large variety of particular forms. Some remarks on the functional and aesthetic aspects of the Romanian traditional dress conclude the introductory chapter. The next section analyzes the typology of traditional dress in terms both of its overall structure and of its individual component parts, containing descriptions of specific variants from men's and women's forms of head-

dress to footwear. The third section comprises a description of costumes in various historical provinces, ethnographic zones and counties, indicating their component parts and regional peculiarities. All illustrations have not been previously published; some were executed after exhibits in various Romanian museums, but for the most part they resulted from the author's own field research.

OVERALL TYPOLOGICAL STRUCTURE

Romanian traditional costumes are sculpturesque, their composition is simple and their cut enhances the natural forms of the human body. The same dress is worn on workdays and at festivals by people of all ages, since its form and structure are suitable for any occasion.

The composition of traditional dress is virtually the same (for both male and female costumes) in all territories inhabited by the Romanians. Women's costumes comprise a shirt worn over the body, either a long one, cut from one piece, or a short one *(ie)*, which may come as a separate piece or is sewed to the skirt; a skirt which is always of rectangular cut, narrow or full, plain or pleated, with a girdle or sash *(brîu, bete)* about the waist; a headdress which differs according to age or marital status; peasant sandals *(opinci)* with footwraps *(obiele)* and high or ankle boots *(ghete, cizme)* with socks for footwear. Men's costumes also include a shirt worn over the body; trousers of various cuts *(cioareci, iţari)*; a woven girdle *(brîu)* or a leather belt; a hat or lambskin cap *(căciulă)*; peasant sandals *(opinci)* with footwraps and high or ankle boots with socks. It is to be noted that men's dress shows fewer regional differences in terms of cut or peculiar ornaments. The out garments such as vests *(pieptare)*, sheepskin coats *(cojoace)*, or greatcoats *(sumane)* are more or less of the same cut and are made of the same materials (coarse cloth, leather or sheepskin) for both men and women.

We must point out, however, that, while preserving an obvious unity of style, Romanian costumes display a remarkable diversity. Our main endeavour in this book has been to reveal those differentiating elements. Specific life-styles, suited to a specific environment, developed within the territorial limits of every Romanian region or province *(ţară)*, and this was reflected in particular features of regional dress, accounting for a great wealth of details and a wide variety of forms.

Before giving a more comprehensive description of traditional Romanian costumes, we have to note that they are made of a wide range of materials, which are produced and finished in a variety of specific techniques. Vegetal fibres (flax, hemp, cotton) undergo several processing stages before they are spun and woven into fabrics for shirts, underskirts *(poale)*, trousers *(iţari)*, headkerchiefs *(cîrpe de cap)*. Animal fibres, mainly sheep's wool, are used for skirts *(catrinţă, fotă, vîlnic)*, old-style Moldavian shirts, trousers *(cioareci)*, belts and sashes *(brîe, bete)*, greatcoats, felt hats; and raw silk for veils *(marame)* and also for shirts in some regions of southern and eastern Romania. Articles made of animal hides or skins also hold a significant place in Romanian traditional costumes: various types of vests and coats *(cojoc)*, belts *(curea, chimir)*, pouches *(pungă)*, peasant sandals, high or ankle boots. In addition to such basic materials, which are mostly produced in the peasants' own households or by cottage industries, the costumes also include various factory-made trimmings and accessories (common and metal threads, tinsels, beads, spangles, trinkets) which used to be sold at country fairs or in town shops.

WOMEN'S COSTUMES

Several attempts were made, in this country and abroad, to establish a classification of the traditional Romanian dress, taking as a starting point either the costume as a whole or some more important garments, such as the shirts or the pieces worn from the waist down. Having accumulated a long experience and tried several approaches, we decided to classify women's costumes according to the presence of certain garments which, by their form and the way in which they are worn, are apt to define more clearly the main types and their variants. We have taken as a basic criterion for the typology of women's folk dress the garments covering the body below the waist, and we have consequently established three principal types:

(1) costume with *catrinţă* (two pieces of woolen homespun worn as front and back aprons over a white underskirt);
(2) costume with *fotă* (wrap-around skirt);
(3) costume with *vîlnic* (wide skirt gathered at the waist).

We shall begin by noting that all three variants of skirt consist of rectangular pieces of homespun made of wool or, though less frequently, of flax, hemp or cotton. They differ mainly in size (*catrinţă* is several times smaller than *fota*, and the latter is smaller than *vîlnic*) and also in the way they are worn (straight or ruffled). We shall also note that the shirt can hardly be taken as a criterion for classification, since the two main types of cut (straight and ruffled) are to be encountered, with only few exceptions, all over the country, and both are worn with all three types of skirt. Of all possible classifications we have preferred the one we mentioned above because, in addition to a formal-technical criterion, it also answers the requirements of a structural-aesthetic standard by defining three main types of silhouettes in relation to the kind of garment that is worn below the waist. A large number of variants can thus be classed, individually or in combination, within the three basic types. The costume with *catrinţă* enhances a slim figure, with the hips strongly outlined by the white underskirt showing on the sides; the costume with *fotă* gives a touch of sober elegance, the hips being tightly wrapped by the skirt; the costume with *vîlnic* sets to advantage a thin waistline, conveying the impression of a frustum-shaped structure. The three basic types of Romanian female costume, each of them suiting a specific type of figure, have produced several variations either by combining the same elements (e.g. *catrinţă* plus *catrinţă*), or by combining two different ones (e.g. *catrinţă* plus *fotă*, or *vîlnic*):

I. (1) costume with two straight *catrinţe*;
(2) costume with two pleated *catrinţe*;
(3) costume with apron *(şorţ)* and *catrinţă*.
(4) costume with two *oprege* (*opreg* is a woolen homespun apron, smaller that *catrinţa*, with tassels or threads hanging from its hem; it is worn either both in front and at the back over a white underskirt, or only at the back);
(5) costume with *catrinţă* and *opreg* with tassels;
II. (1) costume with *fotă*;
(2) costume with *fotă* and *catrinţă*.;
(3) costume with pleated *fotă* and *catrinţă*;
III. (1) costume with *vîlnic*;
(2) costume with *vîlnic* and *catrinţă*.

Having outlined the general typology of traditional Romanian women's costumes, we have to make it clear that such a classification is not feasible in relation to the male costumes, since their variations are less striking. Now we can proceed with a more detailed presentation of the main types and various component parts of the female and male traditional dress in Romania.

HEADDRESSES

Headdresses show a remarkable variety especially in women's costumes. First of all, they mark the difference between married women and maidens: the latter usually wear no headdress, except a plain kerchief in winter or when it rains. Following an ancient custom, married women have to cover their hair as an indication of their status.

The various forms of headdress, as they developed along the centuries, fall into three main categories:

(1) shawls or veils *(ştergarul de cap, marama)*;
(2) scarfs wound around the head in various set forms *(broboadă fixă, conci)*;
(3) factory-made kerchiefs *(năframă)*.

The process of arranging a headdress involves three stages: combing and shaping the hair; braiding, trimming and tying it up tightly; covering in with a piece of cloth.

The hair is usually parted in the middle and woven into braids which are then tightly gathered, using pins or ribbons, into a loop *(coc)* on the neck or on the crown, or into two knots *(coarne)* above the ears. Gradually, the strict rule of having the hair totally covered was abandoned in some places, as many women yielded to the temptation of dressing up and exhibiting their hair.

A triangular kerchief *(basma)* or a bonet (varying in form according to the region) is tied over the knot of hair and then covered with a shawl *(ştergar de cap)*. The latter, a traditional piece of the Romanian folk costume, consists of a hand-woven band of hemp or flax fabric (more recently also cotton) some 2—3 metres (3—6 feet) long, which is tied over the head in various forms, depending on local styles or types of costume. Since late nineteenth century, such shawls have also been made of very thin raw silk (obtained from home-grown silkworms), woven into a transparent and vaporous gauze veil which lends a distinctive diaphanous look to ceremonial costumes.

The second type of headdress *(broboadă, vălitoare*, or *conci)* developed from the shawl and acquired fixed forms, according to how it is tied: wound around the head like a turban (*broboadă* in the Sibiu area), a hat (*vălitoare* in the Tîrnave area), or a bonet (*conci* in Banat).

In northern and western Transylvania the shawl or the scarf has long been replaced by factory-made headkerchiefs, which have more recently spread all over the country, while the silk veil *(marama)* is still worn in some regions only as part of the ceremonial dress.

SHIRTS

Shirts form the principal piece of the traditional female costume; they are worn directly over the body. They are usually made of hand-woven flax, hemp or cotton fabric with simple web facilitating artistic embroidery. In some regions, e.g. in Moldavia, shirts are also made of thin woolen fabric, while in certain parts of the Danube Plain raw silk threads are interwoven with hemp or cotton warp.

The ancient type, called long or old-time *(bătrînească)* shirt, used to be cut in one piece: the upper part and the skirt. The blouse was later detached from the skirt; the latter, gathered at the waist with a cord, was of plain cut.

The peasant blouse is fashioned in straight patterns, with gussets *(clini)* inserted at the armpits to make it roomier.

In relation to their specific cut, there are two main types of shirt:

(1) straight *(dreaptă)*;
(2) gathered around the neck *(încreţită)*.

These two types are to be found in all parts of Romania, with few exceptions; the ruffled type is more frequent. Both types are fashioned in straight lines: the sleeves of a ruffled shirt continue in one piece from the collar or neckline, which is gathered on a string, while the straight shirt passes from front to back without a seam along the shoulder, and the sleeves are sewed on to the shoulders. The distribution of embroidered patterns is more or less the same

throughout the country: straight lines on the collar, around the neck, on the shoulder and on the wrist of the sleeve.

Typological variants are encountered in the trimmings of ruffled shirts, with specific, unchanged patterns, following old traditional rules in each of the three historical provinces: Moldavia, Wallachia and Transylvania.

The patterns on the sleeve form three tiers, succeeding each other from the top downwards: a rectangular strip *(altiţa)* adorns the shoulder consisting of several horizontal rows of embroidery; beneath *altiţa* the fabric is drawn into horizontal wrinkles *(încreţitură)* to narrow the sleeve; vertical (and occasionally also oblong) bands of embroidery *(rîuri)* run along the arm down to the wrist.

The types of shirts decorated with *altiţă* also include two local but most interesting variants: the blouse with triangular *altiţă* encountered in southwestern Moldavia and the blouse with very long, twisted sleeve ruffled over the arm.

The same type of shirt gathered at the neck is also found in Transilvania and Banat, but the decoration patterns are different:

(a) a continuous strip of embroidery on the sleeve along the arm *(tablă)* appears in Hunedoara and Arad counties, and also in Banat;

(b) a narrow linear ornament placed horizontally on the shoulder *(umeraş)* with vertical rows of tiny motifs of black bands descending from it down the sleeve *(şire)* is found in the area called *Mărginimea* of the Eastern Carpathians in Sibiu county, the southern part of Alba county, the eastern and southern parts of Hunedoara county, and the northern part of Braşov county. This type of shirt shows clear similarities with the shirt with *altiţă*, found in the historical provinces across the Carpathians, which demonstrates the unity of traditional Romanian dress all over the country;

(c) a horizontal linear band of embroidery placed at the level of the elbow *(şire peste cot)* is encountered in Alba, Mureş and Cluj counties and also in the northern parts of Sibiu and Braşov counties, where it appears together with the shirt with *umeraş* and *şire*. More recently, under the influence of city fashions, the shirt with inset *(platcă)* was introduced in the pesasant dress, especially in the western areas of the country.

SKIRTS

The costume with "catrinţă" is the most common; worn mostly in Transylvania and Banat, it is also frequently encountered in Oltenia, southern Muntenia (the Danube Plain) and Dobruja.

Catrinţa is a rectangular piece of cloth, much smaller than *fota* or *vîlnic*, looking somewhat like an apron 75 centimetres (30 inches) long and 40 centimetres (16 inches) wide; two *catrinţe* are worn hanging from the waist, one in front and one at the back, over a white underskirt which shows on the sides.

The types of *catrinţa*, which have virtually the same form in all historical provinces, differ only in terms of ornamental patterns and colouring. In Oltenia, Muntenia and Banat some *catrinţe* are also decorated with vertical bands, while in Transylvania all of them have only horizontal stripes. The typological variations of this garment are easily explained by its widespread use virtually all over Romania.

The costume with "fotă" is found in the Sub-Carpathian area, on the southern and western slopes of the Carpathians from the Olt river to northern Moldavia. This extensive area comprises Argeş, Dîmboviţa, Prahova and Buzău counties in Muntenia, and Vrancea, Bacău, Neamţ and Suceava counties in Moldavia, covering the central part and some of the northern part of Romania.

Fota is a rectangular piece of homespun woolen cloth about 1.6 metres (65 inches) wide and 80 centimetres (32 inches) long. It is a simple and very ancient piece of clothing, which is wrapped over the long shirt from the waist down, tight over the hips, with the two ends overlapping in front.

Fota used to be worn by Dacian women, as one can see in the reliefs decorating the triumphal monument Tropaeum Trajani (A.D. 109) in Dobruja. Originally, *fota* was made of plain black cloth, without any ornament. This ancient type of *fota* is still worn by old women (or as mourning dress) in Vrancea county. Ornaments developed at a later stage, first as vertical stripes at the two ends, while the portion covering the back was usually left plain. Typological variants differ mainly in terms of patterns decorating the two ends of *fota*. Most *fote* have vertical ornaments (from plain stripes to intricate geometrical motifs); exceptions are found only in Muscel and Argeş areas, where the whole surface of *fota* is covered with homogeneous patterns.

The costume with "vîlnic" is specific of Oltenia, an area encompassed by the Southern Carpathians, the Danube and the Olt river.

Vîlnic is also a rectangular piece of cloth, some 4 metres (13 feet) wide and 70 centimetres (28 inches) long, but much fuller than *fota*; it is gathered at the waist or pleated, the two ends slightly overlapping on one side. Unlike *fota*, which tightly outlines the figure, *vîlnic* is bell-shaped. Some Bronze Age statuettes found in Oltenia suggest the line and the kind of trimmings of today's *vîlnic*. Mural paintings in old churches positively indicate that *vîlnic* used to be worn in Oltenia in the sixteenth century.

It is also made of woolen homespun, usually red, and it is always decorated with vertical patterns: plain stripes of other colour, which later developed into geometrical motifs, evenly covering the whole piece of cloth.

Various types of *vîlnic* are found in northern, central and southern Oltenia. In the northern areas the ornamental motifs are larger and the fabric is somewhat coarser; in the south (the Danube Plain) the tissue is much finer, with delicate ornaments showing exquisite craftsmanship; in central Oltenia the plain black cloth is ornamented with embroidered (not woven-in) patterns using silver tinsel *(betea1ă)*.

Some variants of female dress combine elements from the three basic types:

(a) costume with *fota* worn together with *catrinţa*, in Argeş county (northwestern Muntenia);

(b) costume with *vîlnic* worn together with *catrinţa*, in Olt and Vîlcea counties (southern and northern Oltenia);

(c) costume with *opreg*, in Banat; it is a smaller variant of *catrinţa* with long tassels or threads hanging from the hem.

MEN'S COSTUMES

Unlike women's costumes, the traditional men's dress is much more uniform in terms of typology and simpler in its component parts and trimmings.

It is usually composed of a lambskin cap *(căciulă)* or a hat, shirt, trousers *(iţari, cioareci)*, sash *(brîu)* or money belt *(chimir)*, vest *(pieptar)* and in the cold season also a rough homespun *(dimie)* coat or sheepskin coat or vest *(cojoc)*. In some areas, such as Mărginimea (Southern Carpathians in the central part of the country) or Năsăud (northern Romania), the hats are made in specific traditional peasant forms.

THE SHIRT

The shirt is the main piece of clothing, which distinguishes various local types and variants.

The oldest form is the straight shirt *(cămaşa dreaptă)*; it has the simplest cut: from one piece of cloth, without a seam along the shoulder and with a hole for the head and a slit from the neck down to the chest. The straight sleeves, wider at the wrist, are sewed on at the shoulder. It may be with or without collar and is fastened in front with strings *(cheutori)*.

This type of shirt is still frequently found in Moldavia and Muntenia, and old people wear it throughout Romania. Ornamental patterns are simple, running on the collar or along the neckline and on the cuffs.

Two other main types of male shirt have developed from the straight one:

(a) The shirt with gussets *(cămaşa cu barburi)* is less frequent and has a rather unusual cut. Like the straight shirt, it has a narrow collar and straight sleeves stitched on at the shoulder. Unlike the former, however, it is inset with large gussets *(barburi)* both on the chest and at the back, making the shirt much wider. This type of shirt is worn in the Mărginimea region (southern Transylvania), in Sibiu county, the southern part of Alba county and the southern and eastern parts of Hunedoara county, spreading also to central and western Transylvania.

The ornamental patterns are placed, according to an old rule, at the point of each gusset, in front and at the back.

(b) The shirt with inset *(cămaşa cu umeraşi* or *platca)* has an oblong piece of cloth over the shoulders at the back *(umeraş)* or covering the shoulders on both sides around the neck *(platca)*; the chest and back pieces and the sleeves are sewed to the inset with ruffled stitch.

This latter type of shirt is more frequent in the present-day peasant dress. Since it is worn in almost all parts of Romania, trimmings differ according to specific local patterns, and they are always placed on the collar, chest, shoulders and cuff.

TROUSERS

Trousers differ even less in form; woolen ones are usually tighter, with gussets, and those made of vegetal fibres are wider. Both the shirts and the trousers went through several stages until they reached their present cut and form.

In Muntenia, Oltenia, Banat and in Hunedoara county men wear over the shirt a kind of vest made from the same thick woolen cloth as the trousers; the trimmings of the trousers and the vest are also similar: sewed-on galloons and braids.

COSTUME PIECES FOR BOTH MEN AND WOMEN

THE GIRDLE

The girdle *(cingătoare)* is never missing from traditional Romanian costumes, both male and female It is woven from wool threads and vary in length from 1.5 metres (5 feet) to 3 metres (10 feet). The girdles or sashes are of two types: *brîu* is wider and shorter and is worn over the shirt; *bete* is narrower and longer and is wound at the waist several times over *catrinţa, fota şi vîlnic*.

In certain areas men also wear a leather money belt *(chimir)* decorated with stamped impressions, embroidery or tin tacks.

COATS

The sheepskin coat or vest *(cojoc)* is worn by both women and men in mountain villages and also in the plains during the cold season, varying in form and decorative patterns:

(a) sheepskin greatcoat for cold weather;

(b) short sheepskin jacket;

(c) long sleeveless coat with gussets;

(d) sheepskin vest *(pieptar)*.

The sheepskin coats or vests are decorated with embroidery or with sewed-on leather strips or galloons; coloured tassels, buttons and tiny pieces of bright metal or mirror are also used as ornaments.

The types of sheepskin coats and vests vary according to region, and their decoration is also different. They are made by specialized furriers, proficient in all operations: tanning, tailoring, embroidery and other decorative techniques, which require great skill and artistic talent.

The coarse cloth coat *(suman)* is ideally suited for protection against cold and rain. Garments of that type are made of rough woolen homespun *(pănură)*, further processed after weaving in a fulling mill to make it thick and water resistant. The material has the natural colour of wool, mostly white; only rarely is the cloth dyed black. The usual form is that of a greatcoat but jackets and sleeveless coats are also encountered (the last one in the warmer region of the Danube Plain). Vests are also made from that kind of cloth. The coats are usually of straight cut, with gussets at the armpits or in front to make them roomier.

These out garments are also decorated with embroidery and sewed-on strips of coloured felt or galloons. The entire cycle of operations — weaving, fulling, tailoring and trimming — is performed by specialized craftsmen *(sumănari)*.

FOOTWEAR

The oldest kind of footwear are the Romanian peasant sandals *(opinci)*; they have a hull-like shape, are made of one piece of tanned leather and are fastened by thin straps *(nojițe)* to the instep and ankle. They were usually worn with woolen or felt footwraps *(obiele)* or sewed socks *(călțuni)*.

THE TRIMMINGS

In the Romanian traditional dress trimmings are characterized by sobriety and balance. The creative talents of the village housewives, tailors and furriers have been always tempered by ages-old rules of composition and combination of colours.

Decorative patterns still use a number of symbolic signs (the sun, the tree of life, the serpent, the dove, various deities) which had originally belonged to some magic cult and were later taken over and developed by various forms of folk art.

There are two kinds of basic patterns: geometrical and stylized representations of nature (celestial bodies, plants, animals, etc.).

Geometric ornaments are best suited to fabrics, following their texture or using various weaving techniques. That is why curvilinear motifs on fabrics have been changed accordingly, conveying a somewhat rigid and angular impression.

Trimmings on most garments are of linear type: *rîuri* or *șire* for the shirts and *vrîste* for skirts *(fota* or *vîlnic)*

The ornaments on the pieces of clothing made of fabrics are executed either in woven patterns or by embroidery.

It is to be noted that all the pieces composing a traditional costume are made by hand from local materials in peasant households or by specialized village craftsmen.

Translated into English by SERGIU CELAC

Le costume populaire des jours de fête en Roumanie

Les témoignages archéologiques, historiques, ethnographiques, anthropologiques et linguistiques ont conduit, au cours de ces dernières cent cinquante années, à la constitution d'un vaste corpus documentaire attestant l'existence dans l'espace carpato-ponto-danubien d'un très ancien foyer de civilisation et de culture, qui a été et continue d'être habité par les Roumains. C'est ce qui explique la conservation, dans le trésor de la culture populaire roumaine, de maints vestiges du passé, parmi lesquels le costume populaire occupe une place de choix. L'histoire du costume populaire roumain este intimement liée à la vie et à l'histoire mêmes du peuple roumain, au cours des deux derniers millénaires. Les débuts de cette double histoire sont consignés — ce dont peu de peuples européens pourraient s'enorgueillir — sur deux célèbres monuments de l'Antiquité romaine: la Colonne Trajane à Rome (113 n.è.) et le triomphal Tropaeum Trajani, que le même empereur a fait édifier en 108 — 109 n.è. à Adamclissi en Dobroudja, pour célébrer sa victoire sur les Daces et la consolidation des frontières du nord-est de l'Empire romain. Le costume roumain témoigne aujourd'hui encore de l'héritage dace, ainsi que, en une moindre mesure, de l'héritage romain, comme l'ont souvent remarqué les chercheurs roumains et étrangers. A ce fond d'ancienne tradition se sont évidemment ajoutés, au cours d'une histoire bimillénaire compliquée, des traits qui inscrivent le costume populaire roumain dans la grande aire du sud-est européen, le reliant en même temps au centre et à l'est de l'Europe. On sait que des groupes ethniques allogènes se sont établis sur le territoire roumain, longtemps après la formation de la langue et du peuple roumains certains de ces groupes, comme par exemple les Hongrois, les Széklers, les Saxons, les Souabes, les Serbes, les Turcs, les Tatares, les Lipovans, ont conservé certains éléments spécifiques de leurs costumes, contribuant à la variété du costume populaire de fête en Roumanie. Des échanges se sont naturellement produits entre les costumes de ces groupes ethniques venus de l'est à des époques différentes et le costume ancestral des Roumains qui constituent la population majoritaire (89% de la population de la Roumanie).

Ces échanges n'ont cependant pas altéré l'unité fondamentale du costume populaire roumain, du Maramureș à la Dobroudja, de l'Olténie et du Banat à la Moldavie et à la Transylvanie, du Pays des Criș à la Munténie. Cette unité, aisément observable, se manifeste dans tous les aspects fondamentaux: la matière première utilisée, la coupe et la structure des différentes pièces, l'ornementation, la composition d'ensemble de costume féminin ou masculin. Elle n'exclut cependant pas une remarquable variété régionale et zonale, qui fait justement le charme du costume populaire de fête en Roumanie. Dans les nombreuses zones ethnographiques, dont certaines continuent directement les ainsi nommés «pays» roumains du Moyen Âge, le costume populaire a acquis peu à peu des traits distinctifs explicables par la diversité des conditions naturelles, l'évolution sociale-historique, les occupations principales et secondaires, les courants culturels et même ceux de la mode. Ces facteurs ont agi différemment dans le sud, l'ouest ou l'est du vaste territoire roumain au centre duquel se dresse l'arc des Carpates, entourées de collines, de plateaux et de plaines. Des dynamiques particulières des systèmes ornementaux et des complexes chromatiques se sont parfois greffées sur une structure unitaire.

Cette riche tradition, dont les racines plongent dans l'histoire du peuple roumain et de ses ancêtres qui occupaient le vaste territoire de la Romania Orientalis, a été conservée en bonne partie jusqu'à nos jours, grâce à des conditions historiques particulières. Mais les profondes transformations des dernières décennies ont atteint le costume populaire aussi, qui est devenu de plus en plus un costume destiné à des occasions spéciales, ou adapté aux nécessités des nombreux groupes et ensembles folkloriques. Le présent ouvrage se donne justement pour but de mettre à la disposition du grand public ainsi que des ensembles folkloriques, une série de documents iconographiques accompagnés d'un commentaire de spécialité, qui facilite l'orientation dans le domaine complexe du costume populaire de fête en Roumanie. Il est basé sur une recherche sistématique, menée pendant plus de trois décennies dans toutes les zones ethnographiques du pays, sur une série de documents originaux et authentiques, pour la plupart inédits, concernant la façon de s'habiller du peuple roumain et des nationalités cohabitantes. Nous ne nous sommes pas proposé de donner une histoire du costume populaire; aussi n'allons-nous pas insister sur toutes ses formes historiquement importantes, mais qui présentent moins d'intérêt pour le but pratique que nous poursuivons, celui d'offrir un guide à fondements scientifiques à ceux qui en ont besoin dans l'activité culturelle et artistique. Il est vrai, en même temps, que notre ouvrage met pour la première fois à la disposition non seulement du grand public, mais aussi des spécialistes une approche d'ensemble, ample et sistématique, du costume populaire roumain.

Les exemples de costumes régionaux que nous présentons sont représentatifs pour le costume populaire en Roumanie, illustrant sa valeur artistique et soulignant ce qu'on pourrait appeler la «profonde personnalité» de ce costume qui a conservé des éléments traditionnels, disparus chez la plupart des autres peuples européens. Une brève présentation de l'histoire et de l'évolution du costume populaire roumain, ainsi que certaines remarques concernant son unité dans la variété ont été nécessaires pour faire comprendre sa personnalité et sa perfection artistique. Des données sur la fonctionnalité et l'esthétique du costume populaire complètent le premier chapitre, introductif, de l'ouvrage. Suit un chapitre consacré à la typologie du costume populaire, concernant tant la structure d'ensemble que celle des pièces composantes et présentant systé-

matiquement les variantes de chacune de ces pièces, à partir de celles couvrant la tête jusqu'à celles couvrant les jambes et les pieds. La troisième section de l'ouvrage comprend des fiches de costumes groupées par provinces historiques, zones ethnographiques et départements, indiquant la composition complète et le style zonal des costumes. Les illustrations originales proviennent partiellement des musées roumains, la plupart étant cependant recueillies au cours de la recherche directe sur le terrain.

STRUCTURE TYPOLOGIQUE D'ENSEMBLE

Le costume populaire roumain est sculptural; sa composition est simple et claire, sa coupe dessine la forme du corps, sans pour autant la rendre artificielle. Aussi est-il le seul costume dont la composition reste la même les jours de travail et les jours de fête, pour tous les âges, sa forme et sa structure le rendant adéquat à la vie quotidienne.

La composition du costume populaire roumain féminin ou masculin est unitaire sur tout le territoire du pays. Le costume de femme se caractérise par la même chemise qui se porte en contact direct avec le corps (chemise longue d'une seule pièce ou chemise courte *(ie)* cousue ou non au bas *(poale)* serrée à la taille par une ceinture de laine tissée *(brîu)*; les pièces prenant appui aux hanches sont toutes de forme rectangulaire, larges ou étroites, droites ou froncées et plissées, soutenues à la taille par des ceintures étroites de laine tissée *(bete)*; la façon de se coiffer est en général semblable, la tête étant découverte ou couverte, en fonction de l'âge et de l'état civil; les pièces couvrant les jambes et les pieds se composent de *obiele* (pièces tissées enveloppant la jambe et parfois aussi le pied) + *opinci* (sandales de cuir) ou de bas + bottes ou bottines. Le costume d'homme comprend dans toutes les régions du pays une chemise en contact direct avec le corps, des pantalons à différentes coupes, des ceintures de laine ou de cuir, des chapeaux ou des bonnets de fourrure *(căciuli)*, des *obiele* + *opinci* ou des bas + bottes ou bottines. Il faut déjà remarquer la plus grande «uniformité» du costume d'homme: seuls certains détails de coupe et d'ornementation distinguent les pièces provenant de zones différentes. Mentionnons aussi que les pièces qui «habillent le corps» par-dessus la chemise — les gilets de tissu *(veste)* ou de peau *(piep-tare)*, les touloupes de peau *(cojoace)*, les manteaux *(sumane)* sont en général coupés de la même façon et confectionnées avec les mêmes matériaux dans toutes les zones du pays, tant pour le costume de femme que pour le costume d'homme.

D'autre part, la variété du costume populaire roumain, se manifestant dans le cadre d'une évidente unité de style, est tout à fait remarquable; elle constitue l'un des principaux objets de notre approche. Les conditions différentes de milieu et de vie sociale entre certaines limites territoriales, dans chacune des régions à longue vie historique, des «pays» ou des provinces médiévales, ont déterminé l'apparition de types spécifiques locaux de costumes populaires; à l'intérieur de ces provinces, les variantes du type de base présentent à leur tour des détails spécifiques à chaque zone ethnographique, ce qui se traduit par une grande richesse des formes.

Le costume populaire roumain n'implique pas un seul artisanat, utilisant un seul type de matière première travaillée selon une ou plusieurs techniques spécifiques; nous nous trouvons devant un ensemble complexe, à la constitution duquel participent des matières premières et des techniques différentes. On utilise les fibres végétales (lin, chanvre, coton) traitées de différentes manières, pour la confection des chemises, des jupons, des pantalons, des fichus; les fibres animales — la laine, pour la confection des jupes *(catrințe, fote, vîlnice)*, des chemises moldaves «à l'ancienne», des pantalons d'hiver *(cioareci)*, des ceintures, des manteaux; c'est toujours en laine qu'on confectionne les chapeaux de feutre, représentant évidemment la production d'un artisanat différent; parmi les fibres animales il faut citer encore la soie grège *(borangic)*, dont on tisse non seulement les voiles *(marame)*, mais aussi, dans certaines régions du sud et de l'est du pays, des chemises. Les pièces en cuir ou en peau occupent une place importante dans le costume populaire roumain: des *cojoace* de toutes sortes, des ceintures *(curele, chimire)*, des bourses, des sandales *(opinci)*, des bottes, des bottines. Ces matériaux, disons, de base, sont presque tous produits à la maison; le costume populaire roumain utilise aussi, surtout pour l'ornementation, différents fils à coudre, des fils métalliques, des rubans étroits métalliques, des perles, des paillettes, des métaux ornementaux, une série de matériaux de provenance industrielle achetés aux foires ou dans le commerce. Ce sont là des accessoires qui complètent les aspects fondamentaux des costumes populaires.

LE COSTUME DE FEMME

Plusieurs typologies des costumes populaires ont été proposées tant chez nous qu'à l'étranger, qui partaient soit de l'ensemble, soit de certaines pièces de base, comme les chemises ou les pièces couvrant le corps sous la taille. En ce qui nous concerne, après des années de recherche et de multiples tentatives, nous avons opté pour une classification du costume féminin en fonction de la présence de certaines pièces dont la forme et la manière d'être portées sont à même de définir clairement les types de base du costume et leurs variantes. Le critère fondamental de notre typologie est constitué par les pièces couvrant le corps sous la taille; aussi avons-nous établi trois types de base du costume féminin:

1. le costume à *cătrințe;*
2. le costume à *fotă;*
3. le costume à *vîlnic.*

Ces trois pièces sont des morceaux rectangulaires d'étoffe, en général de laine, plus rarement de lin, de chanvre ou de coton. Les différences morphologiques qui les distinguent concernent soit les dimensions, les *cătrințe* étant plus petites que les *fote* qui à leur tour sont plus petites que les *vîlnice*, soit l'ajustement (droites ou plissées et froncées). Notons le fait que la chemise ne saurait constituer un critère de classification, les deux types de base — la chemise droite

et la chemise froncée — étant répandus, à peu d'exceptions près, sur tout le territoire du pays et coexistant avec les trois types des pièces couvrant le corps sous la taille. Nous avons donc préféré la classification ci-dessus, qui allie aux critères formels-techniques un autre critère, que nous trouvons plus important: celui structural-esthétique, qui permet de définir le genre de silhouette que dessine chacun des trois types de pièces couvrant le corps sous la taille. C'est là, à notre avis, l'élément définitoire capable de nous orienter dans la multitude de variantes des trois types de base. En effet, le costume à *cătrințe* dessine une silhouette svelte, la blancheur du bas de la chemise, visible sur les côtés, marquant les hanches; le costume à *fotă* est particulièrement élégant, sa ligne près du corps attribuant à la porteuse une tenue en quelque sorte hiératique; le costume à *vîlnic* marque lui aussi la taille, dessinant une silhouette trapézoïdale. Ces trois types de base, définissant des silhouettes distinctes, donnent naissance à plusieurs variantes, soit par la multiplication des mêmes pièces (*cătrințe* + *cătrințe* etc.), soit par la combinaison de deux pièces différentes (*cătrințe* + *fotă*, *cătrințe* + *vîlnic* etc.) Les variantes principales en sont les suivantes:

I. 1. le costume à deux *cătrințe* droites;
   2. le costume à deux *cătrințe* plissées;
   3. le costume à tablier et *catrință;*
   4. le costume à deux *oprege* (tabliers du dos) à franges;
   5. le costume à *catrință* et *opreg* à franges;

II. 1. le costume à *fotă;*
   2. le costume à *fotă* et *catrință;*
   3. le costume à *fotă* plissée et *catrință;*

III. 1. le costume à *vîlnic;*
   2. le costume à *vîlnic* et *catrință.*

Après avoir esquissé le cadre typologique général du costume de femme et précisé le fait que la plus grande unité du costume d'homme interdit une classification du même genre, nous pouvons passer à la présentation des types de base et des variantes des différentes pièces composant le costume populaire roumain.

LES COIFFES

Les coiffes, pièces du costume de femme, présentent une remarquable variété. Il faut mentionner avant tout la différence entre les femmes mariées et les jeunes filles; ces dernières ne se couvrent la tête qu'en hiver ou par temps de pluie, utilisant alors un simple fichu. Les femmes mariées, par contre, ne vont jamais tête nue, fildèles à une vieille coutume qui leur interdit de montrer le trésor de leur chevelure après le mariage. La coiffe constitue donc un symbole social, signifiant le passage d'un état civil à un autre.

Les femmes ont initialement utilisé pour se couvrir la tête une bande d'étoffe, dont les formes se sont peu à peu diversifiées, pouvant être groupées dans les catégories suivantes:

1. Le *ștergar de cap* (voile lourd) ou la *marama* (voile léger);
2. La *broboada* (coiffe) fixe ou le *conci* (bonnet);
3. La *năframa* (fichu) industrielle.

La mise en place de la coiffe comporte trois moments: les cheveux sont peignés et lissés; les cheveux sont noués et fixés par différents moyens; on met la coiffe.

Les cheveux à raie médiane sont d'habitude nattés en deux tresses fixées à l'aide de moyens rudimentaires, soit sur la nuque, soit en diadème, soit au-dessus des oreilles (en forme de «cornes») ou en «chignon», le plus serré possible. Cette exigence de cacher ses cheveux est devenue avec le temps moins rigoureuse, la femme cédant à la tentation de se parer et essayant diverses modalités de faire «voir» ses cheveux.

Les cheveux sont d'abord couverts à l'aide d'un fichu triangulaire ou d'un bonnet dont les formes varient d'une région à l'autre et qu'on fixe sur le chignon. Ce n'est qu'après qu'on coiffe le voile traditionnel *(ștergar de cap)*. Celui-ci est un rectangle de 2 à 3 m de long, tissé à la main, initialement en chanvre ou en lin, plus récemment en coton. Les façons de le porter sont très diverses, respectant le type local du costume.

Dès la fin du siècle dernier on à commencé à tisser des voiles en fil de soie grège *(marame)* de fabrication artisanale (provenu des vers à soie). La transparence et la légèreté de ce matériau très fin donne au costume de fête un aspect diaphane.

La seconde catégorie de coiffes comprend la *broboada*, la *vălitoare* et le *conci* qui, confectionnées toujours à partir du *ștergar*, ont acquis des formes fixes — celle d'un turban (la *broboada* de la zone de Sibiu), celle d'un chapeau (la *vălitoare* de la zone de Tîrnave) ou celle d'un bonnet (la *conci* du Banat).

Le fichu industriel *(năframa)* de forme carrée, qui avait depuis longtemps remplacé le *ștergar de cap* au nord et à l'ouest de la Transylvanie, est actuellement répandu dans tout le pays; la *marama* de soie n'est plus portée, dans son aire de dispersion, que les jours de fête.

LA CHEMISE

La chemise est la pièce de base du costume de femme; portée en contact direct avec le corps, elle est confectionnée dans du tissu de lin, de chanvre ou de coton, tissé à la main avec deux lisses, ce qui facilite la broderie artistique. Dans certaines régions, comme la Moldavie, on porte aussi des chemises de laine, dans d'autres, comme la plaine du Danube, des chemises en fils de soie combinés avec des fils de lin ou de coton.

Les chemises les plus anciennes se présentaient d'une seule pièce; on les appelait «chemises

longues» ou «chemises à l'ancienne». Plus récemment, le haut a été séparé du bas *(poale)* qui, coupé plus simplement, est froncé à la taille et soutenu par un lacet.

La chemise paysanne présente un corps droit, la manche recevant des morceaux supplémentaires ou lés *(clini)* qui offrent de multiples possibilités d'élargir la chemise.

Deux types de base de chemise de femme sont à distinguer, en fonction de la coupe:

1. la chemise droite;

2. la chemise à l'encolure froncée.

Ces deux types de chemise sont répandus sur tout le territoire de la Roumanie (avec les exceptions déjà mentionnées), la chemise froncée étant cependant plus fréquente. Tous les deux présentent un corps droit, mais pour le premier type, le haut des manches participe avec le dos et le devant à l'encolure froncée, soutenue par un lacet ou par un petit col tandis que pour la chemise droite, le dos et le devant sont confectionnés dans une seule pièce de tissu, sans couture aux épaules, dans laquelle une fente en forme de T laisse passer la tête, les manches droites viennent s'ajouter à hauteur des épaules. L'ornementation de la chemise droite est unitaire sur tout le territoire du pays, consistant en des bandes de broderie disposées au col, à l'encolure, à l'épaule et au bas des manches.

Des différences typologiques apparaissent dans l'ornementation de la chemise froncée, qui présente dans les trois provinces historiques, la Moldavie, la Munténie et l'Olténie, des systèmes d'ornementation précis et constants, obéissant à des règles d'ancienne tradition.

La décoration de la manche comprend, dans ces provinces, un décor brodé, disposé sur trois registres: à l'épaule *l'altiţa* rectangulaire, formée de plusieurs rangées horizontales; au-dessous de l'*altiţa*, l'*încreţ*, toujours horizontal, qui remplissait initialement la fonction pratique de froncer la partie respective de la manche (l'*altiţa* était à son tour indépendante, formant épaule). Sur le bras s'alignent les *rîuri* (rivières) — ornements disposés en bandes verticales ou, plus rarement, obliques, jusqu'au bas de la manche.

Le type de chemise à *altiţă* connaît deux variantes à faible fréquence, mais très intéressantes: la chemise à *altiţa* triangulaire du sud-ouest de la Moldavie et la chemise à manche torsadée, une très longue manche qu'on porte froncée sur le bras.

Le même type de chemise à l'encolure froncée apparaît en Transylvanie et en Banat, mais l'ornementation en est différente:

— la manche à *tablă*, à ornementation rectangulaire compacte couvrant le bras. Elle est portée dans les départements de Hunedoara et d'Arad, de même qu'en Banat.

— la manche à *umeraş* et *şire*, à ornementation linéaire, étroite, disposée horizontalement sur l'épaule *(umeraş)* d'où partent les *şire* verticales, une rangée d'ornements menus ou de bandes noires. Elle est portée dans la «*Mărginime*» («aux confins») des Carpates Méridionales, dans les départements de Sibiu, d'Alba (au sud), de Hunedoara (à l'est et au sud) et de Braşov (au nord). Cette chemise présente des similitudes avec la chemise à *altiţa* répandue dans les provinces historiques d'au-delà les Carpates, ce qui prouve l'unité du costume populaire roumain sur tout le territoire du pays.

— la manche à *şire peste cot* dont l'ornementation, toujours linéaire, est disposée horizontalement, telle une bande, au niveau du coude. Elle est portée dans les départements d'Alba, de Mureş, de Cluj, de Năsăud, de même qu'au nord des départements de Sibiu et de Braşov (à côté de la chemise à *umeraşi* et *şire*). Plus récemment, on a introduit dans le costume populaire la chemise à *platcă* (empiècement), d'influence citadine, portée surtout dans l'ouest du pays.

LES PIÈCES COUVRANT LE JUPON

1. C'est le costume à *cătrinţe* qui est le plus répandu. Il est fréquent en Transylvanie et en Banat, de même qu'en Olténie et au sud de la Munténie (dans la plaine du Danube).

La *catrinţa* est une pièce rectangulaire, sensiblement plus petite que la *fota* ou le *vîlnic*; elle ressemble à un tablier aux dimensions d'environ 0,75×0,40 m. Les deux tabliers constituant les *cătrinţe* sont portés droits, l'un de face, l'autre de dos, et serrés à la taille laissant voir, sur les côtés, le bas de la chemise blanche *(poale)*.

La typologie des *cătrinţe*, dont la forme est la même dans quatre provinces historiques, est déterminée par leur système d'ornementation et par leur coloris. En Transylvanie, les *cătrinţe* présentent toutes une ornementation horizontale. En Olténie, en Munténie et en Banat on trouve également des *cătrinţe* à ornementation verticale. La présence de cette pièce sur presque tout le territoire du pays en explique aisément la variété typologique.

2. Le costume à *fotă* est répandu dans la zone subcarpatique, sur les versants de sud et d'ouest des montagnes, depuis l'Olt jusqu'au nord de la Moldavie. Cette vaste zone comprend les départements d'Argeş, Dîmboviţa, Prahova, Buzău en Munténie, Vrancea, Bacău, Neamţ, Suceava en Moldavie, représentant le centre et une partie du nord de la Roumanie.

La *fota* est une pièce rectangulaire aux dimensions d'environ 1,60×0,80 m, confectionnée en laine, au métier à tisser manuel. C'est la plus simple — et très ancienne — pièce du costume de femme, s'enroulant autour des hanches à la manière d'une jupe porte feuille et couvrant complètement la partie du corps sous la taille.

La *fota* était déjà portée par les femmes daces, comme on peut le voir sur le Tropaeum Trajani d'Adamclissi. Initialement elle était noire, simple, dépourvue d'ornements. On retrouve aujourd'hui encore ce type de *fota* dans le costume des vieilles femmes ou dans le costume de deuil, dans le département de Vrancea. L'ornementation, qui s'est développée à partir des simples rayures verticales, n'est disposée qu'aux extrémités latérales de la *fota*, le dos n'étant généralement pas ornementé. Les différences typologiques, en ce qui concerne cette pièce simple, sont déterminées par le mode d'ornementation des extrémités. Depuis les simples rayures jusqu'aux ornements

tissés compliqués *(alesături)* aux motifs géométriques, l'ornementation de la *fota* est verticale, à l'exception des *fote* de Muscel et de l'Argeş, dont l'ornementation serrée forme une couche homogène.

3. Le costume à *vîlnic* est spécifique de l'Olténie, son aire de dispersion étant comprise entre les Carpates, le Danube et l'Olt.

Le *vîlnic* est lui aussi une pièce rectangulaire d'étoffe, mais bien plus large que la *fota*; il se porte froncé ou plissé comme une jupe, les extrémités latérales se superposant légèrement sur le côté. Ses dimensions sont d'environ 4×0,70 m. A la différence du costume à *fota* dont la ligne est près du corps, le costume à *vîlnic* a une ligne évasée. (Les figurines de l'époque du bronze découvertes en Olténie suggèrent la ligne et l'ornementation du *vîlnic* actuel. Les peintures murales des églises permettent également de déduire que le *vîlnic* était porté en Olténie au XVIe siècle.)

Tissé et ornementé au métier manuel, le plus souvent en laine rouge, le *vîlnic* présente sans exceptions une ornementation verticale: de simples bandes de couleur qui, plus récemment, se sont transformées en divers motifs géométriques, se succèdent uniformément sur toute la surface du *vîlnic*.

Les *vîlnice* du nord de l'Olténie se distinguent typologiquement de ceux du centre et du sud de la province. Les motifs ornementaux en sont plus grands, le tissu plus solide; les *vîlnice* de la zone méridionale (de la plaine du Danube) ont un tissu serré et fin, des ornements d'une rare délicatesse et d'une parfaite exécution technique. Par contre, le *vîlnic* du centre de l'Olténie est confectionné dans une étoffe noire, ses ornements étant brodés (et non tissés) avec des rubans étroits de métal argenté, appelés *betelă*.

Parmi les variantes des types de base du costume de femme nous rappelons:

a) Le costume à *fotă* et une *catrinţă* du département d'Argeş (nord-ouest de la Munténie).

b) Le costume à *vîlnic* et une *catrinţă* des départements d'Olt et de Vîlcea (sud et nord de l'Olténie).

c) Le costume à *opreg* à franges du Banat. Ce dernier type de costume présente un élément intéressant, le tablier à franges *(opreg)* constitué d'une bande de tissu ornée de longues franges, qui remplace la *catrinţa*.

LE COSTUME D'HOMME

Le costume d'homme est sensiblement plus unitaire typologiquement et plus simple comme composition et ornementation que le costume féminin.

Comportant une chemise, des pantalons, une ceinture tissée *(brîu, bete)* ou de cuir *(chimire, şerpare)*, un gilet ou une veste en peau sans manches *(pieptar)*, il est complété dans la saison froide par des manteaux de drap foulé ou de peau. Les pièces couvrant la tête sont le bonnet de fourrure en hiver et le chapeau en été. Dans certaines zones, comme la «*Mărginime*» des Carpates Méridionales (au centre du pays) ou la région de Năsăud (au nord), les chapeaux conservent une forme paysanne traditionnelle.

LA CHEMISE

La chemise, dont la forme a subi au long des siècles d'évidentes transformations, peut être envisagée comme la pièce de base déterminant la diversité zonale du costume d'homme. De forme archaïque en est la «chemise droite», qui présente la coupe la plus simple: le corps est droit, d'un seul morceau, avec une échancrure ronde pour la tête et l'ouverture fendue au milieu, de face. Les manches droites, au bas large, s'ajoutent à hauteur des épaules. Avec ou sans col, elle est serrée à l'aide de *cheutori* (une sorte de lacets) sous le menton.

Ce type de chemise est fréquent aujourd'hui en Moldavie et en Munténie, étant surtout porté, par les vieillards, sur tout le territoire du pays. L'ornementation en este simple, disposée au col, à l'échancrure et au bas des manches.

Deux types de base se sont développés à partir de la chemise droite:

a) La chemise à *barbure*, à fréquence assez réduite, présente une coupe originale. Le col en est étroit et les manches ne sont pas froncées à l'épaule, tout comme pour la chemise droite, dont elle diffère cependant par ses lés de forme triangulaire intercalés dans l'élément de base, de face comme de dos. Ces lés appelés *barbure* donnent à la chemise une ampleur remarquable. Ce type de chemise est spécifique des zones subcarpatiques du sud de la Transylvanie (les départements de Sibiu et d'Alba, au sud, de Hunedoara, au sud et à l'est), d'où il a pénétré aussi au centre et à l'ouest de la province.

L'ornementation de cette chemise est concentrée, selon une vieille tradition, à la pointe des lés, de face comme de dos.

b) La chemise à *umeraşi* ou à *platcă* présente soit un rectangle de tissu formant épaule *(umeraşi)* soit un empiècement *(platcă)* autour de l'encolure, tant de dos que de face. Les lés du devant et du dos ainsi que les manches sont froncés et cousus aux *umeraşi* ou à la *platcă*.

Ces deux types de chemise d'homme, représentant une forme évoluée, sont aujourd'hui largement répandus. Leur ornementation diffère selon la zone ethnographique, étant cependant toujours disposée au col, sur le devant, à l'épaule et au bas des manches.

LE PANTALON

La ligne des pantalons présente moins de différences zonales. Les pantalons de laine, en général étroits, sont confectionnés dans un seul morceau d'étoffe, complété par des morceaux supplémentaires *(clini)*; les pantalons en fibres végétales sont plus larges. Tout comme pour la chemise, plusieurs phases d'évolution sont à déceler dans la forme et dans la coupe des pantalons.

PIÈCES SEMBLABLES DU COSTUME DE FEMME ET D'HOMME

En Munténie, en Olténie, en Banat et dans le département de Hunedoara les hommes portent sur la chemise un gilet confectionné dans la même étoffe paysanne que les pantalons et présentant la même ornementation de passementerie (galons et cordons).

LES CEINTURES

Les ceintures, pièces indispensables du costume populaire, sont portées tant par les femmes que par les hommes. Les ceintures de laine — *brîie* ou *bete* — ont de 1,5 m à 3 m de long; le *brîu*, plus large et plus court, est porté sur la chemise; les *bete*, plus étroites, sont liées sur les *catrințe* (*fote*, *vîlnice*) faisant plusieurs fois le tour de la taille.

Les hommes portent aussi, dans certaines zones, une ceinture de cuir appelée *chimir*, ceinture décorée de clous, aux ornements estampés ou brodée de fines lanières de peau de diverses couleurs.

LES MANTEAUX

Le *cojoc* (veste de peau, touloupe). Le costume populaire est complété dans la saison froide, dans certaines régions montagneuses en été aussi, par des vêtements en peau de mouton, présentant des formes et des ornementations variées:

a) la veste longue à manches, portée dans la saison froide (*cojoc lung*);
b) la veste courte à manches (*cojoc scurt*);
c) la veste longue sans manches (*cojoc lung cu clini*);
d) le gilet (*pieptar*).

L'ornementation des vestes est très variée: broderie, soutaches et galons, cordons, franges colorées, boutons et plaques métalliques ou morceaux de miroir.

La forme et l'ornementation des vestes présentent des différences zonales évidentes. Les vestes sont confectionnées par les maîtres pelletiers (*cojocari*) spécialisés non seulement dans le traitement des peaux, mais surtout dans l'art de la broderie et de la passementerie, qui réclame du talent et beaucoup d'adresse.

Le *suman* confectionné en étoffe paysanne sert de vêtement de protection contre le froid et la pluie.

L'étoffe de laine est tissée à la maison, puis traitée dans un moulin à foulons afin de s'épaissir et de devenir imperméable. On utilise la laine au coloris naturel (beaucoup de blanc) et parfois la laine teinte en noir à la maison. Les manteaux de drap feutré (*pănură*) sont d'habitude longs, à manches, mais on trouve aussi des manteaux courts, sans manches (dans les zones plus chaudes de la plaine du Danube). C'est avec la même étoffe qu'on confectionne les gilets, au corps droit auquel sont ajoutés latéralement ou au devant des morceaux en biais (*clini*).

Les systèmes d'ornementation sont ici aussi la broderie, la passementerie, l'application de morceaux d'étoffe colorée. La confection des *sumane* et surtout leur ornementation compliquée forment l'objet d'un artisanat spécialisé (*sumănărit*).

LES CHAUSSURES

Le type le plus ancien de chaussures est représenté par les sandales de cuir (*opinci*) à la semelle continue. Elles étaient portées avec des *obiele* (morceaux rectangulaires d'étoffe de laine) ou avec des *călțuni* (une sorte de bas confectionnés en étoffe paysanne).

L'ORNEMENTATION

L'ornementation du costume populaire roumain est caractérisée par une mesure, un équilibre tout à fait particuliers. Le talent créateur du peuple est soumis à une discipline rigoureuse, devant obéir à certaines lois, à certains «canons» qui régissent l'emplacement et la chromatique des champs ornementaux.

Les motifs ornementaux sont inspirés des éléments ancestraux du culte représentés par des images symboliques (le soleil, l'arbre de la vie, le serpent, la colombe, différentes divinités etc.) aujourd'hui détournées de leurs sens primitifs incompris du créateur populaire et réduites au simple rôle d'éléments décoratifs.

L'ornementation connaît dans l'art populaire roumain deux modalités d'expression: le géométrisme et la stylisation des éléments de la nature.

La nature des matériaux et la technique d'exécution permettent — surtout pour les pièces textiles — une réalisation naturelle des ornements géométriques; les lignes courbes subissent cependant une transformation évidente, leurs contours devenant plus rigides et plus nets.

La disposition des ornements suit la ligne droite — des *rîuri* (rivières) ou des *șire* (rangées) sur la chemise, des *vrîste* (rayures) sur les *fote* et les *vîlnice*.

L'ornementation des pièces textiles du costume est tissée ou brodée. Il faut retenir que toutes les pièces composant le costume populaire sont confectionnées à la main, à la maison.

En français par ANCA COSĂCEANU

Cuprins

PREFAȚĂ 5

INTRODUCERE 9
- Vechimea 9
- Unitatea 14
- Diversitatea 19
- Funcționalitatea și mesajul 23
- Estetica 30

TIPOLOGIA PORTULUI POPULAR 35
- Structura tipologică în ansamblu 35
- Tipologia costumului femeiesc:
  - Acoperirea capului 39
  - Cămașa 44
  - Cătrința, opregul, fota, vîlnicul 58
  - Podoabele 66
- Tipologia costumului bărbătesc:
  - Acoperirea capului 70
  - Cămașa 74
  - Cioarecii și ițarii 79
  - Podoabele 83
- Tipologia pieselor comune ambelor costume:
  - Cingătorile 85
  - Hainele de deasupra: cojocul, sumanul 87
  - Încălțămintea 99

REPRODUCERI 103

FIȘE ANALITICE DE COSTUME PE ZONE ETNOGRAFICE și JUDEȚE 105
- Oltenia 107
- Muntenia 112
- Dobrogea 119
- Moldova 125
- Transilvania 135
- Banat 158

GLOSAR 164

BIBLIOGRAFIE 177

REZUMAT ÎN LIMBA FRANCEZĂ 183

REZUMAT ÎN LIMBA ENGLEZĂ 189

BUN DE TIPAR: 11.I.1984.
APĂRUT: 1984; COLI DE TIPAR: 24,5; PLANȘE 124.

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ SIBIU
ȘOSEAUA ALBA IULIA Nr. 40
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

O.T.G. 49